

M. TVLLII CICERONIS OPERA PHILOSOPHICA IN DVAS partes diuisa.

In Sectiones Apparatus Latinæ locutionis respondentes distincta, & annotationibus, variisq; lectionibus ad marginem, opera ALEXANDRI SCOT, SCOTI *I. V. D. illustrata.*

Accesserunt Dionysij Lambini, & Fuluij Vrsini emendationum rationes.

TOMVS SEPTIMVS.

LVGDVNI,
Sumptibus Ioan. Pillehotte, ad insigne IESV.

CIↃ. DC. IX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Tomus hic primus habet,

Academicarum quaestionum lib.2.
De Finibus bonorum & malorum lib. 5.
Tusculanarum quaestionum lib.5.
De Natura Deorum lib.3.
De Consolatione libellum, qui falsò Ciceroni tribuitur.

Tomus verò secundus,

De Diuinatione lib.2.
De Fato lib.1.
De Legibus lib.3.
De Officiis lib.3.
De Senectute dialogum vnum, qui Cato maior inscribitur.
De Amicitia dialogum vnum, qui Lalius inscribitur.
Q. Ciceronis de Petitione cōsulatus ad M.Fratrem.
Operum Ciceronis, quae perierunt, fragmenta.

V. C. P. BVLLIOVDO, I. C. in Lugdunensi Prouincia Regiorum ac publicorum iurium Procuratori,

εὖ πράττειν.

OFFICIA (inquit Seneca) etiam feræ sentiunt, nec vllum tam immansuetum
» est animal, quod non cura
» mitiget, & in amorem sui vertat. Leo-
» num enim ora à magistris tractantur,
» Elephantorum feritatem vsque ad ser-
» uile obsequium demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum, atque æstimationem beneficij sunt, assiduitas tamen pertinaces vincit. Quod me (vir multis virtutum ornamentis decorate) tuo astrictum ære, anxium & sollicitum teneret (tuis enim beneficiis obrutus expedire me ipse non possum) ni, qui causam cogitandi, morbique dolorem, idem salutarem quoque malo cõtulisset medicinam. Beneficia enim (inquit) non
» in rebus, sed in benefaciendi voluntate
» consistunt, inuenitque animus liberali-
» tatis materiam etiam inter angustias

paupertatis. Æſchines enim pauper Socratis diſcipulus, cuius pater botulis & iſitiis faciẽdis victitarat, vicit Alcibiadis parem in diuitiis animum, omniumque iuuenum opulentorum munificentiam. Ne igitur quod Græci,

Ὠκεῖαι χάριτες γλυκερώτεραι, ἢν δὲ βραδύνῃ
Πᾶσα χάρις κενεὴ, μὴ δὲ λέγοιτο χάρις.

iure in me torqueatur, non tuis beneficiis par, ſed quod oblatum maximè voluptati futurum ſit, quodque frequenter occurſurum habemi, dum maiora tuo nomine molimur, gratæ voluntatis ſpecimen produco. Munus quidem vel ipſo Authoris nomine ſatis commendatum, commendatius tamen ſi quid in eo tractetur cogitemus. Nam cùm inter tot tantoſque viros, qui in omni ſcientiarum diſciplinarumque genere excelluerunt, quorum quidem ſcripta ad nos peruenerunt, nullus extiterit, cuius è re noſtra totiuſque generis humani magis fuerit monumenta ingenij ſalua perduraſſe, quàm M. T. Ciceronis, præcipuè autem ea quæ veram Philoſophiam explicant, quæ nos quàm optimos, & quantum humana patitur imbecillitas, beatiſſimæ illius naturæ, cuius ipſa munus eſt, ſimillimos efficit: tanto pluris æſtimare par eſt, quanto & vberiorem & maiorem fructum ab iis quàm ab vllis aliis percipere aut ſperare poſſimus.

Tibi autem commendatissimum debet censeri,quod singulari & suaui Platonis doctrina valdè oblecteris: Cicero verò, vt affirmant DD. Hieronymus & Augustinus, Latinis hominibus est Latinè loquēs Plato.Nec dubito quin si Cleombrotus Ambraciota,Platonis Phędonem cum Ciceronis Tusculanis commutasset,eadem se animi voluptate præcipitem egisset: Demosthenesque si Latinè de animæ immortalitate Ciceronem audiuisset, mortem exoptasset. Catoque Vticensis cruentis viscera manibus diruptus à Cicerone mortis solatia petiisset.Platonem itaque nostrum Latinè dicentem, quem tu tantoperè admiraris, quem tanti facis, quem tam vehementer amas, quem tam cupidè amplecteris, maxima ex parte suorum librorum beneficio, meo tamen studio, meaque opera (quoad eius consequi potui) emendatum, & ad Platonis loca, vnde hæc sunt decerpta dogmata, relatum tibi dono,dico,consecro,& quantum quantum est, qualecumque est abs te profectum ex animo tibi vt debeo reddo, nec quanti quæque sint (vt cum eodem facundo Seneca concludam) sed à quali dentur perspicias. Vale. Lugduni,Kalend.Iulij, ∞. D. XXCIX.

Tuæ voluntati obsequentiss.

AL. SCOT.

QVÆSTIONVM ACADEMICARVM SYNOPSIS.

* * *

Cademici Philosophi fuerunt, qui in Academia versati & philosophati sunt, Academia verò, inquit Laertius, locus erat Athenis suburbanus & nemorosus ab Academo heroe sic appellatus. Qui igitur post Platonem, Academiam Platonis secuti, è loci vocabulo nomen traxerunt, quorum alij veteres Academici, alij noui dicebantur. Veteres à Platone vsque ad Arcesilam, in Philosophia tanquam in republica principes certas leges instituerunt, quibus eorum sectatores necessariè parerent. Noui, ab Arcesila vsque ad Ciceronis ætatem seruitutis leges aspernati, nouam scholam instituerunt, in qua liberum esset, de omnibus rebus, nulla adhibita cuiusquam authoritatis persuasione iudicare. Duplex tamen hisce nouis fuit disserendi ratio. Vna de rebus propositis in vtramque partem. Altera doctrina cuiusdam & artis via progrediebatur, illa libris de Finibus, de Natura deorum, de Diui-

na

natione, hanc libris Officiorum Cicero est secutus. Quem cùm sui coæquales tanquam leuissimum transfugam incesserunt, Academiæ nouæ causam primum duobus libris cum Catulo & Lucullo egit, quibus aliqua ex parte retractatis idem argumentum alijs quatuor libris persecutus est, ac prioris editionis duos libros nõ argumenti, sed personarum causa (non enim satis philologos animaduertit) commutandos putauit. Efficere tamen non potuit, quia iam hominum manibus tenebãtur, vt omnino supprimerentur, cùm adhuc Lucullus integer habeatur, additis nouis procemiis in quibus Catulus & Lucullus laudantur. Quatuor autem secundæ editionis libros M. Varroni (vt ipse est testis Cicero libro 13. epistolarum ad Atticum) multis de causis nũcupatos esse voluit. De quibus fragmentum tantum primi ad nostram ætatem residuum est, in quo primum captata sermonis occasione, quæstio statim, an sit Latinè philosophandum, disputatur. Deinde cæteris Academiæ explicatio, eiúsque primùm à Peripateticis, deinde Stoicis facta correctio traditur, reliqua omnia desiderantur.

***

SOCRATES, VNDE SO-
familiæ diuersa sen-

- Plato veterẽ Academiã cõstituit, vnde Platonici.
  - Speusippus Platonis sororis filius, Academ. Heraclides Ponticus. → Crantor & Crates.
  - Xenocrates Academiæ nomen obtinuit.
    - Polemon.
    - 1 Arcesilas mediam Academiam, quam Cicero recentiorem, inuexit.
    - 1. Lacydes.
    - 1. Euander.
    - 1. Egesinus.
    - 1. Carneades author nouæ Academiæ.
    - 1. Clitomachus.
    - 1. Philo, quo Cicero doctore vsus est. → Antiochus.
  - Aristoteles Peripateticorum nomen sortitus, eiusque familiæ princeps.
    - 1. Theophrastus Aristotelis successor.
    - 1. Strato Lampsacenus, Physicus.
  - Xenophon.

CRATICI A QVIBVS tientes proseminatæ.

Antisthenes duritiem sermonis & constantiam in Socrate adamauit.

- 1. Diogenes Cynicus: hinc Cynici Philosophi.
- 1. Crathes.
- 1. Zeno Cittiæus, hinc Stoici. — Aristo Chius, vnde Aristonij Miltiades, & Diphilus.
- 1. Cleantehs.
- 1. Chrysippus.
- 1. Diogenes Babylonius.

Aristippus, vnde Cyrenaici.

- 1. Arete filia, Ptolemæus Aethiops, Antipater. Cyrenæus. — Aristippus μηθροδίδακτος. — 1. Theodorus, ἄθεος, vnde Theodorei.
- 1. Epitimides Cyrenæus, Aretes auditor.
- 1. Peræbates.
- 1. Hegesias πεισιθάνατος, & Anniceris, à quo Platonem redemptum scribunt.

CICERO VARRONI S. D.

ETSI munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego exspectatione promissi tui moueor, vt admoneam te, non vt flagitem. misi autem ad te quatuor admonitores nō nimis verecundos. nosti enim profectò [a] os adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te fortè flagitent. ego autem mandaui, vt rogarent. Exspectabam omnino iamdiu, meque sustinebam, ne ad te priùs ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, vt possem te remunerari quā simillimo munere. Sed cùm tu tardiùs faceres, id est, vt ego interpretor, diligentiùs, teneri nō potui, quin coniunctionē studiorum, amorisq; nostri, quo possem literarū genere declararem. Feci igitur sermonē inter nos habitum in Cumano, cū esset vnà Pōponius. tibi dedi [b] parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, vt cū legeris, mirere id nos locutos esse inter nós, quod nunquā locuti sumus, sed nosti morē dialogorū. [c] posthæc autem, mi Varro, quàm plurima, si videbitur, & de nobis, & inter nos: serò fortasse: sed superiorum temporum, fortuna reip. caussam sustineat: hæc ipsi præstare debemus. atque vtinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu ciuitatis, hæc inter nos studia exercere possemus, & quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & curas, & actiones darent. nunc autem quid est sine his cur viuere velimus: mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. sed hæc coràm, & sæpius. Migrationem, & emptionem [d] feliciter euenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura vt valeas.

M. TVL.

a q. lib. vet. os huius ad.

b L. parteis Antiochinas,

c al. posthac.

d L. tibi feliciter euenire volo,

M. T. CICERONIS ACADEMICARVM QVÆSTIONVM

Liber primus.

AD M. TERENTIVM VARRONEM.

N[1] CVMANO * nuper cum mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis à M. Varrone, venisse eũ Roma pridie vesperi, & nisi de via fessus esset, continuò ad nos venturum fuisse [a]. quod cum audiuissemus, nullam morã interponendã putauimus, quin videremus hominẽ nobiscum [b] & studiis iisdẽ, & vetustate amicitię coniunctum. itaque confestim ad eum ire perreximus: paulúmque cum eius villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi,[2] vt mos amicorũ est, satis eum lõgo intervallo ad suam villam reduximus. ‖ * HIC pauca primò, atque ea percunctãtibus nobis [c], & si quid fortè Roma noui: [3] Atticus, omitte ista, quæ nunc percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit: & quære potiùs, ecquid ipse noui. silent enim diutiùs Musæ Varronis, quàm solebant: nec tamen istũ cessare, sed celare quæ scribat, existimo. * MINIME verò, inquit ille, intemperantis enim [d] esse arbitror, scribere quod occultari velit, sed habeo opus magnum in manibus, [4] quod iam pridẽ ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædã institui, quæ, sunt magna sanè, & limantur à

* Occasiones dialogi aduentus Varronis in Cumanũ Ciceronis villam, profectio Ciceronis & Attici ad Varronem, mutuus amplexus, locus ad philosophandum aptus.

a L. *quod cũ audissemus*,

b L. *& studiis eisdem, & vet.* & ita

* ATTIC. v. c. ingressus sermonis ex vsitata percontatione dupliciter

* VARRO. respondet.

c L. *ecquid fortè R.*

d v. c. *arbitror esse*,

me

me politiùs || * E t e ego, ista quidem, inquam, 3
Varro, iam diu expectans, non audeo tamen
flagitare. audiui enim è Libone nostro, cuius
nosti studium (nihil enim eiusmodi celare
possumus) e non ea te intermittere, sed accura-
tiùs tractare, nec de manibus vnquam depone-
re. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquã
in mentem venit à te requirere: sed nunc, po-
steaquam sum ingressus, res eas, quas tecum si-
mul didici, mãdare monumẽtis, philosophiám
que veterem, illam, à Socrate ortam, Latinis li-
teris illustrare: * QVAERO, quid sit, cur, cũ mul-
ta scribas, genus hoc prætermittas, præsertim
cùm & ipse in eo excellas, & id studiũ, totaque
ea res longè ceteris & studiis, & artibus f ante-
cedat. || * Tum ille, Rem à me sæpe deliberatam 4
& multum agitatam requiris. 5 g Itaque non
multùm hæsitans, respondebo: sed ea dicam,
quæ mihi sunt in promptu, quòd ista ipsa de re
multum, vt dixi, & diu cogitaui. * NAM cũ Phi-
losophiam viderem diligentissimè literis Græ-
cis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius
studio tenerẽtur, si essent Græcis doctrinis eru-
diti, Græca potiùs, quam nostra lecturos: sin à
Græcorum artibus, & disciplinis abhorrerent,
ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditio-
ne Græca intelligi 6 non possunt: itaque ea no-
lui scribere, quæ nec indocti intelligere pos-
sent, nec docti legere curarent. 7 || Vides autem 5
eadẽ ipse. * didicisti enim nõ posse nos 8 Ama-
fanij, aut Rabirij simileis esse, qui, nulla ar-
te adhibita, de reb. ante oculos positis vulgari
sermone disputant: nihil definiũt, nihil partiũ-
tur, nihil apta interrogatione concludunt, nul-
lam denique artem esse, nec dicendi, nec disse-
rendi putãt. nos autem præceptis dialecticorũ,
h & oratorum, quoniam vtramque vim, vnam
esse nostri putant, sic parentes, vt legibus. 10 h
quam

* CICERO.
e L. *non te ea interm.* & ita v. c.
f L. *antecellat.* & ita q. v. c.
* Primum Varronis argumẽtũ. ex adiunctis Latinè philosophãtiũ,
* VARRO. quod ex collatione Epicureorũ cũ
* CICERO. reliquis Philosophis variè illustratur.
g L. *Itaque non hæsitãs, resp.*
* Prima dissimilitudo in studiis Dialecticis quæ ab Epicuro contemnũtur, à reliquis valdè probantur.
* Secũda dissimilitudo ab Academicorũ cõsuetudine petita.
h. for. *verbis aliquando nouis cog.*

quamquã nouis, cogimur vti: quę docti (vt dixi) à Græcis petere [i] malunt, indocti ne à nobis quidẽ accipiunt: [k] vt frustra omnis suscipiatur
6 labor. ‖ Iam * verò physica, si Epicurum, id est, si Democritũ probarem, possem scribere, ita planè, vt Amafanius. quid est enim magnũ, 11. cum causas rerũ efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, [k] quæ contineãtur ex affectione, & ex materia ea, quã fingit & format [l] effectio [12] adhibenda enim geometria est: quoniam quibusnam quisquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendũ poterit adducere, hæc ipsa de vita, & moribus, de experendis, fugiendísque rebus: illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim nõ ignoras, quæ sit
7 & quanta subtilitas. ‖ Siue enim Zenonem sequare: magnum est efficere, vt quis intelligat, quid sit illud verum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi. quod bonum quale sit, [m] negat omnino Epicurus sine voluptatibus sensum mouẽtibus [n] nec suspiçari. [o] si verò Academiam veterem persequamur, quã nos, vt scis, probamus: quàm erit illa acutè explicanda nobis? quàm argutè, quàm obscurè etiam contra Stoicos disserendum? totum igitur illud Philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo [13] [p], & ad vitæ consuetudinem, & constantiam, quantam possum, & ad delectationem animi: nec vllum arbitror, vt * apud Platonem est, maius, aut melius à diis datum munus homini. sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto, 14 id est, ad Græcos ire

i q. v. c. *mallent.*

k *al. vt omnis opera in scribẽdis illis suscipiatur frustrà:*

* Tertia ratio à studiis Physicis.

k al. *quæ cõtinuantur.*

l L. *affectio adhibenda enim ea materia est hæc ipsa de vita, & moribus, de expetẽdis, fugiendisq; reb⁹. Illi simpliciter pecudis, & hominis idem bonum esse censent. apud nostros autem non ignoras, quæ sit, & quãta subtilitas. quàm quibusnam quisquam queat enunciare verbis? aut quẽ ad intelligendũ poterit adducere? Siue enim Zenonẽ,* &c.

m L. *negat se omninò Epic.* n L. *vel suspicari.* o L. *siue Academiam vet.* p L. *& ad vitæ constantiam quantam poss.* * in Epinomide.

ire iubeo, q vt ea à fontibus potiùs hauriant,
quàm riuulos consectentur.|| quæ autem nemo 8
adhuc docuerat, nec erat vnde studiosi scire
possent:ea, quantum potui (nihil enim magno-
perè meorum miror) feci, vt essent nota nostris.
à Græcis enim peti non poterant, ac post L.
Aelij nostri occasum ne à Latinis quidem. Et
tamen in illis veteribus nostris, quæ Menip-
pum imitati, non interpretati, quadam hilari-
tate conspersimus, multa r admista ex intima
Philosophia, multa dialecticè dicta: quæ quo
faciliùs minùs docti intelligerent, iucunditate
quadam ad legendum inuitati, in laudationi-
bus, in iis ipsis antiquitatum procemiis s Phi-
losophiæ scribere voluimus, si modò consecuti
sumus. || Tum ego, * Svnt, inquam, ista Varro. 9
nam nos in nostra vrbe peregrinanteis, erran-
teísque, tanquam hospites, tui libri quasi domū
t deduxerunt, * vt possemus aliquando, qui, &
vbi essemus, agnoscere. tu ætatem patriæ, tu de-
scriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sa-
cerdotum, tu domesticam, tu bellicam disci-
plinam, tu sedem regionum & locorum, tu
omnium diuinarum, humanarúmque rerum
nomina, genera, officia, causas aperuisti: 15 plu-
rimúmque poëtis nostris, omninóque Latinis
& literis luminis attulisti, & verbis: atque ipse
varium, & elegans omni ferè numero, poëma
fecisti: Philosophiámque multis locis inchoa-
sti ad impellendum satis, 16 ad docendum pa-
rum. || Causam autem probabilem tu quidem 10
affers. aut enim Græca legere malent, qui erūt
eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt.
17 u sed da mihi nunc, * satísne probas immò
verò & hæc, qui illa non poterunt, & qui Græ-
ca poterunt, non * contemnent sua. quid enim
causæ est, cur poëtas Latinos Græcis literis eru-
diti legant, Philosophos non legant, an quia
delectat

q fort. *vt ea è font.*

r al. *admixta.*

s L. *philosophiæ.*

* Cicero.

t fort. *reduxerunt,*

* Cicero more Socratico collaudata Varronis industria, ad refellendū eius consilium descendit.

v L. *sed eā mihi nunc satísne pr.*

* Repetito dilēmate, Varronis consilium per Antistrophen eleuat.

x v. c. *contēpnent sua.* mendosè.

delectat Ennius, Pacuuius, y Accius, [18] qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poëtarum: quanto magis Philosophi delectabunt, si, vt illi AEschylum, Sophoclem, Euripidem: sic hi Platonem imitētur. Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari video, si qui è nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati.

11 ‖ * ego autem (dicam enim, vt res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reip. non solùm cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum, & constrictum tenebat, hæc inclusa habebam, &, ne obsolescerent, renouabam cùm licebat, legendo. * nunc verò & fortunæ grauissimo z percussus vulnere, & administratione reip. liberatus, doloris medicinam à Philosophia peto, & otij oblectationem hanc, honestissimam iudico. aut enim huic ætati hoc maximè aptum est: aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros a ciueis erudiēdos nihil vtilius, aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere possimus.

12 ‖* Brutus quidem noster excellens omni genere laudis, sic Philosophiam Latinis literis persequitur, nihil vt iisdem de rebus b à Græcis desideres: & eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audiuit aliquandiu: cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem da quæso, te huic etiam generi literarum: ‖ * TVM ille, Istuc quidem conside-

13 rabo, nec verò sine te. Sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quánam, inquam, de re? 19 Relictam à te veterem iam, inquit: tractari autē nouam. c * Quid ergo inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem è noua, quàm nobis in nouam è vetere? certè enim recentissima quæque sunt correcta, & emendata maximè. quamquam

Antio

y al. *Attius*. al. *Actius*.

* Transit ad suā personam: vt magis Varronem adhortetur.

* Tres in senili ætate philosophandi rationes vide de Natur. deo. & 2. de Diuinat.

z al. *percussus vuln.*

a V. C. *ciu*

* Bruti exemplo impellit Varron

b al. *Græc desideret:*

Varro Academiæ veteris, Cicer nouæ patrociniū suscipit. Atticu honorariu arbiter cō stituitur.

c L. *Qu*

* VARRO *ergo, inqu Antiocho magis licu*

* CICERO *rit, nost famil.*

Antiochi magister Philo, magnus vir, vt tu existimas ipse, [d] negarit, in libris (quod coram etiam ex ipso audiebamus) duas Academias esse, errorémque eorum, qui ita [e] putarunt, coarguit. * Est, inquit, vt dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus scripsetit. ‖ * Immò verò & istam, & totā veterē Aca- 14
demiam, [20] [f] à qua absum tamdiu, renouari à te, nisi molestum est, velim: [g] & simul assidamus, inquam, si videtur. * Sane istud quidem, inquit: sum enim admodum infirmus: sed videamus, idémne Attico placeat fieri à me quod te velle video. [h] * Mihi verò, inquit ille. quid est enim, quod malim, quàm ex Antiocho iampridem audita recordari? & simul videre, satísne ea commodè dici possint Latinè? quæ cùm sunt dicta, [21] [i] in conspectu consedimus omnes. ‖ Tum 15
Varro ita exorsus est. * Socrates mihi videtur, id quod constat inter omneis, primus à rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quib⁹ omnes ante eū Philosophi occupati fuerunt, auocauisse philosophiam, & ad vitam communem adduxisse, vt de virtutibus, & vitiis, omninóque de bonis rebus, & malis quæreret: cœlestia autem vel procul esse à nostra cognitione censeret, vel si maximè cognita essent, nihil tamen ad bene viuendum [22] conferre. ‖ Hic in omnibus 16
ferè sermonibus, qui ab iis, qui illum audierūt, perscripti [k] variè, copiosè sunt, ita disputat, * vt nihil affirmet, ipse refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eóque præstare ceteris, quòd illi, quæ nesciant, scire se putent; ipse se nihil scire: id vnum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium [23] sapientissimum esse dictum [l], quòd hæc esset vna omnis sapientia, non arbitrari sese scire quod nesciat. quæ cùm diceret constanter, & in sententia permaneret, omnis eius oratio tum in virtute laudanda, [m] & in

tanti

d q. v. c. *negaret,*
e q. v. c. *putarent,*
* VARRO.
f al. *aqua*
* CICERO.
absumptam iamdiu,
* VARRO.
g al. *& simul assidamus, inquam*
* ATTICVS
h v. c. *mihi verò, ille. quid est enim*
* VARRO &c.
i fo. *omnes conspectu cōsedimus.*
* Princ ipiū di putatioris à Socrate Academicorum parente.
k sic v. c. L. *variè & copiosè sunt,*
* Vide Platonem in Gorgia & Theæteto.
l L. *quòd hæc esset vna hominis sap.*
m L. *tum in omn.*

omnibus hominibus ad virtutis studiũ cohortandis consumebatur, vt è Socraticorum libris,
17 maximéque Platonis intelligi potest.‖ Platonis autem authoritate, qui varius & multiplex, & copiosus fuit, vna & consentiens duobus vocabulis Philosophiæ forma instituta est, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam, cùm * Speusippum, sororis filium, Plato Philosophiæ quasi heredem reliquisset, duos autem *n* præstantissimos studio, atque doctrina Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem *o* Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lycio; illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti, ex loci vocabulo nomen habuerunt. sed vtrique Platonis vbertate completi, certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autẽ Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita, consuetudinem
18 disserendi reliquerunt. ‖ p Ita facta est disserendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædã Philosophiæ, & rerum ordo, & descriptio disciplinæ: quæ quidem erat primò duobus, vt dixi, nominibus vna. nihil enim inter Peripateticos & illam veterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenij præstabat, q vt mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat vtrisque, & eadem rerum expetendarum, fugiẽdarúmque partitio. Sed quid ago? inquit: aut sumne sanus, qui hæc vos doceo? nam, *etsi non sus Mineruam*, vt aiunt: tamen ineptè, quisque Mineruam docet.* Tum Atticus, Tu verò, inquit, perge, Varro valdè enim amo nostra, atque nostros: méque ista delectant, cùm Latinè dicũtur, & isto modo * Quid me, inquam, putas, qui

* ex Potona sorore nepotem.
n v. c. *præstantißimo studio.*
o L. *Stagiriten* & al. *Stagiritã:*
p L. *ita facta est, quod minime Socrates probabat, ar. quædã, Philosophia, &*
q fort. *vt mihi quid videtur. Arist.*
* ATTICUS
* CICER

r fort. *me* Philosophiam iam professus sim [r] populo nostro exhibiturum?‖ * PERGAMVS igitur, inquit, 19
quoniam placet. * Fuit ergo iam accepta à Platone philosophandi ratio triplex: vna, de vita, & moribus: altera, de natura, & rebus occultis: tertia de disserendo, [s] & quid verum, & quid falsum: quid rectum in oratione, prauúmve: quid consentiens, quid repugnans, iudicando. Ac primam partem illam benè viuendi, à natura petebant, eíque parendum esse dicebant: neque vlla alia in re nisi in natura, quærendum esse illud summum bonum *, quò omnia referrentur: * constituebántque, extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia è natura & animo, & corpore, & vita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus. [t] valetudinem, vireis, pulchritudinem, in toto: in partibus autem, sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularum: vt in pedibus, celeritatem: vim, in manibus: claritatem, in voce: in lingua etiam explanatam vocum impressionem. ‖ Animi 20
autem, quæ essent [24] ad comprehendendam [u] ingenij virtutem idonea: eáque ab iis in naturam, & mores diuidebantur. naturæ celeritatem ad discendum, & memoriam dabant: quorum vtrumque mentis esset proprium, & ingenij. Morum autem putabant studia esse: & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant. in quibus erat Philosophia ipsa. in qua quod inchoatum est, neque absolutū, [x] progressio quædam ad virtutem appellatur; quod autem absolutū, id est virtus, [y] quasi perfectio naturæ, omniúmq; rerum, quas in animis ponunt, vna res optima. ergo hæc animorum.‖ Vitæ autē (id enim erat 21
tertiū) adiuncta esse dicebant, quæ ad virtutis vsum valerét. Iā virtus, animi bonis & corporis cerni

Marginal notes:

r fort. *me populo nostro exhib.*

* VARRO.

* Tripartita Philosophiæ diuisio propterea Platoni tribuitur, quòd dialogos scripserit, partim morales, partim naturales, partim dialecticos.

s for. *quid verum, aut quid fals.* al. *quid verum, quid fals.*

* vide Arist. 1. & 10 Eth. Cic. 1. & 5. de Fin. 1. de Nat. Deor.

* Sũmi boni partitio Academica. Vide Arist. 1. Eth. c. 8.

t v. c. *valitudinem,*

u v. c. *ingenius*

x προκοπὴ

y L. *& quasi perfectio naturæ,* &c. & ita v. c.

cernitur in quibusdam, quæ non tã naturæ, quã beatæ vitæ adiuncta sunt. Hominẽ esse censebãt, quasi partem quandã ciuitatis, & vniuersi generis humani, eumque esse coniunctũ cum hominibus humana quadã societate. Ac de summo quidem, z ac naturali bono sic agunt. cetera autem pertinere a ad id putant, 25 aut ad agendum, aut ad tuẽdum, vt diuitias, vt opes, vt gloriam, vt gratiam.‖ b Ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum: atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere: id quidem nõ falsò. est enim hæc partitio illorũ: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. Communis hæc ratio, & vtrisque hic bonorũ finis videbatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima quæ in ipso animo, atque in ipsa virtute versantur. Itaque omnis illa antiqua Philosophia sensit in vna virtute esse * positam beatam vitam: nec tamen beatissimam, nisi adiungerentur c & corporis, & cetera, quæ suprà dicta sunt, ad virtutis vsum idonea.‖ * Ex hac descriptione, agẽdi quoque aliquid in vita, & officij ipsius initiũ reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum, quas natura præscriberet. hinc gignebatur fuga desidiæ, voluptatúmque d contemtio: ex quo laborum, dolorumque susceptio e multorum, magnorumque, recti, honestique causa, & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. vnde & amicitia exsistebat, & iustitia, atque æquitas. f hæc voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primam posui, forma atque descriptio.‖ * De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, vt eam diuiderent in res

22 (at "gloriam, vt gratiam")
23 (at "virtutis vsum idonea")
24 (at "atque descriptio")

z L. a… *naturali* … *no*, &c … ita v. …

a L. *ad i… tant aut … gendum … tuendum … diuit.*

b L. *Ita … pertita … iis*, &c.

*vide A… l.1.Eth.

c L. e… *corporis … catera*,

* Offici… de na… tur.

d v. c… *tẽptio…* libri … mendo…

e q.v.… *torũ, … rum, r…*

f v. c. … *& vol… ri, & …*

* Trac… explic… uẽ na…

duas: vt altera esset efficiens, altera autem quasi
huic se præbens, g ea, quæ efficeretur aliquid. In
eo, quod efficeret, vim esse censebant: in eo au-
tem quod efficeretur, materiã quandam: in vtro-
que tamẽ vtrũque. neque enim materiam ipsam
cohęrere potuisse, si nulla vi cõtineretur, neque
vim sine aliqua materia. ⁶ nihil est enim, quod
non alicubi esse cogatur. sed quod ex vtroque,
id iã corpus, ²⁷ h & qualitatẽ nominabant. da-
bitis enim profectò, vt in rebus inusitatis, quod
Græci ipsi faciunt, à quibus hæc iãdiu tractãtur,
vtamur verbis interdum inauditis.* Nos verò,
i inquit Atticus, quin etiam Græcis licebit vtare,
cùm voles, si te Latina fortè deficient. * i * Be- 25
ne sanè facis : sed enitar, vt Latinè loquar, nisi
in huiuscemodi verbis, vt Philosophiam, k aut
Rhetoricen, aut Physicen, aut Dialecticen ap-
pellem, quibus, vt aliis multis, consuetudo iam
vtitur pro Latinis. qualitates igitur appellaui,
l quas ποιότητας Græci vocant: quod ipsũ apud
Græcos non est vulgi verbũ sed Philosophorũ,
atque id in multis, ²⁸ dialecticorũ quoq; verba
nulla sunt publica: suis vtũtur. m & id quoque
cõmune omniũ ferè artiũ: aut enim noua sunt
rerum nouarum facienda nomina, aut ex aliis
transferenda. quod si Græci faciunt, n qui in iis
rebus tot iã sæcula versantur, quanto id magis
nobis cõcedendũ est, qui hoc nũc primũ tracta-
re conamur? * * Tv verò, inquã, Varro, bene etiã 26
meriturus mihi videris de tuis ciuibus, si eos
non modò copia rerum auxeris, o vt effecisti,
sed etiam verborum. * Avdebimvs ergo, in-
quit, nouis verbis vti, te auctore, si necesse est.
Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes,
aliæ p ex iis ortæ. principes sunt vniusmodi, &
simplices. ex his autẽ ortæ, variæ sunt, & quasi
multiformes. itaque aër quoque (vtimur enim
pro Latino) ignis, & aqua, & terra prima sunt.
ex

g fort. ex qua efficeretur aliq. vel sic, ea ex qua efficeretur aliq.
h v. c. & quasi qualitatem quandam nominabant.
* ATTICVS.
i fort. Bene
* VARRO.
sane mecum agis:
k L. & v. c. aut rhetoricam, aut physicam, aut dialecticam
* CICERO
app.
l v. c. quas poeotetas Gr.
m L. & id quidẽ cõm.
n L. qui in his reb. & ita v.c.
* VARRO
o L. vt fecisti,
p al. ex his

ex iis autem ortæ animantium formæ, earúmque rerum, quæ gignuntur è terra. ergo illa initia, *q* vt è Græco vertam, *r* elementa dicuntur: è quibus aër, & ignis, mouendi vim habét, & efficiendi: reliquas partes, accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quinctum genus è quo essent astra, mentésque singulares, eorum quatuor, quæ suprà dixi, dissimile * Aristoteles *s* quoddam esse rebatur. ‖ sed subie-
27 ctam * putant omnibus sine vlla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando vsitatius hoc verbum, & tritius) materiam quãdam, 29 ex qua omnia expressa, atque *t* effecta sint: quę tota omnia accipere possit, omnibúsque modis mutare, atque ex omni parte, 30 eoque etiam interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinitè secari, ac diuidi possint, 31 cùm sit nihil omnino in rerũ natura minimum, quod diuidi nequeat: quæ autẽ moueantur, omnia interuallis moueri: quæ inter-
28 uallo item indefinitè diuidi possint. ‖ & cùm ita moueatur illa vis, quam qualitatẽ esse diximus, & cùm sic vltrò, citróque versetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putãt, & ita effici, quæ appellant qualia,* è quibus in omni natura cohærente, & continuata cũ omnibus suis partibus effectũ esse mundum: extra quẽ nulla pars materiæ sit, nullúmque corpus: parteis autem esse mundi, omnia, quæ insint in eo, quæ natura sentiente teneantur: in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. nihil enim valentius esse, à quo intereat. ‖ * quam vim animũ esse dicunt mundi, eandémque esse
29 mentẽ, sapientiamque perfectam: quem Deum appellant, omniúmque rerũ, quæ sunt ei subiectæ, *u* quasi prudentiã quandam, procurantem cælestia maximè: deinde in terris, ea, *x* quæ pertinent ad homines: quam interdum *y* necessita-

tem appellant, quia nihil aliter z possit, atque
ab ea constitutum sit a inter quasi b fatalem, &
immutabilem cõtinuationẽ ordinis sempiterni:
32 nonnumquã quidem eandem fortunã, quòd
efficiat c multa improuisa hęc, nec-opinata nobis, propter obscuritatem, ignorationémque
causarum.|| * Tertia deinde Philosophiæ pars, 30
quæ erat d in ratione, & in dissered͂o, sic tractabatur ab vtrisque: e quamquã oriretur à sensibus, tamen non esse iudicium veritatis in sensibus, mentẽ volebant rerum esse iudicem: solam censebant idoneã, cui crederetur, quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & vniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi ideam appellabant, iam à Platone ita nominatam: nos rectè
speciẽ possumus dicere.|| Sensus autẽ f omneis, 31
hebetes & tardos esse arbitrabantur, nec percipere vllo modo res eas, quæ subiectæ sensibus viderētur, quæ essent aut ita paruæ, vt sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles & cõcitatæ, vt nihil vmquam vnum esset cõstans, ne idem quidem, quia cõtinenter laberētur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum
g opinabilem appellabant. || scientiam autem 32
nusquam esse censebant, 33 nisi in animi h motionibus, atque rationibus. qua de causa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. verborum etiã explicatio probabatur, 34 qua de causa quęque essent ita nominata: quam etymologiam appellabant. pòst argumentis, 35 & quasi rerum notis vtebantur ad probandum, & ad concludendum id, quod explanari volebant: in qua tradebatur omnis dialectica disciplina, id est, orationis ratione conclusæ. huic quasi i ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum
accommodatæ.|| Hęc erat illis prima à Platone 33
tradita

z L. *esse possit,*
a L. *interdũ quasi fatal.*
b *εἱμαρμένην,*
c L. *multa improuisa, & nec-opinata nobis,*
* Persequitur tertiam Philosophiæ partẽ, quã statuit dialecticã, vbi multa de scientia & opinione traduntur, penè omnia ex Theæteto Platonis translata.
d fort. *in oratione,*
e fort. *quãq. iudic. ver.* [q]*uã iudiciũ* [o]*riretur à* [s]*ensibus, tamen non esse* [i]*udic. ver.*
f V.C. *omnis,*
g *δοξαστὸν*
h fort. *notionibus, atque*
i *ἀντίστροφε.*

tradita:cuius quas acceperim disputationes, si vultis,exponam.* Nos verò volumus,inquam, vt pro Attico etiam respondeam.* Et rectè,inquit,respondes.* præclarè enim explicatur Peripateticorum,& Academiæ veteris auctoritas. * Aristoteles primus species, quas paulò antè dixi,labefactauit: quas mirificè Plato erat amplexatus: vt in his quiddam diuinum esse diceret. Theophrastus autem, vir & oratione suauis,36 & ita k moderatus,vt præ se probitatem quandam, & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit quodammodo l veteris disciplinæ auctoritatem.spoliauit enim virtutem suo decore, imbecillamque reddidit,quòd negauit in ea sola positum esse, beatè viuere.

34 || * Nam Strato, eius auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semouendus est:qui cùm maximè necessariam partem Philosophiæ, quæ posita est in virtute, m & moribus, reliquisset, totumque se ad inuestigationem naturæ contulisset, in ea ipsa plurimùm dissedit à suis.Speusippus autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatemque susceperant:n post hos Polemo, & Crates, vnaque Crantor, in Academia congregati,36 diligenter ea,quæ à superioribus acceperant, tuebantur. ||

35 Iam Polemonem audiuerant assiduè Zeno, & Arcesilas. * sed Zeno cùm Arcesilam anteiret ætate, valdeque subtiliter dissereret, & paracutè moueretur: corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus.Mihi verò, inquam, videtur: quod vides idem significare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, vt Theophrastus, neruos virtutis o inciderit:sed contrà, qui omnia,* quæ ad beatam vitam pertinerent,in vna virtute poneret: nec quidquam aliud nume-

raret in bonis, idque appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum & vnũ bonum. ‖ cetera autem etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria, iis ipsis alia interiecta, & media numerabat. quæ autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam æstimatione dignanda dicebat, contraque contraria: neutra autẽ in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti, sed quæ essent sumenda, ex iis alia pluris esse æstimãda, alia minoris: quæ pluris ea *a* preposita appellabat *b*; reiecta autem, quæ minoris. atque vt hæc non tam rebus, quàm vocabulis commutauerat: sic inter rectè factum, atque peccatum, officium, & contra officium, media locabat quædam: rectè facta sola in bonis actionibus ponens, prauè, id est, peccata, in malis. officia autem *c* & seruata, prætermissáque, 37 media putabat, vt dixi. ‖ * Cumque superiores non omnem virtutem in ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes natura, aut more profectas: hic omneis in ratione ponebat: cumque illi ea genera virtutum, quæ suprà dixi, seiungi posse arbitrarentur, nec virtutis vsum modò, vt superiores, sed habitum per se esse præclarum, nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper vteretur, * cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri lætitia dicerent, sed ea contraherent, 38 in angustúque *d* deducerẽt: hic omnibus his quasi morbis voluit carere sapientẽ: cumque eas perturbationes antiqui naturaleis esse dicerent, & rationis experteis, aliáque in parte animi cupiditatem, *e* alia rationẽ collocarẽt: ne his quidẽ assentiebatur. nã & perturbationes voluntarias esse putabat, opinionésq; iudicio suscipi, & omnium.

35 37

a προηγμένα.

b ἀποπροηγμένα.

c copulatio, &, videtur delenda.

* Secunda Zenonis emendatio ad diuisionẽ virtutũ adhibetur. vide Arist. l. 2. Eth. c. 1. & l. 6. c. 1.

* Tertia Zenonis ab antiquis dissensio in perturbationũ quæstione.

d fort. adducerent:

e fort. in alia rat.

nium perturbationū arbitrabatur esse matrem, immoderatā quandam intemperātiam. Hæc ferè
38 de moribus. ‖* De naturis autem sic sentiebat, primùm vt in 39 vt in quatuor initiis rerum illis quinctam hanc naturam, ex qua superiores sensus, & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem, atque sensus.* discrepabat etiam ab iisdem, quòd nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quæ expers esset corporis. cuius generis Xénocrates, & superiores etiam animum esse dixerunt: nec verò, aut quod efficeret aliquid, aut
39 quod efficeretur, posse esse non corpus.‖ * Plurima antem in illa tertia Philosophiæ parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit noua: quos iunctos esse censuit è quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille [u] φαντασίαν, nos visum [x] appellamus licet, & teneamus hoc verbum quidem. erit enim vtendum in reliquo sermone sæpius. sed ad hæc, quæ visa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum: quam
40 esse vult in nobis positam, & voluntariam.‖ Visis non omnibus adiungebat fidem; sed iis solùm, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur: id autem visum cùm ipsum cerneretur [y], comprehésibile. feretis hæc? * Nos verò, inquam, quónam enim modo [z] καταληπτὸν diceres?* SED, cùm acceptum iam, & approbatum esse, comprehensionem appellabat, similem iis rebus, quæ manu prenderentur: ex quo etiā [a] nomen hoc duxerat. at cùm eo verbo antè nemo tali in re vsus esset, plurimisque idem nobis verbis (noua enim dicebat) vsus est. quod autem erat sensu [b] comprehensum, id ipsum sensum appellabat, & si ita

* Duæ Z[enonis] nonis i[n] Physicis reprehensiones.

* Secun[da] reprehēsio

* Multa [a] Zenone, [in] altera Di[a]lectica pa[r]te, quæ [in] iudici[o] innouata

u v.c. *pha[n]tasiam*,

x L. *appe[lla]mus licet. teneamus* &c.

y v. c. *co[m]prehēdibi[le]*

z v.c. *ca[ta]lepton*

a L. *du*[...]

* CICER[O]

* VARR[O]

rat. cùm [...] *verbo an*[...] *nemo tal*[...] *re vsus e*[...] *plur.*

b v. c. [...] *prensum*

c v. e. *comprensum*, d fort. *vnde postea notiones rerum animis imprimer.*
* Insc ientiæ varia species.
a L. *Quæ cùm dixisset. Breuiter sanè*, &c.
* Varro partes Antiochi, & quæ ab illo de vetere Academia dicta docuit. Cicero verò Philonis & nouæ Academiæ partes susci
* CICERO. pit, cuius disputationis filũ statim post pri mam nouæ Academiæ
* VARRO. informationem abrumpitur.
b fort. *verum autem esse arb.*
c L. *discidiũ factum sit*,

erat c comprehensum, ve conuelli ratione non posset, scientiam: sin aliter, inscientiam nominabat: ex qua exsisteret etiam opinio, quæ esset imbecilla, & cum falso, incognitóque communis. || Sed inter scientiam, & inscientiam, com- 41
prehensionem illam, quam dixi, collocabat, eámque neque in rectis, neque in prauis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. à quo sensibus etiam fidem tribuebat, quòd, vt suprà dixi, cõprehensio facta sensibus & vera esse illi, & fidelis videbatur: nõ quòd omnia, quæ essent in re, cõprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret, quodque natura quasi normam scientiæ, & principium sui dedisset, d vnde postea notiones rerum in anima imprimerentur, è quibus non principia solum, 41 sed latiores quædam ad rationem inueniendã viæ reperiuntur.* errorem autem & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & suspicionem, & vno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis, à virtute, sapientiaque 42 remouebat. atque in iis ferè cõmutatio consistit omnis, dissensióque Zenonis à superioribus. 43. || a * QVAE cum dixisset: & breuiter sa- 42
nè, miniméque obscurè exposita est, inquam, à te Varro, & veteris Academiæ ratio & Stoicorum. b verum esse autem arbitror, vt Antiocho, nostro familiari placebat, correctionem veteris Academiæ potiùs, quàm aliquam nouam disciplinam putandam. * TVNC Varro, Tuæ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc descíscis, & ea, quæ ab Arcesila nouata sunt, probas, docere, quod, 44 & qua de causa c dissidium factum sit, vt videamus satisne ista sit iusta defectio. || Tum ego, Cum Zenone, inquã, 43
vt accepimus, * Arcesilas sibi omne certamen insti

* Arcesilam Pritanæum primum induxisse nouam Academiam tradit Laërtius.

instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, vt mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, & veluti* amanteis Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omneis pœnè veteres, qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: * angustos sensus, imbecillos animos, breuia curricula vitæ, &, vt Democritus, in profundo veritatem esse demersam: opinionibus, & institutis omnia teneri: [d] nihil veritati relinqui: deinceps omnia
44 tenebris circumfusa esse dixerunt. ‖ Itaque Arcesilas negabat esse quicquam, quod sciri posset ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto: neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, 45 [f] neque assertione approbare: 46 cohiberentque semper, & ab omni lapsu continere temeritatem quæ tum esset insignis, cùm aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quicquam esset turpius, quàm cognitioni & perceptioni [g] assertionem, approbationémque præcurrere. Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, vt contra omnium sententias dies iam plerosque [h] deduceret: vt, cùm in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum inuenirentur, faciliùs ab vtraque parte [i] assortio susti-
45 neretur. ‖ Hanc Academiam nouam appellabãt: quæ mihi vetus videtur: si quidem Platonem ex illa vetere numeramus, cuius in libris nihil affirmatur, & in vtramque partem multa disseruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, vetus, hæc noua nominetur, vsque ad Carneadẽ perducta, qui quartus ab Arcesila fuit: in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius Philoso-

* Muretu[s] L. *Iam an*[...]

* Tria sci[entiæ] impe[di]menta.

d fort. *nih[il] veritati lo[cum] relinqui:* e al. *cẽseba*[nt]

f L. *neq[ue] assensione a[p]probare:*

g L. *asse[n]sionem,*

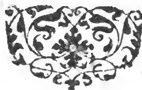
h L. *dicere* al. *differe[-] ret:*

i L. *assensi*[o]

losophiæ patris ignarus, &c, vt cognoui ex iis, qui illum audierant, maximéque ex Epicureo Zenone, qui cùm ab eo plurimum dissentiret, vnum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

Multa ex hoc primo libro Academicarum quæst. ad Varronem, & secundus, tertius, quartus, desiderantur: nisi quis velit eum, qui inscribitur, Lucullus, qui deinceps sequitur, quartum numerare, quod facit Nonius.

M. T.

M. T. CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM,

LIBER II.

ſeu potiùs, vt eum numerat Nonius, IIII. qui inſcribitur, LVCVLLVS.

SYNOPSIS.

Summa totius diſputationis, duas in orationes eſt diuiſa. Cùm enim Academici, nihil ſciri aut percipi poſſe affirmarent, neque ideò quicquam, aut probandum, aut vlli rei aſſentiendum eſſe. In priore contra nouam Academiam primùm diſputat, eſſe aliquã perceptionem & cognitionem rerum, & aliquam συγκατάθεσιν ſiue approbationem. Deinde nouorum Academicorum rationes contrarias refellit. Eſſe autem κατάληψιν, probat notionibus ſenſus & animi, quòd ſenſus innumerabiles res percipiat, & animo comprehenſa Philoſophia moralis, Phyſica & Dialectica, magno ſit argumento aliquid percipi poſſe, approbationem & aſſenſionem iiſdem repetitis argumentis confirmat. Cùm verò Academicorum ſententia hoc ſyllogiſmo potiſſimùm concluderetur,

Viſa inter quæ nihil intereſt, percipi non poſſunt,
Omne viſum eiuſmodi eſt:
Nullum igitur poteſt percipi viſum.

Minor

Minérque eiusdem syllogismi propositio, vi-sis ebriorum, somniantium, furiosorum, & similitudinis geminorum & sigillorum probaretur. Contrà hæc omnia primùm generaliter disputat Lucullus, quòd Academici definiant visa, quod partiantur, quod syllogismo concludant, quod quædam sit in rebus perspicuitas, eos ideò aliquid percipere. Mox speciatim singulis eorum argumentis respondet. Altera pars in Ciceronis pro noua Academia subtili disputatione consumitur. Et primùm multis vetustis authoribus, Democrito, Empedocle, Anaxagora, Socrate, Platone, nouorum Academicorum ἀκαταληψία defenditur, deinde variis exemplis & sensus & animi probatur, quod multis in rebus fallantur oculi, vt nauigiorum notis: quod geminorum & signorum similitudines nos perturbent, quod ebrij, furiosi & somniantes decipiantur, quod à Stoicis sophismata Dialectica inexplicabilia tradantur, quod denique Lucullus multa falsa pro veris dixerit. Tum demum in omnibus Philosophiæ partibus, ex controuersis Philosophorum opinionibus nihil certi vel comprehensi esse demonstrat.

Loquuntur CATVLVS, LVCVLLVS, CICERO, HORTENSIVS.

1 MAGNVM* ingenium, L. Luculli, magnumque optimarum artium studium, cum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, caruit omnino rebus vrbanis. Vt enim admodum adolescens cum fratre pari pietate, & industria prædito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus: in Asiam, quæstor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis, continuò prætor (licebat enim celeriùs legis præmio) post in Africam: inde ad consulatum: quem ita gessit, vt diligentiam admirarentur, omnes ingenium cognoscerét. Pòst ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute eius erat: sed etiam
2 gloriam superiorum. Idque eò fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum exspectabatur, qui adolescétiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Muræna bellũ in Ponto gerente, in Asiæ pace consumserat. Sed incredibilis quædam ingenij magnitudo nõ desiderauit indocilem vsus disciplinam. Itaque cùm totum iter & nauigationem consumsisset, partim in [a] percontando à peritis, [b] partim rebus gestis legendis: in Asiam factus imperator venit, cùm esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim diuinam quandam memoriam rerum, verborum maiorem. Hortensius. Sed, quo plus in negotijs gerendis res, quàm verba prosunt, hoc erat memoria illa præstantior: quàm fuisse in Themistocle, quem facilè Græciæ principem ponimus, singularem ferunt

* Exordium hoc operi perfecto additũ esse scribit Cicero 13. ad Atticum, prima eius pars laudes Luculli, secũda huius libri defensionem habet.

a al. *percunctando*

b L. *partim in reb. gestis legend.* & ita v. c.

Qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurũ, respondisse dicitur, obliuisci se malle discere: credo *c*, quòd hærebant *d* in memoria quæcũque audierat, aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adiunxerat etiã illam, quam Themistocles spreuerat, disciplinam. Itaque, vt litteris consignamus, quæ monumẽtis mandare volumus: sic ille in animo res insculptas habebat. ‖ Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, præliis, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiúsque belli instrumentis, & apparatu, vt illa Rex post Alexandrũ maximus hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm, quemquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit, in constituendis, temperandísque ciuitatibus, tanta æquitas, vt hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, & quasi vestigiis persequendis. Sed, etsi magna cũ vtilitate reip. tamen diutius, quàm vellem, tanta vis virtutis, atque ingenij, peregrinata *e* abfuit ab oculis & fori, & curiæ. Quin etiam, cũ victor à Mithridatico bello reuertisset, inimicorũ calumnia triẽnio tardiùs, quàm debuerat, triumphauit. nos enim consules introduximus pænè in vrbem currum clarissimi viri. Cuius mihi consilium, & authoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendũ esset: quod hoc tẽpore nõ est necesse. itaque priuabo illũ potiùs debito testimonio, quàm id cũ mea laude cõmunicem. ‖ Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerũt, ea ferè sũt & Græcis literis, & Latinis celebrata. Nos autẽ illa exteriora, cũ multis: hæc interiora, cũ paucis ex ipso sæpe cognouimus. maiore enim studio Lucullus cũ omni literarũ generi, tum Philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur. nec verò ineunte ætate

c v.c. *quod habebat in memoria quæc.*
d for. *in memoria.*
e L. *afuit ab ocul.* & *ita* v.c.
f al. c. *sed & quæstor.*

3 (margin, at "Tantus ergo imperator")
4 (margin, at "Sed, quæ populari")

ætate solùm, *f* sed & pro quæstore aliquot annos & in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, vt non multum imperatori sub ipsis pellibus otij relinquatur. Cùm autem è Philosophis, ingenio, scientiaque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum & quæstor habuit, & post aliquot annos, imperator. cumque esset ea memoria, quam antè dixi, ea sæpe audiendo facilè cognouit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirificè lectione
5 librorum, de quibus audiebat. ‖ * Ac vereor interdum, ne talium personarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino *g* Græcas non ament literas: plures, qui Philosophiam: reliqui, qui etiamsi hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram *h* putent. Ego autem, cùm Græcas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim, P. autem Africani, historiæ loquantur, in legatione illa nobili, quam antè censuram obiit, Panætium vnum omnino comitem fuisse: nec literarum Græcarum, nec Philosophiæ iam
6 vllum auctorem requiro. ‖ Restat, vt iis respondeam, qui sermonibus eiusmodi nolint personas tam graueis illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leuiorum. Etenim, si quodam in libro verè est à nobis Philosophia laudata, profectò eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: [3] nec quidquam aliud *i* videndum est nobis, quos populus R. hoc in gradu collocauit, nisi ne quid priuatis studiis de opera publica detrahamus. Quòd si, cùm fungi munere *k* debeamus, non modò operam nostram nunquam à populari cœtu remouemus, sed ne

f al. *sed & quæstor*

* Secunda procemij pars.

g q.v.c. *non amant Græcas literas.* al. *Græcas non amant literas.*

h al. *putant.*

i L. *est videndum nobis, q.*

k fort. *debemus,*

literam quidem vllam facimus, nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium, qui in eo non modò nosmetipsos hebescere, & languere nolumus; sed etiam, vt plurimis prosimus, enitimur. Gloriam verò non modò non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populareis, illustreisque laudes, has etiam minus notas, minusque peruulgatas adiungimus. || Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in 7
nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi videntur non solùm viuis, sed etiam mortuis inuidere. Restat vnum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio non probatur. Quod grauiùs ferremus, si quisquam vllam disciplinam Philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. Nos autem, quoniam *l* contra omneis dicere, qui scire sibi videntur, solemus, non possumus, quin alii à nobis dissentiant, recusare. Quamquam nostra quidem causa facilior est, qui verum inuenire sine vlla contentione volumus, idque summa cura, studioque conquirimus. Etsi enim omnis cognitio *m* multis est obstructa difficultatibus, *n* eaque est & in ipsis rebus obscuritas, & in iudiciis nostris infirmitas, vt non sine causa, *o* & doctissimi, & antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati relinquimus, neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, 4 nisi vt *p* in vtramque partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quàm proxime accedat. || Neque inter nos, & 8
eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quòd illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt: nos probabilia multa habemus, quæ sequi facilè, affirmare vix possumus.

l al. *contra omneis dicere quæ videntur, solemus*, &c. non pl.

m abest à q.v.c. vox *multis*

n. L. *eáque inest. & in ips.*

o v.c. *antiquissimi, & doctissimi*

p *in vtrăque partem dicendo, eliciant*, & ita v.c.

Hoc autem liberiores, & solutiores sumus,
quòd integra nobis est iudicandi potestas:
neque, vt omnia, quæ præscripta, & quasi impe-
rata sint, defendamus, necessitate vlla cogimur.
Nam ceteri primùm antè tenentur adstricti,
quàm, quid esset optimum, iudicare *q* potue-
runt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut
obsequuti amico *r* cuidam, aut vna alicuius,
quem primum audierunt, oratione capti, de
rebus incognitis iudicant, &, ad quamcumque
sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad
9 eam, tanquam ad saxum, adhærescunt. || Nam,
quòd dicunt omnia se credere, ei, quem iudi-
cent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum
rudes & indocti iudicare potuissent. Statuere
enim, *r* quid sit sapiens, vel maximè videtur
esse sapientis. 5 *s* Sed vt potuerunt omnibus
rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sen-
tentiis, iudicauerunt: aut re semel audita ad
vnius se auctoritatem contulerunt. Sed nescio
quo modo plerique errare malunt, eamque
sententiam, quam adamauerunt, pugnacissimè
defendere, quàm sine pertinacia, quid constan-
tissimè dicatur, exquirere. Quibus de rebus &
aliàs sæpe *t* nobis multa quæsita & disputata
sunt, & quondam in Hortensij villa, quæ est ad
Baulos, cũ eò Catulus, & Lucullus, nósque ipsi
postridie venissemus, quàm apud Catulũ fuisse-
mus. Quò quidẽ etiã maturiùs venimus, quòd
erat constitutũ, 6 si ventus esset, Lucullo in
Neapolitanũ, mihi in Pompeianum nauigare.
Cùm igitur pauca in Xysto locuti essemus, tum
10 eodẽ in spatio consedimus. || * Hic Catulus, Etsi
heri, inquit, id, quod quærebatur, pænè explica-
tũ est, vt tota ferè quæstio tractata videatur, ta-
men exspecto ea, quæ te pollicitus est, Lucullus,
ab Antiocho audita, dicturũ. * EQVIDEM, inquit
Hortẽsius, feci plus, quàm vellẽ. totã enim rem

q al. *potuerint.*
r L. *cuipiam.*
r L. *quis sit sapiẽs*, & ita v. c.
s L. *Sed, vt potuerint, potuerunt omnibus rebus auditu, cogni tis etiã reliquorum sententiis, iudicauerunt autem re semel audita, atque ad vnius se auct. cont.*
t al. *à nobis.*
* CATVLVS.
* HORTENSIVS.

Lucullo integram seruari oportuit, & tamen fortasse seruata est: à me enim, quæ in promptu erant, dicta sunt: à Lucullo autem reconditiora

*LVCVLLVS. veterē Academiam defēdit.

desidero,* TVM ille, Non sanè, inquit, Hortēsi, conturbat me exspectatio tua: etsi nihil est iis, qui placere volunt, tam aduersarium: sed quia non laboro, quàm valde ea, quæ dico, probaturus sim, eò minùs conturbor. Dicam enim nec mea, nec ea, in quibus,⁷. u si non fuerint, non vinci me malim, quàm vincere. Sed mehercule, vt quidē se nunc causa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & vacuo animo illum audiebam, & magno studio, eadem de re etiā sæpius: vt etiam maiorē exspectationē mei faciam, quā modo fecit Hortensius.

u L. *si non fuerint vera, non v.*

*CICERO. *LVCVLLVS.

* CVM ita ille esset exorsus, ad audiendū animos ereximus. * AT ille x, Cum Alexandriæ pro quæstore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, & erat iam antea Alexādriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius: qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sane in ista Philosophia, quæ nunc propè dimissa reuocatur, probatus, & nobilis: cum quo Antiochum sæpe disputantem audiebā: sed vtrumque leuiter. Et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictū à Catulo est, tum erant allati Alexandriā, sūmque primum in Antiochi manus venerāt: & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) stomachari tamē cœpit. Mirabar, neque enim vmquam antea viderā. At ille Heraclitũ memoriā implorans y, quærere ex eo, viderentúrne illa Philonis, aut ea num vel è Philone, vel ex vllo Academico audiuisset aliquādo: negabat; Philonis tamē scriptū agnoscebat: z nec id quidem dubitari poterat. nam aderant mei familiares, & docti homines, P. & C. Sellij, & Te

x al. *Cū Alexandriæ quæstor, inq.* al. *Cum Alexā driam pro quæstore, inquit, ess.* &c. mendosè.

y al. *quærebat.*

z al. *neque enim id quidem dubit.*

& *a* Tertilius *b* Rogus: q se illa audisse Romę de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerét
12 descripsisse. ‖ Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemorauit à patre suo dicta Philoni, & alia plura *c*: nec se tenuit [8] quin cótra suum doctorem librum etiam ederet, qui, Sosus inscribitur. Tum igitur & cũ Heraclitum studiosè audiré contra Antiochũ disserétem, & item Antiochũ cótra Academicos, dedi Antiocho operam diligentiùs, vt causam ex eo totam cognoscerem. Itaque complureis dies, adhibito Heraclito, doctísque compluribus, & in his Antiochi fratre Aristo, & præterea Aristone, & Dione, quib. ille secundum fratrem plurimum tribuebat: multũ temporis in ista vna disputatione consumpsimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est. minùs enim acer est aduersarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur, tamen est aduersarius *d* lenior.
13 Ad Arcesilã, Carneadémque veniamus. ‖ Quæ cũ dixisset, sic rursus exorsus est: Primum mihi videmini (me autem nomine appellabat) cum veteres physicos nominatis, facere idem, quod seditiosi ciues solent, cùm aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicát fuisse populareis, eorum vt ipsi similes esse videátur [9] *e* Repetũt iam P. Valerium, qui exactis regibus, primo anno consul fuit: cómemorant *f* reliquos, qui leges populareis de prouocationibus tulerint, cum cósules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem Agrariã aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit, inuito senatu, & postea bis consul factus sit *g*: L. Cassium, Q. Pompeium, atque illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerũ solent. Duos verò sapientissimos *h*, & clarissimos fratres, P. Crassum, *i* & P. Scæuolam,

a L. *Tertulius Rogus.*
b al. *Trogus.*
c L. *nec se retinuit, quin contra suum doct. li. etiam edidit, qui c.*
d L. *lenior*
e L. *Repetunt iam à P. Valerio*, & ita tres v. c.
f al. *aliquos*
g al. *Sp. Cassium.*
h L. *& clarissimos viros.*
P. *Cr.*
i L. *P. Scæuolam.*

aiunt T. Graccho auctores legũ fuiſſe, alterum quidem, vt videmus, palàm: alterum *k*, vt ſuſpicamur, obſcuriùs. Addunt etiã C. Marium, & de hoc quidẽ nihil mentiuntur. Horũ nominibus tot virorum, atque tantorũ expoſitis, eorum ſe inſtitutũ ſequi dicunt. ‖ *l* Similiter vos cũ per- 14
turbare, vt illi rẽp. ſic vos Philoſophiã bene iam conſtitutã velitis, Empedoclẽ, Anaxagorã, Democritũ, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (vt noſtrũ inimicum potiſſimũ nominẽ) ſimile quidquã habuit veterũ illorũ, neque Arceſilæ *m* calumnia cõferenda eſt cũ Democriti verecundia. Et tamẽ iſti Phyſici raro admodum cũ hærent aliquo loco, exclamant quaſi mẽte *n* incitati: Empedocles quidẽ, vt interdum mihi furere videatur: abſtruſa eſſe omnia, nihil nos ſentire, nihil cernere: nihil omnino, quale ſit, poſſe reperire. Maiorem autẽ partẽ mihi quidẽ: omnes iſti videntur nimis etiã quædã affirmare, plúſque profiteri ſe ſcire, quã ſciant. ‖ Quòd 15
ſi illi tũ in nouis rebus, quaſi modò naſcentes hæſitauerunt, nihílne tot ſæculis ſummis ingeniis, maximis ſtudiis explicatum putamus? nónne, cùm iam Philoſophorũ diſciplinæ grauiſſimæ conſtitiſſent *o*, tum exortus eſt, vt in optima rep. T. Gracchus, qui otiũ perturbaret, ſic Arceſilas, qui conſtitutam Philoſophiam euerteret, & in eorum auctoritate deliteſceret, qui negaſſent quidquã ſciri, aut percipi poſſe? quorũ è numero tollendus eſt Plato, & Socrates: alter, quia reliquit perfectiſſimam diſciplinam, Peripateticos, & Academicos, nominibus differenteis, re congruenteis, à quibus Stoici ipſi verbis magis, quàm ſententiis diſſenſerũt. Socrates autem *p* de ſe ipſe detrahẽs in diſputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cùm aliud diceret, atque ſentiret, libenter

k v. c. *ut ſuſpicantur.*

l for. *Similiter cũ perturbare, vt illi remp.*

m v. c. *calumnia.*

n v. c. *concitati:*

o tres v. c. *vt exortus eſt in optima rep. T. Grac.* & ita L.

p ἐλασσωτι-κῶς.

vti solitus est ea dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant, quam ait etiam in Africano fuisse Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate.
16 crate. || Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita. Nihílne est ergo actum, quòd inuestigata sunt, posteaquam Arcesilas Zenoni, vt putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum huius definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? Cuius primò non admodũ probata ratio, quamquam floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepôre dicendi, proximè à Lacyde solo retenta est: pòst autem *q* confecta à Carneade, qui est quartus ab Arcesila. audiuit enim Egesinum, qui Euandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit. nam nonaginta vixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt: è quibus industriæ plurimũ in Clitomacho fuit *r*: declarat multitudo librorum: ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suauitatis. Bene autem nosse Carneadem Stratoniceus
17 Methrodorus putabatur. || Iam Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem viuo patrocinium Academiæ non defuit. * Sed quod nos facere nunc *s* ingredimur, vt contra Academicos disseramus: id * quidem è philosophis, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant *t*: nec verò esse vllam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrúmque Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum è verbo volumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi vocant:

q L. *cōfecta*

r L. *(declarat multitudo librorum)*

* Deliberat Lucullus an sit contra nouam Academiã disputandum.

s L. *aggredimur*, & ita v.c.

* *quidam.*

t L. *nec enim verũ esse disputare cum iis, qui nihil pr.*

eósque qui persuadere vellét, esse aliquid, quod comprehendi & percipi posset, inscienter facere dicebant, propterea quòd nihil esset clarius u ἐνάργεια, vt Græci: perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus: fabricemúrque, si opus erit, verba, ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet. Sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa euidentia reperiri posse, nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alij autem negabant se pro hac euidentia quidquam priores fuisse dicturos: sed ad ea, quæ contrà dicerentur, dici oportere putabant, nequi fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipsarum etiam euidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quæratur & homines dignos quibuscum disseratur, putant. ‖ Philo autem x, dum noua quædam commouet, quòd ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & apertè mentitur, vt est reprehensus à patre Catulo, & vt docuit Antiochus y, in id ipsum se induit, quod timebat. Cùm enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset (id enim volumus esse [12] z ἀκατάληπτον) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (iam enim hoc pro a φαντασία verbū satis hesterno sermone triuimus) visum igitur impressum, [13] b effictúmque ex eo, vnde esset, quale esse non posset, vt ex eo vnde non esset: id nos à Zenone definitum rectissimè dicimus. qui enim potest quidquam comprehendi, vt planè confidas. id perceptum, cognitúmque esse, quod est tale, quale, vel falsum esse possit? hoc cùm infirmat, tollítque Philo, iudicium tollit incogniti, & cogniti. ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita imprudés, eò, quò minimè vult, reuoluitur. * Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur à nobis. 18

u v. c. *enargia.*

x al. *dū noua quedā cōm.*

y al. *in id ipsum incidit, q.*

z fort. *κατάληπτον,)*

a v. c. *phantasia*

b L. *effictúmque ex eo, quod esset, nō esse nō posset, ex eo, quod nō esset: id n.*

* *Θέσις* totius contentionis cōtra nouos Academicos.

bis, vt retineamus eam definitionem quã Philo voluit euertere. Quam nisi obtinemus, per-
19 cipi nihil posse concedimus. Ordiamur igitur à sensibus, quorum ita clara iudicia, & certa sunt, vt, si optio naturæ nostræ detur, & ab ea Deus aliquis requirat, contentáne sit suis integris, incorruptísque sensibus, an postulet melius aliquid: non videam, quid quærat amplius. Neque verò hoc loco exspectãdum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum, qui, quidquid videatur, tale dicã esse, quale videatur. Epicurus hoc viderit, & multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus veritas, si & sani sunt, & valentes c, & omnia remouentur, quæ obstant, & impediunt. itaque & lumen mutari sæpe volumus, & situs earum rerum, quas intuemur, & interualla aut contrahimus, aut diducimus: multáque facimus vsque eò, dum adspectus ipse fidem faciat sui iudicij. quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore: vt nemo sit nostrũ,
[14] qui non in sensibus sui cuiusque generis iu-
20 dicium requirat acrius. adhibita verò exercitatione, & arte, vt oculi pictura teneantur, & aures cantibus, quis est d, quin cernat quanta vis sit in sensibus? quàm multa vident pictores in vmbris, & in eminentia, quæ nos non videmus? quã multa, quę nos fugiunt in cãtu, exaudiunt in eo genere exercitati: qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Adromachã, cùm id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de gustatu, & odoratu loqui. in quib. intelligentia, etsi vitiosa, est quædam tamen. quid de tactu, & eo quidé, quem Philosophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis? in quo Cyrenaici solo putãt veri esse iudicium, quia sentia-
21 tur. Potéstne igitur quisquã dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in voluptate sit,

c *L. & si omnia rem.*

d *L. qui non cernat.*

nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat? atqui qualia sunt hęc, quæ sensibus percipi dicimus: talia sequũtur ea, quæ nõ sensibus ipsis percipi dicũtur, sed quodã modo sensibus: vt hæc: illud est albũ, hoc dulce, canorũ illud, hoc bene olés, hoc asperũ. animo iam hæc tenemus comprehensa, nõ sensibus *e*. ille deinceps equus est, ille canis. cetera series deinde sequitur, maiora nectẽs. vt hæc, quæ quasi expletam rerũ cõprehensioné amplectuntur: si homo est, animal est mortale, rationis particeps. quo è genere nobis negotia rerum imprimũtur: sine quibus neque intelligi quidquã, neq; quęri, aut disputari potest.∥ quod si essent falsę notitiæ (*f* ἐννοίας enim notitias appellare tu videbare) si igitur essent hæ falsæ, aut eiusmodi visis impressæ, qualia visa à falsis discerni non possent: quo tandem his modo vteremur? quomodo auté quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? memorię quidem certè, quæ non modò Philosophiam, sed omnis vitæ vsum, omneísque arteis vna maximè continet, nihil omnino loci relinquitur. quę potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquã meminit, quod nõ animo comprehendit, & tenet? ars verò quæ potest esse, nisi quæ non ex vna, aut ex duabus, sed *g* ex multis animi perceptionibus constat? quã si subtraxeris, quî distinguet artificé ab inscio? non enim fortuitò hunc artificem dicemus esse, illum negabimus: sed cum alterũ percepta, & cõprehẽsa tenere *h* videmus, alterum non item. cúmque artium aliud eiusmodi genus sit, vt tantummodò animo rem cernat: aliud, vt moliatur aliquid & faciat: quomodo aut Geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci à falsis non possunt: aut is, qui fidibus vtitur, explere numeros, & cõficere versus? quod idé in similibus 2

quo

e for. *deinceps: ille equus est, ille canis.*

f al. *ennœas*, & ita v. c.

g ἐκ πολλῶν θεωρημάτων.

h L. *videbimus.*

quoq; artib⁹ cõtinget:quantum omne opus est in faciẽdo,atq; agẽdo.quid enim est,ꝙ arte effici possit, nisi is,q̃ artem tractabit, multa percepit?
23 ‖ Maximè verò virtutũ cognitio cõfirmat, percipi & cõprehẽdi multa posse,in quib⁹ solis inesse etiã sciẽtiam dicim⁹:quam nos nõ comprehẽsionem modò rerũ,sed etiã stabilem,atq; immutabilem esse cẽsem⁹:itẽq; sapiẽtiam,artem viuendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. ea autem constantia si nihil habeat percepti,& cogniti, quæro, vnde nata sit, aut quomodo: quæro etiam,ille vir bonus,qui statuit omnem cruciatũ perferre, intolerabili dolore lacerari poti⁹, i q̃ aut officiũ prodat, aut fidem,cur has sibi tam graueis leges imposuerit, cùm,quãobrem ita oporteret,nihil haberet cõprehẽsi,percepti,cogniti,cõstituti?Nullo igitur modo fieri potest, vt quisquã tanti æstimet æquitatem, & fidem,vt eius cõseruandæ causa nullum supplicium recuset,nisi iis rebus assẽsus sit,quæ falsæ esse non possunt.

i v. c. *quam vt officium pr.* & ita L.

24 ‖ Ipsa verò sapiẽtia,si se ignorabit, sapientia sit,nécne, k quomodo primùm obtinebit nomen sapientiæ? deinde quomodo suscipere aliquam rem, aut agere fidẽter audebit,cùm certi nihil erit,ꝙ sequatur? cùm verò dubitabit, quid sit extremũ, & vltimum bonorum, ignorans,quò omnia referantur, quî poterit esse sapiẽtia? Atq; etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse initium, ꝙ sapientia, cùm quid agere incipiat,sequatur:idq; initium, esse naturæ accommodatum.nam aliter appetitio (eam enim esse volumus l ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur,& id appetimus,quod est

k fort. *primùm quomodo obt.*

l v. c. *hormen)*

25 visum,moueri non potest. ‖ Illud autem,quod mouet,priùs oportet videri,eique credi: quod fieri non potest, si id, quod visum erit,discerni non poterit à falso. Quo modò autem moueri animus ad appetendum potest, si id,ꝙ videtur, non

non percipitur, *m* accõmodatúmne naturæ sit, an alienum? Itemque, si quid officij sui sit, non occurrit animo, nihil vnquam omnino aget, ad nullam rem vnquam impelletur, numquam mouebitur. quòd si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei verum, quod occurrit, videri. ‖ Quid, quòd, si ista vera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quædã lux lumenque vitæ? taménne in ista prauitate perstabitis? nam quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit virtutem, cùm esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autem, est appetitio cognitionis: quæstionisque finis, inuẽtio. At nemo inuenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inuẽta esse possunt: sed, cùm ea, quæ quasi inuoluta fuerũt, aperta sunt, tum inuenta dicuntur. sic & initium quærendi, *n* & exitus percipiendi & comprehendendi tenet. itaque argumenti conclusio, quæ est Græcè *o* ἀπόδειξις, ita definitur. Ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, q; non percipiebatur, adducit. ‖ Quòd si omnia visa eiusmodi essent, qualia isti dicunt, vt ea vel falsa esse possent, neque ea posset vlla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem Philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum: sapientiæ verò quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ Philosophi vocant *p* δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cùm enim decretum proditur, lex veri, rectique proditur. quo è vitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse, *q* sapientiq; satis sit, non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod mouere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque videri

Margin notes: *m* οἰκεῖον — 26 — *n* L. *& exitum* — *o* v. c. *apodixis,* — 27 — *p* v. c. *dogmata:* — 15 — *q* L. *sapientiq; satis non sit,*

videri possunt eorum ratione, qui illa visa, è quibus omnia decreta sunt nata, negant quid-
28 quam à falsis interesse.‖Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, vt id ipsum saltem perceptum à sapiente diceretis, nihil posse percipi. Sed Antipatro hoc idem postulanti, cùm diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse, vnum tamẽ illud dicere percipi posse, vt alia non possent, Carneades acutiùs resistebat. nam tantum abesse dicebat, vt id ei consentaneum esset, vt maximè etiam repugnaret. qui enim negaret quidquam esse, quod perciperetur, eum nihil excipere. ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, com-
29 prehẽdi, & percipi vllo modo posse.‖Antiochus ad istum locum pressiùs videbatur accedere. quoniam enim id haberent Academici decretum (sentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi. non debere eos in suo decreto, sicut in ceteris rebus, fluctuare, præsertim cùm in eo summa consisteret. hanc enim esse regulã totius Philosophiæ, cõstitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniã susciperent, docereque vellent, quæ à quouis accipi oporteret, & quæ repudiari, certè hoc ipsum, ex quo omne veri, falsiq; iudicium esset, percipere eos debuisse. etenim duo esse hæc maxima in Philosophia, iudicium veri, & finem bonorum: neque sapientem posse esse, qui r aut cognoscẽdi esse initium ignoret, aut extremum expetendi, vt, aut vnde proficiscatur, aut quò perueniendũ sit, nesciat. hæc autẽ habere dubia, neque his ita confidere, vt moueri non possint, abhorrere à sapiẽtia plurimũ. Hoc igitur modo potiùs erat ab his postulãdũ, vt hoc vnũ saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. Sed de incõstantia totius illorum sententiæ, si vlla sentẽtia cuiusquam esse potest nihil approbãtis.

r fort. *aut cognoscendi initium ign.*

sit, vt opinor, dictum satis.‖ Sequitur disputatio 30
copiosa illa quidem, sed paulò abstrusior. habet
enim aliquantũ à physicis: vt verear, ne maiorẽ
largiar ei, q̃ contradicturus est, libertatem, & li-
cẽtiam. nam quid cum facturum putem de ab-
ditis reb⁹, & obscuris, [16] qui lucem eripere co-
netur? * Sed disputari poterat subtiliter, quanto
quasi artificio natura fabricata esset primùm
animal omne: deinde hominem maximè: quæ
vis esset in sẽsibus: [17] quemadmodum *s* prima
visa nos pellerent, deinde appetitio ab his pulsa
sequeretur: tum vt sensus ad res percipiendas
intenderemus. * mens enim ipsa, quæ sensuum
fons est, atq; etiã ipsa sensus est, naturalem vim
habet, quam intẽdit ad ea, quib⁹ mouetur, itaq;
alia visa sic arripit, vt his statim vtatur, [18] aliqua
sic recondit: *t* * è quib⁹ memoria oritur. cetera
autem similitudinibus cõstituit: ex quibus effi-
ciuntur notitiæ rerũ: quas Græci tum *v* ἐννοίας,
tum *x* προλήψεις vocant. eò cùm accessit ratio,
argumentiq; conclusio, rerumq; innumerabi-
liũ multitudo, tum & perceptio eorũ omnium
apparet, & eadem ratio profecta his gradibus,
ad sapiẽtiam peruenit.‖ Ad * rerum igitur sciẽ- 31
tiam, vitæq; cõstantiam aptissima cùm sit mens
hominis, amplectitur maximè cognitionem: [19]
& *y* κατάληψιν, quam, vt dixi, verbũ è verbo ex-
primentes, comprehensionem *z* dicemus, cùm
ipsam *a* per se amat, (nihil est enim ei veritatis
luce dulcius) tum etiam propter vsum. quocirca
etiã sensibus vtitur: & arteis efficit, quasi sensus
alteros: & vsque eò Philosophiam ipsam cor-
roborat, vt virtutem efficiat, ex qua re vna vita
omnis apta sit. * Ergo hi, qui negant quidquam
posse comprehendi, hæc ipsa eripiũt vel instru-
menta, vel ornamẽta vitæ: vel potiùs etiã totam
vitam euertũt funditùs, ipsumq; animal orbant
animo: vt difficile sit de temeritate eorũ, *b* per-
inde

* Duo sunt fontes vnde omnis manat cognitio sensus & mens.
s fort. *primò visa eos pell..*
* Animus est in homine vnus.
t fort. *sic recondit, vt ea, cum op⁹ sit, depromat: è quibus mem.*
v v. c. *ennœas.*
x v. c. *prolepsis.*
* Finis creationis humanæ mentis.
y v. c. *& istam catalepsim*, & ita L.
z *dicimus.*
a fort. *propter se amat,*
* Conclusio à repugnantibus.
b L. *proinde vt*

32 inde vt causa postulat, dicere. ‖* Nec verò satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid velint. interdum enim cùm adhibem⁹ ad eos orationem huiusmodi: *Si ea, quę disputentur, vera non sint, tum omnia fore incerta: respõdẽnt, *Quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profundo veritatem, vt ait * Democrit⁹, penitùs abstruserit. * Alij autem elegantiùs, qui etiam queruntur, quòd eos insimulemus omnia incerta dicere: quantumq́; intersit inter incertum, & id quod percipi non possit, docere conantur: eaq́; distinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, 20 vt, stellarum numerus, *c* par, an impar, nesciatur, quasi desperatos aliquos relinquamus. *volunt enim, & hoc quidem vel maximè animaduertebam, vos moueri, probabile aliquid esse, & quasi verisimile, eaque vti regula & in agenda vita, & in quærendo, ac disserendo. 21 ‖ *d* Quæ
33 ista regula est veri & falsi, si notionem veri & falsi, proptereà quòd ea non possũt internosci, nullam habemus? nam, si habemus, interesse oportet, vt inter rectum, & prauum, sic inter verum, & falsum. si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, cui est visio veri, falsiq́; cõmunis, vllum habere iudicium, aut vllam omnino veritatis notam. nam, cùm dicunt, hoc se vnum tollere, vt quidquam possit ita videri, vt non eodem modo *e* falsum etiam possit ita videri, cetera autem cõcedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere, vt si quis, quem oculis priuauerit, dicat, ea, quæ cerni *f* possent, nõ se ei ademisse. Vt enim illa oculis modò cognoscuntur, sic reliqua visis: sed propria veri, non communi veri, & falsi nota. 22 *g* Quamobrem, siue tu proba-

* *Speciatim nunc Academicorum rationes refellit.*

* al. *disputent, vera sint*

* Prima Academicorũ defensio ab inuentione.

* Idem 1. Academic.

* Secunda defensio à distinctione similium.

c L. *par, an impar sit, nescitur, quasi desperatos aliq.* al. *par in impar, quasi desperatos.*

* Thesis Academicorũ aliquid esse probabile.

d v. c. & L. *Quæ est ista regula si notionem veri, & f.*

e L. *falsum etiam possit videri,*

f al. *possunt.*

g L. *Quamobrem, siue tu probabilem visionem, & quæ non impediatur, siue improbabilem, & quæ impediatur, vt Carneades vol.*

bilem visionem, siue improbabilem, & quæ non impediatur, vt Carneades volebat, siue aliud quid proferes, quod sequare: ad visum illud, de quo agimus, tibi erit reuertendũ. ‖ In eo autem, 34
si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium, *h* quia proprium in cõmuni signo notari non potest: sin autem cõmune nihil erit: habeo, quod volo. id enim quæro, quod ita mihi videatur verum, vt non possit idem falsum videri. simili in errore versantur,[23] cùm conuicti, ac iudicio veritatis coacti, perspicua à perceptis volunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui, *i* verum illud quidem impressum in animo, atque in mente, neq; id tamen percipi, ac comprehendi posse, quo enim modo perspicuè dixeris album esse aliquid, cùm possit accidere, vt id, quod nigrum sit, album esse videatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa *k* subtiliter, cùm sit incertũ, *l* verè, inaniterne moueatur? Ita neque color, neque corpus, neque veritas, neque argumentũ, neque sensus, neque perspicuum vllum relinquitur.
‖ Ex hoc illud his vsu venire solet, vt, quidquid 35
dixerint, à quibusdam interrogentur. Ergo istuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his irridentur. non enim vrgent: vt coarguant, neminem vlla de re posse contendere, neque asseuerare sine aliqua eius rei, quam sibi quisque placere dicit,* certa, & propria nota. Quod est igitur istuc vestrum probabile? nam si quod cuique occurrit, & primo quasi adspectu probabile videtur, id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circumspectione aliqua, & accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi: tamen exitum non habebunt. ‖ primùm, quia 36
his visis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cùm dicant posse accidere sapienti, vt, cùm omnia fecerit,

dili

h L. *quia propriũ communi signo notari non p.*

i L. *verè illud quidem impressũ in animo, atque in mẽte, neq;* al. *verè illud quidem impressum animo, atq; mẽti, neq;* &c.

k ἀκριβῶς.

l L. *verè, inaniterne mens moueatur?*

* Sine nota rei propria nemo potest quicquam affirmare.

diligentiſſimeque circumſpexerit, exſiſtat aliquid, quod & veriſimile videatur, & abſit longiſſimè à vero: quo modo, *m* ſi magna parte quidem, vt ſolent dicere, ad verum ipſum, aut quàm proximè accedant, confidere ſibi poterunt? vt enim confidant, notum his eſſe debebit inſigne veri. *n* quo obſcuro, & oppreſſo, quod tandem verum ſibi videbuntur attingere? Quid autem tam obſcurum dici poteſt, quàm cùm ita loquuntur? Eſt hoc quidem rei illius ſignum, aut argumentum, & ea re id ſequor: ſed fieri poteſt, vt id, quod ſignificatur, aut falſum ſit, aut nihil ſit omnino. Sed de perceptione hactenus. ſi quis enim ea, quæ dicta ſunt, labefactare volet, facilè, etiam abſentibus nobis, veritas ſe ipſa defendet. ‖ * His
38 ſatis cognitis, quæ iam explicata ſunt, nunc de aſſenſione, *o* atque approbatione, quam Græci *συγκατάθεσιν* vocant, pauca dicemus: non quòd non latus locus ſit: ſed paulò antè iacta ſunt fundamenta. *p* nam cùm vim, quæ eſſet in ſenſibus, explicabamus, ſimul illud aperiebatur, comprehendi multa, & percipi ſenſibus: quod fieri ſine aſſenſione non poteſt. * deinde cùm inter inanimum, & animal hoc maximè interſit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid (nihil enim agens ne cogitari quidem poteſt, quale ſit) aut ei ſenſus adimendus eſt: aut ea, quæ in noſtra ſita poteſtate,
23 * reddenda aſſenſio. ‖ * At verò animus
39 quodammodo eripitur his, quos neque ſentire, neque aſſentiri volunt. etenim neceſſe eſt, vt lancem in libra, ponderibus impoſitis, deprimi: ſic animum perſpicuis cedere. nam, quomodo non poteſt animal vllum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Græci id *οἰκεῖον* appellant) ſic non poteſt obiectam rem perſpicuam non approbare.* quamquam,

m L. *ſi magnā partem* q. & ita v. c.

n L. *quo obſcurato, & oppr.* & ita q. v. c.

* Tranſit Lucullus ad ſecundam theſim ſuæ cōfirmationis, aliquid eſſe in Philoſophia probandum: primus locus eſt ab efficiēte cauſa.

o al. *de approbatione.*

p al. *nam cùm, quæ vis eſſet in sēſib.*

* Secundus locus à diſtinctione.

* al. *prodenda.* al. *credenda.*

* Tertius locus à repugnantibus, q duabus ſimilitudinibus illuſtratur, à lance, & naturali appetitu ſumptis.

* Correctio.

si illa, de quibus disputatum est, vera sunt: nihil attinet de assensione omnino loqui. qui enim quid percipit, assentitur statim: * sed hæc etiam sequuntur, nec memoria sine assensione posse constare, neque notitias rerũ, nec arteis: idque, quod maximum est, vt sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. ‖* Vbi igitur virtus, *q* si nihil situm est in ipsis 39
nobis? Maximè autem absurdũ vitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione: hoc idem in virtute non esse: cuius omnis constantia, & firmitas ex his rebus constat, quibus assensa est, & quas approbauit, 24
omninoque ante videri aliquid, quàm agamus, necesse est: eique quod visum sit *r* assentiatur. Quare qui aut visum, aut assensum tollit, is omnem actionem tollit è vita. ‖ * Nunc ea vi- 40
deamus, quæ contrà ab his disputari solent. Sed priùs potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere.* Componunt igitur primùm artem quãdam *s* de his, quę visa dicimus: eorúmque & vim, & genera definiunt: in his, quale sit id, quod percipi, & comprehẽdi possit: totidẽ verbis, quot Stoici. deinde illa exponunt duo, quæ quasi *t* cõtineant omnem hanc quæstionem. Quæ ita videantur, vt etiã alia multa eodem modo videri possint, neque in his quidquam intersit, nõ posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modò si ex omni parte eiusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. quibus positis, vnius argumenti conclusione tota ab his causa comprehenditur, cõposita *v* autem ea conclusio sic est: Eorum, quæ videntur, alia vera sunt, alia falsa, & quod falsum est, id percipi non potest: quod autem verum visum est, id omne tale est, vt eiusdem modi falsum etiã possit videri. Et, quæ visa sunt eiusmodi, vt in iis nihil intersit, non potest

* Quartus locus de memoria, notitiis, artibus, & virtutibus.

* Quintus à paribus.

q L. *si nihil situm est in nobis ipsis?*

r L. *assẽtiri.*

* Tota Academicorum sententia refutanda.

* Vide Laërtium in vita Zenonis.

s L. *de iis.*

t al. *cõtinent*

v q. v. c. non habent, *autem*

potest accidere, vt eorũ aliqua percipi possint, alia non possint. Nullũ igitur est visũ, ꝙ percipi possit. 41 Quæ autem sumunt, vt cõcludant id ꝙ volunt: ex his duo sibi putant cõcedi. neq; enim quisquam repugnat. ea sunt hæc: Quæ visa falsa sint, percipi ea non posse: & alterum, Inter quæ visa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, vt percipi possint, alia vt nõ possint. reliqua verò, multa, & varia oratione defendunt: quæ sunt item duo: vnum, Eorum, quæ videantur, aliud verum esse, aliud falsum: alterum, Omne visum, ꝙ sit à vero, tale esse, quale etiam à falso possit esse. 42 Hæc duo proposita non præteruolant, sed ita dilatant, vt non mediocrem curam adhibeant, & diligẽtiam. diuidunt enim in parteis, & eas quidem magnas: primùm in sensus: deinde in ea, quę ducũtur à sensibus, & ab omni cõsuetudine: quam obscurari volũt, tum perueniunt ad eam partem, vt ne ratione quidem, & coniectura vlla res percipi possit. Hæc autẽ vniuersa concidunt etiam minutiùs. Vt enim de sẽsibus hesterno sermone vidistis, item faciunt de reliquis: in singulisq; rebus, quas in minima x dispartiunt, volunt efficere, his omnibus, quæ visa sint, veris, adiuncta esse falsa, quæ à veris nihil differant: ea cùm talia sint, nihil posse comprehendi. 43 Hanc ego subtilitatem, Philosophia quidem dignissimam iudico, sed ab eorum causa, qui ita disserunt, remotissimam. definitiones enim & partitiones, y & horum luminibus vtens oratio, tum similitudines, dissimilitudinésque, & earum tenuis & acuta distinctio, fidentium est hominum: illa, vera, & firma, & certa esse, quæ tutentur: non eorum, qui clament, nihilo magis vera illa esse, quàm falsa. quid enim agant, si, cùm aliquid definierint, roget eos quisquam, num illa definitio possit in aliam rem trásferri quamlibet? si posse dixerint:

x al. *dispertiunt*.

y L. *& harũ luminib.*

neamus in perspicuis firmiùs, & constantiùs, maiore quadam opus est vel arte, vel diligentia, ne ab iis, quæ clara sint ipsa per sese, quasi præstigiis quibusdam, & captionibus depellamur. nam, qui voluit subuenire erroribus Epicurus, iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixitque sapientis esse, opinionem à perspicuitate seiungere: *d* nihil fecit. ipsius enim opinionis errorem nullo modo sustulit.

d q.v. e. *nihil perfecit.* L. & alij v. c. *nihil egit.*

46 ‖ Quaobrē cū duræ causæ perspicuis, & euidētibus rebus aduersentur: auxilia totidē sunt cōtrà cōparāda. aduersatur enim primū, quod parum defigūt animos, & intēdūt in ea, quæ perspicua sunt, vt, quāta luce ea circūfusa sunt, *e* possint annoscere: alterū est, ꝙ fallacibus, & captiosis interrogationibus circunscripti, atque decepti quidā, cū eas dissoluere nō possunt, decisсūt à veritate. oportet igitur & ea, quę pro perspicuitate respōderi possunt, in prōptu habere, de quibus iam diximus: & esse armatos, vt occurrere possimus interrogationibus eorū, captionesq; discutere. quod deinceps facere constitui.

e L. *non possint, agn.*

47 ‖ Exponam igitur generatim argumenta eorū, quoniam ipsi etiam illa solent non confusè loqui. Primùm conantur ostendere, multa posse videri esse, quæ omnino nulla * sunt, cū animi inaniter moueantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ sint, vt iis, quæ sint. Nam cum dicatis, inquiunt, visa quędam mitti à deo, velut ea, *f* quę in somniis videatur, quæque oraculis, auspiciis, extis *g* declarantur: (hæc enim aiunt probari à Stoicis, quos contra disputant) quærunt, quónam modo, falsa visa quæ sint, ea deus efficere possit probabilia: quæ autē planè proximè ad verū accedāt, efficere non possit? aut, si ea quoq; possit, cur illa nō possit, quæ perdifficiliter, internoscātur tamē? & si hæc, *h* cur nō inter quæ nihil sit omnino?

* *Vel. sint.*

f L. *qua in somnus vid.* & ita o.v.c.

g L. *declarentur.*

h L. *cur non inter qua nihil inter sit omnino?*

48 ‖ Deinde, cùm mens mo-

ueatur ipsa per sese, vt & ea declarant, quæ cõgitatione depingimus, & ea quæ vel furiosis, vel dormiẽtibus vidẽtur: nonne, inquiũt, verisimile sit, sic etiã mentẽ moueri, vt non modò inᵗernoscat, visa vera illa sint, anne falsa, 27 * sed ᵗin his nihil intersit omnino? vt, siqui tremerẽt, & exalbescerent vel ipsi per se motu mẽtis aliquo, vel obiecta terribili re extrinsecus, 28 *k* nihil interesset, quid distingueretur tremor ille, & pallor, neque, vt quidquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremò si nulla visa *m* sint probabilia quæ falsa sint, alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quæ non facilè internoscantur? 28 cur * non vt planè nihil intersit? præsertim cùm dicatis, sapientẽ in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in visis distinctio appareat.‖ Ad has omneis visiones inaneis Antiochus quidẽ & permulta dicebat, & erat, de hac vna re vnius diei disputatio. mihi autem non idem faciendũ puto: sed ipsa capita dicenda: & primùm quidem hoc reprehẽdendũ, quòd captiosissimo genere interrogationis vtuntur: quod genus minimè in Philosophia probari solet, cùm aliquid minutatim, & gradatim additur, aut demitur. Soritas hos vocãt, qui aceruũ efficiunt vno addito grano. Vitiosum sanè, & captiosum genus. sic enim adscenditis: Si tale visum obiectum est à deo dormienti, vt probabile sit, cur non etiam vt valde verissimile? cur deinde non, vt difficiliter à vero internoscatur! *o* deinde, vt ne internoscatur quidem; postremò vt nihil inter hoc & illud intersit? Huc si perueneris, me tibi primum quidque cõcedente: meum vitium fuerit: sin ipse tua sponte processeris; tuum. ‖ Quid enim tibi dederit, aut omnia deum posse: aut ita facturum esse, si possit: quo modo autem sumis, vt, si quid cui simile esse possit, loquatur, vt etiam

49

50

i v. c. *vera illa visa sint, anne falsa:* & ita L.
* al. *sed vt inter hac nihil.*
k L. *nihil vt esset, qui distingueretur, tr.*
l al. *neque quidquã interesset inter intest,* &c. al. *nihil esset qui* al. *nihil esset quo.*
m L. *sint p.*
* al. *cur non inter quæ planè* al. *cur non eiusmodi vt planè nihil intersit?*
n for. *quia.*
o for. *cur non, vt ne intern.*

vt etiam internosci difficiliter possit? deinde, vt nè vix internosci quidem? postremò, vt idẽ sit? *p* vt si lupi canibus similes: eosdẽ dices ad extremum. Et quidem honestis similia sunt quædam non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minimè artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidẽ videmus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at si efficeretur, vt inter visa differentium generum nihil intercessit: reperirentur quæ & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri quî

p L. vt si lupi canibus sint similes: eosd.

51 potest? || Omnium deinde inanium visorum vna depulsio est, siue illa cogitatione informatur, quod fieri solere concedimus: siue in quiete, siue per vinum, siue per insaniam. nam ab omnibus eiusmodi visis perspicuitatem, quam mordicùs tenere debemus, abesse dicemus. quis enim, cùm sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, 29 simul ac se ipse *q* commouit, atque ad se reuocauit, sentit quid intersit inter perspicua, & inania? Eadem ratio est somniorum. num censes Ennium, cùm in hortis cum Ser. Galba, vicino suo ambulasset, dixisse, visus sum mihi cum Galba ambulare? At, cùm somniauit, ita narrauit:

q for. commonuit, atque ad sese reu.

Visus Homerus adesse poeta.

Idemque in Epicharmo,

30 *Nã videbar somniare me & ego esse mortuũ.*

Itaque, *r* simul experrecti sumus, visa illa contemnimus; neque ita habemus, vt ea, quæ in

r al. simul vt exsp.

52 foro gessimus. || At enim dum videntur, eadem est *s* in somniis species eorum, quæ vigilantes videmus. Plurimum interest. sed id omittamus: illud enim dicimus, non eandem esse vim, neque integritatem dormiẽtium, & vigilantium, nec mente, nec sensu. Ne vinolenti quidẽ quæ faciunt, eadem approbatione faciunt? qua so-

s I. in somnis species horum, & eorum, quæ

biij: dubitant, hæsitant, reuocant se interdum, iisque, quæ videntur, imbecillius assentiuntur: t cumque edormiuerunt, illa visa quàm leuia fuerint, intelligunt. quod idem contingit insanis, vt & incipientes furere, sentiant, & dicant, v aliquid: quod non sit, id videri sibi: &, cũ relaxentur, sentiant. atq; illa dicant Alcmeonis:

Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorum adspectu.

53 ‖ At enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro veris. Et aliàs quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius est aliqua fortè grauitas, aut tarditas, x aut obscuriora sunt quæ videntur, aut à perspiciendo temporis breuitate excluditur, quamquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assentionem contra vos est. si enim inter visa nihil interesset, aut sẽper sustineret, aut numquam. Sed ex hoc genere toto perspici potest leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus grauitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ iudicium: vtimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriosorum. * illud attendamus, in hoc omni genere quàm inconstanter loquamur. non enim proferremus vino, aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurdè, vt tum diceremus interesse inter vigilantium visa, & sobriorum, & sanorum, & eorum qui essent aliter affecti, tum nihil interesse. ‖ Ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta, quod nolunt. ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. Si enim res se ita habeãt, vt nihil intersit, verũ ita cui videatur, vt insano, y an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod velle efficere, non mediocris insania est. Similitudines verò aut geminorum, aut signorum annulis impressorum, pueriliter consectantur. quis enim nostrûm similitudines negat esse, cùm ex plurimis 54

t L. *cùmque edormierũt*, & ita v. c.

v L. *aliquid, quid, quod non sit videri sibi:*

x for. *aut si obscur.*

* al. *nec illud attendimus.*

y L. *an vt sano:*

plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad
tollendam cognitionem, similia esse multa
multorum: cur eo non estis contenti, præser-
tim concedentibus nobis? & cur potiùs id cõ-
tenditis, quod rerum natura non patitur, vt nõ
z suo quicque genere sit tale quale est? [31] nec
sit in duobus aut pluribus nulla re differẽs a vl-
la communitas? b vt sibi sint & oua ouorum, &
55 apes apum simillimæ. ‖ Quid pugnas igitur?
aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim,
simileis esse: quo contentus esse potueras. tu
autẽ vis eosdem esse planè, non simileis. quod
fieri nullo modo potest. Deinde confugis ad
Physicos eos, qui maximè in Academia irriden-
tur: à quibus ne tu quidem iam te abstinebis:
& ais Democritum dicere, innumerabileis esse
mundos, & quidem sic quosdam inter sese non
solum simileis, sed vndique perfectè, & abso-
lutè ita pares, vt inter eos nihil prorsus inter-
sit, c & eos quidem innumerabileis: itemque
homines. deinde postulas, vt, si mundus ita sit
par alteri mundo, vt inter eos ne minimũ qui-
dem intersit, concedatur tibi, vt in hoc quo-
que nostro mundo aliquid alicui sic par sit, vt
nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquies,
cùm ex illis indiuiduis, vnde omnia Democri-
tus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his
quidem innumerabilibus, innumerabiles Qu.
Lutatij Catuli nõ modò possint esse, sed etiam
sint, in hoc tãto mundo Catulus alter nõ possit
56 effici? ‖ Primùm quidem me ad Democritum
vocas, cui non assentior: potiusque refellam,
propter id, quod dilucidè docetur à politiori-
bus Physicis, singularum rerum singulas pro-
prietates esse. fac enim antiquos illos Serui-
lios, qui gemini fuerunt, d tam simileis, quàm
dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non
cognoscebantur foris: at domi. non ab alienis?

z L. *suo quidque in genere.*
a L. *nulla cõmunitas?* & ita v. c.
b L. *Attinꝫ sint & oua ouorum, & ap.*
c al. hoc *totum, & eos quidem innumerabileis,* videtur delendum.
d L. *tam simileis fuisse quàm d.*

at à suis. An non videmus, hoc vsu venire, vt, quos nunquam putassemus à nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facilè internosceremus, vti ne minimum quidem similes esse viderentur? || Hîc, pugnes licet, non 57
repugnabo; quin etiã concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cùm ei res similes occurrãt, quas non habeat denotatas, retẽturũ assensũ, nec vmquã vlli viso assensurũ, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. Sed ad ceteras res habet quandam artem, qua vera à falsis possit distinguere: & ad similitudines istas vsus adhibendũ est. *e* vt mater geminos internoscit consuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueueris. Vidésne vt in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complureis, saluis rebus illis, quĩ gallinas alere permultas quæstus causa solerent. hi cùm ouum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant.
32 || neque id est contra nos. nam nobis satis 58
est, *f* oua illa internoscere. 33 nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse, quàm si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regulam, vt talia visa vera, iudicem, qualia falsa esse non possunt, ab hac mihi non licet transuersum, vt aiunt, digitum discedere, ne confundam omnia. veri enim, & falsi non modò cognitio, sed & natura tolletur, si nihil erit, quod intersit: vt etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere, cùm visa *g* in animos imprimantur, non vos id dicere inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species, & quasdam formas eorum. Quasi verò non specie visa iudicentur: quæ fidem nullam habebũt, sublata veri & falsi nota. || Illud verò perab- 59
surdum, quòd dicitis probabilia vos sequi, si re nulla impediamini. Primùm qui potestis nõ impediri

e for. *& vt mater.*

f L. *oua illa internoscere licere.* *At enim nihilominus assentiri potes, hoc illud, &c. interesset non ita est, Habeo, &c.*

g L. *in animus imprimantur,*

impediri, cùm à veris falsa non distent? deinde quod iudicium est veri, cùm sit commune falsi? Ex his illa necessariò nata est ἐποχὴ, 34 * id est assentionis retentio: in qua melius sibi cōsistit Arcesilas, si vera sunt quæ de Carneade nōnulli existimant. si enim percipi nihil potest, quod vtrique visum est, tollendus assensus est. quid enim est tam futile, quàm quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiā heri audiebamus, *h* solitum esse delabi interdum, vt diceret, opinaturum, id est, peccaturum esse sapientem. Mihi porrò non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit, de quo iam etiam nimiùm diu disputo, quā sapientem nihil opinari, id est, numquam assentiri rei vel
60 falsæ, vel incognitæ. || Restat illud, quòd dicūt, veri inueniēdi causa contra omnia dici oportere, & pro omnibus. Volo igitur videre, quid inuenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, sententiam vestrā? Vt, qui audient, inquit, ratione potiùs, quàm auctoritate ducantur. Quid si vtrumque? nū peius est? vnū tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi possit, an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidē videtur vel plurimū. quis enim ista tā apertè, perspicuéq; & peruersa, & falsa secutus esset, nisi tāta in Arcesila, multò etiā maior in Carneade & copia rerū, & dicēdi vis fuisset? Hæc Antonius ferè & Alexandriæ tū, & multis annis pòst, multò etiā asseuerātiùs in Syria, cū
61 esset mecū paulò antè quā esset mortuus. || Sed iam etiam confirmata causa, te, hominē amicissimum (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere. Tu ne, cùm tantis laudibus Philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoueris, eam Philosophiam sequere, quæ confundit

* totū hoc *id est assentionis retentio:* videtur esse glossema.

h fort. *huc solitum esse elabi.*

fundit vera cum falsis, spoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat sensibus? *i* Et * Cimmeriis quidé, quibus adspectum solis siue deus aliquis, siue natura ademerat, siue eius loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderãt, quo tum illis vti lumine licebat. isti auté, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem vllam nobis ad adspiciendum reliquerunt. quos si sequamur, iis vinculis simus adstricti, vt nos commouere nequeamus.‖ sublata enim assensione, omnem & motum animorum, & actionem rerum sustulerunt. quòd non modò rectè fieri, sed omnino fieri non potest. 62
prouide etiam, ne vni tibi istam sententiam minimè liceat defendere. an tu, cùm res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, [35] iuratusque dixeris, *k* ea te comperisse: quòd mihi quoque licebat: qui ex te *l* illa cognouerã: negabis esse rem vllam, quæ cognosci, cõprehendi, percipi possit? vide, quæso, etiam atque etiã, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum à te ipso minuatur auctoritas.‖* QVAE cũ dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat, vt etiam manus sæpe tolleret. nec mirum. nam numquam arbitror contra Academiam dictum esse subtiliùs. me quoque, iocansne, an ita sentiens (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, vt sententia desisterem. 63
* TVM mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accuratè, copiosè: taceo, neque te, quo minùs, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud verò non censuerim, vt eius auctoritate moueare. tantùm enim te non monuit, inquit, arridens, vt caueres, ne quis improbus tribunus plebis quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in contione quæreret, qui

i al. At Cim. * Vide F. 3. Argonau. Ouid. 11. Metam. Lactan. 5. Iust. ca 3. Strab. l. 1 Festum in Cimmerios. Pap. 3. Syluaaum.

k L. eas te c.
l L. illas.

* CICERO.

* CATVLVS.

qui tibi constares, cùm idem negares quidquam certi posse reperiri, 36. idem te comperisse dixisses. Hoc, quæso, ne te terreat. de causa autem ipsa malim *m* quidem te ab hoc dissentire: sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum, cùm annos multos talia sensisset, simulac visum sit, *m* al. *equidē*
64 sententia destitisse. ‖ * Haec cùm dixisset Catulus: me omnes intueri. Tū ego nō minùs commotus, quàm soleo in causis maioribus, huiusmodi quādam orationem sum exorsus. Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita mouit, vt docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa dici possent, non tamen vt ei respondere me posse diffiderem. auctoritas autem tanta planè me mouebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam, aggrediar igitur, si pauca antè quasi de fama *CICERO.
65 mea dixero. ‖ * Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimùm Philosophiam me applicaui, non modò stultitiam meam, sed etiam mores & naturam condemnandam puto. nam, si minimis in rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coërcetur: ego de omni statu, consilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cùm alios, tum etiam me ipsum velim? Itaque, nisi ineptum putarem, cùm in tali disputatione id facerem, quod cùm de rep. disceptatur, fieri interdum solet: iurarem per Iouem, deósque penateis, me & ardere studio veri reperiendi, & ea sentire, quæ dicerem. quî enim possum non cupere verum inuenire, cum gaudeam, si simile veri quid * Prolepsis ad purgandam suspicionem ambitionis
66 inuenerim? ‖ sed, vt hoc pulcherrimum esse iudicem, vera videre: sic, pro veris probare falsa, turpissimum est, nec tamen ego is sum, qui

qui nihil vmquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner: sed quærimus de sapiente, ego verò ipse n & magnus quidem sum opinator (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam o Cynosuram,

n al. *& magnus quidã sum.*

o Κυνὸς οὐρὰν,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto, (tenêt, vt ait Aratus, eóq; directiùs gubernãt, quod eã

Quæ cursu interiore, breui conuertitur orbe:

sed ad Elicen, & clarissimos septemtriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas. eò fit, vt errem, & vager latiùs. sed non de me, vt dixi, sed de sapiente quæritur. visa enim ista cùm acriter mentem, sensúmve pepulerũt, accipio, hisque interdum assentior, nec percipio tamen. nihil enim arbitror posse percipi. non sum sapiens. itaque visis cedo, neque possum resistere. sapientis autem hãc censet Arcesilas vim esse maximam Zenoni assentiens, cauere ne capiatur: ne fallatur, videre. nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de grauitate sapientis, errore, leuitate, temeritate disiunctius. ‖ quid igitur loquar de 67 firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. quod quoniam à te probatur (vt præposterè tecum agam, mox referã me ad ordinem) hæc primùm conclusio quam habeat vim, considera. Si vlli rei sapiens assentietur vmquam, aliquando etiam opinabitur. numquã autem opinabitur. nulli igitur rei assentietur. hanc conclusionem Arcesilas probat: confirmat enim primũ, & secundũ p Carneades, nonnumquam secundũ. & illud dabat, assentiri aliquando, ita sequebatur etiam opinari: quod tù non vis, & rectè, vt mihi videris. Sed illud primùm, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum adstipulator Antiochus. posse enim

p L. *nõnunquam & secundum illud dabat.*

cum

eum falsa à veris q,& quæ non possint percipi,
68 ab iis, quæ possint distinguere. ‖ Nobis autem primùm, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiẽdi, periculosa esse videtur, & lubrica. quamobrem cùm tam vitiosum esse constet, 38 r assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum: sustinenda est potiùs omnis assensio, ne præcipitet, si temerè processerit. ita enim finitima sunt falsa veris, 39. eáque quæ percipi possunt (si modò ea sunt quædam: iam enim videbimus) 40. t vt tamen in præcipitem locum non debeat se sapiens committere 41. sin autem, omninò nihil esse, quod percipi possit, à me sumpsero, &, quid tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omneis cohibiturum: vt tibi videndum sit, ídne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. neutrum, inquies, illorum. nitamur igitur, nihil posse percipi. etenim
69 de ea omnis est controuersia. ‖ Sed priùs pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa, quæ à me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, vt constaret diutiùs didicisse neminem, & scripsit de his rebus acutissimè, & idem hæc non acriùs accusauit in senectute, quã antea defensitauerat. Quamuis igitur fuerit acutus, vt fuit: tamen inconstantia leuatur auctoritas 42. u quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negauisset, veri & falsi notam. excogitauit aliquid: eadẽ dicit, quæ Stoici: pœnituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios, & maximè ad Stoicos? eorũ enim erat propria ista defensio. quid? eum Mnesarchi pœnitebat? quid? Dardani? qui erant Atheni, tũ principes Stoicorum. nũquam à Philone discessit, nisi postea-
70 quàm ipse cœpit, qui se audirẽt, habere. ‖ Vnde autem subitò vetus Academia reuocata est? no-

minis

q al. *& quæ non possunt percipi,*

r al. *assentiri cuiquã, aut falso, aut inc.*

s L. *eáque quæ percipi nõ possunt, iis quæ possunt, (si modò,* &c.

t L. *vt in tã præcipitem,* &c.

u L. *quis enim vnquã iste dies illi*

nominis dignitatem videtur, cùm à re ipsa desciſceret, retinere voluiſſe, quod erant [43]. qui illum gloriæ cauſa x facerent ſperare, etiam fore, vt ij, qui ſe ſequerentur, Antiochij vocarentur. Mihi autem magis videtur nō potuiſſe ſuſtinere cōcurſum omnium Philoſophorum. etenim de cæteris ſunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum eſt vna ſententia, quam reliquorum Philoſophorū nemo probet. itaque ceſſit. vt enim ij y, qui ſub nube ſolem non ferunt: item ille, cùm æſtuaret, veterum, vt Menianorum, ſic Academicorū vmbram ſecutus eſt. ‖ quoque ſolebat vti argu- 71
mentorum, cùm ei placebat, nihil poſſe percipi, [44] z. cùm quæreret Dionyſius ille Heracleotes, vtrùm comprehendiſſet certa illa nota, qua aſſentiri dicitis oportere, illúdne, quod multos annos tenuiſſet, Zenoníque magiſtro credidiſſet, honeſtum quod eſſet, id bonum ſolum eſſe: an quod poſtea defenſitauiſſet, honeſti inane nomen eſſe, voluptatem eſſe ſummum bonum: qui ex illius commutata ſententia docere vellet, nihil ita ſignari in animis noſtris à vero poſſe, quod non eodem modo poſſit à falſo a, is curauit quod argumentū ex Dionyſio ipſe sūpſiſſet, b ex eo ceteri ſumerēt.
‖ * Sed cùm hæc alio loco plura, nunc ad ea, 72
quæ à te, Luculle, dicta ſunt: & primùm quod initio dixiſti, videamus, quale ſit ſimiliter à nobis de antiquis Philoſophis commemorari, atque ſeditioſi ſolerent claros viros, ſed tamen populareis aliquos nominare. illi cùm res c bonas tractent, ſimiles bonorum videri volunt. nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ voſmetipſi nobiliſſimis Philoſophis placuiſſe conceditis. Anaxagoras niuem nigram dixit eſſe. ferres me, ſi ego idem dicerem? tu, ne ſi dubitaré quidé. at quis eſt hic? num ſophiſtes? ſic enim

x L. *facere diceret, ſperare etiā, f.*

y L. *qui niſi ſub nube*, &c.

z L. *cùm quæreret, Dionyſius ille Heracleotes vtrū* &c.

a L. *is curauit, vt, quod.*

b L. *id ex eo.*

* Tranſitio à digreſsione ad refutationē orationis habitæ à Lucullo.

c L. *non bonas tr.*

enim appellantur ij, qui ostentationis, aut quæstus causa philosophantur: maxima fuit & grauitatis, &
73 ingenij gloria. ‖ Quid loquar de Democrito? quem cū eo conferre possumus non modò ingenij magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri, Hæc loquor de vniuersis. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra vniuersa? quis hunc Philosophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisque inferioris ætatis? qui mihi cum illo collati, * quinctæ classis videntur. atque is non hoc dicit, quòd nos, qui veri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus: ille verum esse planè negat: [45] d esse sensus quidem nec obscuros dicit, nec tenebricosos: sic enim appellat eos is, qui hunc maximè est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura. Nego, inquit, scire nos, sciamúsne aliquid, an nihil sciamus: ne idipsum quidem nescire, aut scire, scire nos: nec omnino,
74 sitne aliquid, an nihil sit. ‖ Furere tibi Empedocles videtur: at mihi dignissimum rebus iis, de quib. loquitur, sonum fundere. num ergo is excæcat nos, aut orbat sensibus, si parū magnam vim censet in iis esse ad ea, quæ sub eos subiecta sunt, iudicanda? Parmenides, Xenophanes, minùs bonis quamquā versibus, sed tamen illis versibus increpant eorum arrogantiam, quasi irati, qui cùm sciri nihil possit, audeant se scire dicere. Et ab his aiebas remouendum Socratem & Platonem: cur? an de vllis certiùs possum dicere? vixisse cum his equidē videor: ita multi sermones perscripti sunt, è quibus dubitari non possit, quin Socrati nihil sit visum sciri posse. excepit vnum tantùm, scire se, nihil se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certè tam multis libris hæc persecutus non esset, nisi probauisset. ironiam enim alterius,

* Ser. Tullius populū Ro. in quinque classes ex cēsu distribuit, vt prima classis esset ditissimorū ciuiū, sicut quinta infimorum. hinc homines quintæ classis .i. infimæ conditionis.

d L. *esse sensus quidē dicit obscuros, sed & tenebricosos.*

perpetuam præsertim, nulla fuit ratio persequi.
‖ Videórne tibi, non vt Saturninus, nominare 75
modò illustreis homines, [46] *e* sed etiam imita-
ri nunquam, nisi clarum, nisi nobilem? *f* Atque
habebam molestos vobis, sed minutos *g*, Stil-
boné, Diodorum, Alexinum: quorum sunt cõ-
torta, & aculeata quædã sophismata. sic enim
appellantur fallaces conclusiunculæ. Sed quid
eos colligam, cùm habeam Crysippum, qui ful-
cire putatur porticũ Stoicorum? quàm multa
ille contra sensus, quàm multa contra omnia,
quæ in consuetudine probãtur dissoluit? Idem
mihi quidem non videtur: sed dissoluerit sanè.
certè iam multa non collegisset, quæ nos falle-
rẽt probabilitate magna, nisi videret his resisti
non facilè posse. ‖ *h* Quid *i* Cyrenæi? [47] viden- 77
tur, minimè contempti philosophi, qui negant
esse quidquam, quod percipi possit extrinse-
cus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sen-
tiant, vt dolorem, & voluptatem: neque se, quo
quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantùm
sentire, affici se quodammodo. Satis multa de
auctoribus. quamquam ex me quæsieras, nón-
ne putarem post illos veteres, tot sęculis, inue-
niri verum potuisse, tot ingeniis, tantísque stu-
diis quærentibus. Quid inuentum sit, paulò
pòst videro, te ipso quoque iudice. Arcesilam
verò non obtrectandi causa cum Zenone pu-
gnauisse, sed verum inuenire voluisse, sic intel-
ligitur. ‖ *k* Nemo, inquam, superiorum nõ mo- 78
dò expresserat, sed ne dixerat quidem, posse ho-
minem nihil opinari: nec solùm posse, sed ita
necesse esse sapienti. visa est Arcesilæ cùm vera
sententia, tum honesta, & digna sapiente. quæ-
siuit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si
nec percipere quidquã posset sapiens, nec opi-
nari sapientis esset. Ille credo *l*. Nihil opinatur,
quoniã esset quod percipi posset *m*. Quid ergo
esset

e L. *sed imitari nõ quẽquã, nisi clarum, nisi n.*
f al. *Atqui*
g L. *Stilponem,*
h al. *Quid? Cyrenei vidẽturne tibi contenti philosophi?* al. *Quid Cyrenei? vidẽtur mihi quidem nõ contempti philosophi: qui n.*
i al. *Cyrenaici?*
k L. *Nemo vnquã superiorum non modò.*
l L. *Nihil opinaturum, q.*
m L. *Quid ergo id esset?* & ita v.c.

esset id?[48] Visum, credo. Quale igitur visum? * quod esset, sicut esset, impressum, & signatum n, & effectum. Post requisitum, etiámne, si eiusmodi esset visum verum, quale falsum. Hîc Zenonem vidisse acutè, nullum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, vt eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. Rectè consensit Arcesilas ad definitionem additum. neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, vt doceret, nullum tale esse visum à vero, vt non eiusdemmodi etiam à falso possit
78 esse. || Hæc autem est vna cōtentio, quæ adhuc permanserit. nam illud, nulli rei assensurū esse sapientem, nihil ad hanc controuersiam pertinebat.[49] licebat enim nihil percipere,[50] & tamen opinari: quod à Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus quàm Philoni, aut Metrodoro, credēs, hoc magis ab eo disputatum, quàm probatū puto. Sed id omittamus: illud certè, opinatione, & perceptione sublata, sequitur o omnium assensionum retentio: vt, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas nunquā assensurū esse. || * Quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidē vera nuntiāt?
79 quos tu, Luculle, cōmuni loco defendis. || quid ne id facere posses, idcirco heri, non necessario loco contra sensus tā multa dixeram: tu autem te negas infracto remo, neque columbæ collo cōmoueri. primùm cur? nam & in remo sentio non esse id, quod videatur: & in columba pluxeis videri colores, nec esse plus vno. deinde nihílne præterea diximus?[51] maneant illa omnia q. lacerat ista causa: veraceis suos sensus esse dicit. Igitur semper auctorē habes, & eum, qui magno suo periculo causam agat, eò enim rē dimittit Epicurus, si vnus sensus semel in vita

* Vide Laërtium in vita Zenonis.

n L. & effictum.

o ἐποχή.

* Incipit disputare aduersus Lucullum de principe quæstione.

p L. *quod ne tu facere posses idcirco.*

q al. *Lacerat iste causam, qui verac.*

mentitus sit.nulli vnquā esse credendum.|| Hoc 80
est verum esse,confidere suis testibus,& importunè insistere. Itaq; Timagoras Epicureus negat sibi vnquā, cùm oculum torsisset, duas ex
r v.c. *flammulas.* lucerna r flammulas esse visas. opinionis enim esse mendaciū, non oculorum. quasi quæratur quid sit,nō quid videatur. Sed hic quidē maiorum similis. Tu verò, qui visa sensib. alia vera dicas esse,alia falsa: qui ea distinguis? define, quęso,cōmunibus locis.domi nobis ista nascū-
s al.*num amplius quid desideres? quid r.* tur. Si quis Deus te interroget, sanis modò, & integris sensibus s,num amplius quid deside ra? quid respondeas? Vtinā quidem roget. audiat, quàm nobiscū male agatur. vt enim vera videamus, quàm longè videbimus? ego Catuli Cumanū ex hoc loco regionē video:Pompeianum non cerno:neq; quidquā interiectum est, quod obstet: sed intendi longiùs acies non potest. O præclarum prospectū! Puteolos videmus: at familiarem nostrū Auianū fortasse in porticu
t al. *nescio quis,* Neptuni ambulantem,non videmus.|| At ille t 81
nescio qui,qui in scholis nominari solet,mille & octingenta stadia quod abesset,videbat:quędam volucres longiùs. Responderem igitur audacter isti vestro Deo, me planè his oculis non
v fort.*Dicet me acutius videre,* esse cōtētum.[52] u Dicit me acriùs videre,quàm vllos pisceis fortasse:qui neque videntur à nobis,& nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. Ergo vt illis aqua, sic nobis aër crassus offunditur. At amplius non
x L. *Quid? talpā nō des.* desideramus x. Quid talpam? num desiderare lumen putas? neque tam quererer cum Deo, quòd parum lōgè,quàm quòd falsum viderem. vidésne nauem illam? stare nobis videtur: at iis, qui in naui sunt, moueri hæc villa. quære rationem, cur ita videatur: quàm vt maximè inueneris,quod haud scio,an non possis: non te verum testem habere, sed eum non sine causa

falsum

82 falsum testimonium dicere ostenderis. ‖ Quid ego de naui? vidi enim à te remum contemni. maiora fortasse quæris. quid potest esse * sole maius? quem mathematici amplius duodeuiginti partibus confirmant maiorem esse, quàm terram. quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed non multo. ne maiorem quidem multo putat esse, vel tantum esse, quantus videatur: vt oculi aut nihil, aut non multum mentiantur. [53] Vbi igitur illud est, SEMEL? Sed ab hoc credulo, qui nunquam sensus mentiri putat, discedamus: [54] qui [y] ne nunc quidem, cùm ille sol, qui tanta incitatione fertur, vt celeritas eius quanta sit ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare videatur. ‖ * Sed, vt minuam controuersiam: videte,

83 quæso, quàm in paruulis [z] sitis. Quatuor sunt capita, quæ concludunt, nihil esse, quod [a] nosci, percipi, comprehendi possit. de quo hæc tota quæstio est: è quibus primum est, esse aliquod visum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium inter quæ visa nihil intersit, fieri non posse, vt eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse visum verum à sensu profectum, cui non appositum sit [b] visum aliud, quod ab eo nihil intersit, quódque percipi non possit. Horum quatuor capitum secundum, & tertium, omnes concedunt. primum Epicurus non dat. vos, quibuscum res est, id quoq; cóceditis. om-

84 nis pugna de quarto est. ‖ Qui igitur P. Seruilium Geminum videbat, si Quinctum se videre putabat, incidebat in eiusmodi visum, quod percipi non posset: quia nulla nota verum à falso distinguebatur: qua distinctione sublata, quam haberet M. * Cotta, qui bis cum Gemino cósul fuit [c], agnoscendo eiusmodi notam, quæ

* Solē quātū esse putarint veteres.

[y] al. *ne nunc quidē putat, cum*

* Quatuor hypotheses Academicorum à Lucullo prius positæ.

[z] L. *sita sit.*

[a] fort. *cognosci,*

[b] L. *visum aliud falsū, quod*

* Anno vrbis 501. & 505

[c] L. *ad noscēdum* & ita v.c. al. *agnoscendi.*

falsa esse non possit? Negas tantam similitudinem in rerum natura esse. Pugnas omninò, sed cum aduersario facili. ne sit sanè. videri certè potest. fallet igitur sensum: & si vna fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, qué videris, qui tibi videbitur, tamen non eâ nota iudicabis,[55] *d* qua dicis oportere, vt non possit esse eiusdemmodi falsa. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quinctus videris quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniã aliquid videtur esse, quod non est? ‖ Omnia dicis sui generis esse, 85 nihil esse idem, quod sit aliud *e*. Stoicũ est quidem, nec admodum credibile, nullũ esse pilum omnibus rebus talé, qualis sit pilus alius, nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibúsne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat. sed, si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem ære, eadem temperatione,[56] eodé cælo, aqua, ceteris omnib. centũ Alexandros eiusdemmodi facere non possit? qua igitur notione discerneres? Quid si in *f* eiusmodi cera centũ sigilla hoc annulo impressero? ecquę poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus anularius aliquis, quoniã gallinarium inuenisti 86 Deliacum illum, qui oua cognosceret? ‖ Sed adhibes artem aduocatã etiam sensibus. pictor videt, quæ nos non videmus: &, simul inflauit tibicen, à perito carmé agnoscitur *g*. Quid hoc? nónne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, ad quę pauci accedunt, nostri quidem generis, admodum nec videre, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentémque, & totam constru-

d L. *quã dicis esse oportere*,

e L. *Stoicum est id quidẽ*,

f L. *eiusdemmodi*,

g L. *Quid? hoc nonne videtur, &c.*

ctionem hominis fabricata natura. Cur non extimescã opinandi temeritatem? Etiámne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ finxerit, vel, vt tuo verbo vtar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? vbi adhibita est? quãdo? cur? quo modo? tractãtur ista ingeniosè: disputantur etiam eleganter. denique videãtur sanè, ne affirmentur modò. sed de physicis mox, & quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulò antè dixeris, videare mentitus.

87 ‖ sed, vt * ad ea, quæ clariora sunt, veniam: res iam vniuersas profundam: de quibus volumina impleta sunt non à nostris solùm, sed etiam à Chrysippo. de quo queri solent Stoici: dum studiosè omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contráque omnem cõsuetudinem, contráque rationem, ipsum sibi respondentem *h*, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem. Ea sunt eiusmodi, quæ à te diligentissimè tractata sunt. dormientium, & vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse dicebas, quàm vigilantium, siccorum, sanorum: quo modo? quia cùm experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmæo autem,

Sed mihi neutiquam [i] *cor consentit.*

Similia de vinolentis. Quasi quisquã neget, & qui experrectus sit *k*, eum somniare: &, cuius furor consederit, putare nõ fuisse ea vera, quæ

88 essent sibi visa in furore. ‖ Sed non id agitur *l*: tum, cùm videantur, quo modo videntur, id quæritur. nisi verò Ennium non putamus ita totum illud audiuisse, *O pietas animi*, si modò id somniauit: vt si vigilans audiret. experrectus enim potuit illa visa putare, vt erant, & somnia. dormienti verò, æquè, ac vigilanti *m* probantur: quid Iliona somno illo?

* Transit ad exẽpla somniantium.

h L. *seipso inferiorem f.*

i al. *cũ oculis consentit.*

k L. *eũ somniasse:*

l L. *tum, cùm videtur, quo modo videãtur, id quæri.*

m L. *probantur.*

Mater te appello:

nónne illa credit filium locutum, vt verè experrecta etiam crederet? vnde enim illa?

n L. itera dũ eadẽ & isto mihi.

Age, adsta: mane: audi [n] *: itera eadem & ista mihi.* num videtur minorem habere visis, quàm vigilanteis, fidem? ‖ Quid loquar de insanis? qualis 89

tandem fuit affinis tuus, Catule, * Tuditanus? quisquam sanissimus tum certa putabat quæ videt, quàm is putabat, quæ videbantur? quid ille, qui,

* vide Valeriũ li. 7. c. 8.

Video, video te viuum, Vlysses, dum licet:

nónne etiã bis exclamauit se videre, cùm omnino non videret? quid apud Euripidem o Hercules, cùm vt Eurysthei filios, ita suos configebat sagittis? cùm vxorem interimebat? cum conabatur etiam patrem P? non perinde mouebatur falsis, vt veris moueretur q? Quid ipse Alcmæo tuus, qui negat cor sibi cum oculis consentire? nónne ibidem incitato furore?

o ἡρακλῆς μαινόμενος,

p al. nõ proinde

q L. *Quid? ipse Alcmæo tuus, qui negat cor sibi cũ oculis cõsentire, nonne ibidẽ, incitato furore, Vnde,* &c.

Vnde hæc flamma oritur? & illa deinceps,
Incende, incende: adsunt, adsunt: me, me expetunt.
Quid cùm virginis fidem implorat?
Fer mi auxilium: pestem abige à me:
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.
Cærulea incinctæ igni [r] *incendunt:*
Circumstant cum ardentibus tædis.

r L. *incedũt:*

Num dubitas, quin sibi hæc videre videatur? itémque cetera:

Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum [s] *Luna innixus.*
Diana facem iacit à læua.

s L. *genu innixus,*

‖ Quî magis hæc crederet, si essent, quàm credebat, quia videbantur? apparet enim iam cor cum oculis consentire. omnia autem hæc proferuntur, vt illud efficiatur, quo certius nihil potest esse: inter visa vera, & falsa, ad animi assensum, nihil interesse. Vos autẽ nihil agitis, cùm falsa illa vel furiosorum, vel somniãtium, 90

recorda

recordatione ipsorum refellitis. non enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt, aut eorũ,qui furere [t] destiterint:sed qualis visio fuerit aut furientium, aut

91 somniantium tum, cùm cómouebantur. || Sed abeo à sensibus *. Quid est,quod ratione percipi possit?dialecticã inuentam esse dicitis,veri,& falsi quasi disceptatricem, & iudicẽ. cuius veri & falsi? & in qua re? in geometriáne, quid sit verum, vel falsum, dialecticus iudicabit, an in literis,aut in musicis?At ea nõ nouit [v]. In Philosophia igitur: sol quantus sit,quid ad illum? quod sit summum bonum,quid habet,vt queat iudicare?quid igitur iudicabit?quę coniunctio, quæ disiunctio vera sit,quid ambiguè dictũ sit, quid sequatur quãque rem, quid repugnet? Si hæc,& horũ similia iudicant,de se ipsa iudicat. plus autẽ pollicebatur.nam hæc quidẽ iudicare ad ceteras res quæ sunt in Philosophia multæ,

92 atq; magnæ,nõ est satis.|| Sed quoniã in ea arte tantum ponitis:videte, ne contra vos tota nata sit,quæ primo progressu festiuè tradit elementa loquendi & ambiguorũ intelligentiam, cõcludendíq; rationẽ:tũ paucis additis,venit ad soritas,lubricũ sanè,& periculosum locũ: quod tu modò dicebas esse vitiosum interrogãdi genus. [x] Quid ergo?istius vitij nũ nostra culpa est?rerũ natura nullã nobis dedit cognitionẽ finium, vt vlla in re statuere possumus, quatenus. nec hoc in aceruo tritici solũ, vnde nomen est,sed vlla omninò in re minutatim interroganti: diues,pauper: clarus,obscurus sit: multa,pauca: magna,parua:longa,breuia:lata,angusta:quãto aut addito, aut dẽto, certum respõdeamus,non

93 habemus. || At vitiosi sunt soritæ. Frangite igitur eos,si potestis, ne molesti sint. erunt enim, nisi caueatis. cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cùm gradatim interrogetur, verbi

t L. *destiterunt.*

* Transit à sensibus ad refutationẽ artium: primùm definitionẽ dialecticæ refellit.

v L. *In Philosophia igitur?*

x al. *Quid? ergo istius vitij nũ nostra culpa est?*

causa tria, pauca sint, ánne multa: aliquanto priùs, quàm ad multa perueniat, quiescere, id est, quod ab iis dicitur, ἡσυχάζειν. Per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modò quiescas. sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet, & eodẽ modo interroget y. Quod in numero cõticuisti: si ad eum numerũ vnum addidero, multáne erunt? progrediere rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim z fateris, neq; vltimũ te paucorum, neq; primũ multorum respõdere posse. cuius generis error ita manat, vt non videam. quò nõ possit accedere.

94 ¶ Nihil me lædit, inquit. ego enim,[57] vt agitator callidus, priùs quàm ad finem veniã, equos sustinebo: eóq; magis, si locus is, quò ferentur equi, præceps erit. sic me, inquit, ante sustinebo, nec diutiùs captiosè interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neq; respondes: superbè. si non habes, ne tu quidem perspicis, si, quia obscura: concedo. sed negas te vsq; ad obscura progredi. illustribus igitur rebus insistis, si id tantũmodò, vt taceas: nihil assequeris. quid enim ad illum, qui te captare vult, vtrùm tacẽtem irretiat, te, an loquentẽ? sin autem vsque ad nouem, verbi gratia, sine dubitatione respõdes pauca esse, in decimo insistis: etiam à certis, & illustrioribus cohibes assensum: hoc idem me in obscuris facere non finis. nihil igitur te cõtra soritas ars ista adiuuat:[58] a quæ nec augendi, nec minuendi, quid aut primum sit, aut postremum, docet.

95 ¶ Quid, quod eadem illa ars, quasi Penelopę telam retexens, tollit ad extremũ superiora vtrùm ea vestra, an nostra culpa est? nẽpè fundamentum dialecticæ est, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα: quod est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. quid igitur? hęc vera, an falsa sunt? Si te mẽtiri dicis, idque verum dicis: mentiri, idq; verũ dicis. Hæc

y L. *Quo in numero conticuisti:*

z fort. *fateberis,*

a L. *quæ nec augenti, nec minuenti, quid aut pr.* al. *quæ nec augentẽ, nec minuentem, quid*, &c.

scilicet [b] inexplicabilia esse dicetis. quod est odiosius, quàm illa, quæ nos [c] incomprehensa, & non percepta dicimus. Sed hæc omitto. illud quæro, si ista explicari non possunt, nec eorum vllum iudiciũ inuenitur, vt respondere possitis, veráne, an falsa sint: vbi est illa definitio, effatum est id, q; aut verum, aut falsum sit? Rebus sumtis, adiungam ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. Quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas? Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet. dicis autem lucere, & verum dicis. lucet igitur. probatis certè genus, & rectissimè conclusum dicitis. itaque in docendo, eum primum concludendi modum traditis. aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis: aut ars

96 ista nulla est. ‖ Vide ergo, hanc conclusionem probaturúsne sis. Si dicis te mentiri, verumque dicis: mentiris. dicis autem te mentiri, verumq; dicis: mentiris igitur. Quî potest hanc non probare, cùm probaueris eiusdem generis superiorem? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? si lucet, lucet. lucet autem. lucet igitur. [d] Cederet scilicet. ipsa enim ratio connexi, cùm concesseris superius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa conclusione differt? Si mentiris, mentiris. mentiris autem. mentiris igitur. Hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. Quî igitur magis illud? Si ars, si ratio, si via, si vis denique conclusionis valet: eadem est in vtroque. ‖ Sed hoc extremum eorum est.

97 postulant, vt excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem censeo adeant. à me istam exceptionem numquam impetrabunt. etenim cùm ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit, & irridet, non impetrent, vt verum esse concedat, quod ita effabimur, aut viuet cras

Her

b ἄπορα

c ἀκατάληπτα

d L. Cederet scilicet.

Hermachus, aut non viuet: cùm dialectici sic statuant omne, quod ita disiunctum sit, quasi, aut etiam, aut non, non modò verum esse, sed etiam necessarium:[59] vide [e] quàm sit cautus is, quem isti tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut viuere, aut non viuere. nulla autem est in natura rerũ talis necessitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est, Antiochus, & Stoici. totam enim euertit dialecticam. nam si è contrariis disiunctio (contraria autem ea dico, cùm alterum ait, alterum negat) si talis disiunctio, falsa potest esse, nulla vera est. mecum verò quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? ‖ Cùm aliquid huiusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat. 98

Si rectè [f] conclusit: teneo. sin vitiosè: minam Diogenes reddat. ab eo enim Stoico dialecticam didicerat. hæc autem merces erat dialecticorum. sequar igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomodo iudicem, Si lucet, lucet, verum esse, ob eam causam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit. verum esse: non iudicem, Si mentitis, mentitis: eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc, & illud: aut nisi hoc, ne illud quidem iudicabo: *Sed, vt omneis istos aculeos, [g] & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusque qui simus: iam, explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent vniuersa. Nec verò quidquam ita dicam, vt quisquam id fingi suspicetur: à Clitomacho sumam, qui vsque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, vt Pœnus, & valdè studiosus, ac diligens. & quatuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus. hæc autem, quæ iam dicam, sunt sumta de primo. ‖ Duo placet esse Carneadi visorum genera: in vno hanc diui- 99

sionem,

[e] fort. *quàm sit catus*

[f] L. *conclusi:*

* Refutatur Antiochi, seu Luculli sententia in Carneadẽ.

[g] fort. *& hoc totum*

sionem. Alia visa esse, quæ percipi possint: alia, quæ non possint: in altero autem, Alia visa esse probabilia, alia non probabilia. itaque, quæ contra sensus, contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem diuisionem: contra posteriorem nihil dici oportere. quare ita placere, tale visum nullum esse, vt perceptio consequeretur: vt autem probatio, multa. etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. [h] Sequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, commemorabas, euersio. itaque & sensibus probanda multa sunt: teneatur modò illud non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic, quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, vtetur eo sapiens: ac sic omnis ratio vitæ gubernabitur. etenim is quoque, qui à vobis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed similia veri: quæ

100 nisi probet, omnis vita tollatur. || Quid enim? conscendens nauem sapiens, num comprehensum animo habet, atque perceptum, se ex sententia nauigaturum? qui potest? sed si iam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: [i] probabile videatur, se illuc venturum esse saluum. Huiusmodi igitur visis consilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorque erit, vt albam niuem esse probet, quàm erat Anaxagoras: qui id non modò ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, vnde illa concreta esset, albam ipsam esse, ne videri quidem. & quæcumque res eum sic attinget, vt sit visum illud probabile, neque vlla re impeditum: mouebitur. non enim est è saxo sculptus, aut è robore dolatus. habet corpus:

h fort. *Sequeretur enim omnis vita*

i L. *probabile ei videatur, se*

corpus:habet animum:mouetur mente:mouetur sensibus:vt ei multa vera videantur.[k] neque tamen habere insignem illam,& propriam percipiendi notam:eoque sapientem non assentiri, quia possit eiusdemmodi exsistere falsum aliquod,eiusmodi hoc verum.‖ neque nos contra 101 sensus aliter dicimus, ac Stoici,qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus videantur. Hoc autem si ita sit, vt vnum modò sensibus falsum videatur: præstò est, qui neget, rem vllam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus, ex vno Epicuri capite, altero vestro perceptio, & comprehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? Si vllum sẽsibus visum, falsum est: nihil percipi potest,quod vestrum? Sunt falsa sensus visa.Quid sequitur?vt taceam, conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. Non concedo,inquit,Epicuro.Certa igitur cum illo, qui à te totus diuersus est: noli mecum, qui hoc quidem certè falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. ‖ * Quamquam nihil mihi 102 tam mirum videtur,quàm ista dici ab Antiocho quidem maximè,cui erant,quæ paulò antè dixi, notissima. licet enim hæc quiuis arbitratu suo reprehendat, quòd negemus rem vllam percipi posse. certè leuior reprehensio est,quod tamen dicimus esse quædam probabilia. non videtur hoc satis esse vobis. ne sit. illa certè debemus effugere,quæ à te vel maximè agitata sunt.nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum?Explicaui paulò antè,Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret. accipe quemadmodum ea dicantur à Clitomacho, in eo libro,quem ad C. Lucilium scripsit poëtam, cùm scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum,qui consul [l] cum M. Manilio fuit. scripsit igitur his ferè verbis. sunt enim mihi nota,propterea quòd earum ipsarum rerum,de quibus

k L. *neque tamen habet ins.* & ita q. v. c.

* Digressio contra Antiochum.

l L. *cum M. Manlio*

quibus agimus, prima inſtitutio, & quaſi diſci-
103 plina illo libro continetur. ‖ ſed ſcriptum eſt
ita: Academicis placere, eſſe rerum [60] eiuſmodi
diſſimilitudines, vt aliæ probabiles videantur,
aliæ contrà: id autem non eſſe ſatis, cur alia
percipi poſſe dicas, alia non poſſe. propterea
quòd multa falſa probabilia ſint: nihil autem
falſi, perceptum, & cognitum poſſit eſſe. Itaque
ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Aca-
demia ſenſus eripi, à quibus numquam dictum
ſit, aut colorem, aut ſaporem, aut ſonũ nullum
eſſe: illud ſit diſputatum, non ineſſe in his pro-
priam, quæ nuſquam alibi eſſet, veri & certi
104 notam. ‖ [m] Quæ cùm expoſuiſſet, adiungit, du-
pliciter dici aſſenſus ſuſtinere ſapientem: vno
modo, hoc cùm intelligatur, omnino eum rei
nulli aſſentiri: altero, cùm ſe à reſpondendo, vt
aut approbet quid, aut improbet, ſuſtineat, vt
neque neget aliquid, neque aiat. Id cùm ita ſit:
alterum placere, vt numquam aſſentiatur: alte-
rum tenere, vt ſequens probabilitatem, vbi-
cumq; hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam,
aut non, [n] reſpõdere poſſit: nec vt placeat eum,
qui de omnibus rebus cõtineat ſe ab aſſentien-
do, moueri tamen, & agere aliquid, [o] reliquit
eiuſmodi viſa, quibus ad actionem excitemur:
item ea, quæ interrogati in vtramque partem
reſpondere poſſumus, ſequentes tantummodò
quod ita viſum ſit, dum ſine aſſenſu: neq; tamen
omnia eiuſmodi viſa approbari, ſed ea, quæ
nulla re impedirentur. ‖ Hæc ſi vobis non pro-
105 bamus, ſint falſa ſanè: inuidioſa certè non ſunt.
non enim lucem eripimus: ſed ea, quæ vos per-
cipi, comprehendique, eadem nos, ſi modò pro-
babilia ſint, videri dicimus. Sic igitur inducto &
conſtituto probabili, & eo quidem expedito,
ſoluto, libero, nulla re implicato, vides pro-
fectò, Luculle, iacere iam illud tuum perſpicui-
tatis

m fort. *Quæ cùm expoſuit, adiungit,* &c. al. *Quæ cùm expoſuiſſet, adiunxit,*

n L. *reſpondere poſſit, nam, cùm placeat eum, qui de omnibus rebus contineat, ſe ab aſſentiendo moueri, tamen, &*

o al. *reliquiſſe eiuſmodi viſa, q.*

tatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste vester cœlum, terram, mare intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque sensum cadunt, sentiet nunc. malè illud quidem. Fauonio nascente, purpureum videtur. idem huic nostro videbitur, nec tamen assentietur,[61] quia nobisinetipsis p modò cæruleum videbatur, p manè flauum, quodque nunc, quia à sole collucet, albescit, & vibrat, dissimileq; est q proximo ei continenti: vt, etiam si possis rationem reddere, cur id eueniat, tamen non possis id verum esse, quod videbatur oculis defendere. ‖ Vnde memoria, si 106 nihil percipimus? (sic enim quærebas) quòd meminisse visa nisi comprehensa non possumus. r Quid Polyænus, qui magnus Mathematicus fuisse dicitur? is posteaquàm Epicuro assentiens, totam Geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? * Atqui, falsum quod est, id percipi non potest, vt nobismetipsis placet. Si igitur memoria, perceptarum, comprehensarumque rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. falsi autem comprehendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licèt. sed tibi aut concedendum ita esse, quod minimè vis: aut memoriam mihi remittas oportet, & facilè esse ei locum, etiamsi comprehensio, perceptioque nulla sit. ‖ Quid fiet arti- 107 bus? quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur coniectura se plus vti, quàm scientia: an iis, quæ tantùm id, quod videtur, sequũtur, nec habent istam artem vestram, qua vera & falsa diiudicent? * Sed illa sunt lumina duo, quæ maximè causam istam continent. primùm enim negatis fieri posse, vt quisquam nulli rei assentiatur. Ad id quidem perspicuum est: cùm Panætius princeps propè, meo

p L. *manè rauum, nunc quia à sole coll.*

q L. *proximo, & continenti: vt etiã*

r al. *Quid? Polianus, qui magnus Mathematicus fuisse dicitur, is, &c.*

* Exposita Carneadis sententia redit ad Lucullum.

* Duo Luculleæ causæ capita refelluntur.

meo quidē iudicio, Stoicorū, ea de rē dubitare se dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certissimam putant, vera esse haruspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes, seq; ab assensu sustineat: [s] quod is potest facere, vt de iis rebus, quas illi, à quibus ipse didicit, certas habuerint: cur id sapiēs de reliquis rebus facere non possit, an est aliquid, q᷑ positum [t] vel improbare, vel approbare possit, dubitari non possit? an tu in soritis poteris hoc, cùm voles: ille in reliquis rebus non poterit eodē modo insistere, præsertim cùm possit sine assensione ipsam verisimilitudinem non impeditam sequi?
108 ‖ Alterum est, q᷑ negatis actionem vllius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo cōprobet. primùm enim videri oportet, in quo sit etiam assensu. dicūt enim Stoici, sensus ipsos assēsus esse: quos quoniā appetitio consequatur, actionem sequi. tolli autem omnia, si visa tollantur. Hac de re in vtramque partem & dicta sunt, & scripta multa. [u] vide superiora: sed breui res potest tota cōfici. ego enim, etsi maximam actionē puto repugnare visis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti,
62 [x] Herculis quendam laborem exanclatum à Carneade, quòd, vt feram, & immanem beluam, sic ex animis nostris assensionem, id est, opinationem, & temeritatem extraxisset: tamen, vt ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem eius, qui probabilia sequitur, nulla re impediente?
109 ‖ Hoc, inquit, ipsum impediet, quod statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. Iam istuc te quoque impediet in nauigando, [z] in conserendo, in vxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisque in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile. Et tamen illud vsitatum, & sæpe repudiatum refers, non vt Antipater, sed vt ais, pressiùs.

s *L. quod is potest facere de iis rebus, quas illi*

t *L. vel improbari, vel approbari p.*

u hoc totum, *vide superiora:* delendum.

x *L. Herculi quendā lab.*

z al. *in serendo,*

nam Antipatrum reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret, nihil posse comprehēdi, id ipsum saltem dicere posse comprehēdi: quod ipsi Antiocho pingue videbatur, & sibi contrariū. non enim potest cōuenienter dici, nihil cōprehendi posse, si id ipsum comprehēdi posse dicatur. illo modo potiùs putat [a] vrgendum fuisse Carneadem: cùm sapiētis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum. vt hoc ipsum decretū, quod sapiētis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, [b] & sine decretis vitam agere possit. ‖ Sed vt illa habet probabilia, non percepta, sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notam, eadem vteretur in ceteris: quam quoniam non habet, vtitur probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum, si quęsitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit: item, si de officio, multisq; aliis de rebus, in quibus versatur, exercitatusque sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, neq; [c] quid faciat, neq; [d] quid respōdeat. ‖ Ne illam quidem prætermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi. nec mirum: in primis enim est nobilis: qua solebat dicere Antiochus, Philonem maximè perturbatū. Cùm enim sumeretur vnum, esse quædam falsa visa: alterum, nihil ea differre à veris: non attendere, superius illud ea re à se esse concessum, quòd videretur esse quędam in visis differentia: eam tolli altero, quo neget visa à falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos vera omnino tolleremus, non facimus. nam tam vera, quàm falsa cernimus. sed probandi species est: percipiēdi signum nullum habemus.

[a] V. C. *vrguendum*

[b] L. *nec sine decretis vitā agere poss.* al. *aut sine decretis vitā agere non poss.*

[c] L. *quod faciat,*

[d] L. *quod respond.*

110

111

‖ * Ac

* Ac mihi videor nimis etiam nunc agere ieiunè, cùm sit enim campus, in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in Stoicorum dumeta compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset [e] è vero: neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset à falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnoperè contenderem. atque etiam, si, cùm ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari: non repugnarem, præsertim ne Carneade quidem huic loco valdè repugnante. nunc quid facere possum?

113 Quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, [63] [f] sed nihil minor: quod est tale verum, quale falsum esse non possit. Nihil eiusmodi inuenio. [64] [g] Itaque in cognitione nimirum assentiar, id est, opinabor. hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis: qui me valdè mouet: vel quòd amaui hominem, sicut ille me: vel quòd ita iudico, politissimum, & acutissimũ omnium nostræ memoriæ Philosophorum, à quo primùm quæro, quo tandem modo sit eius Academiæ, cuius se esse profiteatur? Vt omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis vnquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id solũ percipi posse, quod esset verum tale, quale falsum esse non posset: vel sapienti nihil opinari? certè nemo horum neutrum ante Zenonem magnoperè defensum est. ego tamen vtrumq; verum puto: nec dico temporis causa: sed ita planè probo.

114 Illud ferre non possum. Tu, cùm me incognito assentiri vetes, idq; turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis:

* Excusat se Cicero quòd sit Stoicorum obscuritatē sequutus.

e L. *à vero:*

f L. *sed nihilo minor, esse tale verum, quale f.* al. *sed nihil minor esset tale* Turneb. *sed non minores, tale verum.*

g L. *Itaque incognito nimirum assentiar;* al. *incognitione*

tantum tibi arroges, vt exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fineis bonorum, malorumq; constituas, officia describas, quam vitam ingrediar, definias? idemque etiam disputandi, & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum: perficies, vt ego ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. [h] Atque, ita dicas, necesse est. Neque verò tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. || Age, restitero Peripateticis, qui sibi 115
cum oratoribus cognationem esse, qui claros viros à se instructos [i] dicunt temp. sæpe rexisse: sustinuero Epicureos, tot meos familiareis, tam bonos, tam inter se amanteis viros: Diodoto quid faciam Stoico, quem à puero audiui? qui mecum viuit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui ista Antiochia contemnit? Nostra, inquies, sola vera sunt. Certè sola, si vera. plura enim vera discrepantia esse non possunt. Vtrùm igitur nos [k] impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaserint scire se solos omnia. Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optimè nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primùm quale est, à non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus à nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo, vt sæpe iam dixi, omnis hęc quęstio est. || In treis igitur parteis & 116
à plerisque, & nobismetipsis distributa sapientia est. primùm ergo, si placet, quæ de natura rerum sunt quæsita videamus: [65] velut illud [l] ante: éstne quisquam tanto inflatus errore, vt sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes eas, quæ ex cõiectura pendent: quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. [m] Geometræ proui-

h L. *Atqui ita dicas, necesse est.* & ita o. v.c. i al. *dicant*

k sic v. c. al. *imprudentes,*

l L. *à te.*

m for. *Geometræ hoc vidiant,*

deant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere : & quia omnia n vobis, quæ describũt, probãt. nõ quæro ex his illa initia Mathematicorum : quibus non concessis, digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat. o Extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit. p Lineamentum sine vlla latitudine carentem. Hæc cùm vera esse concessero: [66] p si adiiciam iusiurandum, sapientémne priùs, quàm Archimedes eos inspectante rationes omneis descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem maiorem esse, quàm terram, iuraturum putas? si fecerit: sòlem ipsum quem
117 deum censet esse, contemserit. || Quod si Geometricis rationibus non est crediturus, quæ vim afferunt in docendo, vos ipsi, vt dicitis: næ ille longè aberit, vt argumentis credat Philosophorum : aut, si est crediturus quorum potissimùm? omnia Physicorum licet explicare, sed longum est. quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse : [67] q qua potissimùm sententia meliùs eliget disciplinam? etsi quamcũque eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio diuino, quẽ vnum è Physicis potissimùm probabit? nec plus vno poterit. non persequor quæstiones infinitas: tantùm de principiis rerum, è quibus omnia constant, videamus quem probet. est enim
118 inter magnos homines summa dissensio. || Princeps * Thales, vnus è septem, [68] cui sex reliquos r consensisse primos ferunt : ex aqua dixit constare omnia. At hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. is enim infinitatem naturæ dixit esse, è qua omnia gignerentur. pòst eius auditor Anaximenes,

n L. nobis.

o L. Extremitatẽ, quasi libramẽtũ,

p L. Lineã autem, lõgitudinẽ latitudinẽ carẽtem. al. lineã autẽ sine vlla latitudine currentem. Euclid, sic γράμμη μῆκος ἀπλατές. Manut. lineam sine latitudine currentẽ.

p si adigam iusiurãdũ,

q L. quam potissimùm sententiam, aut quã disciplinam melius eliget? etsi quãcumq; elig. quã potissimum sapiẽtum sententiam melius eliget?

F 3

* Variæ Veterum de principiis rerum naturalium sententiæ.

r L. *concessisse primus f.*

infinitum aëra : sed ea , quæ ex eo orirentur, definita : gigni autem terram , aquam, ignem, tum ex his omnia : Anaxagoras *s* materiam infinitam: sed eas *t* particulas simileis inter se, & minutas : eas primùm confusas , postea in ordinem adductas à mente diuina : Xenophanes paulò etiam antiquior, vnum esse omnia, neque id esse mutabile , & id esse deum,neque natum vmquam, & sempiternum , & conglobata figura : Parmenides , ignem, qui moueat terram , quæ ab eo formetur : Leucippus, plenum,& inane:Democritus huic in hoc similis, vberior in ceteris : Empedocles , hæc peruulgata,& nota quatuor:Heraclitus, ignem : Melissus,hoc,quod esset infinitum , & immutabile,& fuisse semper , & fore. Plato ex materia in se omnia recipiente mundum esse factum censet à deo sempiternum. Pythagorei, ex numeris , & Mathematicorum initiis proficisci volunt omnia. & his eliget vester sapiens vnū aliquem,credo, quem sequatur:ceteri tot viri, & tanti , repudiati ab eo , condemnatique discedent.|| Quamcumque verò sententiam pro- 119
bauerit , eam sic animo comprehensam habebit,vt ea quæ sensibus ? nec magis approbabit nunc lucere, quàm quoniam *v* Stoicus , hunc mundum esse sapientem,habere mentem, quæ & se,& ipsum fabricata sit , & omnia moderetur,moueat, regat. *x* Erit persuasum etiam,solem,lunam,stellas omneis, terram, mare, deos esse,quod quædam animalis intelligētia [69] per omnia ea *y* permeet,& transeat:fore tamen aliquando , vt omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista vera vides enim iam me fateri aliquid esse veri) comprehendi ea tamen , & percipi nego , cùm enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista dixerit , veniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles,qui illū desipere

s L. *materiā infinitam, id est, particul.*

t *sed ex ea particulas* ὁμοιομέρειαν.

v L. *Stoicus est, h.*

x L. *Erit ei p.*

y al. *permanet,*

desipere dicat: neque enim ortum esse vmquã mundum,[70] quòd nulla fuerit, z nouo cõsilio inito, tam præclari operis inceptio, & ita eum esse vndique aptum, vt nulla vis tantos queat motus, mutationemque moliri, nulla senectus diuturnitate temporum exsistere, vt hic ornatus vmquam dilapsus occidat.‖
120 Tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput, & famã tuam, defendere necesse erit: mihi ne vt dubitem quidem, a relinquatur? vt omittam leuitatem temerè assentientium, quanti libertas ista æstimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? Cur deus, omnia b nostri causa cùm faceret (sic enim vultis) tantam vim * natricum, viperarumque fecerit? cur mortifera c tã multa perniciosa terra, marique disperserit: negatis hæc tam politè, tamque subtiliter effici potuisse sine diuina aliqua solertia. cuius quidem vos maiestatem deducitis vsque ad apiũ, formicarumq; perfectionem: vt etiam inter deos [71] Myrmecides * aliquis, minutorum opusculorũ fabricator fuisse videatur.‖
121 Negas sine deo posse quid quã. Ecce tibi è transuerso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem magni quidẽ muneris. Sed cùm sacerdotes deorum vacationem habeant, quantò est æquius habere ipsos deos? negat opera deorum se vti ad fabricandũ mundum. quæcũque sint docet, omnis esse effecta natura: nec, vt ille, qui asperis, & læuibus, & hamatis, vncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interiecto inani. somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autem singulas mundi parteis persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factũ esse docet ponderibus, & motibus. Sic ille & deum d opere magno liberat: & me timore. Quis enim potest, cùm existimet à deo se curari, nõ & dies, & nocteis diuinũ numẽ horrere? &

z L. *nouo cõsilio inito, tã præcl.*

a L. *relinquetur?*

b al. *nostra*

* natrices angues sunt natantes apud Nonium. c. 1. i natrices.

c L. *tã multa, tã multa pernic.*

* Vide Varronem l. 6. de lingua Latina. & Plin. l. 7. c. 2. & 36. c. 5.

d L. *opera magna.*

si quid aduersi acciderit:quod cui non accidit? extimescere,ne id iure euenerit? ‖ Nec Stratoni tamen assentior:neque verò tibi,modò hoc, modò illud probabilius videtur. Latent ista omnia,Luculle,crassis occultata,& circumfusa tenebris,vt nulla acies humani ingenij tãta sit, quæ penetrare in cælum,terram intrare possit. quæ penetrare in cælum,terram intrare possit. corpora nostra nõ nouimus:qui sint situs partium, quam vim quæque pars habeat, ignoramus. itaque medici ipsi quorum intererat ea nosse,aperuerunt,vt ea viderent.[72] [e] nec eo tamen aiunt empiricis notiora esse illa : quia possit fieri,vt patefacta,& detecta mutentur. Sed [e]cquid nos eodem modo rerum naturas persecare,aperire, deuidere possumus, vt videamus, terráne penitus defixa sit , & quasi radicibus suis hæreat,an media pẽdeat? ‖ Habitari ait Xenophanes in luna, eámque esse terram multarum vrbium,& montium.portenta vidẽtur:sed tamen neque ille,qui dixit, iurare posset ita se rem habere,neque ego. Nónne etiã dicitis,esse è regione nobis,[73] è contraria parte terræ, * * qui aduersis vestigiis stent contra nostra vestigia,quos * Antipodas vocatis? cur mihi magis [f] succensetis, qui ista non aspernor, quàm eis, qui,cùm audiũt,desipere vos arbitrantur? [g] Nicetas Syracusius, vt ait Theophrastus, cælum, solem,lunam,stellas,supera deniq; omnia,stare censet:neque,præter terram,rem vllam in mũdo moueri:quæ cùm circũ axem se summa celeritate conuertat,& torqueat, eadẽ effici omnia,quæ,si stante terra cælum moueretur. atqi hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paulò obscurius. Quid tu Epicure?loquere.putas solẽ esse tãtulum? [74] [h] Ego ne vobis quidem tantum sed & vos ab illo irridemini : & ipsi illum vicissim eluditis. Liber igitur

122 (beside "Nec Stratoni")
123 (beside "Habitari ait Xenophanes")

[d] I. *Nec eo tamẽ aiunt empirici notiora*,&c. & ita v. c. vide Celsũ in prœmio

* Liogenes in Pythag. ειναι δ'ε Αντιπόδας, κὴ τὰ ἡμῖν κάτω ἐνείνοις ἄνω.

[f] I. *suscensetis* , & ita v.c.

[g] I. *Hicetas Syrac.* ex Diogen. Laërt.

[h] La. *Egóne? ne his quidẽ tantum.*

igitur à tali irrisione Socrates, liber Aristo
124 Chius, qui nihil istorum sciri putat posse.‖ Sed redeo ad animum, & corpus. Satísne tandem ea nota sunt nobis, quæ neruorum natura sit, quæ venarum? tenemúsne, quid animus sit? vbi sit denique, sitne, [i] aut, vt Dicæarcho visum est, ne sit quidem vllus? si est: treísne parteis habeat, vt Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: án simplex, vnúsque sit? si simplex, vtrum sit ignis, an anima, an sanguis? [75] an, [k] vt Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. &, quidquid est, mortale sit, an æternum? nam [l] vtraque in parte multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapiēti certum videtur: nostro, ne quid maximè quidē probabile sit, occurrit. ita sunt in plerisq; con-
125 trariarū rationū paria momenta.‖ Sin agis verecūdiùs, & me accusas, non quòd tuis rationibus non assentiar, sed quòd nullis: vincam animū: cuiq; assentiar, deligam. quē potissimū? quem? Democritum? semper enim, vt scitis, studiosus nobilitatis fui. Vrgebor iam omniū vestrū conuicio. Túne aut inane quidquā putes esse, cùm ita completa, & cōferta sint omnia, [76] [m] vt & quod mouebitur corporū cedat, & quà quidq; cesserit, aliud illicò subsequatur? aut atomos vllas, è quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimū? aut sine aliqua mente rem vllam effici posse præclarā? &, cùm in vno mundo ornatus hic tam sit mirabilis, innumerabileis suprà, infrà, dextrà, sinistrà, antè, post, alios dissimileis, alios eiusdemmodi mundos esse? &, vt nos nūc sumus ad Baulos, Puteolósq; [n] videamus, sic innumerabileis paribus in locis esse eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingeniis, formis, ætatibus, eisdem de rebus disputanteis? &, si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines ex-

i L. *an, vt D.*

k L. *vt Xenocrati,*

l fort. *vtrāque in partē*

m L. *vt, & quacumque moueatur corpus, ea aliud cedat, & quà quidque cesserit, ea aliud illicò subseque.* al. *& quacūque quidque moueatur corporū,* al. *& qua quidquam moueatur corporum,* al. *quodque moueatur*

n L. *videamus, sis & innum.*

trinsecus in annos nostros per corpus irrumpere? ‖ *o* Tu verò ne ista asciueris, néue fueris 126
commentitiis rebus assensus. nihil sentire, est melius, quàm tam praua sentire. Non ergo id agitur, vt aliquid assensu meo comprobem. quæ tu vide, ne impudenter etiã postules, non solùm arrogãter: præsertim cùm ista tua mihi ne probabilia quidem videantur. nec enim diuinationem, quã probatis, vllã esse arbitror: fatumque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exædificatũ quidẽ hunc mundũ diuino cõsilio existimo, atq; haud scio, an ita sit. Sed cur rapior in inuidiam? licétne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cũ iis non licebit? Zenoni, & reliquis ferè Stoicis æther videtur summus Deus, mente præditus, qua omnia regãtur. Cleanthes, qui quasi maiorũ est gentium Stoicus, Zenonis auditor, Solẽ dominari, & rerum potiri putat. Itaque cogimur dissensione sapientũ, dominũ nostrũ ignorare: quippe qui nesciamus, Soli, an AEtheri seruiamus. *p* Solis autẽ magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, vt crebrò faciam mentionem sui. Vos verò huius magnitudinem [77] *q* quasi decempeda, hinc enim me quasi malis architectis mensuræ vestræ nego hoc: permensi refertis. ergo credere dubium est, vter nostrum sit, leuiter vt dicam, verecundior? ‖ neque tamen istas quæstiones 127
physicorum, exterminandas puto. est enim animorum, ingeniorúmque naturale quoddã quasi pabulũ, cõsideratio, cõtemplatioque naturæ: [78] erigimur: *r* elatiores fieri videmur: humana despicimus: cogitantésque supera, atq; cælestia, hæc nostra, vt exigua, & minima, contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem: si verò aliquid occurret, quod verisimi-

le videa

o V. C. *Tu verò ista ne asciueris.*

p L. *Solis autem magnitudo quam obscura est? ipse enim hic radiatus me intueri videtur, & admonet, vt cr.*

q L. *quasi de compenda permensi, refertis. Huic me mensura vestræ, & vobis, quasi malis architectis, nego ego credere. Dubium est vter nostrũ,* &c.

r al. *altiores f.*

le videatur: humanissima completur animus voluptate. Quæret igitur hæc & vester sapiens, & hic noster: sed vester, vt assentiatur, credat, affirmet. noster, vt vereatur temerè opinari, præclaréque agi secum putet, si in eiusmodi re-
128 bus, verisimile quod sit, inuenerit. ‖ * Veniamus nunc ad bonorum, malorúmque notionem. sed paululum antè dicendum est. non mihi videntur considerare, cùm physica ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem si quæ illustriores videantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm, cùm cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quem metiri non possunt, plus quàm duodeuiginti partibus maiorem esse, quàm terram. Ex quo illa conclusio nascitur: Si, sol quantus sit, percipi non potest, qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit. magnitudo autem solis percipi non potest. qui igitur id approbat, quasi percipiat, nullam rem percipit. Responderint, posse percipi, quatenus sol sit. non repugnabo, dummodò eodem pacto cetera percipi, comprehendíque dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minúsve comprehendi: quoniam omnium rerum vna est definitio comprehen-
129 dendi. ‖ v Sed, quod cœperam, quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros maior dissensio? x omitto illa, quæ relicta iam videntur, & Herillum, qui in cognitione & scientia summum bonum ponit. qui cùm Zenonis auditor esset, vides quantũ ab eo dissenserit, & quàm non multũ à

Platone

s L. *& minuta.*

* Proponit dicere de ea sapiẽtiæ parte quæ est de virtute & moribus, regrediẽs tamẽ ad Physicã priùs irridet naturam diuinationẽ probatam à Stoicis.

t L. *se, cùm physica.*

v L. *Sed quod cœperam. Quid hab.*

x L. *Et omitto illa,*

Platone Megarici : quorum fuit nobilis disci-
plina. cuius, vt scriptum video, princeps Xeno-
phanes, quem modò nominaui: deinde eum se-
cuti, Parmenides, & Zeno. itaq; ab his [y] Ere-
triaci Philosophi nominabantur. pòst Euclides,
Socratis discipulus, Megareus: à quo iidem illi
Megarici dicti : qui id bonum solum esse dice-
bant, quod esset vnum, & simile, & idem, &
semper. hi quoq; multa à Platone. A Menede-
mo auté, quod is [z] Eretrias fuit, Eretriaci ap-
pellati, quorũ omne bonum in mente positum,
& mentis acie, qua verum cerneretur. Illis si-
milia, sed, opinor, explicata vberiùs, & orna-
tiùs. ‖ Hos si contemnimus, [a] & iam abiectos 130
putamus, illos certè minùs despicere debe-
mus, Aristonem, qui, cùm Zenonis fuisset au-
ditor, [b] re probauit illa, quæ ille verbis : nihil
esse bonũ, nisi virtutem; neq; malum, nisi quod
virtuti esset contrarium: in mediis ea mométa,
quæ Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic sum-
mum bonum est in his rebus neutram in par-
tem moueri : quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur.
Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapien-
tem : 79 [c] quæ ἀπαθῆ nominantur. Has igitur
tot sententias omittamus : hæc nunc videa-
mus, quæ diu, multúmque defensa sunt. ‖ Alij 131
voluntatem, finem esse voluerunt : quorum
princeps Aristippus, qui Socratem audierat, vn-
de Cyrenaici; post Epicurus, cuius est discipli-
na nunc notior; neq; tamé cum Cyrenaicis de
ipsa voluptate consentiens. voluptaté autem,
& honestaté fineis esse Callipho censuit. vaca-
re omni molestia, Hieronymus; hoc idem cum
honestate, Diodorus. ambo hi Peripatetici.
Honestè auté viuere, fruentem rebus iis, quas
primas homini natura conciliet, & vetus Aca-
demia censuit, vt indicant scripta Polemonis,
qué Antiochus probat maximè, & Aristoteles:
eiusq;

y L. *Eleatici phil.* vide Simplicium in Categorias Aristo.

z L. *Eretricus* al. *Eretrius f.*

a L. *& iam abiectos putamus illos*, &c.

a L. *re probauit illa.*

c L. *quæ ἀπάθεια*

eiusque amici nunc proximè vidétur accedere. Introducebat etiam Carneades, [d] non quò probaret, sed vt opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliauisset. Honestum autem, quod ducatur à conciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bonorum: qui inuentor, & princeps Stoicorum fuit.

132 ‖ Iam illud perspicuum est, omnibus finibus iis bonorum quos exposui, malorum fineis esse contrarius. Ad vos nunc refero quem sequar: modò ne quis illud tam ineruditum, absurdúmque respondeat: Quemlibet, modò aliquem. Nihil potest dici inconsideratius. Cupio sequi Stoicos. licétne? omitto, per ipsum Aristotelem, meo iudicio in Philosophia propè singularem: per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutauisset, germanissimus Stoicus. erit igitur res iam in discrimine. nam aut Stoicus [e] constituatur sapiens, aut veteris Academiæ. vtrumque non potest, est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio. nam omnis ratio vitæ definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione vitæ dissident. non potest igitur vterque sapiens esse, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. si Polemoneus, peccat Stoicus, rei falsæ assentiens. vos quidem nihil dicitis à sapiente tam alienum esse: sin vera sunt Zenonis, eadem in veteres Academicos, Peripateticósque dicenda. Hic igitur neutri assentiens, [80] [f] si nunquam, vter est prudentior?

133 ‖ Quid, cùm ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nónne indicat [81] [g] nõ posse illa probanda esse sapienti? Placet Stoicis, omnia peccata esse paria. at hoc Antiocho vehemẽtissimè displicet. liceat tandẽ mihi consi-

derare

[d] al. non quod prob.

[e] al. constituetur

[f] L. si nunquam, vter sit sapiens, apparebit, nónne vtroque est prudentior?

[g] L. non esse illa probanda sapientu? al. non posse illa probata esse sapienti? al. non posse illa probabilia esse sapienti?

derare, vtram sententiã sequar. Præcide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? quæ dicuntur quidé, & acuta mihi videntur in vtramque partem, [h] & paria. nónne caueam, ne scelus faciã? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. contineo igitur me ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune.

[h] L. & paria: sed nónne caueam,

134 Ecce multò maior etiam dissensio, Zeno in vna virtute positam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit, beatam, sed non beatissimam. Deus ille, qui nihil censuit deesse virtuti, homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara esse, partim etiã necessaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat, quàm natura patiatur, præsertim Theophrasto [i] multa disertè, copioséque dicente. & hic metuo ne vix sibi constet: qui cùm dicat esse quædã & corporis, & fortunæ mala: tamẽ eum qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor: [k] tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, nisi alterutrum sit, virtutem iacere planè puto.

[i] L. multa contrà disertè, cop.

[k] L. cùm hoc m.

135 Verùm in his discrepant. [l] Quid illud? in quibus consentiunt, num pro veris probare possumus? Sapientis animum numquam neque cupiditate moueri, neque lætitia efferri. Age, hæc probabilía sanè sint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere. sapiénsne non timeat? [m] nec si patria deleatur, non doleat? Satis durum: sed Zenoni necessarium: cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi verò, Antioche, minimè: cui præter honestatem, multa bona: præter turpitudinem multa mala videntur: quæ & venientia metuat sapiens necesse est, & venisse doleat. Sed quæro, quando ista fuerint ab Academia vetere decreta, vt animum sapientis commoueri, & conturbari negarent? mediocritates illi probant, & in omni

[l] L. Quid? illa, in quibus consentiunt, num, &c.

[m] L. nec, si patria deleatur, doleat?

omni permotione naturalé volebāt esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu. est enim non magnus, verùm aureolus, &, vt Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam vtiliter à natura dicebāt permotiones istas animis nostris datas: metum, cauendi causa: misericordiam, ægritudinémque, clementiæ, ipsam iracundiam, * fortitudinis quasi cotem esse dicebant: rectè, secúsne, aliàs viderimus. atrocitas ista quidem tua quo modo in veterem Academiam irruperit, nescio. * Idem 4. Tuscul.

136 || Illa verò ferre non possum, non quòd mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur: sed vbi Xenocrates, vbi * Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse vultis. illi vnquam dicerent, sapienteis solos reges? solos diuites? solos formosos? omnia, quæ vbique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio an ne quinqueuirum quidem quemquam nisi sapientem? postremò, solum ciuem, solum liberum? insipienteis omneis, peregrinos, exsules, seruos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, [n] duodecim tabulas nostras, non esse leges? [o] ne vrbis denique, aut ciuitates, nisi quæ essent sapientium? * al. *Socrates*, malè. vide Victor. lib. 11. cap. 24. n L. XII. *tab.* o L. *nec vrbis denique*.

137 || Hæc tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem, bono modo: tantum, quantum videbitur. Legi apud Clitomachum, cùm Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinum qui tū, P. Scipione, & M. Marcello cōsulibus prætor esset, eum, qui cum auo tuo, Luculle, consul fuit, sanè doctū hominem, vt indicat ipsius historia, scripta Græce, iocantem dixisse Carneadi: ego tibi, Carneades, prætor esse non videor, quia sapiens non sum: nec

hæc

hæc vrbs,nec in ea ciuitas. Tum ille,huic Stoico non videris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitasset quin & prætor ille esset,& Roma, vrbs, & eam ciuitas incoleret. Sed ille, noster est planè, vt
suprà dixi p:Stoicus perpauca balbutiens. [28] || 138
q Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem,& aliquid asciscam,& comprobem incognitum: quod minimè vultis. quid consilij datis? testatur sæpè Chrysippus, treis solas esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit, & amputat multitudinem. aut enim honestatem esse finem, aut voluptatem, aut vtrumque. nam qui dicant summum bonum id esse,si vacemus omni molestia, eos inuidiosum nomen voluptatis fugere, sed in vicinitate versari:quod facere eos etiam,qui illud idem cum honestate coniungerent: nec multò secus eos, qui ad honestatem prima naturæ commoda adiungerent. Ita treis reliquit sententias,quas putet probabiliter posse defen-
di.sit sanè ita. || quamquam à Polemonis, & 139
Peripateticorum,& Antiochi finibus non facilè diuellor:neque quidquam habeo adhuc probabilius. verumtamen video, quàm suauiter voluptas sensibus nostris blandiatur. r Laboro,vt assentiar Epicuro,aut Aristippo,reuocat virtus, vel potiùs s reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem iungit Deo. possum esse medius: vt, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur: Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur. [83] t vt Caliphontem sequar: cuius quidem sententiam Carneades ita studiosè defensitabat, vt eam probare etiam videretur. quamquam Clitomachus affirmabat, nunquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. u Sed, si ipsum

p fort. *Stoica perpauca,*
q fort. *Vos autẽ sic mihi vereri videmini, ne labar ad opin.*
r L. *Labor, vt assentiar Epicuro,* &c.
s al. *prehendit manu:*
t L. *vt Caliphonẽ seq.*
v fort. *Sed, si ipsius finẽ velim s.*

si ipsum finem velim sequi, nónne ipsa seueritas, & grauis, & recta ratio mihi obuersetur?

140 ‖ Tu, cum honestas in voluptate contemnéda consistat, honestatem cum voluptate, tanquam hominem cum belua, copulabis? Vnum igitur par, quod depugnet, reliquũ est, voluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quãtum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, & maximè communitas cũ hominum genere, caritas, amicitia, iustitia, reliquæ virtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nam quæ voluptate, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio, simulatióque virtutis. x Audi contra illos, qui nomen honestatis à se ne intelligi quidem dicant, nisi fortè quod gloriosum sit in vulgus, id honestum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulã, hanc præscriptionem esse naturæ: à qua qui aberrauisset, eũ nunquam, quid in vita sequatur, habiturum.

x L. Audi contrà illos qui.

141 ‖ nihil igitur me putabis, hæc, & alia innumerabilia cùm audiã, moueri? tam moueor, quàm tu, Luculle: neque me minùs hominem, quàm te putaueris. Tantum interest, quòd tu, cùm es commotus, acquiescis, assentiris, approbas: verùm illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse vis: déque eo nulla ratione neque pelli, neque moueri potes: ego nihil eiusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar sępe y falsè, quoniam vera à falsis nullo discrimine separantur, præsertim cùm iudicia ista dialecticæ, nulla sint.

y L. falsò.

* Assensionem sustinendam esse in dialectica tertia philosophię parte.

142 ‖ * Venio enim iam ad tertiam partem Philosophiæ. aliud iudicium Protagoræ est, z qui putet id cuique verum esse, quod cuique videatur: aliud Cyrenaicorum, qui præter permotiones intimas, nihil putant esse iudi-

z L. qui putat id cuique.

cij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, & in rerum notitiis, & in voluptate constituit. Plato autem omne iudicium veritatis, veritatémque ipsam, abductam ab opinionibus, & à sensibus cogitationis ipsius, & mentis esse voluit. ‖ Nunquid horum 143
probat noster Antiochus? ille verò ne maiorũ quidem suorum. vbi enim aut Xenocratem sequitur, cuius libri sunt de ratione loquendi multi, & multum probati? aut ipsum Aristotelem, quo profectò nihil est acutius, nihil politius? à Chrysippo pedem numquam. Quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo iudicare oporteat, verum, falsúmne sit, si qui ita connexum est, vt hoc: Si dies est, lucet: quanta contentio est? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum * Cleanthe, doctore suo, quàm multis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater,[a] & Archidemus, opiniosissimi homines, nónne multis in rebus dissentiunt? ‖ Quid me 144
igitur, Luculle, in inuidiam, & tanquã in contentioné vocas? & quidem, vt seditiosi tribuni solent, occludi tabernas iubes? quò enim spectat illud cùm artificia tolli quereris à nobis nisi vt opifices concitentur? qui si vndiq; omnes conuenerint, facilè contra vos incitabuntur. expromã primùm illa inuidiosa, quòd eos omneis, qui in cõtentione stabunt, exules, seruos insanos esse dicatis: deinde ad illa veniam, quæ iam non ad multitudinem, sed ad vosmetipsos, qui adestis, pertinent. negat enim vos Zeno, negat Antiochus scire quidquam. quo modo? inquies, nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. ‖ At scire 145
nega

* vide Diogenem in Chrysippo.
a al. *& Archidamus.*

negatis quemquam rem vllam, nisi sapientem. & hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam, cùm [b] extensis digitis aduersam manum ostenderat, visum, inquiebat, huiusmodi est. deinde, cùm paulùm digitos constrinxerat, assensus huiusmodi. tum cùm planè compresserat, pugnúmque fecerat: comprehensionem illam esse dicebat, qua ex similitudine etiam nomé ei rei, quod antè non fuerat, κατάληψιν imposuit. cùm autem læuam manum [c] admouerat, & illum pugnum [d] arctè, vehementérque compresserat, scientiam talem esse dicebat: cuius compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent

146 dicere. ‖ Ita tu nunc, Catule, lucere nescis, neque tu, Hortensi, in tua villa nos esse [e]. Num nimis hæc inuidiosè dicuntur? hæc tamen minùs eleganter: illa subtiliùs. Sed, quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnā vim habere ad arteis: sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. An pateretur hoc [f] Zeusis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cùm in his esset tanta solertia? quòd si eos docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, desinerent irasci: ne nobis quidem [g] succenserét, cùm didicissent id tollere nos, quod nusquam esset: quod autem satis esset ipsis, relinquere. ‖

147 quam rationem, maiorum etiam comprobat diligentia: qui primùm iurare EX SVI ANIMI SENTENTIA quemque voluerunt: deinde ita teneri, SI SCIENS FALLERET, quòd inscientia multa versaretur in vita: tum, qui testimoniū diceret, VT ARBITRARI se diceret etiam quod ipse vidisset: quæque iurati iudices cognouissent, vt ea non esse facta, sed vt VIDERI pronuntiarent. Verùm, quoniam non solùm nauta

b A. extētu.
c Fort. pugno admouerat.
d V. C. arte.
e L. Non minus hac inuidiosè dicuntur: neque tamen minus elegāter illa subtil. & ita V. C.
f al. Zeuxis
g V. C. suscenserent.

significat, sed etiā Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis, Luculle, tempus esse, & quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. posthac tamen, cùm hæc quæremus, potiùs de de dissensionibus tantis summorum virorum disseramus. de obscuritate naturæ, deque errore tot Philosophorum, qui de bonis, contrariisque rebus tantopere discrepāt, vt cùm plus vno verum esse non possit, iacere necesse sit tot, & tam nobileis disciplinas, quàm de oculorum, sensuumque reliquorum mendaciis, &

* LVCVLLVS. de sorite, aut pseudomenō. quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. ‖ * Tum Lucullus: 142

non molestè, inquit, fero nos hæc contulisse. sæpius enim cōgredientes nos, & maximè in Tusculanis nostris, si qua videbuntur, requiremus. Optimè, inquam, sed quid Catulus sen-

* CATVLVS. tit? quid Hortensius? * Tum Catulus, egóne, inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, vt percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem: sed ita, vt intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendi, & percipi [h] pos-

[h] *L. possit. epochen enim ill.* sit: [84] per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior.

* CICERO. * Habeo, inquam, sententiam tuam, neque eam admodū aspernor. Sed tibi quid tandē videtur,

* HORTENSIVS. Hortēsi? * Tum ille ridens. [i] * Tollendū. Teneo

* CICERO. te, inquam: nam ista Academiæ est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus re-

[i] *L. Tollendum. Ten.* mansit: nos ad nauiculas nostras descendimus.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,

LIBER PRIMVS.

In prima huius libri parte Cicero sententiā Epicuri de summo bono, seu de voluptate, à L. Torquato, cùm C. Triarius interesset, defensam acriter oppugnat: in altera verò Torquatus totam Epicuream philosophandi rationem abundè explicat.

Partes agunt L. TORQVATVS, C. TRIARIVS, M. CICERO.

1 NON eram nescius, Brute, cùm quæ summis ingeniis, exquisitáque doctrina Philosophi Græco sermone tractauissent, ea Latinis literis mādaremus, fore, vt hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. nam quibusdam, & iis quidem nō admodum indoctis, totum hoc displicet philosophari [a]. quidam autem id nō totum reprehendunt, si remissiùs agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrātur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremò aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, 2 personæ tamen, & dignitatis esse negēt. ¶ Contra quos omneis dicendum breuiter existimo. quamquam Philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis Philosophia defensa [b], & collaudata est, cùm esset accusata, & vituperata ab Hortensio. Qui liber cùm & tibi probatus videretur, &

a v.c. *quidā autem nō id totum repr.*

b al. *& laudata est.*

iis, quos ego posse iudicare arbitrarer, plura
suscepi, veritus ne mouere hominum studia viderer, retinere non posse. Qui autem [c], si hoc
maximè placeat, moderatiùs tamen id volunt
fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, [1] [d] quod semel admissum, coërceri,
reprimíque non potest: vt propemodum iustioribus vtamur illis, qui omnino auocent à
Philosophia, quàm iis, qui rebus infinitis modum constituant: in réque eo meliore, quo
maior sit, mediocritatem desiderẽt. ‖ Siue enim 3
ad sapientiam perueniri potest [e]: non paranda
solùm nobis ea, sed fruenda etiam sapiẽtia est.
siue hoc difficile est: tamẽ nec modus est vllus
inuestigandi veri, nisi inueneris, & quærẽdi defatigatio turpis est, cùm id, quod quæritur, sit
pulcherrimũ. etenim si delectamur, cùm scribimus: quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienæ modum
statuat industriæ? Nã, vt Terentianus Chremes
non inhumanus, qui nouum vicinum nõ vult

" *Fodere, aut arare,* [2] *aut aliquid ferre denique,*

non enim illum ab industria, sed ab illiberali
labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit
noster minimè nobis iniucundus labor. ‖ His 4
igitur est difficiliùs satisfacere, qui se [f] Latina
scripta dicunt [g] contemnere. in quib. hoc primum est [h], in quo [i] admirer: cur in grauissimis
rebus non delectet eos patrius sermo, cùm iidẽ
fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inuiti legant. Quis enim tam inimicus
pænè nemini Romano est, qui Ennij Medeam,
aut Antiopam Pacuuij spernat [k], aut reiiciat?
qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat,
Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit,
potiùs Cæcilij, aut Andriam Terentij, quàm
vtramque Menandri legam? ‖ A quibus tam 5
dissentio, vt, cum Sophocles vel optimè scripse-

rit

c L. *si maximè hoc plac.* & ita v.c.

d al. *quod semel iam missum,*

e fort. *nõ paranda solùm nobis ea, sed fruenda etiã est. siue,* &c. vel sic: *non paranda solùm nobis, sed fruenda etiã sapientia est.*

f al. *Latinè scripta*

g v.c. *cõtemnere,* mendosè.

h fort. *quod admirer*

i v.c. *ammirer:* al. *mirer.*

K v.c. *aut reiciat?*

rit Plectram; tamen malè conuersam [l] Attilij mihi legendam putem [m]. de quo Licinius, ferreum scriptorem [n]: verum opinor: scriptorem tamen, vt legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poëtis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt [o]: [5] At,

" *Vtinam ne in nemore,—*

nihilominùs legimus, quàm hoc idē Græcum.
6 ‖ quæ autem de benè, beatéque viuendo à Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latinè? Quòd si nos nō interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eísque nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur Græca anteponent iis, quę & splendidè [p] dicta sint, neque sint cōuersa de Græcis? [q] Nam si dicerent, ab illis has res esse tractatas: ne ipso quidem Græcos est cur tam multos legant, quàm legendi sunt. quid enim est à Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primísque familiarem nostrum Possidonium. Quid Theophrastus? mediocritérne delectat, cum tractat locos ab Aristotele antè tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum
7 scribere? ‖ Quòd si Græci leguntur à Græcis iisdem de reb. alia ratione compositis: quid est, cur nostri à nostris non legantur? Quamquam si planè sic verterē Platonem, aut Aristotelem, vt verterunt nostri poëtæ fabulas: malè, credo, mererer de meis ciuibus, si ad eorū cognitionē diuina illa ingenia transferrem. sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciā, interdictū puto. locos quidem quosdā, si videbitur, trans-

l L. *Atilij*
m L. *de quo Lucilius.*
n L. *verum, opinor, scriptorē tamē.*
o L. *An, Vtinā ne in nemore, nihilominus legimus, quàm hoc idē Græcū: quæ antē de,* &c.
p al. *dicta sunt, neque sunt.*
q L. *Nam si dicent,*
r L. *Posidonium.*

feram,& maximè ab iis,quos modò nominaui,
cū inciderit,vt id aptè fieri possit,vt ab Homero
Ennius,Afranius à Menandro solet.nec verò,vt
noster Lucilius, recusabo, quo minùs omnes
mea legant. Vtinā ille Persius: Scipio verò, &
Rutilius multò etiā magis:quorū ille iudicium
reformidans, Tarentinis ait se & Consentinis,
& Siculis scribere.Facetè is quidem,sicut aliàs:
sed nec tā docti tunc erant, ad quorū iudicium
elaboraret,& sunt illius scripta leuiora, vt vr-
banitas summa appareat, doctrina mediocris.
¶ Ego autem quē timeam lectorem, cùm ad te, 8
ne Græcis quidem cedentē in Philosophia au-
deam scribere? Quamquam à te ipso id quidē
facio,prouocatus grauissimo mihi libro, quem
ad me de virtute misisti. Sed ex eo credo qui-
busdā vsuuenire,vt abhorreant à Latinis, quòd
inciderint in inculta quædam, & horrida, de
malis Græcis Latinè scripta deterius, quib. ego
assentior, dummodò à se [s] de iisdem rebus ne
Græcos quidē legendos putent, res verò bonas
verbis electis,grauiter, [+] ornatéque [t] dictatas,
quis non legat? nisi qui se planè Græcum dici
velit:vt à [u] Scæuola est prætor salutatus Athe-
nis Albutius. ¶ quem quidem locum cū multa 9
venustate, & omni sale idem Lucilius: apud
quem præclarè à [x] Scæuola,

" *Græcum te [y], Albuti,quā Romanū atq; Sabinū,*
" *Municipem Ponti [z], Titi, Anni,centurionum,*
" *Præclarorū hominū,ac primorum,signiferúmque,*
" *Maluisti dici. Græcè ergo prætor Athenis,*
" *Id quod maluisti,te eùm ad me accedi' saluto:*
" *Χαῖρε,inquā,Tite:lictores,turma omnis* [*] *cohórsq;*
" [a] *Χαῖρε,hinc hostis Muti,Albutius,hinc inimicus.*

sed iure [b] Nutius. ¶ Ego autē satis mirari non 10
queo,vnde hoc sit tam insolens domesticarum
rerum fastidium, non est omnino hic docendi
locus: sed ita sentio, & sæpe disserui,Latinam
linguam

s L. *de eisdē rebus*
t L. *dictus,*
u L. *à Scæuula,*
x L. *Scæuula,*
y L. *Albuci,*
z L. *Tritāni,*
* al. *chorúsque*
a L. Χαῖρε *Tite, hinc Muci iam Albucius, hinc inim.* al. Χαῖρε
b al. *Mucius.*

linguā nō modò nō inopem, vt vulgò putarét, sed locupletiorem etiam esse, quàm Græcam. Quando enim [c], vel nobis dicā, aut oratoribus bonis, aut poëtis, postea quidé quàm fuit quem imitarentur, vllus orationis, vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit? ego verò cùm forensibus operis, laboribus, periculis, non deseruisse mihi videor præsidium, in quo à pop. R.* locatus [d] sum [e]: debeo profectò, quantumcunque possim, in eo quoque [f] laborare, vt sint opera, studio, labore meo doctiores ciues mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint: modò legant illa ipsa, nec simulent: & iis seruire, qui vel vtrisque literis vti velint, vel, si suas habent, illas non magnopere

11 desiderent. ‖ Qui autem alia malunt scribi à nobis, æqui esse debent, quòd & scripta multa sunt, sic vt plura, nemini è nostris, & scribentur fortasse plura, si vita suppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de Philosophia literis mandamus, legere assueuerit, iudicabit nulla ad legendum his esse potiora. Quid est enim in vita tantopere quærendum, quàm cū omnia in Philosophia, tum id, quod his libris * quæritur [g], quid sit finis, quid extremum, quid vltimum, quò sint omnia benè viuendi, rectéque faciendi, consilia referenda? quid sequatur natura, vt summum ex rebus expetendis? quid fugiat, vt extremum malorum? qua de re cùm sit inter doctissimos magna dissensio, quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere vitæ optimum, & verissimum sit, exquirere? ‖ An partus

12 ancillæ sítne in fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis [h], P. Scæuolam, M. Manilium? ab hísque M. Brutus dissentiet, quòd & acutum genus est, & ad vsus ciuium non inutile: nósque ea scripta, reliquáque eiusdem ge-

c L. *ne nobis dicam.*

* al. *laudatus*

d al. *sim:*

e for. *tū debeo prof.*

f L. *elaborare,*

* Subiectum & finis horū librorum.

g al. *quæ sit finis, quod extr. quod vlt.*

h L. *P. Scæuolam, M. Manilium: ab hisque*

neris & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur? nam, vt sint illa vendibiliora, hæc vberiora certè sunt. quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum, ferè à nobis explicatam esse [i] iis literis arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modò quid nobis probaretur, sed etiam quid à singulis Philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus. 13 ‖ Vt autem à facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est: quam à nobis sic intelliges expositam, vt ab iis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratiùs explicari. verum enim inuenire volumus, non tanquam aduersarium aliquem conuincere. Accuratè autem quondam à L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de voluptate: à meque ei respõsum, cùm C. Triarius, in primis grauis, & doctus adolescens, ei disputationi interesset. 14 ‖ nam cùm ad me in Cumanum salutandi causa vterque venisset, pauca primò inter nos de literis, quarum summum erat in vtroque studium: deinde Torquatus, * Quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certè audiam, quid sit, quòd Epicurum nostrum non tu quidem oderis, vt ferè faciunt, qui ab eo dissentiunt, sed certè non probes, eum, quem ego arbitror vnum vidisse verum, maximisque erroribus hominum animos liberauisse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad benè, beatéque viuendum: sed existimo, te, sicut nostrum Triarium [k], minùs eo delectari, quòd ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci vix possum, vt ea, quę senserit ille, tibi non vera videan

i fort. *in libris.* ita Vrs.

* TORQVATVS.

k v.c. *minus ab eo delectari,*

15 videantur. ‖ Vide quantum, inquam, fallare,
Torquate: oratio me istius Philosophi non
offendit. nam & complectitur verbis, quid vult:
& dicit planè, quod intelligam: & tamen à Phi-
losopho, si afferat eloquentiam, non aspernēr:
si non habeat, non admodum flagitem. re mihi
non æquè [l] satisfacit, & quidem locis pluribus. l v.c. *satisfecit*, non pl.
sed quot homines, tot sententiæ. falli igitur
possumus. Quamobrem tandem, inquit, non
satisfacit? te enim iudicem æquum puto: modò,
16 quæ dicat ille, bene noris. ‖ Hìc, nisi mihi Phæ-
drum, * inquam, [m] mentitum, aut Zenonem * Vide 13. Fam. epist. 1. & 5 Phil.
putas: quorum vtrumque audiui, cùm mihi
nihil sanè præter sedulitatem probarent: omnes m v. c. *meritum*, non pl.
mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt. atque
eos, quos nominaui, cum Attico nostro fre-
quenter audiui, cùm miraretur ille quidem
vtrumque, Phædrum autem etiam amaret:
[n] quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, n v. c. *cotidieq;*
conferebamus: neque erat vnquam contro-
uersia, quid ego intelligerem, sed quid pro-
barem. Quid igitur est, inquit? audire non cu-
17 pio, quid non probes. ‖ * Principio, inquàm, in * Epicuri in Physicis ignorantia.
Physicis, quibus maximè gloriatur, [6] primùm
totus est alienus. Democrito adiicit, perpauca
mutans, sed ita, vt ea, quæ corrigere vult, mihi
quidem deprauare videatur. Ille atomos, quas
appellat, id est, corpora indiuidua, propter
soliditatem censet in infinito inani, [o] in quo o v.c. *in quo nec sūmum.*
nec summum, nec infimum, nec medium, nec
vltimum, nec extremum sit, ita ferri, vt con-
cursionibus inter se cohærescant: ex quo effi-
ciantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia:
eumque motum atomorum nullo à principio,
sed ex æterno tempore intelligi conuenire.
18 ‖ Epicurus autem, in quibus sequitur Demo-
critum, non ferè labitur, quamquam vtriusque
cùm multa non probo, tum illud in primis,
quòd

> p *L. efficiatur:* & ita o. v.c.

quod cùm in rerum natura duo quęrenda sint, vnum, quæ materia sit, ex qua quæq; res [p] efficiantur: alterum, quæ vis sit, quæ quidque efficiat: de materia disseruerunt: vim, & causam efficiendi reliquerunt. sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. censet enim, eadem illa indiuidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. ‖ deinde ibidem 19
homo acutus, cùm illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, &, vt dixi, ad lineam, numquam fore, vt atomus altera alteram posset attingere: [q] itaq; attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum [r] perpaulùm: quo nihil posset fieri minùs. ita effici [s] complexiones, & copulationes, [7] & adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnésque partes mundi, quæque in eo essent. quæ cùm res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. nam & ipsa declinatio, ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa, [8] quo nihil turpius Physico, [t] quàm fieri sine causa quidquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, vt ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, assequutus est.

> q fort. *ita attulit rē c.*
> r *ἐλάχιστον*
> s *περιπλοκὰς,*
> t hoc totū, *(quàm fieri sine causa quidquā dicere)* videtur delendum.

‖ [u] nam si omnes atomi declinabunt, nullæ 20
vmquam cohærescent: siue aliæ declinabunt, aliæ suo nutu rectè ferentur: primùm erit hoc quasi prouincias atomis dare, [x] quæ rectè, quæ obliquè ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. ne illud quidem Physici est, credere aliquid esse minimum. quod profectò numquam putauisset, si à Polyæno, familiari suo, Geometriam discere maluisset, quàm illam etiam

> u fort. *nam sine omnes atomi*
> x al. *quæ rectæ, quæ obliquæ f.*

21 etiā ipſum dedocere. ‖ Sol Democrito magnus
videtur, quippe homini erudito, in Geome-
triaque perfecto. huic bipedalis fortaſſe. tan-
tum enim eſſe cenſet, quantus videtur, vel
paulò aut maiorem, aut minorem. Ita quæ
mutat, ea corrumpit: [9] quæ ſequitur, ſunt tota
Democriti. atomi, inane, imagines, quæ idola
nominant, quorum incurſione non ſolùm vi-
deamus, ſed etiam cogitemus: infinitio ipſa,
* quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo eſt: tum
innumerabiles mundi, qui & oriantur, & in-
tereant [y] quotidie, quæ & ſi mihi nullo modo
probantur: tamen Democritum laudatum à
ceteris, ab hoc qui eum vnum ſequutus eſt,
22 nollem vituperatum. ‖ Iam in * altera Philoſo-
phiæ parte, quæ eſt quærendi, ac diſſerendi, quæ
[z] λογικὴ dicitur, iſte veſter, planè, vt mihi qui-
dem videtur, inermis ac nudus eſt. tollit defi-
nitiones: nihil de diuidendo, ac partiendo
docet: non, quo modo efficiatur, concluda-
turque ratio, tradit: non, qua via captioſa ſol-
uantur, ambigua diſtinguantur, oſtendit. iudicia
rerum in ſenſibus ponit: quibus ſi ſemel aliquid
falſi pro vero probatum ſit, ſublatum eſſe omne
iudicium veri, & falſi putat. * [10] In tertia verò
parte, quæ eſt de vita, & moribus, in conſti-
tutione finis, nil generoſum ſapit, [a] atque
23 magnificum. ‖ Confirmat illud vel maximè,
quod ipſa natura, vt ait ille, aſciſcat, & re-
probet, id eſt, voluptatem, & dolorem ad hæc, &
quæ fugiamus, & quæ ſequamur, refert omnia.
quod quamquam Ariſtippi eſt, à Cyrenaicis
que meliùs liberiuſque defenditur: tamen
eiuſmodi eſſe iudico, vt nihil homine videatur
indignius. ad maiora enim quædam nos na-
tura genuit, & conformauit, vt mihi quidem
videtur. ac fieri poteſt, vt errem: [b] ſed ita pror-
ſus exiſtimo, neque eum Torquatum, qui hoc
primus

* Vide 15. Fam. ep. 16. & 2. ad Att. ep. 3.

y v. c. *cotidie,*

* Eiuſdem in Logica doctrina reprobatur.

z v.c. *logicè*

* De tertia parte Philoſophiæ.

a tor. *neque magnificu.*

b v.c. *ſed ita prorſus exiſtimo: neque enim Torquatum, qui hoc primus cog.* &c.

primus cognomen inuenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, vt aliquam ex eo perciperet [c] corporis voluptatem, aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Veserim propter voluptatem. Quòd verò securi filium percusserit, priuauisse se etiam videtur multis voluptatibus, cùm ipsi naturæ, patrioque amori prætulerit ius maiestatis, atque imperij. || Quid? 24
L. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octauio fuit, cùm illam seueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, vt eum, Macedonum legatis accusantibus, quòd pecunias prætorem in prouincia cepisse arguerent, causam apud se dicere iuberet, reque ex vtraque parte audita pronunciaret, [11] eum non talem VIDERI fuisse in imperio, quales eius maiores fuissent: & in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitauisse? Sed vt omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria, & pro suis suscipit, vt non modò nullam captet, sed etiam prætereat omneis voluptates, dolores denique quosvis suscipere malit, quàm deserere vllam officij partem: ad ea, quæ hoc non minùs declarant, sed videntur leuiora, veniamus. || Quid 25
tibi, Torquate, huic Triario literæ, quid historiæ, cognitioque rerum, quid poëtarum euolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati. & erant illa [d] Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus: [12] neque verò tu, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quæritur sæpe, cur tam multi sunt Epicurei: sunt aliæ quoque causæ, sed multitudinem hoc maximè allicit, quod ita putat dici ab illo, recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se

c v. c. *corpore*

d v. c. *Torquati.* al. *torquenti.*

læti,

lætitiam, id est, voluptatem. Homines optimi non intelligunt totam rationem euerti, si ita se res habeat. nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte, & per se esse iucunda: per se esset & virtus, & cognitio rerum, quod minimè ille vult, expetenda. ‖ Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. de cetero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructior (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios à studiis. quamquam te quidem video minimè esse deterritum. Quæ cùm dixissem, magis vt illum prouocarem, quàm vt ipse loquerer: tum Triarius leniter arridens. * Tv quidem, inquit, totum Epicurum pænè è Philosopho-rum choro sustulisti. quid ei reliquisti, [e] nisi te [13] quoque, vt id modò loqueretur, intelligere, quid diceret? aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur. sed [f] si quæ in his corrigere voluit, deteriora fecit. disserendi artem nullam habuit. voluptatem cùm summum bonum diceret, primùm in eo ipso parum vidit: deinde hoc quoque alienum. nam antè Aristippus, & ille meliùs. [g] etenim, quasi detractis de homine sensibus, [14] addidisti ad extremũ, etiam

27 indoctum fuisse. ‖ * Fieri, inquam, ô Triari, nullo pacto potest, vt non dicas, quid non probes eius, à quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret? cùm præsertim illa perdiscere, ludus esset. Quamobrem dissentium inter se reprehensiones non sunt vituperandæ, maledicta, contumeliæ, [h] tum iracũdiæ, contentiones, concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi

28 Philosophia videri solent. ‖ * Tvnc Torquatus, Prorsus, inquit, [i] assentior. neq; enim disputari sine reprehensione, nec cum iracũdia, aut perti-nacia

* TRIARIVS.

e L. *nisi te, quoque id modo loqueretur*, &c.

f fort. *si qua in his*

g L. hoc totũ, *etenim, quasi detr. de hom. sẽsib.*

* CICERO.

h fort. *tum iracundæ contentiones*, &c.

i fort. *tibi assentior.*

* TORQVATVS.

nacia rectè disputari potest. Sed ad hæc, nisi
* CICERO. molestũ est, habeo quæ velim. *At me, inquam,
nisi te audire vellem, censes hæc dicturũ fuisse?
Vtrùm igitur percurri omnem Epicuri discipli-
nam placet, an de vna voluptate quæri, de qua
* TORQVATVS. omne certamen est? Tuo verò id quidem arbi-
tratu. * Sic faciam igitur, inquit: vnam rem ex-
plicabo, eamque maximam. de Physicis aliàs, &
quidem tibi & declinationem istam atomorum,
& magnitudinem Solis probabo, & Democriti
errata, ab Epicuro reprehensa, & correcta per-
multa. nunc dicam de voluptate, nihil scilicet
noui, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse
* CICERO. confidam. * Certe, inquam, pertinax non ero:
tibique, si mihi probabis ea, quæ dices, libenter
* TORQVATVS. assentiar. ‖*Probabo, inquit: modò ista sis æqui- 29
tate, quam ostendis. sed vti oratione perpetua
* CICERO. malo, quàm interrogare, aut interrogari. * Vt
* TORQVATVS. placet, inquam. Tunc dicere exorsus est. * Pri-
mum igitur, inquit, agam sic, vt ipsi auctori hu-
ius disciplinæ placet: constituam, quid, & quale
k al. *non quòd* sit id, de quo quærimus, k nõ quòd ignorare vos
arbitrer: sed vt ratione, & via procedat oratio.
* Thesis. *Quærimus igitur, quid sit extremum, quid vl-
timum bonorum. q; omnium Philosophorum
* Vide Aristotelem 1. Ethicor. sententia tale debet esse, vt ad id omnia referri
oporteat: ipsum autẽ nusquam hoc Epicurus in
voluptate ponit: q; summum bonum esse vult,
summumq; malum, dolorem, idq; instituit do-
cere sic. ‖Omne animal simulatq; natum sit, vo- 30
luptatem appetere, eaq; gaudere, vt summo bo-
no: dolorem aspernari, vt summum malum, &
quantum possit, à se repellere: idq; facere non-
dum deprauatum, ipsa natura incorruptè, atque
integrè iudicante. itaq; negat opus esse ratione,
neq; disputatione, quamobrem voluptas expe-
tenda, fugiendus dolor sit. sentiri hoc putat, vt
calere ignem, niuem esse albam, dulce mel:

quorum

quorum nihil [l] oporteret exquisitis rationibus confirmare: tantùm satis esse admonere. interesse enim inter argumentum, conclusionemq; rationis: & inter mediocrem animaduersionem, atq; admonitionem: altera, occulta quędam, & quasi inuoluta aperiri: altera, promta, & aperta indicari. etenim quoniam detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est, quid aut secundùm naturam, aut contra sit, à natura ipsa iudicari: voluptatem etiam & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. etenim quid percipit, & quid iudicat, quò aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, & dolorem? l al. oporteat

31 ‖ Sunt autem quidam è nostris, qui hæc subtiliùs velint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu iudicari: sed animo etiam, ac ratione [15] intelligi posse, & voluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. itaque aiunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, vt alterum esse appetendum, alterum aspernandum, sentiamus. Alij autem, quibus ego assentior, cùm à Philosophis compluribus [m] permulta dicuntur, cur nec voluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor, non existimant oportere nimiùm nos causæ confidere, sed & argumentandum, & accuratè disserendum, & rationibus conquisitis, de voluptate, & dolore disputandum putant. m al. *permulta dicantur.*

32 ‖ Sed vt perspiciatis, vnde omnis iste error natus sit, voluptatem accusantium, dolorémque laudantium, totam rem aperiam: eáque ipsa, quæ ab illo inuentore veritatis, & quasi architecto beatæ vitæ dicta sunt, explicabo. nemo enim ipsam voluptatem, [n] quia voluptas sit, [o] aspernetur, aut oderit, aut fugiat, sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. n al. *quavol.* o L. *aspernatur, aut odit, aut fugit:* *sed q.*

p al. quia nihil.

q l. quam nihil molestiæ conf. & ita v.c.

neque porrò quisquam est, qui dolorem ipsum, p quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit: sed quia nonnunquam eiusmodi incidunt tempora, vt labore, & dolore magnam aliquam quęrat voluptatem. vt enim ad minima veniam, quis nostrûm exercitationem vllam corporis suscipit laboriosam, nisi vt aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel eum iure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, q quam nihil molestiæ consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? ‖ At verò eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditiis pręsentium voluptatum deleniti, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non prouident, similiq; sunt in culpa qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum, & dolorum fuga, & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cùm soluta nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quominùs id, quod maximè placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor r depellendus. temporibus autem quibusdam, [16] aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eueniet, vt & voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ. Itaque harum rerum hic tenetur à sapiente s delectus, t aut vt u reiiciendis voluptatibus maiores alias cõsequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat. ‖ Hanc ego cùm 34
teneam sententiam, quid est, cur verear, ne ad eam possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paulò antè tum memoriter, tum etiam erga nos amicè, x & beneuolè collegisti. nec me tamen laudandis maioribus meis corrupisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti. quorum facta quemadmodum, quęso, interpretaris? Siccine eos censes aut in armatum hostem impetum

r al. repellendus.

s al. dilectus, t for. vt aut u v.c. reiiciēdis volupt.

x v.c. & beneuolè

impetū fecisse,aut in liberos,aut in sanguinem
suum tam crudeleis fuisse,nihil vt y de vtilita- y. for. *de vo-*
tibus,nihil vt de commodis suis cogitarent?At *luptatibus,*
id ne feræ quidem faciunt,[17] z vt ita ruant,atq; z v.c. *vt ita*
turbentur,vt,earū motus,& impetus quo perti- *ruant, itaq;*
35 neant,[a] non intelligamus. ‖ tu tam egregios vi- *turbent , vt,*
ros censes tantas res gessisse sine causa?quæ fue- *ear.* & ita L.
rit causa, mox videro:intereà hoc tenebo:si ob a al. *non in-*
aliquam causam ista, quæ sine dubio præclara *telligatur.*
sunt,fecerint, virtutem his per seipsam causam
non fuisse,torquem detraxit hosti:& quidem se
texit,ne interiret.At magnum periculum adiit.
In oculis quidem exercitus. Quid ex eo conse-
quutus est?Laudem,[b]& caritatem,quę sunt vitæ b al. *& cla-*
sine metu degendæ præsidia firmissima. Filium *ritatem:*
morte multauit: si sine causa,nollem me ab eo
ortum,tam importuno, tamque crudeli. sin vt
dolore suo sanciret militaris imperij discipli-
nam,exercitumq; in grauissimo bello animad-
uersionis metu contineret : saluti prospexit ci-
36 uium,qua intelligebat contineri suam. ‖ Atque
hæc ratio latè patet.in quo enim maximè con-
sueuit iactare vestra se oratio , tua præsertim,
qui studiosè antiqua persequeris, claris & for-
tibus viris cōmemorandis, eorumq; factis non
emolumento aliquo , sed ipsius honestatis de-
core,laudandis,id totum euertitur[c] eo delectu c al. *eo di-*
rerum,quem modò dixi, constituto, vt aut vo- *lectu.*
luptates omittantur,maiorum voluptatum adi-
piscendarum causa , aut dolores suscipiantur,
maiorum dolorum effugiēdorum gratia.sed de
clarorum hominū factis illustribus & gloriosis,
satis hoc loco dictū sit.erit enim iam de omniū
virtutū cursu ad voluptatē proprius disserendi
37 locus. ‖ nunc autem explicabo , voluptas ipsa,
quæ,qualisque sit, vt tollatur error omnis im-
peritorū:intelligaturq; ea,quæ voluptaria,deli-
cata , mollis habeatur disciplina, quàm grauis,

quàm continens, quàm seuera sit: non enim hanc solam sequimur, quæ suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto. nam quoniam cùm priuamur dolore, ipsa liberatione, & vacuitate omnis molestiæ gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, vt omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio rectè nominata est voluptas. Vt enim cùm cibo, & potione fames, sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis.

|| itaque non placuit Epicuro, medium esse 38
quiddam inter dolorem, & voluptatem. illud enim ipsum, quod quibusdam medium [d] videtur, cùm omni dolore [e] caret, omni non modò voluptatem esse, verùm etiam summam voluptatem. quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, eum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore. [f] omni autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: vt posteà variari voluptas, distinguiq; possit: augeri, amplificarique non possit. || At 39
etiam Athenis, vt à patre audiebam, facetè, & vrbanè Stoicos irridente, statua est in Ceramico, Chrysippi sedentis, porrecta manu: quæ manus [g] significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. Numquidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne statuam quidem dicturam pater aiebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acutè: nihil ad Epicurum. nam si ea [h] sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, vt ita dicam, & ad eos cum suauitate

d L. *videtur omni dolore carere, non modò vol.*
e q.v.c. *careret*,
f L. *omnis autem pr.*
g L. *significet illum hac esse rog.*
h al. *solùm*

uitate

uitate afflueret, [i] & illaberetur: nec manus esse contenta posset vlla vacuitate doloris sine iucundo motu voluptatis. sin autem summa voluptas est, vt Epicuro placet, nihil dolere: primùm tibi rectè, Chrysippe, concessum est, nihil desiderare manum, cùm ita esset affecta: secundum non rectè, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. idcirco enim nõ desidereraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate

40 est. ‖ Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc facilè perspici potest. constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quòd mors sensu careat: dolor in lõginquitate, leuis: in grauitate, breuis soleat esse: vt eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem al-

41 leuatio consoletur. ‖ Ad ea cùm accedit, vt neque diuinum numen horreat, [k] nec præteritas voluptates effluere patiatur, earúmque assidua recordatione, lætetur: quid est, quòd huic possit, [18] quod melius sit, [l] accidere? Statue contra aliquem confectum tantis animi, corporísque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla spe proposita, fore leuiùs aliquando, nulla præterita, nec præsenti, nec exspectata voluptate: quid eo miserius dici, aut fingi potest? Quòd si vita doloribus referta, maximè fugienda est: summum profectò malum est, viuere cum dolore. cui sententiæ consentaneum est, vltimum esse bonorum cum voluptate viuere. nec enim habet [m] nostra mens quidquam, vbi consistat, tanquam in extremo: omnésque & metus, & ægri-

i al. *& allaberetur:*

k al. *neque præteritas.*

l L. *accedere?*

m L. *nostra mens aliud quidquam,*

tudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res vlla,[19] n quæ sua natura aut sollicitare possit, aut frangere. || Præterea & appetendi. 44
o & refugiendi, & omnino rerum gerendarũ initia proficiscuntur aut à voluptate, aut à dolore. quod cùm ita sit, perspicuum est, omneis rectas res, atque laudabileis eò referri, vt cum voluptate viuatur, quoniam autem id est vel summum bonum, vel vltimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum iucundè viuere. Id qui in vna virtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt: errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberantur. istá enim vestræ eximiæ, pulchræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, qui eas aut laudabileis, aut expetendas arbitraretur? Vt enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ p valetudinis causa probamus: & gubernatoris ars, quia benè nauigandi rationem habet, vtilitate, non arte laudatur: sic sapientia, quæ ars viuẽdi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret: nunc expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ, & comparandæ voluptatis.
|| Quam autem dicam voluptatem, iam videtis, ne inuidia verbi labefactetur oratio mea. 45
nam cùm ignoratione rerum bonarum, & malarum maximè hominum vita vexetur, ob eámque errorem & voluptatibus maximis sæpè priuentur, [20] q & prauissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibusque detractis, [21] & omnium falsarum opinionum temeritate r direpta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. sapientia enim est vna, quæ mœstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere

n I. *quæ aut sua sede naturam sollicitare posit* &c.
o L. *& fugiendi.*
p V. C. *valetudinis*
q Font. *& grauissimi,* &c.
r I. *derepta,*

scere

scere metu non sinat: qua præceptrice, in tranquillitate viui potest, omnium cupiditatum
44 ardore restincto. || cupiditates enim sunt insatiabiles: quæ non modò singulos homines, sed vniuersas familias euertunt: totam etiam labefactat sæpe remp. Ex cupiditatibus [22] odia, [s] dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. nec hæ sese foris solùm iactant, nec tantùm in alios cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atq; discordant. ex quo vitam amarissimam necesse est effici: [t] vt sapiens solùm, amputata, circumcisaque inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, & sine metu viuere.
45 || Quæ est enim aut vtilior, aut ad bene viuendum aptior partitio, quàm illa, qua est vsus Epicurus? qui vnum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales, nec necessariæ: quarum ea ratio est, vt necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant, propterea quòd ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabileis, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec
46 modus vllus, nec finis inueniri potest. || * Quòd si vitam omnem videmus perturbari errore, [u] & inscitia: sapientiamque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modicè ferre doceat iniurias, [x] & omneis doceat vias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapiétiã propter voluptatem expetendam, & insipiétiã propter molestias esse
47 fugiendam? || Eadémq; ratione ne temperãtiam quidem propter se expetẽdam esse dicemus, sed quia pacé animis afferat, & eos quasi cócordia,

s v. c. & L. *discidia*,

t fort. *vt sapiens solus, amp.*

* Omné virtuté ad voluptatem Epicuri referendam.

u L. *& inscientia: & ita v. c.*

x fort. *& omneis indicet.*

quadā placet, ac leniat. Temperantia est enim,
quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, ra-
tionem, vt sequamur, monet. nec enim satis est
iudicare, quid faciendū, non faciendúmve sit:
sed stare etiā oportet in eo, quod sit iudicatū.
y ἀκρατεῖς y plerique autē, quod tenere, atque seruare id,
quod statuerunt, non possunt, victi & debilita-
ti, obiecta specie voluptatis, tradūt se libidini-
z fort. *quid euenturum sit,* bus constringēdos, nec, z quid prouenturū sit,
prouidēt, ob eamq; causam propter voluptatē
& paruam, & non necessariā, & quæ vel aliter
pararetur, & qua etiā carere possent sine dolo-
re, tum in morbos graueis, tum in damna, tum
in dedecora incurrunt: sæpe etiam legum, iu-
diciorumque pœnis obligantur. ‖ Qui autē ita 48
a al. *tenent,* frui volunt voluptatibus, vt nulli propter eas
dolores cōsequantur: & qui suū iudiciū a reti-
nent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiūt
non esse faciendū: hi voluptatē maximam adi-
piscūtur, prætermittenda voluptate. Iidem etiā
dolorē sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant,
incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, nec
intemperantiā propter se fugiendam esse: tem-
perantiámq; expetendam, non quia voluptates
fugiat, sed quia maiores consequatur. ‖ Eadem 49
fortitudinis ratio reperietur. nam neq; laborū
perfunctio, neq; perpessio dolorum, per se ipsa
allicit: nec patiētia, nec assiduitas, nec vigiliæ,
nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne forti-
tudo quidem: sed ista sequimur, vt sine cura,
metúque viuamus: animumque, & corpus.
quātum efficere possimus, molestia liberemus.
Vt enim mortis metu omnis quietæ vitæ sta-
tus perturbatur, & vt, succumbere doloribus,
eosque humili animo, imbecilloque ferre, mi-
serum est: ob eamque debilitatem animi, mul-
b al. *prodiderunt:* ti parentes, multi amicos, nonnulli patriam,
plerique autem seipsos penitus b perdide-
runt:

runt: sic robustus animus,& excelsus, omni
est liber cura, & angore, cùm & mortem
[c] contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem
causa sunt, qua antequàm nati: & ad dolores
ita paratus est, vt meminerit, maximos morte
finiri, paruos multa habere interualla quietis,
mediocrium nos esse [d] dominos: vt, si tolera-
biles sint, feramus: sin minùs, æquo animo è
vita, cùm ea non placeat, tanquam è theatro,
exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timi-
ditatem, ignauiámque vituperari, nec fortitu-
dinem, patientiamque laudari suo nomine:
sed illas [e] reiici, quia dolorem pariant: has
50 optari, quia voluptatem. ‖ Iustitia restat, vt de
omni virtute sit dictum. sed similia ferè dici
possunt. vt enim sapientiã, temperantiam, for-
titudinem, copulatas esse docui cum volupta-
te, vt ab ea nullo modo nec diuelli, nec di-
strahi possint: sic de iustitia iudicandũ est: quæ
non modò [f] nunquam nocet cuiquam, [23] sed
contrà [g] semper alit aliquid tum vi sua, atque
natura, quod tranquillet animos: tum spe,
nihil earum defuturum, quas [h] natura depra-
uata [i] desiderat. [k] quemadmodum temeri-
tas, & libido, & ignauia semper animum ex-
cruciant, & semper sollicitant, turbulentæque
sunt: [l] sic cuius in mente consedit, hoc ipso,
quòd adest, turbulenta [m] non potest fieri: &
si verò molitia quippiam est, quamuis occul-
tè fecerit, nunquam tamen confidet id fore
semper occultum. Plerumque improborum
facta primò suspicio insequitur: deinde ser-
mo, atque fama: tum accusator, [n] tum iudex:
multi etiam, vt te consule, ipsi se indicauerunt.
51 ‖ Quòd si qui satis opibus hominũ sibi contra
conscientiam septi esse, & muniti videntur,
[o] deorum tamen horrent, easque ipsas sollici-
tudines, quibus eorum animi noctes, atq; dies

exedun

c v. c. *contempnit,&c. mendosè.*
d *κυρίους:*
e v. c. *reici.*
f q.v. c. *nũquã nocet quidquã, sed*
g al. *semper agit aliq.*
h fort. *natura non depranata des.*
i v.c. *desideret.* & ita L.
k L. *Et, quẽadmodum temer.*
l L. *sic si cuius in mente consedit, hoc ipso,*&c. al. *sic iniustitia si cuius in mente consedit turbulenta non potest non esse:*
m L. *non potest non fieri*
n L. *tum index:*
o L. *deorum tamen numẽ horrent,*

exeduntur, à diis immortalibus supplicij causa importari putant. Quæ auté tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas p tum conscientia factorum tum pœna legum, odioque ciuium? q Tamen in quibusdam neq; pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperij, nec libidinū, nec epularum, nec reliquarū cupiditatum: quas nulla præda vnquam improbè parta minuit, sed auget potiùs, r atque inflammat: vt coërcendi magis, quàm dedocendi esse videantur. ‖ Inuitat igitur vera ratio benè sanos ad iustitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti iniustè facta conducunt: qui nec facilè efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit: & opes vel fortunæ, vel ingenij, liberalitati magis conueniunt, qua qui vtuntur, beneuolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quietè viuendum, caritatem, præsertim cùm omnino nulla sit causa peccandi. ‖ quæ enim cupiditates à natura proficiscuntur, facilè explentur sine vlla iniuria: quæ autem inanes sunt, his parendū non est. nihil enim desiderabile cōcupiscūt, plusq; in ipsa iniuria detriméti est, quàm in iis rebus emolumenti, quæ iniuria pariuntur. Itaque ne iustitiam quidem rectè quis dixexit per se ipsam optabilem, sed quia iucunditatis vel plurimum afferat. nam diligi & carum esse, iucundum est, propterea quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem. itaque non ob ea solùm incommoda, quæ eueniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multò etiam magis, quòd cuius in animo versatur, nùnquam sinit eum respirare, nunquam acquiescere. ‖ Quòd si ne ipsarū quidem virtutū laus, in qua maximè ceterorū Philosophorū exsultat oratio, reperire potest exitum, s nisi

p L. *tum ex conscientia f.*
q L. *& tamē*
r q. v. *c. atque inflamat:*

52 53 54

s nisi dirigatur ad voluptatem:voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se,& alliciat suapte natura:nō potest esse dubium, quin id sit summum,atque extremū bonorū omnium:beateq; viuere,nihil aliud sit,nisi cū voluptate viuere. Huic certæ,stabilique sententiæ quæ sint con-
15 iūcta,explicabo breui.|| * Nullus in ipsis error est finibus bonorum & malorum, id est,in voluptate, s aut in dolore : sed in his rebus peccant,cùm, è quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem voluptates, & dolores nasci fatemur è corporis voluptatibus, & doloribus. Itaq; concedo,quod modò dicebas,[24] * cadere causa,si qui è nostris aliter existimāt:quos quidē video esse multos, sed imperitos. Quāquam autem & lætitiā nobis voluptas animi, & molestiam dolor afferat:eorū tamen vtrumque & ortum esse è corpore,& ad corpus referri : nec ob eam causam non multò maiores esse & voluptates,& dolores animi,quàm corporis. nam corpore nihil,nisi præsens, & quæ adest, sentire possumus : animo autē & præterita, & futura. vt enim æquè doleamus animo,cùm corpore dolemus : fieri tamen permagna accessio potest,si aliquod æternū, & infinitum impendere malū nobis opinemur. quod idem licèt transferre in voluptatem,vt ea maior sit, si ni-
56 hil tale metuamus. || Iam illud quidem perspicuū est,maximam animi aut voluptatē, aut molestiā, plus aut ad beatā, aut ad miserā vitā afferre momenti,quàm eorū vtrumuis, si æquè diu sit in corpore. nō placet autē, detracta voluptate,ægritudinē statim consequi, nisi in voluptatis locū dolor fortè successerit:at contrà, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moueat, nulla successerit. t eo intelligi potest,quāta voluptas nō
57 dolore sit.|| Sed vt iis bonis erigimur, quæ ex- specta

s L. *nisi dirigatur ad vol.*

* al. *Nullis in ipsis.*

s L. *& in dolore :*

* al. *cedere causa*, al. *cedere causa*, al. *cedere causam.*

t v.c. *Eóque intelligi pot.*

spectamus: sic lætamur iis, quæ recordamur: stulti autẽ malorũ memoria torquẽtur: sapienteis bona præterita grata recordatione renouata delectant: est autem situm in nobis, vt & aduersa quasi perpetua obliuione obruamus, & secunda iucũdè ac suauiter meminerimus. Sed cùm ea, quæ præterierunt, acri animo, & attento, intuemur, tunc fit, vt ægritudo sequatur, si illa mala sint: lætitia, si bona. O præclarã beatè viuendi, & apertã, & simplicem, & directã viam. cùm enim certè nihil homini possit melius esse, quàm vacare omni dolore, & molestia, perfruique maximis & animi, & corporis voluptatibus: videtísne, quàm nihil prætermittamus, quod vitam adiuuet, quò faciliùs id quod propositũ est, summum bonum consequamur? ‖ clamat Epicurus, is, quem vos ni- 58
mis voluptatibus esse deditũ dicitis, * nõ posse iucundè viui, nisi sapienter, honestè, iustéque viuatur: nec sapienter, honestè, iustè, nisi iucundè. neque enim ciuitas in seditione, beata esse potest, nec in discordia dominorũ domus: quo minùs animus à seipso dissidens ipse, secúmque discordans, gustare partem vllam liquidæ voluptatis, & liberæ potest. atqui pugnantibus & contrariis studiis, consiliísque semper vtens, nihil quieti videre, nihil trãquilli potest. ‖ Quod 59
si corporis grauioribus morbis vitæ iucunditas impeditur: quãto magis animi morbis impediri necesse est? animi autem morbi sunt cupiditates immensæ, & inanes, diuitiarũ gloriæ, dominationis, libidinosarũm etiam voluptatũ. accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt conficiúntque curis, hominũ non intelligentiũ, nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsenti, futuróve seiunctũ. Nec verò quisquam stultus non horũ morborũ aliquo laborat. nemo igitur est non miser.

* οὐκ ἔϛιν ἡδέως ἄνου, τοῦ καλῶς καὶ δικαὶ ως ζῆν. vide 15. Fami. ep. 19.

60 miser. ‖ Accedit etiam mors, quæ quasi saxum Tantalo semper impendet: tum [u] superstitio, qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. Præterea bona præterita non meminerunt, præsentibus non fruuntur, futura modò exspectant: quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu: maximéque cruciantur, cùm serò sentiunt, frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. nullas enim consequuntur voluptates, quarũ potiendi spe inflammati multos

61 labores, magnósque susceperãt. ‖ [x] Ecce autem alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, [25] [y] monstrosi: alij autem etiam amatoriis leuitatibus dediti, alij petulantes, [26] alij audaces, [z] proterui, iidem intemperantes, & ignaui, numquam in sententia permanentes. quas ob caufas in eorum vita nulla est intercapedo molestiæ. Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientũ non beatus, multoq; hoc meliùs nos, veriusque quã Stoici. Illi enim negant bonum quidquã esse, nisi nescio quam illam [b] vmbram, quod appellant honestum, non tam solido, quàm splẽdido nomine: virtutem autẽ nixã hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beatè viuẽdum

62 se ipsa esse contentã. ‖ Sed possunt hæc quadã ratione dici, non modò non repugnantibus, verùm etiam approbantibus nobis. sic enim ab Epicuro sapiens, beatus semper inducitur. finitas habet cupiditates, negligit mortem: de diis immortalibus [c] sine vllo metu vera sentit: non dubitat, si ita meliùs sit, de vita migrare. his rebus instructus semper in voluptate est. neque enim tempus est vllum, quo non plus habeat voluptatum, quàm dolorum. nam & præterita gratè meminit, & præsen-

u δεισιδαιμονία,

x sic o. v. c.

y L. *morosi:*

y fort. *alij proterui,*

a v. c. *id est, intemporantes,*

b σκιάν,

c ἀδεῶς

præsentibus ita ponitur, vt animaduertat, quanta sint ea, quamque iucunda: neque pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur præsentibus: ab iisque vitiis, quæ pauló antè collegi, abest plurimùm: &, cùm stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam habent, vt non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur. ‖ Optimè verò Epicurus, quòd exiguã [d] dicit fortunam interuenire sapienti: maximasque ab eo, & grauissimas res consilio ipsius, & ratione [e] administrari: nec maiorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quàm ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum. * In dialectica autem vestra nullam vim existimauit esse nec ad meliùs viuendum, [27] [f] nec ad commodiùs disserendum. In physicis quidem, cùm plurimùm possint, ea scientia & verborum vis, & natura orationis, & consequentium, repugnantiúmve ratio potest percipi. omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, nó conturbamur ignoratione rerũ, è qua ipsa horribiles exsistũt sæpe formidines. deniq; etiã morati meliùs erimus, cũ didicerimus, quæ natura desideret. tum verò, si stabilem sciẽtiã rerũ tenebimus, seruata illa, quæ [g] delapsa de cælo est ad cognitionem omniũ, regula, ad quam omnia iudicia rerum [h] dirigãtur. nunquam vllius oratione victi sententia desistemus. ‖ Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. quicquid porrò animo cernimus, id omne oritur à sensibus, qui si omnes [i] veri erunt, vt Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi, quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt, ii, remotis

63 (beside "angatur. ‖ Optimè verò Epicurus…")

64 (beside "desistemus. ‖ Nisi autem…")

[d] al. *ducit*
[e] v. c. *amministrari:*
* Epicuri Philosophia defenditur.
[f] L. *nec ad commodiùs differendum.* *Ea scientia & verborũ vis, & natura orationis, & consequẽtium, repugnantiúmque ratio potest perspici. In physicis quod plurimùm prosunt, quàm plurimam operã posuit Omniũ enim rerum natura cognita, leuamur, &c.*
[g] διοριστὴς vide Laërt. in Epicuro. Plut. cõtra Colotẽ Epicureum.
[h] al. *dirigentur,*
[i] al. *erunt veri.*

motis sensibus: ne id ipsum quidem expedire
possunt, quod disserunt. Praeterea, sublata co-
gnitione, & scientia, tollitur omnis ratio & vi-
tae degendae, & rerum gerendarum. Sic è physi-
cis & fortitudo sumitur contra mortis timo-
rem, & constantia contra metum religionis, &
sedatio animi, omnium rerum occultarũ igno-
ratione sublata, [28] & * moderatio, natura cu-
piditatum, generibúsue earum explicatis, &, vt * al. *moderatio cupiditatum natura generibúsque earum*
modò docui, cognitionis regula, & iudicio ab
eadem illa constituto, veri à falso distinctio
traditur. ‖ Restat locus hic disputationi vel
65 maximè necessarius, de amicitia, quam, si vo-
luptas summum sit bonum, affirmatis nullam
omnino fore: de qua Epicurus quidẽ ita dicit:
OMNIVM RERVM, *quas ad beatè viuẽdum sapien-
tia comparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil
vberius, nihil iucundius.* neque verò hoc oratione
solùm, sed multò magis vita & factis, & mori-
bus comprobauit: quod quàm magnum sit,
fictae veterum fabulae declarant: in quibus tam
multis, tamque variis, ab vltima antiquitate re-
petitis [k], tria vix amicorum paria reperiuntur,
vt ad Orestem peruenias, profectus à Theseo. k for. *vix tria*
At verò Epicurus vna in domo; & ea quidem
angusta, quàm magnos, quantáq; amoris con-
spiratione consentienteis tenuit amicorũ gre-
ges, quod fit etiam nunc ab Epicureis. ‖ Sed ad
66 rem redeamus. de omnibus dici nõ necesse est.
Trib. igitur modis video esse à nostris de ami-
citia disputatum. Alij, cum eas voluptates,
quae ad amicos pertinerent, negarent esse per
se ipsas tam expetendas, quàm nostras expete-
remus: quo loco videtur quibusdam stabilitas
amicitiae vacillare: tuentur tamen eum locum
seque facilè [l], vt mihi videtur, expediunt. vt
enim virtutes, de quibus antè dictum est, sic l L. *vt mihi videntur.*
amicitiam negant à voluptate posse discedere.

nam

m ἀφιλία, nam cùm [m] solitudo, & vita sine amicis, insidiarum & metus plena sit, ratio ipsa monet

n al. *paratis*, amicitias comparare: quibus [n] partis, confirmatur animus, & à spe pariendarum voluptatum seiungi non potest. || Atque vt odia, inuidiæ, despicationes, aduersantur voluptatibus: 67

sic amicitiæ, non modò fautrices fidelissimæ, sed

o ποιητικαὶ τῶν ἡδονῶν, etiam [o] effectrices sunt voluptatum, tam amicis, quàm sibi. quibus non solùm præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. Quòd quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem vitæ tenere possumus,

p L. *neque verò ipsam amic.* [p] neque ipsam amicitiam tueri nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus: idcircò & hoc ipsum efficitur, in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur.

p συγχαίρομεν τοῖς φίλοις χαίρουσι, καὶ συναλγοῦμεν ἀλγοῦσι. nam & [p] lætamur amicorum lætitia æquè, ac nostra, & pariter dolemus angoribus. || Quocircà eodem modo sapiens erit affectus 68

erga amicum, quo in se ipsum: quósque labores propter suam voluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent. eadem de amicitia dicenda sunt. præclarè enim Epicurus his pænè

q al. *scientia* verbis: [29] Eadem, inquit, [q] scientia confirmauit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum: quæ perspexit, in hoc ipso vitæ spatio, amicitiæ præsidium esse firmissimum. || Sunt autem quidam Epicurei ti- 69

r fort. *consuetudinum instituendarum, fieri propter voluptates*: al. *consuetudinem*, midiores paulò contra vestra conuicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. Itaque primos congressus, [30] copulationésque [r] consuetudinum, instituendarum amicitiarum fieri propter voluptatem: cùm autem vsus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem

effло

efflorescere tantùm,vt,etiamsi nulla sit vtilitas
ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos
amētur. etenim si loca,si fana,si vrbeis, si gym-
nasia,si campū,si canes,si equos, [31] * si ludicra, * al. *ludicras*
exercendi, aut venandi consuetudine adamare *exercēdi, aut*
solemus: quanto id in hominum consuetudi- *venandi con-*
70 ne faciliùs fieri poterit,& iustiùs? Sunt autem *suetudines*
qui dicunt fœdus quoddam esse sapientum [s], vt *adamare so-*
ne minùs amicos quidem,quā seipsos diligant, *lemus:*
quid & fieri posse intelligimus,& sæpè id vide- s L. *vt ne mi-*
mus,& perspicuum est nihil ad iucundè viuen- *nùs amicos,*
dum reperiri posse, quid coniunctione tali sit *quàm seipsos*
aptius.Quibus ex omnibus iudicari potest non *dil.*
modò,non impediri rationem amicitiæ,si sum-
mum bonum in voluptate ponatur, sed sine
hoc institutionem amicitiæ omnino nō posse
71 reperiri. Quapropter si ea,quæ dixi, sole ipso
illustriora, & clariora sunt: si omnia dixi hau-
sta è fonte naturæ: si tota oratio nostra om-
nem sibi fidem sensibus confirmat, id est, in-
corruptis, atque integris testibus [t]: si infantes, t L. *si infan-*
pueri, si mutæ etiam bestiæ pœnè loquuntur, *tes pueri,* al.
magistra,ac duce natura, nihil esse prosperum, *si infantes, si*
nisi voluptatem [u], nihil asperum,nisi dolorem: *pueri:*
de quibus neque deprauatè iudicant, neque u al. *nihil im-*
corruptè: nónne ei maximam gratiam habere *prosperum.*
debemus, qui exaudita quasi voce naturæ, sic
eam firmè, grauitérque comprehenderit, vt
omneis benè sanos in viam pacatæ, tranquil-
læ,quietæ,beatæ vitæ deduceret? qui quòd ti-
bi parum videtur eruditus ea causa est, quòd
nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ
72 vitæ disciplinam iuuaret. An ille tempus aut
in poëtis euoluendis, vt ego, & Triarius, te
hortatore [x], fecimus, consumeret? in quibus x V. c. *faci-*
nulla solida [y] vtilitas, omnísque puerilis dele- *mus.*
ctatio: aut se, vt Plato,in musicis, geometria, y L. *vtilitas*
est omn.

numeris,astris cōtereret? quæ & à falsis initiis profecta,vera esse non possunt: &,si essent vera,nihil afferrent, quo iucundiùs, id est, quo meliùs viueremus. eas ergo arteis persequeretur,

z al. *& proin de*

viuendi artem tantam,támque operosam,[z] & perinde fructuosam relinqueret? Non ergo

* Godefr. particulā *nō* putat expūgendam.

Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est,ea putent vsque ad senectutem esse discenda. Quæ cùm dixisset, explicaui,inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio,tuum iudicium vt cognoscerem. quæ mihi facultas,vt id meo arbitratu facerem ante hoc tempus numquam est data.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,

LIBER SECVNDVS.

Cicero Epicuri sententiam de summo bono, seu voluptate, à Torquato libro primo probatam, multis argumentis oppugnat.

HIc cùm vterque me intueretur, seséque ad audiendum significarent paratos: primùm, inquam,deprecor,ne me,tanquam Philosophū, putetis scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem Philosophis magnopere vnquam probaui. quando enim * Socrates, qui parens Philosophiæ iure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum è numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conuentu poscere quæstionem, id est,iubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium [a]: dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad Philosophos nostros esset. || Sed & illum, quem nominaui, & 2
ceteros

* Idem 1. & 3. de Orat. Platon. in Gorgia.

a al. *dicerem & impudēs,*

ceteros sophistas, vt è Platone intelligi potest, lusos videmus à Socrate. is enim [b] percontando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat, vt ad ea, quæ ij respondissent, si quid videretur, diceret. qui mos cùm à posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum reuocauit, instituítque, vt ij, qui se audire vellent, non de se quærerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. quod cùm dixissent, ille contrà: sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem Philosophos, qui quæsiuit aliquid, tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia. Vbi enim is, qui audire vult, ita dixit, Voluptas mihi videtur esse summum bonum: perpetua oratione contrà disputatur: vt facilè intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipsos in ea sententia esse, sed audire velle contraria.

b v.c. percũctando.

3 || Nos commodiùs agimus: non enim solùm Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur: ego autem arbitror. quamquam admodum delectatus sum eius oratione perpetua, tamen commodiùs, cùm in rebus singulis insistas, & intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid velis, & ad exitum perueniri. cùm enim fertur, quasi torrens, oratio, quamuis multa cuiusquemodi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coërceas. omnis autem in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur, oratio, præscribere primùm debet, [1] vt quibusquam in formulis, ea res agatur [c], vt, inter quos disseritur, conueniat, quid sit id, de quo disseratur.

c L. qua de re agatur,

4 || Hoc positum in Phædro à Platone probauit Epicurus: sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. sed quod proximum fuit, non vidit. negat enim definiri rem placere: sine quo fieri

d ἀμφισβητοῦσι, interdum non potest, vt inter eos, qui [d] ambigunt, conueniat, quid sit id, de quo agatur: velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. quærimus enim finem bonorum: possumúsne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, cùm finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? || Atqui 5 hæc patefactio quasi rerum opertarum, cum quid quidque sit, aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens vtebare nonnunquam. nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue vltimum definiebas, id esse quò omnia quę rectè fierent, referrentur, neque id ipsum vsquam referretur. Præclarè hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus

e τὸ φύσει ὀρεκτόν: fuisset, definisses: aut, [e] quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset: aut, quod iuuaret; aut, quod liberet. Modò idem, nisi molestum est, quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cùm vis: velim definires, quid sit voluptas: de quo omnis hæc

* TORQV. quæstio est. || * QVASI quis, inquit, sit, qui, 6 quid sit voluptas, nesciat: qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret.

* CICERO. * ME ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & satis firmè conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico, ipsum Epicu-

f διαζεῖν. διχονοεῖν. rum nescire, [2] & in eo [f] nutare: eúmque, qui crebrò dicat, diligenter oportere exprimi, quæ

g v. c. subiiciatur. vis subiecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox voluptatis, id est,

* TORQVATVS. quæ res huic voci [g] subiiciatur. * TVNC ille ridens, hoc verò, inquit, optimum, vt is qui finem rerum expetendarum, voluptatem esse

h al. Atquin, in q. dicat, id extremum, id vltimum bonorum,

* CICERO. id ipsum, quid sit, quale sit, nesciat. || [h] ATQVI, 7 inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes

omneis mortaleis, qui vbique sunt, nesciunt * TORQV.
* QVONAM, inquit, modo? * QVIA volupta- * CICERO.
tem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus i L. *Quid er-*
accipiens, mouetur, & iucunditate quadã per- *go? inquit:*
funditur.[i] * QVID ergo, inquit, istã voluptatẽ * TORQV.
Epicurus ignorat?* NON semper, inquã. nam in- * CICERO.
terdum nimis etiam nouit. quippe qui testifi- *istã volupt.*
cetur, ne intelligere quidem se posse vbi sit, al. *Quid? er-*
aut quid sit vllum bonum, præter illud, quod *go, inquit,*
cibo, aut potione, & aurium delectatione, & *istam, &c.*
[k] obscæna voluptate capiatur. An hæc ab eo k al. *obscœna*
non dicuntur? QVASI me pudeat, inquit, isto- * TORQV.
rum, aut non possim, quemadmodum ea dican-
tur, ostendere.* EGO verò non dubito, inquam, * CICERO.
quin facilè possis: nec est, quòd te pudeat sa-
pienti assentiri, qui se vnus, quod sciã, sapien- l al. *nõ puto*
tem profiteri sit ausus. nam Metrodorum [l] non
putant ipsum professum: sed cùm appellare-
tur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium
noluisse. Septem autem illi, non suo,[m] sed po- m v. c. *sed*
pulorum omnium suffragio nominati sunt. *populorũ suf*
8 ‖ Verùm hoc loco sumo, verbis his eandem *fragio omniũ*
certè vim voluptatis Epicurum nosse, quam ce-
teros.[n] omnes enim iucundum motum, quo n v. c. *hedo-*
sensus hilarentur, Græcè [o] ἡδονὴν. Latinè vo- *nem.*
luptatem vocant.* QVID est igitur, inquit, quòd * TORQV.
requiras? * DICAM, inquam, & quidem di- * CICERO.
scendi causa magis, quàm, quo te, aut Epicu- o al. *quàm*
rum reprehensum velim. * EGO quoque, in- * TORQV.
quit, didicerim libentiùs, quid attuleris, *quòd te*
[p] quàm te reprehenderim. * TENES'NE igi- * CICERO.
tur, inquam, Hieronymus Rhodiũs quod dicat p L. *quàm re*
esse summum bonum, quò putet omnia refer- *prehẽderim.*
ri oportere?* TENEO, inquit, finem illi videri, * TORQV.
nihil dolere. Quid? idẽ iste de voluptate quid
sentit? Negat esse eam, inquit, propter seipsam
expetendam. ‖ Aliud igitur esse censet gaude-
9 re, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehe-

menter errat. nam, vt paulò antè docui, augendæ voluptatis finis est, doloris omnis q amotio. r * TVM non dolere, inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam verò vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. * ATQVI reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest verius. * ESTNE quæso, inquam, sitienti in bibendo voluptas? * QVIS istud, inquit, posset negare? * EADEMNE, inquã, qua restincta siti? * IMMO alio genere. nam restincta sitis, stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis, in motu est. * CVR igitur, inquam, res tam dissimileis eodem nomine appellas? * QVID paulò antè, inquit, dixerim, nõne meministi, cùm omnis dolor detractus esset, s variari, non augere voluptatem? * MEMINI verò, inquam, sed tu istud dixisti bene Latinè parum planè, t varietas enim Latinum verbum est, idque propriè quidem in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia, varium poëma, varia oratio, varij mores, varia fortuna; voluptas varia etiam dici solet, cùm percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiliter efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, vt etiam non dicente te intelligo, ista varietas quæ sit, non satis perspicio, quòd ais, cùm dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cũ autem vescamur iis rebus, quæ dulcé motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem quæ faciat varietatem voluptatum: sed nõ augeri illam dolendi voluptatem: quã cur voluptatem appelles, nescio. || * AN potest, inquit, ille, quidquã esse suauius, quàm nihil dolere? * IMMO sit sane nihil melius, inquam: nondum enim id quæro num propterea idem voluptas est,

q ἀποβολή. * CICER. r L. Tuum non dolere, * TORQ. inquã, istud * CICER. * TORQ. * CICER. * TORQV. * CICER. * TORQV. * CICER. s ποικίλλεσθαι, t ποικιλότης. * TORQV. * CICER.

eſt,quod vt ita dicã,[u] indolétia? * PLANE idem, TORQV: inquit,& maxima quidé, qua fieri nulla maior poteſt.* QVID dubitas igitur, inquam,ſummo bono à te ita conſtituto, vt id totum in non dolendo ſit,id tenere vnum, id tueri, id defendere? quid enim neceſſe eſt,tanquam meretricem in matronarum cœtum, ſic voluptaté in virtutum cõcilium adducere? [x] Sed [y] fortè dicitis,inuidioſum nomen eſt, & infamię ſubiectum.‖ Itaq; hoc frequenter dici ſolet à vobis, non intelligere nos, quã dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi ſiquando dictum eſt:eſt autem dictum non parum ſæpe:etſi ſatis [z] clemens ſum in diſputando,tamen interdum ſoleò ſubiraſci, egóne non intelligo, quid ſit [a] ἡδονὴ Græcè,Latinè voluptas? vtram tãdem linguam neſcio? deinde,quĩ fit,vt ego ne ſciã, ſciant omnes quicumq; Epicurei eſſe voluerũt? quod veſtri quidem vel optimè diſputant,nihil opus eſſe eum,qui Philoſophus futurus ſit,ſcire literas. Itaque, vt maiores noſtri ab aratro [b] abduxerunt Cincinnatum illum, vt dictator eſſet:ſic vos [c] de Pelaſgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros,ſed certè non pereruditos.Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat,ego non intelligo?
13 ‖ Vt ſcias me intelligere,primũ idem eſſe voluptaté dico, quod ille [d] ἡδονὴν,& quidem ſæpe quærimus verbũ Latinũ par Græco,& quod idem valeat: hic nihil fuit quod quæreremus. nullum inuenire poteſt, quod magis idé declaret Latinè, quod Græcè, quã declarat voluptas.huic verò omnes,qui vbique ſunt,qui Latinè ſciunt, duas res [e] ſubiiciunt,lætitiã in animo,commotionem ſuauem iucunditatis in corpore. nam & ille apud Trabeam,voluptatem animi nimiam,lætitiam dicit eandem, quam ille Cæcilianus, qui omnibus lætitiis lætum eſſe ſe narrat. ſed hoc in-

[u] v. c. *indoloria?*
* CICER.
[x] L. *Sed inuidioſum nomen eſt,* &c.
[y] duo v. c. non habent. *fortè dicitur*
[z] ϖρᾶος.
[z] v.c. *hedonen*
[b] v. c. *adduxerunt, Cinc.*
[c] al. *de plagis omnibus coll.* al. *de pagis omnibus coll.*
[d] v.c. *hedonen,*
[e] v. c. *ſubiciunt,*

tereſt, quòd voluptas dicitur etiam in animo vitioſa res, vt Stoici putant: qui eam ſic definiunt: * *Sublationem animi ſine ratione, opinantis ſe magnò bono frui*: non dicitur lætitia, nec gaudiũ in corpore. in eo autem voluptas, omniũ Latinè loquentium more, ponitur, cùm percipitur ea, quæ ſenſum aliquem moueat, iucunditas. ‖ hanc quoque iucũditaté, ſi vis, transfer 14
in animũ. iuuare enim in vtroq; dicitur, ex eóque iucundũ: modò intelligas, inter illum, qui dicat,

* Stoicorũ definitio voluptatis.

„ *Tanta lætitia auctus ſum, vt mihi non conſtem:*

& eum, qui,

„ *Nunc demum mihi animus ardet:*

quorum alter lætitia geſtiat, alter dolore crucietur: eſſe illum medium,

" 6 *Quamquam hæc inter nos* f *nuper notitia admodum eſt.*

f L. *nupera notitia.*

qui nec lætetur, nec angatur: itémq; inter eum qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur ſummis doloribus, eſſe eum, 7 qui vtroque careat, ſatiſne igitur videor vim verborum tenere: an ſum etiã nunc g vel Græcè loqui, vel Latinè docendus? ‖ & tamé vide, ne, 15
ſi ego non intelligã, quid Epicurus loquatur, cùm Græcè, vt videor, luculenter ſciã, ſit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, vt non intelligatur. quod duobus modis ſine reprehéſione fit: ſi aut de induſtria facias, vt Heraclitus, 8 cognométo qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obſcurè memorauit: aut cùm rerum obſcuritas, non verborum, facit, vt non intelligatur oratio: qualis eſt in Timæo Platonis. Epicurus auté, vt opinor, nec non vult, ſi poſſit, planè & apertè loqui: nec de re obſcura, vt phyſici, aut artificioſa, vt mathematici, ſed de illuſtri, & facili, etiam in vulgus peruulgata, loquitur. quamquam non negatis nos intelligere, quid

g al. *vel Græcè, vel Latinè docendus?*

ſit

fit voluptas, sed quid ille dicat. è quo efficitur, non vt nos intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed vt ille suo more loquatur, nostrum
16 negligat.|| * si enim [h] idem dicat, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine vlla molestia viuere: cur mauult dicere voluptatem, quàm vacuitatem doloris, vt ille facit, qui quid dicat, intelligitur?[9] Sin autẽ voluptatem [i] putat: dicat adiungendam ad illam, quæ in motu sit (sic enim appellat hanc dulcem, in motu, illam nihil dolentis in stabilitate)[10] quid tendit: cùm efficere non possit, vt cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suã naturã, sensúmque perspexerit, vacuitas doloris, & voluptas idem esse videatur? hoc est vim afferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis [k] cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria: vnũ, cum in voluptate sumus: alterũ, cùm in dolore:[l] tertiũ hoc quidẽ, in quo nunc sumus. credo quidẽ [m] vos nec in dolore, nec in voluptate esse, cùm in voluptate sit, qui
17 epuletur: in dolore, qui torqueatur.|| Tu autem inter hæc, tantam multitudinẽ hominum interiectam non vides, nec lętantiũ, nec dolentium?

[n] * Non prorsus, inquit: omnésq; qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa, esse dico. * Ergo in eadem voluptate eum, qui alter misceat mulsum, ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibat? * Tum ille, finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego à principio ita me malè dixeram, hoc ipsum prouidens, dialecticas captiones. * Rhetoricè igitur, inquã, nos mauis, quàm dialecticè disputare? * Quasi verò, inquit, perpetua oratio, rhetorũ solũm, non etiã Philosophorum sit. * Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, vt iã ante Aristoteles, in duas tributam

* Hieronymi opinio quid sit voluptas.

h al. *idem dicit,*

i L. *putet adiungẽdam illam, qua in motu sit: (sic enim appel.* al. *iudicat ad iungendã illã, quæ, &c.*

k al. *notiones*

l L. *tertium hoc, in quo nunc sumus. credo equidẽ nos nec in dolore, &c.*

m v.c. *nos*

n L. *Nõ prorsus, inquit, omnes qui sine dolore sint, &c.*

* TORQV. * CICERO. * TORQV. * CICERO.

al. *Non inquit, prorsus omnes, qui sine dolore sint, &c.*

* TORQV. * CICERO.

esse parteis dicere : rhetoricam, palmæ: dialecticam, pugno similé esse dicebat, quòd latiùs loquerentur rhetores, dialectici autem compressiùs. Obsequar igitur voluntati tuæ : dicámque, si potero, rhetoricè, sed hac rhetorica Philosophorum, non nostra illa forensi: quā necesse est cum populariter loquamur, esse interdum paulò hebetiorem.‖ Sed dum dialecticam, Torqua- 18
te, contemnit Epicurus, quæ vna continet omnē & perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi, quale quidque sit o, ac ratione, & via disputādi : ruit in dicendo, vt mihi quidem videtur p, nec ea, quæ docet, vult vlla arte distingui : vt hæc ipsa, quæ modò loquebamur. Summum à vobis bonum voluptas dicitur. aperiendū est igitur, quid sit voluptas. aliter enim explicari, quod quæritur, non potest, quàm si explicauisset, non tam hæsitaret. aut enim eam voluptatem tueretur, quam * Aristippus, id est, qua sensus dulciter, ac iucūdè mouetur : quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarem voluptatem : aut, si magis placeret suo more loqui, quàm vt

o L. *& ratione, ac via d.*

p L. *nec ea, quæ docere vult, arte distinguit : vt*

* Aristippi opinio de voluptate.

" *Omnes Danai* q, *aut Mycenenses, Attica pubes,*
reliquíque Græci, qui hoc Anapæsto citantur: hoc non dolere solùm voluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret : aut, si vtrumque probaret r, aut probat, cōiungeret doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus vltimis vteretur.‖ multi enim, & magni Philo- 19
sophi hæc vltima bonorum iuncta fecerunt, vt * Aristoteles, qui virtutis vsum cum vitæ perfectæ prosperitate coniunxit. * Callipho adiunxit ad honestatem, voluptatem. * Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi vetere sententia. illi enim

q L. *atque My.* vide Turneb. 2. ad.cap.17.

r L. *vt prob.*

* Arist. 1. Eth.

s τὴν τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαν

* Calliphonis opinio.

* Diodori.

enim inter se dissentiunt: propterea singulis
finibus vtuntur:&,cùm vterque Græcè egregiè
loquatur: t nec Aristippus, qui voluptatem — t al. *neque*
summum bonum dicit,in voluptate ponit non — *Aristipp.*
dolere: neque Hieronymus, qui summum bo-
num statuit non dolere, voluptatis nomine
vnquam vtitur,pro illa indolentia:quippe qui
ne in expetendis quidem rebus numeret vo-
20 luptatem. ‖ Duæ sunt enim res quoque, ne tu
verba solùm putes. vnum est, sine dolore esse:
alterum,cum voluptate.vos ex his tam dissimi-
libus rebus non modò nomen vnum: nam id
faciliùs paterer:sed etiam rem vnam ex duabus
facere conamini.quod fieri nullo modo potest.
Hic,qui vtramque probat,ambobus debuit vti,
11 u sicut facit, remque tamen diuidit verbis. — u L.*sicut fa-*
cùm enim ipsam eam voluptatem, quam eo- — *cit,neque ta-*
dem nomine omnes appellamus, laudat locis — *men diuidit*
plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se — al.*sicut facit*
vllum bonum seiunctum ab illo Aristippeo ge- — *re neque di-*
nere voluptatis: atque ibi hoc dicit, vbi omnis — *uidit verbis.*
eius est oratio de summo bono. In alio verò
libro, vbi breuiter comprehensis grauissimis
sententiis, quasi oracula edidisse sapientiæ di-
citur, scribit his verbis; quæ nota tibi pro-
fectò, Torquate, sunt. quis enim vestrûm non — u L.hoc to-
edidiscit Epicuri *κυρίας δόξας*, u id est, maximè — tum, *id est,*
ratas? quia grauissimæ sint ad beatè viuendum — *maximè ra-*
breuiter enunciatæ sententiæ. animaduerte igi- — *tas*, suspi-
21 tur, rectène hanc sententiam interpreter. ‖ Si — catur esse
ea, quæ sunt luxuriosis x efficientia volupta- — alienum.
tum, liberarent eos deorum, & mortis, & do- — x *ποιητικά*
loris metu, docerentque, qui essent fines cu- — y v. c. *Ob-*
piditatum: nihil haberem, quod reprehende- — *secro te, in-*
rem,cùm vndique complerentur voluptatibus, — *quit*, T. &
nec haberent vlla ex parte aliquid aut dolens, — ita L.
aut ægrum, id est, aut malum. * Hoc loco se — * TRIA-
tenere Triarius non potuit, y Obsecro, inquit, — RIVS.

Tor

Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est, cùm sciret, velle tamen confidentem audire Torquatum.

TORQVATVS. * At ille non pertimuit, saneque fidenter, istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis.

CICERO. * Si alia sentit, inquam, alia loquitur: numquam intelligam, quid sentiat: sed planè dicit, quod intelligam: idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurdè: [z] similiter, & si dicat, non reprehendendos [a] parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem: & tamen, quid attinet luxuriosis vllam exceptionem dare, aut fingere aliquos, qui, cùm luxuriosè viuerent, à summo Philosopho [b] non reprehenderentur, eo nomine duntaxat, cetera cauerent. ‖ Sed 22
tamen, nónne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quòd ita viuerent, vt persequerentur cuiusquemodi voluptates: cùm esset præsertim, vt ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus asotos primùm ita non religiosos, vt edant de * patella: deinde ita mortem non timenteis, vt illud in ore habeant ex Hymnide,

„ *Mihi sex menses satis sunt vitæ: septimum Orco spondeo.*

Iam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de * narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. vnum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. ‖ Quid ergo attinet dicere, nihil habe- 23
rem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, non reprehenderem asotos, si non essent asoti. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo seuerus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule, Torquate, vt verum loquamur, si voluptas summum

z fort. *similiter, vt si dicat,*

a L. *paricidas;*

b L. *non reprehenderentur eo nomine dũtaxat, dummodò cetera cauerent?*

* Patella parua vasa sacrificiis apta.

* Vide Plinium lib. 13 cap. 22.

bonum est, rectissimè non putat. nolim enim mihi fingere asotos, vt soletis, [c] qui in mensam vomant, & qui de conuiuiis auferantur, crudíque postridie se rursus ingurgitent: qui solem, vt aiunt, nec occidentem vnquam viderint, nec orientem: qui, consumtis patrimoniis egeant. nemo nostrûm istius generis asotos iucundè putat viuere, mundos, eleganteis, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitanteis cruditatem, [12] quibus vinum [d] diffusum è pleno sit œnophoro, vt ait Lucilius? [e] cui nihil demsit ius, & sarculos abstulerit: adhibenteis ludos, & quæ sequuntur, illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum: adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: [f] resplendeat his vestis, [13] argentum, odrilitium, locus ipse, ædificium. Hos ego asotos benè quidem viuere, at beatè nunquam dixerim. ex quo efficitur, non vt voluptas ne sit voluptas, sed vt voluptas non sit summum bonum. [14] nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, pòst autem Panætium audierat, Lælius, eò dictus est sapiens, quòd non intelligeret, quid suauissimum esset: (nec enim sequitur, vt, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) sed quia parui id duceret.

„ *O lapathe, vt iactere necesse est cognitu' cui sis.*
„ *In quo Lælius clamores sóphos ille solebat*
„ *Edere, compellans:* [14] [g] *gumas ex ordine nostros*
„ *Lælius præclarè, & rectè sóphos illeq; verè:*
„ [h] *O Publi, ô gurges, Galloni: es homo miser,*
inquit:
„ *Cenasti in vita nunquam benè, cùm omnia in ista*
„ *Cõsumis squilla atque acipensere* [i] *cum decumano.*

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum benè cenare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter

vnquam

c fort. *qui mensam concomant*,

d v. c. *defusum è pleno* & ita L. Vide Turnebum lib. I. aduersar. cap 2.

e L. *cui nihil demserit nix nec sacculus abstulerit:*

f L. *respondeat his vestis, argentũ, as Corinthiũ, aut Deliacum, locus.*

g L. *gumias ex ord. nostr.*

h L. *O Publi, gurges, Gallonites h.*

i L. *cùm in decumano.*

vnquam cenasse Gallonium:(mentiretur enim) sed benè. Ita grauiter, & seuerè voluptatem secernit à bono. ex quo illud efficitur, qui benè cenent, omneis libenter cenare: qui libenter, non continuò benè. ‖ semper Lælius 25
bene. Quid bene?dicet Lucilius,cocto,condito. sed cedò caput cenæ, sermone bono. quid ex eo?si quæri,libenter. veniebat enim ad cenam, vt animo quieto satiaret desideria naturæ.rectè ergo is negat vnquam bene cenasse Gallonium, k rectè miserum: cùm præsertim in eo omne studium consumeret. quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene?quia quod benè, id rectè, frugaliter, honestè: ille porrò malè, prauè, nequiter, turpiter cenabat.

k fort. *rectè dicit miserum:*

l Non igitur nec lapathi suauitatem acipenseri Gallonij Lælius anteponebat, sed suauitatem ipsam negligebat, quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. Semouenda est igitur voluptas, non solùm vt recta sequamini, sed etiam vt loqui deceat frugaliter. ‖ m Possumúsne igitur in vita sum- 26
mum bonum dicere, cùm id ne in cena quidem posse videamur? Quo modo autem Philosophus loquitur tria genera cupiditatum: naturaleis, & necessarias: naturaleis, non necessarias:nec naturaleis,nec necessarias?[15] *primùm diuisit ineleganter. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est non diuidere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera,naturaleis,&inaneis: naturalium quoque item duo, necessarias, & non necessarias: confecta res esset. vitiosum est enim in diuidendo partem in genere numerare. ‖ Sed hoc 27
sanè concedamus. contemnit enim disserendi elegantiam: confusè loquitur. gerendus est mos, modò rectè sentiat. & quidem illud ipsum non nimiùm probo: & tamen patior. Philo

l L. *Non igitur lapathũ, nec lapathi suauitatem*

m al. *Possumúsne igitur voluptatem in vita summum bonum dicere,*

* Oppugnatur diuisio voluptatis ab Epicuro allata.

Philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. * An potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitùs. quis est enim, in quo sit cupiditas, quin rectè cupidus dici possit? Ergo & auarus erit, sed finitè: & adulter, verùm habebit modum: & luxuriosus eodem modo. Qualis ista Philosophia est, quæ non interitum afferat prauitatis, sed sit contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac diuisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero. Appellet hæc desideria naturæ: cupiditatis nomen seruet aliò, vt, cùm de auaritia, cùm de intemperantia, cùm de maximis vitiis loquetur, [n] eam tanquam capitis accu-
28 set. || Sed hæc quidem liberiùs ab eo dicuntur, & sæpiùs. quod equidem non reprehendo. est enim tanti Philosophi, tamque nobilis, audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quòd eam voluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, videtur amplexari sæpe vehementiùs, in magnis interdum versatur angustiis, vt, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturus. deinde, vbi erubuit (vis enim est permagna naturæ) confugit illuc, vt neget accidere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit,
29 de nomine. || Quid, quòd res alia tota est? Reperiam multos, vel innumerabileis potiùs, non tam curiosos, nec tam molestos, quàm vos estis: quibus, quidquid velim, facilè persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? cur id non ita fit? Quia dolori non voluptas contraria est, sed doloris priuatio. Hoc verò non videre,
16 [o] maximo argumento voluptatem vllam: qua

* Non esse finitas cupiditates.

n V.c. *ea tanquam capitis accusset.* & ita L.

o L. *maxime est argumento, voluptatē illā esse nullā, qua sublata*, &c.

qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum. eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cetera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit. hoc igitur, quod solum bonum seuerus, & grauis Philosophus nouit, idem non videt ne expetendum quidem esse, quòd eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cùm dolore careamus. quamquam hæc sunt contraria.

¶ Hic si definire, vel diuidere didicisset, si loquendi vim, si deniquè consuetudinem verborum teneret, nunquam in tantas salebras incidisset. nunc vides, quid faciat. quam nemo vnquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, vnum facit. sic enim has suaueis, & quasi dulceis voluptates appellat, interdum ita extenuat, P. vt M. Curium putes loqui: interdum ita laudat, vt, quid prætereà sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. quæ iam oratio non à Philosopho aliquo, sed à censore opprimenda est. non est enim vitium solùm in oratione, sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modò sit vacua infinita cupiditate, & timore. ‖ * Hoc loco discipulos q quærere videtur, vt qui asoti esse velint, Philosophi antè fiant. A primo, vt opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, vt bonum: aspernatur dolorem, vt malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quæ nondum deprauata sint, ait optimè iudicari. Hæc & tu ita posuisti, & verba vestra sunt. Quàm multa vitiosa? summum enim bonum, & malum vagiens puer vtra voluptate diiudicabit, stante, an mouente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante, hoc natura videlicet vult, saluam esse se, quod concedimus:

30 (right margin, beside "¶ Hic si definire")

31 (right margin, beside "‖ * Hoc")

Margin notes: p. D. vt M' Curium

* Summi boni origo.

q fort. *quærere videtur, qui cùm asoti esse velint, Philosophi*

ſi mouente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda ſit. & ſimul non proficiſcitur animal illud modò natum, à ſumma voluptate: quæ eſt à te po-
32 ſita in non dolendo. ‖ nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit, aut etiam à beſtiis: quæ putat eſſe ſpecula naturæ: vt diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. neque enim hæc moue-
re poteſt appetitum animi; r nec illum habet r L. nec vllū
ictum, quo pellat animum ſtatus hic non do- habet ictum,
lendi. itaque in hoc eodem peccat Hierony-
mus. [17] s At ille pellit, qui permulcet ſenſum s L. At illa
voluptate. Itaque Epicurus ſemper hoc vtitur, pellit, quæ
vt probet, voluptatem natura expeti, quòd ea permulcet
voluptas, quæ in motu ſit, & paruos ad ſe alli- ſenſum, vo-
ciat, & beſtias, non illa ſtabilis, in qua tantum luptas.
33 ineſt nihil dolere. ‖ t Quid igitur conuenit, t L. Qui igi-
ab alia voluptate dicere naturam proficiſci, in tur cōuenit,
alia ſummum bonum ponere? Beſtiarum verò nullum iudicium puto. quamuis enim deprauatæ non ſint, prauæ tamen eſſe poſſunt. Vt bacillum aliud eſt inflexum, & incuruatum de induſtria, aliud ita natum: ſic ferarum natura, non eſt illa quidem deprauata mala diſciplina, ſed natura ſua. nec verò, vt voluptatem expetat, natura mouet infantem: ſed tantùm vt ſeipſe diligat, vt integrum ſe, ſaluumque velit: omne enim animal, ſimul vt ortum eſt, & ſeipſum, & omneis parteis ſuas diligit: duaſque res, quæ maximæ ſunt, in primis amplectitur, animum, & corpus: deinde vtriuſq; partes. nam ſunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cùm leuiter agnouit, tunc diſcernere incipit, vt ea, quæ prima data ſunt natura, appetat, aſperneturq; contraria. ‖ in his primis na-
34 turalibus voluptas inſit, nécne, magna quæſtio eſt. nihil verò putare eſſe, præter voluptatem,

non membra, non sensus, non ingenij motum, non integritatem corporis, non [u] valetudinem, [18] summæ mihi videtur inscitiæ. Atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam antè Aristoni, ea prima visa sunt, quæ paulò antè dixi. [19] [x] Ergo nata est * sententia veterum Academicorum, & Peripateticorum, vt finem bonorum dicerent, secundùm naturam viuere, id est, virtute adhibita, frui primis à natura datis. Calipho ad virtutem nihil adiunxit, nisi voluptatem: Diodorus, nisi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: * Stoicis, consentire naturæ: quod esse volunt è virtute, id est, honestè viuere: quod ita interpretantur, viuere cum intelligentia earum rerum, quæ natura euenirent, eligente ea, quæ essent secundùm naturam, reiicientéque contraria.

35 ‖ Ita tres sunt fines expertes honestatis, vnus Aristippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. [20] [y] vna simplex, cuius Zeno auctor, [z] posita in decore [a] tota, id est, in honestate: nam Pyrrho, Aristo, Herillus, iam diu abiecti. reliqui sibi constiterunt, vt extrema cum initiis conuenirent, vt Aristippo, voluptas: Hieronymo, doloris vacuitas: Carneadi, frui principiis naturalibus, esset extremum. Epicurus autem [b] cùm in prima commendatione voluptatem dixisset, si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit vltimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, vt voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret.

36 ‖ nam, quod ait, sensibus ipsis iudicari, voluptatem, bonum esse: dolorem, malum: plus tribuit sensibus, quàm nobis leges permittunt

[c] priua

u v. c. *valitudinem*,

x fort. *Hinc ergo nata est*, &c.

* Academicorum de summo bono opinio.

* Stoicorũ sententia.

y fort. *vnus simplex*, &c.

z fort. *positus*, &c.

a fort. *totus*, &c.

b fort. *cùm in prima cõmendatione natum, voluptatem esse dixisset*

c priuatarum litium iudices sumus. nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij. In quo frustrà iudices solent, cùm sententiam pronunciant, addere, SI QVID MEI IVDICII EST. si enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis, hoc non addito, d illud est iudicatum. 20 quod iudicat sensus: dulce, amarum: lene, asperum: propè, longè: stare, mouere: quadratum, rotundum.

37 ‖ Quam igitur pronunciabit sententiam ratio? Adhibita primùm diuinarum, humanarúmque rerum scientia, quæ potest appellari ritè sapientia: deinde adiunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium e dominas, tu voluptatum satellites, & ministras esse voluisti: f quarum adeò omnium sententia pronunciabit primùm de voluptate, nihil esse ei loci, non modò vt sola ponatur in summi boni sede, g quam quærimus, sed ne illo quidem modo, vt ad honestatem applicetur. de vacuitate doloris eadem sententia est.

38 ‖.* h reiicitur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendíve particeps, aut honestatis expers, probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum: nihil malum, nisi turpe: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, vt nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modò, i aut reiicienda sint: aut anteponet eam, quam cùm honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, & totius perfectione vitæ locupletatam videbit. quod eo liquidiùs faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verborúmne sit controuersia.

39 ‖ Huius ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones: omneísque simpliceis sententias eorum, in quibus nulla est virtutis-

c L. *Priuatarũ litium cùm iudices sumus, nihil possumus,* &c.
al. *Priuatarum enim litium cùm iudices sumus, nihil poss.*
al. *quam nobis leges permittunt, priuatarum litium cùm iudices sumus, nihil enim possumus*
d L. *illud est iudicatum. Quid iudicat sensus?*
e *κυρίας*
f L. *harum adeò omniũ*
g fort. *quod quærimus,*
* Reiicit Carneadis sententiam.
h v.c. *reicitur*
i v.c. *aut reiiciẽda sint:*

adiunctio, omnino à Philosophia semouendas putabo: * primùm Aristippi, Cyrenaicorumque omnium: quos non est vetitum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, contemnenteis istam vacuitatem doloris. hi non viderunt, vt ad cursum, equum: ad arandum, bouem: ad indagandum, canem: sic hominem ad duas res, vt ait Aristoteles, intelligendum & agendum esse natum, quasi mortalem Deum: cõtraque, vt * tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi voluptatem hoc diuinum animal ortum esse voluerunt. quo nihil mihi videtur esse absurdius. || atque hæc contra 40
Aristippum, qui eam voluptatem non modò summam, sed solam etiam dicit: quam omnes vnam appellamus voluptatem. aliter autem vobis placet. sed ille, vt dixi, vitiosè. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani significat, ad hanc vnam rem natum hominem, vt frueretur voluptatibus. || * Nec verò 41
audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potiùs nimiùm sæpe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad benè viuendum. hoc dixerit potiùs Ennius,

„ *Nimium boni est, cui nihil est mali.*

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni iudicemus: [21] nec eam cessando, siue gaudendo, vt Aristippus: siue non dolendo, vt hic: sed agendo aliquid, considerandóve quæramus. || * Quæ possunt eadem contra 42
Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, vt probaret, protulit: quàm vt Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret. Id autem eiusmodi est, vt additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulatè vitam beatam: de quo omnis hæc

* Cõtra Aristippum.

κ νωθρὸν

* Cõtra Hieronymum.

* Contra Carneadē.

hæc quæstio est. nam qui ad virtutem adiun-
gunt vel voluptatem, quam vnam virtus mi-
nimi facit: vel vacuitatem doloris, quæ etiam
si malo caret, tamen non est summum bonum:
accessione vtuntur non ita probabili: nec ta-
men, cur id tam parcè, támque restrictè faciant,
intelligo. quasi enim emendũ eis sit, quod ad-
dant ad virtuté, primùm vilissimas res addunt:
deinde singulas potiùs, quàm omnia, [l] quæ
prima natura approbauisset, ea cum volupta-
43 te coniungerent. quæ cùm Aristoni, & Pyr-
rhoni omnino visa sunt pro nihilo, vt inter
optimè valere, & grauissimè ægrotare, nihil
prorsus dicerent interesse: rectè iampridem
contra eos desitum est disputari. dum enim in
vna virtute sic omnia esse voluerunt, vt eã re-
rum selectione expoliarent. nec ei quidquam,
aut vnde oriretur, darent, aut vbi niteretur:
virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustu-
lerunt. Herillus autem ad scientiam omnia re-
uocans, vnum quoddam bonum vidit: sed nec
optimum, nec quo vita gubernari possit. Itaque
hic ipse iam pridem est reiectus. [m] post enim
Chrysippum non sanè est disputatum. Restatis
igitur vos. nam cũ Academicis incerta lucta-
tio est: qui nihil affirmant, & quasi desperata
cognitione [n] certi, id sequi volunt, quodcumq;
44 verisimile videatur. Cum Epicuro autem hoc
est plus negotij, quod ex duplici genere vo-
luptatis cõiunctus est: quódque & ipse, & amici
eius, & multi postea, defensores eius sententiæ
fuerunt: & nescio quo modo, is, qui auctorita-
tem minimam habet, maximam vim, populus
cum illis facit. quos nisi arguimus, omnis vir-
tus, omne decus, omnis vera laus deserenda
est. Ita ceterorum sententiis semotis, relin-
quitur non mihi cum Torquato, sed virtuti
cum voluptate certatio. quam quidem cer-

l. *quæ prima, natura approbasset, quæ cum Aristoni, &c.*

m al. *post Chrysippum enim non f.*

n al. *veri,*

rationem homo & acutus, & diligens Chrysippus, non contemnit: totúmque discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimorsi honestum aliquid
o al. *sua vi,* ostendero, quod sit ipsum ᵒ vi sua, proptérque se expetendum. iacere vestra omnia. itaque eo, quale sit, breuiter vt tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua, Torquate: vbi si me memoria fortè defecerit, tuum est vt suggeras. ‖
* Honestum quid.
* Honestum igitur id intelligimus, 45
quod tale est, vt, detracta omni vtilitate, sine vllis præmiis, fructibúsque, per se ipsum possit iure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum vsus, intelligi potest (quamquam aliquantum potest) quàm communi omnium iudicio, & optimi cuiusque studiis, atque factis: qui permulta ob eam vnam caussam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est, etsi nullum consecuturum emolumentum vident. homines enim, etsi multis aliis, tamen hoc vno à bestiis plurimum differunt, quòd rationem habeant à natura, mentémque datam & acrem, & vigentem, celerriméque multa simul agitantem, &, vt ita dicam, sagacem: quæ & caussas rerum, & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disiuncta coniungat, & cum præsentibus futura copulet, omnémque complectatur vitæ consequentis statum. eademque ratio facit hominem hominum appetentem, cúmque his natura, & sermone, & vsu congruentem, vt profectus à caritate domesticorum, ac suorum, currat longiùs, & se implicet primùm ciuium, deinde omnium mortalium ᵖ societate: atque, vt ad ᑫ Architam scripsit Plato, non sibi se soli natū meminerit, ʳ sed patriæ, sed suis, vt perexigua pars ipsi relinquatur. ‖ Et quoniam eadem natura 46
cupidita

p L. *societati:*
q L. *Archytam*
r L. *sed patriæ, & suis,*

cupiditatem ingenuit homini veri inueniendi, quod facillimè apparet, cùm vacui curis, etiam quid in cælo fiat, scire [s] auemus: his initiis inducti omnia vera diligimus, id est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, falsa, [t] fallentia odimus, vt fraudem, periurium, malitiam, iniuriam. eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificum, ad imperandum magis, quàm ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia solùm, sed etiam leuia ducens: altum quiddam, excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper inuictum. || Atque his tribus generi-
47 bus honestorum notatis, quartum sequitur, [u] & in eadem pulcritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cuius similitudine perfecta in formarum specie, [x] à dignitate transitum est ad honestatem dictorum, atque factorum. nam ex his tribus laudibus, quas antè dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto proteruo, aut facto nocere: vereturque quidquam aut facere, aut [*] loqui, quod
48 parum virile videatur. || Habes vndique expletam, & perfectam, Torquate, formam honestatis: quæ tota his quatuor virtutibus, quæ à te quoque commemoratæ sunt, continetur, hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse velint qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur. nec in ea voluptatem dicant inesse; ait eos inani voce sonare (his enim ipsis verbis vtitur) neque intelligere, neque videre, sub hac voce honestatis quæ sit [y] subiicienda sententia. vt enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum. quod, inquit, quamquam voluptatibus quibusdam est

s v. c. *habemus*: mendosè.
t fort. *fallacia*
u L. *& eadem pulcritudine,*
x L. *ac dignitate ad hanc transitum est,* &c.
* *eloqui*.
y v. c. *subicienda*.

ſæpe iucundius,tamen expetitur propter volu-
ptatem. ‖ Videſne quàm ſit magna diſſenſio? 49
Philoſophus nobilis,à quo non ſolùm Græcia,
& Italia, ſed etiam omnis barbaria commota
eſt,honeſtum quid ſit,ſi id non eſt in volupta-
te, negat ſe intelligere: niſi fortè illud, quod
multitudinis rumore laudatur.Ego autem hoc
etiam turpe eſſe ſæpe iudico:&, ſiquando tur-
pe non ſit,tamen non eſſe non turpe,cùm id à
multitudine laudetur. quod ſi ſit ipſum [a] per-
fectum, atque laudabile, non ob eam cauſam
tamen illud dici honeſtum eſſe, quia laudetur
à multis,ſed quia tale ſit,vt, vel ſi ignorarẽt id
homines,vel ſi obmutuiſſent, [a] pulchritudine
ſua tamen eſſet,ſpeciéque laudabile. Itaque idẽ
natura victus, cui obſiſti non poteſt, dicit alio
loco id,quod à te etiam paulò ante dictum eſt,
non poſſe iucundè viui, niſi etiam honeſtè.
‖ Quid nunc, HONESTE,dicit? idémne quod 50
iucundè? ergo ita, non poſſe honeſtè viui,
niſi honeſtè viuatur. [b] an niſi populari fama?
ſine ea igitur iucundè negat poſſe viuere? quid
turpius, quàm ſapientis vitam ex inſipien-
tium ſermone pendere? quid ergo hoc loco
intelligit honeſtum? certè nihil, niſi quod
poſſit ipſum propter ſe iure laudari. nam ſi
propter voluptatem: quæ eſt iſta laus, quæ
poſſit è macello peti? Non is vir eſt, vt, cum
honeſtatem eo loco habeat, vt ſine ea iucun-
dè neget poſſe viui, illud honeſtum, quod po-
pulare ſit, ſentiat, & ſine eo iucundè neget
viui poſſe: aut quidquam aliud honeſtum in-
telligat, [c] niſi quod ſit rectum ipſum,quod per
ſe,ſua vi,ſua natura, ſua ſit ſponte laudabile.
‖ Itaque, Torquate,cùm diceres, clamare Epi- 51
curum, non poſſe iucundè viui, niſi honeſtè,&
ſapienter, & iuſtè viueretur, tu ipſe mihi glo-
riari videbare, tanta vis ineſſet in verbis, pro-

a al. *rectũ.*

a al. *ſua tamen pulchritudine eſſet,*

b l. *an ſine popul.*

c fort. *niſi quod ſit rectum, quod ipſum per ſe ſua vi,*

pter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, [d] vt altior fieres, vt interdum insisteres, vt nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro. Quàm te decebat iis verbis vti, quibus si Philosophi non vterentur, Philosophia omnino non egeremus? istorũ enim verborum amore, quæ perrarò appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad Philo-

d al. *vt clarior*

52 sophiæ studium contulerunt. || Oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus. quàm illa ardenteis amores excitaret sui, si videretur. cur tandem? an quòd illa callida est, vt optimè possit architectari voluptates? cur iustitia laudatur? aut vnde est hoc contritum vetustate prouerbium, [e] *Quicum in tenebris?* Hoc dictum in vna re, latissimè patet: vt in omnibus factis, re,

e fort. *Dignus, quicũ in tenebris?* al. *Dignus, qui cum in tenebris mices?*

53 non teste moueamur. || Sunt enim leuia, & perinfirma, quæ dicebantur à te, cùm animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore: qua aut afficiuntur, aut semper sunt in metu ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi, [f] non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnia callidè referentem ad vtilitatem, acutum, versutum, veteratorem, facilè vt excogitet, quo modo occultè sine teste, sine vllo

f fort., *non bonum virum, qui,*

54 conscio fallat. || An tu me de L. Tubulo putas dicere? cui, cùm prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita apertè cepit pecunias ob rem iudicandam, vt anno proximo [g] P. Scæuola, tribunus pleb. ferret [h] ad plebem, [i] vellétne de ea re quæri. quo plebiscito, decreta à senatu est consuli quæstio [k] Cn. Scipioni. profectus in exsilium Tubulus statim, nec re-

g L. *P. Scæuola,*
h L. *ad populum,*
i fort. *vellétne*
k L. *Cn. Cæpioni.*

spondere ausus, erat enim res aperta. [24] Non igitur de improbo,[l] sed callido improbo quærimus: qualis Qu. Pompeius in fœdere Numantino infitiando fuit. nec verò omnia [m] timentem: [n] primùm qui animi conscientiam non curet: quam scilicet comprimere nihil est negotij: is enim, qui occultus, & tectus dicitur, tantum abest, vt se indicet, perficiet etiam vt dolore alterius improbè facto videatur. quid est enim aliud, esse versutum? ‖ memini me adesse P. Sextilio Rufo, cùm is ad amicos rem ita 55
deferret, se esse heredem Qu. [o] Fabio Gallo: cuius in testamento scriptum esse, [p] se esse ab eo rogatum, vt omnis hereditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impunè. quis enim redargueret? nemo nostrûm negabat: eratque verisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, quàm illum, qui id se rogasse scripsisset. quòd debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo censuit plùs [q] filiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia perue nire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem. vnde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent, ne nummum quidem vnum attigisset. Num igitur postea censes anxio animo, aut sollicito fuisse? nihil minùs, contraque illa hereditate diues, ob eámque rem lætus. magni enim æstimabat pecuniam non modò non contra leges, sed etiam legibus partam, quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis. est enim effectrix multarum & magnarum voluptatum. ‖ Vt igitur il- 56
lis, qui recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se

l al. *sed callidè improbo quær.*

m fort. *timente:*

n L. *sed primùm qu.*

o L. *Fadio*

p al. *se ab eo rogatum.*

q al. *Fadiæ*

per se expetenda, adeunda sunt quæuis pericula, decoris, honestatisque causa: sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, vt adipiscantur magnas voluptates. si magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia voluptates pariantur plurimæ, idem erit Epicuro vestro faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod Scipioni, magna gloria proposita, [r] si Annibalem in Africā re- r L. *si Hannibalem.*
traxisset. Itaq; quantum adiit periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem. sic vester sapiens magno aliquo emolumento cōmotus [s] animi s V. C. *cum causa*, &c.
57 causa, si opus fuerit, dimicabit. || Occultum facinus esse [t] potuerit: gaudebit. deprehensus, L. *cum casu*, &c.
omnem pœnam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, [u] ad exsilium, t al. *poterit:*
ad ipsum etiam dolorem. quem quidem vos, u L. *ad exsulium.*
cùm improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: cùm sapientem semper boni plus habere vultis tolerabilem. Sed finge non solùm callidum eum, qui aliquid improbè faciat, verùm etiam præpotentem: vt M. Crassus fuit, qui tamen solebat vti suo bono: vt hodie est noster Pompeius, cui rectè facienti gratia est habenda: esse enim [x] quàmuis vellet iustus, iniquus po- x L. *quamuis velit iustus, iniquus pot. imp.*
terat impunè: quā multa verò iniustè fieri pos-
58 sunt, quæ nemo possit reprehendere? || Si te amicus tuus moriens rogauerit, vt hereditatē reddas suæ filiæ, nec vsquam id scripserit, vt scripsit [y] Fabius, nec cuiquam dixerit: quid fa- y L. *Fadius.*
cias? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse z L. *Peduceus,*
redderet: vt Sext. [z] Peduceus, Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filium, tum doctus, tum omniū vir optimus, & iustissimus, cùm sciret nemo, eum rogatum à [a] C. Plotio, equite a al. *C. Plautio,*
Rom. splendido, Nursino, vltrò ad mulie-

rem

rem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. ‖ Sed 59
ego ex te quæro, quoniam idem tu certè fecisses: nónne intelligis, eo maiorem vim esse naturæ, quòd ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, &, vt ipsi dicitis, ad voluptatem referatis: tamen ea faciatis, è quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi? plúsque rectam naturam, quàm rationem prauam valere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occultè latere vspiam, [b] & velle imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi [c] emolumentum factura sit: improbè feceris, nisi monueris, ne assideat: [25] [d] sed impunè tamen id te constat fecisse. quis enim coarguere possit? Sed nimis multa. perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, iustitia proficiscantur à natura, & si omnia hæc ad vtilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri. Sed de his rebus satis multa in nostris de rep. libris sunt dicta à Lælio. ‖ Transfer idem ad modestiam, 60
vel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum, rationi obediens. satísne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatúmne calculis subductus, prælium ineunt, sanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore, atque impetu concitati? vtrum tandem censes, Torquate, imperiosum illum, si nostra audiret, tuámne de se orationem libentiùs auditurum fuisse, an meam, cùm ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa, omniaque reip. tu contrà nihil, nisi sua? si verò id etiam explanare velles apertiùs, diceres, nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa? quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? ‖ Esto: fecerit, si ita 61
vis,

b fort. *& velle imprudentem aliquem super,* &c.
c L. *emolumento futura sit:*
d Lamb. *sed impunè tamen, fecisse enim quis coarguere possit?*

vis, Torquatus propter ſuas vtilitates. malo enim dicere, quàm voluptates, in tanto præſertim viro. Num etiam eius collega, P. Decius, princeps in ea familia conſulatus, cùm ſe deuoueret, & equo admiſſo in mediam aciem Latinorum [e] irruebat, aliquid de volu- e L. *irrueret,*
ptatibus ſuis cogitabat? nam vbi eam caperet, aut quando, cùm ſciret confeſtim eſſe moriendum, eámq; mortem ardentiore ſtudio peteret, quàm Epicurus voluptatem petendam putat? quod quidem eius factum niſi eſſet iure laudatum, non eſſet imitatus quarto conſulatu ſuo filius: neque porrò ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, conſul cecidiſſet in prælio, ſéque è continenti genere tertiam victi-
62 mam reip. præbuiſſet. ‖ contineo me ab exemplis Græcis: hoc modicum eſt Leonidas, Epaminondas: tres aliqui, aut quatuor: ego, ſi noſtros colligere cæpero, perficiam illud quidem, vt ſe virtuti tradat conſtringendam voluptas. ſed dies me deficiet: &, vt A. Varius, qui eſt habitus iudex durior, dicere conſeſſori ſolebat, cùm, datis teſtibus, alij tamen citarentur, Aut hoc teſtium ſatis eſt, aut neſcio. quid ſatis ſit: ſic à me ſatis teſtium [f] eſt dictũ, f L. *eſt dictum,*
quid enim? te ipſum digniſſimũ maioribus tuis voluptáſne induxit, vt adoleſcentulus eriperes P. Syllæ conſulatũ? quem cùm ad patré tuum retuliſſes, fortiſſimũ virũ, qualis ille vel conſul, vel ciuis cùm ſemper, tũ poſt cõſulatũ fuit? quo quidé auctore nos ipſi ea geſſimus, vt omnibus
63 potiùs, [g] quàm ipſis nobis conſuluerimus. ‖ At g fort. *quā*
quàm pulchrè dicere videbare, cùm ex altera *ipſi nobis*
parte ponebas cumulatũ aliqué plurimis, & ma *conſ.*
ximis voluptatibus, nullo nec præſenti, nec futuro dolore: ex altera auté, cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiũcta, nec ſperata voluptate, & quçrebas, quis aut hoc miſerior, aut

ſuperio

superiore illo beatior foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summũ bonum voluptatem? L. Thorius Balbus fuit, Lanuinus: [h] quem meminisse tu non potes. is ita viuebat, vt nulla tam exquisita posset inueniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, vt illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, vt in acie sit ob rép. interfectus. || Cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate. habebat tamen rationem [i] valetudinis: vtebatur iis exercitationibus, vt ad cenam & esuriens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suauissimus esset, idem facillimus ad concoquendum: vino & ad voluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demtis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret, & tamen Medicis plus, quàm Philosophis vteretur. color egregius, integra [k] valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. 64

|| [l] Hunc verò beatum [m] oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, nõ audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus: nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere: quem quidem, cùm sua volũtate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem reuertisset, tum ipsum, cùm vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quàm potantem in rosa Thorium. [n] Bella magna gesserat is: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, nec tam præclara ducebat, quàm illum vltimum casum, quem propter fidem, constantiámque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat * voluptarius, 65

h al. *quem tu meminisse non potes.*

i v. c. *valitudinis:*

k v. c. *valitudo,*

l al. *Hunc verò beatum oratio quidẽ vestra sit cogitat. Ego huic quem anteponam? non audeo dicere? dicet,* &c.

m al. *ratio*

n al. *Bella is magna gesserat: bis* c.

* *voluntarius.*

ptarius. non enim hilaritate,nec lasciuia, nec risu,aut ioco,comite leuitatis, sed sæpe etiam
66 tristes,firmitate,& constantia sunt beati. ‖ Stuprata per vim Lucretia à regis filio, [26] testata ciueis,se ipsam interemit. Hic dolor populi R. duce & auctore Bruto, causa ciuitati libertatis fuit:ob eiusque mulieris memoriam primo anno & vir,& pater eius,consul est factus, [o] Tenuis L.Virginius, vnusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam,Virginiam filiam,sua manu occidit,potius, quàm ea App. Claudij libidini,qui tum erat summo in impe-
67 rio,dederetur. ‖ Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda,aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec testeis vllos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? vt enim nós ex annalium monumentis testeis excitamus eos, quorum omnis vita consumta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audiui in Epicuri schola Lycurgum,Solonem,Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari:qui in ore sunt ceterorum omnium Philosophorum.nunc verò,quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus de thesauris suis, [q] quos, & quantos viros ha-
68 bere [r] testium sat est. ‖ Nónne melius est de his aliquid, quàm tantis voluminibus [27] [s] de Themistocle loqui? Sint ista Græcorum. quamquam ab his Philosophiam, & omneis ingenuas disciplinas habemus. sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit,alteri, plurimum se,& longè,longeque plurimum tribuere honestati,sed tamen & in cor-
pore

o fort. *Tenuis homo, L. Virgin.*
p *κατ' εἰς πολλῶν,*
q al. *quot,*
r al. *testeis.*
s L. *de Themista loqui?* al. *Themista.*

pore & extrà, esse quædam bona. Et certamen honestum, & disputatio splendida. omnis est enim de virtutis dignitate contentio. At cum tuis cùm disseras, multa sunt audienda etiam ᵗ de obscænis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur.‖ Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit te, inquam: illius tabulæ, quam Cleãthes, sanè commodè verbis pingere solebat. Iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in * tabula Voluptatem, pulcherrimo vestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: præstò esse virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officiũ ducerent, nisi vt voluptati ministrarent, & eam tantùm ad aurem ᵘ admonerent (si modò id pictura intelligi posset) vt caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum: aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor.‖ Nos quidem virtutes, sic natæ sumus, vt tibi seruiremus: aliud negotij nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam qui honestè non viuat, iucundè posse viuere. quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quid ei, qui in voluptate summum bonum ˣ putat, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur ʸ Thorius ᶻ, Postumius, cur Chius, cur omnium magister, Orata, non iucundissimè vixerit? Ipse negat, vt antè dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi planè fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cùm medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum vita quod reprehendat.‖ Non igitur potestis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. nam nec vir bonus, ac iustus haberi debet,

69 70 71

t al. *de obscenis vol.*

* Tabula voluptatis.

u v.c. *ammonerent*.

x fort. *ponit*.

y al. *Torius*.

z L. *cur Postumius, cur Chius, cur omn.* al. *cur Chius Postumius, cur omn.*

ber, qui ne malum habeat, abſtinet ſe ab iniuria. noſti credo illud:

„ *Nemo pius eſt, qui pietatem cauet.*

Caue quidquam putes eſſe verius. nec enim, dum metuit, iuſtus eſt: & certè, ſi metuere deſtiterit, non erit, [a] non metuit autem, [28] ſiue celare poterit, [b] ſiue opibus maius quidquam fecerit: certéque malet obtinere, exiſtimari bonus vir, vt non ſit, quàm eſſe, vt non putetur. Ita, quod certiſſimum eſt, pro vera, certáque iuſtitia ſimulationem nobis iuſtitiæ traditis, præcipitiſque quodammodo, vt noſtram ſtabilem conſcientiam contemnamus, aliorum

72 errantem opinionem aucupemur. || Quæ dici eadem de ceteris virtutibus poſſunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua ponitis. Quid enim, fortémne poſſumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non poſſum, vt ais, corrumpere: delector, inquam, & familia veſtra, & nomine. [29] & hercule [c] modò vir optimus, noſtrique amantiſſimus, A. Torquatus, verſatur ante oculos: cuius quantum ſtudium, & quàm inſigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota ſunt omnibus, ſcire neceſſe eſt vtrumque veſtrum. quæ mihi ipſi, qui volo & eſſe, & haberi gratus, grata non eſſent, niſi eum perſpicerem mea cauſa mihi amicum fuiſſe, non ſua: niſi hoc dicis, ſua, quòd intereſt omnium rectè facere. ſi id dicis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, vt officij fru-

73 ctus, ſit ipſum officium. || Hoc ille tuus non vult, omnibuſque ex rebus voluptatem, quaſi mercedem, exigit. ſed ad illum redeo. Si voluptatis cauſa cum Gallo [d] apud Anienem depugnauit prouocatus, & ex eius ſpoliis ſibi & torquem, & cognomen induit, [e] nullam aliam ob cauſam, niſi quòd ei talia facta, digna

a L. *non metuet autem,*
b L. *ſiue opibus magnus quidquid fecerit, obtinere: certéque malet exiſtimari bon.* &c.
c L. *mihi vir.*
d al. *apud Anienum.*
e L. *vllam al.*

viro videbantur: fortem non puto. Iam si modestia, si pudicitia, si vno verbo, temperantia, pœnæ, aut infamiæ metu coërcebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se proripiet, [f] ac proiiciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, [g] aut licentia || [h] Quid illud, Torquate, quale tandem videtur? te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ cōtendis, quò referas, cuius rei causa perficere quæ conaris, velis, [i] quod optimum denique in vita iudices, non audere in conuentu dicere? Quid enim mereri velis iam, cùm magistratum inieris, & in contionem adscenderis. (est enim tibi edicendum, quæ sis obseruaturus in iure [k] dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de maioribus tuis, & de teipso dices, more maiorum) quid merearis igitur, vt te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? téque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, vt apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in iudicio, aut, si coronam times, dic in senatu. numquam facies. Cur, nisi quòd turpis est oratio? méne ergo, & Triarium, dignos existimas, apud quos turpiter loquare? || Verùm, esto. verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. [l] Rem vides difficilem, & obscuram, indiuidua [m] & intermundia, quæ nec sunt vlla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus omnibus nota est, à nobis intelligi non potest? quid, si efficio, vt fateare, me non modò, quid sit voluptas, scire (est enim iucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu velim esse? tum enim eam ipsam vis, quam

74 75

f v. c. & proiciet.
g L. ac licēt.
h al. *Quid? illud, Torquate, quale tādem videtur?*
i L. *quid opt.*
k al. *dicundo.*
l L. *Rem videlicet difficilem & obsc.*
m μετακόσμια.

quam modò ego dixi : & nomen imponis , in n for. *& ei*
motu vt sit , & faciat aliquam varietatem:tum *nomen imp.*
aliam quandam summam voluptatem,cui addi
nihil possit : o eam tu adesse, cùm dolor omnis o L. *eam tu*
76 absit , eámque stabilem appellas. || sit sanè ista *adesse.*
voluptas.dic in quouis conuentu, te omnia fa-
cere , ne doleas. si ne hoc quidem satis amplè,
satis honestè dici putas,dic te omnia & in isto
magistratu,& in omni vita, vtilitatis tuæ causa
facturum,nihil nisi quod expediat, nihil deniq;
nisi tua causa : quem clamorem contionis,aut
quam spem consulatus eius , qui tibi paratissi-
mus est , futuram putes ? eamne rationem se-
quare:qua tecum ipse,& cum tuis vtare , pro-
fiteri autem , & in medium proferre non au-
deas ? At verò illa,quæ Peripatetici, quæ Stoi-
ci dicunt,semper tibi in ore sunt,in iudiciis,in
senatu, p officium, æquitatem, dignitatem, fi- p for. *offi-*
dem, recta, honesta,digna imperio, digna pop. *cium , equi-*
Rom. [30] omnia pericula pro republica mori, *tas , digni-*
77 pro patria,|| Hæc cùm loqueris [31] q nos Baro- *tas , fides,*
nes stupemus : tu videlicet tecum ipse rides. *honesta.*
nam inter ista tam magnifica verba,tamq; præ- q L. *nos va-*
clara, non habet vllum voluptas locum , non *rones stup.*
modò illa , quam in motu esse dicitis , quam
omnes vrbani,rustici,omnes,inquã, qui Latinè
loquuntur,voluptatem vocant:sed ne hæc qui-
dem stabilis,quã,præter vos,nemo appellat vo-
luptatẽ. Vide, ne non debeas verbis nostris vti,
sententiis tuis.Quòd si vultum tibi, si incessum
fingeres,quo grauior viderere, non esses tui si-
milis:verba tu fingas,& ea dicas, quæ non sen-
tias, aut etiam, r vt vestitum, sic sententiam r L. *vt ve-*
habeas aliam domesticam,aliam forẽsem, vt in *stem.*
fronte ostentatio sit , intus veritas occultetur?
Vide, quæso, rectúmne sit. mihi quidem eæ ve-
ræ videntur opiniones, quæ honestæ,quæ lau-
dabiles,quæ gloriosæ,quæ in senatu, quę apud

populum, quę in omni cœtu, concilioque pro-
ferendæ sint, ne id non pudeat sentire, quod
pudeat dicere. ‖ Amicitiæ verò locus vbi esse 78
potest, aut quis amicus esse cuiquã, quem non
ipsum amet propter ipsum? quid autem est
amare, ex quo nomen amicitiæ ductum est, nisi
velle bonis aliquem affici quam maximis, e-
tiam si ad se ex iis nihil redeat? Et quidem
prodest, inquis, mihi eo esse animo. Immò
videri fortasse. esse enim, nisi eris, non potes.
quî autem esse poteris, nisi te amor ipse cepe-
rit? [s] q; non sub dubia vtilitatis ratione effici
solet, sed ipsum à se oritur, & sua sponte na-
scitur. At enim sequor vtilitatem. Manebit er-
go amicitia tam diu, quã diu sequetur vtilitas:
&, si vtilitas amicitiã constituet, [t] tollet eandẽ.
‖ Sed quid ages tandem si vtilitas ab amicitia 79
(vt fit sæpe) defecerit? relinquésne? quæ ista
amicitia est? retinebis? quî conuenit? [32] quid
enim de amicitia statueris, [u] vtilitatis causa ex-
petenda vides. Ne in odium veniam, si ami-
cum destitero tueri. Primùm cur ista res digna
odio est? [33] [x] num quid est turpe, nisi quod est?
si, nequo incommodo afficiare, non relinques
amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, vt
moriatur, optabis. quòd si nõ modò vtilitatem
tibi nullam afferet, sed iacturæ rei familiaris
erunt facundiæ, labores suscipiendi, adeundum
vitæ periculum: ne tum quidem te respicies, &
cogitabis sibi quemque natũ esse, & suis [y] vo-
luptatibus? vadem te ad mortem tyranno da-
bis pro amico, vt Pythagoreus ille fecit Siculo
tyrãno? aut Pylades cùm sis, dices te esse Ore-
stem, vt moriare pro amico? aut, si esses Ore-
stes, Pyladem refelleres, te indicares? &, si id
non probares, quo minùs ambo vnà necaremi-
ni, non deprecarere? ‖ Faceres tu quidem, 80
Torquate, hæc omnia. nihil enim arbitror ma-
gna lau

Amicitiam cum voluptate non posse consistere.

s L. *quod non subducta vtil.*

t L. *tollet eadem.* & ita v. c.

v hoc totum, *vtilit. caus. expet.* delet.

x L. *numquid est, nisi quod turpe est?*

y al. *vtilitatibus.*

gna laude dignum, quod te prætermissurũ credam aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ: ratio ista, quam defendis: præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus, vt facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio eius in his disputationibus, non de moribus quæritur. sit ista in Græcorum leuitate peruersitas, qui maledictis insectantur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Sed quamuis comis in amicitiis tuendis fuerit, tamen, si hæc vera sunt (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit.

81 || At multis se probauit: & quidem iure fortasse: sed tamen non grauissimũ est testimonium multitudinis. in omni enim arte, vel studio, vel quauis scientia, vel in ipsa virtute, [a] optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quòd & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitiis fideles, & in omni vita constantes, & graues, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur maior vis honestatis, & minor voluptatis. ita enim viuunt quidam, vt eorum vita probetur, refellatur oratio, atque vt ceteri existimantur dicere meliùs, quàm facere: sic hi mihi videntur facere meliùs, quàm dicere.

82 || Sed hæc nihil sanè ad rem. illa videamus, quæ à te de amicitia dicta sunt. è quibus vnum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum agnoscere: amicitiam à voluptate non posse diuelli, ob eamque rem, colendam esse, quòd sine ea tutò, & sine metu viui non posset, [b] nec iucundè quidem posset. [c] Satis est ad hoc responsum. attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo,

a τὸ τίμιον, σπάνιον: καὶ τὸ σπάνιον, τίμιον.

b L. *ne iucũdè quidem p.*

c *fort. voluptatis causa.*

c fort. *voluptatis causa.*
d fort. *vtilitatis.*
e fort. *vtilitate.*
f al. *in se ipsi*
g l. *quàm tua sint Puteolis granaria?*
h al. *ad libertatē, &c.* non pl.
i l. *beneuol.*

quod iciā: [34] primò [c] vtilitatis causa amicum expeti: cùm autem vsus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omissa spe [d] voluptatis. hoc etsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio quod dat. mihi enim satis est, ipsis non satis. nam aliquando posse rectè fieri dicunt, nulla exspectata, nec quæsita [e] voluptate. ‖ Posuisti autem, dicere alios, fœdus quod- 83
dam inter se facere sapienteis, vt, quemadmodum sint [f] in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id & fieri posse, & sæpe esse factum, & ad voluptates percipiendas maximè pertinere. Hoc fœdus facere si potuerunt, faciant etiam illud, vt æquitatem, modestiam, virtutes omneis per se ipsas gratis diligant. At verò si fructibus & emolumentis, & vtilitatibus amicitias colemus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin fundos, & insulas amicis anteponamus? ‖ Li- 84
cet hîc rursus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt: non quæro, quid dicat, sed quid conuenienter rationi possit, & sententiæ suæ dicere. Vtilitatis causa amicitia est quæsita. num igitur vtiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, [35] [g] quàm si tua sint Puteolis gramina? collige omnia, quæ soletis: præsidium amicorum. Satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in mediocribus amicitiis præsidij: iam contemni non poteris. odium autem & inuidiam facilè vitabis: ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. & tamen non tantis vectigalibus [h] ad liberalitatem vtens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te [i] beneuolentia præclarè & tuebere, & munies. ‖ At quicum 85
ioca, seria, vt dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optimè: deinde etiam

cum

cum mediocri amico. Sed fac ista esse [k] non importuna: quid ad vtilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates, prædiorum pretiosorum mercede superari. me ipsum igitur ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimiùm longi sumus, perfecto enim, & concluso, nec virtutibus, nec amicitiis vsquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur. nihil præterea magnoperè dicendum. attamen, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam.

86 ‖ Quoniam igitur omnis summa Philosophiæ, ad beatè viuendum refertur, idque vnum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: * beatè autem viuere alij in alio, vos in voluptate ponitis, item contrà, omnem [l] infelicitatem in dolore: id primùm videamus, beatè viuere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, vt opinor, si modò sit aliquid esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit semper sibi illud stabile & firmum permansurum, quod fragile, & caducum sit? qui autem diffidet, perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amicis illis, sit miser. beatus autem esse, in maximarum rerum timore nemo potest. nemo igitur esse beatus potest.

87 ‖ neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata dici solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi [m] confecta, atque absoluta: nec potest quisquam aliàs beatus esse, aliàs miser. qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. nam cùm semel est suscepta beata vita, tam permanet, quàm ipsa

k fort non inopportuna.

* Quid vita beata.

l v. c. miseriam.

m τέλειος βίος.

illa effectrix beatæ vitæ, sapientia: neque exspectat vltimum tempus ætatis, quod Crœso scribit Herodotus præceptum à Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus

n L. delet particulam *quidem.*

diuturnitatem [n] quidem temporis ad beatè viuendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in breuitate temporis, quàm, si illa sit sempiterna. ‖ Hæc dicuntur inconstantissimè. 88 cùm enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri maiorem, quàm finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis. negat enim summo bono afferre incrementum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, quî sibi is conueniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque

o L. *est miserrimus:*

[o] miserrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper Deum appellet Epicurus, beatum & æternum? dempta enim æternitate nihilo beatior Iupiter, quàm Epicurus. vterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate. at enim hîc etiã dolore. nam eum nihili facit. ait enim se, si vratur, quàm hoc suaue, dicturum. ‖ Qua igitur re 89 à Deo vincitur, si æternitate non vincitur? in qua quid est boni præter summã voluptatem, & eam sempiternam? quid ergo attinet gloriosè loqui, nisi constanter loquare? in voluptate corporis: addam, si vis, animi, dum ea ipsa, vt

p L. *sit quoque in corpore.* al. *sit & in corpore,*

vultis, [p] sit quod & in corpore: situm est viuere beatè. Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem. totũ autem

id exter

id externum: &,quod externum,id in casu est. ita fit beatæ vitæ q domina fortuna. quam q κυρία
90 Epicurus ait exiguã interuenire sapienti. || Age, inquies: ista parua sunt. sapientem locupletat ipsa natura: cuius diuitias Epicurus ipse parabileis esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter se ipsa pugnant. negat enim r tenuissimo victu, id est, contemtissimis escis, & potionibus minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquisitissimis ad epulãdum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beatè viuendum, quali vteretur victu, concederem, laudarem etiam: verum enim diceret: s idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem: potionis, sitim. sed, qui ad voluptatem omnia referens, viuit vt Gallonius, loquitur vt Frugi ille Piso, non audio. nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo.
91 || Naturaleis diuitias dixit t parabileis esse, quòd paruo esset natura contenta. Certè, nisi voluptatem tanti æstimaretis. Non minor, inquit, voluptas percipitur u tam ex vilissimis rebus, quàm ex pretiosissimis. Hoc est non modò cor non habere, sed ne palatum quidem. qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se accipenserem mænæ non anteponere. cui verò in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt iudicanda: eaque dicenda optima, quæ sint suauissima.[36]
92 || * x Verùm isto modo consequatur summas voluptates non modò paruo, sed fermè nihilo, si potest: sit voluptas non minor in y nasturtio illo, quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quàm in Syracusanis mensis, quæ à Platone grauiter vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quàm vultis, voluptatis z comparatio, quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, vt

r fort. e tenuissimo

s al. id quod Socr.

t ἃ πορίστους

v L. delet particulam tam

* Vitã beatã non esse in dolore.

x L. Verùm, esto: cõsequatur summas volupt.

y καρδάμῳ

z παρακινῶ: κίνησις

in his beata vita, si modò dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus, pœnè alter Epicurus [a], beatum esse describit, his ferè verbis: cùm corpus benè constitutum sit, & sit exploratum, ita futurum. An id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad vesperam? dolor igitur, id est, summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit. iam enim adesse poterit. quî potest igitur [b] habitare in beata vita summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris.
|| Iam ipsum absurdum, maximum malum negligi. sed quæ tandem ista ratio est? Maximus dolor, inquit, breuis est. primùm, quid tu dicis breue? 37 deinde dolorem [c], tam maximum? quid enim? summus dolor plureis dies manere non potest? vide ne etiam menses. nisi fortè eum dicis, qui simulatq; arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum mallem leuares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octauium, M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec verò semel, nec ad breue tempus, sed & sæpe planè, & diu. quos, dij immortales, ille, cùm omneis artus ardere viderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat: tantummodò [d] laboriosus videbatur. at miser, si in vitiosa, & flagitiosa vita effflueret voluptatibus. || Quòd 94
autem magnum dolorem breuem, longinquum leuem esse dicitis: id non intelligo, quale sit. video enim & magnos, & eosdem longinquos dolores. Quædam alia tolleratio est verior: qua vti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis: fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pœnè leges, quæ effœminari virum vetant in dolere. quamobrem turpe putandum est, non dico dolere (nam id quidem est

a fort. beati describit

b ἐνοικεῖν τῷ μακαρίῳ βίῳ

c L. quàm maximum?

d ταλαίπωρος

93

est interdum necesse)sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funestare:

„ *Quod eiulatu,questu,gemitu,fremitibus*
„ *Resonando multum,flebiles voces refert.*

Huic Epicurus comparet se,si potest:

„ *Cui viperino morsu venæ viscerum*
„ *Veneno imbutæ tetros cruciatus cient.*

95 ‖ Sit Epicurus Philoctetа:si grauis dolor,breuis. At iam decimum annum in spelunca iacet. Si longus,leuis. dat enim interualla,& relaxat. Primùm non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cùm & præteriti doloris memoria, recens est:& futuri,atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum. sed vbi illud, Plus semper voluptatis? si enim ita est: vide, ne facinus facias, cùm mori suadeas. Potiùs ergo illa dicantur,turpe esse viro debilitari,dolore frangi,succumbere. nam ista vestra, Si grauis, breuis:si longus, leuis, [e] dictata sunt virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, forti-

96 tudinis fomentis dolor mitigari solet. ‖ Audi, ne longè abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta eius cum dictis discrepare. *Epicurus Hermacho S.* Cùm ageremus,inquit,vitæ beatum,& eundem supremum diem, scribebamus hæc.tanti autem morbi aderant vesicæ, & viscerum, vt nihil ad eorum magnitudinem possit accedere. Ecce miserum hominem,si dolor,summum malum est.dici aliter non potest. sed audiamus ipsum : Compensabatur tamen, inquit,cum his omnibus animi lætitia, [f] quam capiebam memoria rationum,inuentorumque nostrorum. sed tu, vt dignum est, tua erga me, & erga Philosophiam voluntate,ab adolescentia suscepta, fac vt Methrodori tueare liberos.

97 ‖ Non ego iam Epaminondæ, non Leonidæ mortem huius morti antepono : quorum alter cùm vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simul

e for. *dictata sunt virtutis,magnitudinis animi,patientiæ, fortitudinis,* &c.

f L. *quam capiebam ex memoria rationum,*

simulque ipse graui vulnere exanimari videret se,[38] vt primùm despexit, quęsiuit, saluúsne esset clypeus, cùm saluum esse flentes sui respondissent: rogauit, essént ne fusi hostes: cumque id quoque, vt cupiebat, audiuisset, euelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita multo sanguine profuso, in lætitia, & in victoria est mortuus. Leonidas autem, Rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecétosq; eos, quos duxerat Sparta, cùm esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus: Præclaræ mortes sunt imperatoriæ. Philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. g Refert tamen, quòd sibi videtur esse morienti magna laus. Compensabatur, inquit, cum summis doloribus lætitia. || Audio equidem Philosophi vocem, Epicure. sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es. primùm enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta, & inuenta, gaudere non potes. nihil enim iam habes, quod ad corpus referas. est autem à te semper dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter corpus: nec dolere. Præteritis, inquit, gaudeo. Quibúsnam præteritis? si ad corpus pertinentibus, h rationes tuas te video compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. si autem ad animum, falsum est, quòd negas animi vllum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. || Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? Huc, & illuc, Torquate, vos versetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens, & conueniens decretis eius reperietis. ita redarguitur ipse à sese, [39] veneuntque scripta eius probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum: memoria, & caritas

g L. *Refert tamẽ, in quo sita videatur esse moriẽti magna laus.*

h al. *voluptates tuas*

98

99

ritas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, 4° [i] non mutuatam voluptatibus, nec præmiorũ mercedibus euocatam. quod enim testimonium maius quærimus, quæ honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cùm videamus tanta esse officia

100 morientis? ‖ Sed, vt epistolam laudandam arbitror eam, quam modò totidem ferè verbis interpretatus sum (quamquam ea cum sententia eius Philosophi nullo modo congruebat:) * sic eiusdem testamentum non solùm à Philosophi grauitate, sed etiam ab ipsius sententia iudico discrepare. scripsit enim, & multis sæpe verbis, & breuiter, apteque, in eo libro, quem modò nominaui, mortem nihil ad nos pertinere. [k] quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegantiùs poni, meliusque potuit. nam quod ita positum est, Quod dissolutum sit, id esse sine sensu, id eiusmodi est, vt non satis planè dicat, quid sit dissolutum. sed

101 tamẽ intelligo, quid velit. ‖ quæro autẽ, quid sit, q, cùm dissolutione, id est, morte, sensus omnis exstinguatur: & cùm reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos: tam accuratè, tamq; diligenter caueat, & sanciat, vt Amynomachus & Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense Gamelione: itemque omnibus mensibus, vicesimo die lunæ, dent ad eorum epulas, qui vnà secum philosophati sint,

102 vt & sui, & Metrodori memoria colatur. ‖ Hæc ego non possum dicere non esse hominis & belli, & humani: sapientis verò nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse vult, putare vllum esse cuiusquam diem natalem. Quid? verène potest esse dies sæpiùs, qui semel fuit?

certè

i L. *non inuitatam voluptatibus*.

* Cotta Epicuri testamentum, quo diem natalẽ coli iussit.

k τὸ διάλυθεν ἀναισθητεῖ.

certè non potest. an eiusdemmodi? ne id quidem, nisi cùm multa annorum intercesserint millia, & omnium siderũ eodem, vnde profecta sint, fiat ad vnum tempus reuersio. nullus est igitur cuiusquã dies natalis. At habetur. Et ego scilicet id nesciebam. sed, vt sit, etiámne post mortem coletur: idq; testamento cauebit is, qui vobis quasi oraculũ ediderit, [l] nihil post mortem ad nos pertinere? Hæc non erant eius, qui innumerabileis mundos, infinitasque regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragrauisset. nunquid tale Democritus? vt alios omittam, hunc appello, quem ille vnum sequutus est. ‖ Quòd si dies notandus fuit, eúmne potiùs, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? 103
Non potuit, inquies, fieri sapiẽs, nisi natus esset. Isto modo ne si auia quidẽ eius nata non esset. [m] Res tota, Torquate, nõ doctorum hominum, velle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. Quos quidẽ dies quemadmodũ agatis, & in quantam hominum * facetorũ vrbanitatem incurratis, non dico. nihil opus est litibus. tantùm dico, magis fuisse vestrum, agere Epicuri diem natalem, quàm illum testamento cauere, vt ageretur. ‖ Sed, vt ad propositum re- 104
uertamur (de dolore enim cùm diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nũnc totum illud cõcludi sic licet. Qui in summo malo est, [n] iste cùm in eo est, non est beatus. sapiẽs autem semper beatus est, & est aliquando in dolore. non est igitur summum malũ dolor. Iam illud quale tandem est? Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere. Primùm in nostráne potestate est, quid meminerimus? * Themistocles quidem, cùm ei Simonides, [o] aut quis alius artem memoriæ polliceretur, obliuionis, inquit, mallem. nam memini etiam quæ nolo, obliuisci non possum quæ volo. ‖ Magno

[l] L. *nihil mortem ad nos pertinere?*

[m] al. *Res est nota, Torquate, non doctorum*

* al. *facetosam*

[n] L. *is tum, cùm in eo est,*

* Idem 4. Academic.

[o] al. *aut aliquis alius*

105 ¶ Magno hic ingenio. sed res se tamen sic habet, vt nimis imperiosi Philosophi sit, vetare meminisse. vide, ne Manliana sint ista vestra, aut maiora etiam, si imperes quod facere non possim. Quid, si etiam iucunda memoria est præteritorum malorum? vt prouerbia nonnulla veriora sint, quàm vestra dogmata. vulgò enim dicitur, *Iucundi acti labores:* nec malè Euripides: concludam, si potero, Latinè: Græcum enim hunc versum nostis omnes:

,, p *Suauis est laborum præteritorum memoria.*

106 ¶ Sed ad bona præterita redeamus, quæ si à vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius vti poterat, vt expulsus, egens, in palude demersus, q Trophæorum recordatione leuaret dolorem suum: audirem, & planè probarem. nec enim absolui beata vita sapientis, nec ad exitum perduci poterit, si prima quæque benè ab eo consulta, atque facta, ipsius obliuione r obruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio s beatam vitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omneis animi voluptates esse è corporis societate. t Corporis autem voluptas etiamsi præterita delectat, non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantoperè derideat, in quo ille Rex Assyriæ glorietur, se omneis secum libidinum voluptates abstulisse. quod enim ne viuus quidem, inquit, diutiùs sentire poterat, quàm dum fruebatur: quo modo id potuit mortuo permanere? fluit igitur voluptas corporis. & prima quæque auolat, u vt aiebat, sæpiusque relinquit caussas pœnitendi, quàm recordandi: itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

,, *Desine Roma tuos hosteis:* ———

reliqua præclarè,

,, *Namq; tibi monumenta mei peperere labores.*

Labo

p Ἡδύ σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.
q L. *tropæorum recordatione*
r L. *obruerentur.*
s al. *vitam beatã facit,*
t L. *Corporis autem voluptas si præterita delectat*, al. *Corporis autem voluptas si etiã præterita delectat,*
v Hæc habui, quæ edi, &c. Tusculan. quæst. lib. 5. L. delet hoc totum, *vt aiebat,*

Laboribus hic præteritis gaudet: tu iubes voluptatibus. hic se ad ea reuocat, è quibus nihil vnquam retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore. || Illud autem ipsum quî obtineri 107 potest, quod dicitis, omneis animi & voluptates & dolores ad corporis voluptates & dolores pertinere? * x Nihílne te delectat vnquam? video, quicum loquar. te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus antè dictum est: hæc leuiora ponam: poëma, aut orationem cùm aut scribis, aut legis, cùm omnium factorum, cùm regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli (nam si tuam dicerem, latebram haberes: ad corpus diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpúsne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi y referre: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaueris. || Quod verò à te disputatum est, maiores esse voluptates, & dolores 108 animi, quàm corporis, quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solùm sentiantur: quî probari potest, vt is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quàm ego ipse, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & maior est animi voluptas, quàm corporis. ita fit, vt gratulator lætior sit, quàm is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, cùm maximas animo voluptates percipiat, omnibúsque partibus maiores, quàm corpore: quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus maiores, quàm corporis. ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper vultis esse. nec verò id, dum omnia ad voluptatem, doloremque referetis, effi-

x L. *Nihílne te sua sponte delectat vmquam?* & ita q. v. c.

y L. *referri.*

109 efficietis vmquam. || Quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum reperiendum est. voluptatem bestiis concedamus: quibus vos de summo bono testibus vti soletis. Quid, si etiam bestiæ multa faciunt duce sua quæque natura partim indulgenter [z] vel cum labore, vt in gignendo, in educando perfacilè appareat, aliud quiddam iis propositum, non voluptatem? turtures & cursu, & peregrinatione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodammodo ciuitatis imitantur. videmus [41] in quodam [a] volucrum genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam, in multis etiam disciplinam. Ergo in bestiis erunt secreta à voluptate humanarum quædam simulacra virtutum: in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa, nulla erit? & homini, qui ceteris animantibus plurimùm præstat, præcipui à natura nihil

110 datum esse dicemus? || Nos verò, siquidem in voluptate sunt omnia, longè, multumque superamur à bestiis: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varieque abundanteis nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt multo labore quærentibus. nec tamen vllo modo summum pecudis bonum, & hominis idem mihi videri potest. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis? quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem

111 conquiruntur? || vt, si Xerxes, cùm tantis classibus, tantisq; equestribus, & pedestribus copiis, Hellesponto iuncto, [43] [b] *Athóve perfosso, maria ambulauisset, terramq; nauigasset,* [c] si cum tanto impetu in Græciam venisset, causam eius quis ex eo quæreret, tantarum copiarum, tantique belli, mel se afferre ex Hymetto voluisse diceret. certè sine causa videretur tanta conatus:

z L. *vel cum labore in gignendo, in educando, vt perfacilè appareat,*

a L. *volucrium*

b L. *Athóne perfosso,*

sic nos sapientem, plurimis & grauissimis artibus, atque virtutibus, instructum, & ornatum, non, vt illum, maria pedibus peragrantem, classibus monteis, sed omne cœlum, totamq; cum vniuerso mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum. ‖ ad altiora quædam, & 113
magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solùm partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, [d] vitæ quidem infinita inest coniectura consequentium, non multùm à diuinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem iustitiæ fida custodia: inest in perpetiendis laboribus, adeundisque periculis firma, & stabilis doloris, mortisque contemtio. ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa sensusque considera: qui tibi, vt reliquæ corporis partes, non comites solùm virtutum, sed ministri etiam videbuntur. ‖ quid, si in ipso 114
corpore multa voluptati præponenda sunt, vt vires, [e] valetudo, velocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cœleste & diuinum putauerunt. quòd si esset in voluptate summum bonum (vt dicitis) optabile esset, in voluptate maxima, nullo interuallo interiecto, dies, noctesque versari, cùm omnes sensus [f] dulcedine omni quasi perfusi mouerentur. quis est autem dignus nomine hominis, qui vnum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? ‖ Cyrenaici quidem non recusant. vestri hæc verecundiùs: illi fortasse constantiùs. sed lustremus 115
animo, non has maximas arteis, quibus qui carebant, [g] inertes à maioribus nominabantur. sed quæro, num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptates arteis suas direxisse?

Ergo

d L. *& ea quidem infinita.*

e L. *valitudo,*

f al. *dulcetudine*

g ἄτεχνοι

Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quàm ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? quæ autem est alia causa erroris tanti, tam longè, lateque diffusi, nisi quòd is, qui voluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate; id est, cum animi
116 leuissima parte deliberat? ‖ quæro enim de te si sunt dij, vt vos etiam putatis, qui possunt esse beati, cùm voluptates corpore percipere non possint? aut si sine eo genere voluptatis beati sunt, cur similem animi vsum in sapiente esse [h] nolitis? Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, vt artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. non [i] elogia monumentorum id significant. velut hoc ad portam? [k] Vno ore cui plurimæ consentiunt
117 gentes, populi primarium fuisse virum. ‖ Id ne consensisse de Galatino plurimas genteis arbitramur, primarium populi fuisse, quòd præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inseruituros, & quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? nónne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt vincula concordiæ. nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed fœneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodauerit. Maximas verò virtutes iacere omneis necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas

h L. *nolitis.*

i al. *ellogia monumentorum* al. *eclogia monumentorum*

k L. *vno ore quem plurimæ consentiunt &c.*

natura plurimum valeat, cur non cadant in sapientem non est facilè defendere. ‖ Ac, ne plura 118
complectar (sunt enim innumerabilia) benè laudata virtus [l] voluptatis aditus intercludat necesse est. quod iam à me exspectare noli. tute introspice in mentem tuam ipse: eamque omni cogitatione pertractans [m] percontare ipse te, 44 perpetuísne malis voluptatibus [n] perfluens, in ea, quam sæpe vsurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumto etiam illo, quod vos quidem adiungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu: an, cùm de omnibus gentibus optimè merere, cùm opem indigentibus salutemque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas. sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in deo nominauerunt. ‖ Exi- 119
gerem ex te, cogeremque, vt responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres. Quæ cùm dixissem,

l fort. *voluptati*

m al. *percunctare*

n L. *perfruens*,

* TORQVATVS. * HABEO, inquit Torquatus, ad quos ista referam: & quamquam aliquid ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiareis nostros. * CICERO. * CREDO Syronem dicis, o & Polydemum, cùm optimos viros, tum doctissimos homines. * TORQVATVS. * RECTE', inquit, intelligis. * CICERO. * AGE sanè, inquam. sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. * TORQVATVS. * IMMÒ, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. tu enim ista leniùs: hic Stoicorum more nos vexat. * TRIARIVS. * TVM Triarius, Posthac quidem, inquit, audaciùs. nam hæc ipsa mihi erunt in promtu, quæ modò audiui, nec antè aggrediar, quàm te ab istis, quos dicis, instructum video. Quæ cùm essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

o L. *& Philodemum*, & ita q.v.c.

M. TVL.

M. TVLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,

LIBER TERTIVS.

Virtutem esse summum bonum, Turpe verò summū malū ex Stoicorū secta defendit Cato, plurimásq; & subtiles Stoicorum disputationes explicat.

CICERO. CATO.

1 VOluptatem equidem, Brute, si ipsa pro se locatur, nec tam pertinaceis habeat patronos, concessuram arbitror, conuictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis iucunda anteponat, aut pluris esse contendat [1] [a] dulcedinem corporis titillantem ex ea re natam lætitiā, quàm grauitatem animi atque constantiā. quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus, ne blanditiis eius, illecebrísque impediatur disputandi seueritas.*quærēdū est enim, vbi sit illud summū bonū, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota est, & eadē ferè contra eos dici possunt, qui vacuitatē doloris finē bonorū esse voluerunt. 2 Nec verò ita vllū probetur summū bonū, vt virtute careat: qua nihil potest esse præstātius. Itaque quamquā in eo sermone, qui cū Torquato est habitus, nō remissi fuimus: tamen hæc acrior est cū Stoicis parata contentio. quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissimè, nec abscōditè disserūtur. neq: enim qui defendunt eā, versuti in disserēdo sunt, nec, qui cōtrà dicunt, [2] causam difficilē [b] repellūt. Ipse etiam dicit Epicurus, ne argumētādū quidē esse de voluptate, quòd sit positū eius iudiciū in sensibus,

a L. *dulcedinem corporis titillantem, ex eáve natam lat.*

* Propositio.

b fort. *refellunt.*

vt commoneri nos satis sit:nihil attineat doce-
ri. quare illa nobis simplex fuit in vtráq; partẽ
disputatio.nec enim in Torquati sermone quid
quam implicatũ,aut tortuosum fuit:ᶜ nostráq;
vt mihi videtur,dilucida oratio ‖ Stoicorũ au- 3
tem nõ ignoras quàm sit subtile, vel spinosum
potiùs, * disserẽdi genus: ídque cum Græcis,tũ
magis nobis. quibus etiam verba pariẽda sunt,
imponẽdaque noua nouis rebus nomina.quod
quidem nemo mediocriter doctus mirabitur,
cogitãs,in omni arte,cuius vsus vulgaris,com-
munísque non sit,multã nouitatẽ nominũ esse,
cũ cõstituãtur earũ rerũ vocabula,quæ in qua-
que arte versentur. ‖ Itaq; & Dialectici,& Phy- 4
sici verbis vtũtur iis , quæ ipsi Græciæ nota nõ
sunt.geometræ verò, musici,grammatici,etiam
more quodã loquuntur suo.itẽ ipsæ rhetorum
artes,quæ sunt totæ forenses,atque populares:
verb s tamẽ in dicẽdo quasi priuatis vtũtur, ac
suis.Atque,vt omittam has arteis eleganteis,&
ingenuas,ne opifices quidem tueri sua artificia
possent , nisi vocabulis vterentur nobis inco-
gnitis,vsitatis sibi.Quin etiam agricultura,quæ
abhorret ab omni politiore elegantia , tamen
eas res,in quibus versatur, nominibus notauit
nouis , quo magis hoc Philosopho faciendum
est.ars est enim Philosophiæ vitæ:de qua disse-
rens arripere verba de foro non potest.‖Quan- 5
quam ex omnibus Philosophis Stoici 3 pluri-
ma ᵈ nominauerunt.*Zeno quoque eorũ prin-
ceps non tã rerũ inuẽtor fuit, quã nouorũ ver-
borum.Quòd si in ea lingua,quam pleriq; vbe-
riorẽ putãt, cõcessum à Græcia est, vt doctissimi
homines ⁺ de rebus ᵉ non peruulgatis,inusita-
tis verbis vterentur : quãto id vel nobis magis
est cõcedẽdũ , qui ea nũc primùm audemus at-
tingere?Et si,quod sæpe diximus, & quidã cum
aliqua querela non Græcorũ modò , sed etiam

corum

c fort. *totáque,*

* *disputãdi*

d *nouarunt.*

* Vide Lae. lib 6.in fine & lib.7.

e al. *non peruagatis,*

eorũ qui se Græcos magis, quã nostros haberi volunt, nos non modò non vinci à Grecis verborũ copia, sed esse in ea etiã superiores: elaborandum est, vt hoc non in nostris solùm artibus, sed etiam in illorum ipsorum consequamur. quamquam ea verba, quibus ex instituto veterum vtimur pro Latinis, vt ipsa Philosophia, vt rhetorica, dialectica, grãmatica, geometria, musica, quanquam Latinè ea dici poterant, tamen [f] quoniã vsu percepta sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidẽ de rerum nominibus.

6 || De ipsis rebus autem sæpenumero, Brute, vereor ne reprehendar, cùm hæc ad te scribam, [5] qui [g] tum in Philosophia, tum in optimo genere Philosophiæ tantùm processeris. quod si facerem quasi te erudiens, iure reprehenderer. sed ab eo plurimũ absum: neq; vt ea cognoscas quæ tibi notissima sunt ad te mitto, sed, quia facillimè in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo æquissimũ eorum studiorum, quæ mihi cõmunia tecũ sunt, [h] estimatorem & iudicẽ. Attendes igitur, vt soles, diligenter, eamque controuersiam diiudicabis, quæ mihi fuit cũ auunculo tuo, diuino, ac singulari viro.

7 || Nam, in Tusculano cùm essem, vellémque è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris vti: veni in eius villam, vt eos ipse (vt solebam) inde promerem: quò cùm venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedẽtem, multis circumfusum Stoicorum libris. erat enim, vt scis, in eo inexhausta auiditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reip. detrahẽs, quo magis tum in summo otio, maximáque copia [6] quasi heluo librorũ, si hoc verbo [i] in tã clara re vtendum est, videbatur. [7]

8 || Quod cùm accidisset,

f sic V. C. fort. *quoniã vsu recepta sunt*, &c. al. *quoniam vsu capta sunt*, &c.

g L. *cùm in omni Phil.*

h L. *existimatorem*,

i fort. *in tã praeclara re*

vt alter alterum nec opinatò videremus, furrexit statim. deinde prima illa, quæ in congressu
* CATO. solemus: * QVID tu, inquit, huc? à villa enim, credo: & si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem.
* CICER. * HERI, inquam, ludis commissis, ex vrbe profectus veni ad vesperam. k causa enim
k L. *causa autem fuit* fuit huc veniendi, vt quosdam hinc libros promerem: & quidem, Cato, totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit: nam his libris eum malo, quàm reliquo ornatu villæ delectari. est enim mihi magnæ
l L. *quãquã hoc quidem propr.* curæ: l quamquam quidem hoc propriũ tuum munus est, vt ita erudiatur, vt & patri, & Scipioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causa. nam & aui eius memoria moueor (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionem: qui, vt opinio mea fert, in principibus iam esset, si viueret) & Luculus mihi versatur ante oculos, m vir tum
m fort. *vir cùm rebus omnibus excellens* omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni voluntate, sententiaque coniunctus.
‖* PRAECLARE, inquit, facis, cum & eorum 9
memoriã tenes, quorũ vterque tibi testamento
* CATO. liberos suos commendauit, & puerum diligis. Quòd autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adiungo socium. addo etiam illud, multa iam mihi dare signa puerum & pu-
* CICER. doris, & ingenij. sed ætatẽ vides. * VIDEO equidem, inquam: sed infici tamen iam debet
n L. *Sic est: & quidẽ diligentius, sæp.* al. *Hic equidem residеamus* iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad maiora veniet paratior. n Sic equidem, diligentiùs, sæpiúsque ista loquemur inter nos, agemúsque communiter. * SED resideamus, inquit, si placet. itaque fecimus ‖ Tum il- 10
* CATO. le: Tu autem, cùm ipse tantum librorum habeas, quos hîc tandem requiris: * Commenta-
o L. *Aristotelios,* rios quosdam, inquam, o Aristotelicos, quos
* CICER. hic sciebam esse, veni vt offerrem, quos legerem,

rem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (vt scis) non sæpe contingit. * QVAM vellem, inquit, p vt te Stoicos q inclinasses. erat enim, si cuiusquam, certè tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. * VIDE, ne magis, inquã, tuum fuerit, r cum in re idem tibi, quod mihi, videretur, non noua te rebus nomina imponere. ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. * MINIME verò, inquit ille, cõsétit. quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisque numeraueris: & honestum ipsum, quasi virtutis lumen, exstinxeris, & virtutem penitus euerteris. ‖ Dicuntur

11 * ista, Cato, magnificè, inquam: sed vidésne verborum gloriam tibi cum Pyrrone, & Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. * ERGONE quæris, inquit, scire, quid sentiam? quos bonos viros, fotteis, iusstos, moderatos aut audiuimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus: qui sine vlla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt. eos meliùs à natura institutos fuisse, quàm institui potuissent à Philosophia, si vllam aliam probauissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis: [9] s ceteræ Philosophorum disciplinæ, omnino alia magis, alia minùs, sed tamen omnes, quæ rem vllam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modò nihil adiuuare arbitror, neque afferre, quo meliores simus, sed ipsam deprauare naturam. nam si hoc non obtineatur, [10] * *id solum bonum esse, quod honestum sit*: nullo modo probari possit, beatam vitam virtute effici. quòd si ita sit: cur opera Philosophiæ sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilémque virtutem t non magno

* CATO.
p particulã *vt* non habent tres libri vet. nec agnoscit L.
* CICER.
q v.c. *inclinauisses?*
* CATO.
r L. *cùm te idem tibi,*
* vide Diogenem in Pyrrhone.
* CICER.
* CATO.
s L. *ceteras Philosophorũ disciplinas, omnino aliã magis, aliam minus, sed tamen omneis, quæ rem vllam virtutis expertẽ in bonis, aut vitiis, in malis numerẽt, eas nõ modo, &c.*
* al. *fit: id solũ malum, quod turpe nullo modo.*
t L. *non magni æstim.*

* *omnes sapientes semper beatos esse.* æstimandam putem. ‖ * QVAE adhuc, Cato, à te 12
dicta sunt, eadem, inquam, dicere polles, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modò, sed etiam (vt tu vis) solum bonum videri. quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, * omneis semper beatos esse sapienteis. hósne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? * MINIME verò istorum quidem, inquit. cùm enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint habere [u] delectum: qui omnia sic exæquauerunt, vt in vtramque partem ita paria redderent, vti nulla selectione vterentur [x], eius virtutem ipsam sustulerunt.

* CATO.

u al. *dilectum:*

x vox *eius*, delenda.

‖ Istud quidem, inquam, optimè dicis: sed quæro, [y] númne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestúmque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidé, inquit, tolleré: sed relinquo. 13

y L. *nónne tibi faciendum* &c.

* CICERO * QVÓNAM modo, inquam, si vna virtus, vnum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum (erit enim notius quale sit pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœdum, vt hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendũ? ‖ * NON ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, vt ego suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potiùs, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumque sententiam. * MINIME id quidem, inquã, alienum: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit. * EXPERIAMVR igi- 14

* CATO.

* CICER.

* CATO.

tur, inquit, etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam, & obscurius. nam cùm in Græco sermone [z] hæc ipsa quondam [11] rerum nomina nouarum non videbantur, quæ nunc consuetudo diuturna triuit: quid censes in Latino fore? * FACILLIMVM id quidem est, inquam, si enim Zenoni licuit, cùm rem aliquam inuenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat
15 Catoni? || nec tamen exprimi verbum è verbo necesse erit, * vt interpretes indeserti solent, cum sit verbum, quod idem declaret, [a] magis, minúsve vsitatum. equidem soleo etiam, quod vno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere. & tamen puto concedi nobis oportere, vt Græco verbo vtamur, siquando minùs occurret Latinum, ne hoc ephippiis, & acratophoris potiùs, quàm proegmenis, & apoproegmenis, concedatur. quamquam hæc quidem [b] proposita rectè, & reiecta dicere licebit. * BENE facis, inquit, quòd me adiuuas: & istis quidem, quæ modò dixisti, vtar potiùs Latinis. in ceteris subuenies, si me hærentem videbis. * SEDVLÒ, inquam, faciam. SED FORTVNA FORTEIS quare conare, quæso. quid
16 enim hoc possumus agere diuinius. || * PLACET his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simulatque natum sit animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conseruantia sunt eius status, diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. id ita esse sic probant, quòd antè quàm voluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant, parui aspernenturque contraria. quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent. fieri autem non posset, vt appeterent aliquid, nisi

sensum

z L. *hæc ipsa quondam rerum nomina nouarum nouo videbantur, quæ*

* CICER.

* Sic Horatius de arte Poetica, vers. 132.

a for. *magis vsitatum.*

b al. *præposita*

* CATO.

* CICER.

* CATO.

sensum haberent sui, eoque se, & sua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum esse à se diligendi. ‖ In principiis autem natu- 17
ralibus * diligendi sui plerique Stoici non putant voluptatem esse ponendam, quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem natura posuisse in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur, satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus, quòd est nemo, quin, cùm vtrumuis liceat, aptas malit, & integras omneis parteis corporis, quàm eodem vsu imminutas, & detortas habere. cognitiones autem (vel, si hæc verba minùs placent, aut minùs intelliguntur, c καταλήψεις appellemus licet) eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quòd habeant quiddam in se quasi complexum, & cõtinens veritatem, id autem in paruis intelligi potest: quos delectari videamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi inuenerunt. ‖ arteis etiam ipsas propter se assu- 18
mendas putamus, tum quia sit in his aliquid dignum assumtione, tum quòd constent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se ratione constitutum, & via. à falsa autem assensione magis nos d alienatos esse, quàm à ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, id est, partium corporis alia videntur propter eorum vsum à natura esse donata, vt manus, crura pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore, quorum vtilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob vtilitatem, quasi ad quendam ornatum, vt cauda pauoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ, atque barba. ‖ Hæc 19
dicuntur fortasse ieiuniùs. sunt enim quasi prima elementa naturæ: quibus vbertas ora-

tionis.

* al. *diligendo.*

c v. c. *catalepsis*

d. for. *alienos esse,*

tionis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consectari: verumtamen cùm de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt. ita fit cùm grauior, tum etiam splendidior oratio. * EST vt dicis, inquam. sed tamen omne, quod de re bona dilucidè dicitur, mihi præclarè dici videtur. istiusmodi autem res dicere ornatè velle puerile est: planè autem, & perspicuè expedire posse, docti, & intelligentis viri. * PROGREDIAMVR igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ discessimus: quibus congruere debent, quæ sequuntur. sequitur autem prima diuisio hæc.

20 ‖ [e] Aestimabile esse dicitur: sic enim, vt opinor, appellamus id, quòd aut ipsum secundum naturam sit aut tale quid efficiat, vt selectione dignum propterea sit, quòd aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quam ille ἀξίαν vocat: contráque inæstimabile, quod sit superiori contrarium. initiis igitur ita constitutis, vt ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, cōtrariaque item [f] reiicienda: primum est officium (id enim appello καθῆκον) vt se conseruet in naturæ statu: deinceps vt ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria: quæ, inuẽta selectione, & item reiectione, sequuntur: [g] deinceps cum officio selectio. deinde ea perpetua, tum ad extremum constans, consentaneaque naturæ: in qua primùm inesse incipit, & intelligi, quid sit, quòd verè bonum possit dici.

21 ‖ prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potiùs, quam appellant ἔννοιαν illi, viditq; rerum agendarum ordinem, &, vt ita dicam, concordiam: multò eam pluris æstimauit, quàm omnia illa, quæ primùm dilexerat: [12] [h] atqui ita cognitione, & ratione collegit, vt statueret,

* CICER.

* CATO.

e L. *Aestimabile esse dicitur: sic enim, vt opinor, appellamus ἀξιωτὸν id, quod aut ipsum,* &c.

f v.c. *reiiciẽda:*

g L. *deinceps officiorum selectio:*

h L. *atq; ita cogitatione, & ratione collegit.*

i in

[i] in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetédum bonum, quod cùm positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet: cum igitur in eo sit id bonum, [k] quò referenda sunt omnia honestè facta, ipsumque honestũ, quod in bonis ducitur, quamquam pòst oritur, tamẽ id solum vi sua, & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt [l] prima naturæ, propter se nihil expetendum. ‖ Cùm verò illa, quæ officia esse dixi, proficiscantur ab initiis naturæ: ad ea hæc referri necesse est: vt rectè dici possit, omnia officia eò referri, vt adipiscamur principia naturæ: nec tamen vt hoc sit bonorum vltimum, propterea quòd non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio. consequens enim est, & pòst oritur, vt dixi. est tamen ea secundum naturam, multóque nos ad se expetendam magis hortatur, quàm superiora omnia. sed ex hoc primùm error tollendus est, [13] [m] nequis sit, qui existimet, vt duo sint vltima bonorum. [14] Vt enim, sicui sit propositum, [n] collimare hastam aliquò, [o] aut sagittam, sicut nos vltimum in bonis diximus: sic illi facere omnia, quæ possit, [p] vt collimet: huic in eius similitudine omnia sint facienda, [q] vt collimet, & tamen vt omnia faciat, quo propositum assequatur: sed hoc, quasi vltimũ, quale nos summũ in vita bonũ dicimus: illud auté, vt feriat, quasi seligendum, non expetendum. ‖ Cùm autem omnia officia à principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem necesse est profi-

22 (beside "Cùm verò illa, quæ")

23 (beside "Cùm autem omnia officia")

i al. *in ea c.*

k L. *quòd referenda sunt omnia honestè facta: ipsum honestum*, &c.

l al. *prima natura*,

m v. c. *nequis sequi existimet, vt duo sint vltima b.* al. *nequis existimet, poni vltima bonorum.*

n al. *collineare*.

o L. *aut sagittam, huic omnia sint facienda, vt collineet, ita tamen vt omnia faciat, quo feriat: sic cùm homini vltimum in bonis esse dicimus adipisci principia naturæ, hoc dicimus, huic in eadem similitudine, omnia esse facienda, vt propositum assequatur, ita tamen, vt rectum officium, seu honesta actio subsequatur: sed hoc quasi vltimum, quale nos summum in vita bonum dicimus. illud autem quasi seligendum, non exp.* &c. p al. *vt collineet:* q al. *vt collineet*.

proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum sæpe fit, vt is, qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quàm illum, à quo sit: r minimè mirum est primò r L. *fit. minimè*
nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ, pòst autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quàm illa sint, à quibus ad hanc venerimus. atque vt membra nobis ita data sunt, vt ad quandam rationem viuendi data esse s appareant: sic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græcè vocatur, non ad quoduis genus vitæ, sed ad quandam formam viuendi videtur data: itemque & ratio, & perfecta ratio. s L. *appareat*:
24 Vt enim histrioni actio, saltatori motus, non quiuis, sed certus quidam est datus, sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, cõsentaneumq; dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potiùs, quam modò dixi, & saltationi vt in ipsa arte insit: non foris petatur extremum, id est, artis effectio. & tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo, propterea quòd in illis, quæ rectè facta sunt, non continentur tamen omnes partes, ex quibus constant. * quæ autem nos aut recta, aut rectè facta dicamus, si placet, illi autem appellant κατορθώματα, omneis numeros virtutis continent. sola enim sapientia in se[15] tota t conuersa est: quod idem in ceteris artibus non fit. * Vide 1. Officiorũ, §. 8. t fort. *versa est.*:
25 Inscitè autem medicinæ, & gubernationis vltimum cum vltimo sapientiæ comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & vt omnia, quæ homini accidant, infra se esse iudicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modò mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab-

ab alio, præter honesta, & turpia. Videamus nunc, quàm sint præclarè illa iis, quæ iam posui, consequentia. ‖ cùm enim hoc sit extremum 26 (sentis enim credo me iā diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tū vltimum, tum summum: licebit etiā finem pro extremo, aut vltimo dicere (*cum ergo hoc sit extremum, cōgruenter naturæ, conuenienterque viuere*, necessariò sequitur, omneis sapienteis semper feliciter, absolutè, fortunatè viuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quàm vitam, fortunasq; nostras, id est, vt quòd honestum sit, id solum bonum iudicemus. Potest id quidem fusè, & copiosè, & omnibus [u] electissimis verbis, grauissimisq; sententiis Rhetoricè & augeri & ornari: sed consectaria me Stoicorum, breuia, & acuta delectant.

u al. *lectißimis*

‖ Concluduntur igitur eorum argumenta sic, 27 Quod est bonum, omne laudabile est. quod autem laudabile est, omne honestum est. bonum igitur quod est, honestum est. Satísne hoc conclusum videtur? Certè, quod enim efficiebatur ex his duobus, [x] quæ erant sumta in eo, vides esse conclusum. duorum autem, è quibus effecta conclusio est, cōtra superius dici solet. Non omne bonum esse laudabile. [y] nā quod honestum sit. laudabile esse conceditur. Illud autem perabsurdum, Bonum esse aliquid, quod nō expetendum sit: aut expetendū, quòd non placés: aut, si id, non etiam diligendum: ergo & probādum. ita etiam laudabile. id auté honestum. ita fit, vt quòd bonū sit, id etiā honestū sit. ‖ Deinde 28 quæro, quis aut de misera vita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, vt ita dicam, dignam esse beatā vitā: [z] quòd nō possit quidé nisi honestæ vitæ iure cōtingere. ita fit, vt honesta vita, beata vita

x L. *quæ erāt sumta, in eo vides esse concl.*

y L. *nā quod laudabile sit, honestum esse conceditur. Illud autē p.*

z fort. *quod ne possit quidē nisi hon.*

vita sit, & quoniam is, [a] cui contingit, vt iure a al. *cui cō-*
laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad *tigit,*
gloriam, vt ob ea, quæ tanta sint, beatus dici
iure possit: idem de vita talis viri rectissimè
dicitur. ita, si beata vita honestate cernitur:
quod honestum est [b], id bonum solum haben- b al. *id solū*
29 dum est. ‖ Quod verò negari nullo modo pos- *bonum hab.*
sit, quem vnquam stabili, & firmo, & magno
animo, quem fortem virum dicimus effici pos-
se, nisi constitutum sit, non esse malum dolo-
rem? Vt enim qui mortem in malis ponit, non
potest eam non timere: sic nemo vlla in re
potest id, quod malum esse decernit, nō curare,
idque contemnere. quo posito, & omnium as-
sensu approbato, illud assumitur, eum, qui
magno sit animo, atque forti, omnia, quę cade-
re in hominem possint, despicere, & pro nihilo
putare. quæ cùm ita sint, effectum est, nihil esse
malum, quod turpe non sit. Atque iste vir al-
tus, & excellens, magno animo, verè fortis,
infra se omnia humana ducens, is inquam,
quem efficere volumus, quem quærimus, cer-
tè & confidere sibi debet, & suæ vitæ, & actæ,
& consequenti: & benè de se iudicare, statuens
nihil mali posse incidere sapienti. Ex quo in- c L. *idèm il-*
telligitur [c] idem, illud solum bonum esse, *lud, solum.*
quod honestum sit, [d] idque esse beatè viue- d al. *idém-*
30 re, honestè, id est, cum virtute viuere. ‖ Nec *que esse bea-*
verò ignoro varias Philosophorum fuisse sen- *tè viuere, &*
tentias, eorum dico, qui summum bonū, quod *honestè*, &c.
vltimum appello, in animo ponerent. quas * de quibus.
quamquam vitiosè quidam secuti sunt, tamen superiori li-
* non modò his tribus, qui virtutem à summo bro dictum
bono segregauerunt, cùm aut voluptatem, est.
aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in * al. *sed iam*
summis bonis ponerent, * sed etiam alteris *alteris.* Ita
tribus, [16] qui mancam fore putauerunt, sine apud c. 2. in
aliqua accessione virtutem, [17] ob eamque rem Mancum.
558.

e v.c. *singulis singulas addiderunt:* L. *singuli singulas addid.* al. *singulas singuli.*

f L. *cuiusmodi cuiusmodi sunt,* &c. al. *cuicuimodi sunt,*

trium earum rerum, quas suprà dixi e, singulas singulis addiderunt: his tamen omnibus eos antepono f, cuiusmodi sunt, qui summű bonum in animo, atque in virtute posuerunt. ‖ Sed 31
sunt tamen perabsurdi & ij, qui, cum scientia viuere, vltimum bonorum, & qui nullã rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alij momento vllo anteponentem: vt quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, obsistere visis, assensúsque suos firmè sustinere. His singulis copiosè responderi solet, sed quæ perspicua sunt, longa esse non debent. Quid autem apertius, quàm, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum, quæ sint secundum naturam g, tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudetúrque prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, & iis, quæ similes earum sunt, relinquitur, vt summum bonum sit, Viuere, scientiam adhibẽtem earum rerum, quæ natura eueniant, seligentem, quæ secundum naturam h, &, si quæ etiam contra naturam sunt, reiiciendum, id est, conuenienter, congruentérque naturæ viuere. ‖ Sed in ce- 32
teris artibus i, cùm dicitur artificiosè, posterum quodam modo, & consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant k. quod autem in quo sapienter dicimus, id apprimè rectè dicitur. quidquid enim à sapiente proficiscitur, id continuò debet expletum esse omnibus suis partibus. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam vt peccatum est, patriam prodere, parenteis violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic timere, sic mœrere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. verùm vt hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuò

g L. *fore vt tollatur omnis ea,*

h L. *& quæ etiam contra*

i L. *quod dicitur*

k L. *quod antẽ in aliquo sapienter dicimus, id,* &c.

nuò peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur à virtute, susceptione prima, non perfectione,
33 recta sunt iudicanda. ‖ Bonum autem, quod in hoc sermone toties vsurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paulum oppidò inter se differunt, & tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui bonũ definierit, id, quod esset natura absolutum [18] [l], id autẽ sequens, illud quod prodesset (ὠφέλημα enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, è natura absoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, si aut vsu aliquid cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui [m], bonorum notitia facta est. cùm enim ab iis rebus, quæ sunt secundum naturã, adscendit animus collatione rationis; tum ad
34 notionẽ boni peruenit. ‖ Hoc autem ipsum bonum, non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparãdo, sed propria vi sua & sentimus, & appellamus bonum. Vt enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonũ hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio genere valet, non magnitudine. nam cùm æstimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis: quantumcumque eò addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio virtutis, quæ gene-
35 re, non crescendo, valet. ‖ Nec verò perturbationes animorum, quæ vitã insipientium miseram, acerbámq; reddunt: quas Græci πάθη appellant (poteram ego verbum ipsum interpretans, morbos appellare: sed non conueniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος. sit igitur perturbatio, quæ nomi-

l L. *Id autem seqũẽs illud, quod prod. Id autẽ sequens illud etiã* al. *sequens autẽ illud etiam id quod prodesset*

m L. *boni notitia*

n L. *nec hæ igitur perturbationes,* &c.

o fort. *perturbationes, inquã, nulla natura vi-ciam.*

p fort. *maximè tamen Stoicis: qui nihil aliud,* &c. fort. *maximè tamen his, qui nihil aliud,* &c.

q L. *qui moueantur,*

r L. *obdurauit,*

ne ipso vitiosa declarari videtur) [n] hec hæ perturbationes vi aliqua naturali mouentur: omnésque hæ sunt genere quatuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant, ego malo lætitiam appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam [o]. perturbationes autem nulla naturæ vi commouentur: omniáque ea, sunt opiniones, ac iudicia leuitatis. itaque his sapiens semper vacabit. || Omne autem, quod honestum sit, id esse 36 propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum Philosophorum sententiis. præter enim treis disciplinas, quæ virtutem à summo bono excludunt, ceteris omnibus Philosophis hæc est tuenda sententia, [19] [p] maximè tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nium honestũ esse voluerunt. Sed hæc quidem est persacilis, & perexpedita defensio. quis est enim, aut quis vnquam fuit, aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, vt eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quàm illo modo peruenire? || Quam verò vtilitatem, aut quem 37 fructum petẽtes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, [q], quò moueantur, quibúsque de caussis ea versentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis viuit, aut quis cõtra studia naturæ tam vehementer [r] obdurauit, vt à rebus cognitu dignis abhorreat, eásque sine voluptate, aut vtilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui maiorum, aut Africanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, ceterorúmque virorum fortium, atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficia-

tur

38 tur voluptate? ‖ quis autem honesta in familia institutus [s], & educatus ingenuè, non ipsa turpitudine, etiam si cum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impurè, ac flagitiosè putet viuere? quis non odit sordidos, vanos, leueis, futileis? Quid autem dici [t] poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse [u] statuerimus, quo minùs homines tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est: nihil est enim, de quo minùs dubitari possit, quàm & honesta, expetenda per se, & eodem modo turpia, per se esse fugienda.

39 ‖ Constituto autem illo, de quo antè diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestũ sit, æstimandum esse, quàm illa media, quę ex eo comparentur. stultitiam autem, & temeritatem, & iniustitiam, & intemperantiã cùm dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eueniant, non ita dicimus, vt cum illo, quod positum est, solũ id esse malum, quod turpe sit, hęc pugnare videatur oratio: propterea quòd ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpeis actiones, quæ oriuntur è vitiis. quas enim Græci *κακίας* appellant, vitia malo, quàm malitias

40 nominare. ‖ * [x] HAEC tu, inquam, Cato, verbis illustribus, & id, quod vis declarantibus. Itaque mihi videris Latinè docere Philosophiam, & ei quasi ciuitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris [y] sermonibus: [z] P. & ista maximè propter limatam quandam & rerũ, & verborum tenuitatem. Scio enim esse quosdã, [a] qui quauis lingua philosophari possint, nullis tamẽ partitionibus [z] 1 nullis definitionibus [b] vtũtur ipsi, qui

s al. *reductus ing.*

t al. *poterit.*

u al. *statueremus,*

* CICER.

x L. *Ne tu, inquam*, & ita v.c.

y fort. *sermonib. audebat:*

z v.c. *& istam maximè pro-*

dicũt, ea se modò probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minimè obscuris non multus est apud eos disserendi labor. Quare attendo te studiosè, &, quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando, mihi enim erit iisdem istis fortasse iam vtendum. Virtutibus igitur rectissimè mihi videris, & ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria. quod enim vituperabile est per seipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam à vitio dictum vituperari. sin κακίαν, malitiam dixisses, ad aliud nos vnum certum vitium consuetudo Latina traduceret. hoc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur. ‖ Tum ille: 41

* Cato.

* His igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: quæ pertracta est à Peripateticis mollius. est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorationem dialecticæ. * Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summáque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quòd pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, & malis apellatur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controuersiam, sed nominum. mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quàm has sententias eorum Philosophorum re inter se magis quàm verbis dissidere: maiorem multò habere Stoicos, & Peripateticos rerum omnino discrepantiam, quàm verborum, quippe cùm Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beatè viuendum: nostri verò quod æstimatione omnino aliqua dignũ sit, complecti beatam vitam putent. ‖ An verò 42 certius quidquam potest esse, [22]. † quàm illa ratio eorũ, qui dolorem in malis ponunt, non possè sapientem beatum esse, cùm eculeo torquea-

* Stoicorũ cum Peripateticis discrepantia.

† *L. quàm illorum ratione, qui dolorem in m.*

quea

queatur? [25]Eorum autem,qui dolorem in malis non habent,ratio certè cogit, vti in omnibus tormentis conseruetur beata vita sapienti. etenim si dolores eosdem [d] tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos patria, quàm qui leuiore de causa:opinio facit,non natura,vim doloris aut maiorem, aut minorem.‖ Ne illud quidem est consentaneum vt,si cùm tria genera bonorum sint,quæ sententia est Peripateticorum,eo beatior quisq; sit,quo sit corporis, aut externis bonis plenior. [e] vt hoc idem approbandum sit nobis,vt qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. illi enim corporis commodis compleri vitã beatam putant: nostri nihil minùs. nam cùm ita placeat,ne eorum quidem bonorum, quæ nos [f] bona naturæ appellemus,frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam:certè minùs ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. ‖ etenim si & sapere,expetẽdum sit,& valere:coniunctum vtrumque magis expetendum sit,quàm sapere solùm: neq; tamen,si vtrumq; sit æstimatione dignum, pluris sit coniunctum, quàm sapere ipsum separatum. nam qui [g] valetudinem æstimatione aliqua dignam [h] videamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus nullam esse tantam æstimationem, vt ea virtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore.nobis aliter videtur: rectè, secúsne, postea, sed potéstne rerum maior esse dissensio? ‖ Vt enim obscuratur,& offunditur luce solis lumen lucernæ, & vt interit magnitudine maris Aegæi,stilla * muriæ: & vt in diuitiis Crœsi, * teruncij accessio:& gradus vnus

[d] fort. *tolerantius patiuntur.*

[e] al. *& hoc idem appr.*

[f] al. *prima natura app.*

v. c. *bona verè app.*

[g] v. c. *valitudinem.*

[h] fort. *videmus.*

* aquæ salsæ piscibus & salsamẽtis aptæ.

* Teruncij id est, triũ vnciarũ ex Varrone.

inea via, quæ est hinc in Indiam : sic, cùm sit is
bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista
rerum in corpore sitarum æstimatio, splendore
virtutis, & magnitudine obscuretur, & obrua-
tur, atque intereat necesse est. Et quemadmo-
[i] v. c. *eucærian.* dũ opportunitas (sic enim appellemus [i] εὐκαι-
ρίαν) non fit maior productione temporis (ha-
bent enim suum modum quæcumque oppor-
[k] v. c. *catorthôsin)* tuna dicuntur) sic recta effectio ([k] κατόρθωσιν
enim ita appello, quoniam rectum factum [l] κα-
[l] v. c. *catorthôma)* τόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenien-
tia, denique ipsum bonum, quod in eo posi-
tum est, vt naturæ consentiat, crescendi acces-
sionem nullam habet. ‖ Vt enim opportunitas 46
illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt tempo-
ris productione maiora : ob eámque causam
Stoicis non videtur optabilior, nec magis ex-
petenda beata vita, si sit longa, quàm si bre-
uis : vtuntúrque simili. Vt si cothurni laus il-
la esset, ad pedem aptè conuenire, neque
multi cothurni paucis anteponerentur, nec
maiores minoribus : sic quorum omne bo-
[m] ὁρίζεται, num conuenientia, atque opportunitate [m] fi-
nitur, nec plura paucioribus, nec longinquio-
ra breuioribus anteponentur. ‖ Nec verò satis 47
[n] v. c. *valitudo* acutè dicunt : Si bona valetudo pluris æsti-
manda sit longa, quàm breuis, sapientiæ quo-
que vsus longissimus quisque sit plurimi, non
intelligunt, valetudinis æstimationem spatio
iudicari : virtutis, opportunitate : vt videan-
tur qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bo-
nam mortem, & bonum partum, meliorem
longum esse, quàm breuẽ, non vident alia, bre-
uitate pluris æstimari: alia, diuturnitate. ‖ Ita- 48
que consentaneũ est his, quæ dicta sunt, ratione
illorum, qui illum bonorũ finem, quod appel-
lamus extremum, quod vltimum, crescere pu-
tant posse, iisdem placere, esse alium alio etiam
sapien

sapientiorem: itemq; alium magis alio vel pec-
care, vel rectè facere. quod nobis non licet di-
cere: qui crescere bonorum finem non puta-
mus. vt enim qui demersi sunt in aqua, nihilo
magis respirare possunt, si longè non absunt à
summo, vt iam, iamque possint emergere, quàm
si etiam tum essent in profundo: nec catulus
ille, qui iam appropinquat, vt videat, plus cer-
nit, quàm is, qui modò est natus: item qui
processit aliquantũ ad virtutis aditum, nihilo-
minùs in miseria est, quàm ille, qui nihil pro-
cessit. Hæc mirabilia videri intelligo. sed cùm
certè superiori firma, ac vera sint, his autem ea
consentanea, & consequentia: ne de eorum
49 quidem veritate est dubitandum. || sed quam-
quam negent, nec virtutes, nec vitia crescere:
attamen vtrumque eorum fundi quodammo-
do, & quasi dilatari putant. Diuitias autem
Diogenes censet non eam modò vim habere,
vt quasi duces sint ad voluptatem o, & ad vale- o v.c. *& ad valetudinem bon.*
tudinem bonam, sed etiam vt ea contineant:
non idem facere eas in virtute, neque in ceteris
artibus, ad quas esse dux pecunia potest, conti-
nere autem non potest. itaque si voluptas, aut
si bona p valetudo sit in bonis, diuitias quo- p v.c. *valitudo*
que in bonis esse ponendas: at, si sapientia bo-
num sit, non sequi, vt etiam diuitias bonum
esse dicamus: nec ab vlla re, quæ non sit in
bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest, ob
eámque causam, [24] q quia cogitationes, com- q I. *quia cognitiones, compr.*
prehensionésque rerum, è quibus efficiuntur
artes r, ad appetitiones mouent: cùm diuitiæ
non sint in bonis, nulla ars diuitiis contineri r L. delet præpositionem *ad.*
50 potest. || quòd si de artib. concedamus, virtutis
tamen nõ sit eadem ratio, propterea quòd hæc
plurimæ commentationis, & exercitationis in-
digeat: quod idem in artibus non sit: & quòd
virtus stabilitatem, firmitatem, cõstantiam tõ-

tius vitæ complectatur, nec eadem hæc in artibus esse videamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non vllam esse diceremus, confunderetur omnis vita, vt ab Aristone: nec vllum sapientiæ munus, aut opus inueniretur, cùm inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neq; vllum s delectum adhiberi oporteret. itaque, cùm esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum: & id malum solùm, quod turpe: tum inter hæc, & illa, quæ nihil valerent ad beatè, misereréve viuendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, vt essent eorum alia æstimabilia, alia contrà t, alia neutrum. ‖ quæque autem æstimanda essent, eorũ in aliis satis esse causæ, quamobrem 52.
quibusdam anteponerentur, vt in valetudine, vt in integritate sensuum, vt in doloris u vacuitate: vt gloriæ, diuitiarum, similium rerum: alia autem non esse eiusmodi: Itémq; eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem reiicerentur, vt dolorem morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum: partim non. Itemque hinc esse illud exortum, quod Zeno προηγμένον, contráque quod ἀποπροηγμένον nominauit, cùm vteretur in lingua copiosa, factis tamẽ nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. sed non alienum est, quo faciliùs vis verbi intelligatur, rationem huius verbi faciendi Zenonis exponere. ‖ Vt enim, inquit, nemo dicit 52
in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id enim est προηγμένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proximè accedit, vt secundus sit ad regium principatum: sic in vita nõ ea, quæ primario loco sunt, sed ea, quæ

s *al. dilectũ*

t Lamb. *alia neutrũ: quæ autem æstimãda essent, &c.*

v L. *vacuitate, in gloria, diuitiis, simili. rebus: alia autem*, &c.

x fort. *vt hic secundus, ille tertius sit ad regium princip.*

quæ ſecundum locum obtinent, προηγμένα, id eſt, producta nominentur. quæ vel ita appellemus (id erit verbum è verbo) ˣ vel promata,& illa remota, vel, vt dudum diximus, præpoſita, vel præcipua,& illa reiecta. *re enim intellecta, in verborum vſu faciles eſſe debemus.*

53 ‖ quoniam autem omne, quod eſt bonum, primum locum tenere dicimus: neceſſe eſt, nec bonum eſſe, nec malum hoc, quod præpoſitum, vel præcipuum nominamus, itaque id definimus, quod ſit indifferens, cum æſtimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, vt indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat vllo modo, vt nihil relinqueretur in mediis, quod aut ſecundùm naturam eſſet, aut contrà: nec, cùm id relinqueretur, ʸ nihil in his poni, quod ſatis æſtimabile eſſet: ᶻ nec hæc poſita, non aliqua eſſent præpoſita.

54 ‖ Rectè igitur hæc facta diſtinctio eſt. atque etiam ab iis, quo faciliùs res perſpici poſſit, hoc ſimile ponitur. Vt enim, inquiunt, ſi hoc fingamus eſſe quaſi finem, & vltimum, ita iacere talum, vt rectus aſſiſtat: qui ita talus erit iactus, vt cadat rectus, præpoſitum quiddam habebit ad finem: qui aliter, contrà: neque tamen illa præpoſitio tali, ad eum, quem dixi, finem pertinebit: ſic ea, quæ ſunt præpoſita, referuntur illa quidem ad finem: ſed ad eius vim, naturamque nihil pertinent.

55 ‖ Sequitur illa diuiſio, vt bonorum alia ſint ad illud vltimum pertinentia (ſic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: iam hoc ipſum inſtituamus, vt placuit, pluribus verbis dicere, quod vno non poterimus: vt res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ᵃ ποιητικὰ, alia vtrumque. de pertinentibus, nihil eſt bonum, præter actiones honeſtas. de efficientibus, nihil præter amicum. Sed & pertinentem, & efficientem ſapientiam volunt eſſe. nam quia ſapientia

x L. *vel promota, vt illa remota, vel, vt an.tum*

y fort. *vt nihil in his poneretur, quod ſatis*

z L. *nec, hoc poſito, vt non aliqua eſſent*

a V. C. *poetica,*

sapientia est conueniens actio, [b] eo illo pertinenti genere, quod dixi. [c] quòd autem honestas actiones affert & efficit, id efficiens dici potest.
‖ Hæc, quæ proposita dicimus, partim sunt per 56
se ipsa præposita, partim quòd aliquid efficiunt, [d] partim vtrumque. per se, vt quidam habitus oris, & vultus, vt status, vt motus: in quibus sunt & præponenda quædam, & reiicienda: alia ob eam rem præposita dicuntur, quòd ex se aliquid efficiant, vt pecunia: alia autem ob vtramque rem, vt integri sensus, vt bona vale-
tudo. ‖ de bona autem fama (quam enim 57
appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem & Diogenes, detracta vtilitate, ne digitum quidem, eius causa, porrigendum esse dicebant: quibus ego vehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cùm Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam, & sumendam esse dixerunt, esseque hominis ingenui, & liberaliter educati velle benè audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam viris, idque propter rem ipsam, non propter vsum: dicuntque, vt liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos: sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem,
etiam detracto vsu, consulendum. ‖ Sed, cùm, 58
quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus: consentaneum tamen est fungi officio, cùm id officium nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita,[25] vt eius ratio [e] reddi possit. Est autem officium, quod ita factum est, vt eius probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quòd neque in bonis ponatur, neque in contrariis. quoniamque in iis rebus, quæ neque in virtutibus

b L. *est ex illo pertinēti genere, quod dixi.*

c L. *quòd autem honestas actiones affert, & efficit, ideò efficiens dici potest.*

d L. *partim ob vtrūque.*

e L. *reddi possit. ergo vt etiam probabilis facti ratio reddi possit. Est autē officium*, & *ita* v. c.

tibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod vsui possit esse: tollendum id non est. Est autem eius generis actio quoque quædam, & quidem talis, vt ratio postulet agere aliquid, & facere, eorum. quod autem ratione [f] actum sit, id officium appellamus. Est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

f fort. *actū, seu factū sit, id officium*

59 || [g] Atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. iudicat igitur, cùm agit, officium illud esse, quod quoniam nūquam fallitur in iudicando, erit in mediis rebus officium, quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam, quod rectè factum appellemus, id autem est perfectum officiū: [h] erit autem etiam inchoatum: vt, si iustè depositū reddere, in rectè factis sit, in officiis ponatur, depositum reddere: illo enim addito, iustè, [i] facit rectè factum, per se autem hoc ipsum, reddere, in officio ponitur: quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud reiiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio cōtinetur, ex quo intelligitur, quoniam seipsos omnes natura diligūt, tam insipientem, quàm sapientem, sumturum quæ secundùm naturam sint, reiecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis. ex quo efficitur, versari in iis, quæ media dicamus.

g fort. *Ac perspicuum etiam illud*

h L: *erit etiā inchoatum:*

i L. *sit rectè factum:*

60 || [k] Sed cùm ab his omnia proficiscantur officia, non sine causa dicitur, ad ea referri omneis nostras cogitationes: in his & excessum è vita, & in vita mansionem. in quo enim plura sunt, quæ secundùm naturam sunt, huius officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, huius officium est è vita excedere. ex quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere è vita, cùm beatus sit: & stulti, manere in

k al. *Sed cùm ab his mediis omnia proficiscantur*

in vita, cùm sit miser. nam bonum illud, & malum, quod sæpe iam dictum est, posteà consequitur. prima autem illa naturæ, siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, [l] & delectum cadunt: estque illa subiecta quasi materia sapientiæ. itaque & manendi in vita, & migrandi ratio, omnibus iis rebus, quas suprà dixi, metienda. [26] ‖ [m] nam neque iis, qui virtute 61
retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est oppetenda: [n] vt sæpe officium est sapientis, desciscere à vita, cùm sit beatissimus, si id opportunè facere possit, quod est conuenienter naturæ viuere. sic enim censent, opportunitatis esse beatè viuere. itaque à sapientia præcipitur, se ipsam, si iusserit, sapiens vt relinquat. Quamobrem cùm vitiorum ista vis non sit, vt causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse manere in vita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundùm naturam esse dicimus. Et quoniam excedens è vita, & manens, æquè miser est: nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit; non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum. ‖ Pertinere autem 62
ad rem arbitramur, intelligi natura fieri, vt liberi à parentibus amentur. à quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum [o] intelligi debet figura, membrisque corporum: quæ ipsa declarant procreandi à natura habitam esse rationem. Neq; verò hæc inter se congruere [p] possent, vt natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspici potest: quarum in fœtu, & educatione laborem cùm cernimus, naturæ ipsius vocem videmur audire. Quare vt perspicuum est, natura nos à dolore abhorrere; sic apparet, à natura

l v. c. & dilectum cadunt:

m L. nam neque iis, qui virtute fruũtur, manendũ in vita: neque iis, qui sine virtute &c.

n L. & sæpe officium est sapientis. al. vt sæpe officium sit sapientis.

o L. intelligi debet ex figura, mẽbrisq;

p v. c. possint, al. possunt,

à natura ipsa impelli, vt eos, quos genuerimus,
63 amemus. ¶ Ex hoc nascitur, vt etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, vt oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quòd homo sit, non alienum videri. vt enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, vt oculi, vt aures: alia etiam ceterorum membrorum vsum adiuuant, vt crura, vt manus: sic immanes quædam bestiæ sibi solùm natæ sunt: at illa, q quæ in concha patula pinna dicitur: isque, qui enat è concha, qui, quòd eam custodiat, pinnoteres vocatur, in eámque cùm se recepit, includitur, vt videatur monuisse, vt caueret: itémque formicæ, apes, ciconiæ, aliorum etiam causa quędam faciunt. multò magis hæc coniunctio est hominis. itaq; natura sumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates.
64 ¶ Mundum autem censent regi numine deorum, eúmque esse quasi communem vrbem, & ciuitatem hominum, & deorum: & vnumquemque nostrûm, eius mundi esse partem. ex quo illud natura consequitur, vt communem vtilitatem nostræ anteponamus. vt enim leges omnium salutem, singulorum saluti anteponunt: sic vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, vtilitati omnium plus, quàm vnius alicuius, aut suæ consulit. nec magis vituperandus est proditor patriæ, quam cõmunis vtilitatis, aut salutis desertor, propter suam vtilitatem, aut salutem. ex quo fit, vt laudandus sit is, qui mortem oppetat pro repub. qui doceat, cariorem esse patriam nobis, quàm nosmetipsos. quoniamq; illa vox inhumana, & scelerata ducitur, eorum, qui negant se recusare, quo minùs, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur: r quod vulgari quodam versu Græco pronunciari solet: certè verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse

propter

q fort. *quæ in conchis patula pinna*

r Ἐμοῦ θανόντος ἡ γῆ μιχθήτω πυρί.

propter ipsos consulendum. ‖ Ex hac animorum affectione testamenta, commendationesq; morientium natæ sunt. quodque *nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia,* facilè intelligitur, nos ad coniunctionem, congregationemq; hominum, & ad naturalem communitatem esse natos. impellimur autem natura, vt prodesse velimus quamplurimis, in primisque docendo, rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solùm ad discendum propensi sumus, verùm etiam ad docendum. ‖ Atque vt tauris natura datum est, vt pro vitulis contra leones summa vi, impetuque contendant: sic ij, qui valent opibus, atque id facere possunt, vt de Hercule, & Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Iouem cùm optimum & maximum dicimus, cumque eundem salutarem, hospitalem, [s] statorem: hoc intelligi volumus, salutem hominum in eius esse tutela. Minimè autem conuenit, cùm ipsi inter nos abiecti, neglectique simus, postulare, vt diis immortalibus [t] cari simus, & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris vtimur priùs, quàm didicimus, cuius ea vtilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet, nec iustitiæ vllus esset, nec bonitati locus. ‖ Et quo modo hominum inter homines iuris esse vincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestiis. præclarè enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa, & deorum: [27] eos autem communitatis, & societatis suæ, vt bestiis homines vti ad vtilitatem suam possint sine iniuria. quoniamque ea natura esset hominis, [u] vt cum genere humano quasi ciuile ius

65 (beside "propter ipsos consulendum")
66 (beside "sumus, verùm etiam ad docendum")
67 (beside "Et quo modo hominum")

s al. *sospitatorem:*

t fort. *curasimus,*

u D. *vt ei cum genere humano.*

ius intercederet: qui id conseruaret, eum iustum:[28] [x] qui vi ageret, iniustum fore. sed, quemadmodum theatrum cùm commune sit, rectè tamen dici potest, eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in vrbe, mundóve communi non aduersatur ius, quo minùs suum

68 quidque cuiusque sit. ‖ cùm autem ad tuendos, conseruandosque homines hominem natum esse videamus: consentaneum est huic naturæ, vt sapiens velit gerere, & administrare remp. atque, vt è natura viuat, vxorem adiungere, [y] & velle ex ea liberos procreare. Ne amores quidem [z] sanctos, à sapiente alienós esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alij cadere in sapientem dicunt, si quis eiusmodi fortè casus inciderit, vt id

69 faciendum sit: alij nullo modo. ‖ Vt verò conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas, & emolumenta, & detrimenta, quæ [a] ὀφελήματα, & βλάμματα appellant, communia esse voluerunt: quorum altera prosunt, nocent altera. nec solùm ea communia, verùm etiam paria esse dixerunt. incommoda autem, & commoda ([b] εὐχρηστήματα, & δυσχρηστήματα appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt. illa enim, quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita, & reiecta dicimus. ea possunt paria non esse:[29] [c] sed emolumenta communia esse dicuntur. rectè autem facta, & peccata

70 non habentur communia. ‖ Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit [d] ex eo genere, quæ prosunt. quamquam autem in amicitia alij dicant, æquè caram esse sapienti rationem amici, ac suam: alij autem sibi cuique cariorem suam, tamen hi quoque posteriores

x L. *qui migraret, iniustum fore.*

y L. *& ex ea liberos procreare.*

z al. *castos.*

a v. c. *ophelemata, & blammata*

b v.c. *ita euchrestémata, & dyschrestémata appello*

c L. *sed communia esse dicuntur.*

d L. *ex eorũ genere, quæ*

fatentur, alienum esse à iustitia, ad quam nati
esse videamur, detrahere quid de aliquo, quod
sibi assumat. minime verò probatur huic disci-
plinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iusti-
tiam propter vtilitates asciscí, aut probari. eæ-
dem enim [e] voluptates poterunt eas labefacta-
re, atque peruertere. etenim nec iustitia, nec
amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsa per se
expetantur. ‖ Ius autem, quod ita dici, appella- 71
rique possit, [f] id esse naturam: alienumque esse
à sapiente non modò iniuriam [g] cui facere,
verùm etiam nocere. nec verò rectum est cum
amicis aut benè meritis consociare, aut con-
iungere iniuriam: grauissimeque, & verissimè
defenditur, numquam æquitatem ab vtilitate
posse seiungi. &, quidquid æquum, iustúmque
esset, id etiam honestum: vicissimque, quidquid
esset honestum, id iustum etiam, atque æquum
fore. ‖ Ad eásq; virtutes, de quibus disputatum 72
est, dialecticam etiam adiungunt, & physicam:
eásque ambas virtutum nomine appellant: al-
teram, quòd habeat rationem, ne cui falsò as-
sentiamur, néve vmquam captiosa probabili-
tate fallamur, eáque, quæ de bonis, & malis di-
ceremus, vt tenere, tuerique possimus. nam sine
hac arte quemuis arbitramur à vero abduci,
fallíque posse. rectè igitur, si omnibus in rebus
temeritas, ignoratióque vitiosa est, ab his ea,
quæ tollit hæc, virtus nominata est. ‖ Physicæ 73
quoque non sine causa tributus idem est ho-
nos: propterea quòd qui conuenienter naturæ
victurus sit, [h] ei & proficiscendum est ab omni
mundo, & ab eius procuratione. nec verò
potest quisquam de bonis, & malis verè iudi-
care, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ
etiam deorum, & vtrùm conueniat, néne, na-
tura hominis cum vniuersa: quæque sunt ve-
tera præcepta sapientium, qui iubent [i] *tempori
parere*,

[e] L. *vtilitates*

[f] L. *id esse natura: alienumq;*

[g] fort. *cuiquam facere*,

[h] L. *ei proficiscendũ est*

[i] καιρῷ πειθαρχεῖν, θεῷ ὑπείκειν, γνῶθι σεαυτὸν, μηδὲν ἄγαν.

parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis. Hæc sine Physicis quam vim habeant(& habent maximam)videre nemo potest. Atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura valeat, hæc vna cognitio potest tradere. [31] Nec verò pietas [k] aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest. *k L. aduersū*

74 ¶ Sed iam sentio me esse longiùs prouectum, quàm proposita ratio postularet. verùm admirabilis compositio disciplinæ, incredibilísque rerum traxit ordo. quæ,per deos immortaleis, nónne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil [l] descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tâmque compactum,& coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, vt non, si vllam literam moueris, labent omnia? nec tamen quidquam est,quod moueri possit. quàm grauis verò, quàm magnifica, quàm constans conficitur persona sapientis? qui,cùm ratio docuerit,quod honestum esset,id esse solum bonum, semper sit, necesse est, beatus, veréque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. *l al. discriptius.*

75 ¶ rectiùs enim appellabitur Rex, quàm Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectiùs magister populi (is enim est dictator) quàm Sylla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectiùs diues,quàm Crassus,qui nisi eguisset, numquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset. rectè eius omnia dicentur, qui scit vti solus omnibus. rectè etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora, quàm corporis: rectè solus liber, nec dominationi cuiusquam parens,

neque obediens cupiditati. ‖ rectè inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula iniici nulla possint: neque exspectet vllum tempus ætatis, vt tum denique iudicetur, beatúsne fuerit, cùm extremum vitæ diem morte confecerit, [m] quod ille vnus è septem sapientibus non sapienter Crœsum monuit. nam si beatus vnquam fuisset, beatam vitam vsque ad illum à Cyro exstructum rogum protulisset. quod si ita est, vt neque quisquam, nisi bonus vir, & omnes boni beati sint: quid Philosophia magis colendum, aut quid est virtute diuinius? 76

m fort. *quod ille vnus è septem non sapiẽter Cr.*

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM, ad Brutum,

LIBER IIII.

Zenoni Stoicorum principi nullam fuisse causam cur à Peripateticis dissentiret verbis in summi boni sententia: Stoicos virtutes & vitia perperàm exæquare, & in aliis multis labi.

CICERO. CATO.

QVAE * cùm dixisset, finem ille. ego autem [n] næ tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucidè. itaque, aut omittamus contrà omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: [o] tum enim diligenter, etsi minùs verè (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen [p] accuratè non modò fundatam, verùm etiam exstructam disciplinam [1] non est facile perdiscere. * TVM ille, ain' tandem, inquit, cùm ego te hac noua lege videam eodem die accusatori respõdere, & tribus 1

*CICERO. n V. C. *ne tu,*

o L. *tã enim diligenter,*

p L. *tam accurate non*

* CATO.

tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? quæ tamen à te agetur [2] non melior, quàm illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim & ab aliis, & à te ipso sæpe, vt tibi
2 deesse non possit oratio.‖*T V M ego, Non me- * CICER.
hercule soleo temerè contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam.
* O B S C V R A, inquit, quædam esse confiteor: * CATO.
nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. * C V R igitur * CICER.
easdem res, inquam Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur?
* E A S D E' M N E res, inquit? an parum disserui, * CATO.
non verbis Stoicos à Peripateticis, sed vniuersa re, & tota sententia dissentire? * A T Q V I, in- * CICER.
quam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totũ licebit.* P V T A B A M equidem satis, * CATO.
inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si videtur. sin aliud quid voles, postea. q * I M M Ò isto * CICER.
quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo. * V T placet, inquit. * CATO.
[3] etsi [r] illud erat aptius, æquum cuique conce-
3 dere.‖* E X I S T I M O, inquam, Cato, veteres il- * CICER.
los Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem: deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis & copiosè, & eleganter habuisse constitutam disciplinam, vt non esset causa Zenoni, cùm Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & à superioribus dissideret, quorum fuit hæc institutio. in qua animaduertas velim, quid putes mutandum, nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta sunt. vniuersa enim illorum ratione cum tota
4 vestra confligendum puto.‖qui cùm viderent, nos ita esse natos, vt & communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ, illustrésque

q L. *Immò isti quidem, inquam, loco nisi iniq. post.* *respondebo arb.*

r L. *illud erat æquius, sum cuique conc.* al. *illud erat æquius æquũ cuique*

sunt, iustitiam dico, temperantiam, ceterásque generis eiusdem: quæ omnes similes artium reliquarum, [4] materia tantùm ad meliorem partem, & tractatione differunt: eásque ipsas virtutes viderent nos [s] magnificentiùs appetere, & ardentiùs. habere etiam insitam quandam, vel potiùs innatam cupiditatem scientiæ, natósque esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communitatémque generis humani, eáque in maximis ingeniis maximè elucere: totam Philosophiam treis in parteis diuiserunt. quam partitionem à Zenone retentam esse videmus. ‖ quarum cùm vna sit, qua 5 mores [t] conformari putantur: differo eam partem, quæ quasi stirps est huius quæstionis: qui sit enim finis bonorum mox: hoc loco tantum dico, à veteribus Peripateticis, Academicísque, qui re consentientes, vocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem rectè appellaturi videmur, Græcè πολιτικὸν, grauiter, & copiosè esse tractatum. quàm multa illi de republica scripserunt? quàm multa de legibus? quàm multa non solùm præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primùm enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, politè, aptéque dixerunt, cùm definientes, tum partientes: vt vestri etiam sed vos squalidiùs: illorum, vides, quàm niteat oratio. ‖ deinde ea, quæ requirebant oratio- 6 nem ornatam, & grauem, quàm magnificè sunt dicta ab illis? quàm splendidè? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de Philosophia, de capessenda republica, de temperantia, [u] de fortitudine * [5] hominum, * . * . de spinis vellentium, vt Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornatè vellent, enucleatè minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortatio

[s] al. *cupidiùs* al. *cupientiùs*

[t] v. c. *confirmari put.* non pl.

[u] L. *de magnitudine animi, de societate generis humani: quod erat hominum non spinas vellentium, vt St.* * al. *quod erat hominũ spinas vellẽtiũ*, al. *more hominum nõ spinas vellentium.*

tationes? quæ etiam monita, & consilia, scripta ad summos viros? erat enim apud eos, vt est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio, duplex. nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibúsque, aut iis adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiam. ergo in vtroque exercebantur: eáque disciplina effecit tantam illorum vtroque
7 in genere dicendi copiam. || Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certè reliquerunt. Quamquam scripsit artem Rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, vt, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque vides, quo modo loquantur. noua verba fingunt: deserunt vsitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem, oppidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt. vides, quantam rem [x] agas: vt, Circeis qui habitet totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. [y] Quid ille incendat? restinguet citiùs, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem solùm esse sapientem, à te quidem aptè, ac rotundè: [z] quippe: habes enim à rhetoribus. illorum verò ista ipsa quàm exilia de virtutis vi? quàm tantam volunt esse, vt beatum per se efficere possit. pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant: res enim fortasse veræ, certè graues, non ita tractantur,
8 vt debent, sed aliquanto minutiùs. || Sequitur differendi ratio, cognitióque naturæ. nam de summo bono mox, vt dixi, videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. res enim præclarè ✻ habent, & quidem in vtraque par-

x al. *agat:*

y al. *Quid? ille incedat?*

z fort. *quippim? habes e.*

te.quid enim ab antiquis ex eo genere,quod ad disserendum valet,prætermissum est?qui & definierunt plurima: & definiendi arteis reliquerunt:quodque est definitioni adiunctum,vt res in parteis diuidatur,id & fit ab illis, & quemadmodum fieri oporteat,traditur,item de contrariis: à quibus ad genera, formásque generum deuenerunt. Iam argumenti ratione conclusi, caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis: extrema conclusio est.

‖ Quanta autem ab illis varietas argumentorum,ratione concludentium, [a] eorúmque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo?quid quòd pluribus locis quasi denuntiant,vt neque sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus exquiramus, [b] atque vt eorum alterum ab altero separemus? Quid ea,quæ dialectici nunc tradunt,& docent,nónne ab illis instituta sunt,& inuenta? de quibus etsi à Chrysippo maximè est elaboratum,tamen à Zenone minùs multò,quam ab antiquis, ab hoc autem quædam. [6] non meliùs,quàm veteres:quædam omnino relicta. ‖ cumque duæ sint artes, quibus perfectè ratio, & oratio compleatur, vna inueniendi,altera differendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregiè tradiderunt: hi omnino ne attigerunt quidem.nam è quibus locis,quasi thesauris,argumenta depromerentur, vestri ne suspicati quidem sunt, superiores autem [c] artificio, & via tradiderunt. quæ quidem res efficit, ne necesse sit,iisdem de rebus semper *quasi dictata decantare*,neque à commentariolis suis discedere. nam qui sciet, vbi quidque positum sit,quáque eò veniat,is,etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, sempérque esse in disputando suus. Quòd etsi ingeniis magnis præditi quidam dicendi

9

10

a al. *eorumque à captiosis*

b L. *atque vt eorum alterum ab altero ne separemus?*

c fort. *artificiũ, & viã tradiderunt.*

cendi

cendi copiam sine ratione consequuntur: *ars tamen, est dux certior, quàm natura.* aliud est enim poëtarum more verba fundere, aliud ea, quæ
11 dicas, ratione, & arte distinguere. || Similia dici possunt de explicatione naturæ: qua hi vtuntur, & vestri: neque verò ob duas modò causas, quod Epicuro videtur, vt pellatur mortis & religionis metus: [d] sed etiam modestiam quandã cognitio rerum cœlestium affert iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo? & magnitudinem animi, deorũ opera, & facta cernẽtibus: iustitiam etiam, cùm cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ voluntas, cuius ad naturam apta ratio, vera illa, & summa lex à Philosophis dicitur.
12 || Inest in eadem explicatione naturæ, insatiabilis quædam è cognoscendis rebus voluptas: in qua vna, confectis rebus necessariis, vacui negotiis, honestè, ac liberaliter possumus viuere. Ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos secuti sunt, vt & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Cùm autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cuius generis essent, quæreretur, Zeno id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca. de maxima autem re, eodem modo diuina mente, atque natura mundum vniuersum, atque eius maximas [e] partes administrari: materiam verò rerum, & copiã [f] apud eos, exilem: apud illos
13 vberrimam reperiemus. || quàm multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animãtium genere, ortu, membris, ætatibus? quam multa de rebus iis, quæ gignũtur è terra? quam multæ, quámque de rebus variis & causæ, cur quídque fiat, & demonstrationes, quemad-

[d] fort. *sed quòd & modestiam q.*

[e] al. *parteis.* al. *parcis.*

[f] L. *apud hos, exil.*

modum quæque fiant?qua ex omni copia plurima, & certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturam explicandam. ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. non enim, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in Physicis quidem Democritum puto: pauca mutat, vel plura sanè. at cùm g è plurimis eadem dicit, tum certè de maximis. quod item cùm vestri faciant, non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed hæc hactenus. ‖ * Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod continet Philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tanquam à parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quanquam à te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet Philosophiam, & qui à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, vt perspiciamus, si potuerimus, quidnam à Zenone noui sit allatum. Cùm enim superiores, è quibus planissimè Polemo, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, summum bonum esse dixissent, his verbis significari Stoici tria dicunt: vnum eiusmodi, viuere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura euenirent. hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod à te dictum est, CONVENIENTER NATVRAE VIVERE. ‖ alterum significare h idem, vt diceretur, officia omnia media, aut pleraque seruantem, viuere. hoc sic expositũ dissimile est superiori. illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebat, contingit sapienti soli: hoc autem inchoati cuiusdam officij est, non perfecti: quod cadere in nonnullos insipienteis potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus iis, QVAE SECVNDVM NATVRAM SINT, fruentem viuere.

14 (margin, beside "Nunc videamus")

15 (margin, beside "alterum significare")

g L. *de plurimis*

* Nullam fuisse Zenoni rationẽ cur à veteribus in sũmi boni explicatione discederet

h L. *idem, vt si diceretur.*

tuere. Hoc non est positum in nostra actione. complectur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur, & ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod certa significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia coniuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum, vt ab ipsis Stoicis scriptum videmus, à Xeno-
26 crate, atque ab Aristotele constitutus est. || itaque ad his cõstitutio illa prima [i] natura, à qua tu quoque ordiebare, his propè verbis exponitur. *Omnis natura vult esse conseruatrix sui, vt & salua sit, & in genere conseruetur suo.* ad hanc rem aiunt arteis quoque [k] exquisitas, quæ naturam adiuuarent: in quibus ea [l] numeretur in primis, quæ est viuendi ars, vt tueatur quod à natura datum sit: quod desit, acquirat. iidémque diuiserunt naturam hominis in animum, & corpus. cúmque eorum [m] vnumquodque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque vtriusque eorum per se expetendas esse dicebant, [n] cùm animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque ani-
27 mi bonis corporis anteponebant. || sed cùm sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse vellent, quæ esset naturæ comes, & adiutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, vt eum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in vtroque iuuaret eum, atque contineret. atque ita re primò simpliciter collocata, reliqua subtiliùs persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. de animi bonis accuratiùs exquirebant: in primísque reperiebant, in his inesse iustitiæ semina: primíque ex omnibus Philosophis à natura tributum esse docuerunt, vt ij, qui procreati essent, à procreatoribus amarentur,

i L. *natura,*
k L. *requisitas,*
l L. *numeratur*
m L. *vtrumque*
n L. *&, cum animum,* &c.

tur,& id, quod temporũ ordine antiquius est,
vt cõiugia virorũ,& vxorum,natura coniuncta
esse dicerent : qua ex stirpe orirentur amicitiæ
cognationum.atque ab his initiis profecti,om-
nium virtutum & originem , & progressionem
persecuti sunt.ex quo magnitudo quoque ani-
mi exsistebat,qua facilè posset repugnari , obsi-
stique fortunæ,quòd maximæ res essent in po-
testate sapientis.varietates autem , iniuriásque
fortunæ facilè veterum Philosophorum præ-
ceptis instituta vita superabat. ‖ Principiis au- 18
tem à natura datis, amplitudines quædam bo-
norum excitabantur , partim profectæ à con-
templatione rerum occultiorum,quòd erat in-
situs menti cognitionis amor, o ex quo etiam
rationis,explicandi, disserẽdique cupiditas cõ-
sequebatur:quódque hoc solum animal natum
pudoris,ac verecũdiæ particeps,appeténsq; est,
coniunctionum hominum,ac societatum, ani-
maduerténsque in omnibus rebus,quas ageret,
aut diceret,nequid ab eo fieret, nisi honestè, &
& decorè:his initiis, vt antè dixi , tanquam se-
minibus,à natura datis, temperãtia , modestia,
iustitia , & omnis honestas perfectè absoluta
est. ‖ Habes,inquam, Cato,formam eorum,de 19
quibus loquor, Philosophorum. qua exposita,
scire cupio,quæ causa sit, cur Zeno ab hac an-
tiqua institutione descierit : quídnam horum
ab eo non sit probatũ,quódne omnem naturã
cõseruatricem sui dixerit ? an quòd omne ani-
mal ipsum sibi commendatum, ? p vt se & sal-
uum in suo genere , incoluméque vellet ? an,
cùm omnium artium finis is esset , q quid na-
tura maximè quæreret , idem statui debere de
totius arte vitæ? an quòd , cùm animo consta-
remus, & corpore , & hæc ipsa , & eorum vir-
tutes per se esse sumendas ? an verò displicuit
ea,quæ tributa est animi virtutibus tanta præ-
stantia

o L. *ex quo etiam rationis explicandæ, disser.*

p L. *ut se salvum in suo g.*

q al. *quem natura* &c. al. *quod natura* &c.

ſtantia? an quæ de prudentia, de cognitione
rerum, de coniunctione generis humani: quæ-
que ab eiſdem de temperantia, de modeſtia,
de magnitudine animi, de omni honeſtate di-
cuntur? fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta
eſſe præclarè. neque enim eam cauſam Zeno-
20 ni deſciſcendi fuiſſe. || alia quædam dicent:
credo, magna antiquorum eſſe peccata, quæ
ille veri inueſtigandi cupidus, nullo modo
ferre potuerit. quid enim peruerſius, quid in-
tolerabilius, quid ſtultius, quàm bonam [r] va-
letudinem, quàm dolorum omnium vacuita-
tem, quàm integritatem oculorũ, reliquorúm-
que ſenſuum, ponere in bonis potiùs, quàm di-
cere, nihil omnino inter eas res, iiſque con-
trarias, intereſſe? ea enim omnia, quæ illi bo-
na dicerent, præpoſita eſſe, non bona: itémque
illa, quæ in corpore excellerent, ſtultè antiquos
dixiſſe per ſe eſſe expetenda: & ſumenda po-
tiùs, quàm expetenda. eadémque de omni vita,
quæ in vna virtute conſiſteret: illam vitam,
quæ etiam ceteris rebus, quæ eſſent ſecundum
naturam, abundaret, magis expetendam non
eſſe, ſed magis ſumendam: cúmque ipſa vir-
tus [s] efficiat ita beatam vitam, vt beatior eſſe
non poſſit, tamen quædam deeſſe ſapientibus
tum, cùm ſunt beatiſſimi: itaque eos id agere,
vt à ſe dolores, morbos, debilitates repellant.
O magnam vim ingenij, cauſámque iuſtã, cur
21 noua exſiſteret diſciplina! || Perge porrò. ſe-
quentur enim, quæ tu ſcientiſſimè complexus
es, omnem inſipientiam, & iniuſtitiam, alia vi-
tia ſimilia eſſe, omniaque peccata eſſe paria,
eóſque, qui natura, doctrináque longè ad vir-
tutem proceſſiſſent, niſi eam plenè conſecuti
eſſent, ſummè eſſe miſeros, neque inter eo-
rum vitam, & improbiſſimorum, quidquam
omnino intereſſe: vt Plato, tantus ille vir, ſi
ſapiens

r v.c. *valetudinem*.

s al. *ita efficiat beat.*

sapiens non fuerit, nihilo meliùs, quàm quiuis improbissimus, nec beatiùs vixerit. Hæc videlicet est correctio Philosophiæ veteris, & emendatio, quæ omnino aditum habere nullum potest in vrbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ita loquẽtem eum, qui se auctorem vitæ, grauiter, & sapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem: cúmque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eãdem vim tribueret,[t] alia nomina imponentẽ, verba modò mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronúsne causæ, in epilogo pro reo dicẽs, negaret esse malum [u] exsilium, publicationem bonorum? hæc reiicienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? in concione autem si loqueretur, [x] si Annibal ad portas venisset, murúmque iaculo traiecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? [y] an, senatus cùm triumphum Africano decerneret, quid de eius virtute, aut felicitate posset dicere, si neque virtus in vllo, nisi in sapiente, [z] nec felicitas verè dici potest? quæ est igitur ista Philosophia, quæ communi more in foro loquitur, in libello suo? præsertim cùm, quod illi verbis suis significent, [a] in eo nihil mouetur, de ipsis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, [b] alio modo. Quid enim interest, diuitias, opes, valetudinem, bona dicas, ánne præposita, cùm ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus, & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælij Panætius, cùm ad Qu. Tuberonem de dolore patiẽdo scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset, nunquam posuit, nõ esse malum dolorem: sed quid esset, & quale, quantúmque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cuius quidem,

22 (beside "tem? Patronúsne causæ")

23 (beside "Quid enim")

t L. iis rebus alia nomina imp.
u al. exsulium,
x L. si Hannibal ad p.
y L. In senatu, cùm triumphum Africano decerneret, quid de eius virt.
z fort. nec felicitas esse, verè dici potest.
a L. in eo nihil nouetur, de ips.
b L. alio modo dicantur. Quid enim, &c.

quo-

quoniam Stoicus fuit, sententia condemnata mihi videtur esse immanitate ista verborum.

24 Sed, vt propiùs ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta sunt, pressiùs agamus, eáque, quæ modò dixisti, cùm iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cū antiquis, his sic vtamur, quasi concessis: quæ in controuersiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. * Mihi verò, inquit, placet agi subtiliùs, &, vt ipse dixisti, pressiùs. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem à te elegantiora desidero. * A méne tu, inquam? sed tamen enitar, &, si minùs mihi multa occurrent, * Cato. * Cicer.

25 non fugiam ista popularia. Sed primùm [c] positum sit, nosmetipsos commẽdatos esse nobis, primámque ex natura hanc habere appetitionem, vt conseruemus nosmetipsos. hoc conuenit: sequitur illud, vt animaduertamus, qui simus ipsi, vt nos, qualeis oportet esse, seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus & corpore [d]: quæ sunt cuiusdammodi: nósque oportet, vt prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi boni, atque vltimi. quem, si prima vera sint, ita cõstitui necesse est, Earvm rervm, qvae svnt secvndvm natvram, quamplurima, & quammaxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quódque ego pluribus verbis, illi breuiùs, Secvndvm natvram vivere. hoc his bonorum videtur extremum.

c κείσθω.

d L. *quæ sint cuiusdãmodi necesse est: nósque oport.*

26 Age nunc isti doceãt, vel tu potiùs (quis enim ista melius?) quónam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis, vt honestè viuere, (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter viuere) summum bonum sit, & quónam modo, aut quo loco corp⁹ subitò deserueritis, omniáque ea, quæ cùm secundũ naturam sint, absint à nostra potestate: ipsum denique officium.

quæro

quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes à natura profectæ, subitò à sapientia relictæ sint. ‖ Quòd si non hominis summum 27
bonum quæreremus, [e] sed cuiusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid eiusmodi, quo verum faciliùs reperiamus) tamen illi animo non esset hic vester finis. desideraret enim [f] valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationem sui, earumque rerum custodiam: finemque sibi constitueret, SECVNDVM NATVRAM VIVERE: quod est, vt dixi, habere ea, quæ secundùm naturam sunt, vel omnia, vel plurima, & maxima. cuiuscumq; enim modi animal constitueris: necesse est, etiam si id sine corpore sit, vt fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sint in corpore: vt nullo modo, nisi vt exposui, constitui possit finis bonorum. ‖ Chry- 28
sippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere vtraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. cùm autem hominem in eo genere posuisset, vt ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non excellere animo, [g] sed vti nihil esse, præter animum, videretur. Vno autem modo in virtute sola summum bonum rectè poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: id ipsum tamen sic, vt ea mens nihil haberet in se quod esset secundùm naturam: vt [h] valetudo est. sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, vt non repugnet ipsum sibi. ‖ sin dicit obscurari quædam, nec 29
apparere, quia valdè parua sint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari

e al. *sed animantis:*

f v. c. *valitudinem,*

g v. c. *sed vt nihil*

h v. c. *valitudo est.*

tari sæpe, & obrui, sed non sunt in eo genere tantæ cõmoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obseruatio consequitur: sæpe accidit, vt nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint, [i] *vt in sole*, quod à te dicebatur, *lucernam adhibere nihil interest,*
30 *aut teruntium addere Crœsi pecuniæ.* ‖ Quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, vt ipsum, quod interest, non sit magnum. vt ei, qui iucũdè vixerit annos decẽ, [k] si æquè vita iucunda menstrua addatur, [8] quia momentũ aliquod habeat ad iucundam accessionem, bonum sit: sin autem id non concedatur, nõ continuò vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt, quod posteriùs posui, similiora. habent enim accessionẽ dignã, in qua laboretur: vt mihi in hoc Stoici iocari videãtur interdũ, cùm ita dicãt, si ad illã vitã, quæ cũ virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientẽ eam vitam potiùs, quò
31 hæc adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam causam fore. ‖ Hoc simile tandẽ est [9] non risu potiùs, quàm oratione [m] eiiciendum? ampulla enim sit, nécne sit, quis non iure optimo irrideatur, si labores? at verò grauitate membrorum, & cruciatu dolorũ si quis quem leuet, magnam ineat gratiã: nec, si ille sapiens ad tortoris eculeũ à tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset: sed, vt magnum, & difficile certamen iniens, cùm sibi cũ capitali aduersario, dolore, depugnandum videret, excitaret omneis rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, vt dixi, magnúmq; prælium. deinde non quærimus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum: sed quid tale sit [10] [n] vt expleat summum. vna voluptas è multis obscu-

[i] al. *insolem.*

[k] L. *si æquè iucunda vita menstrua addatur: quia momẽtum aliquod habeat ad iucundum accessio, bonum sit:*

[l] L. *in qua elaboretur:*

[m] v. c. *eiciendum?*

[n] L. *vt expleat summam.*

ratur in illa vita voluptaria:sed tamé ea,quamuis parua sit, pars est eius vitæ, quæ posita est in voluptate. nūmus in Crœsi diuitiis obscuratur:pars est tamen diuitiarum.quare obscurentur etiam hæc,quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modò partes beatæ vitæ. ‖ Atqui,si, vt cōuenire debet inter nos,est 32
quædam appetitio naturalis ea,quæ secundum naturam sunt,[11] o appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda.quo constituto,tum licebit otiosè ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beatè viuendum, de istis ipsis obscurationibus, quę propter exiguitatem vix,aut ne vix quidem appareant.[12] Quid p, de quo multa dissensio est? nemo enim est,qui aliter dixerit,quin omnium naturarum simile esset id,ad quod omnia referuntur: quod est vltimum rerum appetendarum.omnis enim est natura diligens sui.quæ est enim, quæ se vnquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut vim, aut vllius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quæ autem natura suæ primę institutionis oblita est?nulla profectò, quin suam vim retineat à primo ad extremum.‖ quo modo igitur euenit,vt homi- 33
nis natura sola esset, quæ hominem relinqueret,quæ obliuisceretur corporis,quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constátque inter omneis, conseruabitur,[13] vt simile sit q omnium naturale illud vltimum, de quo quæritur? tum enim esset simile,si in ceteris quoque naturis id cuique esset vltimum, quod in quaque excelleret. tale enim visum esset vltimum Stoicorum.
‖ Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? 34
quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum,

o L. *appetentu:*

p L. *de quo nulla dissensio est?*

q L. *omnium naturarum illud vlt.*

ortum, applicatũ esse ad se diligendum: esseque in se conseruando occupatum? quin potiùs ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius vnius occupatum esse custodia: reliquásque naturas nihil aliud agere, nisi vt id conseruent, quod in quaque [r] r fort. *sit optimum?*
optimum sit? quo modo autẽ optimum, si bonum præterea nullum est? si autẽ reliqua appetenda sunt, cur, quod est vltimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarũ appetitione concluditur? vt Phidias potest à principio instituere signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absoluere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud, quasi signum, ab-
35 soluere. || Qualem igitur natura hominem inchoauit? [s] ecquod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, præter modum ingenij quendam, id est, rationem; necesse est, huic vltimum esse, ex virtute vitam fingere. rationis enim perfectio, est virtus. si nihil, nisi corpus: summa erunt illa [t], valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quæritur. Quid ergo dubitamus in tota eius natura quæ-
36 rere quid sit effectum? || Cùm enim constet inter omneis, omne officium, munúsque sapientiæ, in hominis cultu esse occupatum: alij (ne me existimes contra Stoicos solùm dicere) eas sententias afferunt, vt summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alij contrà, quasi nullum corpus sit hominis, ita, prẹter animum, nihil curant: cùm præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit

s v.c. *& quod est munus, quod op.* &c. & ita L.

t v.c. *valitudo,*

(neque enim id possum intelligere)sed in quodam genere corporis : vt ne is quidem virtute vna contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. quamobrem vtrique [u] idem faciunt,vt si læuam partem negligerent [x],dexteram tuerentur : aut ipsius animi, vt fecit Herillus,cognitionem amplexarentur,actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta [y] sententia. at verò illa perfecta, atque plena, eorum, qui cùm de hominis summo bono quærerent,nullam in eo neq; animi, neque corporis partem vacuam tutela reliquerunt. ‖ Vos autem,Cato, quia virtus,vt omnes 37 fatemur, altissimum locum in homine, & maximè excellentem tenet, & quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus : [14] aciem animorum nostrorum virtutis splendore [z] perstringitis. in omni enim animante est summum aliquid,atque optimum,vt in equis, in canibus : quibus tamen & dolore vacare opus est, & valere. sic igitur in homine perfectio ista in eo potissimùm, quod est optimum, id est, in virtute laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quid inter sit naturæ quæq; progressio. non enim hoc,quod facit in frugibus, vt, cùm ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine cùm eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, vt ea, quæ prima dederit, ne deserat. ‖ itaque sensibus rationem adiunxit: [15] &, 38 ratione effecta [a],sensus non reliquit : vt si cultura vitium, cuius hoc munus est, vt efficiat,vt vitis cum partibus suis omnibus quam optimè se habeat, sed sic intelligamus, licet enim, vt vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa. si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa

u al. *item faciunt,*
x v.c. *dextrã tuerentur:* & ita L.
y L. *sentẽtia est. at v.*
z L. *præstinguitis.*
a L. *sensus nõ relinquit:quod sic intelligamus. Licet enim, vt vos quoq; soletis, fingere aliquid docendi causa. Vt si cultura vitiũ,cuius hoc munus est,vt vitis cũ partibus suis omnibus, quàm optimè se habeat: si igitur illa cultura vitis in vite insit, ipsa,* &c.

ipsa cetera, credo, velit, quę ad colendam vitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuátque nihil esse melius in vite, quàm se: similiter sensus, cùm accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cùm autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, vt omnia illa pri-
39 ma naturæ, huius tutelæ subiiciantur. ‖ itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare, vt mirari satis eorum inconstantiam non possimus. naturalem enim appetitionem, quam vocant ὁρμὴν, itémque officium, ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earū rerum, quæ secūdum naturam sunt. cùm autem ad summum bonum volunt peruenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro vno relinquunt: vt alia sumamus, alia appetamus potiùs, quàm vno fine omnia
40 concludant.[16] ‖ b At enim dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sunt, ad beatè viuendum pertineant. quod totum contrà est. introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia quæ leget, quǽque reiiciet, vnam referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus, in Aristonea vitia, & peccata incidemus, obliuiscemúrque, quæ virtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus, non multum ab Herili leuitate aberrabimus. duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo seiuncta vltima bonorum: quæ, vt essent vera, coniungi debuerunt, nunc ita separantur, vt disiuncta sint,
41 quo nihil potest esse peruersius. ‖ itaque contrà est, ac dicitis. nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, vt ad summam pertinentia, tenebit. quæsita enim virtus est, non quę relinqueret naturam,

b L. *At enim natura dicitis virtutem nō posse cōst.* al. *At enim verā dicitis virtutē non posse*, &c. al. *at enim nam dicitis*

sed quæ tueretur. At illa, vt vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa instituto hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, vt se conseruaret in ea natura in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat [c], quod maximè natura vellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur [d], nisi vt æquè pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in vna virtute finis bonorum. sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempè hoc effecerit, vt ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo, id est conuenienter naturæ viuere, à natura discedere. ‖ [e] Vt quidam Philosophi, cùm à sensibus profecti, maiora quædam, ac diuiniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cùm ex appetitione rerum, virtutis pulchritudinem adspexissent, omnia, propter quæ virtutem ipsam viderant, abiecerunt, obliti naturam omnem appetendarum rerum ita latè patere, [17] vt à principiis permanaret ad fineis: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honestè viuere: sed alius alio magis. ‖ Pyrrho scilicet maximè, qui virtute constituta nihil omninò, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret [f], & quodcumque tanquam occurreret. his hoc melior, quàm Pyrrho, quòd vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quàm ceteri, quòd penitus à natura recessit. Stoici autem, quòd finem bonorum in vna virtute ponunt, similes sunt illorum: quòd autem principiū officij quærunt, meliùs, quàm

c L. *quid maximè*

d L. *nisi vt ne qua pars nat.*

e L. *Atque vt quidam Philos.*

f al. *& quodcumque tandem occurreret.*

42

43

quàm Pyrrho: quòd ea non occurrentia fingunt, vincunt Aristonem: quòd autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum, desciscunt à natura, & quodammodo sunt non dissimiles Aristonis. Ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea seiungunt à finibus, & à summa bonorũ g: quæ cùm proponunt, vt sit aliqua rerum selectio: naturam videntur sequi. cùm autē negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere: rursus naturam reliquunt. g al. *quæ cùm præponunt,*

44 ‖ Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, quamobrem à superiorum auctoritate discederet, nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos iam longiores sumus. * NEVTRVM verò, inquit ille. nam & à te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. * OPTIME, inquā. quid enim mihi potest esse optatius, quàm cũ Catone omnium virtutum auctore de virtutibus disputare? * CATO. * CICER.

45 ‖ sed primùm illud vide, grauissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, HONESTVM QVOD SIT, *id esse solum bonum*: honestéque viuere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in vna virtute constituunt finem bonorum: quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidpiam, nisi quod honestum sit h, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modò nominaui. mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, à communibus initiis progredientem, videre vbi primùm insisteret, & vnde causa controuersiæ nasceretur, non, stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta, vti iisdem argumentis, h fort. *numeretur in bonis, idem dic.*

quibus illi vterentur, iisdémque sententiis. ‖ Minimè verò illud probo, quòd, cùm docuistis, vt vobis videmini solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ, [i] quorum ex electione virtus possit exsistere, non enim in selectione virtus ponenda erat, vt idipsum, quod erat bonorum vltimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia quæ sumenda, quæque legenda, aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, vt is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Vidésne, vt quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid iis faciẽdum sit, aut non faciendũ? vt nemo dubitet, eorũ omnia officia quò spectare, quid sequi, [k] quid fugere debeant. Si hoc vltimum bonorum, quod nunc à me defenditur, apparet statim, quæ sint officia, quæ actiones. Vobis autẽ quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atque honestũ, vnde officij, vnde agendi principium nascatur, non reperietis. ‖ Hoc igitur quæritis omnes, 46

47 & ij, qui, quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: [l] & vos ad naturam reuertimini. quibus natura iure responderit, non esse verum aliunde finem beatè viuendi à se principia rei gerendæ peti: esse enim vnam rationem, quæ & principia rerum agendarum, & vltima bonorum continerentur: atque, vt Aristonis esset explosa sententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res vllas, præter virtutes, & vitia, inter quas quidquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute, aut vitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum [m] diceret: &, cùm ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet: ad appe-

i al. *quorum ex selectione virt.*

k L. *quid fugere debeant?*

l L. *& vos, qui ad naturã reuer.*

m L. *esse diceret;*

appetitionem ⁿ autem rerum eſſe in his momenta diceret: quaſi verò hæc appetitio non
48 ad ſummi boni adeptionem pertineret. ‖ Quid autem minùs conſentaneum eſt, quàm, quod aiunt, cognito ſummo bono, reuerti ſe ad naturam, vt ab ea petant agendi principium, id eſt, officij? non enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quæ ſecundum naturam ſunt, appetenda: ſed ab his & appetitio, & actio commouetur. Nunc venio ad illa tua breuia, quæ conſectaria eſſe dicebas: & primum illud, quo nihil poteſt eſſe breuius: Bonum omne, laudabile: laudabile autem omne honeſtum: igitur omne bonum, honeſtum. *O plumbeum pugionem!* Quis enim tibi illud primum conceſſerit? quo quidem conceſſo, nihil opus eſt ſecundo. ſi enim omne bonum, laudabile
49 eſt, ᵒ omne laudabile honeſtum eſt. ‖ Quis tibi ergo iſtud dabit, præter Pyrrhonem, Ariſtoné, eorúmve ſimileis? quos tu non probas. Ariſtoteles verò, Xenocrates, tota illa familia, nõ dabit: quippe qui valetudiné, vireis, diuitias, gloriam, multa alia, bona eſſe dicant, laudabilia non dicant. & hi quidem ita non ſola virtute finem bonorum contineri putant, vt rebus tamen omnibus virtutem anteponant. quid cenſes eos eſſe facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine ſegregauerunt. Epicurum, Hieronymum, illos etiam, ſi qui Carneadeum finé tueri volunt? Iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterunt tibi iſtud concedere, qui ad honeſtatem aliud adiungant, quod ex eodem genere nõ ſit? Placet igitur tibi Cato, cùm res ſummiſeris, non conceſſas, ex illis efficere
50 quod velis? ‖ Iam ille ſorites, quo nihil putatis eſſe vitioſius. Quod bonum ſit, id eſſe optabile: quod optabile, eſſe expetendum: quod expetendum, laudabile; deinde reliqui gradus: ſed

n L. delet particulam *autem*.

o L. *omne bonum honeſtum eſt.* al. *omne honeſtum eſt.*

ego in hoc resisto. eodem enim modo, tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. [18] Illud verò minimè consectarium, p sed in primis hebes, illorum scilicet nominum gloriatione dignam esse beatam vitam, q quæ nõ possit sine honestate contingere, vt iure quisquam glorietur. ‖ Dabit hoc 51 Zenoni r Polemon: etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus digna est gloriatione, vt est, tantúmq; præstat ceteris rebus, vt dici vix possit: & beatus esse poterit virtute vna præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi conceder, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendũ: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitã beatã habere, in quo iure possit gloriari. etsi illi quidem etiã voluptates faciunt interdum gloriosas. ‖ Vides igitur, te 52 aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea quæ etiã concessa, te nihil adiuuent. Equidẽ in omnibus istis conclusionibus hoc putarẽ Philosophia, nobísque dignum, & maximè, cùm summum bonum quęreremus, vitam nostram, consilia, voluntates, non verba corrigi. quis enim potest istis, quæ te, vt ais, delectant, breuibus, & acutis, auditis, de sententia decedere? s Nam cùm ea spectant, & auent audire, cur dolor, malũ nõ sit: dicunt illi, asperum esse dolorem, molestũ, odiosum, contra naturam, difficilẽ toleratu: sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Hęc qui audierit, vt ridere non curet, discedet tamẽ nihilo firmior, ad dolorem ferendum quàm venerat. ‖ tu autem negas fortem esse quemquã 53 posse qui dolorẽ malũ putet. Cur fortior sit, si illud

p L. *sed in primis hebes illorum gloriatione dignã*, &c.
q L. *quia non possit.*
r L. *Polemo.*
s al. *Nam eum exspectant, & auent aud.*

illud, quod tute concedis, asperum, & vix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si vna litera commota sit, fore, tota vt labet disciplina. Vtrùm igitur tibi literam videor, an totas paginas commouere? vt enim sit apud illos, id quod est à te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa. (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si à falsis principiis profecta [t] congruent ipsa sibi, & à [t L. congru...]
54 proposito non aberrant. ‖ In prima igitur constitutione Zeno tuus à natura recessit: cumque summum bonum posuisset in ingenij præstantia; quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum: nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio melius esset, aut peius: his propositis, tenuit prorsus consequentia. rectè dicis. negare enim non possum: sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, vt illa, è quibus hæc nata sunt, vera
55 esse non possint. ‖ docent enim nos (vt scis) dialectici, si ea, quæ rem aliquam consequantur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur. Ita fit illa conclusio non solùm vera, sed ita perspicua, vt dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud: hoc: non autem hoc. igitur ne illud quidem. sic, consequentibus vestris sublatis, prima tolluntur. quæ sequuntur igitur: [x] omneis, qui non sunt sapientes, æquè miseros esse [y] sapienteis omneis summè beatos esse: rectè facta omnia æqualia: omnia peccata paria. [z] quæ cùm magnificè primò dici videntur, considerata minùs probantur. [19] sensus enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamat quodam modo, non posse adduci, vt inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset.

x v.c. om... | y v.c. sap...tis omnis | z fort. q... magnifice primò a... videntur, ...siderata ... | a fort. ... posse se ... duci, vt ...

‖ Posteà

‖ Posteà tuus ille Pœnulus(scis enim Citiæos, 56 clientes tuos, è Phœnicia profectos) homo igitur acutus causam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit: & primùm rebus iis, quas nos bonas [b] dicimus, concessit, vt haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, sapienti: hoc est, summè beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare, [c] natura ipsa accommodata esse concedit: negatque, Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiæ: illi, propter spem, viuere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quòd alia peccata plùreis, alia pauciores quasi numeros officij præterirent. iam insipienteis alios ita esse, vt nullo modo ad sapientiam possent peruenire: alios, qui possent, [d] si id gessissent, sapientiàm consequi. ‖ Hic loquebatur aliter, atque omnes: sentiebat idem, quod 57 ceteri, nec verò minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quàm illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutauerit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, & paulò minoris æstimauisset ea, quàm Peripatetici. vt sentire quoq; aliud, non solùm dicere videretur. Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret: totamq; eam in vna virtute ponitis: cumque omnis controuersia aut de re soleat, aut de nomine esse: vtraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est, opera danda est, vt verbis vtamur quàm vsitatissimis, & quàm maximè aptis, id est, rem declarantibus. ‖ Num 58 igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur

[b] v. c. *ducimus*.

[c] L. *natura ipsi accommodata*, &c.

[d] L. *si processissent*.

catur à superioribus, [20] verbis illi [e] commodiùs vtantur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cùm aliquid ei secundùm naturam esse videatur: omniaque, quæ secundùm naturam sunt æstimatione aliqua digna: eáque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundùm naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis, de qua sæpe iam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: [f] partim quæ voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam, [g] ex eis quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ coniuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt,
59 & absoluunt. || Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quàm Zeno, qui negat, longè præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum [h] cum valetudine, alterum cum morbo, non esse dubium, ad vtrum eorum natura nos ipsa deductura sit. sed tamen tantam vim honestatis esse, tantúmq; eam rebus omnibus præstare, & excellere, vt nullis nec suppliciis, nec præmiis [i] dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit: omniáque, quæ dura, difficilia, aduersa videantur, ea virtutibus iis, quibus à natura essemus ornati, [21] [k] obteri posse, non faciles illas quidem, nec cõtemnendas (quid enim esset in virtute tantum?) sed vt hoc iudicaremus, non esse in his partem maximam positam, aut beatè, aut secùs viuendi. ¶ Ad summum, ea, quæ Zeno æstimanda, &
60 sumenda, & apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plu-

rimis.

e fort. *commodioribus vtantur?*

f L. *partim habere, quæ voluptatem*

g L. *ex his quæ sint apta*, &c.

h v. c. *cum valitudine*

i L. *demoueri posset ex eo*, &c. & ita v. c.

k L. *obteri posse: valitudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vireis corporis, diuitias, & ceteras res huius generis, non faciles illas quidem*, &c.

rimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem vitam eam solam, quæ cum virtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego: modò commutatis verbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est, & gloria delectatus, qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, vt verba significant: quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit: cum iis, [22] [l] quibuscum re conueniebat, verbis discrepare? ¶ Quid, si reuiuiscant Platonici illi, & 61
deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cùm te, M. Cato, studiosissimum Philosophiæ, iustissimum virum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus: [23] [m] admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat: nominibus vterentur iis, quæ prima specie, admirationem: re explicata, risum mouerent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? sin te auctoritas commouebat: nobísne omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cùm in repub. princeps esse velles; ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maximè à nobis ornari, atque instrui posses? nobis enim ista quæsita à nobis descripta, notata præcepta sunt: omnium rerum publicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores ciuitatum [n] præscripsimus. eloquentiæ verò, quæ & principibus maximè ornamento est, & qua te audiuimus valere plurimùm, quantum tibi ex monu

l al. *quibuscum re cōcinebat, verbis discrepare?*

m fort. *demirati sumus.*

n al. *perscripsimus.*

monumentis nostris addidisses? Ea cùm dixissent, quid tandem talibus viris responderes?

62 ¶ * ROGAREM te, inquit, vt diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictauisses, vel potiùs paululum loci mihi, vt his responderem, dares: nisi & te audire nunc mallem, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cùm tibi. * ATQVI, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda. Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, sed te animaduertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas à Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutiùs disseruisse, tum sensisse grauiùs & fortiùs, quippe qui primùm o valetudinem bonam, expetendam neget esse, eligendam dicant: non quia sit bonum valere, sed quia sit p non nihilo æstimandum: neque tamen pluris quàm illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre non potuisse, quòd antiqui illi, quasi barbati, vt nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honestè viueret, si idem etiam benè valeret, benè audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, melioremque, & magis expetendam, quàm illius, qui æquè vir bonus multis modis esset, vt Ennij Alcmæo,

* CATO.

* CICERO.

o al. *validitudinem bonam,*

p L. *non nihili æstimandum:*

,, *Circumuentus morbo, exsilio, atque inopia.*

63 ¶ Illi igitur antiqui non tam acutè optabiliorem illam vitam putant, præstantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodò præponendam in seligendo, q non quo beatior hæc vita sit, sed quòd ad naturam accommodatior: & qui sapientes non sunt, omneis æquè miseros esse. Stoici hæc videlicet viderunt, illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, r & parricidiis inquinatos, nihilo miseriores esse, quàm eos, qui cùm castè, & integrè

q al. *non quòd*

r L. *& parricidiis*

integrè viuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. ‖ atque hoc loco similitudines eas, quibus illi vti solent, dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propiùs fore eos quidem ad respirandum, qui ad summā iam aquam appropinquāt, sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, & progredi in virtute, quo minùs miserrimus sit, antequam ad eam peruenerit, quoniam in aqua nihil adiuuat procedere: & quoniam Catuli, qui iam [s] despecturi sunt, cæci æquè, & ij, qui modò nati[t]: Platonem quoque necesse est, quoniam nondum videbat, æquè cæcum animo [u] ac Phalarim fuisse. ‖ Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamuis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse velis, donec euaseris. nec enim ille respirat antè quàm emersit, & Catuli æquè cæci [24] priusquam [x] despexerunt, ac si ita futuri semper essent, illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita leuantur in dies: alter [y] valet plus quotidie: alter videt. hi similes sunt omnibus, qui virtuti student: leuantur vitiis, leuantur erroribus. nisi fortè censes T. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quàm filium, cùm alter stabilire remp. studuerit, alter euertere. nec tamē ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut vbi? aut vnde? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in virtute processerat. ‖ conferam autem [z] auum tuum, Drusum, cum C. Graccho eius ferè æquali, quæ hic reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quàm impietas, & scelus. Vt iam omnes insipientes sint miseri, quod profectò sunt: non est tamen æquè miser.

64 65 66

s fort. *dispecturi*
t al. *caeci aeque, vt ij, qui*
u q.v.c. *ac Falarim*
x fort. *dispexerunt*,
y fort. *valet melius quot.*
z L. *auunculum t.*

miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam extinctam cupit. leuatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progressionis aliquantulum. || vestri autem progressionem ad virtutem fieri aiunt, leuationem vitiorum fieri negant. [a] At quo vtuntur homines acuti argumento ad probandum, operæpretium est considerare. Quarum, inquiunt, artium summa crescere potest, [25] earum etiam [b] contrariarum summa poterit augeri. ad virtutis autem summam accedere nihil potest, ne vitia quidem: igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Vtrùm igitur tandem perspicuísne dubia aperiuntur: an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, [c] vitia alia in aliis esse maiora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquænam fieri possit accessio. vos autem cùm perspicuis dubia debeatis illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. || itaque eadem ratione, qua sum paulò antè vsus, hærebitis. si enim propterea vitia alia aliis maiora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est, vitia non esse [d] omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, cùm consequens aliquod falsum sit, illud, cuius id consequens sit, non posse esse verum. Quæ est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cùm enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura [e] valetudinis, [f] diligentia rei familiaris: administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ, ipsum denique illud honestum, in quo vno vultis esse omnia, deserendum est, quæ diligentissimè contra Aristonem dicuntur à Chrysippo, ex ea difficultate [26] illæ

67 (margin, at "aliquantulum. || vestri autem progressionem")

68 (margin, at "tollere. || itaque eadem ratione")

a al. *At, quo vtantur homines acuti argumento ad probandum, operæpretium est considerare.*
b L. *contrariorum*
c fort. *vitia alia aliis esse maiora:*
d for. *omnia*
e v. c. *valetudinis.*
f ἐπιμέλεια

g fallaciloquentiæ (vt ait [h] Accius) malitiæ natæ
sunt. || [i] Quid enim? sapientia, vbi pedem po- 69
neret, non habebat sublatis officiis omnibus:
officia autem tollebantur [k] delectu omni, [l] &
discrimine remoto, quæ esse poterant rebus
omnibus sic exæquatis, vt inter eas nihil inter-
esset? ex his angustiis ista euaserunt deteriora,
quàm Aristonis. illa tamen simplicia: vestra ver-
suta. Roges enim Aristonem, bonáne ei videan-
tur hæc, vacuitas doloris, diuitiæ, valetudo?
neget. quid, quæ contraria sunt his, maláne? ni-
hilo magis. Zenonem roges. respondeat totidem
verbis. admirantes quæramus ab vtroque, quo-
nam modo vitam agere possimus, si nihil inter-
esse nostra putemus, [m] valeamus, ægríne simus:
vacemus, aut cruciemur dolore: frigus, famem
propulsare possimus, nécne possimus: viues,
inquit Aristo, magnificè, atque præclarè: quod
erit cumque visum ages, numquam angere,
numquam cupies, numquam timebis. || Quid 70
Zeno? portenta hæc esse dicit, nec ea ratione
vllo modo posse viui, sed differre inter ho-
nestum, & turpe, [n] nimium quantum nescio
quid, immensum, inter ceteras res nihil omnino
interesse. Idem adhuc audi reliqua, & risum
contine, si potes. Media illa, inquit, inter quæ
nihil interest, tamen eiusmodi sunt, vt eorum
alia eligenda sint, alia reiicienda, alia omnino
negligenda, hoc est, vt eorum alia velis, alia
nolis, alia non cures. At modò dixeras, nihil in
his rebus esse, quod interesset. Et nunc idem
dico, inquies, sed ad virtutes, & ad vitia nihil
interesse. [o] Quis istud, quasi nesciebat? || Verum 71
audiamus. Ista, inquit, quæ dixisti, valere, locu-
pletem esse, non dolere, bona non dico, sed,
dicam Græcè προηγμένα. Latinè autem pro-
ducta: sed præposita, aut præcipua malo. sic tole-
rabilius, & mollius. Illa autem, egestatem, mor-
bum,

g L. *fallaciloquæ (vt ait Accius)*
h al. *Stati⁹)* L. *Attius)*
i L. *Quod enim s. p. etiã vbi pedem poneret, non habebat* &c.
k al. *dilectu*
l L. *& discrimine remoto (quæ enim esse poterant: rebus omnibus sic exæquatis, vt inter eas nihil interesset?) ex his*
m fort. *valeamúsne, an ægri simus:*
n ὑπερβάλλοντι ὅσον,
o L. *Quid istud, quæso, nesciebat?*

bum, dolorem, non appello mala, sed, si libet,
reiectanea. Itaque illa non dico me expetere,
[p] sed legere, nec optare, sed sumere: contraria p al. *sed eli-*
autem non fugere, sed quasi secernere. Quid *gere,*
ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se
omnia, quæ secũdùm naturam sint, bona appel-
72 lare: quæ autem contrà, mala. || Vidésne igitur,
Zenonem tuum cum Aristone verbis cõsentire,
re dissidere: [27] cum Aristotele, & illis re [q] con- q L. *conci-*
sentire, verbis discrepare? cur igitur, cùm de re *nere,*
conueniat, non malimus vsitatè loqui? Aut do-
ceat paratiorem me ad contemnendam pecu-
niam fore, si illam in rebus præpositis, quàm si
in bonis duxero: fortioremque in patiendo do-
lore, si eum asperum, & difficilem perpessu, &
contra naturam esse, quàm si malum dixero.
73 || Facetè M. Piso, familiaris noster, [r] & alia mul- r al. *vt alia*
ta, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim aie- *multa,*
bat? bonum negas esse diuitias, præpositum esse
dicis. quid adiuuas? auaritiámne minuis? quòd si
verbum sequimur. primùm lõgius verbum, præ-
positum, quàm bonũ. Nihil ad rem. Ne sit sanè.
at certè grauius. nam bonũ, ex quo appellatum
sit, nescio: prępositum: ex eo credo, quòd prępo-
natur aliis. id mihi magnum videtur. itaq; dice-
bat plus tribui diuitiis à Zenone, qui eas in præ-
positis poneret, quàm ab Aristotele, qui bonum
esse diuitias fateretur: sed neç magnum bonum,
& præ rectis, honestisque contemnendum, ac
despiciendum, nec magnoperè expetendum:
omninoque de omnibus istis, verbis à Zenone
mutatis ita disputabat, & quæ bona negarentur
esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nomini-
bus ab eo appellari, quàm à nobis, hæc tristiori-
bus. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuique,
vt scis, amantissimus. || nos paucis ad hæc additis
74 finem faciamus aliquando. longum est enim ad
omnia respondere, quæ à te dicta sunt. nam ex

eisdem verborum præstigiis & regna [s] nata vo-
bis sunt, & impetia, & diuitiæ, & tantæ quidem,
vt omnia, quæ vbiq; sint, sapienteis esse dicatis.
solum prętereà formosum, solum liberũ, solum
ciuem: [t] stultorum omnia cōtraria, quos etiam
insanos esse vultis. Hęc παράδοξα illi, nos admi-
rabilia dicamus. Quid autẽ habent admiratio-
nis, cùm propè accesseris? cōferam tecum, quam
cuique verbo rem subiicias: nulla erit contro-
uersia. omnia peccata paria dicitis. 28 non ego
tecum iam [u] ita loquar, vt iisdem de rebus cùm
L. [x] Murenam, te accusante, defenderem. apud
imperitos tum illa dicta sunt: aliqui etiam co-
ronæ datum. nunc agendum est subtiliùs. || pec- 75
cata paria quonam modo? quia nec honesto
quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge
porrò. nam de isto magna dissensio est. illa ar-
gumenta propria videamus, cur omnia peccata
sint paria. Vt, inquit, in fidibus plurimis, [y] si
nulla earum ita contenta numeris sit, vt con-
centum seruare possit, omnes æquè incontentæ
sint: sic peccata, quia discrepant, æquè discre-
pant: paria sunt igitur. Hìc ambiguo ludimur.
æquè enim contingit omnibus fidibus, vt in-
contentæ sint: illud non continuò, vt æquè
incontentæ. collatio igitur ista te [z] nihil iuuat.
nec enim omneis auaritias, si æquè auaritias
esse dixerimus, sequitur etiam, vt æquas esse di-
camus. || Ecce aliud simile dissimile. Vt enim, 76
inquit, gubernator æquè peccat, si palearum
nauem euertit, & si auri: item æquè peccat,
qui parentem, & qui seruum iniuria verberat.
[a] Hæc non videre, cuius generis onus nauis
vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere?
Itaque aurum, [b] paleámve portet, ad benè,
aut ad malè gubernandum, nihil interesse. at
quid inter parentem, & seruulum intersit, intel-
ligi & potest, & debet. ergo in gubernando
nihil,

s fort. *vobis nata sunt,*

t al. *stultis*

u al. *ita iocabor,*

x al. *Muranam,*

y fort. *si nulla earum ita contēta sint, vt concētum*

z L. *nihil adiuuat.*

a fort. *Hic nemo non videt, cuius generis onus nauis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere. Itaque*

b L. *paleámne portet,*

nihil, in officio plurimum intereſt, quo in genere peccetur. [c] & ſi in ipſa gubernatione negligentia eſt nauis euerſa, maius eſt peccatum in auro, quàm in palea. omnibus enim artibus volumus attributam eſſe eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes qui cuique artificio præſunt, debent habere. Ita
77 ne hoc modo paria quidem peccata ſunt ‖ Vrgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum, imbecillitatis, & inconſtantiæ eſt: hæc autem vitia, in omnibus ſtultis æquè magna ſunt: neceſſe eſt paria eſſe peccata. Quaſi verò aut concedatur, in omnibus ſtultis æquè magna eſſe vitia, & eadem imbecillitate, & inconſtantia L. Tubullũ fuiſſe, qua illum, cuius is condemnatus eſt rogatione, [e] P. Scæuolam: & quaſi nihil inter res quoque ipſas, in quibus peccatur, interſit, vt, quo hæ maiores, minoréſve ſint, eo quæ peccentur in his rebus, aut maiora ſint, aut mino-
78 ra. ‖ Itaque (iam enim concludatur oratio) [30] hoc vno [f] vitio maximè mihi premi videntur tui Stoici, quòd ſe poſſe putant duas contrarias ſententias obtinere. quid enim eſt iam repugnans, quàm eundem dicere, quod honeſtum ſit, ſolum id bonum eſſe, qui dicat, appetitionem rerum ad viuendum accommodatarum, à natura profectam? Ita cùm ea volunt retinere, quæ ſuperiori ſententiæ conueniunt, in Ariſtonem incidunt: cùm id fugiunt, [31] re eadem defendunt, quæ Peripatetici, verba tenent mordicus. quæ rurſus dum filij [32] euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt, aſperiores, duriores & oratione, & mo-
76 ribus. ‖ quam illorum triſtitiam, atque aſperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem ſententiarum, nec diſſerendi ſpinas probauit: fuitque in altero genere mitior, in altero il-

c fort. *Etſi in ipſa gubernatione, ſi negligentia eſt nauis*, &c.

d fort. *Ita ne hoc modo quidem paria pecc.*

e al. P. *Scæuulam:*

al. *huius Lycoratione*.

lustrior: semperq; habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, vt ipsis scripta declarant. quos quidem tibi studiosè, & diligenter tractandos, magnopere censeo. ‖ Sed quoniam aduesperascit, & 80
mihi ad villam reuertendum est: nunc quidem hactenus: verùm hoc idē sæpe faciamus. *N o s verò, inquit ille. nā quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operam, vt audias me, quæ à te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, nisi quòd verbis aliter vtamur: mihi autem vestrorum nihil probari * S c r v p v l v m, inquam, abeunti. sed videbimus. Quę cùm essent dicta, discessimus.

* CATO.

* CICER.

M. TVLII CICERONIS
DE FINIBVS BONORVM & malorum ad Brutum,
LIBER QVINTVS.

Veterum Academicorum, Peripateticorúmque de summo bono sententiæ fusè explicantur.

M. PISO. QV. CICER. POMP. ATTICVS. CICER. L. CICERO.

1 C[a]VM audiuissem Antiochum, Brute, vt solebat, cum M. Pisone disputantem in eo gymnasio, quod Ptolemæium vocatur, vnáque nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster, cognatione, patruelis. amore, germanus: constituimus inter nos, vt ambulationem [b] postmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde vario sermone sex illa à Dipylo stadia confecimus. cùm autem venissemus [c] in Academiam, non sine causa nobilita

a L. *Cùm audissem Antiochū, Brute, vt solebā, cum M. Pisone, in eo gymnasio,* &c. & ita V. C.
b al. *pomeridianā conf.*
c L. *in Academiæ non sinè causa nob.*

bilitata spatia, solitudo erat ea, quam volueramus.
2 ‖ *TVM Piso. Naturáne nobis hoc, inquit, * PISO.
datum dicam, an errore quodam, vt, * cùm ea * *quando*
loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus [d] multos esse versatos, magis d L.*multum*
moueamur, quàm siquãdo eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptũ [e] aliquid legamus? e L.*aliquod*
velut ego nunc moueor. venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam solùm mihi afferunt, sed ipsum videntur in cõspectu meo hîc ponere, hîc Speusippus, hîc Xenocrates, hîc eius auditor Polemo: cuius ipsa illa sessio fuit, quam videmus. equidem etiã curiam nostram, Hostiliam dico, non hanc nouã, quæ mihi minor esse videtur, posteaquàm est maior: solebã intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum verò in primis auum cogitare. tanta vis [f] admonitionis inest in locis: vt non sine causa ex his f v.c.*ammonitionis*
3 memoriæ ducta sit disciplina. ‖ * TVM Quintus, est planè Piso, vt dicis, inquit. nam me * Q. CIC.
ipsum huc modò veniẽtẽ conuertebat ad sese Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos versabatur. quẽ scis quàm admirer, quámque eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis, & illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam [g] commouit, inanis scilicet, sed commouit tamen. *TVM g fort. *commonuit, inanis scilicet, sed, commonuit.*
Pomponius. At ego, quem vos, vt deditum Epicuro, insectari soletis, sum multùm equidem cum Phædro. quem vnicè diligo, vt scitis, in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: sed veteris prouerbij admonitu, virorum meminí: nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam: * P. ATTIC.
cuius imaginem non modò in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, [h] & in annu- h v. c. *& in annulis h.*

* M. CICER. lis habent. ‖ * HIC ego, Pomponius quidem,
inquam, noster iocari videtur, & fortasse suo
iure. ita enim Athenis se collocauit, vt sit pœ-
i L. cognomen. nè vnus ex Atticis.[i] vt id etiam [i] cognomine
videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assen-
tior: vsu hoc euenire, vt acriùs aliquando, &
attentiùs de claris viris, locorum admonitu,
cogitemus. scis enim me quodam tempore Me-
tapontum venisse tecum, nec ad hospitem antè
k v. c. & L. diuertisse. [k] diuertisse, quàm Pythagoræ ipsum illum lo-
cum, vbi vitam ediderat, sedémque viderim.
hoc autem tempore, etsi multa in omni parte
Athenarum sunt in ipsis locis indicia summo-
* Vide Nonium cap 2. in Exedra. 299. rum virorum: tamen ego illa moueor * exe-
dra. modò enim fuit Carneades: quem videre
videor. est enim nota imago: à sedéque ipsa
tanta ingenij magnitudine orbata desiderari
* PISO. illam vocem puto. ‖ * TVM Piso, Quoniam 45
igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, in-
quit? an eum locum libenter inuisit, vbi Demo-
sthenes, & Aeschines inter se decertare soliti
sunt? *suo* enim *quisque studio maximè ducitur.*
* L. CIC. * ET ille, cùm erubuisset: Noli inquit, ex me
quærere, qui in Phalericum etiam descenderim:
quo in loco ad fluctum aiunt declamare soli-
tum Demosthenem, vt fremitum assuesceret
voce vincere. modò etiam paululum ad dextrã
de via declinaui, vt ad Periclis sepulchrum ac-
cederem. quamquam id quidem infinitum est
l sic o. v. c. in hac vrbe. quacumque enim ingredimur,[l] in
* M. PISO. aliquam historiam vestigium ponimus. ‖ * TVM 46
Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imi-
tandos summos viros spectant, ingeniosorum
sunt. sin tantummodò ad indicia veteris me-
moriæ cognoscendæ, curiosorum. te autē hor-
tamur omnes, currentem quidem, vt spero, vt
eos, quos nouisse vis, etiam imitari velis. * HIC
* M. CIC. ego, Et si facit hic quidem, inquam, Piso (vt vi-

des)

des)ea, quæ præcipis: [m] tamen mihi grata est hortatio tua. * Tvm ille amicissimè, vt solebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiã conferamus, in primisque vt aliquid suorum studiorum Philosophiæ quoque impertiat, vel vt te imitetur, quem amat: vel vt illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. Sed vtrùm hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis bellè videris attendere. * Tvm ille timidè, vel potiùs verecundè, Facio, inquit, equidem. sed audistine modò de Carneade? rapior illuc. reuocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus.

m al. *mihi. tamen gr.*

* Piso.

* L. Cicer.

7 ‖ * Tvm Piso. Et si hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cùm hic adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia noua ad veterem illam vocare: in qua, vt dicere Antiochũ audiebas, non ij soli numerãtur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiã Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quẽ, excepto Platone, haud scio an rectè dixerim principẽ Philosophorũ. Ad eos igitur conuerte te, quæso. ex eorum enim scriptis, & institutis cùm omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, vt nemo sine eo instrumento [n] ad vllam rem illustriorem satis ornatus possit accedere, ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes extiterunt. vt ad minora veniam, mathematici, poëtæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti sunt.

* Piso.

n al. *ad rem vllam illustriorem*

8 ‖ * Ad quæ ego, Scis me, inquam, istud idem sentire Piso: sed à te opportunè mentio facta est. studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemo-

* M. Cic.

ras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorúmque sententia. censemus autem te facillimè id explanare posse, quod * & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complureis iam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere.* Et ille ridens, Agè, agè, inquit: satis enim scitè me nostri sermonis principium esse voluisti: exponamus adolescenti, si qua fortè possumus. dat enim id nobis solitudo quod si quis Deus diceret, nunquàm putarem, me in Academia, tanquam Philosophum, disputaturum. * o sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. * Mihi, inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum Quinctus, & Pomponius cùm idem se velle dixissent, Piso exorsus est. cuius oratio, attende, quæso, Brute, satísne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maximè probatam existimo. Sic est igitur locutus. ‖* Qvantvs ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis 9
est à me, vt breuissimè potui, pauló antè dictum. Sed est forma eius disciplinæ, sicut ferè ceterarum, * triplex: vna pars est, p naturæ: disserendi altera: viuendi, tertia. natura sic ab iis inuestigata est, vt nulla pars cœlo, mari, terra, (vt poëticè loquar) prætermissa sit. Quinetiam, cùm de rerum initiis, omníque mundo locuti essent, vt multa non modó probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se inuestigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. ‖ persecutus est Ari- 10
stoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniúmque ferè rerum, quæ è terra gignerentur, causas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta est inuestigatio rerum occultissimarum:

*vide infrà, & 2. de Orat. re.

* Piso.

o fort. *sed verendum, nedum huic obs.*

* M. Cic.

* Piso.

* Triplex Philosophia à Peripateticis constituta.

p L. naturę:

ctarum: disserendíque ab iisdem non dialecticè solùm, sed etiam oratoriè præcepta sunt tradita: ab Aristoteléque principe de singulis rebus in vtramque partem dicendi exercitatio est instituta, vt non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret: & tamen, vt in omnibus rebus, quidquid ex vtraque parte dici posset, expro-
11 meret. ‖ Cùm autem tertia pars benè viuendi præcepta quæreret, ea quoque est ab iisdem nõ solùm ad priuatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerump. rectionem relata. omnium ferè ciuitatum non Græciæ solùm, sed etiam Barbariæ, ab Aristotele, mores, instituta, disciplinas: à Theophrasto q leges etiam cognouimus. cúmque vterque eorum docuisset, qualem in republ. principem esse conueniret, pluribus præterea cum scripsisset, r qui esset optimus reipubl. status: hoc amplius Theophrastus, quæ essent in rep. * inclinationes rerum, & momenta temporum, in quibus esset moderandum, vtcumque res postularet. Vitæ autem degendæ ratio maximè quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione posita rerum: quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visa est dignissima, atque his de rebus & splendida est eorum, & illustris
12 oratio. ‖ De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, vnum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt: non semper idem dicere videntur: s nec in summa tamen ipsa aut varietas est vlla, apud hos quidem, quos nominaui: aut inter ipsos dissensio. sed cùm beata vita quæratur, idque sit vnum, quod Philosophia spectare, & sequi debeat: sitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus aduersis, in eo nonnunquam variari inter

q al. *etiam leges.*

r al. *quis*

* Politicæ quæstiones.

s al. *nec in sententia tamen*, &c. nõ pl.

cos,

eos, & dubitari videtur. quod maximè efficit Theophrasti de beata vita liber: in quo multum admodum fortunæ datur. quod si ita se habeat, non possit ᵗ beatam præstare vitam sapientia. hæc mihi videtur delicatior, vt ita dicam, molliórque ratio, quàm virtutis vis, grauitásque póstulat. quare teneamus Aristotelem, & eius * filium Nicomachum: cuius accuratè scripti, de moribus libri, dicũtur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit ᵘ patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodò plus in virtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris. ‖ simus igitur contenti his. 13
namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quàm reliquarum Philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, vt ipsi ex se nati esse videantur. primùm Theophrasti Strato, physicum se voluit. in quo & si est magnus, tamen noua pleraque, & perpauca de moribus. 5 ˣ Huius Lysias & oratione locuples, rebus ipsis ieiunior: concinnus deinde & elegans huius Aristo: sed ea, quæ desideratur à magno Philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. ‖ prætereo mul- 14
tos, in his, doctum hominem, & suauem Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota Philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem est grauitate proximus, & redundat oratio. attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici verè Peripateticus non potest. Antiquorum autem

senten

t L. *beatam vitam præstare sap.*

* Idē Laërtius in vita Eudoxi.

v L. *patris similis*

x L. *Huius Lyco, oratione locuples, rebus ipsis,* &c.
al. *huius Lyoratione*

ſententiam Antiochus noſter mihi videtur perſequi diligentiſſimè: quam eandem Ariſtote-
15 lis fuiſſe, & Polemonis docet. ‖ * Facit igitur Lucius noſter prudenter, qui audire de ſummo bono potiſſimùm velit. hoc enim conſtituto in Philoſophia, conſtituta ſunt omnia. nam ceteris in rebus ſiue prætermiſſum, ſiue ignoratum eſt quippiam, non plus incommodi eſt, quàm quanti quæque earum rerum eſt, in quibus neglectum eſt aliquid. ſummum autem bonum ſi ignoretur, viuendi rationem ignorari neceſſe eſt. ex quo tantus error conſequitur, vt, quem in portum ſe recipiant, ſcire non poſſint. cognitis autem rerum finibus, cùm intelligitur, quid ſit & bonorum extremum, & malorum, inuenta vitæ via eſt, conformatioque omnium
16 officiorum. ‖ Eſt igitur, [a] quò quidque referatur: ex quo, id [b] quod omnes expetunt, beatè viuendi ratio inueniri, & cōparari poteſt. quod quoniam in quo ſit, magna diſſenſio eſt, Carneadea nobis adhibenda diuiſio eſt, qua noſter Antiochus libenter vti ſolet. Ille igitur vidit, non modò quot fuiſſent adhuc Philoſophorū de ſummo bono, ſed quot omnino eſſe poſſent ſententiæ. Negabat igitur vllam eſſe artem, quæ ipſa à ſe proficiſceretur. etenim ſemper illud extrà eſt, quod arte comprehenditur: nihil opus eſt exemplis hoc facere longius. eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe verſari, ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. [c] Quoniam vt medicina [d] valetudinis, nauigationis gubernatio, ſic viuendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt eam quoque ab alia re eſſe
17 conſtitutam, & profectam. ‖ [e] Conſtitit autem ferè inter omneis, id, in quo prudentia verſaretur, & quod aſſequi vellet, aptum, & accommodatum naturæ eſſe oportere, & tale, vt ipſum per ſe inuitaret, & alliceret appetitum animi:

quem

* Summi boni quæſtio neceſſaria.

a τέλος

b τ' ἀγαθὸν

c fort. *Quoniam igitur vt medicina val.*

Idem Ariſtoteles 1. Ethicorum.

d v. c. *valitudinis.*

e al. *Conſtat autem*

quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moueat, itáq; à natura in primo ortu appetatur, non constat, déque eo est inter Philosophos, cùm summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis eius, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cùm quæritur in his quid sit extremum, & vltimum, fons reperiẽdus est, in quo sint prima inuitamenta naturæ. quo inuẽto, omnis ab eo, quasi capite, de sũmo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: alij censent primum ascitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum dolorem. ‖ f Ab iis alij, 18
quæ prima secundum naturam nominãt, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conseruationémque omnium partium, g valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteráque generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi, & semina. Ex his tribus cùm vnum aliquod sit, quo primùm natura moueatur, vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquid referri: vt illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, à qua totius vitæ ducat exordium. ‖ ex eo autem, quod statuerit esse, quo 19
primùm natu amoueatur exsistet etiam recti ratio, atque honesti. quæ cum vno aliquo ex tribus illis cõgruere possit, vt aut id i honestũ sit facere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare: aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adipiscendi. Ita fit, vt, quanta differentia est in principiis naturalibus

f al. *Alij ab iis, qua prima sec.*

g v. c. *valitudinem.*

h al. *aliquod*

i L. v. *id honestu sit, facere omn.*

bus tanta sit in finibus bonorum, malorumque dissimilitudo. Alij rursus [k] iisdem à principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima
20 illa secundum naturam obtinenda. Expositis iam igitur * sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes: voluptatis Aristippus: non dolendi, Hieronymus: fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi causa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarũ est vna sola defensa, eaque vehementer. nam voluptatis causa facere omnia, cùm, etiam si nihil [l] consequamur, tamen ipsum illud cõsilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. ne vitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, [m] ne si etiam euitare posset. At verò facere omnia, vt adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiam si ea non assequemur, id esse & honestũ, & solum per se expetendum,
21 & solũ bonũ Stoici dicunt. Sex igitur hæ sunt simplices de summo bonorum, malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quatuor defensæ. iunctæ autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec verò plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt. nam aut voluptas adiungi potest ad honestatem, vt Calliphoni, [n] Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, vt Diodoro: vt prima naturæ, vt antiquis: quos eosdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semouendam esse: quando ad maiora quædam, vt iam apparebit, nati sumus, de vacuitate doloris eadem ferè dici solent, quæ de

k al. *iisdem à principiis profecti, omne offici. &c.*
* al. *tribus.*
l al. *cõsequatur:* &c. non pl.
m L. *etiam si eum vitare posset.* al. *nec si etiam eum vitare posset.* al. *nisi etiã*
n al. *Clitomachoq;* pl.

nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum], præter scientiam, omnem consilij capiendi causam, inuentionemque officij sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cùm præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici vtuntur, hinc capiamus

24 exordium. || Omne animal seipsum diligit,[t] & simul ac ortum est, id agit, vt se conseruet, quòd hic ei primus ad omnem vitam tuëdam appetitus natura datur, se vt conseruet, atque ita sit affectum, vt optimè secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutioné confusam habet, & incertam, vt tantummodò se tueatur, qualecumque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paulum,? & quatenus quidquid se attingat, ad séque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, séque agnoscere, & intelligere quam ob causam [u] habet eum, quem diximus, animi appetitum: cœptátque & ea, quæ naturæ apta sentit appetere, & propulsare contraria: ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum exsistit, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, sic affectum, vt optimè affici possit,

25 ad naturámque accommodatissimè. || Quoniã autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, vt natura expleatur: nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia: quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desi-

t L. ac simul vt ortum est; &c. & ita v.c.

v fort. habeat.

derat. ‖ quare cum dicimus, omnibus anima- 26
libus extremum esse, secundum naturam viuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, vnum esse omnium extremum: sed vt omnium artium rectè dici potest commune esse, vt in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic [x] commune animalium omnium secundum naturam viuere, sed naturas esse diuersas, vt aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solùm in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, eà, quæ gignuntur è terra, multa quodammodo efficere ipsa sibi per se, quæ ad viuendum, crescendúmque valeant [y], & suo genere perueniant ad extremum: vt iam liceat vna comprehensione omnia complecti: nō dubitémque dicere, omnem naturam [z] esse conseruatricem sui, idque habere propositum quasi finem, & extremū se vt custodiat [a] quàm in proximo sui generis statu: vt necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis vltimum *, SECVNDVM NATVRAM viuere: quod ita interpretemur, viuere ex hominis natura vndique perfecta [b], & nihil requirente. ‖ Hæc igitur nobis 27
explicanda sunt: sed si enodatiùs, vos ignoscetis. huius enim ætati, & huic, nunc hoc primum fortasse audienti, seruire debemus. * ITA prorsus, inquam, etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamuis ad ætatem rectè isto modo dicerentur. * EXPOSITA igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, vt dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui. § quod idem [c] reipsa primum est, vt intelligamus,

x fort. *commune esse animalium omn.*

y fort. *& suo quaque in genere p.* al. *& sui generis p.*

z v.c. *seruatricē esse sui,*

a fort. *in quàm opt.*

* Peripateticorum de summo bono sentētia.

b *αὐτάρκους.*

* M. CICER.

* PISO.

c L. *reapse pr.*

mus, omne animal seipsum diligere. quod quāquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura [d] comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, vt, contrà si quis dicere velit, non audiatur) tamen nequid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. d al. *cōprehendit:rque:*

28 das puto. || etsi quî potest intelligi aut cogitari, esse aliquod animal quod se oderit? res enim, concurrent contrariæ. nam cùm appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consultò quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cùm id sua causa faciet: [e] & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest [f], necesse est quidem, si quis sibi ipsi, inimicus est, eum, quę bona sunt, mala putare: bona contrà, quæ mala: & quæ appetenda fugere: & quæ fugiēda, appetere: quę sine dubio vitæ sunt euersio. neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, vt ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minùs iniuriæ suo gnato facere (vt ait ipse) dum fiat miser, inimicus ipse sibi putandus est.

e fort. *& oderit se simul & diliget.*

f al. *necesse est enim.*

29 || sed alij dolore mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala sciētes ruunt, tamen se optimè sibi cōsulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

„ *Mihi sic vsus est: tibi vt opus est facto, face:*

velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, nocteis torqueri vellent: nec verò sese ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese malè rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, seséque diligunt. Quare, quotiescumque dicetur malè de se quis mereri, sibíque esse inimicus, atque hostis, vitam denique fugere: intelligatur aliquā subesse eiusmodi causam, vt ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum.

30 || Nec verò id satis est, neminem esse [g] qui ipse se oderit: g al. *qui se ipse oderit:*

ſed illud quoque intelligendum eſt, neminem eſſe, qui, quo modo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe. tolletur enim appetitus animi, ſi, vt in iis rebus, inter quas nihil intereſt, neutram in partem [h] propenſiores ſimus, item in nobiſmetipſis, quemadmodũ affecti ſimus, nihil noſtra arbitrabimur intereſſe. Atque etiã illud, ſi quis dicere velit, perabſurdum ſit: ita diligi à ſeſe quemquã, vt ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipſum, qui ſeſe diligat. hoc cùm in amicitiis, cùm in officiis, cùm in virtutibus dicitur, quomodocumq; dicitur, intelligi tamen quid dicatur poteſt [i]. in nobis autẽ ipſis ne intelligi quidem, vt propter aliam quampiã rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter eã noſmetipſos diligimus. ‖ quamquam quid eſt [k], quod magis perſpicuũ ſit, non modò carum ſibi quemque, verùm etiam vehementer carum eſſe? quis enim, aut quotus quiſque, cui, mors cùm appropinquet, 32.

" *Non refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu?*

Etſi hoc quidem eſt in vitio, diſſolutionem naturæ tam valde perhorreſcere. quod item eſt reprehendendum in dolore. ſed quia ferè ſic afficiuntur omnes, ſatis argumenti eſt, ab interitu naturam abhorrere: idque quo magis quidam ita faciunt, vt iure etiam reprehendatur, hoc magis intelligendũ eſt, hæc ipſa nimia in quibuſdam futura non fuiſſe, niſi quædam eſſent [l] modica natura. nec verò dico eorum metum mortis, qui quia priuari ſe vitæ bonis arbitrentur, aut quia quaſdam poſt mortem formidines extimeſcant, aut ſi metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem [m] fugiant: in paruis enim ſæpe, qui nihil eorum cogitant, ſi quando his ludentes minamur præcipitatu-

h L. *propenſiores ſumus*

i L. *in nobiſmet autem ipſis intelligi qui poteſt, vt propter aliã quampiam rẽ, verbi gr. propter voluptatẽ nos amemus?*

k *al. quod magis perſpicuum ſit, quàm non modò*, &c.

l μέτρια

m *fors. fugiunt:*

ros

ros aliunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit Pacuuius,

„ *Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia,*

32 sibi iniecto terrore mortis horrescunt. ‖ Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quinetiam cùm decreuerit esse moriendum, tamen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maximè autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cùm & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

9 *Configebat tardus celeres, stans* [n] *volanteis*, vt
33 apud Attium est [o], *pennarúmque contextu corpori tegumenta faciebat.*

‖ De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cùm arborum, & stirpium eadem pœnè natura sit: siue, vt doctissimis viris visum est, maior aliqua causa, atque diuinior hanc vim ingenuit [p], siue hoc ita sit fortuitò. [q] videamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsa esse non possint [r]: tamen cõcedo, vt, qui de hoc dissentiunt existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam priùs poterit à se quisque discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi Philosophi initium summi boni à natura petiuerunt, & illum

n L. *volatileis.*

o al. *pinnarúmque*

p L. *siue hoc ita sit fortuitò.*

q fort. *videmus ea, q.*

r fort. *ita tamẽ concedo, vt, qui de hoc dissentiũt, vel existimẽt quod velint, vel hoc intell.*

æquabiléſque habitus, effectiones, vſúſque cor-
36 poris, apta eſſe ad naturam videntur.‖ Iam verò animus non eſſe ſolùm ſed etiam cuiuſdammodi debet eſſe, vt & omneis parteis ſuas habeat incolumeis, & de virtutibus nulla deſit. ˣ Atqui in ſenſibus eſt ſua cuiuſque virtus, vt ne quid impediat, quominùs ſuo ſenſus quiſq; munere fungatur in iis rebus, celeriter, expeditéque percipiendis, quæ ſubiectæ ſunt ſenſibus. Animi autem, & eius animi partis, quæ princeps eſt, quæque mens nominatur, plures ſunt virtutes, ſed duo prima genera: vnum earum, quæ ingenerantur ſuapte natura, appellanturq; non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate poſitæ, magis proprio nomine appellari ſolent, quarum eſt excellens in animorum laude præſtantia. prioris generis eſt docilitas memoriæ: quæ ferè omnia appellantur vno ingenij nomine: eáſque virtutes qui habent, ingenioſi vocantur. alterum autem genus eſt magnarum, variarumq; virtutum: quas appellamus voluntarias, [10] vt prudentiam, téperantiam, fortitudinem, iuſtitiam, & reliquas eiuſdem generis. Et ſummatim quidem hæc erant de corpore, animoq; dicenda. quibus quaſi informatum eſt, quòd hominis natura po-
37 ſtulet. ‖ ex quo perſpicuũ eſt, quoniam ipſi è nobis diligamur, omniaq; & in animo, & in corpore perfecta velimus eſſe, ea nobis ipſa cara eſſe propter ſe & in iis eſſe ad benè viuendũ ʸ momenta maxima. nã cui propſita ſit conſeruatio ſui, neceſſe eſt huic partes quoque ſui caras eſſe, carioréſque, quo perfectiores ſint, & magis in ſuo genere laudabiles. ea enim vita expetitur, quæ ſit animi, corporiſque expleta virtutibus: in eoq; ſummum bonũ poni neceſſe eſt: quandoquidẽ id tale eſſe debet, vt rerum expetendarum ſit extremum. quo cognito,

ˣ al. *Atque.*

ʸ ῥοπὰν μεγάλας

dubitari non poteſt, quin, cùm ipſi homines ſibi ſint per ſe, & ſua ſponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ ſunt in vtriuſque motu, & ſtatu, ſua caritate colantur, & per ſe ipſæ appetantur. || Quibus expoſitis, 38 facilis eſt coniectura, ea maximè eſſe expetenda ex noſtris, quæ plurimum habent dignitatis: vt optimæ cuiuſque partis, quæ per ſe expetatur, virtus ſit expetenda maximè. Ita fiet, vt animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animíque virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multúmque excellunt, propterea quòd ex ratione gignuntur: qua nihil eſt in homine diuinius: etenim omniũ rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut ſine animo ſint, aut non multò ſecus, earum ſummum bonum in corpore eſt: vt non inſcitè illud dictum videatur in ſue [z], animum illi pecudi [11] datum pro ſale, ne putreſceret. Sunt autem beſtiæ quędam, in quib. ineſt aliquid ſimile virtutis, vt in leonibus, vt in canibus, vt in equis: in quibus non corporũ ſolùm, vt in ſuibus, ſed etiam animorum aliqua ex parte motus quoſdam videmus. in homine autem ſumma omnis animi eſt, & in animo, rationis ex qua virtus eſt: quæ rationis abſolutio definitur, quã etiam, atq; etiam explicandam putant. || Earum etiam 39 rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio eſt, non diſſimilis animantium. itaque & viuere vitam, & mori dicimus: arborémque & nouellam, & vetulam, & vigere, & ſeneſcere. ex quo non eſt alienum, vt animantibus, [12] ſic illis [a] & apta quædam ad naturam, aptare, & aliena amputare, earúmque augendarum, & alendarum quandam cultricem eſſe, quæ ſit ſcientia, atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur,

vt, quò

z L. *animam illi p. datam pro ſale ne putiſceret. vide Varr. 2. de re ruſtica Plin. lib. 8. c. 2. Nonium c. 2. in Putidũ 306.*

a L. *& apta quædam ad naturam putare, & aliena: earúmq; augẽdarum,* &c.

vt,quò natura ferat,eò possit ire.vt ipsæ vites,si loqui possint, ita se tractandas,tuendásque esse fateantur,& nunc quidem, quod eam tuetur,vt de vite potissimum loquar , est id extrinsecus. in ipsa enim parũ magna vis est,vt quàm optimè se habere possit,si nulla cultura adhibeatur.

40 ‖ At verò si ad vitem sensus accesserit, vt appetitum quẽdam habeat, & per se ipsa moueatur, quid facturam putas ? an ea,quæ per vinitorem antea consequebatur [b], etiam per se ipsam curabit ? sed vidésne accessuram ei curam,vt sensus quoque suos,eorúmq; omnium appetitum, &,siqua sunt ei membra adiuncta,tueatur ? sic ad illa,quæ semper habuit,iũget ea,quæ postea accesserint : nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat : sed volet secundum eam naturam,quæ postea ei adiuncta sit, viuere. ita similis erit finis boni , atque antea fuerat , nec idem tamen. non enim iam stirpis bonũ quæret,sed animalis.quòd si non sensus modò ei sit datus , verùm etiam animus hominis : non necesse est , & illa pristina manere , vt tuenda, & inter hæc multò esse cariora , quæ accesserint? animíque optimum quamque partem carissimam ? in eaque expletione naturę summi boni finem consistere,cùm longè , multúmque præstet mens , atque ratio ? [13] Sic & extremum [c] omnium appetendorum,atque ductum à prima cõmunitate naturæ,multis gradibus adscendit, vt ad summum perueniret : quod cumulatur ex integritate corporis : & ex mentis ratione perfecta.‖

b particula, *etiam* nõ est in v,c.

c L.*omnium appetendorũ, ductũ à prima cõmẽdatione nat*.

41 Cùm igitur ea sit,quam exposui,forma naturæ : si, vt initiò dixi, simul atque ortus esset,se quisque cognosceret , iudicaréque posset , quæ vis & totius esset naturæ , & partium singularũ , continuò videret , quid esset hoc, quod quęrimus,omnium rerũ quas expetimus, summum , & vltimum : nec vlla in re peccare

posset,nunc verò à primo quidem mirabiliter
occulta natura est, nec perspici, nec cogno-
sci potest. progredientibus autem ætatibus,
sensim, tardéve potiùs quasi nosmetipsos co-
gnoscimus. itaque illa prima commendatio,
quæ à natura nostri facta est, nobis obscura,
& incerta est : primúsque appetitus ille aimi
tantum agit,vt salui, atque integri esse possi-
mus.cùm autem despicere cæperimus, & sen-
tire, quid simus, & quid ab animantibus cete-
ris differamus,tum ea sequi incipimus, ad quæ 42
nati sumus, ‖ quam similitudinem videmus in
bestiis,quæ primò, in quo loco natæ sunt, ex
eo se non commouent : deinde suo quæque
appetitu mouetur. serpere anguiculos, nare
anaticulas, euolare merulas, cornib. vti vide-
mus boues, [14] [d] vespas aculeis:suam denique
cuique naturam esse ad viuendum ducem.quæ
similitudo in genere etiam humano apparet.
parui enim primo ortu sic iacent,tanquam o-
mnino sine animo sint. cùm autem paulũ fir-
mitatis accesserit, & animo vtuntur, & sensi-
bus,connitunturque vt sese erigant : & mani-
bus vtuntur, & eos agnoscunt, à quibus edu-
cantur : deinde æqualibus delectantur, liben-
térque se cum his congregant , dantque se ad
ludendum:[15] * fabellarúmque auditione ducũ-
tur:déque eo,quòd ipsis superat, aliis gratifica-
ri volunt:animaduertúntque ea, quę domi fiũt,
curiosiùs.incipiuntq; commentari aliquid, &
discere:& eorũ,quos vident, nolunt non igno-
rare nomina:[e] quibúsque rebus cũ æqualibus
decertant,si vincunt, [f] efferunt se lætitia : victi
debilitantur,animósq; demittunt. ‖ quorũ sine 43
causa fieri nihil putandum est. est enim natura
sic generata vis hominis, vt ad omnem virtu-
tem percipiendam facta videatur : ob eamque
causam parui virtutum simulacris, quarum in
se

d I. *napas aculeis* : vi- Non. c. 2. in Nepam 592.

* Non. c. 2. in fabellæ 346. & c. 3. in auditus 37.135.

e I. *quibúsque de rebus.*

f or. *efferũtur lætitia:*

se habent semina, sine doctrina mouentur. sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur. nam cùm ita nati, factique simus, vt & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referẽdæ gratiæ principia in nobis contineremus, atq; ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, à contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, è quibus accendi Philosophi ratio debet, vt eam, quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perueniat extremum. nam, vt sæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur. cùm autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, vt progredi possit longiùs, per se sit tamen
44 inchoata. ‖ intrandum est igitur in rerum naturam, & penitùs, quid ea postulet, peruidendum. aliter enim g NOSMETIPSOS NOSSE NON POSSVMVS. quod præceptum quia maius erat, quàm vt ab homine videretur, idcircò assignatum est Deo. iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmetipsos. cognitio autem hæc est vna, vt vim nostri corporis, animique norimus, sequamurque eam vitam, [16] quæ rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, vt ea, quæ dixi, quàm perfectissima à natura haberemus: confitendum est, cùm id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi vltimo consistere naturam, atque id esse summum bonum, quod certè vniuersum sua sponte ipsum expeti, & propter se, necesse est, quoniam antè demonstratum est, etiam singulas eius par-
45 teis esse per se expetendas. ‖ In enumerandis autem corporis commodis, si quis prætermissam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur. vtrùm enim sit voluptas in

g γνῶθι σαυτόν.

in iis rebus, quas primas SECVNDVM NATVRAM ESSE DIXIMVS, nécne sit, ad id, quod agimus, nihil interest: si enim (vt mihi quidem videtur) non explet [h] bona naturæ voluptas, iure prætermissa est. sin est in eis, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, vnum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutauerit. ‖ Et adhuc quidem ita nobis 46
progressa ratio est, vt ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ. nunc autem aliud iam argumentandi sequamur genus, vt non solùm, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque vis sit: idcircò in his rebus [i] summa nostra sponte moueamur. Atque vt à corpore ordiar, vidésne, vt, si qua in membris praua, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? vt etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, vt aut non appareat corporis vitium, aut quàm minimum appareat? multósque etiam dolores curationis causa perferant? vt, si ipse vsus membrorum non modò non maior, verùm etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam reuertatur? etenim cùm omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est eius etiam parteis propter se expeti, quod vniuersum propter se expetatur. ‖ Quid? 47
in motu, & statu corporis nihil inest, [k] quod animaduertendum esse ipsa natura iudicet? quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihílne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? nónne odio dignos multos putamus, qui quodam motu, aut statu videntur

h sic o. v.c. al. *natura bona voluptas*,

i vox, *summa*, videtur inanis.

k al. *quod non animaduertendum*

videntur naturæ legem & modum contemsisse? Et, quoniam hæc [l] ducuntur de corpore, quid est, cur non rectè pulcritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam si prauitatem, imminutionemque corporis, propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem [m] fugiamus in statu, & motu corporis: quid est, cur pulcritudinem non sequamur: atque etiam [n] valetudinem, vireis, vacuitatem doloris non propter vtilitatem solùm, sed etiam ipsas propter se expetamus? Quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maximè è natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus. || Videamus animi
48 partes: quarum est adspectus illustrior. quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor, & scientiæ, vt nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. Videmúsne, vt pueri verberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendísque deterreantur? vt pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? vt aliis narrare gestiant? vt pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, & situm perferant? [o] Quid verò, qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nónne videmus eos nec [p] valetudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem? || Mihi quidem Homerus huiusmodi quiddam vidisse videtur in
49 iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. neque

l fort. *dicuntur*

m fort. *fugimus*

n v.c. *valitudinem,*

o L. *Quid verò? qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nónne videmus &c.*

p v.c. *valitudinis.*

enim

enim vocum ſuauitate videntur, aut nouitate quadam, & varietate cantandi reuocare eos ſolitæ, qui præteruehebantur, ſed quia multa ſe ſcire profitebantur, vt homines ad earum ſaxa diſcendi cupiditate adhæreſcerent. ita enim inuitant Vlyſſem: nam verti, vt quædam Homeri, ſic iſtum ipſum locum)

„ q *O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlyſſes,*
„ *Auribus vt noſtros poſsis* r *agnoſcere cantus?*
„ *Nam nemo hæc vmquam eſt tranſuectus cærula curſu,*
„ *Quin prius adſtiterit vocum dulcedine captus,*
„ *Poſt variis auido ſatiatus pectore muſis,*
„ *Doctior ad patrias lapſus peruenerit oras.*
„ *Nos graue certamen belli, cladem'q;* s *tenemus,*
„ *Græcia quam Troia diuino numine vexit,*
„ *Omniaq; è latis* t *rerum veſtigia terris.*

q Δεῦ ῥάγ' ἰὼν, πολύαιν' ὀδυσεῦ, μέγα κῦδος ἀχαιῶν, &c. ἰλιάδ. μ.
r al. *cognoſcere*
s al. *canemus,*
t al. *regum*

Vidit Homerus, probari fabulam non poſſe, ſi cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. ſcientiam pollicentur: quam non erat mirum ſapientiæ cupido patria cariorem. atque omnia quidem ſcire, cuiuſcumque modi ſunt, cupere curioſorum: duci verò maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum virorum eſt putandum. || quem enim 50 ardorem ſtudij cenſetis fuiſſe in Archimede, qui, dum in puluere quædam deſcribit attentiùs, ne patriam quidem captam eſſe ſenſerit? quantum Ariſtoxeni ingenium conſumtum videmus in muſicis? quo ſtudio Ariſtophanem putamus ætatem in literis u duxiſſe? quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus, propter diſcendi cupiditatem, videmus vltimas terras eſſe peragratas? quæ qui non vident, nihil vmquam magna cognitione dignum amauerunt. Atq; hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea ſtudia, quæ dixi, non intelligunt, idcircò eſſe ea propter ſe

u fort. *traduxiſſe?*

expe

expetéda, quòd, nulla vtilitate obiecta, delectentur animi, atque ipsa scientia, [17] etiam si [x] in
51 commoda datura sit, gaudeant. ‖ Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus à nobis stellarum motus, contemplationesque rerum cœlestium, eorumque omnium, quæ natura obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moueant: & quid historia delectet, quam solemus persequi vsque ad extremum: prætermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec verò sum inscius, esse vtilitatem in historia, non modò volupta-
52 tem. ‖ Quid, cùm fictas fabulas, è quibus vtilitas nulla duci potest, cum voluptate legimus? quid, cùm volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parenteis, patriam, multa prætereà minimè necessaria? quid, quòd homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique, [y] delectentur historia? maximeque eos videre possumus res gestas audire, & legere velle, qui à spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocircà intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad
53 discendum, cognoscendumq; moueamur. ‖ Ac veteres quidem Philosophi, [z] in beatorum insulis, fingunt qualis natura sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirenteis, nihil aliud esse acturos putant, nisi vt omne tempus in quærendo, ac discendo in naturæ cognitione consumant. nos autem non solùm beatæ vitæ istam oblectationem videmus, sed etiam leuamentum miseriarum. itaque multi cùm in potestate essent hostium, aut tyrannorum, [a] multi in custodia, multi in exsilio, dolorem suum
54 doctrinæ studiis leuauerunt. ‖ Princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius [b] cùm patria

x L. *incommodatura sit:*

y L. *delectantur*

z *ἐν μακάρων νήσοις,*

a fort. *multi cùm in custodia, multi cùm in exsilio,*

b al. *cùm è patria*

pulsus

pulsus esset iniuria, ad Ptolemæum se Regem
* Alexandriam contulit, qui cùm in hac ipsa
Philosophia, ad quam te hortamur, excelleret,
Theophrastiq; esset auditor, multa præclara in
illo calamitoso otio scripsit, non ad vsum ali-
quem suum, quo erat orbatus: sed animi cultus
ille, erat ei quasi quidam humanitatis cibus.
Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito ho-
mine, oculis capto, sæpe audiebam, cùm se lucis
magis, quàm vtilitatis desiderio moueri diceret,
somnum denique nobis, nisi requietem corpo-
ribus, & medicinam quandam laboris afferret,
contra naturam putaremus datum. aufert enim
sensus, actionemq; tollit omnem. itaque, si aut
requietem natura non quæreret, aut eam posset
alia quadam ratione consequi, [18] [c] facilè pate-
remur, qui etiam nunc agendi aliquid, discen-
díq; causa propè contra naturam vigilias susci-
pere soleamus. ‖ Sunt auté [d] clariora, vel planè 55
perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxi-
mè scilicet in homine, [e] sed in omni animali,
vt appetat animus aliquid agere semper, neque
vlla conditione quietem sempiternam possit
pati. facile est hæc cernere in primis puerorum
ætatulis. quamquam enim vereor, ne nimius
in hoc genere videar; tamen omnes veteres
Philosophi, maximè nostri, ad incunabula acce-
dunt, quòd in pueritia facillimè se arbitrentur
naturæ [f] voluptatem posse cognoscere. vi-
demus igitur, vt conquiescere ne infantes qui-
dem possint: [19] cùm verò paulùm [g] processe-
rint, lusionibus vel laboriosis delectantur, vt
ne verberibus quidem deterreri possint: eáque
cupiditas agendi aliquid adolescit vnà cum
ætatibus. Itaque, ne si iucundissimis quidem
nos somniis vsuros putemus, [20] Endymionis
somnum nobis [h] nolimus dari: idque si accidat,
mortis instar putemus. ‖ Quin etiam inerti- 56
tissimos

*vidè Laërtium in vita Demetrij.

c L. *facilè nos eo carere pateremur:* al. *facilè nos eo carerem*.

d fort. *luce clariora*,

e fort. *sed & in omni animali*,

f L. *voluntatem posse*

g fort. *ætate processerint*,

h L. *nolimus dari*.

tissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, videmus tamen & animo, & corpore moueri semper, &, cùm re nulla impediantur necessaria, aut alueolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere: cúmque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari, ne bestiæ quidem, quas delectationis causa cõcludimus, cùm copiosius alantur, quàm si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri: motúsq; solutos, & vagos, à na-
57 tura sibi tributos, requirunt. || Itaque, vt quisq; optimè natus, institutúsq; est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatus, [21] possit paratissimis vesci voluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessunt remp. honoribus, imperiísq; adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in vita, [i] tantum abest, vt voluptates consectentur: etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimáque parte hominis, quæ in nobis diuina ducenda est, ingenij & mentis acie [k] fruuntur, nec voluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec verò intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut inuestigationem nouarum: quo studio, cùm satiari non possunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant: tantáq; est vis talibus in studiis, vt eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fineis bonorum, quos vtilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicandísque naturis ætates conterere videa-
58 mus. || Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos, actionum autem genera plura, vt obscurentur etiam minora maioribus. maximæ autem sunt, primùm, vt mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione versamur,

[i] al. *tantum abest, vt voluptates consectemur, vt etiam curas, sollicitudines, vigilias perferant:*

[k] al. *fruantur,*

consideratio, cognitioque rerum cœlestium,& earum, quas à natura occultatas, & latenteis, indagare ratio potest: deinde rerump. administratio, aut administrandi,sciendique prudens, temperata,fortis,& iusta ratio, reliquæque virtutes,& actiones virtutibus congruentes: quæ vno verbo complexi omnia, [l] honesta dicimus: ad quorum etiam cognitionem, & vsum iam corroborati, natura ipsa præeunte deducimur. omnium enim rerũ principia parua sunt, [m] sed suis progressionibus vsu augentur: nec sine causa: in primo enim ortu inest * temeritas,& mollities quædam, vt nec res videre optimas, nec agere possint. virtutis enim,beatæque vitæ, quæ duo maximè expetenda sunt,serius lumen apparet: multo etiã seriùs,vt planè,qualia sint, intelligantur. præclarè enim Plato, BEATVM, CVI ETIAM IN SENECTVTE CONTIGERIT, vt sapientiam,verasque opiniones assequi possit. ‖ Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est,nunc de maioribus,cõsequentibusq; 59
videamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formauit, vt alia in primo ortu perficeret, alia progrediẽte ætate fingeret, neque sanè multum adiumentis externis,& aduētitiis vteretur, animum autem reliquis rebus ita perfecit,vt corpus. sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis,vt nihil,aut non multum adiumento vllo ad suam conformationem indigeret. quod autem in homine præstantissimum,atque optimum est,id deseruit. etsi dedit talem mentem,quæ omnem virtutem iam accipere posset, ingenuitq; sine doctrina [n] notitias paruas rerum maximarum, & quasi instituit docere,& induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa virtutis. sed virtutem ipsam inchoauit: nihil amplius. ‖ itaque nostrum est (quod 60
nostrũ dico,artis est) ad ea principia,quæ accepimus,

[l] χαλά
[m] al. *sed suis progressionibus, & vsu augentur:*
* *teneritas,*
[n] ἐννοίας

pimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paulò, magisq; ipsum propter se expetendum, quàm aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mẽtis excellens perfectio, vt vix cogitari possit, quid intersit. itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studiũ, ad virtutem, & ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur: eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita gerũtur, vno nomine o honesta dicuntur. quorum omnium quæque sint notitiæ, quæq; significentur rerum vocabulis, quæque cuiusque vis, & natura sit, mox videbimus. o καλὰ

61 ‖ hoc autem loco tantùm explicemus, p hæc, honesta quæ dico, præterquàm quòd nosmetipsos diligamus, prætereà q suapte natura per se esse expetenda, indicant pueri: in quibus, r vt in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? vt illi efferuntur lętitia, cùm vicerint? vt pudet victos? vt se accusari nolunt? quàm cupiũt laudari? quos illi labores non perferunt, vt ęqualium principes sint? quæ memoria est in his benè merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optima quaque indole maximè apparent. in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur, sed hæc in pueris expressa. p al. *hæc honesta, quæ dico,* q for. *suapte natura, & per se* r ὥσπερ ἐν τοῖς κατόπτροις.

62 ‖ in iis verò ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis s homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contrà in illa ætate pudorem, constantiam, etiamsi sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum, proditorem, quamquam reip. nostræ profuit, non odit? quis vrbis conseruatorem Codrum, quis Erichthæi filias non s L. *hominis,*

maximè laudat? cui Tibuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? an obliuiscamur, quantoperè in audiendo, legendoque moueamur, cùm piè, cùm amicè, cùm magno animo aliquid factum cognoscimus? ‖ quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad 63
decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cùm illa dicuntur?

„ *Ego sum Orestes.*

contraque ab altero,

„ *Immò enimuerò ego sum, inquam, Orestes.*

Cùm autem etiam exitus ab vtroq; datur conturbato, errantique regi: ambos ergo vnà viuere precamur. quoties hoc agitur, quandóve, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua non modò vtilitas nulla quæritur, sed contra vtilitatem etiam conseruatur fides. ‖ Talibus exemplis non fictæ solùm fabulæ, 64
verùm etiam historiæ refertæ sunt, & quidem maximè nostræ. nos enim ad sacra Idæa concipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus Regibus: nostri Imperatores pro salute patriæ sua capita [t] vouerunt: nostri Consules Regem inimicissimum, mœnibus iam appropinquantem, monuerunt, à veneno vt caueret: nostra in rep. &, quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inuenta est: & qui interficeret filiam, ne stupraretur. quæ quidem omnia, & innumerabilia prætereà, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse vtilitatum suarum, [u] nósque, cùm ea [x] laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci? Quibus rebus breuiter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persequutus) sed his rebus concluditur profectò

t al. *deuouerunt*;

u fort. *& nos*,

x L. *laudamus*,

fecto, & virtutes omneis, & honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his hæ-
65 ret, esse per se expetendum. ‖ In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tã illustre, nec quod latiùs pateat, quàm coniunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas, & communicatio vtilitatum, & ipsa caritas generis humani: quæ nata à primo satu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & stirpe cõiungitur, serpit sensim foras cognationibus primùm, tum affinitatibus, deinde amicitiis: y post vicinitatibus cum ciuibus, & iis, qui publicè socij, atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ. quæ animi affectio suum cuique tribuẽs, atque hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanæ munificè, & æquè tuens, iustitia dicitur: cui adiunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt generis eiusdem.

y L. *post vicinitatibus, tum ciuibus,*

66 ‖ atq; hæc ita iustitiæ propria sunt, vt sunt virtutum reliquarũ communia. nam cùm sic hominis natura generata sit, vt habeat quiddam innatum quasi ciuile, atq; populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quidquid aget quæq; virtus, id à communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: vicissímque iustitia, vt ipsa se fundet vsu in ceteras virtutes, sic illas expetet. seruari enim iustitia, nisi à forti viro, nisi à sapiente non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, z consensusque virtutũ, tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestũ, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute. quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens, recta, & honesta, & constans, &
67 naturæ congruens existimari potest. ‖ atque hæc cõiunctio, confusióque virtutum, tamen à Philosophis ratione quadam distinguitur. nam

z al. *consensióque.*

cùm ita copulatæ, connexæque sunt, vt omnes
omnium participes sint, nec alia ab alia possit
a sic o. v. c. separari : [a] tamen proprium suum cuiusque
al. *tũ propr.* munus est, vt fortitudo in laboribus, pericu-
lisque cernatur: temperantia in prætermitten-
a fort. *in di-* dis voluptatibus: prudentia [a] in delectu bono-
lectu. rum, & malorum: iustitia in suo cuique tribuẽ-
do. quando igitur inest in omni virtute cura
quædam quasi foras spectans, alios´q; appetens,
atque complectens, exsistit illud, vt amici, vt
fratres, vt propinqui, vt affines, vt ciues, vt
omnes denique, quando vnam societatem ho-
minum esse volumus, propter se expetẽdi sint,
atque eorum nihil est eius generis vt sit in fine,
atque extremo bonorum.‖ ita fit, vt duo gene- 68
ra propter se expetendorũ reperiantur: vnum,
b fort. *in iis, quib. compl.* quod est [b] in iis, in quibus completur illud ex-
tremum: quæ sunt aut animi, aut corporis. hæc
autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque
in animo sunt, neque in corpore, vt amici, vt
parentes, vt liberi, vt propinqui, vt ipsa patria,
sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in
genere, quo illa non sunt. nec verò quisquam
summum bonum assequi vnquam posset, si
omnia illa, quæ sunt extrà, quamquã expeten-
da, summo bono continerentur. ‖ Quo modo 69
igitur, inquies, verum esse poterit, omnia re-
ferri ad summum bonum, si amicitiẽ, si propin-
c L. *non con-* quitates, si reliqua externa summo bono [c] non
tinentur? continerentur? Hac videlicet ratione: quòd ea,
al. *non con-* quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ
tinebuntur? oriuntur à suo cuiusque genere virtutis. nam
& amici cultus, & parentis, & qui officio fun-
gimur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi offi-
d L. *orta à* cio, in rectè factis est quæ sunt [d] orta virtuti-
virtutibus. bus. quæ quidem sapientes sequuntur, vtentes
tanquam duce natura. non perfecti autem ho-
mines, & tamen ingeniis excellentibus præ-
diti,

diti, [22] excitantur [e] spe gloriæ:quæ habet formam honestatis, & similitudiné. quod si ipsam honestatem vndique perfectam, & absolutam, rem vnam præclarissimam omnium, maximeque laudandam, penitus viderent: quónam gaudio complerentur, cùm tantopere eius a-
70 dumbrata opinione lætentur? ‖ quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quæ accerrimè cõcupiuisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum [f] Annibale victo, aut posteriorem Karthagine euersa? [23] quem Tiberina [g] dissensio, festo illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paulum, cùm regem Persen captum adduceret, eodem flumine inue-
71 ctum? ‖ Agè nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem, excellentiámque virtutum: iam nõ dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectóque viuentes, semper sint beati: qui omneis motus fortunæ, mutationesque rerum, & temporum, leueis, [h] & imbecilleis fore intelligant, si in virtutis certamen venerint. illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam vitam, sed ita, vt sine illis possit beata vita exsistere. ita enim paruæ, & exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, vt, quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne
72 cernantur quidem. ‖ [i] Atque hæc, vt verè dicitur, parua esse ad beatè viuendum momẽta ista corporis commodorum, sic nimis violentum est, nulla esse dicere. qui enim sic disputãt, obliti mihi videntur, [k] quæ ipsi egerint principia naturæ. tribuendum igitur est his aliquid, dummodò, quantum tribuendum sit, intelligas. Est tamen Philosophi, non tam gloriosa, quàm vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundùm naturam illi ipsi gloriosi esse fateban-

e L. *sæpe gloria:*

f L. *Hannibale victo,*

g L. *decursio*, & ita o.v.c.

h L. *& imbecillos fore intell.* & ita o.v.c.

i fort. *Atque hoc, vt verè dicitur, parua esse,* &c.

k L. *quæ ipsi fecerint*

tur, & videre tantam virtutis, tantamque, vt ita dicam, auctoritatem honestatis, vt reliqua non illa quidẽ nulla, sed ita parua sint, vt nulla esse videantur. [l] Hæc est non omnia spernentis, præter virtutem, & virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique hæc est vndique cõpleta, & perfecta explicatio summi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. ‖ Sæpe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est 73
laudata per se ipsa rerum scientia. hoc vno captus Herillus, scientiam, summum bonum esse defendit, nec rem vllam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis [m] de cõtemnendis, ac despiciendis rebus humanis. hoc vnũ Aristo tenuit: præter vitia, atque virtutes, negauit rem esse vllam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est à nostris in iis rebus, quæ secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At verò Callipho, & post eum Diodorus, cùm alter voluptatem adamauisset, alter vacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maximè. ‖ Quinetiam ipsi 74
voluptarij [n] diuerticula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primò duntaxat expeti dicant: deinde consuetudinem, quasi alteram naturam, effici, qua impulsi multa faciunt, nullam quærentes voluptatem. Stoici restant hi quidem [o] non vnam aliquam, aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram Philosophiam transtulerunt. atque, vt reliqui fures, earum rerum, quas * ceperunt, signa commutant: sic illi, vt sententiis nostris pro suis vterentur, nomina tanquam rerum notas, mutauerũt. Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarũ artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus,

l L. *Hæc est nec omnia spern.* & ita o. v. c.

m o.v.c. *de contemnendis,* non pl.

n sic o. v.c. & vulg. fort. *deuerticula quærunt, & virtut. habent in ore t. d. vol. quæ pr. duntaxat expeti dicunt:* &c.

o fort. *non vnam aliquã pant alteram sententiam à nobis,* &c.

* Muretus leg. *clepserint. Var. lec.* lib. 9. cap. 19.

75 bus, digna regibus. ‖ Quæ cū dixisset, paulumque institisset: Quid est, inquit? satisne vobis videor pro meo iure [25] in vestris auribus commentatus?* Et ego, Tu verò, inquam, Piso, vt sæpe aliâs, sic hodie ita ista nosse visus es, vt, si tui copia nobis semper fieret, nō multùm Græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probaui magis quia memini, Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sanè Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna secunda, aut aduersa, multùm in bonis, aut malis corporis ponerent. * Est vt dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multò meliùs, & fortiùs, quàm à Stasea dicebantur. quamquam ego non quæro, quid tibi à me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro,

76 quem discipulum cupio à te abducere. ‖* TVM Lucius, Mihi verò ista valde probata sunt: quod item fratri puto. Tū mihi Piso, P * QVID ergo, inquit? dásne adolescenti veniam? an eum discere ea mauis, quæ cùm præclarè didicerit, nihil sciat? * Ego verò, inquam, permitto. sed nónne meministi, mihi licere probare ista, quæ sunt à te dicta? quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? * An verò, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? * NON est ista, inquam, Piso, magna dissensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse videatur, nisi quòd percipiendi vis ita definitur à Stoicis, vt negent quidquam posse percipi, nisi tale verùm, quale falsum esse non possit. itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sanè. sed hæc omittamus. habent enim & bene longam,

77 & satis litigiosam disputationem. ‖ Illud mihi à te nimiùm festinanter dictum videtur, sapien-

Marginal notes: * M. CIC. — * PISO. — * L. CICER. — * PISO. — P L. *Quid ergo? inquit.* — * M. CICER. — * PISO. — * M. CICER.

teis omneis esse semper beatos. nescio quo
modo præteruolauit oratio. quod nisi ita ef-
ficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de do-
lore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus
coniungi beatam vitam nullo modo posse pu-
tauit, vereor ne vera sint. nam illud vehe-
menter repugnat, eundem & beatum esse,
& multis malis oppressum. hæc quo modo
* Piso. conueniant, non sanè intelligo.* Vtrùm igitur
tibi non placet, inquit, virtutis tãtam vim esse,
vt ad beatè viuendum se ipsa contenta sit? an,
si id probas, ita fieri posse negas, vt ij, qui vir-
tutis compotes sint, etiam malis quibusdam
* M.Cicer. affecti, beati sint? * Ego verò volo in virtute
vim esse quàm maximam: sed, quanta sit, aliàs:
nunc tantum, possítne esse tanta, si quid-
* Piso. quam extra virtuté habeatur in bonis. ‖ * Atqui, inquit, si Stoicis concedis, vt virtus sola, 78
si adsit, vitam efficiat beatam: concedis etiam
Peripateticis. quæ enim mala illi non audent
q v. c. *&* appellare, aspera autem, & incommoda, q &
reiicienda, reiicienda, & aliena naturæ, esse concedunt,
ea nos mala dicimus, sed exigua, & porrò mi-
nima. Quare si potest esse beatus is, qui est in
r v.c.*reiicię-* asperis, r reiiciendisque rebus, potest is quo-
disque reb. que esse, qui est in paruis malis. * Et ego, Piso,
* M. Cic. inquã, si est quisquã, qui acutè in caussis videre
s L. *qua de* soleat, [26] s quæ res agatur, is es profectò tu.
re agatur, quare attende, quæso. nam adhuc, meo fortasse
* Piso. vitio, quid ego quæram, non perspicis. * Istic
t fort. *quod* sum, inquit, exspectóque, quid ad id, quod quæ-
M. * Cic. ram, respondeas. ‖ * Respondebo, me non 79
solet ebulli quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus
re nonnum- possit efficere, sed quid constanter dicatur,
* Piso. quid ipsum à se dissentiat.* Quo igitur, inquit,
* M. cicer. modo? * Quia cùm à Zenone, inquã, hoc ma-
quam. gnificè, tanquam ex oraculo editur, Virtus ad
beatè viuendum se ipsa contenta est. Quare,
inquit?

Inquit? Respondet: Quia, nisi quod honestum
est, nullum est aliud bonum. Non quæro iam,
verúmne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclarè
80 inter se cohærere. ‖ Dixerit hoc quidem Epi-
curus, semper beatum esse sapientem: t quod
u quidem solet ebullire nonnumquam: quem
quidem, cùm summis doloribus conficiatur, ait
dicturũ, Quàm suaue est: quàm nihil curo? non
pugnem cũ homine, cur tantum habeat in na-
tura boni. illud vrgeã, non intelligere eũ, quid
sibi dicendum sit, cùm dolorem summũ malũ
esse dixerit. Eadem nunc mea aduersum te ora-
tio est. dicis eadem omnia & bona, & mala,
quę quidem dicunt, qui nunquam Philosophũ,
pictum, vt dicitur, viderunt, x valetudinem, vi-
reis, staturam, formam, integritatem y vngui-
culorum omnium: deformitatem, morbum,
81 debilitatem, mala. 27 ‖ Iam illa externa parce
tu quidem: z sed hæc, cùm corporis bona sint,
eorum conficientia certè in bonis numera-
bis amicos, liberos, propinquos, diuitias, ho-
nores, opes. 28 a contrà hæc attende me nihil
dicere: si ista mala sunt, in quæ potest inci-
dere sapiens, sapientem esse, non esse ad
beatè viuendum, satis. * IMMÒ verò, inquit, ad
beatissimè viuendum, parum est: ad beatè verò,
satis. * ANIMADVERTI, inquam, te isto modo
paulò antè ponere: & scio ab Antiocho nostro
dici sic solere. sed quid minùs probandũ, quàm
esse aliquem beatum, nec satis beatum? quod
autem satis est, eò quidquid accesserit, nimium
est. & nemo nimiùm beatus est: & nemo bea-
82 to beatior. ‖ * Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui
treis filios consules vidit, è quibus vnum etiam
& censorem, & triumphantem, quartum autem
prætorem, eosque saluos reliquit, & treis filias
nuptas, cùm ipse consul, censor etiam, augurq;
fuisset, & triumphasset: b vt sapiens fuerit, non-
ne bea

t fort. *quod solet ebullire nonnumquam.*
v fortasse deléda particula *quidem*
x v.c. *valitudinem,*
y L. *vnguiculorum omnium bona deformit.*
z. fort. *sed cum hac corporis, bona sint: eorum prof. conf.* al. *sed hac corporis, cum bona sint, eorũ prof.*
* PISO.
* M. CICER.
a fort. *Contra hac, attende, videátne nihil dicere.*
* PISO.
b fort. *modo vt sapiens fuerit,*

no beatior, quàm vt item sapiens fuerit, qui in potestate hostium vigiliis, & inedia necatus est, Regulus?* Quid me istud rogas, inquã? Stoicos roga.* Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quàm Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est.

* CICER.
* PISO.
* CICERO.

‖ * TAMEN à proposito, inquam, aberrauimus. 83
non enim, inquam, quæro, quid verũ, sed quid cuique dicendum sit. Vtinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas videres. in virtute enim sola, & in ipso honesto cùm sit bonum positum, cumque nec virtus, vt placet illis, nec honestũ crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cùm id augeri non possit, in quo vno positum est beatum esse: quî potest esse quisquam alius alio beatior? vidésne, vt hæc concinant? Et Hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis, media vtrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, [c] vident: in geometria prima si dederis, danda sunt omnia. concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retrò. dato hoc: dandum erit illud, quod vestri non item.‖Tria genera bonorum. 84
[d] procliuiùs currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra. cupit enim dicere nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Honesta oratio: Socratica, Platonis etiam. * Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi [e] retexueris illa: paupertas, si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamuis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modò, sed etiam diuitem dicere ausus est. Dolere, malum: [29] [f] in cruce qui angitur, beatus esse non potest. Bonum, liberi: misera orbitas, bonum, patria: miserum, exsilium. bonum,

c L. *vident: & , vt in geometria, prima si ded.*

d L. *in procliui currit oratio:*

* PISO. & ita v. c. e fort. *retexuerit*

f L. *in cruce qui agitur,*

bonum, valetudo : miserum, morbus. bonum, integritas corporis : misera debilitas. bonum, incolumis acies : misera cæcitas. quæ si potest singula consolando leuare, vniuersa quo modo sustinebit? sit enim idem cæcus, dobilis, morbo grauissimo affectus, exsul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatissimum? g Quippe, inquiet, cùm tam docuerim, gradus istã rẽ non habere, quàm virtutem in qua sit etiam ipsum
85 beatum. || Tibi hoc incredibile, quia beatissimum h quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas: eum, qui ita sit affectus, beatum numquam probabis. si ad prudenteis: alterum fortasse dubitabunt, sítne tantum in virtute, vt ea prædici, vel in Phalaridis tauro beati sint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia sibi dicant & vos repugnãtia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à proposito: &, ne longiùs: * prorsus, inquam, Piso, si ista mala
86 sunt, placet. ||* Nónne igitur tibi videntur, inquit, mala? * i Id quæres, inquam: in quo, vtrũ respondebo, verses te huc, atque illuc necesse est. * Qvo tandem modo, inquit? * Qvia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, * Video, inquit, quid agas. ne discipulum abducã, times. Tu verò, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci.[30] k tecum enim, vt ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas Philosophiæ consistit in beata vita comparanda. beatè enim
87 viuendi cupiditate incensi omnes sumus. || Hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc videndum est, possítne nobis hoc ratio Philosophorum

g al. *Quippini, inquiet, cũ tã doc. gr. ist. rem nõ hab. quàm virtutem, in qua sit etiã ipsum beatum?*

h al. *quid? tuum, credibile?*

* CICERO.
* PISO.
* CICER.

i Lam. *Id quæris, inquam:*

* PISO.
* CICERO.
* PISO.

k fort. *tecũ enim mihi insti. oratio est. Omnis auctoritas Philosophiæ, vt ait Theophrastus, cõsistit in beata vita comparanda, &c.*

sophorum dare. pollicetur certè. nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragrauit, vt à sacerdotibus barbaris numeros, & cælestia acciperet? cur post Tarentum ad Architā? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Arionem, Locros, vt cùm Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eáque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras & Ægyptum lustrauit, & Persarū magos addiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus? [31] qui verè, [l] falsóne, [m] quæreremus, dicitur oculis se priuasse: certè vt quàm minimè animus à cogitationibus abduceretur: patrimonium neglexit: agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam, quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inuestigatione naturæ consequi volebat vt esset bono animo. id enim ille summum bonum, εὐθυμίαν, & sæpe [n] ἀκακίαν appellat, id est, animū terrore liberum. || Sed hæc [o] etsi præclarè, nondum tamen & perpolita. pauca enim, neque ea ipsa enucleatè ab hoc de virtute quidem dicta. post enim hæc in hac vrbe primùm à Socrate quæri cœpta: deinde in hũc locum delata sunt [p], nec dubitant, quin in virtute omnis, vt benè sic etiā beatè viuendi spes poneretur. quæ cùm Zeno didicisset à nostris: [32] vt in actionibus [q] perscribi solet, de re eadē [r] fecit alio modo. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerū mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit, nos effugere non possumus? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quàm Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam, sed magis sumendam: &, si optio esset, eligendam Metelli, [s] reiiciendam Reguli. Ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello. 88

l fort *falsóve*,
m verbum *quæreremus* delendum putat Lam.
n *ἀταραξίαν app.*
o L. *& si præclara, nec dum tamen perpolita. pauca,* &c.
p L. *nec dubitauit, quin*
q v. c. *præscribi solet*, & ita L.
r fort. *dixit*
s v. c. *reiiciendam R.*

appello: nec vllo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quàm Stoici. Quid interest, nisi quòd ego res notas notis verbis appello: illi nomina noua quærunt, quibus idem dicant?
89 Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti vobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundùm naturam est: quod contra, malum: nec ego solus: sed tu etiam, Chrysippe, [53] t in foro, domi in schola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter Philosophos loqui u putes oportere? [54] x Quanti quidque sit, aliter doctos, & indoctos? sed cùm constiterit inter doctos, quanti res quæq; sit: si homines essent, vsitatè loquerentur, dum res maneant, verba
90 fingant arbitratu suo. Sed venio ad inconstantiæ crimen, ne sæpiùs dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis: ego positam in re putabam. si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam vim esse virtutis, vt omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cùm omnia, quæ illi commoda certè dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita, quæ ita definiunt, vt satis magno æstimanda sint: hæc igitur cùm ego tot nominibus à Stoicis appellata partim nouis, & commentitiis, vt ista producta, & reducta, partim idem significantibus: quid enim interest, expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod y delectus adhibetur. sed, cùm ego ista bona omnia dixero, [55] tantum refert z quàm magna dicam: quàm expetenda, quàm valdè. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quàm tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam
91 in solis radios, incurrere. At enim, qua in

t L. *in foro, domi: in schola definis.* & ita o. v.c.

u L. *putas.*

x v.c. *Quanti quidque sit, aliter docti, aliter indocti. sed cùm constiterit.*

y fort. *dilectus*

z L. & v. c. *quàm magna dicam: cùm expetenda, quàm valdè.*

in vita est aliquid mali, ea esse beata non potest. Ne seges quidem igitur spicis vberibus, & crebris, si auenam vspiam videris. nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit.[36] An hoc [a] vsquequaque aliter in vita, & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, vt reliquas obruat? audebo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, [b] nec fraudare suo veteri nomine, quàm aliquid potiùs nouum exquirere. virtutis autem amplitudinem quasi in altera libræ lance ponere.
|| Terram, mihi crede, ea lanx, & maria depri- 92
met. semper enim ex eo, quod maximas parteis continet, latissiméque funditur, tota res appellatur. dicimus aliquem hilarè viuere. igitur, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? [c] At hoc in eo M. Crasso, quē semel ait in vita risisse Lucius, [d] non contingit, vt ea re minùs ἀγέλαστος, vt ait idem, vocaretur. Polycratum Samiū felicem appellant. nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quòd annulum, quo delectabatur, in mare abiecerat. Ergo infelix vna molestia: felix rursus, cùm is ipse annulus in præcordiis piscis inuentus est. Ille verò, si insipiens: (quod certè, quoniam tyrannus:) numquam beatus. si sapiens: ne tū quidem miser, cùm ab Oronte prætore [e] Darei in crucem actus est. At multis malis affectus. Quis negat? sed ea mala virtutis magnitudine obruebantur.
|| An ne hoc quidem Peripateticis 93
concedis, vt dicant, omniū virorum bonorū, id est, sapientum, omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quā mali? quis hoc dicit?[37] [f] Stoicis licet minimè. sed isti ipsi, qui voluptate, & dolore omnia metiuntur, nónne clamant, sapienti

a L. *vsquequaque, aliter in vita? & non*, &c.

b L. *nec fraudare suo veteri nomine potiùs, quàm aliquod nouum exquirere: virtutis* &c.

c q. v. c. *An hoc* non pl.

d L. *non cōtigit*, &c.

& ita o. v. c.

e al. *Darij*

f al. *Stoici scilicet. Minimè. sed isti* &c. fo. *Stoici soli? Minimè. sed*

pienti plus semper adesse, quod velit, quàm quod nolit? Cùm tantum igitur in virtute ponant ij, qui se fatentur virtutis causa, nisi ea voluptatem acciret, ne manum quidem versuros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamuis minimam animi præstãtiam omnib. bonis corporis anteire dicamus, vt ea ne in conspectu quidẽ relinquantur? quis enim est, qui hæc cadere in sapiẽtem dicere audeat, vt, si fieri possit, virtutẽ in perpetuum g abiiciat, vt dolore omni liberetur? quis nostrûm dixerit, quos nõ pudet ea, quæ Stoici aspera dicũt, mala dicere, melius esse turpiter aliquid facere cũ voluptate, quàm

94 honestè cum dolore? ‖ nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiosè desciuisse videtur à Stoicis, propter oculorum dolorem. [38] h quis verò hoc didicisset à Zenone, non dolere, cùm doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, & esset ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniã dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici: & quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit. erat enim Polemonis. is cum arderet podagræ doloribus i, visitassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret: mane, quæso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc peruenit, ostendit pedes, & pectus. attamen hic

95 mallet non dolere. ‖ Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur inconstans: cùm propter virtutis cælestem quandam & diuinam, tantámque præstantiam, vt, vbi virtus sit, résque magnæ, sumendæ k, laudabiliésq; virtute gestæ, ibi esse miseria, & ærumna non possit, tamen labor possit, & molestia: non dubitem dicere, omneis sapienteis semper beatos esse, sed tamen

g v.c. *alliciat*.

h L. *quasi verò hoc d. à Zen. nõ dolere, cùm doleret*.

i fort. *visitassétque hom.*

k fort. *laudabiles, atq; è virtute g.*

fieri posse, vt sit alius alio beatior. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam, atq; etiam confirmandus, inquam, quem si tenueris, nō modò meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. ‖ Tum Quinctus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum videtur. lætor quidē philosophiam, cuius antea supellectilem pluris æstimabam: quā possessiones reliquorum: ita mihi diues videbatur, vt ab ea petere possem quidquid in studiis nostris concupissem. hanc igitur lętor etiā acutiorē repertā, quā ceteras: ꝙ quidā ei deesse dicebāt. Non quā nostrā quidē, inquit Pomponius, iocans. sed mehercule pergrata mihi oratio tua. quæ enim dici Latinè posse nō arbitrabar, ea dicta sunt à te, nec minus planè, quā dicuntur à Græcis [l] verbis aptis. Sed tēpus est, si videtur: & recta quidē ad me. Quod cùm ille dixisset, & satis disputatum videretur [m], in oppidum ad Pomponium perreximus omnes. 96

l L. *nec verbis minus*

m fort. *omnes in oppidū ad Pomponium perreximus.*

M. T. CICERONIS TVSCVLANARVN [a] Quæstionum, ad M. Brutum,

a Q. V. C. DISPVTATIONVM,

LIBER PRIMVS.

DE CONTEMNENDA MORTE.

A nomine villæ, quæ priùs fuit Syllæ Dictatoris, hasce disputationes quinque libris & totidem diebus absolutas Tusculanas quæstiones inscripsit Cicero, in quibus Stoicorum dogmata austeriora quæq; maximè probentur. In hoc primo libro disputaturus de mortis contemptu, Brutum significatione sui de illo clari iudicij sibi conciliat, populúmque Romanum, cuius virtutes & ingenia Græcis anteponit.

A. id est, ATTICVS, vel AVDITOR.
M. id est, MARCVS.

CVM

CVM defensionũ laboribus, senatorísq; muneribus, aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ac ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, lõgo interuallo intermissa reuocaui: &, cũ omnium artium, quæ ad rectã viuendi viam pertinerent [b], ratio, & disciplina, studio sapiẽtiæ, quæ Philosophia dicitur, cõtineretur: hoc mihi Latinis literis illustrandum putaui: non quia Philosophia Græcis & literis, & doctoribus percipi non posset: sed meũ iudicium [c] semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientiùs, quàm Græcos: aut accepta ab illis, fecisse meliora, quę quidem di-

b μέθοδος

c al. *semper hoc fuit.*

2 gna statuissent, in quibus elaborarent. ‖ nam mores, & instituta vitæ, résque domesticas, ac familiareis nos profectò & meliùs tuemur, & lautiùs. rem verò publicã nostri maiores certè melioribus [d] temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute nostri multùm valuerunt, tum plus etiã disciplina. Iam illa, quæ natura, non literis assecuti sunt, neq; cum Græcis, neq; vlla cum gẽte sunt conferenda. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellẽs in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum maioribus nostris comparanda?

d al. *temperarunt*

3 ‖ doctrina Græcia nos, & omni literarũ genere superabat. in quo erat facile vincere nõ repugnanteis. nam cùm apud Græcos antiquissimũ è doctis sit genus poëtarum, siquidẽ Homerus fuit, & Hesiodus antè Romã conditam, Archilochus regnãte Romulo: seriùs poëticam nos accepimus: annis enim ferè [e] CCCCCX. post Romã conditam Liuius fabulam dedit C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natũ Ennium: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Næuius. Serò igitur à nostris

e al. *ccccxiiii.*

poëtæ vel cogniti, vel recepti. Quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominũ virtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit, vt [f] probrũ [g], Marco Nobiliori, quòd is in prouinciam poëtas duxisset. duxerat autem consul ille in Aetoliam, vt scimus, Ennium. Quo minus ergo honoris erat poëtis, eo minora studia fuerunt. nec tamen, siqui magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. ‖ An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, q. pingeret [1], non multos etiã apud nos futuros [h], Polycletos, & Parrhasios fuisse? Honos alit arteis, omnésque incenduntur ad studia gloria: iacentq; ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionẽ Græci sitam censebant in neruorum, vocúmque cantibus. igitur & Epaminondas, princeps, meo iudicio, Græciæ, fidib. præclarè cecinisse dicitur: Themistocléfque [i] aliquot antè annis, cùm in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebántque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore Geometria fuit. itaque nihil Mathematicis illustrius. At nos, metiendi, ratiocinandíque vtilitati, huius artis terminauimus modum. ‖ At contrà oratorem celeriter complexi sumus. nec enim primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: pòst autem eruditum. nam, Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse [k], memoriæ traditum est: studiosum autem eum [l], qui hos ætate anteibat, Catonem: pòst verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, vt non multùm, aut nihil omnino Græcis [m] cederent. Philosophia iacuit vsque ad hanc ætatem.

4 5

f ὄνειδος,
g al. M. *Nobiliori*.
h L. *Polygnotes*, & P.
i al. *aliquot antè annos*,
k à q. v. c. abest vox *memoriæ*, nec agnoscit L.
l q. v. c. *qui his ætate anteibat*, alij, vt vulg.
m L. *cederemus*.

rem, nec vllum habuit lumen literarum Lati-
natum: quæ illustranda, & excitanda nobis
est, vt, si occupati profuimus aliquid ciuibus
6 nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. ‖ In
quo eo magis nobis est elaborandum, quod
multi iam esse Latini libri dicuntur scripti in-
considerate ab optimis illis quidem viris, sed
non satis eruditis. fieri autem potest, vt rectè
quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui nō
possit. sed mandare quemquam literis cogita-
tiones suas, qui eas nec disponere, nec illustra-
re possit, nec delectatione aliqua allicere lecto-
rem, hominis est intemperanter abutentis &
otio, & literis. Itaque suos libros ipsi legunt
cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui
eandem licentiam scribendi sibi permitti vo-
lunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostra
attulimus industria, multò studiosiùs Philoso-
phiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa
manabant. ‖ Sed, vt Aristoteles, vir summo in-
genio [n], scientiæ copia, cùm motus esset Iso-
cratis Rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, ado-
lescenteis docere, & prudentiã cum eloquen-
tia iungere: sic nobis placet nec pristinum di-
cendi studium deponere, & in hac maiore, &
vberiore arte versari. hanc enim perfectam
Philosophiam semper iudicaui, quæ de maxi-
mis quæstionibus copiosè posset, ornatéque
dicere. in quam exercitationem [2] [o] ita nos stu-
diosè operam dedimus, vt iam etiam scholas
Græcorum more habere auderemus: vt nuper
tuum post discessum in Tusculano, cùm essent
complures mecum familiares [p], tentaui, quid
in eo genere possem. vt enim antea declami-
tabam causas, quod nemo me diutiùs fecit: sic
hæc mihi nunc senilis est declamatio. Ponere
iubebam de quo quis audire vellet: & id aut
7 sedens, aut ambulãs disputabam. ‖ itaq; dicrunt

n fort. *scientia, copia.*

o *ita nos studiosè dedimus, vt tã*

p v.c. *temptaui*, nõ pl.

quinque scholas, vt Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, vt, cùm is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. hæc est enim, vt scis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facilimè, [q] quod verisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodiùs disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, nõ quasi narretur. ergo ita nascetur exordium. § A. [3] Malum mihi videtur esse mors. M. Iis ne, qui mortui sunt: an iis, quibus moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniã malũ. A. Certè. M. Ergo & ij, quibus euenit iam, vt morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes [r] quicumque nati sunt, erúntve, non solùm miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viuerent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui, miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potiùs omnes quicumque nati. A. Ita prorsus existimo. § M. Dic, quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, [s] transuectio Acherontis, [4] mento summam aquam attingens siti enectus Tãtalus? [5] nũ illud, quod Sisiphus versat

„ *Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?*

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamantus, apud quos nec te M. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima

q. al. *quid veri simillimũ esset*, &c: al. *quid verũ, verive simill.*

9

r *L. qui vnquam nati sunt*, & ita q. v. c.

10

s al. *transuectio Acheruntis.*

coro

corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum. A. Adeóne me delirare censes, vt ita esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minimè verò. M. Malè hercule narras. A. Cur? quæso. M. quia disertus esse possem, si contra ista dicerē.
[t] L. vt ista credam? & ita v.c.

11 ‖ A Quis enim nō in eiusmodi causa? aut quid negotij est,[6] hæc poëtarum, & pictorum portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri Philosophorum contra ista ipsa disserentium. A. Ineptè sanè. quis est enim tam excors, quem ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos vlli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. ego verò nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. ‖ M.

12 Iam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam inconsideratè diceres. A. Quî tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis, vbi est acumen tuum? cùm enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. non sum ita hebes, vt ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. miserum esse verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus:[u] omneis denique miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodē. sint enim oportet, si miseri sūt. tu autem modò negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse. ita ne miseri quidē sunt. A. non dico fortasse etiā, quod sentio. nā istud ipsum, nō esse cùm fueris

[u] v.c. omnis

13 miserrimū puto. ‖ M. quid miserius, quàm omnino numquam fuisse? ita, qui nondū nati sūt, quia non sunt, miseri iā sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus,

antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, [x] me miserum. tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordere. A. Ita iocaris, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos [y] miseros, qui mortui sunt. M. esse ergo eos dicis. A. immò, quia non sunt, cũ fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quàm nõ modò miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cùm Calatini, Scipionũ, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac nõ ita dicã, miseros esse, sed tantũ, miseros, ob id ipsum, quia nõ sunt. ‖ M. Non dicis igitur 14
miser est M. Crassus, sed tãtum, miser M. Crassus. A. Ita planè. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. an tu Dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, vt [z] appellarẽ ἀξίωμα: vtar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronũtiatum, quod aut verum, aut falsum esse dicitur. cùm igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est Crassus, vt possit iudicari, verum id, falsúmne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt, quoniam extorsisti, vt faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui viuimus, cum moriendum sit, nónne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse iucunditas, cùm dies, & noctes cogitandum sit, iam, iamque esse moriendum? ‖ M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali 15
ex humana conditione deieceris? A. quónam modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddã, & sempiternũ malum haberemus in vita. nunc video calcem: [b] ad quem

x fort. *me essem fecit.*

y fort. delenda hæc vox, *miseros,*

z al. *appellem.*

a q. v. c. *id ergo, quod est pronuntiatum, aut verum est, aut falsum,*

b v. c. *ad quam cum* & ita L.

quem cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, vt Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, Latinè. scis enim me Græcè loqui in Latino sermone non plus solere, quã in Græco Latinè. A. & rectè quidem: sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

„ [c] *Emori nolo: sed me esse mortuũ* [d] *nihil æstimo.* A. Iam agnosco Græcũ. sed quoniam coëgisti, vt concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice si potes, vt ne moriendum

16 quidem esse, miserum putem. ‖ M. Iam istuc quidem nihil negotij est: sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negotij est? aut quæ tãdé sunt ista maiora? M. Quoniã, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post morté, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est. id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Vberiùs ista, quæso. hæc enim spinosiora, priùs vt confitear, me cogunt, quàm vt assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modò malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem, aueo tamen audire. vt enim non efficias quos vis, tamé, mors vt malũ non sit, efficies. sed nihil te interpellabo. [e] conti-

17 nentem orationé audire malo. ‖ M. Quid? si te rogauero aliquid, nónne respondebis? A. Superbi id quidé esset. sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, vt potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa vt sint, & fixa, quæ dixero: sed vt homunculus [f] vnus è multis, probabilia coniectura sequens. vltra enim quo progrediar, quàm vt verisimilia [g] videam, non ha-

c ἀποθανεῖν οὐ θέλω, τεθνηκέναι δ' οὐδέν μοι διαφέρει.
d al. *nihil æstimo.*
e συνεχοῦ
f ὡς τῶν πολλῶν.
g al. *dicam.*

beo. certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapienteis esse profitentur. A. Tu, vt videtur, nos ad audiendum parati sumus. ‖ M. 18
Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, quid sit, primùm est videndum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putẽt esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed vnà animum, & corpus occidere, animúmque cum corpore exstingui. qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. Quid sit porrò ipse animus, aut vbi, aut vnde, magna dissensio est.[7] aliis cor ipsum, animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordésque dicuntur: & Nasica ille prudens, bis consul, Corculum, &

" *Egregiè cordatus homo catus* [h] *Ælius Sextus.*

h al. *Ailius*

‖ Empedocles animum esse censet[8], cordi suffusum sanguinẽ. aliis pars quædam cerebri, visa est animi principatum tenere. aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandã partem, esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum.[i] animum autem alij animam [k], vt ferè nostri declarant, nominari. nam & agere animã, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia: ipse autẽ animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus, ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi [l], cor, cerebrum, animam, ignem, vulgò: reliqua ferè singuli, vt multi antè veteres. ‖ proximè autẽ Aristogenus, musicus, idẽmq; Philosophus [m], intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu, & fidibus, quæ harmonia dicitur. sic ex corporis totius natura, & figura, varios motus cieri, tanquã in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multò antè & dictum, & explanatũ à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus,

19 (beside "Empedocles animum esse censet")
20 (beside "proximè autẽ Aristogenus")

i al. *animum autē animā nostri declarant nominari.*
k q. v.c. *vt ferè ipsum declarat nomē,*
l al. *cor sanguinem, cerebrum,*
m q. v. c. *ipsius corporis intentionē quādam,*

pus, negauit esse, verùm numerum dixit esse, cuius vis, vt iam anteà Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit [n] animam: cuius principatum, id est, rationem, in capite, sicut in arce, posuit: & duas parteis separare voluit, iram, & cupiditatemq; suis locis disclusit: iram in pectore, cupi-
21 ditatem subter præcordia locauit. ¶ Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominũ disputantium, primo libro multos loquenteis facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, disserẽtem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia, & animanteis appellari: neque in homine inesse animum, [o] vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus viuis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus vnum, & simplex, ita figuratum, vt tem-
22 peratione naturæ vigeat, & sentiat. ¶ Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cùm quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quinctam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. cogitare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc, & similia eorum, in horum quatuor generum nullo inesse putat. quinctum genus adhibet, [p] vacans nomine: & sic ipsum animum, [q] ἐντελεχίαν appellat nouo nomine, [9] quasi quandam cõtinuatam motionẽ, & perennem. Nisi quæ me fortè fugiũt, hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritũ enim magnum

n q.v.c. *ante mi naturam: cuius principatum*,

o hoc totũ, *vel animam*, abest à q. v. c.

p ἀνώνυμον,

q al. ἐντελέχειαν

quidem

quidem illum virum, sed leuibus, & rotundis corpusculis efficiétem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. ‖ Harum sentétiarum quæ vera sit, Deus aliquis 23 viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est. [r] vtrùm igitur inter has sententias diiudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem vtrumque, si posset: sed est difficile non confundere. quare si, vt ista non disseramus, liberari mortis metu possumus, id agamus. sin id non potest, nisi hac quęstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud, aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. efficiet enim ratio, vt quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potiùs. ‖ nam si 24 cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certè, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore. [s] si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum [t] dicat esse? His sententiis omnibus nihil post morté pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum vita sésus amittitur. non sentientis autem, nihil est, vllam in partem quod intersit. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te fortè hoc delectat, posse animos, cùm è corporibus excesserint, in cœlum, quasi in domicilium suum, peruenire. A. Me verò delectat: idq́; primùm ita esse: deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. ‖ M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num 25 eloquétia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpiùs: sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cùm posui librum,

r fort. *vtrũ igitur has sẽtentias diiudicare malumus*.

s al. *si aër*, mendosè.

t fort. *dicit esse?*

& mecum ipse de immortalitate animorum
cœpi cogitare, assensio omnis illa [u] elabitur.
M. Quid hoc? dásne aut manere animos post
mortem, aut morte ipsa interire? A. Do verò.
M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo.
M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam
ne sint quidem. [x] iam istuc, coacti à te, paulò
antè concessimus. M. quo modo igitur, aut cur
mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos
nos efficiet, animis manentibus, aut non mise-
26 ros, sensu carenteis? ‖ A. Expone igitur, nisi mo-
lestum est, primùm animos, si potes, remanere
post mortem: tum, si minùs id obtinebis (est
enim arduum) docebis carere omni malo mor-
tem. ego enim istuc ipsum vereor, ne malum
sit, non dico carere sensu, sed carendum esse.
M. Auctoribus quidem ad istam sententiam,
quam vis obtineri, vti optimi possumus: quod
in omnibus causis & debet, & solet valere plu-
rimum: & primùm quidem omni antiquitate:
quæ quo propiùs aberat ab ortu, & diuina pro-
genie, hoc meliùs ea fortasse, quæ erant vera,
27 cernebat. ‖ itaque vnum illud erat insitum
priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse
in morte sensum, [y] neque excessu vitæ sic
deleri hominem, vt funditùs interiret: idque
cùm multis aliis rebus, tum è pontificio iure, &
cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas
maximis ingeniis prædití nec tanta cura co-
luissent, nec violatas tam inexpiabili religione
sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus,
mortem non interitum esse omnia tollentem,
atque delentem, sed quandam quasi migratio-
nem, commutationemque vitæ, quæ in claris
viris, & fœminis dux in cœlum soleret esse:
30 in ceteris humi [z] retineretur, & permaneret
28 tamen. ‖ ex hoc, & nostrorum opinione.
„ *Romulus in cælo* [a] *cum diis agit æuum*.

u q.v.c. *illabitur.* al. *inlabitur.* vnde fort. leg. *dilabitur.*

x fort. *nam istuc coacti à te,* &c. fort. *iam enim istuc,* &c.

y fort. *neque excessu è vita.*

z L. *retineret, & permanerent tamen.*

a L. *cum diis genitalibus æuum degit, vt fama assentiens.*

vt famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeq; perlapsus ad nos, & vsque ad Oceanum Hercules, tantus, & tam præsens habetur Deus. hinc Liber, Semele natus, eademq; famæ celebritate Tyndaridæ fratres: [11] qui non modò [b] adiutores in præliis victoriæ populi R. sed etiam nuncij fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nónne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? quid? totum propè cœlum, ne plureis persequar, nónne humano genere completum est? ‖ Si verò scrutari 29
vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. Quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis pòst annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant: rationes, & causas rerum non tenebant: visis quibusdam sæpe mouebantur, hisque maximè nocturnis, vt viderentur ij, qui vita excesserant, viuere. ‖ [c] Vt 30
porrò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio, multi de diis praua sentiunt. id enim vitioso more effici solet. omnes tamen esse vim, & naturam diuinam arbitrantur. nec verò id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primùm non eò lugeat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum

b V.C. *adiutores in præliis, populi R. sed etiam victoria nuncij fuisse perhibentur.*

c L. *At porrò firmissimum*

luctum sustuleris. nemo enim mœret suo in-
commodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa
lugubris [d] lamentatio, fletusque mœrens, ex eo d al. *eiu-*
est, quòd eum, quem diligimus, vitæ commodis *latio,*
priuatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc
ita sentimus natura duce, nulla ratione, nul-
31 laque doctrina. ‖ Maximum verò argumen-
tum est, naturam ipsam de immortalitate ani-
morum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ
sunt, [e] & maximè quidem, quæ post mortem e L. *& maxi*
futura sint. Serit arbores, quæ alteri seculo *ma quidem,*
prosint, vt ait Statius in Synephebis, quid
spectans, nisi etiam postera secula ad se perti-
nere? Ergo arbores seret diligens agricola,
quarum adspiciet bacam ipse nunquam: vir
magnus leges, instituta, [12] remp. [f] conseret. f L. *non*
Quid procreatio liberorum, quid propagatio *seret?*
nominis, quid adoptiones filiorum, quid testa-
mentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum
monumenta, quid [g] elogia significant, nisi nos g al. *ellogia*
32 futura etiam cogitare? ‖ Quid illud? num du- al. *eclogia*
bitas, quin specimen naturæ capi deceat ex
optima quaque natura? quæ est igitur melior
in hominum genere natura, quàm eorum, qui
se natos ad homines iuuandos, tutandos, con-
seruandos arbitramur? abiit ad deos Hercules.
nunquam abiisset, nisi, cùm inter homines esset,
eam sibi viam muniuisset. Vetera iam ista, &
religione omnium consecrata. Quid in hac rep.
tot, tantosque viros ob remp. interfectos, cogi-
tasse arbitramur? iisdémne vt finibus nomen
suum, quibus vita, terminaretur? Nemo vnquam
sine magna spe immortalitatis se pro patria
33 offerret ad mortem. ‖ licuit esse otioso The-
mistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & ve-
tera, & externa quæram, mihi: sed nescio quo
modo inhæret in mentibus quasi seculorum
quoddam augurium futurorum: idque in
maximis

maximis ingeniis, altissimísque animis & exsistit maximè, & apparet facillimè. quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viueret? loquor de principibus. ‖ quid poëtæ? nónne post mortem nobilitari volunt? vnde ergo illud? 34.

„ *Adspicite ô ciues senis Ennij imagini formam.*
„ *Hic vestrûm panxit maxima facta patrum.*

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. idemque,

„ *Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu*
„ *Faxit: cur? volito viuu' per ora virûm.*

Sed quid Poëtas? opifices etiam post mortem [h] nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cùm inscribere non liceret? [i] Quid nostri Philosophi? nónne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt?

h al. *nominitari*

i al. *Quid? nostri. Philosophi nónne &c.*

‖ Quòd si omnium consensus, naturæ vox est: 35.
omnésque, qui vbique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita cesserunt: nobis quoque idem existimandum est. &, si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ vim maximè: verisimile est, cùm optimus quisque maximè posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. ‖ Sed vt deos esse natura opinamur, 36.
qualesq; sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneant, qualésque sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq; formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, hísque humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consequuti sunt: quos

auxerunt.

auxerunt Poëtæ. frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

" *Adsum, atque aduenio* [k] *Acheronte, vix, via alta, atque ardua,*
" *Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,*
" *Maximis: vbi rigida constat crassa caligo inferûm.*

k L. *Acheruntë*,

37 || tantumque valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, vt corpora cremata cùm scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos viuenteis non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramque quærebant. inde Homeri tota νεκυΐα: inde ea, quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in vicinia nostra Auerni lacus,

" *Vnde animæ excitantur obscura vmbra, aperto ostio*
" [13] *Alti* [l] *Acherontis* [m] *falso sanguine, imagines mortuorum.*

l L. *Acheruntis*,

has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum pulmonum vi, & figura potest. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. magni autem est ingenij, reuocare mentem à sensibus, & cogitationem

m fort. *falso sanguine*,

38 à consuetudine abducere. || itaque credo equidem [14] etiam alios [n] tot seculis disputasse de animis: sed, quod literis exstet, Pherecydes Syrus [o] primùm dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sanè. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maximè confirmauit: qui cùm Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam [p] cùm honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaque secula posteà sic viguit Pythagoreorum nomen,

n L. *tot seculis: sed, quod*

o L. *primus*

p al. *cum honore disciplina, tum*

vt nulli alij docti viderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebāt, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. ‖ Platonem ferunt, vt Py- 39
thagoreos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cùm alios multos, tum Architam, Timæúmq; cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia: primúmque de animorum æternitate non solùm sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cùm me in summam exspectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum istis vera sentire. ‖ M. Macte virtute. ego enim 40
ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quanquam hoc quidem minimè. persuadent enim mathematici, terram q in medio mūdi sitam, ad vniuersi cœli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porrò naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, vt quasi partita habeant inter se, & diuisa momēta: terrena, & humida suopte nutu, & suo pondere ad pareis angulos in terram, & in mare ferantur: reliquæ duæ partes, vna ignea, altera animalis, vt illæ superiores r in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cœlestem locum subuolent, [15] siue ipsa natura superiora s appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. quæ cùm constent, perspicuum debet esse, animos, cùm è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est, spirabiles, siue ignei, [16] t sublime ferri. ‖ si verò aut 41
numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm dilucidè dicitur, aut quincta ii a non

q v. c. *in medio mūdo sitam*, &c. & ita L. al. *in medio mundi loco sitam*,

r v.c. *in medium locum grauitate ferantur*, & ita L.

s L. *appetentes*,

t al. *in sublime ferri*.

non nominata magis, quàm non intellecta natura : multò etiam integriora, ac puriora sunt, vt à terra longissimè se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebróve, aut in [u] Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum verò cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sanè homines omittamus : quorum alter ne condoluisse quidem vmquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, vt eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plureis : membrorũ verò situs, & figura corporis, vacans animo, quam possit harmoniam efficere, non video: sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli : canere ipse doceat. benè enim illo prouerbio Græcorum præcipitur,

u al. *Empedoclio*

„ [x] *Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.*

x Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

42 Illam verò funditùs eiiciamus indiuiduorum corporum leuium, & rotundorũ concursionem fortuitam, quam tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est, animalem esse voluit. is autẽ animus, qui [y] si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, vt potissimùm videri video Panætio, superiora capessat necesse est. nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petũt: ita, siue dissipantur procul à terris, id euenit: siue permanent, & conseruant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cœlum, & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic, & concretus aër, qui est terræ proximus. calidior est enim, vel potiùs ardétior animus, quàm est hic aër, quem modò dixi crassum, atque concretum. quod ex eo sciri

y L. *si est horũ quatuor generum ex aliquo, ex quibus*

z fort. *ex terreno principiorum*
a fort. *Accedit, cur eo facilius*

potest, quia corpora nostra [z] terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescũt. || [a] accedit, vt eo faciliùs animus euadat 43
ex hoc aëre, quem sæpe iam appello crassum, eumque perrumpat, quòd nihil est animo velocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suique similis: necesse est ita feratur, vt penetret, & diuidat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod & humidum, & caliginosum est, propter exhalationes terræ. quam regionem cùm superauit animus, naturamq; sui similem cõtigit, & agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altiùs se efferendi facit. cùm enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur, eaque ei demùm naturalis est sedes, cùm ad sui simile penetrauit, in quo nulla re egens aletur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. || cumq; corporis 44
facibus inflammari soleamus ad omneis ferè cupiditates, eoq; magis incendi, quòd iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profectò beati erimus, [b] cùm, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cùm laxati curis sumus, vt spectare aliquid velimus, & visere, id multò tum faciemus liberiùs: totosque nos in contemplandis rebus, perspiciendisque ponemus, propterea quòd & natura [c] inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri * videndi: & oræ ipsæ locorum illorum, quò peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. || hæc enim pulchritudo etiam in terris [17] [d] pa- 45
triam

b fort. *tum, cùm, corporibus*
c L. *inest in mentibus* & ita v. c.
* *visendi:*
d L. *patriam illam,*

triam illam,& auitã(vt ait Theophrastus) Philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitauit. præcipue verò fruentur ea, qui tum etiam, cùm has terras incolentes, circumfusi erant caligine;tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim si nunc aliquid assequi se putant,qui ostium Pŏti viderunt,& eas angustias, per quas penetrauit ea, [e] quæ est nominata

„ [f] *Argo,quia Argiui in ea,delecti viri,*
„ *Vecti,petebant pellem inauratam arietis:*

aut ij,qui Oceani freta illa viderunt,

„ *Europam,Libyámque rapax vbi diuidit vnda:*

quod tandem spectaculum fore putamus, cùm totam terram contueri licebit, eiusque cùm situm,formam,circumscriptionem,tum & habitabileis regiones,& rursum omni cultu propter
46 vim frigoris,aut caloris,vacanteis? ‖ nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea,quæ videmus.[18] neque enim est vllus sensus in corpore, sed,vt non solùm Physici docent,verùm etiam medici,qui ista aperta,& patefacta viderunt,viæ quasi quædam sunt ad oculos,ad aureis,ad nareis à sede animi perforatæ: itaque sæpe aut cogitatione,aut aliqua vi morbi impediti,apertis atque integris & oculis,& auribus, nec videmus, nec audimus: vt facilè intelligi possit, [g] animum & videre,& audire, non eas parteis, quæ quasi fenestræ sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid,quòd eadem mente res dissimillimas cõprehendimus, vt colorem, saporem, calorem, odorem,sonum?quæ numquam quinque nuntiis animus cognosceret,nisi ad eum omnia referrentur,[h] vt idem omnium iudex solus esset.
47 ‖ Atque ea profectò tum multò puriora, & dilucidiora cernentur. cùm quò natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidé,quamquam foramina illa, quæ patent ad animum à

e L. *quæ est nominata Argo, quia Argiui in ea, delecti viri V.*
f al. *Argo, qua vecti Argiui, delecti viri, Petebant illam pellem inauratam arietis:*
g νοῦς ὁρᾷ, νοῦς ἀκούει.
h al. *& is omnium index solus esset.*

corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, concretísque corporibus sunt intersepta quodammodo. cùm autem nihil erit præter animum: nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. Quamuis copiosè hæc diceremus, si res postularet, i quàm multa, quàm varia spectacula animus in locis cælestibus esset habiturus. ‖ 48 quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam Philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiúsque inuentori, & principi gratias exsultantes agũt, eumque venerantur, vt deum. liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno, ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

i al. *quàm multa, quam varia, quanta spectacula, &c.*

„ k *Acherontia templa, alta Orci, pallida*
„ *Leti, obnubila, obsita tenebris loca.*

k L. *Acherusia*. al. *Acheruntia templa*.

Non putet Philosophum in eo gloriari, quod hæc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quam acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. ‖ Præ- 49 clarum autem nescio quid adepti sunt, qui dixerunt, se, cùm tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod vt ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit, & Platonis vera sententia. vt enim rationem Plato nullam afferret (vide quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, vt velle ceteris, sibi certè persuasisse videatur. ‖ Sed plurimi contrà nituntur, animósque quasi capite damnatos, morte multant, 50 neque aliud est quidquam, cur incredibili his animorum videatur æternitas, nisi quòd nequeunt

queunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi verò intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus:[l] vt, l L. aut. si tã
si iam possent in homine vno cerni omnia, quę possent
nunc tecta sunt, casurúsne in conspectum videatur animus: an tanta sit eius tenuitas, vt fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse. vi-
51 debunt, quem in ipso corpore intelligant.‖ mihi quidem naturam animi intuenti, multò difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam
[m] alienæ domui, quàm qualis, cùm exierit, & m sic v. c.
in liberum cælum, quasi in domum suam venerit. L. domi,
si enim, quod nũquam vidimus id quale sit intelligere non possumus, certè, & deum ipsum, & diuinum animum, corpore liberatũ,
[n] cogitatione complecti nõn possumus. Di- n v. c. cogni-
cæarchus quidem, & Aristoxenus, quia diffici- tione
lis erat animi quid, aut qualis esset intelligen-
52 tia, nullum omnino animum esse dixerũt. ‖ est illud quidẽ vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, vt se quisque noscat, nõ enim, credo, id præcipit vt membra nostra, aut staturam, figurámve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi dicens hoc corpori
tuo dico. cùm igitur,[o] nosce te, dicit, hoc dicit, o γνῶθι
nosce animum tuum, nam corpus quidem, qua- σεαυτόν,
si vas est, aut aliquod animi receptaculum. ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. hunc
igitur nosse, nisi diuinum esset, non esset hoc p hoc totũ,
acrioris cuiusdam animi præceptum, sic,[19] vt hoc est, se
tributum deo sit. [p] hoc est, se ipsum posse co- ipsum posse
53 gnoscere. ‖ Sed si, qualis sit animus, ipse ani- cognosce. de-
mus nesciat: dic, quæso, ne esse quidem let L. vt a-
se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa lienum.

[q] ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phædro explicata, à me autem posita est in vi. lib. de Rep. *Quod semper mouetur, id [r] æternum est. quod autem motum affert alicui, quódque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, viuendi quoque finem habeat necesse est. solum igitur quod seipsum mouet, quia numquam [s] deseritur à se, nũquam ne moueri quidem desinit, quinetiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autẽ nulla est origo. nam ex principio oriũtur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset in principium, quod gigneretur aliunde.* ‖ *quòd si numquam oritur, ne occidit quidẽ* 54
vmquam. nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec à se aliud [t] creabit, siquidem necesse est à principio oriri omnia, ita fit, vt motus principium [u] ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autẽ nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, [x] omnisque natura consistat necesse est, nec vim vllam [y] nanciscatur, qua primo impulsu moueatur. [z] °Cùm [z] pateat igitur, æternũ id esse, quod seipsum moueat, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimũ est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autẽ [a] est animatum, id motu cietur interiore, & suo. nam hæc est propria natura animi atque vis. quæ si est vna ex omnibus, quæ seipsam semper moueat: neque nata certè est, & æterna est. ‖ Li- 55
cet concurrant plebeij omnes philosophi (sic enim ij, qui à Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modò nihil vmquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod cùm sentit, illud vnà sentit, se vi sua, non aliena moueri: nec accidere posse, vt ipse vmquam à se deseratur. ex quo efficitur æternitas: nisi quid habes ad hæc. A. Ego verò facilè sum passus, ne in mentem quidem

q q. v.c. *ratiocinatio est Pl.*
r ἀθάνατον
s fort. *desinitur*
t fort. *recreabit,*
v fort. *id fit,*
x fort. *omnisque terra, & consistant*
y fort. *nanciscantur, qua primò impulsa moueantur.*
y L. *pareat igit.*
a q.v.c. *animal.*

dem mihi aliquid contrà venire: ita isti faueo
56 sententiæ. ‖ * M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quæ declarant inesse in animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quẽadmodum nasci possent, etiam, quemadmodũ interirent, viderem. [21] nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, venas, omnem denique membrorum, & totius corporis figuram videor posse dicere. vnde concreta, & quo modo [b] facta sint. [22] per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id vt per eum viueremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quã vitis, quàm arboris. hæc enim etiam dicimus viuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi vt appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. ‖ habet primùm
57 memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilem. quam quidem Plato [c] recordationem esse vult superioris vitæ. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille [d] respondit, vt puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, vt gradatim respondens eò perueniat, [e] quasi geometrica didicisset. ex quo effici vult Socrates, vt discere nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum multò etiam accuratiùs explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è vita: docet enim, quemuis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec verò fieri vllo modo posse, vt à pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus, antequàm corpus intrasset,
58 in rerum cognitione viguisset. ‖ cumque nihil

b fort. *facta sint. Animo ipso, sin.*

c ἀνάμνησιν

d fort. *respondet,*

e fort. *qui si geometr.*

f L. *antequã in corpus intrasset, rerũ cognit.*

esset, vt omnibus locis à Platone differitur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat, idque solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus [g] agnoscere, cognita attulit, ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea planè videt animus, cùm tam repentè in tam insolitum, tamque perturbatum domicilium immigrauit, sed cùm se collegit, atque recreauit, tū agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari. ‖ ego autem maiore 59
etiam quodā modo memoriam admiror. quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? [h] aut vnde naturam? non quæro, quāta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta [i] Theodectes, quāta is, qui à Pyrrho legatus ad senatū est missus, Cyneas, quanta nuper [k] Carneades, quanta, qui modò fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memōria loquor, & eorum maximè, qui in aliquo maiore studio, & arte versantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. ‖ Quorsum 60
igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, & vnde sit, intelligendum puto. non est certè nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, [l] ignisue, nescio: nec me pudet, vt istos, fateri nescire quod nesciam. illud, si vlla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum iuratem esse diuinum. [m] Quid enim obsecro te, [23] terráne tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso cœlo aut sata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at, quantum sit, profectò vides. ‖ quid igitur? vtrùm [n] capacitatem aliquam in animo pu- 61
tamus

g fort. *cognoscere.*

h fort. *aut vnde natā?*

i L. *quanta Themistocles, quanta is. q.*

k L. *Carmadas*, & ita v. c.

l L. *ignisne.*

m L. *Quid enim! obsecrote, t.*

n fort. *capacitatem aliquam animū put.*

tamus esse, quò, tanquam in aliquod vas, ea quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem. qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram, animũ putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? o Quid illa vis, quæ tandem est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio, atque excogitatio dicitur? ex hácne tibi terrena, mortalique natura & caduca concreta ea videtur?
61 ¶ p aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? q aut qui dissipatos homines congregauit, & ad societatem vitæ conuocauit? r aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminauit? s aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, t institutiones notauit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras, inuenerunt: à quibus mãsuefacti, & exculti, à necessariis artificiis ad elegantiora defluximus.
63 ¶ nam & auribus u oblectatio magna ex parte est inuenta & temperata varietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, x tum ea, quæ sunt infixa certis locis: tum illa non re, sed vocabulo errãtia. quorum conuersiones, omneisq; motus y qui animus vidit, is docuit, similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cœlo esset. nam cùm Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit Platonis deus, vt tarditate, & celeritate dissimillimos motus vna regeret conuersio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem

o L. *Quid? illa vis, quæ tandem est,* q. al. *Quid illa vis? quæ tandem est? quæ*, &c.
p L. *aut quis primus*, &c. & ita v. c.
q L. *aut quis*
r L. *aut quis*
s L. *aut quis*
t L. *institutiones not.*
u q.v.c. *oblectatio magnã partem est inuenta, & temp.*
x al. *cum ea,*
y fort. *qui animo vidit,*

dem motus Archimedes, sine diuino ingenio
potuisset imitari. ‖ Mihi verò ne hæc quidem 64
notiora, & illustriora carere vi diuina videtur,
vt ego aut poëtam graue, plenumque carmen
sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere,
aut eloquentiam sine quadam vi maiore
fluere, abundantem sonantibus verbis, vberibusque
sententiis. Philosophia verò omnium
mater artium, quid est aliud, nisi, vt Plato ait,
donum, vt ego, inuentum deorum? hæc nos
primùm ad illorum cultum, deinde ad ius hominum,
quod situm est in generis humani societate,
tum ad modestiam, magnitudinemque
animi erudiuit: eademque ab animo, tanquam
ab oculis, caliginem [z] dispulit, vt omnia supera,
infera, prima, vltima, media videremus.
prorsus hæc diuina mihi videtur vis, quæ tot
res efficiat, & tantas. ‖ quid est enim memoria 65
rerum, & verborum? quid porrò inuentio?
profectò id q, nec in deo quidquam maius intelligi
potest. non enim ambrosia deos, aut nectare,
aut [a] iuuentute, pocula ministrante, lætari
arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem
à diis raptum ait propter formam, vt Ioui
pocula ministraret. non iusta causa cur Laomedonti
tanta fieret iniuria. fingebat hæc Homerus,
& humana ad deos transferebat. diuina
mallem ad nos. quæ autem diuina? vigere, sapere,
inuenire, meminisse. [b] Ergo animus, qui,
vt ego dico, diuinus, vt Euripides audet dicere,
deus est. & quidem si deus, aut anima, aut ignis
est, idem est animus hominis. nam vt illa natura
cælestis & terra vacat, & humore: sic vtrusque
harum rerum humanus animus est expers.
sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele
[c] inducta: primùm hæc & deorum est, &
animorum. ‖ Hanc nos sententiam secuti, his 66
ipsis verbis in consolatione hæc expressimus:

Animorum

z sic plerique v. c. q. a. *depulit*, & ita L. al. *expulit*.

a L. *Iuuentate*.

b L. *Ergo animus, vt ego dico, diuinus. est: vt Euripides audet dicere, deus*, &c.

c L. *inducta primum: hac* &c.

Animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt, nec inuenietur vmquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à deo. singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notisq; naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste, & diuinum est, ob eamq; rem æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsáq;

67 *prædita motu sempiterno.*---|| Hoc è genere, atque eadem è natura est humana mens? Vbi igitur, aut qualis est ista mens? Vbi tua, aut qualis? potésne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te vti licebit? non valet tantum animus, vt sese ipse videat. at, vt oculus, sic animus sese non videns, alia cernit. non videt autem, quod minimum est, formam suam. fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: vim certè, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut vbi habitet, ne quærendum quidem est.

68 || vt, cùm videmus speciem primùm, candorémque cœli. deinde conuersionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus: tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationésque temporum [d] quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorúmque omnium moderatorem,

d al. *quadripertitas.*

ratorem & ducem solem, lunamque accretione, [e] & diminutione luminis, quasi fastorum notantem, & significantem dies, tum in eodem orbe in XII. parteis distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissimè seruanteis, disparibus inter se motibus, nocturnamque cœli formam vndique sideribus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari fixum in medio mundi vniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, vnde

e L. *& deminutione*

,, *Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niueis:*

altera Australis, ignota nobis, quã vocant Græci ἀντίχθονα. ¶ ceteras parteis incultas, quod 69
aut frigore rigeant, aut vrantur calore: hic autem, vbi habitamus, non intermittit suo tẽpore

,, *Cælum nitescere, arbores frondescere,*
,, *Vites lætificæ pampinis pubescere,*
,, *Rami [f] baccarum vbertate [g] incuruescere,*
,, *Segetes largiri fruges, florere omnia,*
,, *Fontes scatere, herbis prata conuestirier:*

f L. *baccarum*
g L. *incuruiscere*, & ita Nonius.

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemque ipsum quasi contemplatorem cæli ac deorum, ipsorumque cultorum: atque hominis vtilitati agros omneis & maria parentia. ¶ Hęc igitur, & alia innumerabilia cùm cer- 70
nimus, possumúsne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, vt Platoni videtur: vel si semper fuerint, vt Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non videas, vt deum non vides: tamen vt deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis [h] vim diuinã mentis agnoscito.

h L. *vim diuinæ mentis agnoscito.*

ſcito. In quo igitur loco eſt? credo equidem in capite : &, cur credam [i], afferre poſſum : ſed de hoc aliàs : nunc [k] vbi ſit animus, certè quidem in te eſt. Quæ eſt ei natura? Propria puto, & ſua. ſed fac igneam, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus. Illud modò videto, vt deum noris, etſi eius ignores, & locum, & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam
71 ſi eius ignores & locum, & formam. ‖ in animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi planè in Phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtũ, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cùm ita ſit, certè nec ſecerni, nec diuidi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur. eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac
141 [l] direptus earum partium, quæ ante interitum [m] iunctione aliqua tenebantur. his, & talibus adductus Socrates, nec patronum quæſiuit ad iudicium capitis, nec iudicibus ſupplex fuit: adhibuitque liberam cótumaciam, à magnitudine animi ductam, non à ſuperbia, & ſupremo vitæ die de hoc ipſo multa diſſeruit, & paucis antè diebus, cũ facilè poſſet educi è cuſtodia, noluit [n] : & cùm pœnè in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita eſt, vt non ad mortem trudi, verùm in cœlũ videre-
72 tur adſcendere. ‖ ita enim cenſebat, itaque diſſeruit, duas eſſe vias, dupliceíſque curſus animorum è corpore excedentium. nam qui ſe humanis vitiis contaminaſſent, & ſe totos libidinibus [o] dediſſent, quib. cæcati velut domeſticis vitiis, atque flagitiis ſe [p] inquinaſſent, vel in republica violanda fraudes inexpiabileis concepiſſent, iis demum quoddam iter eſſe, ſecluſum à concilio deorum. qui autem ſe integros, caſtóſque [q] ſeruauiſſent, quibúſque fuiſſet minima cum corporibus contagio, ſeſeque ab his

ſemper

i al. *multa afferre poſſum:* al. *rationem afferre poſſ.*
k L. *vbi vbi ſit*
l L. *dirēptus earum p.*
m fort. *vinctione aliqua*
n v.c. *& pœnè in manu iam mortiferum illud tenēs poculum.*
o ſic tres v. c. al. *dedidiſſent,*
p v.c. *inquinauiſſent,*
q v. c. *ſeruaſſent,*

semper seuocassent, essentque in corporibus
humanis vitam imitati deorum: his ad illos, à
quibus essent profecti, reditum facilem patere.
‖ itaque commemorat, [r] vt cygni, qui non 73
sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo
diuinationem habere videantur, qua prouidentes
quid in morte boni sit, cum cantu &
voluptate moriantur: sic omnibus & bonis, &
doctis esse faciendum. nec verò de hoc quisquam
dubitare posset, nisi idem nobis accideret,
diligenter de animo cogitantibus, quod
iis sæpe vsu venit, [25] [s] qui acriter oculis deficientem
solem intuerentur, vt adspectum omnino
amitterent: sic mentis acies [t] ipsam intuens,
nonnumquam hebescit: ob eámque
causam contemplandi diligentiam amittimus.
Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans,
[26] multa aduersa reuertens, [u] tanquam ratis in
mari immenso, nostra vehitur oratio.‖ Sed hæc 74
& vetera, & à Græcis. Cato autem sic abiit è
vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet.
Vetat enim dominans ille in nobis Deus,
iniussu hinc nos suo demigrare. cùm verò causam
iustam Deus ipse dederit, vt tunc Socrati,
nunc Catoni, sæpe multis: næ ille, medius
fidius, vir sapiens, lætus ex his tenebris in
lucem illam excesserit: nec tamen illa [x] vincula
carceris ruperit. leges enim vetant. sed tanquam
à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima,
sic à Deo euocatus, atque * emissus,
exierit. tota enim Philosophorum vita, vt ait
idem, [y] commentatio mortis est. ‖ nam quid 75
aliud agimus, cùm à voluptate, id est, à corpore,
cùm à re familiari, quæ est ministra, & famula
corporis, cùm à rep. cùm à negotio omni seuocamus
animum? quid, inquam, tum agimus, nisi
animum ad seipsum [z] aduocamus, secum esse
cogimus, maximéque à corpore abducimus?
fecer

r L. *vt cycnus, qui*

s L. *qui acribus oculu deficientem*

t v.c. *se ipsa intuens,*

u L. *tāquam in rate, in mari immenso, nostra vehitur ratio.*

x v.c. *vincla*

* *amissas,*

y *μελέτη θανάτου ex Phedone Platonis.*

z v.c. *auocamus,*

secernere autē à corpore animū, [27] [a] nec quid-
quam aliud est, quàm emori discere. quare hoc
commentemur, mihi crede, disiungamúsq; nos
à corporibus, id est, consuescamus mori. hoc
&, dum erimus in terris [b], erit illi cælesti vitæ
simile: &, cùm illuc ex his [c] vinculis emissi fe-
remur, minus tardabitur cursus animorū. nam
qui in compedibus corporis semper fuerunt,
etiam cùm soluti sunt, tardiùs ingrediuntur,
vt ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt.
quò cum venerimus, tum denique viuemus.
nam hæc quidem vita mors est: quam lamen-
76 tari possem, si liberet. ‖ A. Satis tu quidem in
consolatione es lamentatus: quam cùm lego,
nihil malo, quàm has res relinquere: his verò
modò auditis multò magis. M. Veniet tempus,
& quidem celeriter, [28] [d] & siue retardabis, siue
properabis. volat enim ætas. tantū autem abest
ab eo, vt malum mors sit, quod tibi dudum vi-
debatur, vt verear, ne homini nihil sit non ma-
lum aliud certè, sed nihil bonum aliud potiùs:
si quidem vel dij ipsi, vel cum diis futuri su-
mus. A. Quid refert? adsunt enim, qui hæc non
probent. M. Ego autem [e] numquam ita te in
hoc sermone dimittam vlla vti ratione, vt
77 mors tibi videri malum possit. ‖ A. Quî potest,
cùm ista cognouerim? M. Quî possit, rogas? ca-
teruæ veniunt contrà dicentium, non solùm
Epicureorum, quos equidem non despicio,
sed nescio quo modo doctissimus quisque [f]
contemnit: acerrimè autem, deliciæ meæ Di-
cæarchus contra hanc immortalitatem disse-
ruit. is enim treis libros scripsit, qui Lesbiaci
vocantur, quòd Mitylenis habetur, in quibus
vult efficere, animos esse mortaleis. Stoici
autem vsuram nobis largiuntur, tanquam cor-
nicibus: diu mansuros aiunt animos, semper,
negant. num vis igitur audire, cur, etiam si ita

a al. *nil quidquam aliud est*; al. *ne quidquam alind est*,

b q.v.c. *illi erit cæl.*

c v.c. *vinclis*

d L. *& sine retractabu.*

e L. *nūquam te ita ex hoc sermone dimittam. vlla vti ratione mors tibi v.*

f à q. v. c. verbū *contemnit*, *sermo* abest.

sit, mors tamen non sit in malis? A. vt videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. ‖ M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere. mouemur enim sæpe aliquo acutè concluso g: labamus, mutamúsque sententiam clarioribus etiam in rebus, in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidem: sed, ne accidat, prouidebo. M. num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cùm excesserint, sed non semper? A. Istos verò: qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modò facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt, consequens, id certè non dant, vt, cùm diu permanserit, ne intereat. ‖ M. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. Credamus igitur Panætio, à Platone suo dissentienti. quem enim omnibus locis diuinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum Philosophorum appellat, huius hanc vnam sententiam de immortalitate animorum non probat. vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autem animo, quod declarat eorum similitudo, quin procreantur: quæ etiam in ingeniis, non solùm in corporibus appareat. alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ęgrum esse quoque possit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolore autem animos: ergo etiam interire. ‖ Hæc refelli possunt. sunt enim ignorãtis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinésque versentur: quas is, contra quem hæc h dicantur, semotas à mente, & disclusas

78 (margin, at "‖ M. Laudo")
79 (margin, at "‖ M. Bene reprehendis")
80 (margin, at "‖ Hæc refelli")

g al. *labamus, mutamúsque sententiam clarioribus etiã in reb. inest aliqua obscuritas.*

h al. *dicuntur.*

clusas putat. [29] Nam similitudo magis apparet in bestiis: quarum animi sunt rationes expertes. hominum [i] autem similitudo in corporum figura magis exstat: & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint. multa enim è corpore existũt, quæ acuant mentem: multa, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omneis ingeniosos melãcholicos esse: vt ego me tardiorem esse non molestè feram. enumerat multos: idq; quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quòd si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore. [k] ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciunt: 30 nihil necessitatis affert [l], cur nascatur animi
31 similitudo. ‖ omitto similitudines. vellẽ adesse posset Panætius. vixit cum Africano. quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos [m], facie vel patris: vita, omniũ perditorum ita similis, vt esset facilè [n] deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis nepos, multorúmq; aliorum virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filij. Sed quid agimus? oblitíne sumus, hoc nunc nobis esse propositum. cùm satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego verò memineram: sed te de æternitate dicentem [o] aberrare proposito faci-
32 lè patiebar. ‖ M. Video te alta spectare, & velle in cælum migrare. spero fore, vt contingat id nobis, sed fac, vt isti volunt, animos non remanere post mortem. video nos, si ita sit, priuari spe beatioris vitæ. mali verò quid affert ista sententia? fac animum sic interire, vt corpus. nũ igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democriti negant. ne in animo quidem igitur

i fort. *item*

k al. *ea autẽ sunt*;

l L. *cur nascantur animi, similitudo.*

m fort. *facie patris:*

n L. *teterrimus.*

o L. *aberrare a proposito*

sensus remanet. ipse enim nusquam est. P. ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium Q an, quoniam ipse animi discessus à corpore, non fit sine dolore? vt credam ita esse, quàm est id exiguum? & falsum esse arbitror: & fit plerumque sine sensu: nonnunquam etiā cum voluptate: totúmque hoc leue est, qualecumque est. fit enim ad punctum temporis. ‖ illud angit, vel 83
potius excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita. Vide, ne à malis dici veriùs possit. quid ego nunc lugeam vitā hominum? verè & iure possum. sed quid necesse est, cùm id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, vitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, verum si quærimus. Hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiosè disputatur, vt is à rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem sibiipsi r conscíscerent. ‖ Callimachi quidem epigramma in 84
Ambraciotā Cleombrotum est: quem ait, cùm nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiæ liber est, Ἀποκαρτερῶν, quòd s à vita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis: quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda: possem id facere, & si minùs, quàm ille, qui omnino viuere expedire nemini putat. t omitto alios u. etiámne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentísque priuati, certè, si antè occidissemus, mors nos à malis, nō à bonis abstraxisset? ‖ Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nul- 85
lum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis: at quinquaginta Priamus x: è quibus decem, & septem iusta uxore

p L. *ubi igitur malū est? quoniā nihil tertiū est. an*, & ita v.c. q fort. *an ipse animi discess.* &c.

r L. *consciscerent.* & ita o.v.c.

s L. *è vita* t. v.c. *mitto alios.*

v L. *etiámne nobis expedit? qui & dom. & for. solat. ornamē tisq; pr. certè, si antè occ. mors. n. à mal. non à b. abstraxisset.*

x L. *è quibus decem & septem iusta vxore nati:* al. *è quibus septendecim iusta vxor.*

vxore natis: in vtroque eandem habuit fortuna potestatem: sed vsa in altero est. Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem, tanta progenie orbatum, cùm in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si viuis filiis, incolumi regno occidisset:

„ *y Adstante ope barbarica,* y fort. *Stante ope barb.*

„ *Tectis cælatis, laqueatis.*

vtrùm tandem à bonis, an à malis discessisset? tum profectò videretur à bonis. At certè ei meliùs euenisset, nec tam flebiliter illa canerétur.

„ *Hæc omnia vidi inflammari,*

„ *Priamo vi vitam euitari,*

„ *Iouis aram sanguine turpari.*

31 z Quasi verò ista, vel quidquam nõ potuerit ei meliùs accidere. quòd si antè occidisset, tamen euentum omnino amisisset? hoc autem z L. *Quasi verò ista vi quidquam tum pot.*

86 tempore sensum malorum amisit. ‖ Pompeio nostro familiari, cùm grauiter ægrotaret Neapoli, meliùs est factum. coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgò ex oppidis 32 a publicè gratulabantur. Ineptum a L. *publicè ei gratulabantur.* sanè negotium, & Græculum: sed tamen fortunatum. Vtrùm igitur, si tum esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? Certè à miseris. non enim cum socero bellum gessisset, non imparatus arma sumpsisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non, exercitu amisso, nudus in seruorũ ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti: nõ fortunæ omnes à victoribus b possiderentur: qui, si mortem tum b al. *possessæ essent.* obisset, in amplissimis fortunis excidisset, is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibileis hausit calamitates? Hæc morte effugiũtur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam:

proinde quasi [c] aut plures fortunati sint, quàm infelices, aut certi quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius, quàm timere. ‖ Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idq; esse miserū. certè ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re vlla carere? [d] triste enim est nomen ipsum carendi, quia [e] subiicitur hæc vis: habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget, opinor, hæc incommoda sunt carentis. caret oculis, odiosa cæcitas. liberis, orbitas valet hoc in viuis: mortuorum autem [e] nō vitæ modò commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus [f], num aut si cornibus caremus [g], aut pennis, 33 [h] sit qui id dixerit? certe nemo. quid ita? quia, cùm id non habeas, quod tibi nec vsu, nec natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te non habere. ‖ Hoc premendum etiam atque etiam est argumĕtum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probè stabilito, & fixo, illud excutiendum est, vt sciatur, quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. CARERE igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo, 34 nisi cùm sic, tanquam [i] in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facilè patiare [k]. carere enim malo, id non dicitur, non enim esset dolendum. dicitur illud, bono carere, quod est malum, sed ne viuus quidem bono caret [l] si eo non indiget: sed in viuo intelligi tamen potest, regno carere: dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in

87

88

c al. *aut plures sint felices, quam infel.*
d v.c. *triste est enim nomen*
e v.c. *subicitur*
e v. c. *non modò vita comm.*
f al. *num & si cornib.*
g v.c. *aut pinnis,*
h L. *sit qui dixerit?* & *[illegible]* v.c.
i v. c. *in febre,*
k fert. *carere malō autem, nō dicitur,*
l v. c. *si non eo indiget.*

ſet in Tarquinio, cùm regno eſſet expulſus. at in mortuo ne intelligi quidē poteſt. carere enim, ſentientis eſt; nec ſenſus in mortuo eſt:

89 ne carere quidem igitur in mortuo eſt.‖ quamquam quid opus eſt in hoc philoſophari, cùm rem non magnopere [m] egere Philoſophia videamus? Quoties non modò ductores noſtri, ſed vniuerſi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidē ſi timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipſe expulerat, in prælio concidiſſet: non cum Latinis decertans pater Decius, cùm Etruſcis filius, etiam cum Pyrrho nepos, ſe hoſtium telis obieciſſent: non vno bello pro patria cadenteis [n] Scipiones Hiſpania vidiſſet [o], Paulum Aemilium Cannæ, Venuſia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miſer hodie? ne tum quidem poſt ſpiritum extremum [p]: nec enim poteſt eſſe miſer quiſquā

90 ſenſu perempto.‖ [q] At id ipſum odioſum eſt, ſine ſenſu eſſe. Odioſum, ſi id eſſet carere. cùm verò perſpicuum ſit, nihil poſſe in eo eſſe, qui ipſe non ſit: quid poteſt eſſe in eo odioſum, [r] qui careat: nec ſentiat? quamquam hoc quidem nimis ſæpe [s]. ſed eò, quòd in hoc ineſt omnis animi contractio, ex metu mortis. qui enim ſatis viderit, id quod eſt luce clarius, animo, & corpore conſumpto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerſo, illud animal, quod fuerit, factū eſſe nihil, is planè perſpiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil intereſſe: nec pluris nunc facere M. Camillū hoc ciuile bellum, quàm illo viuo ego fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, ſi hæc poſt trecentos, & quinquaginta ferè annos, euentura [t] putaret, & ego doleam, ſi ad decem [t] millia annorū gentē aliquam [u] vrbem noſtrā potituram

m v. c. *Philoſophia egere videamus?* & ita L.

n fort. *duos Scipiones*

o al. *Paulū, & Geminū Cannæ,*

p v. c. *nec enim miſer poteſt quiſquā eſſe, ſenſu p.* & ita L.

q q. v. c. *At ipſum odioſ.*

r o. v. c. *qui nec careat, nec ſ.* & ita L.

s fort. *ſed id eò, quod*

t v. c. *milia*

v al. *vrbe noſtra pot.*

putem? quia tanta caritas patriæ est, vt eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. ¶ Itaque non deterret sapientem mors, quæ 91 propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem vitæ nunquam lõgè potest abesse, quo minùs in omne tempus reip. suísque consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri, nõ gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis, quam necessariò gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. natura verò sic se habet, vt, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors, quæ vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cùm mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. ¶ quàm qui leuiorem 92 faciunt, somni simillimam volunt esse. quasi verò quisquam ita nonaginta annos velit viuere, vt cùm sexaginta confecerit, reliquos dormiat [x], ne sues quidem id velint [y], non modò ipse. Endymion verò, si fabulas audire volumus [z], nescio quando in Latmo obdormiuit [a], qui est mons Cariæ. nondum, opinor, [a] experrectus. num igitur eum curare censes, cùm Luna laboret, à qua cõsopitus putatur, vt eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis. Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cùm in eius simulacro videas esse nullum sensum? ¶ Pellantur ergo istæ ineptiæ pœnè aniles, ante 93 tempus mori, miserum esse. quod tandem tempus? naturæ'ne? At ea quidem dedit vsuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. Quid est igitur, quòd querare, si repetit

cùm

x L. *ne sues quidã id velint. Endymion verò,* &c.

y hoc totũ, *non modò ipse*, nõ cõparet in v. c. nec agnoscit L.

z al. *qui nescio q.*

a al. *qui est mons Cariæ, nondum*, &c.

a v. c. *est experrectus.* & ità L.

cùm vult? ea enim conditione acceperas. Idem, si puer paruus occidit, [37] æquo animo ferendum putant: si verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exigit natura, quœ d dederat. Nondum gustauerat, inquiunt, vitæ suauitatem: hic autem iam sperabat magna: quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in ceteris reb. melius putatur, aliquam pàrtem, quàm nullam, attingere. cur in vita secus [b]? Quamquam non malè ait Callimachus, multò sæpius lacrymasse Priamũ, quàm Troilum. b for. *Quãquã non malè Callimachus, multò sap.*
94 ‖ eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. cur? [38] nam reor [c], non illis, si vita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profectò homini prudentia dulcius, quàm, vt cetera auferat, affert certè senectus. c L. *nõ vllis, si vita long.* fort. *nullu, si*
Quæ verò ætas longa est? aut quid omnino homini longum? nonne modò pueros, modò adolescenteis, in cursu, à tergo insequẽs, nec opinanteis assecuta est senectus? sed quia vltrà nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde vt cuique data sunt [d], pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. d L. *pro rata parte ita aut longa,* &c. & ita v.c.
Apud Hypanim fluuium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ vnũ diem viuant. ex his igitur, hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mortua est: quæ verò occidente sole, decrepita: eo magis, si eam solstitiali die confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, in eadẽ propemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur.
95 ‖ Contemnamus igitur omneis ineptias: quod enim leuius huic leuitati nomen imponam? totámque vim bene viuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contentione, ac despicientia, & in omni virtute ponamus. nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effœminamur, vt,

si antè mors aduenet, quàm Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutique videamur. ¶ Quòd si exspectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur [e]: proh dij immortales, [39] [f] quàm optabiliter iter illud ineundum est, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit? quàm me delectat Theramenes, quámque elato animo est! etsi enim flemus, cùm legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. qui cùm coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum, [40] venenum vt sitiens [g] obbibisset, reliquum sic è populo eiecit, vt id resonaret. quo sonitu reddito, ridens [h], *Propino*, inquit, *hoc pulchro Critiæ*, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conuiuiis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cùm iam præcordiis conceptam mortem contineret: veréque ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem, malum iudicaret? ¶ Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis pòst annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum, Theramenes. quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato vsum apud iudices, iam morte multatum? *Magna me*, inquit, *spes tenet, iudices, bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim, sit alterum de duobus, vt aut sensus omnino mors omnis auferat* [i], *aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quamobrem, siue sensus exstinguitur, mórsque ei somno similis est, qui nonnunquam, etiam sine visis somniorum, placatissimam quietem affert: dij boni* [k], *quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis*

95

97

e v.c. *prò, di imm.*

f L. *quàm illud iter ineundum esse debet, quo conf.* & ita v. c.

g L. *obduxisset*: & ita o. v. c.

h προπίνω τοῦτο τῷ καλῷ Κριτίᾳ. Xenoph. ἑλληνικῶν β. Κριτίᾳ τοῦτ᾽ ἔστω, τῷ καλῷ.

i ἢ οἷον μηδὲν εἶναι, μηδὲ αἴσθησιν μηδεμίαν μηδενὸς ἔχειν τὸν τεθνεῶτα ... [best reading: i ἢ χρὴ τὰ λεγόμενα, μεταβολὴ τις τυγχάνει οὖσα τῆς ψυχῆς τῆς τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον.]

k θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος.

similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior? ‖ [l] *sin vera sunt quæ dicuntur, migrationem esse, mortem, in eas oras, quas, qui è vita excesserunt, incolunt: id multò iam beatius est, te, cùm ab iis, qui se iudicum numero haberi volunt, euaseris, ad eos venire, qui verè iudices appellentur, Minoem, Rhadamantum, Æacum, Triptolemum: conuenireq; eos, qui iustè, & cum fide vixerint. hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? vt verò colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat,* [m] *quanti tandem* [n] *æstimatis? equidem sæpe mori, si fieri posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret inuenire. quanta delectatione autem afficerer, cùm Palamedem, cùm Aiacem, cùm alios, iudicio iniquorum circumuentos, conuenirem? tentarem etiam summi Regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyssis: Sisyphiq; prudentiam: nec ob eam rem, cùm hæc exquirerem, sicut*
48 *hic faciebam, capite damnarer.* ‖ *ne vos quidem, iudices, ij, qui me absoluistis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono mali quidquam euenire potest, nec viuo, nec mortuo,* [o] *nec vnquam eius res a diis immortalibus* [p] *negligentur. nec mihi ipsi hoc accidit* [q] *fortuitò. nec verò iis, à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt.* [41] [r] & hoc quidem hoc modo. nihil autem melius [s] æstimo. *Sed tempus est,* inquit, *iam hinc abire me, vt moriar, vos, vt vitam agatis. vtrùm autem sit melius, dij immortales sciunt: hominem quidem scire arbitror neminem.* ‖ Næ ego haud paulò hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etsi, quod præter deos negat scire quemquam, id scit ipse, vtrùm melius sit. nam dixit antè. sed suum illud, nihil vt affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, vt nihil
49 censeamus esse malum, quod sit à natura datum omnibus: intelligamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum. nam vitæ miseræ, mors

l εἰδ' αὖ οἷον ἀποδημῆσαί ἐστιν ὁ θάνατος, ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, &c.

m ἐπὶ πόσῳ ἄν τις δέξαιτ' ἂν ὑμῶν:

n fort. *æstimetis?*

o οὐδ' ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτου πράγματα.

p fort. *negliguntur.*

q ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου

r L. *Et hæc quidem hoc modo.*

s L. *extreme.*

mors finis esse videtur, 42 t mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præstanteis viros virtutis, & sapientiæ gloria, u commemoro, cùm Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantoperè contemserit, vt, cùm ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, & esset vultu hilari, atque læto, dixissetque ei quidam inimicus, Contemnísne leges Lycurgi? responderit, Ego verò illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna multauerit, quam sine mutuatione, & sine versura possem dissoluere. O virum Sparta dignum; vt mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur. ‖ Taleis innumerabileis nostra ciuitas 101
tulit. Sed quid duces & principes nominem, cùm legiones scribat Cato sæpe x alacreis in eum locum profectas, vnde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides:

„ y *Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacenteis,*
„ *Dum sanctu patriæ legibus obsequimur,*

Quid ille dux Leonidas dicit: y Pergite animo forti, Lacedæmonii: hodie apud inferos fortasse cenabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. è quibus vnus, cùm z Perses hostis in colloquio dixisset glorians, Solem præ iaculorum multitudine, & sagittarum non videbitis. In vmbra igitur, inquit, pugnabimus.
‖ Viros commemoro. qualis tandem Lacæna? 102
quæ cùm filium in prælium misisset, & interfectum audisset, Idcircò, inquit, genueram, vt esset qui pro patria a mortem non dubitaret occumbere. Esto: fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet vim reip. disciplina. quid? Cyrenæum Theodorum, Philosophum non ignobilem, nónne miramur? cui cùm Lysimachus Rex crucem minaretur, Istis, quæso, inquit, ista horri

t L. *mortis, si est misera,*
u L. *commemore?*
x v. c. *alacreis.*
y Ω ξεῖν', ἄγγελλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε Κείμεθα, τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις,
y fort. *Prandete animo* ἀριστοποιεῖσθε, &c.
z ὁ Τρηχίνιος ξεῖνος, &c. *Her. lib. 5.*
a v. c. *morte non dubitaret occumbere.* L. *morti non dubitaret occumbere.*

horribilia minitare purpuratis tuis: [b]Theodori quidem nihil interest, [a] humíne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, vt aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem, rem non difficilem, iis præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paulò antè
103 dicta sunt. ‖ de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus. cùm enim de immortalitate animorum disputauisset, & iam moriendi tempus vrgeret, rogatus à Critone quemadmodum sepeliri vellet, Multam verò, inquit, operam, amici, frustrà consumsi. Critoni enim nostro non persuasi, me hinc auolaturum, neq; quidquam mei relicturum. verumtamen, Crito, si me assequi [c] potueris, aut sicubi nactus eris, vt tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo vestrûm, cùm hinc excessero, consequetur. Præclarè id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil * laborare.
104 ‖ Durior Diogenes, [d] & id quidem sentiens, sed, vt Cynicus, asperiùs, [e] proiici se iussit inhumatum. tum amici, volucribúsne, & feris? Minimè verò, inquit: sed bacillum [f] prope me, quo abigam, ponitote. Quî poteris? illi. non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti? Præclarè Anaxagoras, qui cùm Lampsaci moreretur, quærentibus amicis, vellétne Clazomenas in patriam, [g] si quid accidisset, afferri: nihil necesse est, inquit. vndique enim ad inferos tantumdem viæ est. Totaque de ratione humationis vnum tenendum est: ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue vigeat. in corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere
105 sensum. ‖ Sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari eum, & sentire, credo, putat. ergo [h] hic vlciscitur.

b Θεοδώρῳ ὐδὲν μέλει, ὅπερ ὑπὲρ γῆς, ἢ ὑπὸ γῆς σήπεται.

c al. *poterit*.

* *elaborare.*

d fort. *&* *idē quidem sentiens*,

e v.c. *proici*

f q.v.c. *propter me*, & ita L.

g L. *si quid ei accidisset, auferri*:

h fort. *hoc eum vlciscitur*.

vlciscitur, vt quidem sibi videtur. At illa sicut acerbissimam rem mœret,

„ *Vidi videre quod me passa ægerrimè,*

i v. c. Hectorem curru quadriiugo raptarier.

„ [i] *Curru Hectorem quadriiugo raptarier.*

quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector? meliùs Accius, & aliquando sapiens Achilles. Immò enimuerò corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli. Non igitur Hectora traxisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris. [44] || Ecce alius 106
exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat:

„ *Mater, te appello, quæ curam somno suspenso leuas,*

„ *Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.*

Hæc cùm pressis, & flebilibus modis, queis totis theatris mœstitiam inferant, conciuntur: difficile est, non eos, qui inhumati sunt, miseros iudicare:

„ ---- *priusquàm feræ, volucresq;*

metuit, ne laceratis membris minùs benè vtatur: ne combustis, non extimescit.

„ *Heu relliquias semiassi Regis, denudatis ossibus.*

„ *Per terram sanie delibutam fœdè diuexarier.*

k fort. octonarios

l v. c. puniuntur.

Non intelligo; quid metuat, cùm tam bonos [k] septenarios fundat ad tibiam. || Tenendum 107
est igitur, nihil curandum esse post mortem, [45] cùm multi inimicos etiam mortuos [l] puniantur. Exsecratur luculentis sanè versibus apud Ennium Thyestes, primùm vt naufragio pereat Atreus, durum hoc sanè: talis enim interitus non est sine graui sensu. illa inania,

„ [46] *Ipse summis saxis fixus asperis,*

„ *Euisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,*

m οἴεται ᾤχετο.

n fort. quò recipiatur, &c. fort. quod recipiat: &c.

„ *Sanie, & sanguine atro.*

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt, quàm ille, latere pendens, qui se hic cruciatum [m] censet optare. quàm essent dura, si sentiret? nulla sine sensu sunt. Illud verò perquàm inane.

„ [47] *Neque sepulcrum* [n] *quò recipiat, habeat, portum corporis:*

„ *Vbi,*

„ *Vbi, remissa humana vita, corpus requiescat à malis.*

Vides, ° quanto hæc in errore versentur. portum esse corporis & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset sic
108 quidque curandum. ‖ Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum varios errores perspicere cùm liceat? condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant: Persæ etiam cera circumlitos p condiunt, vt quammaximè permaneant diuturna corpora. Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi à feris sint anteà laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisq; facultate parat, à quibus lanietur: eamq; optimam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit Chrysippus, vt est in omni historia curiosus. sed ita tetra sunt quædam, vt ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris: ita tamen, vt mortuorum corpora nihil
109 sentire sentiamus. ‖ quantum autem consuetudini, famæq; dandum sit, id curent viui, sed ita, vt intelligant, nihil ad mortuos pertinere, sed profectò mors tum æquissimo animo oppetitur, cùm suis se laudibus vita occidens consolari potest. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quæ vtinam potuissem obire. nihil enim iam acquirebatur: q cumulata erant officia vitæ: cum fortuna bella restabant. quare, ræ, si ipsa ratio minùs perficiet, vt mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, vt satis, superque vixisse videamur. quamquam enim sensus r abierit, tamen summis, & propriis bonis & laudis, & gloriæ,

o L. *quanto in errore versetur.* v. c. fort. *quanto hic in errore versetur.*

p o.v.c. *condunt, vt quammaximè* & ita L.

q v.c. *cumulata erat officia vita cum fortuna bella restabant.* al. *cumulata erant officia vita fortuna bella restabant.*

r fort. *abierit, tamen suis, & prodeamur. prius* & ita L.

gloriæ, quamuis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur: tamen virtutem tanquam vmbra sequitur. verùm multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. ‖ Non possum autem dicere, 110
quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum, & publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. antè enim Salaminam ipsam Neptunus obruet, quàm Salaminij s trophæi memoriam: priusq; Bœotia Leuctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria. multò etiam tardiùs fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Læliũ, innumerabileis alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis verò suis rebus volet etiam mori. non enim tam t cumulus bonorum, iucundus esse potest, quàm molesta decessio. ‖ hanc senten- 111
tiam significare videtur Laconis illa vox, qui, cùm Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, vno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, *Morere Diagora*, inquit: *non enim in cælum adscensurus es.* Magna hæc, & nimiùm fortasse Græci putant, vel tum potiùs putabant, isq; qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans, treis Olympionicas vna ex domo prodire, cunctari illum diutiùs in vita, fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, vt mihi videbar, responderam. concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam caussam contendi, vt plura dicerem, quòd

s V.C. *tropæi memoriam:* & ita L.

t *προσθήκη*

in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem, modicè ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, quibus vulgò opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitùs volui, eoque fui for-
112 tasse longior. || A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem: posterior, vt modò non nollem, modò nō laborarem. [48] omni autem [u] ratione illud certè perfectum est, vt mortem non ducerem in malis. M. num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an iam hanc artem planè relinquimus? A. Tu verò istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure. illa enim te, si verè loqui volumus, ornauerat. sed quínam est iste epilogus? aueo enim au-
113 dire, quidquid est. || M. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primùm Argiæ sacerdotis, Cleobis & Biton filij, prædicantur. nota fabula est: [49] cùm enim illam ad solemne, & statum sacrificium curru vehi ius esset. satis longè ab oppido ad fanum, morarenturq; iumenta: tunc iuuenes ij, quos modò nominaui, veste posita, corpora oleo perunxerunt: ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cùm currus esset ductus à filiis, precata à dea dicitur, vt illis [x] præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo: pòst epulatos cum matre adolescenteis, somno se dedisse: manè
114 inuentos esse mortuos. || Simili precatione Trophonius, & Agamedes, vsi dicuntur: qui, cùm Apollini Delphis templum exædificassent: venerantes deum, petierunt mercedem non

u L. ratione illud certè perfectum & ita o.v.c.

x al. pretium

paruam quidem operis, & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini, quibus Apollo se id daturum ostendit, post eius diei diem tertium: qui vt illuxit, mortui sunt reperti. Iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, vt præter ceteros diuinaret, mortem, esse optimum homini. Fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cùm à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse Regem, NON NASCI HOMINI LONGE optimum esse: proximum autem, quamprimùm mori. ‖ qua 115. est vsus sententia in Cresphonte Euripides.

„ y Nam nos docebat z cætus celebrantes domum
„ Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,
„ Humana vita varia reputantes mala:
„ At, qui labores morte finisset graueis,
„ Omneis amicos laude, & lætitia exequi.

simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium, cùm grauiter filij mortem mœreret, venisse in Psychomantium, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis treis huiusmodi versiculos datos:

„ a Ignaris homines in vita mentibus errant:
„ Euthynous b potitur fatorum munere leto.
„ Sic fuit vtilius finiri ipsiq; , tibiq;.

His & talibus auctoribus vsi, c confirmant causam, rebus à diis immortalibus iudicatam. ‖ d Alcidamus quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, 116. quæ constat ex enumeratione malorum humanorum, cui rationes eæ, quæ exquisitiùs à Philosophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. clarè verò mortes pro patria oppetitæ, non solùm gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupidè mortem expetiuerunt

y Ἐχρῆν μὲν ὑμᾶς σύλλογον ποιουμένους τὸν φῦντα θρηνεῖν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά. Τὸν δ' αὖ θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον, Χαίροντας, ἀφημοῦντας, ἐκπέμπειν δόμων.

z fort. cætu

a Ἤ ῥά γε, νήπιε Ἠλύσι' ἠλίθιοι φρένες ἀνδρῶν. Εὐθύνοος κεῖται μοιριδίῳ θανάτῳ. Οὐκ ἦν γὰρ ζῆν καλὸν κ' αὐτῷ, οὔτε τοκεῦσι.

b L. potitur fatorum numine. leto. al. potitur fatorum munere. leto.

c L. confirmāt causam à diis imm.

d L. Alcida- [illegible]

tiuerunt pro vita ciuium: Codrum, qui se in medios immisit hosteis, famulari veste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datum, si Rex interfectus esset, victriceis Athenas fore. [e] Menecheus verò non prætermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia, Aulide duci se immolandam iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora.* Harmodius in ore, & Aristogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. nostros non norunt: quos enumerare [f] magnum est: ita sunt multi: quibus videmus optabileis fuisse morteis

117 cum gloria. ¶ quæ cùm ita sint, magna tamen eloquentia est vtendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere desistant. nam si supremus ille dies non extinctionem, sed cõmutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quòd si fiat melior Ennij, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

„ *Nemo me lacrymis decoret* (inquit) *nec funera fletu*
„ *Faxit.*

At verò sapiens ille,

„ [g] *Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis*
„ *Mærorem, vt celebrent funera cum gemitu.*

118 ¶ Nos verò, si quid tale acciderit, vt à deo denunciatum videatur, vt exeamus è vita, læti, & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaq; careamus: sin autem nihil denunciabitur, eo tamen simus animo, vt horribilem eum diem aliis, nobis faustum putemus, nihilque in malis ducamus, quod sit

e L. *Menæceus*

* Vide Her. lib. 15. Thucyd. lib. 1. Arist. 1. Pol. Gell. 9. c. 2.

f q. v. c. *longum est.*

g Μηδέ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισι καλλείποιμι θανὼν ἄλγεα, καὶ στοναχάς.

vel à diis immortalibus, vel à natura parente omnium constitutum. non enim temerè, nec fortuitò sati, & creati sumus, sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret,[51] quod cùm exantlauisset omneis labores, tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potiùs paratum nobis, & perfugium putemus. || quò vtinam velis passis peruehi liceat. sin restantibus 119
ventis [h] reiiciemur, tamen eodem pauló tardiùs referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse vni potest? Habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego verò, & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optimè, inquam, sed nunc quidem [i] valetudini tribuamus aliquid. cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimùm, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è Philosophia est fructus vberrimus.

h v. c. *reiciemur*,

i v. c. *valitudini*

M. T. CICERONIS
TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM, LIBER secundus, de tolerando dolore.

Dolor cur, & quomodo tolerandus. Dolorem non esse summum malum, cùm dedecus eo maius sit, omnia quæ nocitura videntur, cum prudentia, & sine iniuria prudenter cauenda, idq́; esse diuinum, ac potissimum esse munus.

NEOPTOLEMVS [a] quidem apud Ennium [1] philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam

a fort. *apud Enniū philosophari quidem sibi ait necesse esse*, &c.

nam omnino haud placere. ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agens, agere meliùs? sed non paucis, vt ille. difficile enim est, in Philosophia pauca esse ei nota, cui nō sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca, nisi è multis, eligi possunt, nec, qui pauca percipit, non idem reliqua eodem studio perse-
2 quetur. ‖ sed in vita tamen occupata, atque, vt Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum sæpe prosunt, & ferunt fructus, si non tantos, quāti ex vniuersa Philosophia percipi possunt: tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis affecta contentio: quæ non minimū valet ad animum metu liberādum. nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is viuere animo quieto nullo modo potest. sed qui non modò quia necesse est mori, verùm etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vi-
3 tam comparat. ‖ quamquā non sumus ignari, multos studiosè contrà esse dicturos, quod vitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas,[1] [a] & effectus eloquentiæ a L. & effectrix eloq.
est audientium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, quemque sperandi, sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent, & cùm obruerentur copia sententiarum, atque verborum, ieiunitatem, & famem se malle, quàm vbertatem, & copiam dicerent. vnde erat exortū genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum: qui iam conticuere,

pænè ab ipso foro irrisi. || quid futurum putamus,cùm,adiutore populo, quo vtebamur antea,nunc minimè nos vti posse [b] videamus?est enim Philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consultò ipsa fugiens,eique ipsi & suspecta, & inuisa : vt vel,si quis vniuersam velit vituperare , secundo id populo facere possit:vel,si eam,quam nos maximè sequimur, conetur inuadere,[c] magna habere possit auxilia [d] reliquorum Philosophorum disciplinis. nos autem vniuersæ Philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio. Pro Academia autem quæ dicenda erant , satis accuratè in Academicis quatuor libris explicata arbitramur : sed tamen tantum abest,vt scribi contra nos nolimus,vt id etiam maximè optemus: in ipsa enim Græcia Philosophia tantò in honore numquam fuisset,nisi doctissimorum contentionibus,dissentionibusque viguisset.|| quãobrem hortor omneis , qui facere id possunt, vt huius quoque generis laudem iam languēti Græciæ eripiant , & perferant in hanc vrbem, sicut reliquas omneis , quæ quidem erant expetendæ , studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili,venit ad summum, vt iam , quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat,breuique tempore ad nihilum ventura videatur. [e] Philosophia nascatur Latinis quidē literis ex his temporibus, eamque nos adiuuemus:nosque ipsos redargui,refelliq; patiamur. quod ij ferunt animo iniquo,qui certis quibusdam,destinatisq; sententiis quasi additi,& consecrati sunt,eaq; necessitate constricti,vt,etiam quæ non probare soleant, ea cogantur cōstantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia,nec vltra id,quã , quod verisimile occurrerit,progredi possumus,[f] & refellere sine pertinacia,

4 5

[b] v.c. *videamur?* fort. *videant?*

[c] q.v.c. *magna possit habere*

[d] L. *à reliquorum*,&c.

[e] fort. *Philosophia igitur nascatur Latinis*,&c.

stinacia, & refelli sine iracundia parati sumus.
6 Quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserūt: eadem enim dicūtur à multis: ex quo libris omnia referserunt. quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiā disserendi elegantia, ratione & via philoso-
7 phātur. Est enim quoddam genus eorum, qui se Philosophos appellari volunt, quorū dicuntur esse Latini sanè multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distinctè, neque distributè, neque eleganter, neque ornatè scribere: lectionem sine vlla delectatione negligo: quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, [f] nemo mediocriter quidē doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant: cur legendi sint, nisi ipsi
8 inter se, qui idem sentiunt, nō intelligo. Nam vt Platonem, reliquósque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissimè consectantur: Epicurum autem, & Metrodorum [2] non ferè præter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa rectè dici putant. nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum [g] lectione [h] decere: nec, si ipsi minùs cōsequi possumus, iccirco minùs
9 id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæq; consuetudo, de omnibus rebus in contrarias parteis disserendi, non ob eam causam solùm placuit, quòd aliter non posset, quid in vnaquaque re

f q.v.c. *mediocriter quidem doctus ign.* fort. *nemo ne mediocriter quidem doct.*

g o.v.c. *lectioni* & ita L.

h fort. *debere.* & ita o.v.c.

verisimile esset ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps vsus est Aristoteles: deinde eũ qui secuti sunt nostra autẽ memoria Philo, quẽ nos frequẽter audiuimus, instituit alio tẽpore Rhetorum præcepta tradere, alio Philosophorum. ad quã nos consuetudinẽ à familiaribus nostris adducti in Tusculano, quod datũ est temporis nobis, in eo consumsimus. itaque cũ ante meridiem [i] dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus: post meridiem in Academiã descendimus. in qua disputationem habitã non quasi narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, vt actum, disputatumq; est. ‖ Est igitur ambulãtibus ad hunc modũ sermo ille nobis institutus, 10
& à tali quodã [k] inductus exordio. A. DICI NON POTEST, quàm sim hesterna disputatione tua delectatus, vel potiùs adiutus. etsi enim mihi conscius sum, numquã me nimis cupidũ fuisse vitæ, tamen obiiciebatur interdũ animo metus quidã, & dolor, cogitanti, fore aliquãdo finem huius lucis, & amissionẽ omniũ vitæ cõmodorũ. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, vt nihil minùs curãdũ putẽ. ‖ M. Minimè mirũ id quidẽ, nam efficit hoc Philosophia: 11
medetur animis: inaneis sollicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores, sed hæc eius vis non idẽ potest apud omneis: tum valet multũ, cũ est idoneã cõplexa naturã. FORTEIS enim nõ modò fortuna adiuuat, vt est in vetere prouerbio, sed multò magis ratio, quæ quibusdã quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. te natura excelsum quẽdã videlicet, & altum, & humana despicientem genuit. itaq; facilè in animo forti cõtra mortẽ habita insedit oratio. sed hæc eadẽ num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, à quibus inuenta disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque Philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita ani

i λέξει

k al. ductus

ita animo, ac vita cōstitutus, vt ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationē scien-
12 tiæ, sed legē vitæ putet? ‖ qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tāta leuitate, & iactatione, iis vt fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nōnullos, multos libidinum seruos:[3] vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quòd quidem mihi videtur esse turpissimum. Vt enim, si grammaticum se professus quispiam, barbarè loquatur, aut si absurdè canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quòd in eo ipso peccet, cuius profitetur [l] scientiam: sic Philosophus in ratione vitę peccans, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus, delinquit in vita. A. Nónne verendum igitur, si est ita, vt dicis, ne Philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum, nihil eam prodesse, quàm quosdam perfectos Philosophos turpi-
13 ter viuere? ‖ M. Nullū verò id quidem argumentum est. nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur,[m] falsumque illud, ac improbè,

„ 4 [n] *Etsi in segetem sunt deteriorem data*
„ *Fruges, tamen ipsæ suapte natura enitent:*

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest: 5 [o] sic sine doctrina animus. [6] ita est vtraq; res [p] vna sine altera debilis. cultura autem animi, Philosophia est: [q] quæ extrahit vitia radicitùs, & præparat animos ad satus accipiendos, eaq; mandat is, &, vt ita dicam, serit, quę adulta fructus vberrimos ferant. Agamus igitur, vt cœpimus. dic, sic vis, de quo disputari velis. ‖ A.
14 Dolorem existimo maximum malorum omnium. M. Etiámne maius, quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidé, & me pudet tam citò de

l q.v.c. *scientiam:* non plác.

m L. *falsóque illud atque impr.*

n L. *Etsi segetem sunt in deteriorē data Fr.*

o L. *sic nec sine doctr.*

p *vna*, abest ab o.v.c.

q v. c. *hac extr.* & ita L.

sententia esse deiectum. M. Magis esset pudendum si in sententia permaneres. quid enim minus est [r] dignum, quàm tibi quidquam peius videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ vt effugias, quis est non modò nõ recusandus, sed vltrò appetẽdus, subeundus, excipiẽdus dolor? A. Ita prorsus existimo, quare ne sit sanè summum malum dolor: malũ est certè. M. Vidésne igitur quantum breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video planè: sed plus
desidero. ‖ M. Experiar equidẽ: sed magna res 15
est, animóque mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem, vt enim heri feci, sic nunc rationem, quò ea me cumque ducet, sequar. M. Primùm igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis Philosophorũ loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorem dicere. [t] dehinc ad hanc eneruatam, muliebrémque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit: [u] hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summũ bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. cæteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem ferè, quod modò tu: malum illud quidẽ,
sed alia peiora. ‖ ergo id, quod natura ipsa, & 16
quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositóque dedecore, sententia depellere, in eo magistra vitæ tot sæcula [x] permanet Philosophia. quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cũ dolore corporis velit, qui dolorem summũ malum sibi esse persuaserit? quã porrò quis ignominiã, quam turpitudinẽ non pertulerit, vt effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser nõ modò tunc, cùm premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam

cùm

r L. *te dignum,*

s O. V. C. *sed non vltro appet.* & ita L.

t q. v. c. *deinde ad hanc eneruatam,*

v si v. c. al. *post hunc*

x al. *permanet Philosophia*, non plac.

cùm sciet id sibi posse euenire? & quis est, cui non possit? ita fit, vt omnino nemo possit esse
27 beatus. ‖ Metrodorus quidē eum perfectè putat beatum, y cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore. quis autē est iste cui id exploratum possit esse? Epicurus verò ea dicit, vt mihi quidem risus captare videatur. affirmat enim quodam loco, si vratur sapiens, si crucietur: exspectas fortasse dū dicat, patietur, perferet, non succūbet: Magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro nō est hoc satis: In z Phalaridis tauro si erit, dicet. Quàm suaue est hoc! quàm hoc non curo! Suaue etiā; an parum est, si non amarum; at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solēt dicere, cuiquam suaue esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem
28 censet id suaue dicturum. ‖ ego à te nō postulo, vt dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, vt scis, voluptarius. ille dixerit sanè idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. [7] ego tantam vim non tribuo a sapientiæ contra dolorem. [8] b si fortè in perferendo, officio satis est: vt lætetur etiam, nō postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, to-
29 lerandúmque difficilis. ‖ Adspice Philoctetam: cui concedendum est gementi. Ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: cùm è viperino morsu venæ viscerum, veneno imbutæ tetros cruciatus cierent, itaq; exclamat auxilium expetens, mori cupiens.

„ *Heu quis falsis fluctibu' mandet*

y τέλος ἀγαθῶν, τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα, καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα.

z q.v.c. *Falaridis*

a L. *sapienti*

b L. *esse fortem in perf.* & ita v. c. al. *Sic fortis in perferēdo.*

„ *Me*

,, *Me ex sublimi vertice saxi?*
,, *Iamiam absumor: conficit animam*
,, *Vis vulneris, vlceris æstus.*

Difficile dictu videtur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. ‖ Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cùm immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetque ea visceribus, ait ille, 20

,, [c] *O multa dictu grauia, perpessu aspera,*
,, [9] *Quæ corpore* [d] *exanclato, atque animo pertuli.*
,, *Nec mihi Iunonis terror implacabilis,*
,, *Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,*
,, *Quantum vna vecors Oenei partu edita,*
,, *Hæc me irretiuit veste furiali inscium,*
,, *Quæ lateri inhærens morsu lacerat viscera,*
,, *Vrgénsque grauiter pulmonum haurit spiritus:*
,, [10] *Iam* [e] *decolorem sanguinem omnem exorbuit:*
,, *Sic corpus clade horribili absumtum extabuit.*
,, *Ipse illigatus peste interimor textili.*
,, *Hos non hostilis dextra, non* [f] *terra edita*
,, *Moles gigantum, non biformato impetu*
,, *Centaurus ictus corpori* [g] *infixit meo,*
,, *Non graia vis, non barbara vlla immanitas,*
,, *Non sæua terris gens relegata vltimis,*
,, *Quas peragrans, vndique omnem hinc feritatem expuli:*
,, *Sed fæminea vir, fæminea interimor manu.*
,, *O nate, verè hoc nomen vsurpa patri.*
,, *Nec me occidentem matris superet caritas.*
,, *Huc arripe ad me manibus abstractam piis.*
,, *Iam cernam, méne, an illam potiorem putes.*
,, ‖ *Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:*
,, *Miserere, gentes nostras flebunt miserias.* 21
,, [h] *Heu virginalem me ore ploratum edere,*
,, *Quem vidit nemo vlli ingemiscentem malo?*

c Ω πολλὰ δὴ καὶ θερμὰ, καὶ λόγῳ κακὰ, &c.
d L. *exantlaui*, al. *exētlata*, al. *exāclata*,
e χλωρὸν αἷμα
f γηγενὴς,
g L. *inflixit*
h L. *Heu, virginali more ploratum edere*, Soph. ὅστις, ὥστε παρθένος βέβρυχα κλαίων

11 *Sic*

,, *Sic fœminata virtus afflicta occidit.*
,, *Accede nate, assiste, miserandum adspice*
,, *Euisceratum corpus lacerati patris.*
,, *Videte cuncti, túque cælestûm sator,*
,, *Iace obsecro, in me vim coruscam fulminis.*
,, *Nunc, nunc* [i] *dolorem anxiferi torquent vertices:*
,, *Nunc serpit ardor, ô antè victrices manus,* i L. *dolorum*
,, ‖ *O pectora, ô terga, ô lacertorum tori,*
22 ,, *Vestróne pressu quondam Nemæus leo*
,, *Frendens efflauit grauiter extremum halitum?*
,, *Hæc dextra Lernam* [k] *tatram mactata excetra,*
,, *Placauit: hæc bicorporem afflixit manum,* k L. *tatra*
,, *Erimanthiam hæc vastificam abiecit beluam:*
,, *Hæc à Tartarea tenebrica abstractum plaga*
,, *Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:*
,, *Hæc interemit tortu multiplicabili*
,, *Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.*
,, *Multa alia victrix nostra lustrauit manus,*
,, *Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.*

Possumúsne nos contemnere dolorem, cùm ipsum Herculem [11] tam intolerâter dolore videamus? ‖ Veniat Aeschylus non Poëta tantùm, sed etiam Pythagoreus. sic enim accepimus. quo modo fert apud eũ Prometheus dolorẽ, quẽ excipit ob furtũ Lemnium, [12] [l] vnde ignis lucet mortalibus, clàm diuisus? eum Prometheus doctus clepsisse dolo, pœnásque Ioui fato expendisse supremo. Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit,

23

l L. *vnde ignem mortalibus Diuisse cluet doctus Prometheus: Clepsisse dolo, pœnásque Ioui Fato expendisse supremo.*

,, [m] *Titanum* [13] [n] *soboles, socia nostri sanguinis.*
,, *Generata cælo, adspicite religatum asperis*
,, *Vinctúmque saxis, nauem vt horrisono freto*
,, *Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.*
,, *Saturnius me sic infixit Iupiter,*
,, *Iouisque numen Mulciberi* [o] *asciuit manus.*
,, *Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,*
,, *Perrupit artus: qua miser solertia*

m Hæc AEschyli tragœdia non exstat.
n L. *subo'es.*
o fort. *arcinit*

,, ‖ *Trans*

,, ‖ *Transuerberatus, castrum hoc furiarũ incolo.* 24
,, *Iam tertio me quoque funesto die,.*
,, *Tristi aduolatu, aduncis lacerans vnguibus*
,, *Iouis satelles pastu dilaniat fero.*
,, *Tum iecore opimo fárta, & satiata affatim*
p L. auolans, ,, *Clangorẽ fundit vastum, & sublime p aduolãs,*
,, *Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.*
,, *Cùm verò adesum inflatu renouatum est iecur,*
,, *Tum rursus tatrus áuida se ad pastus refert,*
,, *Sic hunc custodem mæsti cruciatus alo:*
,, *Qui me peremni viuum fœdat miseria.*
,, ‖ *Námque, vt videris, vinclis constrictus Iouis,* 25
,, *Arcere nequeo diram volucrem à pectore.*
,, *Sic me ipse viduus pestéis excipio anxias,*
,, *Amore mortis terminum inquirens mali.*
,, *Sed longè à leto numine aspellor Iouis.*
,, *Atque vetusta sæclis glomerata horridis,*
,, *Luctifica clades nostro infixa est corpori:*
q ἐξ ὧ χρίων, vel, ἐξ ὧ [illegible] ,, q *Ex quo liquata solis ardore excidunt*
,, *Gutta, quæ saxa assiduè instillant Caucasi.*

Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certè dolorem, malum. ‖ A. Tu quidem adhuc meã causam agis. sed hoc mox videro. interea vnde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercule. etenim rectè requiris. vidésne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, cùm Athenis esses, in scholis Philosophorum. A. [24]. Verò, ac libenter quidem M. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem à Dionysio Stoico. M. Probè dicis. sed is quasi dictata, [25]. r nullo delectu, nulla elegantia. s Philo & proprium numerum, t & electa poëmata, & loco adiungebat. Itaque postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem vtor nostris Poëtis. sed, sicubi illi defece- 26

r L. nullo dilectu,. s L. Philo noster, & propr. & ita v.c. t O. v.c. & lecta poëmata, & ita L.

defecerunt, verti ipse multa de Græcis, neque ornamento in hoc genere disputationis
27 careret Latina oratio. § Sed vidésne, Poëtæ quid mali afferant? lamentanteis inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, vt non legantur modò, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, vitámque vmbratilem, & delicatam cùm accesserunt etiam Poëtæ, neruos omneis virtutis elidunt. rectè igitur à Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cùm mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. At verò nos, docti scilicet à Græcia. hæc & à pueritia legimus, ᵘ & didicimus: hanc eruditionem liberalem, & doctri- ᵘ L. *& discimus*.
28 nam putamus. § Sed quid Poëtis irascimur? virtutis magistri Philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem docerent. at tu adolescens, cùm id tibi paulò antè dixisses videri, rogatus à me, etiamne maius, quàm dedecus, verba de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus. in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cùm hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus maius à Philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cùm respõdisti, maius tibi videri malum, dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quàm sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor, malúmne sit, quàm firmandus animus ad dolorem ferendum.
29 dum. § Cõcludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis Zeno? nam cùm id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quo modo id,

quod ego miserrimum existimem, ne malum
quidē sit [x]. Nihil est, inquit, malum, nisi quod
turpe, & vitiosum est. Ad ineptias redis. illud
enim, quod me angebat, non eximis. scio dolo-
rem non esse nequitiam. desine id me docere:
hoc doce, doleam, nécne doleam, nihil interes-
se. [16] Nunquam quidquam, inquit, ad beatè
quidem viuendum, quod est in vna virtute po-
situm: sed tamen est reiiciendum. Cur? Asperum
est, contra naturam, difficile perpessu, triste, du-
rum. ‖ Hæc copia verborum est, quod omnes 30
vno verbo malū appellamus, id tot modis pos-
se dicere. definis tu mihi, non tollis tu dolorē,
cùm dicis asperum, contra naturam, vix quod
ferri, tolerarique possit: nec mentiris: sed te
succumbere non oportebat, verbis gloriantem,
[17] dum nihil bonum, nisi quod honestum: nihil
malum, nisi quod turpe. [18] [y] Optare hoc qui-
dem est, non docere. illud & melius, & verius:
omnia, quę natura aspernatur, in malis esse: quę
asciscit, in bonis. hoc posito, & verborū con-
certatione sublata, tantum tamē excellet illud,
quod rectè amplexantur isti, quod honestum,
quod rectū, quod decorum appellamus, quod
idem interdum virtutis nomen amplectimur, vt
omnia præterea, quæ bona corporis, & fortunæ
putantur, perexigua, & minuta videantur [z]: nec
malum quidē vllum, nec, si vnum in locū colla-
ta omnia sint, cum turpitudinis malo [a] compa-
randa. ‖ Quare, si, vt initiò cōcessisti, turpitudo 31
peius est, quàm dolor: nihil est planè dolor.
nam dum tibi turpe, nec dignū viro videbitur,
gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, do-
lere, [19] [b] tum dignitas, tum decus aderit [c]: túq;
in ea intueberis, te continebis: cedet profectò
virtuti dolor, & animi inductione languescet.
aut enim nulla virtus est [d], aut contemnendus
est omnis dolor. prudentiámne vis esse, sine qua
ne in

x sic O.V.C.
y fort. *Captare hoc quidem est*,
z L. *ne malū quidē vllum*, &c. & ita O.V.C.
a L. *comparandum*.
b O.V.C. *tum honestus, tum dignitas, tum decus*, &c. & ita L.
c L. *dúmque in ea intueberis, & te continebis:*
d L. *aut contemnendus omnis dolor.* & ita O.V.C.

ne intelligi quidé vlla virtus poteſt?quid ergo? ea patietúrne te quidquam facere [20] nihil proficienté e,& laborantem ? an temperantia ſinet te immoderatè facere quidquã? an coli iuſtitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commiſſa, prodente conſcios, multa of-
32 ficia f relinquéte?‖ g Quid fortitudini, comitibúſque eius, magnitudini animi, grauitati,patientiæ,rerum humanarũ deſpiciétiæ, quo modo reſpondebis?afflictúſne, & iacens,& lamentabili voce deplorãs h, audies, O virũ fortem! Te verò ita affectum ne virum quidem dixerit quiſquam i. amittenda igitur fortitudo eſt,aut ſepeliendus dolor. Ecquid ſcis igitur,ſi quid de Corinthiis tuis amiſeris, poſſe habere te reliquam ſupellectilem ſaluam: virtutem autem ſi vnam amiſeris: & ſi amitti non poteſt virtus: ſed ſi vnam confeſſus fueris te non habere,nul-
33 lam te eſſe habiturum? ‖ num igitur fortem virum;num magno animo,num patiétem,num grauem, num humana contemnentem potes dicere,[21] k aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere: ſed ille certè non fortis)qui iacet l in lectulo humido,

„ *Qui eiulatu, queſtu, gemitu, fremitibus,*
„ m *Reſonando, multum flebileis voces refert?*

non ego dolorẽ, dolorem eſſe nego. cur enim fortitudo deſideraretur? ſed eum opprimi dico patiétia,ſi modò eſt aliqua patiétia:ſi nulla eſt,
22 n quid exornamꝰ Philoſophiã?aut quid eius nomine glorioſi ſumus? Pungit dolor. Vel fodiat ſanè.ſi nudus es,da iugulum.ſin tectus Vulcaniis armis,id eſt,fortitudine,reſiſte.hæc enim te,niſi ita facies, cuſtos dignitatis, relinquet,&
34 deſeret.‖ [23] Cretum quidẽ leges,quas ſiue Iupiter,ſiue Minos ſanxit,de Iouis quidem ſententia,vt Poëtæ ferunt: itémq; Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, venando, currendo,eſu-

e fort. *& fruſtrà laborantem ?*

f al. *negligente ?*

g L. *Quid ? fortitudini,* &c.

h al. *audieris.*

i fort. *Aut amittenda igitur,* &c.

k L. *aut Prometheũ, aut Philoctetam illum ? Illos enim, quàm te malo dicere,* &c.

l o. v. c. *in lecto humido,* & ita L.

m L. *Reſonando multum fleb.*

n al. *quid exornamur Philoſophia?*

riendo, sitiendo, algendo, æstuãdo. Spartæ verò pueri ad aram sic verberibus accipiuntur [o], vt multus è visceribus sanguis exeat, nonnunquam etiam, vt, cùm ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modò nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri possunt, viri nõ poterunt [p]? & quod mos valet, ratio non valebit? ‖ Interest aliquid 35
inter [q] laborem, & [r] dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor, est functio quædã vel animi, vel corporis grauioris operis, & muneris: dolor autem, motus asper in corpore [s], à sensibus alienus. [24] Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, vno nomine appellant. itaque [t] industrios homines, illi studiosos, vel potiùs amanteis doloris appellant: nos commodiùs laboriosos. aliud est enim [u] laborare: aliud [x] dolere. ô verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia. aliud, inquã, est dolere, aliud laborare. cùm varices secabantur C. Mario, dolebat. cùm æstu magno ducebat agmen: laborabat. est inter hæc quædam tamen similitudo. consuetudo enim laborum, perpessione dolorũ efficiet faciliorem. ‖ itaque 36
illi, qui Græciæ formam rerum publicarũ dederunt, corpora iuuenum firmari labore voluerunt. quod Spartiatę etiam in fœminas transtulerunt: quæ ceteris in vrbibus mollissimo cultu, parietum vmbris occuluntur. illi autem voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor [y], militia in studio est, quàm fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. impelluntur [z] feriuntur [a], abiiciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. [25] [b] Militiam verò nostram dico, non Spartiatarum,

o v. c. *vt multis è visceribus sanguis ex.*
p v. c. *& mos valet: ratio non valebit?* & ita L.
q πόνον,
r λύπην, ἄλγος.
s L. *alienus à sensibus.* & ita v. c.
t φιλοπόνους,
u πονεῖν,
x λυπεῖσθαι, ἀλγεῖν.
y L. *militia studio est.*
z al. *ferũtur,*
a v. c. *abiiciuntur,*
b L. *Militiã verò nostrã, dico, nõ Spartiatarũ: quorum procedit agmẽ admodũ, ad tibiã: nec adhibetur vlla sine anapæstu pedib. hortatio, quã laboriosa est! Nostri exercitus,* &c.

tarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vlla fine anapæstis pedibus hortatio. ‖ Nostris exercitus primùm vnde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad vsum velint: ferre vallum. nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites nō plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. arma enim, membra militis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur aptè,[26] vt, si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum?[27] c quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. ‖ adhuc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur? tantum interest inter nouum, & veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tironum plerumq; melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. quin etiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatū, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at verò ille exercitatus, & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modò requirens à quo obligetur.

37 (margin, at "tatio. ‖ Nostris")

38 (margin, at "ad vulnera. ‖")

c V. C. *quid? ille cursus, cōcursus, clamor,* &c. & ita L.

„ d *O Patrocles,* (inquit) *ad vos aduenions auxilium, & vestras manus peto,*
„ *Priusquam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:*
„ *Neque sanguis vllo potis est pacto profluens consistere,*
„ *Si quà sapientia magis vestra deuitari mors potest.*
„ *Namque* e *Aesclapij liberorum saucij opplent porticus:*
„ *Non potest accedi.*

d L. *O Patrocle, inquit,*

e L. *Aesculapi*

Certè Eurypylus hic quidé est. hominem exer-
40 citatum f vbi tantū luctus continuatur? ‖ vide q.

f L. *quis tot verba tanto in luctu continuat? vide?*

quàm non flebiliter respondeat: rationẽ etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

„ *---qui alteri exitium parat,*
„ *Eum scire oportet sibi paratam pestem, vt participet parem.*

g L. *Patroclus,*

Abducet [g] Patrocles, credo, vt collocet in cubili, vt vulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil vidi minùs. quærit enim, quid actũ sit.

„ *Eloquere: res Argiuũm prælio vt se sustinet.*

h v.c. *obliga.* & ita L.

i al. *Etiam si Eurypylus non posset, posset Aesopus.* nõ plac.

k *ἀκρατὴς*

l sic aliquot v.c. al. *Iouẽ, Iouẽ Olymp.*

m al. *cæstibus*

n al *quib. Olympiorum victoria nihil antiquius videtur.*

Non potest effari tantum dictis, quantũ factis suppetit laboris. [28] Quiesce igitur, & vulnus [h] alliga [i]. Etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus,

„ *---vbi fortuna Hectoris*
„ *Nostram acrem aciem inclinatam:*

& cetera explicat in dolore. sic est enim [k] intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir, sapiénsque non poterit? ‖ Ille verò meliùs, ac 40
non paulò quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione & sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum, ac triduum ferunt. subduc cibum vnũ diem athletæ [l]: Iouem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. pernoctant venatores in niue: in montibus vri se patiuntur. inde pugiles [m] cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem. ‖ sed quid hos [n], quib. Olym- 41
piorum victoria, consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt accipere plagam malũt, quàm turpiter vitare? quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint. [29] [o] satisfactum iis sit, se velle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum muta-

o L. *si satis factũ iis non sit,* &c. fort. *ni satisfactũ sit,* &c.

uit vnquã? quis non modò ſtetit, verùm etiam decubuit turpiter? quis cùm decubuiſſet, ferrum recipere iuſſus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo valet. ergo hoc poterit

„ *Samnis, ſpurcus homo, vita illa dignu', locóque:*

vir natus ad glóriam, vllam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum ſpectaculum, & inhumanum nonnullis videri ſolet: & haud ſcio an ita ſit,[p] vt nunc ſit.cùm verò ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorẽ, & mortẽ diſciplina. p fort. *vt nunc quidem ſit.*

42 ‖ De exercitatione, & cõſuetudine, & cõmentatione dixi. ageſis, nunc de ratione videamus: niſi quid vis ad hæc. A. Egóne vt te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credẽdum tua dúcit oratio. M. Sítne igitur malũ dolor, nécne, Stoici viderint, qui contortulis quibuſdam, ac minutis concluſiunculis, nec ad ſenſus permanentibus, effici volunt, non eſſe malum, dolorẽ. ego illud, quidquid ſit, tantum eſſe, quantum videatur, non puto: falſáque eius viſione, & ſpecie moueri homines dico vehementiùs, dolorémque[q] eius omnem eſſe tolerabilem. vnde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modò dixi, quo faciliùs oratio progredi poſſit lõgiùs? q L. *eis omnẽ eſſe tol.*

43 ‖ Inter omneis igitur hoc conſtat, nec doctos homines ſolùm, ſed etiam indoctos, virorum eſſe fortium, & magnanimorum, &[r] patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati. nec verò quiſquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & poſtulatur à fortibus, & laudatur, cùm ſit, id aut extimeſcere veniens, aut non ferre præſens, nónne turpe eſt? Acqui vide, ne, cùm omnes rectæ animi affectiones, virtutes appel- r καρτερικῶν.

lentur, non sit hoc proprium nomen omnium sed ab ea vna, quæ ceteris [s] excellat, omnes nominatæ sint. appellata est enim à viro virtus: viri autem propria maximè est fortitudo. [t] cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorísque contemptio. vtendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potiùs si viri volumus esse, quoniam à viris virtus nomẽ est mutuata.

s q.v.c. *excellebat*, fort. *excelleat*,

t o.v.c. *cuius munera duo sunt maxima*, & ita L.

44 ¶ Quæres fortasse, quo modo: & rectè. talem enim medicinam Philosophia profitetur. venit Epicurus, [30] homo minimè malus, vel potiùs vir optimus: tantum monet, quantũ intelligit: Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorẽ summum malum. vix satis constanter. audiamus. Si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. [31] Iterandum eadẽ ista mihi. non enim intelligo, quid summum dicas esse, quid breue. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis vindicabit antè penè, quàm venerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ, bene planè magnus mihi quidem videtur: sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes. possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longè igitur abest à summo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm molestiæ.

45 ¶ [u] Nunc ego non possum, tantum hominem, nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius) non continuò dico esse breuẽ: multósque possum bonos viros nominare, qui complureis annos doloribus podagrę crucientur maximis. [32] sed homo [x] cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, vt sciam, quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore [y]. Omittamus igitur hunc,

u L. *Nunc ago non possum*,

x al. *catus*, & ita Non.

y o.v.c. *Omittamus hunc igitur*. &c. & ita L.

hunc nihil prorsus dicentem: cogamúsque confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omnium maximum dixerit. quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat. aliunde igitur est quærẽda medicina, & maximè quidem, si, quid maximè consentaneum sit, quærimus, ab iis, quibus, quod honestũ sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum.

46 ‖ his tu præsentibus gemere, & te iactare non audebis profectò. loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum. Túne, cùm pueros Lacedæmone, adolescẽtes Olympiæ, barbaros in arena videris excipienteis grauissimas plagas, & ferenteis silentio, si te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis, vt mulier: non constanter & sedatè feres? Ferre non potest: natura non patitur. Audio pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alij, multi metu: & tamẽ veremur, vt hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? Illa verò non modò patitur, verùm etiam postulat. nihil enim habet præstantius, nihil, quod magis expetat, quàm honestatem, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus. Hisce ego pluribus nominibus vnam rem declarari volo [a], sed vtor, vt quammaximè significem, pluribus. volo autem dicere, illud homini longè optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: [33] quod quidem citiùs dixerim solum,

47 [b] quàm summum bonum. ‖ Atque, vt hæc de honesto, sic de turpi contraria. nihil tam tetrũ, nihil tam aspernandũ, nihil homine indignius. quod si tibi persuasum est: principiò enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore: reliquum est, vt tute tibi imperes. quanquã hoc nescio quo modo dicatur, quasi

a V.C. *sed vtar,*

b V.C.O. *quã nõ summum bonum.*

duo simus, vt alter imperet, alter pareat: non inscitè tamē dicitur. est enim animus in parteis

c q.v.c. *tributus*

[c] distributus duas: quarum altera, rationis est particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, vt vobismetipsis imperemus, hoc præcipitur, vt ratio coërceat temeritatē. est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatū quodāmodo, & languidum.

d v.c. & L. *si nil esset aliud*

[d] si nihil esset aliud: nihil esset homine deformius. sed præstò est domina omnium, & regina ratio, quæ [e] cōnixa per se, & progressa longiùs,

e al. *connisa*

fit perfecta virtus. hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro.

|| quónā modo? inquies velut seruo dominus, 48
velut imperator militi, velut parens filio, si turpissimè se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem,[34] si se lamentis muliebriter, lacrymísque dedet, vinciatur, & constringatur amicorum, propinquorúmque custodiis. sæpe enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem, vt famulos, vinclis, ac custodia arceamus. qui autē erunt firmiores,

f v.c. *ammonitu*

nec tamen robustissimi, hos [f] admonitu simili oportebit, vt bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. nō nimis in Niptris ille sapiētissimus Græciæ saucius lamentatur, vel modicè potiùs:

„ *Pedetentim* (inquit) *ite, & sedato nisu, ne succussu arripiat maior dolor.*

|| Pacuuius hoc meliùs, quàm Sophocles. apud 49
illum enim perquàm flebiliter Vlysses lamentatur in vulnere. tamen huic leuiter gementi; illi ipsi, qui ferūt saucium personæ grauitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

„ *Tu quoque Vlysses, quamquam grauiter cernimus ictum,*

„ *Nimis es penè animo molli, qui consuetus in armis æuum agere.*

Intelligit poëta prudens, ferūdi doloris consuetudinem,

50 tudinem, eſſe nō contemnendā magiſtram.‖ Atque ille non immoderatè magno in dolore,

„ *Retinete, tenete, opprimite,*

„ *Vlcus nudate, heu miſerum me, excrucior,*

Incipit labi: deinde illicò deſinit,

„ *Operite, abſcedite, iamiam dimittite.*

„ *Nam* g *attrectatu, & quaſſu ſæuum amplificatis dolorem.* g al. *attactu*, non plac.

51 ‖ Vidéſne, vt obmutuerit nō ſedatus corporis, ſed caſtigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens,

„ *Conqueri fortunam aduerſam, non lamentari decet.*

„ *Id viri eſt officium: fletus muliebri ingenio additus.*

Huius animi pars illa mollior rationi ſic paruit, vt ſeuero imperatori miles prudens. ‖ In quo viro erit perfecta ſapientia (quē adhuc nos quidem h videmus neminem: ſed Philoſophorum ſententiis, qualis futurus ſit, ſi modò aliquando fuerit, exponitur:) is igitur, ſiue ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atq; abſoluta, ſic illi parti imperabit inferiori, vt iuſtus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eriget ipſe ſe, ſuſcitabit, inſtruet, armabit, vt, tanquam hoſti, ſic obſiſtat dolori. quæ ſunt iſta arma? contentio, confirmatio, ſermóque intimus, cùm ipſe ſecum, Caue turpe quidquam, languidum, non

h L. *vidimus*

52 virile. ‖ obuerſentur ſpecies honeſtæ i animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpeſſus eſt omnia potiùs, quàm conſcios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur k, qui cùm in manus Cyprij Nicocreontis regis incidiſſet, nullum genus ſupplicij l deprecatus eſt, neque recuſauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua voluntate viuus combuſtus eſt. nos, ſi

i q.v.c. *verè* mendosè

k al. *qui cum Cypri in manus Nicocreōtis reg.*

l παρῃτήσατο,

pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus. opinio est enim quædam effœminata, ac leuis, nec in dolore magis m, quàm eadem in voluptate: qua cùm liquescimus, fluimúsque mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. ‖ At verò C. 53
Marius, rusticanus vir, sed planè vir, cùm secaretur, vt suprà dixi, principiò vetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? valuit auctoritas. vidésne igitur opinionis esse, non naturæ malum: & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem vt vir, &, vt homo maiorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in eo est, vt tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus, atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi n dignū sit, non solùm animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ‖ vt enim fit in prælio, vt ignauus miles, ac 54
timidus, simul ac viderit hostem o, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamque causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore, cùm ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt p, abiiciunt se, atque ita afflicti, & examinati iacent: qui autem restiterunt, discedunt sæpissime superiores q: sunt enim quædam animi similitudines cum corpore: vt onera contentis corporibus faciliùs feruntur, remissis opprimunt: simillimè animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum: remissione autem sic vrgetur, vt se nequeat extollere. ‖ Et, si verum 55
quærimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio, ea est sola officij tanquam custodia. sed hoc quidem in dolore

m al. *quā in voluptate:*

n q.v.c. *dignissimū sit,*

o ῥίψας τὴν ἀσπίδα,

p v.c. *abiiciunt se,*

q L. *& sunt enim quædā animi simil. cum corpore*

lore [35] maximè est prouidendum, ne quid ab-
iectè, ne quid timidè, ne quid ignauè, ne quid
seruiliter, muliebritérve faciamus: in primiſque
refutetur, ac [r] reiiciatur Philoctetæus ille cla- r v. c. *rei-*
mor. ingemiscere nonnumquam viro conces- *ciatur*
sum est, idque raró: eiulatus ne mulieri quidem.
& hic nimirum est fletus, [s] quem duodecim ta- s *lessum*
56 bulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. ‖ nec
verò vmquam ne ingemiscit quidem vir fortis,
ac sapiens, nisi fortè vt se intendat ad firmita-
tem, vt in stadio cursores exclamant quam-
maximè possunt. faciunt idem, cùm exercentur
athletæ. pugiles verò, etiam cùm feriunt aduer-
sarium, in iactandis [t] cestibus ingemiscunt: non t al. *cæstibus*
quòd doleant, animóve succumbant, sed quia
in profundenda voce omne corpus intenditur,
venitque plaga vehementior. quid? qui volunt
exclamare maius, num satis habent latera, fau-
ces, linguam intendere, [36] è quibus [u] elici vo- u I. *eiici*
cem, & fundi videmus [y] toto corpore, [37] atque Græci, φιέ-
omnibus [x] vngulis, vt dicitur, contentioni vo- ναι φωνὴν.
57 cis asseruiunt. ‖ genu mehercule M. Antonium x fort. *vn-*
vidi, cùm contentè [y] ipse pro se lege Varia di- *guiculis,*
ceret terram tangere. vt enim [z] balistæ lapi- y o.v.c. *pro*
dum, & reliqua tormenta telorum, eo grauiores *se ipse lege*
emissiones habent, quo sunt contenta, atque *Varia*
adducta vehementiùs: sic vox, sic cursus, sic & ita L.
plaga, hoc grauior, quo est missa contentiùs. z L. *ballista*
cuius contentionis cùm tanta vis sit, si gemitus
in dolore ad confirmandum animum valebit,
vtemur. sin erit ille gemitus [a] lamentabilis, si a q.v.c. *ela-*
imbecillus, si abiectus, si flebilis: ei qui se dede- *mentabilis,*
rit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus non pl.
si leuationis aliquid afferret, tamen videremus
quid esset fortis, & animosi viri. cùm verò nihil
imminuat doloris, cur frustrà turpes esse volu-
mus? quid est enim fletu muliebri viro turpius?
58 ‖ atque hoc præceptum, quod de dolore datur,

patet

patet latiùs. omnibus enim rebus, non solùm
dolori, simili contentione animi resistendum
est. ira exardescit: libido concitatur: in eandem
arcem confugiendum est: eadem sunt arma su-
menda. sed quoniam de dolore loquimur, illa
omittamus. ad ferendum igitur dolorem placi-
dè & sedatè, plurimum proficit toto pectore, vt
dicitur, cogitare, quàm id honestum sit. sumus
enim natura, vt antè dixi (dicendum est enim
sæpiùs) studiosissimi, appetentissimiq; honesta-
tis: cuius si quasi lumen aliquod adspexerimus,
nihil est, quod, vt eo potiamur, non parati
simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atque
impetu animorum ad veram laudem, atque ho-
nestatem, illa pericula adeuntur in præliis. non
sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt,
sed mori malunt, quàm tantillum modò de
dignitatis gradu [b] dimoueri. ‖ fulgenteis gla- 59
dios hostium videbant Decij, cùm in aciem eo-
rum irruebant. his leuabat omnem vulnerum
metum nobilitas mortis, & gloria. num tum
ingemuisse Epaminondam putas, cùm vnà cum
sanguine vitam effluere sentiret? imperantem
enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam
acceperat seruientem. hæc sunt solatia, hæc
fomenta summorum dolorum. Dices, quid in
pace? quid domi? quid in lectulo? ad Philoso-
phos me reuocas, qui in aciem non sæpe pro-
deunt. ‖ è quibus homo sanè leuis Heracleotes 60
Dionysius, cùm à Zenone fortis esse didicisset,
38 à dolore [c] deductus est. nam cùm ex renibus
laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse
illa, quæ anteà de dolore ipse sensisset. quem
cùm Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam
ratio eum de sententia deduxisset, respondit,
Quia, cùm tantum operæ Philosophiæ de-
dissem, dolorem tamen ferre non possem: satis
esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos
autem

b L. *demoueri*. & ita v.c.

c fort. *deuictus est*. & ita L.

autem annos in Philosophia consumsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cùm pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse,

„ * *Audisne hæc Amphiaraë, sub terram abdite?* Zenonem significabat: à quo illum degenerare

61 dolebat. ‖ At non noster [d] Possidonius: quem & sæpe ipse vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, cùm Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse [e] Possidonium: sed cùm audiuisset eum grauiter esse ægrum, quòd vehementer eius artus laborarent: voluisse tamen nobilissimum Philosophum [f] visere: quem vt vidisset, & salutauisset, honorificisque verbis prosequutus esset, molesteque se dixisset ferre, quòd eum non posset audire. at ille, Tu verò, inquit, potes: nec committam, vt dolor corporis efficiat, vt frustrà tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum grauiter, & copiosè de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputasse: cumque quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, Nihil agis dolor: quamuis sis molestus,

62 numquam te esse confitebor malum. ‖ Omninoque omnes clari, & nobilitati labores [g] contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmúsne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, deuitari dolorem? apud quos autem venandi, & equitandi laus [h] viget, qui hanc [i] petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat, cuius in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse æquè

grauis

* Vide Plutarchum in Paralellis. Laërtium in Bione.

d L. *Posidonius:*

e L. *Posidonium:*

f al. *videre:*

g o.v.c. *contemtu*

h L. *vigeat*

i L. *petessunt, nullum eos fugere dolorem?*

graueis Imperatori, & militi, quòd ipse honos
laborem leuiorem faceret [k] Imperatorum. ‖ sed 63
tamen hoc euenit, vt in vulgus insipientium
opinio valeat honestatis, cùm ipsam videre non
possint. itaque fama, & multitudinis iudicio
mouentur, vt id honestum putent, quod à ple-
risque laudetur. Te autem, si in oculis sis mul-
titudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec,
quod illa putet, [l] idem te putare pulcherri-
mum. tuo tibi iudicio est vtendum. tibi si rectè
probanti placebis, tum non modò tute viceris,
quod paulò antè præcipiebam, sed omneis, &
omnia. ‖ Hoc igitur [m] tibi propone: amplitu- 64
dinem, & quasi quandam exaggerationem quàm
altissimam animi? quæ maximè eminet [n] con-
temnendis, & despiciendis doloribus: vnam esse
omnium rem pulcherrimam, eoque pulchrio-
rem, si vacet populo, [o] neq; plausum captans, se
tantùm ipsa delectet. quinetiam mihi quidem
laudabiliora videntur omnia, quæ sine vendi-
tatione, [p] & sine populo teste fiunt: non quo
fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se
collocari volunt) sed tamen nullum theatrum
virtuti conscientia maius est. ‖ Atque in primis 65
meditemur illud, vt hæc patientia dolorum,
quam sæpe iam animi intentione dixi esse fir-
mandam, in omni genere se æquabilem præbeat.
sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cu-
piditatem, aut propter gloriæ, aut etiam, vt ius
suum, & libertatem [q] tenerent, vulnera excepe-
runt fortiter, & tulerunt, iidem omissa conten-
tione dolorem morbi ferre non possunt. neque
enim illum, quem facilè tulerant, ratione, aut
sapientia tulerant, sed studio potiùs, & gloria.
itaque barbari quidam, & immanes, ferro de-
certare acerrimè possunt: ægrotare viriliter non
queunt. Græci autem homines non satis ani-
mosi, prudentes, vt est captus hominum, satis

hostem

k q.v.c. *imperatorium.*

l v. c. *idem putare pulcherrimum.* & ita L.

m v. c. *propone tibi: amplitudinem*, n al. *in contemnendis.* non plac.

o q.v.c. *neque plausum captet, sed se tantùm* &c.

p al. *& sine populo rectè fiunt:*

q al. *tuerentur,*

hostem adspicere [39] r non possunt, sed iidem r v. c. *non*
morbos toleranter, atque humanè ferunt. At *possunt, ei-*
Cimbri, & Celtiberi in prælio exsultant, lamen- *dem morbos*
tantur in morbo: nihil enim potest esse æqua- &c. & ita L.
bile, quod non à certa ratione proficiscatur.
66 || sed cùm videas, eos, qui aut studio, aut opi-
nione ducantur, in eo persequendo, atque adi-
piscendo, dolore non frangi: debes existimare
aut non esse malum, dolorem, aut etiamsi,
quidquid asperum, s alienumque à natura sit, s q. v. c. *alie-*
id appellari placeat malum, tantulum tamen *numq; na-*
esse, vt à virtute ita obruatur, vt nusquam appa- *tura sit,*
reat. quæ meditare, quæso, dies, & nocteis. latiùs
enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem
locum, quàm de vno dolore, occupabit. nam si
omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque
honestatis causa faciemus, non modò stimulos
doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemna-
mus licebit, præsertim cùm paratum sit illud ex
67 hesterna disputatione perfugium. || vt enim si
cui nauiganti, quem prædones insequantur,
deus quis dixerit, Eiice te de naui: præstò est
qui excipiat: vel delphinus, vt Arionem Me-
tymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunij, qui
per vndas currus suspensos rapuisse dicuntur,
excipient te, &, quò velis, perferent: omnem
omittat timorem: sic vrgentibus asperis &
odiosis doloribus, [40] t si tanti non sint, vt fe- t L. *si tanti*
rendi sint, quò sit confugiendum, vides. Hæc *sint, vt feren-*
ferè hoc tempore putaui esse dicenda. sed tu *di non sint,*
fortasse in sententia permanes. A. Minimè verò:
meque biduo duarum rerum, quas maximè ti-
mebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad
clepsydram. sic enim u duximus. x sed tibi hoc u a. *dixi-*
video non posse deberi. A. Ita prorsus. & illud *mus.*
quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. x L. *& tibi*
M. Sic faciemus, tuisque optimis studiis obse- *hoc video*
quemur. &c.

M. T. CI

M. T. CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM ad M. Brutum,

LIBER III.

De ægritudine lenienda.

Ægritudinem animi in sapientem cadere negat, sed eius effectus vtiliter homini à natura datos, recta ratione dirigendos, ac leniendos.

QVIDNAM esse, Brute, causæ putem, cur, [1] cùm constemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendique causa, [a] quæsita sit ars eius, atque vtilitas, deorum immortalium inuentioni consecrata: animi autem medicina, nec tam desiderata sit, antequàm inuenta, nec tam culta, posteaquàm cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & inuisa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, vt animus de se ipse tum iudicet, cùm id ipsum [b] quod iudicat, ægrotet. ‖ quòd si taleis nos natura genuisset, vt [2] eam ipsam intueri, & perspicere, eademque optima duce cursum vitæ conficere possemus, [1] haud erat sanè, [c] quòd quisquam rationem, ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusq; [2] [d] deprauatis sic restinguimus, vt nusquam naturæ lumen appareat. sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, simul atq; editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuò prauitate, & in summa opinionum peruersitate versamur: vt pœnè cum lacte nutricis errorem suxisse

a fort. *quæsita sit ars, eiusq; vtilitas,*

b o.v.c. *quo iudicatur, ægrotet.* & ita L.

c q.v.c. *quod quisquam ratione, ac doctrina requireret.*

d L. *deprauati, sic restinguimus,* al. *deprauatos sic restinguimus,*

suxisse videamur: [3] cum verò parentibus redditi, [e] id est, magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, &
3 opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. ‖ accedunt etiam Poëtæ, qui cùm magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitùs in mentibus. cùm verò accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis vndiq; ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, [f] à naturaq; ipsa desciscimus: vt nobis [g] optimam naturam inuidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisque, veramque illam honestatem expetens, [h] quam vnam natura maximè inquirit, in summa inanitate versatur, consectaturque [i] nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. est enim gloria solida quædam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox benè iudicantium de excellente virtute. [k] ea virtuti resonat, tanquam imago gloriæ. quæ quia rectè factorum plerumque comes est, non est à bonis
4 viris repudianda. ‖ Illa autem, quæ se eius imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, & plerumque peccatorum, vitiorumq; laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinemque corrumpit. qua cæcitate homines, cùm quædam præclara etiam cuperent, eaque nescirent nec vbi, nec qualia essent, funditùs alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quàm cursus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur: quorumque

e L. *demum magistris traditi sumus,* & ita o.v.c.
f o.v.c. *à naturaq; desciscimus:* & ita L.
g q.v.c. *optime naturam* non plac.
h q.v.c. *quã vna natura maximè*
i L. *non illam eminentem Græcis opponitur, ἐσκιαγραφημένην*
k fort. *tanquam imago voci. quæ* fort. *tanquã imago. quæ* Hor. lib. 1. q. vid. Turneb. 2. Aduers. c.6. huic fauet Ode 20. Carm. alij expungunt vocem, *gloriæ.* sic Varro 3. de re rustica, c.16

ita perturbantur animi, vt non multùm absint ab insania, [l] quod insipientibus contingit omnibus, his nulláne est adhibenda curatio? verùm quòd minùs noceant animi ægrotationes, quàm corporis? an quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? ‖ At & 5 morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quàm corporis. his enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum [m] pertinent, cumque sollicitant: animusque æger, vt ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest: cupere numquam desinit. quibus duobus morbis (vt omittam alios) ægritudine, & cupiditate, quî tandem possunt in corpore esse grauiores? quî verò probari potest, vt sibi mederi animus non possit, cùm ipse medicinam corporis animus inuenerit, cumque ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura [n] valeat, nec omnes, qui se curari passi sunt, continuò etiam conualescant. animi autem, qui se sanari voluerint, præceptisque sapientium paruerint, sine vlla dubitatione sanentur? ‖ Est profectò animi 6 medicina, Philosophia: cuius auxilium non, vt in corporis morbis, petendum est foris: omnibusque opibus, [o] viribusque, vt nosmetipsi nobis mederi possimus, [p] elaborandum est, quamquam de vniuersa Philosophia, [q] quantoperè & expetenda, & colenda esset, satis, vt arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus posteà nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus, de morte, & de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. ‖ Vt enim in Acade- 7 miam nostram descendimus, inclinato iam in [r] postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem,

l lib. vulg. *quod insipientibus contingit, his nulláne*

m v.c. *pertineant, cumq; sollicitent:* & ita L.

n q.v.c. *valeant,* & ita L.

o *viribusq;*, abest à q. v.c.

p o.v.c. *elaborandum, quamquam* & ita L.

q L. *quanto opere & expetenda,* & ita o.v.c.

r al. *pomeridianum*

aliquem, qui aderant, causam differendi. Tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, [s] iracundiæ? hæc enim ferè sunt eiusmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperanteis: nos autem hos eosdem motus concitati animi, rectè, vt opinor, perturbationes dixerimus: morbos autem non satis vsitatè: nisi quid aliud tibi

8 videtur. A. Mihi verò isto modo. ‖ M. hæccíne igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia [t] non magno æstimanda est, siquidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnísne animi commotio videtur insania? M. non mihi quidem soli: sed, id quod admirari sæpe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis seculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de vita, & moribus, Philosophia manauit. A. Quónam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationem, & morbum, id est, insanitatem, [u] & ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbós Philosophi appellant: negántque, stultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq;, censebant. his rebus mentem vacuam, [5] appellarunt * insaniam, propterea quòd in perturbato animo,

9 sicut in corpore, sanitas esse non possit. ‖ Nec minùs illud acutè, quòd animi affectionem,

s fort. *cupiditates?*

t L. nō *magni*

u L. q. v. c. *& ægrotum, animum,* non pl. Turneb. 2. Aduers. c. 6. *ægrotum animum, quem appellarunt insanum.*

* Turneb. insanam,

lumine mentis carentem, nominauerunt amentiam, eandemque dementiam. ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina * posuerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omneis insipienteis esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo (morbos autem, hos x perturbatos motus, vt modò dixi, Philosophi appellant) non magis est sanus, quàm id corpus, quod in morbo est. ita fit, vt sapientia, sanitas sit animi: insipientia autem, quasi insanitas quædam, quæ est insania, eadémque dementia. multóque meliùs hæc notata sunt verbis Latinis, quàm Græcis: quod aliis quoque multis locis reperietur. sed id aliàs: nunc, quod instat. ‖ Totum 10
igitur id, quod quærimus, quid, & quale sit, verbis vis ipsa declarat. y eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens, motu, quasi morbo perturbata nullo sit. qui contrà affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quàm quod est in consuetudine sermonis Latini, cùm z *exisse ex potestate dicimus eos*, qui effrænati feruntur aut libidine, aut iracundia. quamquam ipsa iracúdia, libidinis est pars. sic enim definitur iracundia, vlciscendi libido. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcircò dicuntur, quia non sunt in potestate mentis: cui regnum totius animi à natura tributum est.
‖ Græci autẽ μανίαν vnde appellent, non facilè 11
dixerim. eam tamẽ ipsam distinguimus nos meliùs, quàm illi. hanc enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latiùs, à furore disiúgimus. Græci volunt illi quidẽ, sed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant. quasi verò atra bili solùm mens, ac non sæpe vel iracundia grauiore, vel timore, vel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eum

* al. *imposuerunt*,

x πάθη,

y q. v. c. *eos enim sanos quoniam intelligi necesse est*, &c.

z ἐξίστασθαι ἑαυτοῦ, ἀκρατεῖν αὐτοῦ, vide Cic. 2. de inuentione.

eum dominum esse rerum suarum vetãt duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, SI INSANVS, sed, SI FVRIOSVS ESSE [a] INCIPIT. * [b] stultitiam enim censuerunt, * id est, inconstantiam sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum & vitæ communem cultum, atque vsitatum. furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem. quod cum maius esse videatur, quàm insania, tamen eiusmodi est, vt furor in sapientem [a] cadere possit, nõ possit insania. sed hæc alia quæstio est, nos ad propositum reuertamur.

12 || Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. A. [b] Ego verò ita existimo. M. Humanũ id quidem, quòd ita existimas. non enim silice nati sumus. sed est naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod ægritudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurdè Crãtor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis: *Minimè*, inquit, *assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest vlla esse, nec debet. Ne ægrotus sim*, inquit, *sed si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur à corpore.* [d] *nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contigit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.*

13 || Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solùm ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse, ita sunt stirpes altæ stultitiæ, sed relinquetur id solum, [e] quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine Philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore: quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. sanabimur, si volemus. & progrediar quidem longiùs; non enim de ægritudine erim.

* al. *exsistit*

* Non. in furor. c. 5. 26. *insaniã*

* hæc duo à quibusdã absunt.

a sic o.v.c. fort. *Cadere igitur in sap.*

b q.v.c. *Et verò it exist.* ita L.

c al. *sed est natura in animus* &c.

d τὸ γὰρ ἀνόδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ. τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ σῶμα τοιοῦτον ἐνταῦθα δὲ ψυχήν.

e q. v. c. *quod erit necessarium.* al. *quod necessarium erit.*

solùm, quamquam id quidem primùm, sed
de omni animi, vt ego posui, perturbatione,
[f] morbo, vt Græci volunt, explicabo. Et primò
si placet, Stoicorum more agamus, qui breui-
ter adstringere solent argumenta: deinde no-
stro instituto vagabimur. ‖ Qui fortis est, idem 14
est fidens: quoniã CONFIDENS mala con-
suetudine loquendi in vitio ponitur, ductum
verbum à confidendo, quòd laudis est. qui au-
tem est fidens, is profectò nõ extimescit, discre-
pat enim à timendo, confidere, atque in quem
cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim
rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem
impendenteis, & venienteis timemus. ita fit, vt
fortitudini ęgritudo repugnet. verisimile est igi-
tur, in quem [g] cadit ægritudo, in eundẽ cadere
timorem, & infractionẽ quandam animi, & de-
missionẽ. [h] in quemque ea cadunt, in eundem
cadit vt seruiat, [i] vt victum ipse quandoque esse
fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse
est timiditatem, & ignauiam. non cadũt autem
hæc in virũ fortem. igitur ne ęgritudo quidem.
at nemo sapiens, nisi fortis. non cadet ergo in
sapientem ægritudo. ‖ præterea necesse est, qui 15
fortis sit, eundem esse magni animi: qui magni
animi, inuictũ: qui inuictus, eum humanas res
despicere, atque infra se positas arbitrari. despi-
cere autem nemo potest eas res, propter quas
ęgritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem
virum ægritudine numquam affici. omnes au-
tem sapientes, fortes. non cadit igitur in sapien-
tem ægritudo. & quemadmodũ * oculus con-
turbatus, non est probè affectus [k] ad suũ munus
fungendũ: & reliquæ partes, [l] totúmve corpus,
à statu cũ est motũ, deest officio suo, & mune-
ri: sic cõturbatus animus, nõ est aptus ad exse-
quendũ munus suum. munus autem animi est,
ratione bene vti: & sapiẽtis animus, ita semper
affectus

f al. *vt Græci volũt, morbo, explicabo.*

g v.c. *cadat*

h v.c. *quæ in quem cadũt, in eundem,* & ita l.

i L. *aliquando esse se fateatur.* al. *si quando*

* vide Turneb. 2. Aduers. c. 6.

k πρὸς τὸ ἐνεργεῖν:

l fort. *totúmq; corp.*

affectus est, vt ratione optimè vtatur. nũquam est igitur perturbatus. at ægritudo, perturbatio
16 est animi. sẽper igitur ea sapiẽs vacabit. ‖[m] Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Græci σωφρονα appellãt, eamque virtutem σωφροσυνην vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nõnunquam etiam modestiam: sed haud scio, an recte ea virtus frugalitas appellari possit. quod angustiùs apud Græcos valet: qui frugi homines, χρησίμους appellant, id est, tãtummodò vtileis. at illud, est latius. est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos vsitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam virtutes frugalitas cõtinet. quæ nisi tanta esset, & si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, numquã esset L. Pisonis cognomen tan-
17 topere laudatũ. ‖Sed quia nec qui, propter metum, præsidium reliquit, quod est ignauiæ: nec qui, propter auaritiam, clam depositum non reddit, quod est iniustitiæ: nec qui, propter temeritatem, malè rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet, eò treis virtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas [n] complexa est. etsi hoc quidem commune est virtutum: omnes enim inter se [8] nexæ, [o] & coniugatæ sunt. reliqua igitur, & quarta virtus, vt sit ipsa frugalitas, necesse est. eius enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare, sempérque aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui con-
18 trarium vitium nequitia dicitur. ‖ Frugalitas, vt opinor, à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo, (etsi hoc erit fortasse durius:[9] sed tẽtemus, & lusisse putemur, si nil sit) ab eo,[10] quod [p] nequidquã est in tali homine:

m q. v. e. *Veri etiam simile ill.*

n sic o. v. c. vulg. quidam *amplexa est.*

o L. *& iugatæ sunt.* Nonius in iugatum. c. 1. 230.

p fort. *nec quidquã est* & ita L.

q ἰλιάδ ι. Ἀλλά μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, ὁππότ᾽ ἐκείνου Μνήσομαι, ὅς μ᾽ ἀσύφηλον ἐν ἀργείοισιν ἔρεξεν, Ατρείδης, ὡσεί τιν᾽ ἀτίμητον μετανάστην

ex quo idem, nihili dicitur. qui sit frugi igitur, vel, si mauis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constās, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiente ægritudo. itaque non inscitè Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, vt opinor, modo,

„ ¶ *Corque meum penitus turgescit tristibus iris,*
„ *Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.*

‖ Num manus affecta rectè est, cùm in tumore est? ¹aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum, non vitiosè se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus, in vitio est. sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. at iratus animus, eiusmodi est: nunquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere, à quo læsus videatur, ei quammaximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, vt alieno malo gaudeat. quod quoniam nō cadit in sapientem, ne vt irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit ‖ etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam: (non dixi in inuidiam, quæ tum est, cùm inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia rectè dici potest, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, vt est in Menalippo,

„ * *Florem quisnam liberum inuidit meum?*

malè Latinè videtur. sed præclarè ² Actius. vt enim

19 (beside "Num manus affecta rectè est")

20 (beside "ægritudine etiam vacabit ‖ etenim si sapiens in")

¶ ἰλιάδ. ι῀ωτα, Ἀ'λλά μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, ὁππότ' ἐκείνου μνήσομαι, ὅς μ' ἀσύφηλον ἐν Ἀργείοισιν ἔρεξεν, Ἀτρείδης, ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην.

1 L. *aut num quod membrum, &c.* al. *nū quoppiam memb.*

* Vide clarius apud Nonium c. 5. in inuidi.

² al. *Accius* L. *Attius.*

enim videre, sic inuidere florem rectiùs, quàm
flori dicitur. nos consuetudine prohibemur:
21 Poëta ius suum tenuit, & dixit audaciùs.‖ Ca-
dit igitur in eundem, & misereri, & inuidere.
nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem
alicuius etiam secundis dolet:vt Theophrastus
interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui,
rebus Alexandri prosperis angitur: itaque di-
cit Callisthenem incidisse in hominem sum-
ma potentia, summaque fortuna, sed ignarum,
quemadmodum rebus secundis vti conueni-
ret. Atqui quemadmodum misericordia, ægri-
tudo est ex alterius rebus aduersis: sic inui-
dentia, ægritudo est ex alterius rebus secun-
dis. in quem igitur cadit misereri, in eundem
etiam inuidere. non cadit autem inuidere in
sapiétem:ergo ne misereri quidem. quòd si hoc
ægrè ferre sapiens soleret, misereri etiam sole-
22 ret.abest ergo à sapiente ægritudo.‖ Hæc sic di-
cuntur à Stoicis, concluduntúrque contortiùs.
sed latiùs aliquanto dicenda sunt, & diffusiùs:
senteñtiis tamen vtendũ est eorum potissimùm,
qui maximè forti, &, vt ita dicam, virili vtuntur
ratione, atque sententia. nam Peripatetici, fami-
liares nostri, quibus nihil est vberius, nihil eru-
ditius, nihil grauius, [t] mediocritatem, vel per-
turbationum, vel morborum animi, mihi non
sanè probãt. omne enim malum, etiam medio-
cre, magnum est. nos autem id agimus, vt id in
sapiente nullum sit omnino. nam vt corpus,
etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est:
[u] sic, si in animo est ista mediocritas, caret sa-
nitate. itaque præclarè nostri, vt alia multa, mo-
lestiam, sollicitudinem, angorem, propter simi-
litudinem corporum ægrorum, ægritudinẽ no-
minauerunt. hoc propemodum verbo Græci
omnẽ animi perturbationem appellant.‖ vocãt
23 enim πάθος, id est, morbũ, quicumq; est motus

t al. *mediocritates*

u O.V.C. *sit in animo ista mediocritas caret sanitate.* & ita L.

in animo turbidus.nos meliùs.ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo. at non ſimilis ægrotationis eſt libido,non immoderata lætitia, quæ eſt voluptas animi elata, & geſtiens. ipſe etiam metus, non eſt morbi admodum ſimilis , quamquam ægritudini eſt finitimus , ſed propriè, vt ægrotatio in corpore, ſic ægritudo in animo , nomen habet non ſeiunctum à dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda eſt,id eſt,cauſa efficiens ægritudinem in animo , tanquam ægrotationem in corpore. nam,vt medici, cauſa morbi inuenta, curationem eſſe inuentam putant:ſic nos,cauſa ægritudinis reperta,medendi facultatem reperiemus. ‖ Eſt igitur cauſa omnis in opinio- 24
ne,nec verò ægritudinis ſolùm, ſed etiam reliquarum omnium perturbationum : quæ ſunt genere quatuor, partibus plures.nam cùm omnis perturbatio ſit animi motus vel rationis expers,vel rationem aſpernans,vel rationi non obediens, iſque motus aut boni, aut mali opinione [x] citetur:bifariam quatuor perturbationes æqualiter diſtributę ſunt.nam duæ ſunt ex opinione boni:quarũ altera,voluptas geſtiens, id eſt , præter modum elata lætitia , opinione præſentis magni alicuius boni:altera,vel cupiditas rectè,vel libido dici poteſt:quę eſt immoderata appetitio [y] opinati magni boni,rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera , voluptas geſtiens , & libido, bonorum opinione turbantur : vt duo reliqua,metus & ægritudo, malorũ.nam & metus, opinio magni mali impendentis : & ægritudo,eſt opinio magni mali præſentis : & quidem recens opinio talis mali , [a] vt in eo rectum videatur eſſe angi : id autem eſt,vt is, qui doleat, oportere opinetur ſe dolere. ‖ his autem perturbationibus , [b] quas 25
in vita hominum ſtultitia [c] quaſi quaſdam immittit

x al. *concitetur:*

y fort. *opinati futuri magni boni,*

a fort. *vt eo rectum vid.*

b L. *quas in vitam*

c o v. c. *quaſi quaſdam furias immittit,atque inc.*

mittit furias, atque incitat, omnibus viribus, atque opibus repugnandū est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquillè, placidéque traducere. [d] sed ceteras aliàs. nunc ægritudinē, si possumus, depellamus. id enim sit propositum: quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. terra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione velis, vt ita dicam, remísque

26 fugienda. ‖ qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à socero Oenomao rege Hippodamiam raptis [e] nactus nuptiis? Iouis iste quidem pronepos. támne ergo abiectus, támque fractus?

„ *Nolite*(inquit)*hospites, adire* [f] *ad me ilico istis,*
„ *Ne contagio mea bonis, vmbráue obsit:*
„ * *Tanta vis sceleris in corpore hæret.*

Tu te, Thyesta, damnabis, orbabísque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium solis nónne patris ipsius luce indignum putas?

„ *Refugere oculi: corpus macie extabuit:*
„ *Lacrymæ peredere humore exsanguéis genas:*
„ *Situ nidoris barba pædore horrida,*
„ *Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.*

Hæc mala, ô stultissime [g] AEeta, ipse tibi addidisti. [h] non erant in iis, quæ tibi casus inuexerat, & quidem inueterato malo, [i] cùm tumor animo resedisset. est autem ægritudo, vt docebo, in opinione mali recentis, sed mœres videlicet regni desiderio, non filiæ. illam enim oderas; & iure fortasse. regno non æquo animo carebas. est autem impudens luctus mœrore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis.

27 ‖ Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, * Corinthi pueros docebat. vsque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui eius non tulerant superbiam? is, cùm restitui in

regnum

d q. v. c. *sed cetera alias:*
e L. *nactus st*
f L. *ad me illico istic,*
* al. *Vis tanta*
g v. c. *tota ipse tibi*
h v. c. *non inerāt in iis,* & ita L.
i o. v. c. *cùm tumor animi res.* & ita L.
* vide Laër. in Platone hinc prouerb. Dionysius Corinthi.

regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea vrbe senio, & ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, vt ægritudine opprimatur, id est, miseria? [11] nam cùm omnis perturbatio, miseria est, tum carnificina est ægritudo, habet ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo maiora quædam, tabem, cruciatum, [k] afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum, planéque conficit. hanc nisi exuimus sic, vt abiiciamus, miseria carere non possumus. ‖ At 28
hoc quidem pespicuum est, tum ægritudinem exsistere, cùm quid ita visum sit, vt magnum quoddam malum adesse, & vrgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali, ægritudinem esse natura, vt, quicumque intueatur in aliquod maius malū, si id sibi accidisse opinetur, sit continuò in ęgritudine: Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, [l] nec opinato malo. est id quidem nō mediocre ad ægritudinem augendam. videntur enim omnia repentina grauiora. ex hoc: & illa iure laudantur:

„ *Ego, cùm genui, tum* [m] *moriturum sciui, & ei rei sustuli.*
„ [12] *Præterea ad Troiam cùm misi* [n] *ad defendendam Græciam,*
„ [o] *Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.*

‖ Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum, lenit eorum aduentum, quæ venientia longè antè videris. itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur. licet enim, vt sæpe facimus, in Latinum illa conuertere. 29

„ [p] *Nam qui hæc audita à docto meminissem viro,*
„ *Futuras mecum commentabar miserias:*
„ *Aut mortē acerbam, aut exsilij mæstam fugam,*

„ *Aut*

k al. *afflictationem,*
l L. *& nec opinato malo.* & ita o. v. c.
m o. v. c. *morituros*
n o v. c. *ob defendēdam Gr.* & ita L.
o al. *Sciebam*
p Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρὰ σοφοῦ τινὸς μαθὼν, Εἰς φροντίδας νοῦν, συμφοράς τ' ἐβαλλόμην, φυγάς τ' ἐμαυτῷ προστιθεὶς πάτρης ἐμῆς, Θανάτους τ' ἀώρους, καὶ κακῶν ἄλλας ὁδοὺς, Ὡς εἴ τι πάσχοιμ' ὧν ἐδόξαζόν ποτε, Μή μοι νεωρὸν προσπεσὸν μᾶλλον δάκοι.

,, *Aut semper aliquam molem meditabar mali:*
,, *Vt, siqua inuecta diritas casu foret,*
,, *Ne me imparatum cura laceraret* q *repens.*

q fort. *recens:*

30 || Quod autem Theseus à docto viro se audisse dicit, id de seipso loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt, nunciata morte filij, dixisse, Sciebam me genuisse mortalem: quæ vox declarat, iis esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem r non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque quamquam non hæc vna res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sunt semper omnia homini humana meditata. & nimirum hæc est illa præstans, & diuina sapientia, perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cùm acciderit, nihil, antequam euenerit, non euenire posse arbitrari.

r o.v.c. *non dubiũ, quin om.* &c. & ita L.

,, *Quamobrem omneis, cùm secundæ res sunt maximè,*
,, *Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant:*
,, *Pericla, damna, exsilia, peregrè rediens semper cogitet,*
,, *Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ:*
,, *Communia esse hæc: fieri posse: vt nequid animo sit nouum:*
,, *Quidquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.*

31 § Ergo hoc Terentius s à Philosophia sumtum cùm tam commodè dixerit, nos è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc meliùs, & constantiùs sentiemus? t hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate,

s al. *è Philos.* al. *sumtum tam commodè dixerit,*
t al. *hinc est*

eodem

v *vultu*, abeſt ab o. v. c. nec agnoſtis L.

eodem [u] vultu ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, & reuertentem. nec verò ea frons erat, quæ M. Craſſi illius veteris, quem ſemel ait in omni vita riſiſſe Lucilius: ſed tranquilla, & ſerena. ſic enim accepimus. iure autem erat ſemper idem vultus, cùm mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra caſus, & euentus, quibus eorum aduenienteis impetus diuturna præmeditatione frangantur: ſimúlque iudico, malum illud, opinionis eſſe, non naturæ. ſi enim in re [x] eſſent, cur fierent prouiſa leuiora? ‖ ſed eſt, iiſdem de rebus quod dici poſſit ſubtiliùs, ſi priùs Epicuri ſententiam 32
viderimus: qui cenſet, neceſſe eſſe omneis in ægritudine eſſe, qui ſe in malis eſſe arbitrentur, ſiue illa antè prouiſa, & exſpectata ſint, ſiue inueterauerint. nam neque vetuſtate minui mala, nec fieri præmeditata, leuiora: ſtultámque etiam eſſe meditationem futuri mali, aut fortaſſe ne futuri quidem: ſatis eſſe odioſum malum omne, cùm veniſſet: qui autem ſemper cogitauiſſet, accidere poſſe aliquid aduerſi, ei fieri illud ſempiternum malum: ſi verò ne futurum quidem ſit, fruſtra ſuſcipi miſeriam voluntariam: ita ſemper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. ‖ leuationem autem ægritudinis in duabus rebus 33
ponit, auocatione à cogitanda moleſtia, & reuocatione ad contemplandas voluptates. parere enim cenſet animum rationi poſſe, &, quò illa ducat, ſequi. vetat igitur ratio intueri moleſtias: abſtrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miſerias contemplandas: à quibus cùm [y] cecinit receptui, impellit rurſum, & incitat ad conſpiciendas, totáque mente contrectandas varias voluptates. quibus ille & præteritarum memoria, & ſpe conſequentium,

x al. *eſſet*.

y ἐσήμηνε τὸ ἀνακλητικόν,

tium, sapiẽtis vitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus. Epicurei dicunt suo. [13] sed, quæ dicant, [z] videamus quo modo negligamus.

34 ‖ Principio malè reprehendunt præmeditationem rerum futurarum. nihil est enim, quod tam obtundat eleuetque ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio. nihil esse, quod accidere non possit: quàm meditatio conditionis humanæ, quàm vitæ lex, commentatioque parendi: quæ non hoc affert, vt semper mœreamus, sed vt nunquam. neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret. cùm hæc cogitat, sed tum vel maximè sapientiæ fungitur munere. vtrumque enim consequitur, vt & considerandis rebus humanis proprio Philosophiæ [a] fruatur officio, & aduersis casibus triplici consolatione sanetur: primùm, quòd posse accidere diu cogitauerit, quæ cogitatio vna maximè molestias omneis [14] extenuat, [b] & diluit: deinde, [c] quòd humana ferenda intelligit: postremò, quòd videt nullum malum esse, nisi culpam, culpam autem nullam esse, cùm id, quod ab homine non potuerit præstari, euenerit.

35 ‖ [15] Nam [d] reuocatio illa, quam affert, cùm à contuendis nos malis auocat, nulla est. non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, vel obliuio. lacerant, vexant, stimulos admouent, igneis adhibent, respirare non sinunt. Et tu obliuisci iubes, quod contra naturam est? quod à natura datum est auxilium, extorques, inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. iubes me bona cogitare, obliuisci malorum. diceres aliquid, & magno quidem Philosopho dignum, si ea bona sentires

36 esse, quæ essent homine dignissima. ‖ Pythagoras

z I. *videamus: quomodo negligamus.*

a I. *fungatur officio,*

b q. v. c. *& deluit:* al. *deleuit:*

c al. *quòd humanè ferenda intelligit:* non pl.

d fort. *auocatio illa.*

goras mihi ſic diceret, aut Socrates, aut Plato: Quid iaces? aut quid mœres? aut cur ſuccumbis, cedíſque fortunæ?[e] quæ peruellere te forſitan potuerit, & pungere: non potuerit certè vireis frangere. magna vis eſt in virtutibus. eas excita, ſi fortè dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto eſſe coget, vt omnia, quę poſſint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia, quæ eſt eadem moderatio: à me quidem paulò antè appellata frugalitas: quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. Quid eſt autem nequius, aut turpius effæminato viro? ne iuſtitia quidem ſinet iſta facere: cui minimum eſſe videtur in hac cauſa loci. quæ tamen ita dicet, dupliciter eſſe te iniuſtum. cùm & alienum appetas, qui mortalis natus, condicionem poſtules immortalium, & grauiter feras, te, quòd vtendum acceperis, reddidiſſe. ‖ prudentiæ verò quid reſpondebis, dicēti virtute ſe eſſe contentam, quomodo ad bene viuendum, ſic, & ad beatè: quæ ſi extrinſecus religata pendeat, & non oriatur [f] ex ſe, & rurſus ad ſe reuertatur, & omnia ſua complexa nihil quærat aliunde: non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona me ſi reuocas, Epicure, pareo, ſequor, vtor te ipſo duce, obliuiſcor etiam malorum, vt iubes, eóque faciliùs, quòd ea ne in malis quidem ponéda cenſeo. ſed traducis cogitationes meas ad voluptates. quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel ſpe cogitentur. ‖ numquid eſt aliud? rectène interpretor ſententiam tuam? ſolēt enim iſti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus, hoc dicit, [16] & hoc ille [g] Græculus, me audiente Athenis ſenex Zeno, iſtorum acutiſſimus, cōtendere, & magna voce dicere ſolebat: eum

37 (beside "vtendum acceperis, reddidiſſe. ‖ prudentiæ verò")

38 (beside "ne, vel ſpe cogitentur. ‖ numquid eſt aliud? re-")

e al. *qua vt te peruellere forſitan p.*

f v. c. *à ſe,*

g fort. *acriculus*, fort. *acrocholus,*

eum esse beatum, qui præsentibus voluptatibus frueretur, consideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore interueniente: aut si interueniret, si summus foret, futurum breuem: si productior, plus habiturum iucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatũ, præsertim si [h] antè præceptis bonis
39 contentus esset, nec deos extimesceret.‖ [17] Habes [i] formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam, nihil vt possit negari. Quid ergo? huiúsne vitæ propositio, & cogitatio aut [k] Thyesten leuare poterit, aut AEtam, de quo paulò antè dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exsulantem, atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

„ [l] *Hiccine est Telamon ille, modò quem gloria ad cælum extulit?*

„ [m] *Quem spectabant? cuius ob os Graij ora obuertebant sua.*

40 ‖ Quòd si cui, vt ait idem, [n] simul animus cum re concidit, à grauibus illis antiquis Philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. quam enim isti bonorum copiam dicunt: fac sanè summũ bonum esse, non dolere. quamquam id non vocatur voluptas. sed non necesse est nunc omnia. idne est, quò traducti luctum leuemus? sit sanè summum malum, dolere. in eo igitur, qui non est, si malo careat,
41 continuóne fruitur summo bono?‖ quid * tergiuersamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, * cùm os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua verba, nécne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc. *Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur, detrahens eas etiam, quæ auditu, & cantibus,*

h al. *antè perceptis b.*
i fort. *formulam*
k al. *Thyestam*
l L. *Hicine*
m L. *Quem adspectabat?*
n q.v.c. *simul animus rem cõdidit*, mendosè.
* vide Nonium c 1. in Tergiuersari 397.
* Vide Victor lib 8. Var.lec.c.6.

detrahens eas etiam, qua ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue qua alia voluptates in toto homine gignũtur quolibet è sensu.[18] *Nec verò ita dici potest, mentis lætitiã solam esse in bonis.* lætantem enim mentem ita noui, spe eorũ omnium, quæ suprà dixi, fore vt natura iis potiens, dolore careat. ‖ Atque hæc quidem his verbis, quiuis vt 42
intelligat quam voluptatem norit Epicurus: deinde paulò infrà, SAEPE QVAESIVI (inquit) ex iis, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent si illa detraxissent, nisi vellent voces inaneis fundere, nihil ab his potui cognoscere: qui si virtutes ebullire volent, & sapientias, nihil aliud dicent,[19] nisi eam [o] viam qua efficiantur eæ voluptates, quas suprà dixi. Quæ sequuntur, [p] in eadem sententia sunt: totúsque liber, qui est de summo bono, refertus & sententiis, & verbis talibus est. ‖ Ad 43
hanccíne igitur vitam Telamonem illum reuocabis, vt leues ægritudinem, & si quem tuorum afflictum mærore videris, huic acipenserem potiùs, quàm aliquem Socraticum libellum dabis; [q] *αὐλῶν* hortabere vt audiat voces potiùs, quàm Platonis? expones, quæ spectet florida, & varia? fasciculum ad nareis admouebis? incendes odores? [r] & sertis redimiri iubebis, & rosa? Si verò aliquid etiam: eum planè luctum omnem absterseris? Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modò expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potiùs abiiciendus. est enim confertus voluptatibus. ‖ quærendum igitur, quemadmodum 44
ægritudine priuemus eum, qui ita dicat,

„ ---*pol mihi fortuna magis nũc deest, quàm genus.*
„ *Námque regnũ suppetebat mihi: vt scias quanto e loco,*
„ *Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna* [s] *occidat.*

[o] L. *vim,*
[p] fort. *in eandem sententiam sunt:* & ita L.
[q] L. *hydrauli hort.* & ita q.v.c. al. *hydrauli h.*
[r] q.v.c. non habet hîc copulationem *&*
[s] al. *accidat.*

Quid?

Quid huic calix mulsi impingendus est, vt plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem Poëta:

,, *Ex opibus summis opus egens Hector tua.*

Huic subuenire debemus. quærit enim auxiliũ.

,, *Quid petam præsidi, aut exsequar? quóve nunc * auxilio, aut fuga*

,, *Freta sim? arce, & vrbe oba sum. quò accedam? quò applicem,*

,, *Cui nec aræ patria domi stant: fractæ, & disiectæ iacent:*

,, *Fana, flamma deflagrata: tosti altistant parietes,*

,, ** Deformati, atque abiete crispa.*

Scis, quæ sequantur: & illud in primis,

,, *O pater, ô patria, ô Priami domus,*

,, *Septum altisono cardine templum:*

,, *Vidi ego te, adstante ope barbarica,*

,, *Tectis calatis, laqueatis,*

,, ** Auro, ebore instructam regificè.*

45 ‖ O poëtam egregium! quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, t & inopinata esse grauiora. exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiterna fore, quid adiungit?

,, *Hæc omnia vidi inflammari,*

,, *Priamo vi vitam * euitari,*

,, *Iouis aram sanguine turpari.*

Præclarum carmen. est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem. quomodo? collocemus u in culcitra plumea: psaltriam adducamus: x cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: 20 ali-

46 quid y prouideamus & cibi. ‖ Hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paullò antè z ne intelligere te quidẽ alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationẽ bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si quid esset bonum,

* al. *exilio,*

* al. *deformati auro atque abiete crispa.*

* al. *eboreque instructum regificè.*

t L. *& nec opinata* & ita v. c.

* Vide Lip. 2. Ant. c. 11.

v L. *in culcita plum.* & ita o. v. c.

x alij, *hedicrum* mendosè.

y L. *videamus & cibi.* vide Prisc. lib. 2.

z fort. *ne intelligere quidem te alia*

a al. *Quid ergo tu Ep.* conueniret. Dicet aliquis:[a] Quid? ergo tu Epicurum existimas ista voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego verò minimè. video enim ab eo dici multa seuerè, multa præclarè. Itaque, vt sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat voluptates eas, quas modò laudauit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. non enim verbo solùm posuit voluptatem, sed explanauit quid diceret. *Saporem*, inquit, *& corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucundè moueantur.* Num fingo? num mentior? cupio refelli. quid enim laboro, nisi vt veritas in omni quæstione explicetur? At idem ait, non crescere voluptatem
b fort. *esse voluptatem,* dolore detracto: summámque[b] voluptatem, nihil dolere. ‖ Paucis verbis tria magna pec- 47
cata vnum, quòd secum ipse pugnat. modò enim, ne suspicari quidem se quidquā bonum, 21 nisi sensus quasi titillarétur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. potéstne magis secum ipse pugnare? alterum est peccatum, quòd, cùm in natura tria sint: vnum gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic putat primum, & tertium idem esse, nec distinguit à non dolendo voluptatem. tertium peccatum commune cum quibusdam, quòd, cùm virtus maximè expetatur, eiúsque adipiscendæ causa Philosophia quæsita sit, ille à virtute summum bonum separauit. ‖ At laudat, & sæpe, virtutem. Et quidem 48
C. Gracchus, cùm largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cùm
c l. *Frugi,* facta videam? Piso ille[c] frugi, semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. animaduertit Gracchus in contione Pisonem stantem,

stantem, quærit audiente pop. Rom. quî sibi
constet, cùm ea lege frumentum petat, quam
dissuaserat. Nolim, inquit, mea bona, Gracche,
tibi viritim diuidere liceat: sed si facias, partem
petã. Parúmne declarauit vir grauis, & sapiens,
lege Sempronia patrimonium publicum dissi-
pari? Lege orationes Gracchi: patronum æra-
49 rij esse dices. ‖ Negat Epicurus iucundè posse
viui, nisi cum virtute viuatur. negat vllam in
sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum
antefert copioso: negat vllum esse tempus, quo
sapiens non beatus sit. omnia Philosopho di-
gna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam
dicit voluptatem. Dicat quamlibet: nempe eam
dicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si
voluptatem non intelligimus, ne dolorem qui-
dem? nego igitur eius esse, qui dolore summum
malum metiatur, mentionem facere virtutis.
50 ‖ [d] Et conquerūtur quidam Epicurei viri opti-
mi (nam nullum genus est minùs malitiosum)
me studiosè dicere contra Epicurum. Ita, cre-
do, de honore, aut de dignitate contendimus:
[e] mihi summum in animo bonum videtur: illi
autem in corpore, mihi in virtute, illi in volu-
ptate. & illi pugnant: & quidam vicinorum fi-
dem implorant. multi autem sunt, qui statim
conuolent. ego sum is, qui dicam me non la-
borare, [21] [f] factum habiturum, quod egerint.
51 ‖ quid enim? de bello Punico agitur? de quo
ipso cùm aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo vi-
deretur, nulla inter eos concertatio vnquam
fuit. hi nimis iracunde agunt, præsertim cùm
ab his non sanè animosè defendatur sententia,
pro qua non in senatu, non in contione, non
apud exercitum, neque apud censores dicere
audeant. sed cum istis aliàs. & eo quidem ani-
mo, nullum vt certamen instituam: verum di-
centibus facilè cedam. tantùm admonebo: si

d Lamb. *Et queruntur quidem*

e fort. *mihi summum in animo bonũ positum videtur.*

f L. *ratum habiturum quod eger.*

maximè verum sit, ad corpus omnia referre sapientem: siue, vt honestiùs dicam, nihil facere, nisi quod expediat: siue omnia referre ad vtilitatem suam: quoniã hæc plausibilia non sunt, vt in sinu gaudeant gloriosè loqui desinant.

¶ Cyrenaicorum restat sententia, qui tum ægri- 52
tudinem censent exsistere, si necopinatò quid
euenerit. est id quidem magnum, vt suprà dixi,
etiam Chrysippo ita videri scio, quod prouisum antè non sit, g [23] id fieri vehementius, sed non sunt in hoc omnia: quamquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quàm exspectatus: & maris subita tempestas, quàm antè prouisa, terret nauigâteis vehementiùs: & eiusmodi sunt pleraque. sed cùm diligenter nec-opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita videri maiora: & quidem ob duas causas, primùm, quòd, quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur: h deinde cùm videtur præcaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum malum ægritudinem acriorem fa-
cit. ¶ quod ita esse dies declarat: quæ proce- 53
dens ita mitigat, vt iisdem malis manentibus non modò leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Karthaginienses multi Romæ seruierunt, Macedones rege Perse capto. vidi etiam in Peloponneso, cùm essem adolescens, quosdam Corinthios, hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare.

„ *Hæc omnia vidi.*

i Sed & iam decantauerant fortasse. eo enim erant vultu, k oratione, omni reliquo motu, & statu, vt eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magisque me mouerant Corinthi subitò adspectæ l parietum ruinæ, quàm * ipsos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio cal-
lum vetustatis obduxerat. ¶ Legimus librum 54
Clitoma-

g L. *id fieri vehementius.*

h al. *deinde quòd videtur* &c. al. *deinde quoniam vid.*

i L. *Sed iam decantauer.*

k fort. *ornatu,*

l L. *parietinæ*, & ita v. c.

* Vrs. *ipsi Corinthij:*

Clitomachi, quem ille euersa Karthagine misit consolandi causa ad captiuos ciueis suos, in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. cùm ita positum esset, videri fore in ægritudine sapientem, patria capta: quæ Carneades cõtrà dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à Philosopho medicina, quanta inueteratæ ne desideratur quidem, nec si aliquot annis pòst idem ille liber captiuis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. sensim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id quid ratio debuerat, vsus docet, minora esse ea, quæ sint visa maiora.

55 Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione [m] vlla, qua solemus vti, cùm leuare dolorem mœrentium volumus? hæc enim ferè tum habemus in promtu, nihil oportere inopinatum videri. [n] Atqui [o] tolerabiliùs feret incommodum, qui cognouerit, necesse esse id homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantummodò affert, nihil euenisse, quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec-opinata non habent tantam vim, vt ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse grauiùs: [24] non id efficiunt, vt ea, quæ accidant, [p] maiora videantur. quia recentia sunt, videntur, non quia repentina.

56 duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solùm, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur. nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quãta sit, quærimus, vt de paupertate nonnumquam, cuius onus disputando leuamus, docentes, quam parua, & quàm pauca sint, quæ natura desideret: aut

m v. c. *illa* & ita L.

n al. *aut qui toll. feret inc. q. cog. necess. esse id hom. tale aliquid accidere?*

o L. *tolerantius f.*

p L. *maiora sint. videntur, quia recentia sunt, non quia rep.*

à disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hîc Socrates commemoratur, hîc Diogenes, hîc Cæcilianum illud,

,, *Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.*

Cùm enim paupertatis vna, eadémque sit vis, quídnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse? ‖ huic igitur alteri generi similis est ea ratio 57
consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim solùm id continet ea disputatio, vt cognitionem afferat generis humani. sed significat, tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorúmque, qui priuatum otium negotiis publicis ante tulerunt nominatim vita laudatur: nec siletur illud potentissimi regis q anapæstum r, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius sit, atque ignobilis ad supremum diem peruenturus.‖ similiter comme- 58
morandis exemplis, orbitates quoque liberorũ prædicantur, eorúmque, qui grauiùs ferunt, luctus, aliorum exemplis leniũtur. sic perpessio ceterorum facit, vt ea, quæ acciderint, multò minora, quàm quanta sint existimata, videãtur. ita fit sensim cogitantibus, vt, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & s Telamon ille declarat,

,, *Ego cùm genui, moriturum sciui:* & Theseus,

,, *Futuras mecum commentabar miserias.*

& Anaxagoras, Sciebã me genuisse mortalem. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebãt, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. & mihi quidem videtur idem ferè accidere iis, qui antè meditantur, quod iis quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam

q L. *anapæsticum,*

r ζηλῶ σε, γέρον, ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ἀκίνδυνον βίον ἐξεπέρασ' ἀγνὼς, ἀκλεὴς, τοὺς δ' ἐν τιμαῖς ἧσσον ζηλῶ.

s L. *Telamo*

quædam sanat illos: hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud cõtinet malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse
59 tantum, vt vitam beatam possit euertere. ‖ hoc igitur efficitur, vt ex illo nec opinato plaga maior sit, non, vt illi putant, vt, cùm duobus pares casus euenerint, is modò ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus casus euenerit. itaque dicuntur nonnulli in mœrore, cum de hac communi omnium conditione audissent, ea lege nos esse natos, vt nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauius etiam tulisse. Quocirca Carneades, vt video nostrum scribere Antiochum, reprehẽdere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud,

„ [t] *Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,*
„ *Morbúsque. multi sunt humandi liberi.*
„ *Rursum creandi: mórsque est* [u] *finis omnibus.*
„ *Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt,*
„ *Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus*
„ *Metenda, vt fruges. sic iubet necessitas.*

60 ‖ Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuandam ægritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum [x] ad maleuolos consolandos esse accommodatam. mihi verò longè videtur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum Deo pugnare [y] cohibet, admonétque esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum, non vt animum maleuolorum oblectet, affertur, sed vt ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos
61 moderatè, & tranquillè tulisse. ‖ omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohærere

t Ἔφυ μὲν οὐδεὶς, ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν, καὶ θάπτει τέκνα, χἄτερα αὖ κτᾶται νέα: Αὐτός τε θνήσκει, καὶ τάδ' ἄχθονται βροτοὶ Εἰς γῆν φέροντες, γῆν δ' ἀναγκαίως ἔχει βίον θερίζειν ὥστε κάρπιμον στάχυν.

u al. *finita*

x o. v.c. *ad malinolos*

y L. *porhibet*,

possunt Propter magnitudinem ægritudinis. ex quo ipsam ægritudinem λύπην [z] Crysippus, quasi λύσιν, id est, solutionem totius hominis, appellatam putat. quæ tota [a] poterat euelli, explicata, vt principiò dixi, causa ægritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni præsentis, atque vrgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni: & acta ætas honestè, ac splendidè, tantam affert consolationẽ, vt eos, qui ita vixerint, aut non [b] attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. sed ad hanc opinionem mali cùm illa etiã opinio accessit, oportere: rectum esse: ad officium pertinere: ferre illud ægrè, quod acciderit: tum denique efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio.‖ ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminum, capitis persecutiones. Hinc ille [c] Agamemnon Homericus, & idem Accianus, 62

„ *Scindens dolore identidem intonsam comam.*

In quo facetum illud Bionis [d], perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. ‖ Itaq; & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quòd is [e] septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. At quàm rhetoricè? quàm copiosè? quas sentẽtias colligit? quæ verba contorquet? vt licere quiduis Rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omneis bonos interitu suorum quàm grauissimè mœrere oportere. ex hoc euenit, vt in animi doloribus alij solitudines captent, vt ait Homerus de Bellerophonte, 63

„ [f] *Qui miser in campis mœrens errabat Aleis*
„ *Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.*

& Nio

z L. *Plato in Cratylo ante Chrysippum.*
a al. *poterit*
b al. *tangat*
c ἰλιάδ. κ. Πολλὰς δ' ἐκ κεφαλῆς προθελύμνους ἕλκετο χαίτας.
d al. *proinde*
e ἑβδόμην ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν, ἐβουθύτει, &c.
f ἰλ. ζ. ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶται, ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi in canem esse cõuersam. sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, vt illa apud Ennium nutrix:

,, [g] *Cupido cepit miseram nunc me, proloqui*
,, [25] *Cælo, atque terræ* [h] *Medeæ miserias.*

64 ‖ Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeq; declaratur, hoc quasi officij iudicio fieri. quòd si qui fortè, cùm in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humaniùs, aut si hilariùs loquuti sunt, reuocant se rursus ad mœstitiam, peccatique se insimulant, quòd dolere intermiserint. pueros verò matres, & magistri castigare etiam solent, nec verbis solùm, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilariùs ab iis factum est, aut dictum: plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cùm est consequuta, intellectumque est nihil profici mœrendo, nónne declarat fuisse totum illud voluntarium? ‖ quid ille Terentianus [i] ipse se

65 puniens, [k] id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος:

,, *Decreui tantisper me minus iniuriæ,*
,, *Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser:*

Hic decernit, vt miser sit. num quis igitur quidquam decernit inuitus?

,, *Malo quidem me quouis dignum deputem.*

malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. quid, quod res ipsa lugere prohibet? vt apud Homerum quotidianæ neces, interitusque multorum, sedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur,

,, [l] *Namq; nimis multos, atque omni luce,* [m] *cadẽtes*
,, *Cernimus: vt nemo possit mærore vacare.*
,, *Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos*
,, *Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.*

‖ Ergo

[g] Ὠδ' ἵμερος μ' ὑπῆλθε, γῆ τε, ἠ' οὐρανῷ λέξαι μολούσῃ δεῦρο Μηδείας τύχας.

[h] L. Medaï

[i] ἑαυτὸν τιμωρούμενος,

[k] L. hoc totum, id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος, delet, vt alienum.

[l] Ιλ. τ. Λίην γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπήτριμοι ἤματα πάντα Πίπτουσιν. πότε κέν τις ἀναπνεύσειε πόνοιο. Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνῃσι, Νηλέα θυμὸν ἔχοντας, ἐπ' ἤματι δακρύσαντας.

[m] q. v. c. carenteis mendosè.

‖ Ergo in potestate est, n abiicere dolorem, 66
cùm velis, tempori seruientem. An est vllum
tempus, quoniam quidem res in nostra po-
testate est, o cui non ponendæ curæ ægritudi-
nis causa seruiamus? Constabat eos, qui conci-
dentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent,
cùm in illo ipso acerbissimo, miserrimoque
spectaculo sibi timerent, quòd se classe hostium
circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse,
nisi vt remiges hortarentur, & vt salutem adi-
piscerentur fuga: posteaquàm Tyrum venissent,
tum afflictari, lamentarique cœpisse. timor igi-
tur ab iis ægritudinem potuit repellere, p ratio
ac sapientia vera non poterit? Quid est autem,
quod plus valeat ad ponendum dolorem, quàm
cùm est intellectum, nihil profici, & frustrà esse
susceptum? si igitur deponi potest, etiam non
suscipi potest. voluntate igitur, & iudicio susci-
pi ægritudinem confitendum est. ‖ idque indi- 67
catur eorum patientia, qui cùm multa sint sæpe
perpessi, faciliùs ferunt, quidquid accidit: obdu-
ruisseque sese contra fortunam arbitrantur: vt
ille apud Euripidem,

,, q *Si mihi nunc tristis primùm illuxisset dies,*
,, *Nec tam ærumnoso nauigauissem salo:*
,, *Esset dolendi causa, vt iniecto equulei*
,, *Freno repentè tactu exagitantur noui.*
,, *Sed iam* r *subiectus miseriis obtorpui.*

Defatigatio igitur miseriarum ęgritudines cùm
faciat leuiores, s intelligi necesse est, non rem
ipsam, causam, atque fontem esse mœroris.
‖ Philosophi summi, necdum tamen sapientiam 68
consequuti, nónne intelligunt, in summo se
malo esse? sunt enim insipientes: neque insi-
pientia vllum maius malum est: neque tamen
lugent. quid ita? quia huic generi malorum non
affingitur illa opinio, rectum esse, & æquum: &
ad

n O. v. c. *abiicere*

o L. *cui non ponẽdæ ægritudinis causa seruiamus?*

p fort. *ratio vera, ac sapientia non poterit?*

q Εἰ μὲ τόδ' ἦμαρ ἦν πρῶτον ἦν κακουμένῳ, Καὶ μὴ μακρὰν δὴ διὰ πόνον, ἐναυστόλουν, Εἰκὸς σφαδάζειν ἦν ἂν ὡς νεόζυγα Πῶλον, χαλινὸν ἀρτίως δεδεγμένον. Νῦν δ' ἀμβλύς εἰμι, καὶ κατηρτυκὼς κακῶν. Ἔσθ' ὅτε δὲ τά τοι αὖτα καὶ μείζω μακρὸς Κρόνος μαλάξει, νῦν δ' ἔτ' ἡβάσκοι κακόν.

r v. c. *subactus miseriis*

s L. *intelligi necesse est, opinionem non rem ipsam, causam, &c.*

ad officium pertinere, ægrè ferre, quòd sapiens non sis. quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus inest: quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles, veteres Philosophos accusans, qui existimauissent, Philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse. sed se videre, quòd paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore Philosophiam planè absolutam fore.

69 ‖ Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quòd ceruis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset: hominibus, [t] quorum maximè interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, vt, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. quærebatur igitur se tum, cùm illa videre cœpisset, exstingui. Quid? ex ceteris Philosophis nónne optimus, & grauissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cùm se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris.

70 ‖ quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus [u] efferens filium consularem: qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filiis: qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus. Quid hos aliud placauit, nisi quòd luctum, & mœrorem esse non putabant viri? Ergo id, quod alij rectum opinantes, ægritudini se solent dedere, [x] ij turpe putantes, ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contrà dicuntur hæc.

71 ‖ Quis tam demens, vt sua voluntate mœreat? natura affert dolorem. cui quidem Crantor, inquiunt, vester cedendum

[t] v. c. *quorum id maximè*

[u] *ἐκφέρων*

[x] v. c. *id hi turpe putantes*

cedendum putat. premit enim, atque instat, [y] nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem anteà de Aiacis morte consolatus esset, is cùm audisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur:

y v. c. *nec ei resisti potest.* & ita L.

,, *Nec verò tanta præditus sapientia*
,, *Quisquã est, qui aliorũ ærumnam dictis alleuans,*
,, *Non idem, cùm fortuna mutata impetum*
,, *Conuertat, clade [z] vt subita frangatur sua,*
,, *Vt illa ad alios dicta, & præcepta excidant.*

z L. non agnoscit particulam, *vt*,

Hæc cùm disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur, grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, vt nos quoque idem ab aliis requiramus? ‖ sed plures sunt 72
causæ suscipiendi doloris. primùm illa opinio mali, quo viso, atque persuaso, ægritudo insequitur necessariò. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam. existimant enim, diis immortalibus se faciliùs satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se, & stratos esse fateantur. sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non vident. laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. quasi fieri vllo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, vt quisquam plus alterum diligat, quàm se. ‖ Præclarum illud 73
est, & si quæris, rectum quoque, & verum, vt eos, qui nobis carissimi esse debeant, æquè ac nosmetipsos amemus: vt verò plus fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, vt me ille plus, quàm se [a] amet: ego illum plus, quàm me. perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium, consequatur. sed de hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem

a Verbum, *amet*, hic abest à v. c.

amiſſionem amicorum, miſeriam noſtram, ne illos plus quàm ipſi velint, ſi ſentiant: plus certè, quàm noſmetipſos, diligamus. nam quod aiunt, pleroſque conſolationibus nihil leuari, adiungúntque, conſolatores ipſos confiteri ſe miſeros, cùm ad eos impetum ſuùm fortuna conuerterit: vtrumque diſſoluitur. ſunt enim iſta non naturæ vitia, [b] ſed culpæ. ſtultitiam autem accuſare quamuis copioſè licet. nam & qui non leuantur, ipſi alios ad miſeriam inuitant: & qui ſuos caſus aliter ferunt, atque vt aliis auctores ipſi fuerunt, non ſunt vitioſiores, quàm ferè plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos glorioſi reprehendunt. EST ENIM PROPRIVM ſtultitiæ aliorum vitia cernere, obliuiſci

74 ſuorum. ‖ Sed nimirum hoc maximum eſt experimentum, cùm conſtet ægritudinem vetuſtate tolli, hanc vim non eſſe in die poſitam, ſed in cogitatione diuturna. nam ſi eadem res eſt, & idem eſt homo: quî poteſt quidquam de dolore mutari, ſi neque de eo, propter quod dolet, quidquam eſt mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil eſſe in re mali, dolori medetur, non ipſa diuturnitas. Hîc mihi afferunt mediocritates: quæ ſi naturales ſunt, quid opus eſt conſolatione? natura enim ipſa terminabit modum. ſin opinabiles, opinio tota tollatur, ſatis dictum eſſe arbitror, ægritudinem eſſe opinionem mali præſentis, in qua opinione illud inſit, vt ægritudinem

75 ſuſcipere oporteat. ‖ additur ad hanc definitionem à Zenone rectè, vt illa opinio præſentis mali ſit recens. hoc autem verbum ſic interpretatur, vt non tantùm illud recens eſſe velit, quod paulò antè acciderit, ſed, quamdiu in illo opinato malo vis quædam inſit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tamdiu appelletur recens: vt [a] Arthemiſia illa, Mauſoli, Cariæ

[b] fort. *ſed ſtultitiæ.*

[a] L. *Artemiſia illa.*

Cariæ Regis, vxor: quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulchrum, quamdiu vixit, vixit in luctu, eodémque etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur recens, cùm vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditùs, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longiùs, aut ad aliam traducere. ‖ Sunt, qui vnum officium consolantis putent, [b] malum illud omnino non esse, vt Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, vt Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, vt Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, [c] nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mœrenti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur, [26] vt ferè nos omnia in consolationem vnam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis [27] in eo [d] tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minùs in animorum morbis, quàm in corporum: vt Prometheus ille Aeschyli, cui cùm dictum esset, 76

„ [e] *Atqui, Promethei, te hoc tenere existimo,*
„ [f] *Mederi posse rationem iracundiæ.*

Respondet,

„ [g] * *Siquidem qui tempestiuam medicinam* * *admouens,*
„ *Non ad grauescens vulnus illidat manus.*

‖ Erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodùm paruum: altera & de communi conditione vitæ, [h] & propriæ, si quid sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustrà confici mœrore, cùm intelligas, nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem 77

b L. *docere malum illud omnino*

c L. *nihil noui.*

d al. *tenebatur*

e Οὐκοῦν Προμηθεῦ, τοῦτο γιγνώσκεις, ὅτι Ὀργῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι.

f L. *Mederi posse orationem iracundiæ.*

g Ἐάν τις ἐν καιρῷ γε μαλθάσσῃ κέαρ, Καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ.

* al. *Siquidem quis*

* al. *admouet,*

h L. *& propriè si quid sit* &c. al. *& de propria, si quid* &c.

pientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum
78 Cleanthes ipse [i] fatetur. ‖ quid enim dicemus? cùm Socrates Alcibiadi persuasisset, vt accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulum interesse. cùm se Alcibiades afflictaret, lacrymánsque Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet, turpitudinémque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? [k] num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? [l] quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vitiísq; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est antè dictum.
79 ‖ Ne illa quidem consolatio firmissima est, quamquam & vsitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, vt dixi, sed nec semper, nec omnibus. sunt enim qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. vt enim tulerit quisque eorum, [m] qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodò affectus sit, prædicandum est. [n] Chrysippi ratio, ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis, difficilis. [o] magnum opus est, probare mœrenti, illum suo iudicio, & quòd se ita putet oportere facere, mœrere. nimirum igitur, vt in causis non semper vtimur eodem statu: (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus ad controuersiæ naturam, ad personam accommodamus: [p] sic in ægritudine

i L. *fateatur.* & ita o.v.c.

k q.v.c. *tum in illa re,* non plac.

l L. *quid? illa Lyconis, qualia sunt?*

m al. *patienter tulerunt.*

n L. *Chrysippi ad veritatem firmissima est:* & ita o.v.c. quibus abest vox, *ratio.*

o q. v. c. *magnum onus est.*

p v. c. *sic in ægritudine lenienda, quam quisque curationem recipere possit, videndũ est.*

lenienda. nam quam quisque curationem recipere possit, videndum est. ‖ sed nescio quo 80
pacto ab eo, quod erat à te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine: aut ita paruum malum, vt id q obruatur sapientia, vixque appareat: qui nihil opinione affingat, assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, si quàm maximè excruciari, luctuque confici: quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, vt mihi quidem videtur, cùm hoc ipsum propriè non quæreretur hoc tempore, r ne quidem vllum esse malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen vt videremus, quidquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio, & opinionis errore contractum. ‖ tracta- 81
tum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod vnum est omnium maximum, vt, eo sublato, reliquorum remedia ne magnoperè quærenda arbitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de vita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exsilio, de interitu patriæ, de seruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt. opus enim quærunt: 29 s quamquam planè disputationis sunt, delectationis. ‖ & tamen, vt medici, toto corpore curando, 82
minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic Philosophia, cùm vniuersam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde exstitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit t exsilium, aut eorum, quæ modò dixi, u si quid exstitit: & si singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu quidem, cùm voles: sed ad eundem.

q q.v.c. *obseruetur sapientia*, fortasse legend. *obscuretur sapientia*,

r O.v.c. *num quod esset malum, nisi quod idem dici* & ita L.

s L. *quamquam plena disputationes delectationis sunt.*

t al. *exsilium*,

u L. *si quid exstitit: singularum rerum* &c.

eundem fontem reuertendum est, ægritudinem omnem procul abesse à sapiente; quòd inanis sit, quòd frustrà suscipiatur, quòd non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione; sed quadam inuitatione ad dolendum, cùm id decreuerimus ita fieri oportere. ‖ hoc detracto,
83 quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens: morsus tamen & contractiunculæ quædam animi relinquentur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum: quod cum sapientia esse, atque, vt ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amaræ! quæ, ipso trunco euerso, omnes elidendæ sunt, &, si necesse erit, singulis disputationibus. superest enim nobis hoc, cuicuimodi est, otium. Sed ratio vna omnium est ægritudinum, plura nomina. nam & inuidere, ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, angi, lugere, mœrere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, do-
84 lere, in molestia esse, afflictari, desperare. ‖ hæc omnia definiunt Stoici: eaque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, vt videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initiò dixi, [x] persequendæ, & omnes elidendæ, ne vlla vnquam possit existere. magnum opus; & difficile quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam Philosophia profitetur. nos modò curationem eius recipiamus. Verùm quidem hæc hactenùs. cetera, quotiescumque voleris, & hoc loco, [y] & aliis, parata vobis erunt.

x fort. *persecandæ.*

y al. *& alibi.*

M. T. CICERONIS
TVSCVLANARVM QVAESTIONVM
ad M. Brutum,
LIBER IIII.

De reliquis animi perturbationibus.

Perturbationum omnium differentias perscrutatur, & medicinam propriam singulis definitis aperit.

CVm multis locis nostrorum hominum in- 1
genia, virtutesque, Brute, soleo mirari, tum
maximè iis in studiis, quæ serò admodùm ex-
petita, in hanc ciuitatem è Græcia transtule-
runt. nam cùm à primo vrbis ortu, [a] regiis
institutis, partim etiam legibus, auspicia, cære-
moniæ, comitia, prouocationes, patrum consi-
lium, equitum, peditumque descriptio, tota res
militaris, diuinitùs esset constituta, tum pro-
gressio admirabilis, incredibilisque cursus ad
omnem excellentiam factus est, dominatu re-
gio repub. liberata. nec verò hic locus est, vt
de moribus, institutisque maiorum, & disci-
plina, ac temperatione ciuitatis loquamur.
aliis hæc locis satis accuratè à nobis dicta
sunt, maximeque in iis sex libris, quos de
repub. [b] conscripsimus. ‖ hoc autem loco 2
consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè
occurrunt, cur ea quoque [c] accersita aliunde,
neque solùm expetita, sed etiam conseruata,
& culta videantur. erat enim illis pœnè in
conspectu præstanti sapientia, & nobilitate
Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iis-
dem, quibus L. Brutus patriam liberauit, præcla-
rus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem
doctrina cùm longè, lateque flueret, permana-
uisse

a fort. *partim regiis institutis,*

b v. c. *scripsimus*, & ita L.

c L. *arcessita aliunde*, &c, & ita o. v. c.

uiſſe mihi videtur in hanc ciuitatem: idque cùm coniectura probabile eſt, tum quibuſdam etiam veſtigiis indicatur. quis eſt enim, qui putet, cùm floreret in Italia Græcia potentiſſimis, & maximis vrbibus, ea, quæ magna dicta eſt, in hiſque primùm ipſius Pythagoræ, deinde poſtea Pythagoreorum tantum nomen eſſet, noſtrorum hominum ad eorum doctiſſi-
3 mas voces, aureis clauſas fuiſſe? ‖ quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admiratiõẽ, Numam quoque regem, Pythagoreum à poſterioribus exiſtimatum. nam cùm Pythagoræ diſciplinam, & inſtituta cognoſcerent, regíſque eius æquitatem, & ſapientiam à maioribus ſuis accepiſſent, ætates autem & tempora ignorarent, propter vetuſtatem, eum qui ſapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuiſſe crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. veſtigia autem Pythagoreorum, quamquam multa colligi poſſunt, paucis tamẽ vtemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cùm carminibus ſoliti illi eſſe dicantur, & præcepta quædam occultiùs tradere, & menteis ſuas à cogitationum intentione, cantu, fidibúſque ad tranquillitatem traducere, grauiſſimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuiſſe, vt deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes. ex quo perſpicuum eſt, & cantus tum fuiſſe [d] reſcriptos vocum ſonis, & d ſic o.v.c. ἀναγεγραμμένους al. *deſcriptos*
4 carmina. ‖ quamquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi iam tum ſolitum eſſe carmen: *quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam,* leges * ſanxerunt. nec verò illud non eruditorum temporum argumentum eſt, quod & deorum puluinaribus, & epulis magiſtratuum, fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, diſciplinæ, mihi quidem etiam * vide Auguſtin. 2. de ciuitate Dei, c. 9.

Appij Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Qu. Tuberonem, Pythagoreorum videtur. multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamus, aliunde didicisse videamur. ‖ Sed, vt ad propositum redeat oratio: quàm breui tempore, quot, & quanti Poëtæ, qui autem oratores exstiterũt? facilè vt appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul vt velle cœpissent. sed de ceteris studiis alio loco & dicemus, si vsus fuerit, & sæpe diximus. sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim. quibus adolescẽtibus Stoicũ Diogenem, & Academicũ Carneadem video ad senatum ab Atheniẽsibus missos esse legatos, qui cùm reip. nullam vnquam partem attigissent, [e] essentque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, nũquam profectò scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ, qui cùm cetera literis mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorum: hanc amplissimam omnium artium bene viuendi disciplinam vita magis, quàm literis persecuti sunt. ‖ Itaque illius veræ, elegantisq; Philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permãsit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cùm Academici eorũ controuersias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum Latina monumenta, siue propter magnitudinem rerum, occupationémque [f] omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cùm interim, illis silentibus [g] C. Amafanius exstitit [h] dicens: cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimùm disciplinam, 5 6

e o. v. c. *essetque eorũ alr.* & ita L.

f o. v. c. *hominum*, & ita L.

g q. v. c. *C. Amafinius*

h vox *dicẽs*: fortassis aliena est, & foris profecta.

siue

siue quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd inuitabatur illecebris blandis voluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud,
7 quod erat, tenebant. || post [i] Amafanium autē [k] multi eiusdē æmuli rationis multa cùm scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facilè ediscantur: & ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinæ putant.[l] Sed defendat quidem quod quisque sentit: sunt enim iudicia libera: nos institutum tenebimus, nullisque vnius disciplinæ legibus adstricti, quibus in Philosophia necessariò pareamus, quid sit, in quaque re maximè probabile, semper requiremus, quod cùm sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiosè egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. vt enim in inferiorem [m] ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est.
8 || M. Dicat, si quis vult, [n] de qua re disputare velit. A. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. AEgritudine quidem hesterna disputatione videbatur: nisi fortè temporis causa [o] assentiebare. A. Minimè verò: nam mihi egregiè probata est oratio tua. M. Nō igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest nulla poterit. Quid enim? metúsne conturbet? At earum rerum est absentium metus, quarum præsentium est ægritudo. sublatā igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadāt in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo.
9 || M. Vtrùm igitur mauis? statímne nos vela facere, an quasi è portu egredienteis paululū remigare? A. Quid

i al. *Amafinium*
k v. c. *cùm multi eiusdem æmuli rationis multa conscripsissent,*
l q. v. c. *Sed defendat quod quisq; sentit:*
m v. c. *descēdimus ambulationem,*
n v. c. *qua de re disputari velit.* & ita L.
o o. v. c. *nobis assentiebare.* & ita L.

nam est istuc? nō enim intelligo. M. Quia Chry-
sippus, & Stoici cùm de animi perturbationi-
bus disputant, magnam partem in his partien-
dis, & definiendis occupati sunt: illa eorum
perexigua oratio est, qua medeantur animis,
nec eos turbulentos esse patiantur. Peripate-
tici autem ad placandos animos multa affe-
runt: spinas partiendi, & definiendi præter-
mittunt. quærebam igitur, vtrùm panderem
vela orationis statim, an eam antè paululum
dialecticorum remis propellerem. A. Isto mo-
do verò. erit enim hoc totum, quod quæro,
ex vtroque perfectius. ‖ M. Est id quidem re- 10
ctius: sed pòst requires, si quid fuerit obscurius.
A. Faciam equidem. tu tamen, vt soles, dices
ista ipsa obscura planiùs, quàm dicũtur à Græ-
cis. M. Enitar p quidem: sed intentò opus est
animo, ne omnia dilabantur, si vsi vnum ali-
quod effugerit. Quoniam, quæ Græci q πάθη
vocant, nobis perturbationes appellari magis
placet, quàm morbos: in his explicandis vete-
rem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde
Platonis descriptionem sequar: qui animum in
duas parteis diuidunt: alteram rationis parti-
cipem faciunt, alteram expertem. in participe
rationis ponunt tranquillitatem, id est, placi-
dam, quietámq; constantiam: in illa altera mo-
tus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contra-
rios, inimicósque rationi. ‖ Sit igitur hic fons. 11
Vtamur tamen, in his perturbationibus descri-
bendis, Stoicorum definitionibus, & partitioni-
bus: qui mihi videntur in hac quæstione ver-
sari acutissimè. Est igitur Zenonis hæc defini-
tio, vt perturbatio sit, quod πάθος ille dicit,
auersa à recta ratione, contra naturam, animi
commotio. quidam breuiùs, PERTVRBATIO-
NEM, esse r appetitum vehementiorē s dicunt:
sed vehementiorem eum volunt esse, qui lon-
giùs discesserit à naturæ constantia, partes au-

p V. C. a *quidem*: & ita L.

q O.V.C. *pathe*

r q, V.C. *impetum veh.* s verbum *dicunt*: non agnoscit L. neque reperit in suis libris manuscr.

tem perturbationum volũt ex duabus opinatis bonis nasci, & ex duabus opinatis malis: ita esse quatuor: ex bonis LIBIDINEM, & LAETITIAM, vt sit lætitia, præsentium bonorũ: libido, futurorum: ex malis METVM & AEGRITVDINEM nasci censent: metũ, futuris: ægritudinem, præsentibus. quæ enim venientia metuuntur, eadẽ efficiunt ægritudinem instantia. LAETITIA autem, & LIBIDO in bonorũ opinione versantur, cùm LIBIDO ad id, quod videtur bonum, illecta, & inflammata rapiatur. LAETITIA, vt adepta iam aliquid concupitũ, efferatur: & gestiat. natura enim omnes ea, quæ bona videtur, sequũtur, fugiuntq; contra-

12 ria. || Quamobrem simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cùm constanter, prudenterque fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus VOLVNTATEM, eam illi putant in solo esse sapiẽte, quam sic definiunt. VOLVNTAS est, quæ quid cum ratione desiderat, quæ autem [t] aduersa ratione, incitata est vehementiùs, ea libido est, vel cupiditas effrenata: quæ in omnibus stul-

13 tis inuenitur. || itemque, cùm ita mouemur, vt in bono simus aliquo dupliciter id contingit. nam cùm ratione animus mouetur placidè, atque constanter, tum illud GAVDIVM dicitur. cùm autem & inaniter, & effusè animus exsultat, tum illa LAETITIA gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione animi elationem. quomodoque bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, CAVTIO appelletur, eàque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. est igitur METVS [u] rationi aduersa cautio. [x] præsen-

t L. *auersa à ratione*, &c. al. *aduersa rationi*,

u L. *à ratione aduersa caut.*

tis autem mali, sapientis affectio, nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes. ‖ Itaque 14
hæc prima definitio est, vt ægritudo sit animi, aduersante ratione, contractio sic quoniam quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ: ægritudini nulla constantia opponitur. Sed omneis perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. Itaque eas definiunt pressius, vt intelligatur non modò quàm vitiosæ, sed etiam quàm in nostra sint potestate. ESt IGITVR AEGRITVDO, opinio recens mali præsentis, in quo demitti, contrahique animo rectum esse videatur. LAETITIA, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. METVS, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. LIBIDO, opinio venturi boni, quod sit ex vsu iam præsens esse, atque adesse. ‖ sed quæ iudicia, quasque opi- 15
niones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solùm positas esse dicunt, verùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, vt ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi, & fugam: lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. [x] opinionem autem, quam in omneis definitiones superiores inclusimus. volunt esse imbecillam assensionem. ‖ Sed in singulis perturbationibus parteis eius- 16
dem generis plures [y] subiiciuntur: vt ægritudini, inuidentia (vtendum est enim, docendi causa, verbo minùs vsitato: quoniam inuidia non in eo, qui inuidet, solùm dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem.

x q.v.c. *opinationem*

y o,v.c. *subiciuntur*

[z] sub

* sub metum autem subiecta sunt pigritia, pu-[y] dor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido.[z] Voluptati [a] maleuolantia * lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera eius-
17 modi.‖ hæc autem definiunt hoc modo. INVIDENTIAM esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur inuidere: vt, si Hectori Agamemnon. qui autem cui alterius commoda nihil noceant, tamen eũ doleat his frui, is inuidet profectò. AEMVLATIO autem dupliciter illa quidem dicitur, vt & in laude, & in vitio nomen hoc sit, nam & imitatio virtutis, æmulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco vtimur: est enim laudis: & est æmulatio, ægritudo, si eo, [b] quod concupierit, alius po-
18 tiatur, ipse careat.‖ OBTRECTATIO autem est ea, quàm intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quòd alter quoque potiatur, eo, quod ille ipse concupiuerit. MISERICORDIA, est ægritudo ex miseria alterius, iniuria laborantis. nemo enim [c] parricidæ aut proditoris supplicio misericordia commouetur. ANGOR, est ægritudo premens. LVCTVS, ægritudo ex eius, qui carus fuerit, interitu acerbo. MAEROR, ęgritudo flebilis. AERVMNA, ægritudo laboriosa. DOLOR, ægritudo crucians. LAMENTATIO, ægritudo cum eiulatu. SOLLICITVDO, ægritudo cum cogitatione. MOLESTIA, ægritudo permanens.
19 ‖ AFFLICTATIO, ægritudo cum vexatione corporis. DESPERATIO, ægritudo sine vlla rerum exspectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt [d] sub metu, ea sic definiunt: PIGRITIAM, metum consequentis laboris: TERROREM, metum concutientem, ex quo fit, vt pudorem

y fort. *metui autem*
a v.c. *malivolentia*
* al. *lactans* vide Mur.
4. Var. c. 13.
b fort. *quod quis conc.*
c L. *patricida*
d v. c. *sub metum*

pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: TIMOREM, metum mali appropinquantis: PAVOREM, metum mentem loco mouentem, ex quo illud Ennij,

* vide 3. de Oratore.)

„ *Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:*

EXANIMATIONEM, metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: CONTVRBATIONEM, metum excutientem cogitata: FORMIDINEM, metum permanentem. ‖ Voluptatis 20 autem partes hoc modo describunt, vt [e] maleuolentia, sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: DELECTATIO, voluptas suauitate auditus animum [f] deliniens, &, qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes vnius generis, ad perfundendum animũ tanquam illiquefactæ voluptates. IACTATIO, est voluptas gestiens, & se efferens insolentius. ‖ Quæ autem libidini subiecta sunt, ea 21 sic definiunt. vt IRA, sit libido puniendi eius qui videatur læsisse iniuria. EXCANDESCENTIA autem, sit ira nascens, & modò exsistens, quæ θυμωσις Græcè dicitur: ODIVM, ira inueterata: INIMICITIA, ira vlciscẽdi tempus obseruans: DISCORDIA, ira acerbior, [g] intimo odio, & corde concepta: INDIGENTIA, libido inexplebilis: DESIDERIVM, libido eius, qui nondum adsit, videndi. [2] Distinguunt illud etiam, [h] vt sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam: quæ κατηγορήματα dialectici appellant: vt habere diuitias, capere honores. Indigentia, rerum ipsarum est, vt honorum, vt pecuniæ. ‖ Omnium 22 autem perturbationum fontem esse dicunt, INTEMPERANTIAM: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, vt nullo modo appetitiones

e v.c. *maliuolentia.*

f v. c. *deleniens.*

g fort. *intimo animo, & corde*

h fort. *vt desiderium sit earũ rerũ, qua dicuntur,* &c. fort. *vt sit earũ rerum, qua dic.*

nes animi nec regi,nec cõtineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones,& efficit, vt hæ rectæ rationi pareant.conseruatq́ue considerata iudicia mentis : sic huic inimica intemperantia, omnem animi statum inflammat,conturbat, incitat.itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum cùm sanguis corruptus est,aut pituita redundat,aut bilis in corpore, morbi, ægrotationésque nascuntur:sic prauarum opinionum cõturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate animum spoliat,morbísque [i] perturbat. ‖ ex perturbationibus autem primùm morbi cõficiuntur, quæ vocant illi [k] νοσήματα, eaque, quæ sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoicis [l] ἀῤῥωστήματα,hísque item oppositæ cõtrariæ offensiones. hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis, maximè à Chrysippo dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minimè necessaria prætermissa, ea, quæ rem continent, pertractemus.

23 [margin at "mum spoliat"]

i v. c. conturbat.

k v.c. nosémata,

l v.c.arrhostémata.

24 ‖ Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter, & turbidè, in motu esse semper. cùm autem hic feruor,concitatióque animi [m] inueterauit, & tamquam in venis medullísque insederit, tum exsistit & morbus, ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibúsque contrariæ.Hæc, quæ dico,cogitatione quidem inter se differunt, re verò copulata sunt,eáque oriuntur ex libidine, & lætitia.nam cùm est concupita pecunia, nec adhabita continuò ratio,quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem: permanat in venas, & inhæret in visceribus illud

m L.inueterauerit,

illud malum, exsistitque morbus, & ægrotatio: quæ auelli inueterata non possunt: eiq; morbo nomen est auaritia. ‖ similitérque ceteri morbi: vt gloriæ cupiditas, vt mulierositas, vt 25
ita appellem eam, quæ Græcè φιλογυνεία dicitur, ceterique similiter morbi, ægrotationesque nascuntur, quæ autem his sunt contraria, ea nasci putantur à metu, vt odium mulierum, [n] quale in μισογυνείᾳ est, [o] vt in hominum vniuersum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur: vt inhospitalitas est, quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. ‖ definiunt autem animi 26
ægrotationem, opinationem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, [p] Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem, & penitus insitam, tanquam fugienda. [q] hæc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Ægrotationi autē talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, pertinacia, [r] liguritio, vinolentia, [s] cupedia, & si qua sunt similia. est autem auaritia, opinatio vehemens de pecunia, quasi petenda sit, inhærens, & penitus insita. similisq; est eiusdem generis definitio reliquarū. ‖ Offensionum autem 27
definitiones sunt eiusmodi, vt inhospitalitas, sit opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens, & penitus insita, similiter definitur & mulierum odium, vt Hippolyti, & vt Timonis, generis humani. Atque, vt ad [t] valetudinis similitudinem [u] veniā, eaq; collatione vtamur aliquando, sed parciùs, quā solēt Stoici: vt sunt alij ad alios morbos procliuiores: (itaq; dicimus grauedinosos quosdā, quosdā torminosos, non quia semper sint, sed

quia

[n] v. c. quale in μισογυνίᾳ Atilij est, vt

[o] L. vt hominum vniuersi generis.

[p] al. Opinationem

[q] q. v. c. hæc autem opinatio, est iudicatio.

[r] L. ligurritio, & ita o. v. c.

[s] al. cuppedia.

[t] v. c. valitudinis

[u] v. c. veniamus.

[*] Vide Victo. 4. var. c. 8.

quia sæpe sint :) [x] alij ad metum, alij ad aliam x L. *sic alij*
perturbationem. ex quo in aliis anxietas, vnde *ad metum,*
anxij, in aliis iracundia dicitur: quæ ab ira dif- &c.
fert: éstque aliud iracundum esse, aliud iratum:
vt differt anxietas ab angore. neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquãdo, neque anxij, semper angũtur: vt inter ebrietatem, & ebriositatem interest : aliúdq; est esse amatorem, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas latè patet. nam pertinent ad omneis perturbationes. ‖ in multis etiam vitiis appa-
28 ret : sed nomen res non habet. ergo inuidi, &
[y] maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, y v. c. *ma-*
4 quia procliues ad eas perturbationes [z] sunt, *liuoli, & li-*
non quia semper feruntur. hæc igitur procliui- *uidi*, & ita
tas ad suum quodque genus, à similitudine L.
corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelliga- z *sunt*, non
tur ad ægrotandum procliuitas. sed hæc in bo- reperitur in
nis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, v. c.
facilitas nominetur in malis procliuitas, vt significet lapsionem. in neutris habeat superius nomen. ‖ Quo modo autem [a] in corpore mor- a v. c. *in cor-*
29 bus, ægrotatio, & vitium: sic in animo morbum *pore est mor-*
appellant totius corporis corruptionem : AE- *bus, est ægro-*
grotationem morbum cum imbecillitate : Vi- *tatio, est vi-*
tium, cùm partes corporis inter se dissident : ex *tium :* & ita
quo prauitas membrorum, distortio, deformi- L.
tas: itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius [b] valetudinis corporis conquassatione, & b. v. c. *vali-*
perturbatione gignuntur, vitium autem, inte- *tudinis*
gra [c] valetudine, ipsum ex se cernitur. sed in c v. c. *vali-*
animo tantũmodò cogitatione possumus mor- *tudine,*
bum ab ægrotatione seiũgere. vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & à se ipsa dissentiens. ita fit, vt in altera, corruptione opinionũ morbus efficiatur, & ægrotatio : in altera, inconstantia, & repugnantia.

non

non enim omne vitium parteis habet dissentienteis, vt eorum, qui non longè à sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans à se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. ‖ morbi autem, & ægrotationes, partes 30 sunt vitiositatis: sed perturbationes, síntne eiusdem partes quæstio est. vitia enim affectiones sunt manentes: perturbationes autem, mouentes, vt non possint affectionum manentium partes esse. atque, vt in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. sunt enim in corpore * præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: sunt item in animo. [5] [d] Corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cùm eius iudicia, opinionesque concordant, eaque est animi virtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequentem, nec habentem vllam speciem suam: sed siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. ‖ [6] Est autem quædam animi * sanitas, quæ in 31 insipientem etiam cadat, cùm * curatione medicorum [e] perturbatio mentis aufertur. Et, vt corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate: eaque dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumque æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & neruis, & efficacitati similes similibus quoque verbis, animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenij etiam laus habetur propter animi multarum rerum breui tempore * percursionem. Illud animorum, corporumque dissimile est, quòd animi valentes, morbo tentari non

* Vrsin. *corpore valetudo, pulchritudo, vires, siue item in animo præcipua corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus, sic animi dicitur*

d L. *Et vt corporis est temperatio, cùm*

* Turneb. *insanitas, quæ in sapientem etiam cadat,*

* al. *curatione, & perturbatione medicorum conturbatio mentis aufertur.*

e q.v.c. *conturbatio mentis aufertur.* & ita L.

* Nonius, *percursiones.*

non possunt, corpora possunt. sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, ani-
32 morum non item. ‖ Quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt. itaque in hominibus solùm exsistunt. nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & hebetes hoc interest, quòd ingeniosi, vt æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardiùs, & recreantur ocyùs: hebetes non item. Nec verò in omnem morbum, ac perturbationẽ animus ingeniosi cadit. non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, vt misericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem, & morbi animorum, difficiliùs euelli posse putantur, quàm summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria: [7] f morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm
33 illa tolluntur. ‖ Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè disputant Stoici, quæ logica appellant, quia disseruntur subtiliùs. è quibus quoniam tanquam [8] g è scrupulosis cotibus enauigauit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modò satis illa dilucidè diximus pro rerum obscuritate: A. Prorsus satis: sed siqua diligentiùs erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dicebas, ex-
34 spectamus, & cursum. ‖ M. Quando & aliis locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam, moresque pertinent à virtutis fonte ducuntur) quãdo igitur virtus, est affectio animi constans, conueniénsque laudabileis efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam vtilitate, laudabilis: ex ea proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ: actiones, om-

f fort. *morbis enim manentibus vitia sublata esse possunt, quia* &c. vel *vitiis enim nõ manentib. morbi sublati esse non possunt, quia nõ tam* &c.

g fort. *è scrupolosis cotibus*

nisque recta ratio: quamquam ipsa virtus breuissimè recta ratio dici potest. huius igitur virtutis contraria est vitiositas. sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci κακίαν appellant. nam malitia, certi cuiusdam vitij nomen est: vitiositas, omnium. ex qua [h] cogitantur perturbationes quæ sunt, vt paulò antè diximus, turbidi animorum, concitatíque motus, auersi à ratione, & inimicissimi mẽtis, vitæque tranquillæ. important enim ægritudines anxias, atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu. iidem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandã animi à temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. ‖ quæ si quando [i] adepta est id, quod 35
ci fuerit concupitum, [k] tum fert alacritatem, vt nihil esse constet, quod agat: vt ille, qui VOLVPTATEM animi nimiã, summũ esse errorem arbitratur. eorum igitur malorũ in vna virtute posita sanatio est. Quid autem est non miserius solùm, sed fœdius etiam, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, [l] debilitatusque iacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi. quã vim significantes mali, Poëtæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est. omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, [m] semper aliquis dolor, aliis terror impendet. ‖ atque vt hæ tabificæ mentis per- 36
turbationes sunt, ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auidè semper aliquid [n] expetens, & inanis alacritas, id est, lætitia gestiens, non multùm differunt ab amentia, ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tũ moderatum, aliàs modestum, & temperantem, aliàs

h fort. concitatur, fort. agitantur

i v. c. adoptaretur id, q. fort. adepta erit id, q.

k L. tum ea fertur alacritate,

l L. debilitatus, iacens? & ita o. v. c.

m L. semper aliquis talis terror impendet. & ita ferè o. v. c. in quibus sic scriptũ est, semper aliquid aliis terror imp.

n fort. appetens,

aliàs constantem, continentemque diximus, nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre voluimus. quòd nisi eo nomine virtutes continerentur, numquam illud ita peruulgatum esset, vt iam prouerbij locum obtineret, HOMINEM FRVGI OMNIA RECTE' FACERE. quod idem cùm Stoici de sapiente dicũt, nimis admirabiliter, nimísque magnificè dicere videntur.

37 ‖ Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibique ipse placatus, vt neque tabescat molestiis, neque frangatur timore, nec sitienter quid ° appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lętabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo: nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua vitæ breuitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, vt ei nihil improuisum accidere possit,

° q.v.c. *exspectans ard.* al. *expetens*

38 nihil inopinatum, nihil omnino nouum. ‖ atque idem ita acrem in omneis partes aciem intendit, vt semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore viuendi, vt quemcumque casum fortuna inuexerit, hunc aptè, & quietè ferat, quod qui faciet, non ægritudine solùm vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem vacuus animus perfectè atque absolutè beatos efficit: idemque concitatus, & abstractus ab integra, certaque ratione, non constãtiam solùm amittit, verùm etiam sanitatem. quocirca mollis, & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt. sed

adhibent modum quendam, quem vltra progredi non oporteat. ‖ Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter: nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia? aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, vt, cùm res eadem maneat, aliter [p] ferat inueterata, aliter recentia: [q] sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? ‖ quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur, ægrè tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est. sed tamen transisse modum videtur, quippe qui ob eam causam [r] à vita recesserit. moderatiùs igitur ferre debuit. quid si, cùm id ferret modicè, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo noua, [s] sed ea modica: magna tamen facta esset [t] accessio. Quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exsilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret quæ non sustineretur. qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, vt si posse putet eum, qui se [u] è Leucade præcipitauerit, sustinere se, cùm velit. vt enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult insistere omnino: quæque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. ‖ ægritudo autem, ceteræque perturbationes amplificatæ, certè pestiferæ sunt. igitur etiam susceptæ, continuò in magna pestis parte versantur. etenim ipsæ se impellunt, vbi semel à ratione discessum est: ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altúmque prouehitur imprudens, nec reperit locum.

39 40 41

p L. *ferant*

q v. c. *sapienteis*

r sic o. v. c. fort. *è vita decesserit.*

s fort. *nec ea modica? aut etiam si modica, magna tamen* &c. al. *nec ea modica, aut si etiam modica, magna tamen* al. *quod si esset illa modica, magna tamē* al. *qua vt esset modica, magna tamen*

t q. v. c. *accessione,*

v v. c. *è Leucate*

locum consistendi. quamobrem nihil interest, vtrùm moderatas perturbationes apprôbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim vitiis modũ apponit, is partem suscipit vitiorum. quod cùm ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, [x] incitatáque semel [10] in procliue labuntur, sustinerí-
42 que nullo modo possunt. ‖ Quid? quòd iidem Peripatetici perturbationes istas, quas non extirpandas putámus, non modò naturaleis esse dicunt, sed etiam vtiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primùm multis verbis iracundiam laudant: COTEM fortitudinis esse dicunt, multóque & in hostem, & in improbum ciuem vehementiores iratorum impetus esse: leueis autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: prælium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec verò debellatoribus solùm disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ: oratorem denique non modò accusantem, sed ne defendentem quidem probant [y] sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen verbis, atque motu simulandam arbitrantur, vt auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant, qui irasci nesciat. eámque, quam lenitatem nos dicimus,
43 vitioso [z] lentitudinis nomine appellant. ‖ nec verò solùm hanc libidinem laudant (est enim ira, vt modò definiui, vlciscendi libido) sed illud ipsum genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam vtilitatem esse dicunt à natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclarè facere posse. noctu ambulabat in publico * Themistocles, quòd somnum

x fort. *incitatáque semel, procliue labuntur.*

y al. *sine stimulu*

z al. *lenitudinis* mendosè.

* Plutarch. in Themistocle.

capere non posset: quærentibusque responde-bat, Miltiadis [a] trophæis se è somno suscitari. cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophiæ deniq; ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. vltimas terras lustrasse Pythagorã, Democritum, Platonem accepimus. vbi enim quid esset, quod disci posset, eò veniendum iudicauerũt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ‖ ipsam ægri- 44
tudinem, quam nos vt tetram, & immanem beluam, fugiendam esse diximus. non sine magna vtilitate à natura dicunt constitutam, vt homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. [b] ex quo est illud è vita ductum ab Afranio. nam cùm dissolutus filius,

„ *Heu me miserum,*

[c] dixisset: tum seuerus pater,

„ *Dummodò doleat aliquid, doleat quod lubet.*

‖ Reliquas quoque parteis ægritudinis, vtileis 45
esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominũ indignorum subleuandas. ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile, cùm aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se: metum verò si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, vt resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: vt in omnibus ferè rebus mediocrita

a L. *tropæis*

b L. *ex quo est aliud scitè dictum ab Afr.*

c verbum. *dixisset:* non est in v. c.

diocritatem esse optimam existiment. quę cum exponunt, nihílne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi verò dicere aliquid: itaque exspe-
46 cto, quid ad ista. ‖ M. Reperiam fortasse: sed illud antè. vidésne, quanta fuerit apud Academicos verecúdia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis, digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi vbi sit illud, quod verisimillimũ videatur, [d] inquirere. quid est igitur, quòd occurrat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem vsum puto. ita enim definit, vt perturbatio sit [e] aduersa ratione, contra naturam, animi commotio: vel breuiùs, vt perturbatio sit appetitus vehementior: vehementior autem intelligatur is, qui procul absit à
47 naturæ constantia. ‖ Quid ad has definitiones possim dicere? atqui hęc pleraque sunt prudenter, acuteque differentiũ. illa quidem ex Rhetorum pompa, ardores animorum, cotésque virtutũ. an verò vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? [f] gladiatorũ id quidem. quamquam in eis ipsis videmus sępe constantiam. colloquuntur, [g] congrediuntur, aliquid postulãt, vt magis placati, quàm irati esse videantur. sed in illo genere sit sanè [h] Pacideianus aliquis hoc animo, vt narrat Lucilius,

„ *Occidam illum equidem, & vincam, si id quaritis, inquit.*
„ *Verùm illud credo fore, in os priùs accipiã ipse,*
„ [12] *Quàm gladium in stomacho, [i] sura, ac pulmonibu' sisto,*
„ *Odi hominẽ: iratus pugno: nec longius quidquam,*
„ *Nobis, quàm dextra gladium dum accommodet alter:*
„ *Vsque adeò studio, atque odio illius, efferor ira.*

d v.c. *anquirere.* & ita L.

e L. *aduersa à ratione*, al. *aduersa rationi,*

f v. c. *gladiatorium id quidem.* & ita L.

g v. c. *congrediuntur, quaeruntur, aliquid post.*

h v.c. & L. *Placideianus* al. *Placidianus* al. *Pacidianus*

i L. *Lura, ac pulm.*

‖ At sine hac gladiatoria iracundia videmus 48
progredientem apud Homerum Aiacem multa
cum hilaritate, cùm depugnaturus esset cum
Hectore: cuius, vt arma sumsit, ingressio lætitiã
attulit sociis, terrorē autem hostibus: vt ipsum
Hectorem quemadmodũ est apud Homerum,
toto pectore trementē prouocasse ad pugnam
pœniteret. Atque hi collocuti inter se prius-
quam manum consererent, leniter & quietè
nihil ne in ipsa quidem pugna iracundè, ra-
bioséve fecerunt. ego ne Torquatum quidem
illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum exi-
stimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcel-
lum apud Clastidium ideò fortem fuisse, quia
fuerit iratus. ‖ De Africano quidem, quia no- 49
tior est nobis propter recentem memoriam,
vel iurare possum, non illum iracundia tum
inflammatum fuisse, cùm in acie M. Halienum
Pelignum scuto protexit, gladiúmque hosti in
pectus infixit, de L. Bruto fortasse dubitarim,
an propter infinitum odium tyranni effrena-
tiùs in Aruntem inuaserit. video enim vtrum-
que cõminùs ictu cecidisse contrario. Quid igi-
tur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insa-
nire cœperit, impetus suos non habet? quid?
Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam vos
iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, ira-
túmne censes conflixisse [k] cum Erymanthio
apro, aut leone Nemæo? an etiam Theseus
Marathonij tauri cornua comprehendit ira-
tus? vide, ne fortitudo minimè sit rabiosa,
sitque iracundia tota leuitatis. neque enim est
illa fortitudo, quæ rationis expers est. ‖ Con- 50
temnendæ sunt humanæ res: negligenda mors
est: patibiles & dolores & labores putandi.
Hęc cùm constituta sint iudicio, atque senten-
tia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo:
nisi fortè quæ vehementer, acriter, animosè
fiunt,

k al. *cum apro Aerimanthio,*

fiunt, iracundè fieri suspicamur. Mihi verò ne
Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc
Stoicorum verum esse declarauit, [l] numquam l o.v.c. *num*
iratum esse sapientem: iratus videtur fuisse. Ti. *quam priua-*
Graccho, cùm consulem languentem reliquit, *tum esse sa-*
atque ipse priuatus, vt si consul esset, qui rem- *pientem:* &
51 publicā saluam esse vellet, se sequi iussit. || Ne- ita L.
scio, ecquid ipsi nos fortiter in republica fe-
cerimus. si quid fecimus, certè irati non feci-
mus. An est quidquam similius insaniæ, quàm
ira? quàm benè Ennius initium dixit insaniæ.
Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dicto-
rum, atque factorum, quam partem habent sa-
nitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid
Agamemone, in iurgio? nam Aiacem quidem
ira ad furorem, mortémque perduxit. Non igi-
tur desiderat fortitudo aduocatam iracūdiam.
Satis est instructa armata, parata per sese. Nam
isto modo quidem licet dicere, vtilem vino-
lentiam ad fortitudinem, vtilem etiam demen-
tiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæ-
pe vehementiùs. Semper Aiax fortis: fortissi-
mus tamen in furore: m L: *Sum-*
,, *Nam facinus fecit maximum, cùm, Danais in-* *mam rem*
clinantibus, *erexit, præ-*
,, [m] *Summam rem perficit manus, prælium cum* *lium cum*
restituit insaniens. *rest.inf.*
52 || Dicamus igitur vtilem insaniam. tracta defi- n v.c. *affe-*
nitionem fortitudinis. intelliges, eam stoma- *ctio animi*
cho non egere. fortitudo est igitur, [n] animi af- *legi*
fectio legi summæ [13] in perpetiendis [o] rebus o L. *dolorib.*
obtemperās, vel conseruatio stabilis iudicij in p L. *contra-*
eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeun- *riarúmque,*
dis, & repellendis, vel scientia rerum formi- *aut perferen-*
dolosarum [p] contrariarúmque, aut omnino *darum, aut*
negligendarum, conseruans earum rerum sta- *omnino negl.*
bile iudicium: vel breuiùs, vt Chrysippus. nam & ita duo
superiores definitiones erant Sphæri, homi- v.c.

nis in primis bene definientis, vt putant Stoici: sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant communeis notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia q perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore.[14] r Licet enim sectemur istos, vt Carneades solebat, metuo, ne soli Philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum nō aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? ‖ s Quid Stoici, qui omneis insipienteis insanos esse dicunt, nónne ista colligunt? remoue perturbationes, maximéque iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita disserunt, sic se dicere, omneis stultos insanire, vt malè olere omne cœnum. At non semper. Commoue: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse: iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia cùm domum rediit, qualis est cum vxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est vtilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens meliùs possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cùm omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos, morbosos nominauerunt. ‖ Oratorem verò irasci minimè decet: 54
singulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cùm quid in caussis acriùs, & vehementiùs dicimus? quid? cùm iam rebus transactis, & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

" *Ecquis hoc animaduertit? Vincite,*

q fort. *perferendorum laborum,*

r v.c. *Quanu licet insectemur istos,*

s L. *Quid? Stoici, qui omneis &c.*

53

Num

Num aut egisse vnquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum [t] Accium? aguntur ista praeclarè, & ab oratore quidem meliùs, si modò est orator, quàm ab vllo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem verò laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? [15] quae vel optimarum rerum, vt ea sunt, quae profertis, sedata tamen, &

t L. Attium?

55 tranquilla esse debent. ‖ Iam aegritudinem laudare, vnam rem maximè detestabilem, quorum est tandem Philosophorum? [u] At commodè dixit Afranius,

u V. C. Quàm commodè

„ *Dummodò doleat aliquid, doleat quod lubet.*

Dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti viro, ac sapienti quaerimus. Et quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. vtile est enim [x] vti motu animi, qui vti ratione non potest: nos autem, vt testificor saepe, de sa-

x fort. *eum vti motu*

56 piente quaerimus. ‖ At etiam aemulari vtile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potiùs, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, leuare aegritudine. Obtrectare verò alteri, aut illa vitiosa aemulatione, quae riualitati similis est, aemulari, quid habet vtilitatis, cùm sit aemulantis, angi alieno bono, quòd ipse nòn habeat: [y] obtrectantis autem alieno bono, quòd id etiam alius habeat? quis id approbare possit, aegritudinem suscipere [z] pro experientia, si quid habere velis? nam solùm habere velle, [a] summa dementia

y L. *obtrectā tu autem, angi alieno bono, quod* &c. & ita v. e.

z *διὰ τὴν πεῖραν.*

57 est. ‖ Mediocritates autem malorum quis laudare rectè possit? quis enim potest, in quo libido,

a al. *summa dementia*

libido, cupiditásve ſit, non libidinoſus, & cupidus eſſe? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinoſum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum cenſemus eſſe ſapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quam-
b al. *poſſunt:* uis fusè, lateque [b] poſſint: ſed breuiſſimè illo modo, SAPIENTIAM eſſe rerum diuinarum, & humanarum ſcientiam, cognitionemque, quæ cauſa cuiuſque rei ſit. ex quo efficitur, vt diuina imitetur, humana omnia inferiora virtute du-
c al. *In hanc* cat. [c] In hunc tu igitur, tanquam in mare, quod eſt ventis ſubiectum, perturbationem cadere tibi dixiſti videri? quid eſt, quod tantam grauitatem, conſtantiamque perturbet? an improuiſum aliquid, atque repentinum? quid poteſt accidere tale ei, cui nihil ſubitum eſt, quod homini euenire poſſit? Nam quod aiunt nimia reſecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem poteſt eſſe naturale, quod idem nimium eſſe poſſit? ſunt enim omnia iſta ex errorum orta radicibus. Quæ euellenda, & extrahenda penitùs, non circumcidenda, nec amputanda ſunt. ‖ Sed quoniam ſuſpicor te non tam de 58
ſapiente, quàm de te ipſo quærere (illum enim putas omni perturbatione eſſe liberum, te vis) videamus, quanta ſint, quæ à Philoſophia remedia morbis animorum adhibeantur. eſt enim quædam medicina certè: nec tam fuit hominum generi infenſa, atque inimica natura, vt corporibus tot res ſalutareis, animis nullam inuenerit. De quibus eſt hoc etiam merita meliùs, quòd corporum adiumenta adhibentur extrinſecùs, animorum ſalus incluſa in his ipſis eſt. Sed quo maior eſt in eis præſtantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. [16] Itaque
d al. *benè habita ratio* [d] benè adhibita ratio cernit, quid optimum ſit: neglecta, multis implicatur erroribus. ‖ Ad te 59
igitur

igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes. nam neque omnis ægritudo vna ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia [e] miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina. [f] est enim in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, vtrùm ad vniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior: an ad singulas, vt ad metum, libidinem, reliquasque meliùs adhibeatur oratio, & vtrùm illúdne non videatur ægrè ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, [17] an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: vt si quis ægrè ferat, se pauperem esse, idne dispures paupertatem malum non esse: an hominem ægrè ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, si fortè de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri vsi sumus, quodammodo etiam paupertatis malum tollitur. ‖ Sed
60 omnis ejusmodi perturbatio, animi placatione abluatur illa quidem, cùm doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia, aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo: verumtamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: vt ipsam ægritudinem leniri videmus, cùm [g] obicimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati: cumque eorum grauitatem, constantiámque laudamus, qui non turbulentè humana patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis voluptatem esse bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia,

e fort. *miserenti,*
f o. v. c. *est etiam in omnibus* & ita L.
g v. c. *obicimus*

rantia, & hic ab auaritia auocari potest. illa autem altera ratio,& oratio,quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem vtilior,sed rarò proficit, [h] neque ad vulgus adhibenda. ‖ Quædam autem sunt 61
ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: vt si quis ægrè ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem,quæ possit esse omnium,etiam de ceteris rebus discrepantium Philosophorum. inter omneis enim conuenire oportet, commotiones animorum, à recta ratione auersas, esse vitiosas, [18] vt, [i] etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinémve, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiámve moueant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. constantem enim volumus quendam, sedatum,grauem, [19] humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus. talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest.eorum enim hæc sunt, qui euentus humanos, superiores, quàm suos animos esse ducunt. ‖ quare omnium 62
Philosophorum, vt antè dixi, vna ratio est medendi, vt nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaque primùm in ipsa cupiditate, cùm id solum agitur, vt ea tollatur, non est quærendum, bonum illud, nécne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: vt siue, quod honestum est,id sit summum bonum,siue voluptas, siue horum vtrumque coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiamsi virtutis ipsius vehementior appetitus sit,eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. continet autem sedationem animi, humana in conspectu

h O. V. C. *neque est ad vulgus adhibenda.* & ita L.

i L. *etiam si & mala sint illa, quæ metum, ægritudinémve, & bona, quæ* al. *etiam si mala sint illa, quæ metum, ægritudinémve, bona, quæ cupiditatem,*

conspectu posita natura: quæ quo faciliùs ex-
pressa cernatur, explicanda est oratione com-
63 munis conditio, lexque vitæ. ‖ Itaque non sine
causa cùm Orestem fabulam doceret Euripides,
primos[k] treis versus reuocasse dicitur Socrates:
,, [l] *Neque tam terribilis vlla fando oratio est,*
,, 20 [m] *Neq; fors, neq; ira cælitum inuectũ malum,*
,, *Quod non natura humana patiendo* [n] *ferat.*
Est autem vtilis ad persuadendum, ea, quæ acci-
derunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio
eorum, qui tulerunt. etsi ægritudinis sedatio
& hesterna disputatione explicata est, & in
Consolationis libro, quem in medio (non enim
sapientes eramus) mœrore, & dolore conscripsi-
mus: quodque vetat Chrysippus, ad recenteis
quasi tumores animi, remedium adhibere, id
nos fecimus, naturæque vim attulimus, vt
magnitudini medicinæ doloris magnitudo
64 concederet. ‖ Sed ægritudini, de qua satis est
disputatum, finitimus est metus. De quo pauca
dicenda sunt. Est enim metus, vt ægritudo, præ-
sentis: sic ille, futuri mali. Itaque nonnulli
ægritudinis partem quandam, metum esse di-
cebant. alij autem metum, præmolestiam appel-
labant, quod est quasi dux consequentis mo-
lestiæ. Quibus igitur rationibus instantia fe-
runtur, eisdem contemnuntur sequentia. nam
videndum est in vtrisque, ne quid humile, sum-
missum, molle, effœminatum, fractum, ab-
iectumque faciamus. Sed quamquam de ipsius
metus inconstantia, imbecillitate, leuitate di-
cendum est: tamen multum prodest, ea, quæ
metuuntur, ipsa [o] contemnere. Itaque, siue casu
accidit, siue consilio, percommodè factum est,
quòd eis de rebus, quæ maximè metuuntur,
de morte, & de dolore, primo, & proximo die
disputatum est. Quæ si probata sunt, metu
magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum
opinione

k v.c. *tris*

l Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ' εἰπεῖν ἔπος, Οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος, Ἧς οὐκ ἂν ἄραιτο ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.

m q. v.c. *Neque fors,* mendosè.

n L. *nec ferat.* ex v.c.

o v.c. *contempnere.* mendosè.

opinione hactenùs.‖ Videamus nunc de bono- 65
rum,id est,de lætitia,& de cupiditate.Mihi qui-
dem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi
p συνέχειν, perturbationem,vna res videtur causam p con-
tinere, omneis eas esse in nostra potestate,
omneis iudicio susceptas, omneis voluntarias.
Hic igitur error est eripiendus, [21] hæc detra-
henda opinio:atque vt in malis opinatis, tole-
rabiliora: sic in bonis,sedatiora sunt efficienda
ea, quæ magna, & lætabilia dicuntur. Atque
hoc quidem commune malorum,& bonorum:
vt, si iam difficile sit persuadere, nihil earum
rerum, quæ perturbent animum, aut in malis,
aut in bonis esse habendum, tamen alia ad
alium motum curatio sit adhibenda, aliaque
q v.c. maliuolus: ratione q maleuolus, alia amator, alia rursus
anxius,alia timidus,corrigendus.atque erat fa-
cile, sequentem eam rationem, quæ maximè
probatur de bonis, & malis, negare vnquam
lætitia affici posse insipientem, quòd nihil vn-
quam haberet boni. Sed loquimur nunc more
communi. ‖ Sint sanè ista bona,quæ putantur, 66
honores,diuitiæ,voluptates,ceteraque: tamen
in eis ipsis potiundis exsultans, gestiensque læ-
titia, turpis est: vt, si ridere concessum sit,vitu-
peretur tamen cachinnatio. eodem enim vitio
est effusio animi in lætitia,quo,in dolore,con-
tractio: eademq; leuitate cupiditas est in appe-
tendo,qua lætitia in fruendo:& vt nimis afflicti
r v.c. sic nimis elati molestia, r sic animi elati lætitia, iure iudi-
cantur leues, & cùm inuidere, ægritudinis sit:
s ἐπιχαιρεκακεῖν, s malis autem alienis voluptatem capere, læ-
titiæ:vtrumque immanitate,& feritate quadam
t fort. diffidere. proponenda, castigari solet. Atque vt t con-
fidere decet, timere non decet: sic gaudere
decet,lætari non decet:quoniam docendi causa
à gaudio lætitiam distinguimus. ‖ Illud iam 67
suprà diximus, fieri contractionem animi rectè
nunquam

nunquam posse, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

,, * *Lætus sum*

,, *Laudari me abs te, pater, laudato viro:*

aliter ille apud Trabeam Chærea,

,, *Lena* [u] *delinita argento nutum obseruabit meum,*

,, *Quid velim, quid studeam: adueniens digito impellam ianuam:*

,, *Fores patebunt. de improuiso Chrysis me vbi adspexerit,*

,, *Alacris obuiam mihi veniet, complexum exoptans meum,*

,, *Mihi se dedet:*

Quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet,

,, *Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.*

Hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligenter attendentem penitùs videre. ‖ Et vt turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cùm fruuntur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus verò iste, qui vulgò appellatur amor, (nec, herculè, inuenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, vt nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

68

,, --- [x] *deum qui non summum putet,*

,, *Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:*

,, *Cui in manu sit, quem esse dementem velit,*

,, *Quem sapere, quem sanari, quem in morbũ inijci,*

,, *Quem contrà amari,* [y] *quem accersiri, quem expeti.*

69 ‖ O præclaram emendatricem vitæ, Poëticam: quæ amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

,, [z] *Tu m' amori magis, quàm honoris seruauisti gratia.*

* Vide 5. Famil. ep. 12. & lib. 15. ep. 6.

u al. *delenita*

x sic Eurip. Ἔρωτα δ' ὅστις μὴ θεὸν κρίνει μέγαν, Καὶ τῶν ἁπάντων δαιμόνων ὑπέρτατον, Ἢ σκαιός ἐστιν, ἢ καλῶν ἄπειρος, ὢν Οὐκ οἶδε τὸν μέγιστον ἀνθρώποις θεόν.

y L. *quem arcessiri*, & ita o.v.c.

z Euripid. ὡς ἔρως σ' ἠνάγκασε Πόνων ἀφύκτων τοῦμὸν ἐκσῶσαι δέμας.

Vide Vict. 15. Var. c. 8.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum [a] incendia excitauit? atque ea tamen apud alium Poëtam patri dicere audet se coniugem habuisse,

„ *Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorq́; est patre.*

70 ‖ Sed Poëtas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Iouem. Ad magistros virtutis, Philosophos veniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, vt opinio mea fert, mentiente. quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videtur: in quibus isti, liberi, & concessi sunt amores. Bene igitur Ennius,

„ *Flagitij principium est nudare inter* [b] *ciueis corpora.*

71 Qui vt sint, sicut fieri posse video, pudici, solliciti tamen, & anxij sunt: eoq́; magis, quòd seipsi continent, & coërcent. ‖ Atque, vt muliebris amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid Poëtæ velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi Poëtæ de seipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir in sua rep. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poësis, est amatoria. Maximè verò omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti, & auctore quidem [c] nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. ‖ Stoici verò & sapientem amaturum 72 esse

[a] v. c. excitauit incendia? & ita L.

[b] v. c. ciuis

[c] prouocabulũ, nostro, non habent v. c. nec agnoscit L.

esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sanè. vacat enim omni libidine. hæc autem de libidine oratio est.

73 ‖ sin autem est aliquis amor, vt est certè, qui nihil absit, aut non multùm ab insania, qualis in Leucadia est:

,, *Siquidem sit quisquam Deus, cui ego sim curæ.*

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria:

,, *Heu me infelicem!*

Nihil verius. Probè & ille,

,, *Sanúsne es, qui temerè lamentare?*

Sic insanus suis etiam videtur. At quas tragœdias effecit?

,, *Te Apollo sancte, fer opem, teq́ue omnipotens*
Neptune, inuoco.

,, *Vosq́ue adeò venti:*

74 ‖ Mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat: Venerem vnam

22 excludit, [d] vt iniquam.

,, *Nam quid ego te appellem, Venus?*

Eam præ libidine negat curare quidquam. quasi verò ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, vt & illud quod cupiat, ostendat quàm leue, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino, quàm facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Adducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci deniq; mutatione, tanquã ægroti non conualescentes, sæpe curandus est. Etiam nouo quodam amore veterem amorem tanquam * *clauo clauum* [e] *eiiciendum* putant.

75 ‖ maximè autem admonendus, quãtus sit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus est profectò nulla vehemen-

[d] al. *vt nequam.* ita Turneb.

* Aristoteles 4. Polit. ἥλῳ γὰρ ἧλος, ὥσπερ ἡ παροιμία

[e] v.c. *eiiciendum putant.*

tior:vt,si iam ipsa illa accusare nolis,stupra dico,& corruptelas,& adulteria,incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo:sed vt hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore, fœda per se est. nam, vt illa præteream, quæ sunt furoris. ‖ hæc ipsa per sese quam ha- 76
bent leuitatem,quæ videntur esse mediocria?

,, *iniuriæ,*
,, *Suspiciones,inimicitiæ,induciæ,*
,, *Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules*
,, *Ratione certa facere, nihilo plus agas,*
,, *Quàm si des operam, vt cum ratione insanias.*

Hæc inconstantia, mutabilitasque mentis, quem non ipsa prauitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam,nisi voluntariam.etenim si naturalis amor esset:& amarent omnes, [f] & amarentur, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. ‖ Ita verò [g] quam- 77
quam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet:cuius impulsu exsistit etiam inter fratres tale iurgium:

,, *Quis homo te exsuperauit vmquam gentium impudentia?*
,, *Quis autem malitia te?*

Nosti quæ sequuntur. alternis enim versibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumeliæ: vt facilè appareat, Atrei filios esse eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

,, *Maior mihi moles, maius miscendum malum,*
,, *Qui illius acerbum cor contudam,& comprimam.*

[h] Quæ igitur hæ erunt moles?audi [i] Thyestem ipsum:

,, *Impius hortatur me frater, [23] vt meos malis miser*
,, [k] *Manderem natos.*

Eorum viscera apponit: [24] quid est enim, [l] quò non progrediatur eodem ira,quò furor?Itaque

f hoc totũ, *& amarentur*, non habent libri manuscripti, neque agnoscit L.
g L. *quamdiu perturbat* v. c. *Ira verò, quæ quamdiu perturbat*
h L. *Quæ igitur hæc erit moles?*
i al. *Thyestam*
k L. *Mãdem*
l L. *quò non progrediatur ira? eòdem quò furor? Itaque*

iratos propriè dicimus exisse de potestate, id
est, de consilio, de ratione, de mente. horum
78 enim potestas in totum animũ esse debet.|| his
autem sunt subtrahendi, in quos impetum co-
nantur facere, dum se ipsi colligant (quid est
autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi
parteis rursum in suum locum cogere?) [m] aut
rogandi sunt, orandíque, vt si quam habent vl-
ciscendi vim, differant in tempus aliud, [n] dum
deferuescat ira. Deferuescere autem certè si-
gnificat ardorem animi inuita ratione excita-
tum. ex quo illud laudatur Architæ: qui cùm
villico factus esset iratior, Quo te modo, in-
quit, accepissem, nisi iratus essem? Vbi sunt er-
79 go isti, qui iracundiã vtilem dicunt? || [o] Potest
vtilis esse insania? At naturalis est. An quidquã
esse potest secundum naturã, [p] quod sit repu-
gnante ratione? quo modo autem, si naturalis
esset ira: aut alius alio magis iracundus esset:
aut finem haberet [25] priùs, quàm esset vlta, vl-
ciscendi libido: aut quemquã pœniteret, quod
fecisset per iram? vt Alexandrum regem vide-
mus: qui cùm interemisset Clytum, familiarem
suum, vix à se manus abstinuit: tanta vis fuit
pœnitendi quibus cognitis, quis est, qui [q] du-
bitet, quin hic quoque motus animi, sit totus
opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubita-
rit, quin ægrotationes animi qualis est auari-
tia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æsti-
metur ea res, ex qua animus ægrotat, orian-
tur? vnde intelligi debet, perturbationem quo-
80 que omnem, esse in opinione. || Et, si fidentia,
id est, firma animi confusio, scientia quædam
est, & opinio grauis, non temerè assentiens:
metus quoque, est diffidentia exspectati & im-
pendentis mali. Et, si spes, est exspectatio boni,
mali exspectationem esse necesse est, metum.
Vt igitur metus, sic reliquæ perturbationes

m o.v.c. *aut rogandi, orandíque sunt, vt, si q.*
n q.v.c. *dũ deferuiscat ira. Deferuiscere*, &c.
o v.c. *Potest vtilis esse insania aut naturale quidquam est, & secundum naturã, quod sit repugn. rat.*
p al. *quod sit*
q q.v.c. *dubitat q.* non plac.

sunt in malo. Ergo vt constantia, scientiæ: sic
perturbatio, erroris est. Qui autem natura di-
cuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi,
aut tale quid,[r] ij sunt eiusmodi cõstituti, quasi
mala valetudine animi: sanabiles tamen. vt
Socrates dicitur, cùm multa in conuentu vitia
collegisset in eum Zopyrus qui se naturam cu-
iusque ex forma perspicere profitebatur, deri-
sus est à ceteris, qui illa in Socrate vitia non
agnosceret: ab ipso autem Socrate subleuatus
[s] est,[26] [t] cùm illa sibi vitia inesse, sed ratione à
se deiecta diceret. || Ergo vt optima quisque va- 81
letudine affectus, [27] [u] potest videri alius, vt
natura, ad aliquem morbum procliuior: sic a-
nimus alius ad alia vitia propensior. qui autem
non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eo-
rum vitia constant ex falsis opinionibus, rerum
bonarum, ac malarũ,[x] vt sit alius ad alios mo-
tus, perturbationesque procliuior. inuetera-
tio autem vt in corporibus ægriùs depellitur,
sic in animis quoque perturbatio: citiúsque re-
pentinus oculorum tumor sanatur, quàm diu-
turna lippitudo depellitur. Sed cognita iã cau-
sa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iu-
diciis opinionũ, & voluntatibus, sit iam huius
disputationis modus. || Scire autẽ [y] nos opor- 82
tet, cognitis, quoad possint ab homine cogno-
sci, bonorum & malorum finibus, nihil à Phi-
losophia posse aut maius, aut vtilius optari,
quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo dispu-
tata sunt. morte enim contemta, & dolore ad
patiendum leuato, adiunximus sedationẽ ægri-
tudinis: qua nullum homini maius malum est.
etsi enim omnis animi perturbatio grauis est,
nec multum differt ab amentia: [z] tamen ita
ceteros, cùm sint in aliqua perturbatione aut
metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos
modò, & perturbatos dicere solemus. at eos,
[28] qui

r L. *ij sunt ita constituti, quasi m.* & ita v. c.

s verbum *est*, non est in v. c. nec agnoscit L.

t v. c. *eum illa sibi signa, sed r.*

u L. *potest videri alius alio natura ad aliq.*

x q. v.c. *vt sit alius ad alia vitia, & motus, pertur.*

y al. *vos*

z fort. *tamẽ ceteros, cum sint in al.*

28 qui se ægritudini [a] dedideruñt, miseros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. ‖ Itaque non fortuitò factum videtur, sed à te ratione propositum, vt separatim de ægritudine, & de ceteris perturbationibus disputaremus. in ea est enim fons miseriarum, & caput. Sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum vna sanatio est: omneis opinabileis esse, & voluntarios, eáque re suscipi, [b] quòd ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitùs Philosophia se extracturam
83
84 pollicetur. ‖ Demus ergo nos huic excolendos, patiamúrque nos sanari. his enim malis insidentibus, non modò beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione confici, cùm contrà nihil sine ratione rectè fieri possit, aut cùm Philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati volumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beatéque viuendi.

a al. *dederunt.*

b L. *quod ita rect.* & ita o. v. c.

M. TVLII CICERONIS
TVSCVLANARVM QVAESTIONVM,
ad M. Brutum,
LIBER QVINTVS.

Virtutem ad beatè viuendum se ipsa esse contentam.

Virtutis perfectam Ideam statuit, quæ nec augeri possit, nec minui, & quæ seipsa sit ad vitam beatam contenta.

1 QVINCTVS [a] hic dies, Brute, finem faciet
2 [b] Tusculanarum disputationum: quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, disputatum. placere enim tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me accura-

a v. c. *Hic dies, Brute,*

b q. v. c. *Tusculanarum quæstionum, seu disputationum*

tissimè scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beatè viuendum se ipsa esse contẽtam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia, & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, vt elaborandum sit, quo faciliùs probetur. nihil est enim omnium, quæ in Philosophia tractãtur [c] quod grauiùs, magnificentiúsque dicatur. ‖ Nã, cùm ea causa impulerit eos, 2 qui primi se ad Philosophiæ studium contulerunt, vt, omnibus rebus posthabitis, totos se [d] in optimo vitæ statu exquirendo collocarent: profectò spe beatè viuendi tantam in eo studio curam, operámque posuerũt. Quòd si ab iis inuẽta, & perfecta virtus est, &, si præsidij ad beatè viuendum in virtute satis est: quis est, qui nõ præclarè & ab illis positam, & à nobis susceptã operam philosophandi arbitretur? sin autẽ virtus subiecta sub varios, incertosq; casus, famula fortunæ est, nec tantarũ virium est, vt se ipsa tueatur: vereor, ne nõ tam virtutis fiducia [e] nitendum nobis ad spem beatè viuẽdi, quàm vota facienda videantur. ‖ Equidem [f] eos casus 3 in quibus me fortuna vehemẽter exercuit mecum ipse considerans, huic incipio sentẽtię diffidere: interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemque extimescere vereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisque & morbos insanabileis & doloreš intolerabileis adiunxisset, animos quoque dederit [g] & corporum doloribus [h] congruenteis, & separatim suis angoribus & molestiis implicatos. [i] ‖ Sed in hoc me ipse castigo, quòd 4 ex aliorũ, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. illa enim, si modò est vlla virtus quam dubitatiõé auunculus tuus, Brute, sustulit: omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaq; despiciens, casus contemnit humanos: culpaq; omni

c v. c. *quo grauius, magnificentiusque dicatur.*
d q. v. c. *in opportuno vitæ statu*
e fort. *nitẽdum nobis sit ad sp.*
f fort. *eos casus, quibus me for.*
g sic v. c. & ita L.
h fort. *coagrescentes,* al. *coægẽtes,* vel *congranescentes,* al. *compungentes,*
i L. *mollitia,*

omni carens,præter se ipsam, nihil censet ad se
pertinere. Nos autem omnia aduersa tum ve-
nientia metu augentes,tum mærore præsentia,
rerum naturã,quàm errorem nostrum,damna-
5 re malumus. || Sed & huius culpæ, & ceterorũ
vitiorum,peccatorumq; nostrorũ omnis à Phi-
losophia petenda correctio est cuius in sinum
cum à primis temporibus,ætatis nostra volun-
tas,studiumq; [4] nos [k] contulissent,his grauissi- k L.compu-
mis casibus in eundem portum,ex quo eramus lissent.
egressi , magna iactati tempestate confugimus.
O vitæ Philosophia dux, ò virtutis indagatrix,
expultrixque vitiorũ. quid non modò nos,sed
omnino vita hominũ sine te esse potuisset ? tu
vrbeis peperisti : tu dissipatos homines in so-
cietatem vitæ conuocasti:tu eos inter se primò
domiciliis,deinde coniugiis,tum literarum, &
vocum cõmunione iunxisti:tu inuentrix legũ,
tu magistra morũ,& disciplinæ fuisti.ad te cõ-
fugimus:à te opem petimus:tibi nos , vt antea
magna ex parte,sic nunc penitus,totosq; tradi-
mus.[5] Est autem vnus dies benè,& ex pręceptis
tuis actus,[l] peccanti immortalitati anteponen- l q.v.c.per-
dus.Cuius igitur potiùs opibus vtamur, quàm petuitati, &
tuis ? quæ & vitæ tranquillitatem largita no- immortali-
6 bis es , & terrorem mortis sustulisti. || [m] At tati al. pec-
Philosophia quidem tantum abest , vt perinde cantis
ac de hominum est vita merita,laudetur , vt à m q.v.c.Ac
multis etiam vituperetur.Vitupurare quisquam Philosophia
vitæ parentem,[n] & hoc parricidio se iniquita- quidẽ tantũ
re audet : & nam impiè ingratus esse , vt eam abest , vt
accuset , quam vereri deberet, etiam si minùs proinde,ac
percipere potuisset. Sed vt opinor hic error & de hom.&c.
hæc indoctorũ, animis offusa caligo est, quòd n L. & hoc
tam longè retrò respicere non possunt : nec patricidio se
eos , à quibus vita hominum instructa primò inquin.
7 sit, fuisse , Philosophos arbitrantur. || Quam
rem antiquissimã cũ videamus,nomẽ tamẽ esse

confitemur recens. Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modò re esse antiquam, verùm etiam nomine?[6] o quæ diuinarum, humanarumque rerum tum initiorum, causarumque, tum cuiusq; rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septẽ, qui à Græcis σοφοὶ, sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur, & multis antè sæculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse antè hanc vrbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyssem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapienteis. ‖ Nec verò Athlas
8 sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum vxore, genero, filia traderetur, nisi cælestium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idque eorũ nomen vsque ad Pythagoræ manauit ætatẽ, quem, vt scribit auditor Platonis Ponticus * Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte principe Phliasiorũ, doctè, & copiosè disseruisse quædam. cuius ingenium, & eloquentiam cùm admiratus esset Leon, quæsiuisse ex eo, qua maximè arte confideret. at illum artem quidem se scire nullam, sed esse Philosophum. admiratum Leontem nouitatẽ nominis, quæsisse quinam essent Philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset. ‖ Pythagorã autẽ respondisse, p similẽ sibi 9
videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate. nam vt illic alij corporibus exercitatis, gloriam, & nobilitatem coronæ peterent: alij emendi, aut vendendi quæstu, & lucro ducerentur: esset autem quoddam genus

eorum,

o L. *quæ cum diuinarum, humanarumque rerum, tum initoirũ, causarumque cuiusque*

* vide Laër. in Heraclide, lib. 5.

p τὸν βίον ἐοικέναι πανηγύρει,

eorum, idque vel maximè ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed visendi causa venirent, studioséque perspicerent, quid ageretur, & quo modo: [8] item nos [q] quasi in mercatus quadam celebritate ex vrbe aliqua, sic in hāc vitā ex alia vita, & natura profectos: alios gloriæ seruire, alios pecuniæ: raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiosè intuerentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim Philosophos: & vt illic liberalissimū esset, spectare, nihil sibi acquirentem, sic in vita longè omnibus studiis contemplationē rerum, cogni-
10 tionemq; præstare. || Nec verò Pythagoras nominis solùm inuentor, sed rerum etiam ipsarū amplificator fuit. Qui cùm post hunc Phliasiū sermonem in Italiam venisset, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta est, & priuatim, & publicè, præstantissimis & institutis, & artibus. Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua Philosophia vsque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat, numeri, motúsque tractabantur, & vnde omnia orirentur, [9] quóve recederent: studioséque ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta cælestia. Socrates autem primus Philosophiam deuocauit è cœlo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coëgit de vita, &
11 moribus, rebúsque bonis, & malis quęrere. || Cuius multiplex ratio disputandi, rerúmque varietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium Philosophorum. E qubus nos id potissimùm [r] consectati sumus, quo Socratem vsum arbitramur, vt nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus.

q L. *quasi in mercatus quādam celebritatem ex*, &c. al. *quasi in mercatum*

r q.v.c. *consecuti sumus,*

reremus.Quem morem cùm Carneades acutiſſimè,copioſiſſiméque tenuiſſet,fecimus & aliàs ſæpe,& nuper in Tuſculano,vt ad eam conſuetudinem diſputaremus. Et quatridui quidem ſermonem ſuperioribus ad te perſcriptum libris miſimus:quinĉto autem die,cum eodem in loco conſediſſemus,ſic eſt propoſitum,de quo
diſputaremus. ‖ A.Non mihi videtur ad beatè 12
viuendum ſatis poſſe [s] virtutem.M.At Hercule Bruto meo videtur:cuius ego iudicium ,pace tua dixerim,longè antepono tuo.A. Non dubito.Nec id nunc agitur,tu illum quantum ames: ſed hoc,quod mihi dixi videri,quale ſit:de quo à te diſputari volo.M. Nempe negas ad beatè viuendum ſatis poſſe virtutem?A.Prorſus nego. M.Quid?ad rectè,honeſtè, laudabiliter, poſtremò ad bene viuendum ſatiſne eſt præſidij in virtute? A. Certè ſatis.M. Potes igitur, aut qui malè viuat, non eum miſerum dicere, aut quẽ bene fateare,eum negare beatè viuere?A.Quídni poſſim:nam etiam in tormentis rectè,honeſtè,laudabiliter, & ob eã rem bene viui poteſt, dummodò intelligas, quid nũc dicam bene.dico enim,conſtanter,grauiter,ſapienter,fortiter. Hæc etiam in equuleum coniiciuntur,quò vita
non adſpirat beata. ‖ M. Quid igitur ? ſoláne 13
beata vita,quæſo, relinquitur extra oſtium, limenque carceris,cùm conſtantia,grauitas,fortitudo,ſapientia,reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem , nullumque recuſent nec ſupplicium, nec dolorem ? A. Tu,ſi quis es facturus, noua aliqua conquiras oportet. [t] Iſta me minimè mouent,nõ ſolùm quia peruulgata ſunt, ſed multò magis,quia,tanquam leuia quædam vina nihil valent in aqua , ſic Stoicorum iſta magis guſtata,quàm [u] potata delectant. Velut iſte chorus virtutum , [x] in equuleum impoſitus, imagines conſtituit ante oculos cum ampliſſima

s fort. *virtus*.

t q.v.c. *Iſta minimùm me mouent*,

u al. *pota*

x q. v. c. *in eculeum*.

pliſſima dignitate,vt ad eas curſum perrectura,
nec eas beata vita à ſe deſertas paſſura videa-
tur.cùm autem animum ab iſta pictura, imagi-
nibuſque virtutum, ad rem, veritatemque tra-
duxeris,hoc nudum relinquitur, poſsítne quis
14 beatus eſſe quamdiu torqueatur. Quamobrē
hoc nunc quæramus. virtutes autē noli vereri
ne expoſtulent, & querantur ſe è beata vita
[y] eſſe relictas.Si enim nulla virtus prudētia va-
cat, prudentia ipſa hoc videt, non omneis bo-
nos eſſe etiam beatos: multáque [z] M. Attilio,
Q. Cæpione, [a] M. Aquillio recordatur:beatam-
que vitam, 10 [b] ſi imaginibus potiùs vti, quàm
rebus ipſis placet,conantem ire in equuleum
retinet ipſa prudentia, negetq; ei cū dolore, &
cruciatu quidquam eſſe commune. M. Facilè
patior, te iſto modo agere: etſi iniquum eſt
præſcribere mihi te, quemadmodum à me
15 diſputari velis. Sed quæro, vtrùm aliquid
actū ſuperioribus diebus, an nihil arbitremur?
A. Actum verò, & aliquantum quidem. M. At-
qui,ſi ita eſt, profligata iam hæc, & pænè ad
exitū [c] adducta quæſtio eſt. A. Quo tādem mo-
do? M. Quia motus turbulenti, iactationéſque
animorum incitatæ, & impetu inconſiderato
elatæ,rationem omnem repellentes,vitæ beatę
nullam partem reliquerunt. quis enim poteſt,
mortem aut dolorem metuens, quorum alte-
rum ſæpe adeſt, alterum ſemper impendet,eſſe
non miſer? quid, ſi idem (quod plerumque
fit) paupertatem, ignominiam, infamiam ti-
met:ſi debilitatem,cæcitatem:ſi denique, quod
5 non ſingulis hominibus, ſed potentibus popu-
lis ſæpe contingit, ſeruitutem: poſt ea timens
16 eſſe quiſquam beatus? Quid, qui non modò
ea futura timet,verùm etiam fert, ſuſtinetque
præſentia? adde eodem [d] exſilia,luctus,orbita-
tes. Qui rebus his fractus ægritudine [e] elidi-
tur,

y fort. *relictas eſſe.*
z L. M, *Atilio,*
a L. *M, Aquillio,*
b L. *niſi imaginibus,* &c.
c al. *deducta*
d L. *exſulia,*
e al. *debilitatur,*

tur, potest tandem esse non miserrimus? quid verò illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem videmus, omnia rabidè appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentiùs voluptates vndique hauriat, eo grauiùs, ardentiùsque sitientem, nónne rectè miserrimum dixeris? quid elatus ille leuitate, inanique lætitia & exsultans, & temerè gestiens, nónne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo, vt hi miseri, sic contrà illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ, exsultanteis languidis liquefaciunt voluptatibus. Vt maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cùm perturbatio nulla est, qua moueri queat. ‖ Quòd si 17
est, qui vim fortunæ, qui omnia humana quæcumque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemque, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid est, cur is, non beatus sit? & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui [11] alterum [f] dici non potest, qui nihil metuant, nihil agantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo: alterum autem iam integrum non est. superioribus enim disputationibus effectum est vacare omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirum igitur confecta res est. videtur enim ad exitum venisse quæstio. A. Propemodum id quidem. ‖ M. Verumtamen Mathematicorum iste mos est, nō Philosophorum. Nam 18
Geometræ cùm aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ antè docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato: illud modò explicant, de quo antè nihil scriptum

f fort. *non dici non potest*, al. *negari non potest*.

prum est. Philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt.
Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beatè viuendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset, respondere, se antè docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: & quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic:
vt, si beata vita virtute g contenta sit: nisi ho- g v. c. contempta sit, mendosè.
19 nestum quod sit, nihil aliud sit bonum. || Sed
tamen non agunt sic. Nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cùm ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beatè viuendum esse vim, nihilominùs hoc agunt separatim. proprijs enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim. caue enim putes, vllam in Philosophia vocem emissam clariorem, vllúmue esse Philosophiæ promissum vberius, aut maius.
Nam quid profitetur? ô dij boni! h perfecturam h q. v. c. effecturam se
se, qui legibus suis paruisset, vt esset contra for- ei, qui legib.
tunam semper armatus: vt omnia præsidia ha-
beret in se, bene, beateq; viuendi: i vt esset sem- i fort. vt esset denique.
20 per denique beatus. || Sed videro, quid efficiat. semper beatus.
Tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus k omni-
bus præmiis, donisque fortunæ: non equitatu, k L. omnibus muneribus, donisq; for.
non pedestribus copiis, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui inuenisset nouam voluptatem. Qua ipse inuenta, non fuit contentus: neque enim vmquam finem inueniet libido. Nos vellem præmio eligere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmiùs credere-
21 mus. || A. Vellem id quidem: sed habeo l paulu- l q. v. c. paullum,
lum, quod requiram. ego enim assentior, eorũ,

quæ

quæ posuisti, alteri consequens esse, vt, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtute confici, sic si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonũ. Sed Brutus tuus [m] auctore Aristone, & Antiocho non sentit hoc. putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutúmne me dicturum putas? A. Tu verò, vt videtur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. ‖ Nam ista mihi & cum Antio- 22
cho sæpe, [12] [n] & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum [o] diuersarer, dissensio fuit. mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cùm in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent vlla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset, vt vireis, vt [p] valetudiné, vt diuitias, vt honorem, vt gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam etiamsi ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multò maiore parte obtinere nomen suum. ‖ Hæc nunc 23
[q] enucleare non ita necesse est: quamquam non constantissimè dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, vt sit beatior (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) &, quòd [r] ex maiori parte vnamquamque rem appellari, spectaríque dicunt, est vbi id isto modo valeat. cùm verò tria genera malorum esse dicant: qui duorum generum malis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic paululúmne ad beatam vitam deesse dicemus, non modò ad beatissimam?

m al. *aucto-re Aristo, & Ant.*

n L. *& cum Aristo nuper,*

o L. *deuersarer,*

p v.c. *valitudinem,*

q. *ἐξακριβοῦν*

r L. *ex maiore parte*

24 mam? ‖ Hoc illud est quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam cùm statuisset, verbera tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, [s] exsilia, orbitates, magnam vim habere ad malè, miseréque viuendum, non est ausus elatè, & amplè loqui, cùm humiliter, demisséque sentiret. Quàm benè, non quæritur: constanter quidem certè. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cùm prima concesseris. Hic autem elegantissimus omnium Philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cùm tria genera dicit bonorum: vexatur autẽ ab omnibus primum in eo libro, quẽ scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere, in rotam, beatam vitam [t] non adscendere. Nusquam id quidem dicit omnino, sed,
25 quæ dicit, idem valent. ‖ Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis: in malis, fortunæ naufragia, huic [u] succensere dicenti, non omneis bonos esse beatos, cùm in omneis bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium Philosophorũ, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

[x] *Vitam regit fortuna, non sapientia.*

Negant, ab vllo Philosopho quidquam dictum esse languidiùs. rectè id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantiùs. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus, in casu, atque fortuna: nónne consentaneũ est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium,
26 valere? ‖ an malumus Epicurum imitari? qui multa præclarè sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, conuenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum Philosophi id quidem:

s L. exsilia,
t q.v.c. non scandere.
v q.v.c. succensere
x Τύχη τὰ θνητῶν πράγματ' οὐκ εὐβουλία.

sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat, quemquam iucundè posse viuere, nisi idem honestè, sapienter, iustéque viuat. Nihil grauius, nihil Philosophia dignius: nisi idem hoc ipsum, honestè, sapienter, iustè, ad voluptatem referret. Quid melius, quam fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc ísne dicit, qui, cùm dolorem non modò maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cùm maxime contra fortunã glorietur? || quod 27
idem melioribus etiam verbis * Metrodorus. [y] Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi: omnéisque aditus tuos interclusi, vt ad me aspirare non posses. Præclarè, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quòd turpe esset, nihil malum duceret. Tu verò, Metrodore, qui omne bonum in visceribus, medullísque condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione,[13] exploratáque [z] spe contineri, fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam exspoliari potes. Atque his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias, istorum hominũ est multitudo. || [a] Acu- 28
tè disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omneis bonos semper beatos volumus esse. [b] Quos dicam bonos, perspicuum est. omnibus enim virtutibus instructos, & ornatos, tum sapienteis, tum viros bonos dicimus. Videamus qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. || Nec vlla alia huic verbo, cùm beatum dici- 29
mus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorũ complexio. Hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non

* vide Laë. libr. 10. in Epicuro.

y προκατείληφά σε, ὦ τύχη, καὶ πᾶσαν τὴν σὴν ἀφήρημαι παρείσδυσιν

z fort. *eius spe cont.*

a v.c. *Acutè autem disputantis illud est.*

b q. v. c. *Quid dicam bonos viros,* &c. non pl.

est, non potest. aderit enim malorum, si mala illa [c] dicimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, [d] amissio suorũ, graues dolores corporis, perdita [e] valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exsilium, seruitus denique. In his tot, & tantis, [14] [f] atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens. nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere. at ea si mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore, cùm vel in omnibus his vno tempore esse possit?

10 ‖ non igitur facilè concedo, neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, vt cùm ea, quæ suprà enumeraui, in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone dignissimus, inducant animum illa, quorum splendore capiuntur, vireis, [g] valetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eáque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. Tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunnæ impetu, [h] nec multitudinis opinione, [i] nec dolore, neque paupertate terreri, omniáque sibi in sese esse posita, neque esse quidquã extra suam potestatem, quod ducant in bonis.

31 ‖ Neque hũc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, & alti viri, & eadem, quę vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi vllo modo potest: qua gloria commotus Epicurus exoritur. Cui etiam, si diis placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate huius sententiæ capitur, sed numquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minùs conueniat, quàm vt is, qui vel summum, vel solũ malum dolorem esse dicat, idem censeat, Quàm hoc suaue est, tum, cùm dolore crucietur, dicturum

c O. v. c. *ducimus*, & ita L.
d q. v. c. *amissio carorum*,
e v. c. *valitudo*,
f L. *ad quæ etiam plura possunt accedere*,
g v. c. *validitudinem*,
h al. *neque mult.*
i al. *neque dol.*

esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus, Philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia. ‖ A. Adducis me, vt tibi assentiar. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. In eo mihi videbare, cõtra Catonem differens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter verborum nouitatem interesse. Quod si ita est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnã vim in virtute esse ad beatè viuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba. ‖ M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum: & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant. Nos in diem viuimus: [k] quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. itaque soli sumus liberi. verumtamen, quoniam de constantia paulo antè diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verúmne sit quod Zenoni placuerit, quódque eius auditori, Aristoni, bonũ esse solum, quod honestum esset: sed si ita esset, [l] tum vt hoc totum, beatè viuere, in vna virtute poneret. ‖ Quare demus hoc sanè Bruto, vt sit beatus semper sapiens. quàm sibi conueniat, ipse viderit. Gloria quidem huius sententiæ quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, vt sit idem beatissimus: [m] etsi Zeno Cittieus, [15] [n] aduena quidem, & ignobilis, verborum opifex, insinuasse se in antiquam Philosophiam videtur: Huius sententiæ grauitas à Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio vsurpata est, vt nihil præter virtutem diceretur bonum: ‖ velut in Gorgia Socrates, cùm esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdiccæ filium, qui tum

k sic o.v.c. *aliàs tamen, quódque nostros.*

l fort. *tum vtrum hoc totum, b.*

m fort. *&, si Zeno Citticus, aduena quidam, & ignobil. verb. opif. insi. se in antiq. Phil. videtur: huius sententia* &c.

n L. *aduena quidam,*

qui tum fortunatissimus haberetur, nónne beatum putaret? Haud scio, inquit, º nunquam enim cum eo locutus sum. Ain tu? an tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatúsne sit? an ego possum, cùm ignorem, quàm sit bonus? Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos, beatos: improbos, miseros. miser ergo Archelaus? certè, si iniustus. Videtúrne omnem

36 hic beatā vitam in vna virtute ponere? ‖ Quid verò in epitaphio? quo modo idem? ᵖ *Nam cui viro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beatè viuendum* ᵠ *ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur: huic optimè viuendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maximè liberis, parebit, & obediet præcepto illi veteri.*

„ ʳ *Neque enim lætabitur vnquam, neque mœrebit nimis,*

„ *Quòd semper in seipso omnem spem reponet sui.*

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustóque fonte nostra omnis manabit oratio.

37 ‖ vnde igitur rectiùs ordiri possumus, quàm à communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modò animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, vt stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altiùs possunt: alia semper virent: alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescunt: neque est vllum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, ˢ & suis quoque seminibus inclusis, vt aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniáque in omnibus, quantum in ipsis sit,

o οὐ γὰρ πώποτε συγγέγονα τῷ ἀνδρί.

p ὅτῳ γὰρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνήρτηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, &c.

q O. V. C. conferunt.

r οὔτε γὰρ χαίρων, οὔτε λυπούμενος ἄγαν φανήσεται, διὰ τὸ αὑτῷ ἀεὶ πεποιθέναι.

s L. & suis in quoque seminib. inclusis. & ita O. V. C.

nulla vt impediente, perfecta sint. ‖ Faciliùs 38
verò etiã in bestiis, quòd his sensus à natura est datus, vis ipsius naturæ perspici potest. * Namque alias bestias nanteis, aquarum incolas esse voluit: alias, volucreis, cælo frui libero: serpenteis quasdam: quasdam esse gradienteis. earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas: immaneis alias, quasdam autem cicures: nonnullas abditas, terráque tectas. atque earum quæque suum tenens munus, cùm in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ. & vt bestiis aliud alij præcipui à natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multò quiddam præstantius: etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquã comparationem. Humanus autem animus, decerptus ex mente diuina, cum alio nullo, nisi cum ipso Deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. ‖ Hic igitur, si est excul- 39
tus, & si eius acies ita curata est, vt ne cæcetur erroribus: fit perfecta mens, id est, absoluta ratio: quæ est idem, quod virtus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atque cumulatum est, idque virtutis est proprium: certè omnes virtutis compotes, beati sunt. Et hoc quidẽ mihi cum Bruto conuenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatissimi. quid enim deest ad beatè viuendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? ‖ At diffidat, necesse est, qui bona 40
diuidit [t] tripartito. Quî enim poterit aut corporis [u] firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, & fixo permanẽte bono, beatus esse nemo potest.[16] [x] Quid igitur eiusmodi istorũ est? [y] vt mihi illud Laconis dictum in hos cadere videatur, qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naueis in omnẽ oram maritimam

* vide Aristotel. in politicis.

t q. v. c. *tripertito.*

v fort. *firmitati, aut fortunæ stabilitati conf.*

x q. v. c. *Quid ergo eiusmodi &c.*

y πρὸς τὸν μακαρίζοντα λαμπρὸν τὸν ναύκληρον διότι ἐδόκει πλουσιώτερος εἶναι, ναυκλήρια πολλὰ ἔχων, Λάκων ἔφη, οὐ προσέχω εὐδαιμονίᾳ ἐκ σχοινίων ἀρτωμένῃ.

maritimam dimisisset. Non sanè optabilis [z] ista quidem est, inquit, rudentibus apta fortuna. An dubium est, quin nihil sit habendũ in eo genere, [17] [a] quod vita beata cõplectitur, si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorũ, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse nõ poterit.

41 ‖ volumus enim eum, qui beatus sit, tutũ esse, inexpugnabilem, sæptum, atque munitum, non vt paruo metu præditus sit, sed vt nullo. Vt enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic [b] sine metu is habendus est, non qui parum metuit, [c] sed qui omnino metu vacat. quæ est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certè non ita se haberent, nisi omne bonum in vna honestate consisteret.

42 ‖ Qui autem illam maximè optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello, [d] vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualẽ sapientem esse volumus, [e] nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonij Philippo minitanti per literas, se omnia, quæ conarentur, prohibiturũ, quæsiuerunt, num se esset etiã mori prohibiturus: vir is, quẽ quærimus, non multo faciliùs tali animo reperietur, quàm ciuitas vniuersa? quid ad hanc fortitudinẽ, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beatè viuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu vindicet: temperantia tum à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire.

z v. c. *quidem ista, inquit,*
a o. v. c. *quo vita beata complectitur,*
b ἄφοβος
c fort. *sed qui omni metu vacat.*
d ἀλυπίαν,
e v. c. *nisi omnia in se posita censebit?*

non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. || Atqui cùm perturbationes animi, miseram: sedationes autem, vitã efficiant beatam: dupléxque ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus, in malis opinatis: in bonorum autem errore, lætitia gestiens, libidóque versentur: cùm hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, támque ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est. semper igitur sapiens beatus est. 43

|| atque etiam omne bonum, lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si veró gloriosum, certè laudabile: quod autem laudabile, profectò etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. At quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta [f] dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. ex quo efficitur, [g] honestate vna vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicẽda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. 44

|| [28] An dubitas, quia præstans [h] valetudine, viribus, forma, acerrimis, integerrimísque sensibus, adde etiam, si libet, pernicitatem, & velocitatem, da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabísne eum miserũ dicere? qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse possit? videamus, ne, vt aceruus ex sui generis grauis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erunt: honestum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit 45

f q.v.c. *dicant.*
g q.v.c. *honestate vnã vitam continere beatam.* non plac.
h v.c. *valitudine,*

beatum

beatum intelligi? etenim quidquid est, quod
bonum sit, id expetendum est: quod autem ex-
petendum, id certè approbandum: quod verò
approbaris, id gratum, acceptúmque habẽdum.
ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita
est: laudabile sit necesse est. bonum igitur om-
ne laudabile. ex quo efficitur, vt, quod sit hone-
46 stum, id sit solum bonum. ‖ Quod ni ita tene-
bimus, multa erunt, quæ nobis bona dicenda
sint. Omitto diuitias: quas, cùm quiuis, quãuis
indignus, habere possit, in bonis non numero.
quod enim est bonum, id non quiuis habere
potest. Omitto nobilitatem, famámque popu-
larem, stultorũ, improbórúmque consensu ex-
citatam. Hæc, quæ sunt minima, tamen bona
dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti
oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat
Vlyssi pedes abluens, * lenitudo orationis,
mollitudo corporis, ea si bona [i] dicemus, quid
erit in Philosophi grauitate, quàm in vulgi
opinione, stultorúmque turba, quod dicatur
47 aut grauius, aut grandius? ‖ At enim eadem
Stoici * præcipua, vel producta dicunt, quæ
bona isti. Dicunt * illi quidem: sed his vitam
beatam compleri negant: hi autem sine iis esse
nullum putant: aut, si sit beata beatissimã certè
negant. Nos autem volumus beatissimam: íd-
que nobis Socratica illa conclusione confir-
matur. Sic enim princeps ille Philosophiæ dis-
serebat. Qualis cuiusque animi affectus esset,
talem esse hominem: qualis autem ipse homo
esset, talem eius esse orationem: orationi au-
tem facta similia, factis vitam. Affectus autem
animi in bono viro laudabilis. & vita igitur
laudabilis, boni viri. honesta ergo, quoniam
laudabilis. ex quibus bonorum beatam vitam
48 esse, concluditur. ‖ Etenim, proh deorum, at-
que hominũ fidem, parúmne cognitum est su-

* vide Nonium cap. I. in lenitudo 486.

[i] v.c. *ducemus*, & ita L.

* προηγμένα.

* al. *illi sine iis vitam beatam complent*

perioribus nostris disputationibus, an delecta-
tionis,& otij consumendi causa locuti sumus,
sapientem ab omni concitatione animi, quam
perturbationem voco,semper vacare?semper in
animo eius esse placidissimam pacem. vir igitur
temperatus constans,sine metu, sine ægritudi-
ne,sine alacritate vlla,sine libidine,nónne bea-
tus?at semper sapiens talis : semper igitur bea-
tus. Iam verò quî potest vir bonus non ad id,
quod laudabile sit,omnia referre,quę agit,quę
que sentit?refert autem omnia ad beatè viuen-
dum.beata igitur vita laudabilis.nec quidquam
sine virtute laudabile. beata igitur vita virtute
cõficitur. ‖ Atque hoc sic etiã concluditur.Nec 49
in misera vita quidquam est prædicabile , aut
gloriãdũ:nec in ea,quæ nec misera sit,nec bea-
ta. Et est in aliqua vita prædicabile aliquid, &
gloriandũ,ac præ se ferendũ:vt Epaminondas,
„ [k] *Consiliu nostrũ laus est attonsa Laconum:*
vt Africanus,
„ *A sole exoriente, supra Mæotis paludes,*
„ *Nemo est,qui factu me [l] æquiparare queat.*
‖ [m] Quòd si beata vita glorianda,& prædican- 50
da , & præ se feranda est , nihil est enim aliud,
quod prædicandũ & præ se ferendum. Quibus
positis, intelligis quid sequatur:& quidem,nisi
ea vita beata est , quæ est eadem honesta : sit
aliud necesse est melius vita beata. quod enim
erit honestum , certè fatebuntur esse melius.
ita erit beata vita melius aliquid , quo quid
potest dici peruersius?quid? cùm fateantur satis
magnam vim esse in vitiis ad miseram vitam,
[n] nónne fatendum est , eandem vim in virtute
esse ad beatam vitam ? contrariorum enim
contraria sunt consequentia. ‖Quo loco quæ- 51
ro , quam vim habeat libra illa Critolai : qui
cùm in alteram lancem animi bona imponat,
in alteram corporis , & externa : tantum pro-
pendere

k Ἡμετέραις, βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν, Μεσσήνη δ' ἱερὰ τέκνα χρόνῳ δέχεται Θήβη δ' ὅπλοισιν μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται, Αὐτόνομος δ' Ἑλλὰς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ.

l al. *æquiperare*

m L. *Quòd si est : sola beata vita glorianda, & præd.* &c.

n fort.*nónne fatendum eu est.*

pendere illam boni lancem putet, vt terram, & maria deprimat. Quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, grauissimum Philosophorum, exaggerantem tantoperè virtutem, & extenuantem cetera, o & abiicien- o *v. c. & abiecientem,*
tem, in virtute non beatam modò vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem p nisi p *q. v.c. nisi fit,*
52 sit, virtutum interitus consequetur. ‖ nam in quem cadit ęgritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus futuræ ægritudinis sollicita exspectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. Ergo vt idem vincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptum illud * Atrei pertinere, * *illud antiquum pertinere,*
„ *Proinde ita parent se in vita, vt vinci nesciant.* Hic autem vincetur, vt dixi: nec modò vincetur, sed etiam seruiet. At nos virtutem semper liberam volumus, semper inuictam. Quæ nisi
53 sunt, sublata virtus est. ‖ Atqui si in virtute satis est præsidij ad benè viuendum, satis est etiam ad beatè. satis est enim certè in virtute, vt fortiter viuamus. q si fortiter, etiam vt magno q *L. si vt fortiter,*
animo, & quidem vt nulla re vnquam terreamus, semperque simus inuicti. Sequitur, vt nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. Ergo omnia profluenter, absolutè, prosperè. igitur beatè. Satis autem ad fortiter viuendum virtus potest.
54 satis ergo etiam ad beatè. ‖ Etenim vt stultitia, etsi adepta est quod concupiuit, nunquam se tamen satis consequutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam vnquam sui pœnitet. [19] Similémne putas C. Lælij vnum consulatum fuisse, & eum quidem r *L. etsi cùm sapiens, & bonus.*
cum repulsa? (r sed cùm sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis præteritur, non populus à bono consule potiùs, quàm ille à vano * *Vide Victor. lib. 12. Var. c. 10.*
populo repulsam fert) sed tamen vtrùm malles, te, * si potestas esset, semel, vt Lęlium, consulem,

an,

an, vt Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis. ‖ Itaque video, cui committam. 55
Non quemuis hoc idem interrogarem. responderet enim alius fortasse, se non modò quatuor consulatus vni anteponere: sed vnum diem Cinnæ, multorum, & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset, at Cinna, collegæ sui, s consulis, Cn. Octauij, præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum: quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita, M. Antonij, omnium eloquentissimi, quos ego audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse t specimen humanitatis, salis, suauitatis, lepôris. Beatúsne igitur, qui hos interfecit? mihi contrà non solùm eo videtur miser, quòd ea fecit, sed etiam quòd ita se gessit, vt ea facere ei liceret. Etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. ‖ Vtrùm tandem beatior C. Ma- 56
rius, tum, cùm Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicauit, pœnè altero Lælio. (nam hunc illi duco simillimum) an cùm ciuili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, Moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quàm is, qui tam sceleratè imperauit. nam cùm accipere, quàm facere præstat iniuriam: tum morti iam u ipsi aduentanti paululùm procedere obuiam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. ‖ Duodequadraginta annos 57
* tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cùm quinque & viginti natus annos dominatum occupasset. Qua pulchritudine vrbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus

s vox, *consu-lu*, fortasse delenda, vt foris profecta.

t δεῖγμα

u prouocabulum, *ipsi*, non comparet in v. c. neque agnoscit L.

* idem 3. de Nat. deorũ.

auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam, x in rebusq; gerendis virum acrem, & industrium, eundem tamen y maleficum natura, & iniustum. Ex quo omnibus, benè veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem, cùm omnia se posse
58 censebat, consequebatur. ‖ Qui cùm esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo z tradit) abundaretque, a & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum: haberet etiam more Græciæ quosdam adolescenteis amore coniunctos. credebat eorum nemini: sed iis, quos ex familiis b locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, c & feris barbaris, corporis custodiam committebat. Ita propter iniustam dominatus * cupiditatem in carcerem quodammodò ipse se incluserat. Quinetiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido, ancillarique artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cùm iam essent adultæ, ferrum remouit, instituitque, vt candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent.
59 ‖ Cumque duas vxores haberet, d Aristomachen, ciuem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur antè. Et, cùm fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset: eum ipsum, cùm fores cubiculi clauserat, detorquebat. Idemq; cùm in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri
60 alta solebat. ‖ Atque is cùm pila ludere vellet (studiosè enim id factitabat) tunicamque poneret,

x for. eumq; in rebus gerendis virum acrem,
y κακοῦργον φύσει καὶ ἄδικον,
z q.v.c. tradidit)
a &, copulationem non habent plerique veteres codices.
b v. c. locupletiū seruos
c fort. & ferè barbaris.
* Vide Platonem 8. de repub.
d q.v.c. Aristomacham,

neret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse
gladium dicitur. Hîc cùm quidam familiaris
iocans dixisset, Huic quidem certè vitam tuam
committis : arrisissetque adolescens, vtrumque
iussit interfici : alterum, quia viam demonstrauisset
interimendi sui : alterum, quia id dictum
risu approbauisset. Atque eo facto sic doluit, vt
nihil grauius tulerit in vita. quem enim vehementer
[e] amaret, occiderat. Sic distrahuntur in
contrarias parteis impotentium cupiditates.
Cùm huic obsequutus sis, illi est repugnandum.
[20] ∥ Quamquam hic quidem tyrannus 61
ipse [f] indicauit, quàm esset beatus. Nam cùm
quidam ex eius assentatoribus Damocles, commemoraret
in sermone copias eius, opes, maiestatem,
dominatus, rerum abundantiam,
magnificentiam ædium regiarum : negaretque
vmquam beatiorem quemquam fuisse : Visne
igitur, inquit, ô Damocle, quoniam hæc te vita
delectat, ipse eandem degustare, & fortunam
experiri meam? cùm se ille cupere dixisset, collocari
iussit hominem in aureo lecto, [g] strato
pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus
picto : abacosque complureis ornauit
argento, auroque cælato. Tum ad mensam
eximia forma pueros delectos iussit consistere,
eosque ad nutum illius intuenteis diligenter
ministrare. ∥ Aderant vnguenta, coronæ : in- 62
cendebantur odores : mensæ conquisitissimis
epulis [h] exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles
videbatur. In hoc medio apparatu
fulgentem gladium è lacunari seta equina
[i] appensum, demitti iussit, vt impenderet illius
beati ceruicibus. Itaque nec pulchros illos
[k] administratores adspiciebat, nec plenum
artis argentum, nec manum porrigebat in
mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: denique
exorauit tyrannum, vt abire liceret, quòd iam
beatus

e v. c. *amarat*, & ita L.

f al. *indicauit*,

g L. *strata pulcherrimo textili stragulo*,

h q. v. c. *construebantur*, non plac.

i q. v. c. *aptum*, & ita L. al. *actum*,

k v. c. *ministratores*

beatus nollet esse. Satísne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, vt ad iustitiam remigraret, ciuibusque libertatem, & iura redderet. iis enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaque commiserat, vt saluus esse non
63 posset, si sanus esse cœpisset. ‖ Quantoperè verò amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis, quorum cùm alterum vadem mortis accepisset: alter, vt vadem suum liberaret, præstò fuisset [l] ad horam mortis destinatam: Vtinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer. Quàm huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homine præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum verò perstudiosum accepimus poëtam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem. in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in aliis, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poëtam (mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet. Te tua, me delectant mea. Sed, vt ad Dionysium redeamus, omni cultu, & victu humano carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitra-
64 batur. ‖ [m] Non ergo iam cum huius vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Architæ vitam comparabo, doctorum hominum, & planè sapientium. Ex eadem vrbe humilem homunculum, à puluere & radio excitabo, qui multis annis pòst fuit, Archimedem. Cuius ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cùm esse omnino negarent,

l L. *ad horam morti destinatam:*

m q. v. C. *Non ego iam cum*

rent: ſeptum vndique, & veſtitum vepribus, & dumetis indagaui ſepulchrum. tenebam enim quoſdam ſenariolos, quos in eius monumento eſſe inſcriptos acceperam: qui declarabant, in ſummo ſepulchro ſphæram eſſe poſitam cum cylindro. ‖ Ego autem cùm omnia colluſtra- 65
rem oculis (eſt enim ad portas ⁿ Agragianas magna frequentia ſepulchrorum) animaduerti columellam non multùm è dumis eminentem: in qua inerat ſphæræ figura, & cylindri. Atque ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipſum arbitrari eſſe, quod quærerem. Immiſſi cum faſcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò cùm patefactus eſſet aditus, ad aduerſam baſim acceſſimus. apparebat epigramma exeſis poſterioribus partibus verſiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobiliſſima Græciæ ciuitas, quondam verò etiam doctiſſima, ſui ciuis vnius acutiſſimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet. Sed redeat vnde aberrauit oratio.
‖ Quis eſt enim omnium, qui modò cum muſis, id eſt, cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, ᵒ qui ſe non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum, actionemque quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendiſque alebatur, cum oblectatione ſolertiæ: qui eſt vnus ſuauiſſimus paſtus animorum: alterius cæde, & iniuriis, cum & diurno, & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. quæ regna, quas opes ſtudiis eorum, & delectationibus antepones? ‖ Etenim 67
quæ pars optima eſt in homine, in ea ſitum eſſe neceſſe eſt illud, quod quæris omnium optimum. Quid eſt autem in homine ſagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum eſt igitur, ſi beati eſſe volumus. bonum autem mentis,

ⁿ L. *Acraganas* al. *Agrigentinas* al. *Achradinas*

ᵒ *qui ſe non hunc eſſe mathematicum*

mentis, est virtus. ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, vt suprà dixi: sed dicendum illud idem paulò vberiùs videtur: plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem, plenisquē gaudiis cùm perspicuum sit vitam beatam exsistere, sequitur vt ea exsistat ex ho-
68 nestate. ‖ Sed, ne verbis solùm attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamque conuertant. Su-
I matur enim nobis quidam præstans vir optimis artibus, isque animo parumper, & cogitatione fingatur. Primùm ingenio eximio sit, necesse est. tardis enim mentibus virtus non facilè p committitur. deinde q ad inuestigandum veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille animi fœtus exsistit: vnus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ: alter in descriptione expetendarum, fugiendarúmve rerum: tertius in iudicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas differendi, tum veritas
69 iudicandi. ‖ Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemque curis? r &, cùm totius mundi motus, conuersionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia cœlo inhærentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum adspectus impulit illos veteres, & admonuit, vt plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, vnde essent omnia orta, generata, concreta: quæque cuiusque generis vel inanimi,

p v.c. *comitatur.* & ita L. ἕπεται.

q I. *ad inuestigandam veritatem* &c. & ita v. c.

r v.c. *vt cùm totius mundi motus,*

ˢ vel animati, vel muti, vel loquentis origo, quæ vita, quis interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio: vnde terra & quibus librata ponderibus, quibus cauernis ᵗ maria sustineantur: ᵘ in qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo. ‖ Hæc 70
tractanti animo, & nocteis & dies cogitanti, exsistit illa à deo Delphis præcepta cognitio, vt ipsa se mens ˣ vitiis exutam cognoscat, coniunctámque cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ: neque se in breuitate vitæ collocatam putat, cùm rerum causas alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, ménsque moderatur. ‖ Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potiùs 71
omneis parteis, orásque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio virtutis exsistit: efflorescunt genera, partésq; virtutum: inuenitur, quid sit, quod natura ʸ spectet extremum in bonis, quod in malis vltimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maximè efficitur quod hac disputatione agitamus, vt virtus ad beatè viuendum sit seipsa contenta. ‖ Sequitur tertia, quæ per 72
omneis parteis sapientiæ manat, & funditur, quæ rem definit, genera ᶻ dispartit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera & falsa diiudicat disserendi ratio, & scientia. Ex qua cùm summa vtilitas exsistit ad res ponderandas, tum maximè ingenua delectatio. & digna * sapientia. Sed hæc otij. Transeat idem iste sapiens ad rempu. tuendam. quid eo possit esse præstantius,

22 a cùm

s q. v. c. *vel inanimatis,*
t v. c. *sustinent*: & ita L.
u L. *in quam*
x hæ duæ voces, *vitiis exutam*, in v. c. nó comparent, nec eas agnoscit L.
y q. v. c. *exspectet*, non placet.
z v. c. *dispertit*, & ita L.
* al. *sapiẽte.*

22 a cùm contineri prudentia vtilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis vtatur tot, támque variis virtutibus? adiunge fructum amicitiarum: in quo à doctis positum est cùm consilium omnis vitæ consentiens, & pœnè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano cultu, atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beatior? b cur rei refertæ tot, tantisque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quòd si gaudere talibus bonis animi, id est, virtutibus, beatum est, omnésq; sapientes iis gaudiis perfruuntur: omneis eos consiteri beatos esse necesse est.

a L. *cùm prudentia vtilitatem* &c. & ita q.v.c.

b L. *cui rei refertæ tot,* &c.

73 || A. Etiámne in cruciatu, atque tormentis? M. An tu me in viola c putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodò induit personam Philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit: quód quidem, vt habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi vratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, Quàm pro nihilo puto! cùm præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicátque nos in vocibus occupatos, inaneis sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, vt dixi, non multùm differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cùm sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunæ: tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cùm constituerit non modò summum malum esse dolorem, sed

c sic. aliquot è nostris v.c. alij *putabas*, & ita L.

74 etiam solum? || Hæc verò illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem, consuetudinémque patiendi, præcepta fortitudinis, d duritiam virilem: sed vna se dicit

d al. *duritiem* non plac.

recordatione acquieſcere præteritarum voluptatum : vt ſi quis æſtuans, cùm vim caloris non facilè patiatur, recordari velit, ſe aliquando in Arpinati noſtro gelidis fluminibus circumfuſum fuiſſe. non enim video, quo modo ſedare poſſint mala præſentia præteritæ voluptates. || Sed cùm is dicat ſemper beatum 75
eſſe ſapientem, cui dicere hoc, ſi ſibi conſtare vellet, non liceret : quídnam faciendum eſt iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honeſtate careat, exiſtimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, vetereſque Academici balbutire deſinant aliquando, aperteque, & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum deſcenſuram. || Sint 76
enim tria genera bonorum, vt iam [e] à laqueis Stoicorum, quibus vſum me pluribus, quàm ſoléo, intelligo, recedamus: ſint ſanè illa genera bonorum, dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodò, quia ſumenda ſunt, appellentur bona: alia autem diuina illa, longè, láteque ſe pandant, cœlumque [f] contingant, vt, 23 ea qui adeptus ſit, cur eum beatum modò, & non beatiſſimum etiam dixerim? dolorem verò ſapiens extimeſcet? is enim huic maximæ ſententiæ repugnat. Nam contra mortem noſtram, atque noſtrorum, contraque ægritudinem, & reliquas animi perturbationes ſatis eſſe videmur ſuperiorum dierum diſputationibus armati, & parati. dolor eſſe videtur acerrimus virtuti aduerſarius. is ardenteis faceis intentat : is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam ſe [g] debilitaturum minatur. || Huic igitur ſuc- 77
cumbet virtus? huic beata ſapientis, & conſtantis viri vita cedet? quàm turpe! ô dij boni. Pueri Spartiatæ non ingemiſcunt verberum dolore laniati. Adoleſcentium greges Lacedæmone vidimus ipſi incredibili contentione

certanteis

e ἀπὸ βρόχων

f L. *contingant, ea qui adeptus ſit,*

g al. *debellaturum* non plac.

certant eis pugnis, calcibus, vnguibus, morsu denique vt exanimarentur, priusquam se victos faterentur. * *Quæ barbaria India vastior, aut agrestior?* in ea tamen gente primùm ij, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi niueis, hiemalémque vim perferunt sine dolore: cumque ad flammam se [h] appli-
78 cuerint, sine gemitu aduruntur. ‖ Mulieres verò in India, cùm est cuiusque earum vir mortuus in certamen, iudiciumque veniunt, quam plurimùm ille dilexerit, plures enim singulis solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea læta, prosequentibus suis, vna cum viro in rogum imponitur: illa victa mæsta discedit. Numquam naturam mos vinceret. est enim ea semper inuicta. Sed nos vmbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, malóq; more delinitum molliuimus. AEgyptiorū morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes [k] prauitatis erroribus, quamuis carnificinam priùs subierint, [24] quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilū violent: quorū etiā si imprudentes, quippiam fecerint, pœnā
79 nullā recusent. ‖ De hominibus loquor. [l] quid bestiæ? nónne frigus, non famem, non montiuagos, * atque siluestreis cursus, lustrationésq; patiuntur? nónne pro suo partu ita propugnāt, vt vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferrant, quęque patiantur ambitiosi, honoris causa: laudis studiosi gloriæ [m] causa amore incensi, cupidi-
80 tatis: plena vita exemplorum est. ‖ Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, vnde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec iustitiam, temperantiam, in primísque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cùm tortoris os viderit, consistet: virtutibúsque omnibus sine

* Valer. lib. 3. c. 3. Pli. lib. 7. c. 2.

h q. v. c. *applicauerint*

i al. *delenitū*

k fort. *prauis erroribus*

l L. *quod bestiæ nónne frigus*, &c.

* al. *siluestri cursus*,

m v. c. *gratia:* & ita L. al. non habent *causa:*

vllo animi terrore ad cruciatum profectis, re-
sistet extra foreis (vt antè dixi) limenque car-
ceris. quid enim ea fœdius, quid deformius
n fort. *à comitatu pulc.*
sola relicta,[n] comitatu pulcherrimo segregata?
quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim
virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec
illa sine virtutibus. ‖ itaque eam tergiuersari 81
non sinent, secúmque rapient ad quemcumque
ipsæ dolorem, cruciatúmque ducentur. sapien-
o fort. *cuius pœnitere p.*
tis est enim proprium, nihil, [o] quod pœnitere
possit, facere, nihil inuitum: splendidè, constan-
ter, grauiter, honestè omnia: nihil ita exspecta-
re, quasi certò futurum: nihil, cùm acciderit, ad-
mirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse vi-
deatur: omnia, ad suum arbitrium referre: suis
stare iudiciis. Quo quid sit beatius, mihi certè
in mentem venire nõ potest. ‖ Stoicorum qui- 82
dem facilis cõclusio est. Qui cùm finem bono-
rum esse senserint, congruere naturæ, cumque
p L. *in sapientis situm non*
ea conuenienter viuere: cùm id sit [p] in sapien-
te situm non officio solùm, verùm etiam pote-
state, sequatur necesse est, vt, cuius in potestate
summum bonum, in eiusdem vita beata sit. Ita
sit semper vita beata sapientis. Habes, quæ for-
tissimè de beata vita dici putem, &, quo modo,
nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam
verissimè. A. Melius quidem afferre nihil pos-
q q.v.c. *impetrarim libenter, nisi mol.*
sum: sed à te [q] impetrare libenter velim, nisi
molestum sit, quoniam te nulla vincula impe-
diunt vllius certæ disciplinæ, libásque ex om-
nibus, quodcumque te maximè specie veritatis
mouet: quod paulò antè Peripateticos, vete-
remque Academiam hortari videbare, vt sine
r al. *retrectatione*
[r] retractatione liberè dicere auderent, sapien-
teis esse semper beatissimos: id velim audire,
quemadmodum his putes consentaneum esse
id dicere. multa enim à te contra istam senten-
tiam dicta sunt, & Stoicorum ratione cõclusa.

‖ M. Vta

83 ‖ M.Vtamur igitur libertate : qua nobis solis in
Philosophia licet vti:quorum oratio nihil ipsa
iudicat,sed habetur in omneis parteis,vt ab aliis
possit ipsa per sese , nullius auctoritate adiun-
cta,iudicari. Et quoniam videris hoc velle, vt, s v.c. *senten-*
quæcumque dissentientiũ Philosophorũ sen- *tia sit de fi-*
tentia de finibus sit,tamen virtus satis habeat *nib.*
ad vitam beatam præsidij , [25] * quod quidem * al. *hoc*
Carneadem disputare solitum accepimus : sed
is,vt contra Stoicos,quos studiosissimè semper
refellebat,& contra quorum disciplinam inge-
nium eius exarserat : t nos illud quidem cum t fort. *nos*
pace agemus. sic enim Stoici fineis bonorum *autem illud*
rectè posuerunt : confecta res est : necesse est *cùm pace*
semper beatum esse sapientem. ‖ Sed quæra- *ag.* Vrs. *il-*
84 mus vnamquamque reliquorum sententiam, *lius* vel *illo-*
si fieri potest , vt hoc præclarum quasi decre- *rum*
tum beatæ vitæ possit omnium sententiis , &
disciplinis conuenire. Sunt autem hæ de fini-
bus,vt opinor,retentæ , defensæque sententiæ:
primùm simplices quatuor : Nihil bonum,nisi
honestum , vt Stoici:Nihil bonum , nisi volu-
ptatem,vt Epicurus:Nihil bonum, * nisi vacui- * al. *nisi va-*
tatem doloris,vt Hieronymus : Nihil bonum, *cuitatem, vt*
nisi naturæ primis bonis aut omnibus,aut ma- *Hieronymus*
ximis frui , vt Carneades contra Stoicos disse- vide Vict.
85 rebat. Hæc igitur simplicia : ‖ Illa mixta:Tria lib. 1. var. c.
genera bonorum,maxima animi, secunda cor- 8.
poris,externa tertia, vt Peripatetici, nec multò
veteres Academici secus. Voluptatem cum ho-
nestate v Clitomachus, & Callipho copulauit. v v.c. *Dino-*
Indolentiam autem honestati Peripateticus *machus,* &
Diodorus adiunxit.Hæ sunt sententiæ,quæ sta- ita L.
bilitatis aliquid habeant. Nam Arystonis, Pyr-
rhonis,Herilli,nonnullorumque aliorum eua-
nuerunt. Hi quid possint obtinere , videamus,
omissis Stoicis:quorum satis videor defendisse
sententiam. Et Peripateticorum quidem ex-

vllo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra foreis (vt antè dixi) limenque carceris. quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta,[n] comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec illa sine virtutibus. ‖ itaque eam tergiuersari non sinent, secúmque rapient ad quemcumque ipsæ dolorem, cruciatúmque ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, [o] quod pœnitere possit, facere, nihil inuitum: splendidè, constanter, grauiter, honestè omnia: nihil ita exspectare, quasi certò futurum: nihil, cùm acciderit, admirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse videatur: omnia, ad suum arbitrium referre: suis stare iudiciis. Quo quid sit beatius, mihi certè in mentem venire nõ potest. ‖ Stoicorum quidem facilis cõclusio est. Qui cùm finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea conuenienter viuere: cùm id sit [p] in sapiente situm non officio solùm, verùm etiam potestate, sequatur necesse est, vt, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit. Ita sit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissimè de beata vita dici putem, &, quo modo, nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissimè. A. Melius quidem afferre nihil possum: sed à te [q] impetrare libenter velim, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt vllius certæ disciplinæ, libásque ex omnibus, quodcumque te maximè specie veritatis mouet: quod pauló antè Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, vt sine [r] retractatione liberè dicere auderent, sapienteis esse semper beatissimos: id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione cõclusa.

81

82

n Fort. *à comitatu pulc.*

o fort. *cuius pœnitere p.*

p L. *in sapientis situm non*

q q. v. c. *impetrarim libenter, nisi mol.*

r al. *retrectatione*

‖ M. Vta

83 ‖ M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in Philosophia licet vti: quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omneis partes, vt ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adiuncta, iudicari. Et quoniam videris hoc velle, vt, quæcumque dissentientiū Philosophorū sententia de finibus sit, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidij, [25] * quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, vt contra Stoicos, quos studiosissimè semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: ᵗ nos illud quidem cum pace agemus. sic enim Stoici fineis bonorum rectè posuerunt: confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. ‖ Sed quæramus

84 vnamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, vt hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis, & disciplinis conuenire. Sunt autem hæ de finibus, vt opinor, retentæ, defensæque sententiæ: primùm simplices quatuor: Nihil bonum, nisi honestum, vt Stoici: Nihil bonum, nisi voluptatem, vt Epicurus: Nihil bonum, * nisi vacuitatem doloris, vt Hieronymus: Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, vt Carneades contra Stoicos dissere-

85 bat. Hæc igitur simplicia: ‖ Illa mixta: Tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, vt Peripatetici, nec multò veteres Academici secus. Voluptatem cum honestate ᵘ Clitomachus, & Callipho copulauit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. Hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. Nam Arystonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum euanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem ex-

s v.c. *sententia sit de finib.*

* al. *hoc*

t fort. *nos autem illud cum pace ag.* Vrs. *illius* vel *illorum*

* al. *nisi vacuitatem, vt Hieronymus* vide Vict. lib. 1. var. c. 8.

v v.c. *Dinomachus, &* ita L.

plicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecilliùs horrent dolorem, & reformidãt. Reliquis quidem licet facere, quod ferè faciunt, vt grauitatem, dignitatemque virtutis exaggerent. Quam cum ad cœlum extulerint, quod facere eloquentes homines copiosè solent: reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere. ‖ nec enim licet iis, qui 86
laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare, eos beatos, qui illam adepti sunt. Quamquam enim [x] sint in quibusdam malis: tamen hoc nomen beati longè, & latè patet. Nam vt quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tẽpestatis calamitate semper vacet: sed si multò [y] maiori ex parte exstet in vtraque felicitas: sic vita, non solum si vndique referta bonis est, sed si multò maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata rectè dici potest. ‖ Sequetur igitur horum ratione vel ad supplicium 87
beata vita virtutem, cúmque ea descendent in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem [z] Calliphontis erit, Diodoríque sententia: quorum vterque honestatem sic complectitur, vt omnia, quæ sine ea sint, longè, & retrò ponenda censeat. * Reliqui habere se videntur angustiùs: enatant tamen: Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, [a] qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, cumque condocefaciat, vt ea, quæ bona, maláve videantur, possit contemnere. ‖ Nam quæ tibi Epicuri 88
videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum. qui enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem,

x v.c. *sunt*

y v.c. *maiore* & ita L.

z al. *Calliphonis*

* Vide Plat. 5. de Rep.

a L. *quin*

lem, quem voluptarium dicimus. Quid is, tibi mortémne videtur, an dolorem timere? qui cũ diem, quo moritur, beatum appellat, maximísque doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat: nec hoc sic agit, vt ex tempore quasi effutire videatur. de morte enim ita sentit, vt, dissoluto animante, sensum exstinctum putet: quod auté sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet, quæ sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur,
89 longinquitatem leuitate. ‖ quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maximè angunt, meliùs se habent, quàm Epicurus? an ad cetera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui Philosophi satis parati videntur? quis non paupertatem extimescit? [a] neque tamen quisquam Philosophorum. Hic verò ipse quàm paruo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambitioni, vt quotidianis sumtibus copiæ suppetant: cùm procul ab iis omnibus rebus absit: cur pecuniam magnopere desideret, vel potiùs curet
90 omnino? ‖ an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere:[26] nostrates Philosophi facere non [b] potuerunt? Illius epistola fertur his verbis, *Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictus est, Scythicum tegmen: calciamentum, solorũ callum: cubile, terra.* [c] *pulpamentum, fames. lacte, caseo, carne vescor. Quare vt ad quietũ me licet venias* [27] *Munera autem ista,* [d] *quibus es delectatus, vel ciuibus tuis, vel diis immortalibus dona.* Omnes ferè Philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura vitiosa detorsisset, hoc
91 eodem animo esse potuerunt. ‖ Socrates, in pompa cùm magna vis auri, argentíque ferretur, Quàm multa non desidero, inquit. Xeno-

a L. *neque tamen non quisquam Philosoph.*

b L. *poterũt?*

c fort. *pulmentum,*

d v.c. *quibus delicatus es,* vide Vict. li.15.c.19. al. *quibus deliciaris,* al. *quibus deliciatus es,*

crates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent,quæ erat pecunia temporibus illis.Athenis præsertim maxima: [e] adduxit legatos ad cœnam in Academiam : iis apposuit tantum,quod satis esset,nullo apparatu.Cum postridie rogarent eum,cui numerari iuberet:Quid?vos hesterna,inquit,cenula nō intellexistis,me pecunia non egere ? quos cùm tristiores vidisset, xxx. minas accepit,ne aspernari regis liberalitatem videretur. || At verò 92
Diogenes,liberiùs,vt Cynicus , Alexandro roganti,vt diceret,si quid sibi opus esset,Nūc quidē paululū,inquit,à sole [f] absis.offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat,quanto regem Persarum vita,fortunaq; superaret,sibi nihil deesse:illi nihil satis vmquam fore.se eius voluptates non desiderare, quibus nūquā satiari ille posset:suas eū consequi nullo modo posse.|| Vides,credo,vt Epicurus cupidi- 93
tatum genera diuiserit , nō nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen:partim esse naturaleis,& necessarias : partim naturaleis & non necessarias:partim neutrum : necessarias satiari posse pænè nihilo : diuitias enim naturæ ; parabilèis esse.Secundū autē genus cupiditatū,nec ad potiendū difficile censet,nec verò ad carēdū. Tertias,quod essent planè inanes,[28] neq; necessitatem modò,sed ne naturā quidē attingerēt,funditus eiiciēdas putauit.||.Hoc loco multa ab E- 94
picureis disputantur,hæq; voluptates [g] singillatim extenuātur:quarū genera nō cōtēnūt:quærūt tamē copiam.nā & obscenas voluptates,de quibus multa ab illis habetur oratio „ faciles, cōmuneis,in medio sitas esse dicunt : easque si natura requirat,non genere,aut loco,aut ordine,sed forma,ætate,figura metiendas putant:ab iisq; abstinere minimè esse difficile,si aut [h] valetudo,aut officium,aut fama postulet : omninóque genus hoc voluptatum optabile esse, si

e q.v.c. *abduxit leg.* non pl.

f verbum *absit.* abest ab o. v. c. neque id agnoscit L.

g L.*singillatim ext,* q.v.c.*singulatim*,&c.

h v.c.*valitudo*,

non obsit:prodesse numquã. ‖ Totúmque hoc
de voluptate sic ille præcepit, vt voluptatem
ipsam per se,quia voluptas sit, semper optan-
dam, expetẽdáq; putet:eademq; ratione dolorẽ
ob id ipsũ,quia dolor sit,semper esse fugiendũ.
itaq; hac vsurũ cõpensatione sapientẽ,vt volu-
ptatẽ fugiat si ea maiorem dolorẽ effectura sit:
& dolorem suscipiat maiorem efficientẽ volu-
ptatẽ:omniáq; iucunda,quáquam sensu corpo-
96 ris iudicẽtur,ad animũ referri tamen.‖ Quocir-
ca corpus gaudere tã diu, dũ præsentẽ sentiret
voluptatẽ:animũ & præsentẽ percipere pariter
cũ corpore,& prospicere venientem,nec præte-
ritam præterfluere sinere.ita perpetuas,& con-
textas voluptates in sapiente fore, semper, 29
cum exspectationi speratarum, perceptarum
memoria iungeretur. Atque iis similia, ad vi-
ctum etiam transferuntur, extenuantúrque
magnificentia,& sumtus epularum, quod par-
97 uo cultu natura contenta sit.‖ Etenim quis hoc
non videt,desideriis ista condiri omnia?Darius
in fuga, cùm aquam turbidam, & cadaueribus
inquinatam bibisset, negauit vmquam se bi-
bisse iucundiùs.Numquam videlicet sitiens bi-
berat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: [i] cui
cum peragranti AEgyptum,comitibus non cõ-
secutis,cibarius in casa panis datus esset: nihil
visum est illo pane iucundius. Socratẽ ferunt,
cùm vsque [k] ad vesperum contentiùs ambula-
ret,quæsitúmque esset ex eo,quare id faceret:
respondisse,se, quo meliùs cenaret, opsonare
98 ambulando famem. ‖ Quid? victum Lacedæ-
monium [l] in phiditiis nónne videmus? vbi
cùm tyrannus cenauisset Dionysius,negauit se
iure illo nigro,quod cenæ caput erat, delecta-
tum. Tum is, qui illa coxerat,minimè mirum,
inquit:condimenta enim defuerunt. Quæ tan-
dem, inquit ille?Labor in venatu,sudor, cursus
ab Eurota,fames,sitis. his enim rebus Lacedæ-

i L. *cui cum peregrinanti, comitib. non cons.* & ita Nonius
k v.c. *ad vesperam*
l al. *in phiditiis*

moniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solùm, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, [30] vt quidquid obiectum est, quod modò à natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. ‖ Ciuitates 99
quædam vniuersæ, more doctæ, parsimonia delectantur, vt de Lacedæmoniis paulò antè diximus. Persarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter [m] nasturtium. Quamquam, si quædam etiam suauiora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribúsque gignuntur cùm copia facili, [31] tum suauitate præstantia? adde siccitatem: quæ consequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis. ‖ Confer 100
sudanteis, ructanteis, refertos epulis, tanquam opimos boues, tum intelliges, qui voluptatem maximè sequātur, eos minimè cōsequi: iucunditatémque victus esse in desiderio, nō in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cùm cenauisset apud Platonem, eoque conuiuio admodum delectatus esset: vidissetque eum postridie, dixisse: Vestræ * quidem cenæ non solùm in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. Quid, quòd ne mente quidem rectè vti possumus, multo cibo, & potione completi? est præclara epistola Platonis ad Dionys. propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis, *Quò cùm venissem, vita illa beata, quæ ferebantur, plena Italicarum, Syracusanarúmque mensarū, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec vmquam pernoctare solum: ceteráque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens* [n] *nemo efficitur vmquam, moderatus verò multò minus.* ‖ Qvæ enim natura tam mirabiliter tēperari potest? quo modo igitur iucūda vita potest esse, à qua absit prudētia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto, 101

m καρδαμον.

* *equidem*

n v.c. *nemo efficietur vmquam* & ita L.

,, ° *Hæc habeo, quæ edi, quæq; exsaturata libido*
,, *Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta.*
Quid aliud, inquit Aristoteles, in bonis, non in regis sepulchro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne viuus quidē diutiùs habebat
102 quàm fruebatur. || Cur igitur diuitiæ desiderētur? aut vbi paupertas beatos esse non sinit? p Signis, credo,[32] tabulis, ludis. Si quis est, qui his delectetur, nónne meliùs tenues homines fruūtur, quàm illi, qui his abundant? est enim earū omniū rerum nostra in vrbe summa in publico copia. Quę qui priuati habent, nec tā multa, & rarò vidēt, cùm in sua rura venerint. Quos tamen pungit aliquid, cùm, illa vnde habeant, recordantur. q Dies deficiet, si velim paupertatis causā defendere. aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quàm paucis,
103 quàm paruis rebus egeat, quàm vilibus. || Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio, sapientē beatū esse prohibebit? vide, ne plus cōmendatio in vulgus, & hæc, quę expetitur, gloria, molestiæ habeat, quàm voluptatis. Leuiculus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat, aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia est, insusurrantisque alteri, Hic est ille Demosthenes. Quid hoc leuius? At quantus orator? sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum
104 ipse secum. || Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem r ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. Veni Athenas, inquit Democritus, neque me quisquam s ibi agnouit, Constantem hominem, & grauem, qui glorietur, à gloria se t absuisse. An tibicines, iique, qui fidibus vtuntur, suo non multitudinis arbitrio, cantus, numerósque moderantur: vir sapiens, multò arte maiore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam stultius, quàm,

o Κεῖν' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ σὺν ἔρωτι Τέρπν' ἔπαθον, τὰ δὲ πολλὰ, καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται.

p L. *insignis*

q fort. *Dies me deficiet*.

r fort. *ipsam per se esse exp.*

s *ibi* abest ab o. v. c. nec agnoscit L.

t L. *affuisse* & ita duo. v. c.

quos singulos, sicut operarios, barbarósque [u] contemnas, eos aliquid putare esse vniuersos? ille verò nostras ambitiones, leuitatésque [x] contemnet, honorésque populi, etiam vltrò delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam pœnitere cœpit, [y] contemnere. ‖ Est 105
apud Heraclitum Physicum de principe Ephesiorum Hermodoro. vniuersos ait Ephesios esse morte multandos, quòd, cùm ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt, [z] Nemo de nobis vnus excellat: sed, si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non ita fit omni in populo? nónne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nónne ob eã causam expulsus est patria, quòd præter modum iustus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo cõtrahunt: quid est enim dulcius otio literato? iis dico literis, quibus infinitatẽ rerũ, atq; naturæ, & in hoc ipso mundo cælum, terras, maria cognoscimus. ‖ Contemto igitur honore, con- 106
temta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? [a] exsilium, credo: quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est: quàm sit ea contemnenda, paulò antè dictum est. Sin abesse à patria miserum est: plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. ‖ At 107
multantur bonis exsules. Quid tum? parúmne multa de toleranda paupertate dicuntur? iam verò [b] exsilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demùm à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas Philosophi nobilissimi consumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Pa-

u v. c. *contempnas*, mendosè.
x v. c. *contempnet*, mendosè.
y v. c. *contempnere*, mendosè.
z. Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήιστος ἔστω. εἰ δέ τις τοιοῦτος, ἄλλῃ τε, καὶ μετ' ἄλλων.
a. al. *exsulium*,
b al. *exsulium*,

nætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij, qui semel egressi, nunquam domum reuertere. [33] [c] At enim [*] non sine [34] ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure
108 id accidere non possit. nam iure exsulantem consolari non oportet. ‖ Postremò ad omneis casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita, vt, quocumque hæc loco suppeditent, ibi beatè queant viuere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest,

„ *Patria est, vbicumque est bene.*

Socrates quidem cùm rogaretur, cuiatem se esse diceret, Mundanum, inquit. totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. Quid T. [d] Albutius? nónne animo æquissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum
109 non accidisset, si in repub. quiescens, Epicuri legibus paruisset. ‖ Quî enim beatior Epicurus, quòd in patria viuebat, [e] quàm Metrodorus, quòd Athenis? [f] aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti verò ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni, sapientesque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinij, Regis nostri, pater, tyrannum Cypselium quòd ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. Num stultè ante-
110 posuit exsilij libertatem domesticæ seruituti? ‖ Iam verò motus animi, sollicitudines, ægritudinésque obliuione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, vt sapiens semper beatus sit. etiámne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? Etiam. nam ista ipsa contemnit. ‖ Primùm enim, horribilis ista cæcitas

c L. *At enim non erit sine ignominia. Ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim:* &c.

d al. *Albucius?*

e v.c. *quàm quòd Athenis, Metrodorus?*

f fort. *An Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo*

quibus tandem caret voluptatibus? cùm quidam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem adspectu percipiantur, ea non versari in oculorum vlla iucunditate: vt ea, quæ gustemus, [g] olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus, parte versentur, in oculis tale nihil fit. animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis, variísque delectari licet, etiamsi non adhibeatur adspectus. Loquor autem de docto homine, & erudito, cui viuere est [h] cogitare. sapientis enim [i] cogitatio non fermè ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos. etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? || nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulò obscænius, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cùm mulierculæ lamentarentur, Quid agitis? inquit: an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna? Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex reb. gestis intelligimus, in illo suo casu, nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus: cùm, quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & videbat in literis. || [k] Diodorus Stoicus, cæcus, multos annos [l] nostræ domi vixit. Is verò, quod credibile vix esset, cũ in Philosophia multò etiã magis assiduè, quàm antea, versaretur, & cùm fidibus Pythagoreorum more vteretur, cúmq; ei libri noctéis, & dies legerétur, quibus in studiis oculis nõ egebat: tamẽ, q; sine oculis fieri posse vix videtur, geometriç munus tuebatur, verbis prçcipiẽs discẽtibus, vnde, quò, [m] quãq; lineã scriberent,

111 (beside "similis adimat? || nam illud Antipatri Cyrenai-")

112 (beside "ris. || Diodorus Stoicus, cæcus, multos annos")

g q.v.c. *olfaciamus,*

h νοεῖν.

i q. v. c. *cognitio*

k L. *Diododotus*

l v. c. *domi nostræ vixit* & ita L.

m v.c. *quam lineam scr.* & ita L.

rent,

rẽt, Asclepiadẽ ferũt, nõ ignobilẽ,[n] Eretricũ Philosophũ,[o] cùm quidã quæreret, quid ei cęcitas attulisset, respõdisse, Vt puero vno esset comitatior. Vt enim vel sũma paupertas tolerabilis sit,[35] si liceat,[p] q̃ quibusdã Gręcis quotidie: sic cæcitas ferri facilè possit, si non desint subsidia
114 [q] valetudinũ. ‖ Democrit⁹ luminib⁹ amissis, alba scilicet, & atra discernere nõ poterat: at verò bona, mala: æqua, iniqua: honesta, turpia; vtilia, inutilia: magna, parua poterat: & sine varietate colorum licebat viuere beatè: sine notione rerũ nõ licebat. Atq; hic vir impediri animi etiã aciẽ adspectu oculorũ arbitrabatur: &, cùm alij sępe, q̃ esset antè pedes, nõ viderẽt,[r] ille infinitatẽ omnẽ peregrinabatur, vt nulla in extremitatę cõsisteret. Traditũ est etiã, Homerũ cæcum fuisse. At eius picturã, nõ poësim, videmus. Quæ regio, quę ora, qui loc⁹ Gręcię,[s] quę species formę, quę pugna, quę acies, q̃ remigiũ, qui motus hominũ, qui ferarũ, non ita expictus est, vt, quæ ipse nõ viderit, nos vt videremus, effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationẽ animi, ac voluptatẽ, aut cuiquã docto defuisse vnquã arbi-
115 tramur? ‖ aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus, agros, & patrimonia sua reliquisśẽt: huic discẽdi, quęrendiq; diuinæ delectationi[36] toto se animo[t] dedidisśẽt? Itaque, augurẽ Tiresiã, quẽ sapientẽ fingũt Poëtæ, nunquã inducũt deplorantẽ cęcitatẽ suã: at verò Polyphemũ Homerus cùm immanẽ, ferũq; finxisset, cũ ariete etiã colloquẽtem facit, eiúsque laudare fortunas, q̃, quà vellet, ingredi posset,[37] &, quę vellet, attingere.[u] Rectè hic quidẽ, nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille, prudẽtior. ‖ In surditate verò quidnã est mali? erat surdaster M. Crassus:[x] sed aliud molestius, q̃ malè audiebat, etiã si, vt mihi videbatur, iniuria, Epicurei nostri Græcè fari nesciunt, nec

n L. *Eretraicũ* fort. *Eretrium*
o fort. *cùm quidam ex eo quær.*
p προσεῖν
q v. e. *ad valitudinẽ.*
r L. *ille infinitatem*
s q. v. c. *quæ species, formáque pugnæ, quæ acies,*
t L. *dedisśent?*

Græci Latinè. ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: y omnésque id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profectò sumus. At vocẽ citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum cùm acuitur: aut grunnitũ, cùm iugulatur sus: nec, cùm quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cãtus eos fortè delectant, primùm cogitare debẽt, antequã hi sint inuenti, multos beatè vixisse sapiẽteis. deinde multò maiorem percipi posse legendis his, quàm audiendis, voluptatem. ‖ Tum, vt paulò antè cæcos ad auriũ traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim qui secum loqui poterit, sermonẽ alterius non requiret. Cõgerãtur in vnum omnia, vt idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiã doloribus acerrimis corporis: qui primùm per se ipsi plerũque conficiunt hominem: z sin fortè longinquitate producti, vehementiùs tamen torquent, quàm vt causa sit, cur ferãtur: quid est tandẽ, dij boni, quod laboremus? portus enim præstò est, quoniã mors ibidem est, æternũ nihil sentienti receptaculum. ‖ Theodorus Lysimacho mortem minitãti, Magnum verò, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es. Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur. In tua id, inquit, potestate est. Multa primo die: cùm de ipsa morte quæreremus: non pauca etiã postero, cùm ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculũ est, ne non mortẽ aut optandam, aut certè non timendam putet. Mihi quidem in vita, seruanda videtur illa lex, quæ in Græcorũ conuiuiis obtinetur. a Aut bibat, inquit, aut abeat. Et rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potãdi: aut, ne sobrius, b in violentiam vinolentorum incidat, antè discedat: sic iniurias for

117 (margin, beside "diendis, voluptatem. ‖ Tum, vt paulò antè cæ-")

118 (margin, beside "ceptaculum. ‖ Theodorus Lysimacho mortem")

y L. omnésque itidem nos

z fort. dein, sin fortè long.

a ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι.

b q.v.c. in violẽtiorum multarũ incid. non pl.

rias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo
relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem
119 verbis [c] dicit & Hieronymus. ‖ [d] Quòd si iis
Philosophis, quorum ea sententia est, vt virtus
per se ipsa nihil valeat: omne, quod honestum
nos, & laudabile esse [e] dicimus, id illi cassum
quiddam, & inanis vocis sono decoratum esse
dicant: [f] & tamen semper beatum esse censent
sapientem: quid tandem à Socrate, & Platone,
perfectísque Philosophis faciendum [g] putes?
quorum alij tantam præstantiam in bonis animi
esse dicunt, vt ab his corporis, & externa ob-
120 scurentur. ‖ Alij autem hæc ne bona quidem
ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum
controuersiam solebat, tanquam honorarius
arbiter, [h] iudicare Carneades. nam cùm quæ-
cumque bona Peripateticis, eadē Stoicis com-
moda viderentur: neque tamen Peripatetici
plus tribuerent diuitiis, bonæ valetudini, cete-
rísque rebus generis eiusdem, quàm Stoici:
cùm ea, re, non verbis ponderarentur: causam
esse dissidendi negabat. Quare hunc locum ce-
terarum disciplinarū Philosophi quemadmo-
dum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen
gratum est, quòd se sapientium perpetua bene
viuendi facultate dignum quiddam Philoso-
121 phorum voce profitentur. ‖ Sed quoniam ma-
nè est eundum, has quinque dierum disputa-
tiones memoria comprehendamus. Equidem
me etiam conscripturum arbitror. vbi enim
meliùs vti possumus hoc, cuicuimodi est, otio?
ad Brutúmque nostrū hos libros alteros quin-
que mittemus: à quo non modò impulsi sumus
ad Philosophicas scriptiones, verùm etiam la-
cessiti. In quo quantū ceteris profuturi simus,
non facilè dixerimus: nostris quidem acerbissi-
mis doloribus, variísque, & vndique circumfu-
sis molestiis alia nulla potuit inueniri leuatio,

c al. *dicit Hieronymus*.
d L. *Quod si iis Philosophi*,
e q.v.c. *dicamus*,
f delenda videtur copulatio *&*
g q.v.c. *vides?*
h fort. *diiudicare*

Præfationum , quas M. Tullius Phi
pemodum hypothesis. Reddunt enim
studia Philosophiæ contulerit. Peculia-
schema complectitur.

DISPOSITIO PRAEFATIONIS Librorum de Natura deorum.

- **Cicero hac præfatione**
  - *Beneuolos obiurgatores placat, vt didicisse se gaudeant.*
  - *Inuidos obtrectatores docet, vt reprehẽdisse pœniteat.*
- *Causas adducens*
  - *Quare quæstionem de natura deorum instituerit.*
  - *Quare in hac quæstione Academicos potissimum sequatur.*
- *Rationes assignat, nimirum*
  - *Quia de vniuersa Philosophia disserere instituit. Reddit autem rationem, cur*
  - *Quia id tutissimum in tanta Philosophorũ dissensione videatur. Verùm deos esse, Philosophorũ (paucis exceptis) consensu, & duce natura constat.*

losophicis libris præposuit, eadem est pro-
rationem cur Cæsarianis temporibus se ad
ria verò quædam huius præfationis hoc

1 *Relicta oratoria, ad Philosophiæ studium se contulerit.*
2 *Cæsaris potissimũ tempore Philosophiam literis mandet.*
3 *Latinis literis.*
4 Διαλογικῶς.
5 *Academικῶς.*

Respondet

1 *Non hoc studium nouum esse, sed à pueritia in eo institutum fuisse.*
2 *Ne, cùm vacet à repub. ocio langueat, & quærat aliquam inde consolationem.*
3 *Latinè, quòd putauit ad decus & laudem suæ ciuitatis pertinere. Effectus, quòd multi ad studium Philosophiæ inde [illegible] magnum non magis inopem, quàm Græcam esse.*
4 *Quod in huiusmodi disputationibus ratione magis, quàm autoritate nitendum. Sic magis enitescit veritas: sicut nimium altercando amittitur.*
5 *Ne videatur causam desertam suscepisse. Nam quòd Academia abolita est visa, non Academiæ vitio, sed hominum tarditate euenit.*

Quæstionem de figuris deorum, de sedibus, de actione, omittit. — *Nempe* — *Quia de his summa Philosophorum dissensione certatur.*

Quæstionem verò de prouidentia Dei prosequitur. — *Nempe* — *Ne in summo errore homines versentur.*

M. T. CICERONIS
DE NATVRA DEORVM
AD MARCVM BRVTVM,
Liber primus.

De difficultate, necessitate, & vtilitate disputationis de Dijs, rationem reddit cur Philosophiam tractet, Academicósque sectetur. Velleium Epicureum aliorum de Dijs opiniones recensentem inducit, & quid ipse existimet, cuius deliramenta refutandi partes Cotta Academico tradit.

DISPVTANT

C. VELLEIVS Epicureus. C. COTTA Academicus. LVCILIVS BALBVS Stoicus. CICERO auditor disputationis.

C[illegible] Philosoph[illegible] satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras,) & perobscura quæstio est de natura deorum: quæ & ad [a] agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, támque discrepantes sententiæ, [1] vt magno argumento esse debeat, causam, id est, principium Philosophiæ, esse scientiam: prudentérque Academicos à rebus incertis assensioné cohibuisse. [2] quid est enim temeritate [b] fortius? aut quid tam temerarium, támque indignum sapientis grauitate, atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis exploratè perceptum sit, & cognitum, sine vlla dubitatione defendere? ‖ velut in hac quæstione, plerique, quod maximè verisimile est, & quò omnes * duce natura vehimur, deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras

a forr. cognitionem
b L. *turpius*? al. *fœdius*?
* Pulchre hanc sententiã confirmat Polyb. lib. 13. καί μοι δοκεῖ μεγίστη θεῶν τοῖς ἀνθρώποις ἡ φύσις ἀποδεῖξαι τὴν ἀλήθειαν, καὶ μεγίστην αὐτῇ περιθεῖναι δύναμιν.

goras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. Qui verò deos esse dixerunt, [3] tanta
sunt in varietate, ac dissensione constituti, vt
eorum molestum sit annumerare sententias.
Nam & de figuris deorum, & de locis, atque
sedibus, & actione vitæ multa dicuntur: déque his summa Philosophorum dissensione
certatur. [4] Quod verò maximè rem, causámque continet, est, [c] vtrùm nihil agant, nihil
moliantur, an ob omni curatione, & administratione rerum vacent: an contrà ab his, & à
principio omnia facta, & constituta sint, & ad
infinitum tempus regantur, atque moueantur,
[d] in primísque magna dissensio est: eáque nisi
diiudicatur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarum rerum ignora-
3 tione versari. ‖ Sunt enim Philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim
omnia, purè, ac castè tribuenda deorum numini ita sunt, si animaduertuntur ab his, etsi est
aliquid [e] à diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem [f] dij neque possunt nos
iuuare, nec volunt, [g] nec curant omnino: nec
quid agamus, animaduertunt, nec est quod [h] ab
his ad hominum vitam permanare possit: quid
est, quod vllos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictę
simulationis, sicut reliquæ virtutes, [k] ita pietas
inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur, & magna con-
4 fusio. ‖ Atque haud scio, an, pietate aduersus
deos sublata, fides etiam, & societas humani
generis, & vna excellentissima virtus, iustitia,
tollatur. Sunt autem alij Philosophi, & hi qui-

c L. *vtrùm nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione, & administratione rerum vacent* :&c.

d L. *in primísque de eo magna dissensio est: quę nisi diiudicatur*, &c.

e v. c. *à deis*

f v. c. *dei*

g v. c. *nec omnino curant:*

h v. c. *ab iis* & ita L.

i v. c. *deis im.*

k v. c. *item*

dem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione, omnem mundum administrari & regi censeant: neque verò id solùm, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consuli, & prouideri: nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat: & tempestates, ac temporum varietates, cælíque mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multáque, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, vt ea ipsa dij immortales ad vsum hominum fabricati pænè videantur. ‖ Contra quos 5
Carneades ita multa disseruit, vt excitaret homines non socordeis ad veri inuestigandi cupiditatem. res enim nulla est, de qua tantopere non solùm indocti, sed etiam docti dissentiant. Quorum opiniones, cùm tam variæ sint, támque inter se diffidentes: alterum fieri profectò potest, vt earum nulla. alterum certè non potest, vt plus vna vera sit. Qua quidem in causa & [l] beneuolos obiurgatores placare, & iniquos vituperatores confutare possumus, vt alteros reprehendisse pœniteat, alteri se didicisse gaudeant. [m] Nam qui admonent, amicè docendi sunt. [5] qui inimicè insectantur, repellendi. ‖ Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos cõplureis breui tempore edidimus, 6
vt variúmque sermonẽ partim admirantium, vnde hoc philosophandi nobis subitò studium exstitisset, partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimùm probatã esse Philosophiam, quę lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, * desertæque disciplinæ, & iampridem relictæ, patrocinium nec-opinatùm à nobis esse susceptum. Nos autem nec subitò cœpimus philosophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam,

l v. c. *beniuolos*

m L. *Nam qui admonent amicè docendi sunt:*

* Academiã desertã disciplinam vocat, vt Iurisconsulti desertam causam τὸ ἐρημοδίκιον. Vide Alex. ab Alex. libr. 4. Geni. c. 4. & Chiliad. Erasmi.

operam, curámque consumsimus, &, cum minimè videbamur, tum maximè philosophabamur [n]. Quod & orationes declarant, refertæ Philosophorum sententiis: & doctissimorũ hominũ familiaritates, quib. semper domus nostra floruit: & principes illi, Diodorus, Philo, Antio- n l. *Quod & orationes nostra decl.*
7 chus, Posidonius, à quibus instituti sumus: ‖ Et si omnia Philosophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis & priuatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præscripserit. Sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, vt hæc tam serò literis mandaremus, nihil est, quod expedire tam facilè possimus. Nam cùm otio langueremus, & is esset reip. status, vt eam vnius consilio, atque cura gubernari necesse esset: primùm ipsius reip. causa Philosophiam nostris hominib. explicandam putaui, magni existimans interesse ad decus & laudem ciuitatis,[o] res tam graueis, tamque præclaras Latinis etiam literis conti- o v. c. *res tam grauu,*
9 neri. ‖ Eoque me minùs instituti mei pœnitet, quòd facilè sentio, quàm multorum non modò discendi, sed etiam scribendi studia commouerim. complures enim Græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus suis communicare non poterant, quòd illa, quæ à Græcis accepissent, Latinè dici posse diffiderét. Quo in genere tantum profecisse videmur, vt à Græcis ne verborum quidem copia vincere-
10 mur. ‖ Hortata est etiam, vt me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria. Cuius si maiorem aliquam leuationẽ reperire potuissem, non ad hanc potissimùm confugissem. Ea verò ipsa nulla ratione meliùs frui potui, quàm si me non modò ad legendos libros sed etiam ad totam Philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem eius partes, atque omnia mẽbra tum facillimè

noſcuntur, cùm totæ quæſtiones ſcribendo explicantur. eſt enim admirabilis quædam p continuatio, ſeriéſque rerum, vt alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæq; videantur.

p συνέχεια

10 ‖ Qui autem requirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus, curioſiùs id faciunt, quàm neceſſe eſt. non enim q tam auctores in diſputando, quàm rationis momenta quærenda ſunt. Quin etiam obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. deſinunt enim ſuum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. Nec verò probare ſoleo id, r quod de Pythagoricis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cùm ex iis quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, s *Ipſe dixit*. Ipſe autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, vt etiam ſine ratione valeret auctoritas.

q al. *tam auctoritatis in diſputando*,

r L. *quod ex Pythagoreis accepimus:* & ita v.c.

s αὐτὸς ἔφα.

11 ‖ Qui autem t mirantur, nos hanc potiſſimùm diſciplinam ſequutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum videtur. Nec verò deſertarum, relictarúmque rerum patrocinium ſuſcepimus. non enim hominum interitu ſententiæ quoque occidunt: ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: vt hæc in Philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullámque rem apertè iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata à Carneade, vſque ad noſtram viguit ætatem: quam nunc propemodùm orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. Quod non Academiæ vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. Nam ſi ſingulas diſciplinas perſpicere, magnum eſt: quanto maius omneis? quod facere iis neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, veri reperiendi cauſa, & contra omneis Philoſophos, & pro omnibus dicere.

t v.c. *admirantur*.

12 ‖ Cuius rei tantæ, támque difficilis facultatem conſequutum eſſe

me

me non profiteor: sequutum esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, vt, qui hac ratione philosophentur, ij nihil habeant, quod sequantur. u v.c. Di
u Dictum est hac de re alio loco diligentiùs: est omn
sed quia nimis indociles quidam, tardíque hac de
sunt, admonendi videntur sæpiùs. non enim &c. & ita
sumus ij, quibus nihil verum esse videatur: sed ij, qui omnibus veris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, vt in iis nulla insit certa iudicandi, & assentiendi nota. Ex quo exstitit & illud, multa esse probabilia: quæ quamquam non perciperentur, tamen quia visum haberent quendam insignem, & illustrem,
13 his sapientis vita regeretur. ‖ Sed iam, vt omni me inuidia liberem, ponam in medio sententias Philosophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omne[illegible], qui, [illegible] iudicent. Tum demùm mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui quid verum sit, inuenerit. Itaque mihi libet exclamare, vt Statius in Synephebis:

„ *Prò deûm, popularium omnium adolescentium*
„ *Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atq; implóro fidē.*

14 ‖ Non leuissima de re, vt queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

„ *Ab amico amante argentum accipere meretrix*
x *non vult:* x I. non v

sed vt adsint, cognoscant, animaduertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque y solemnibus, quid de ipsis auspi- y v. c.
ciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. lempnibu
hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus mendos
quæstionem referenda sunt. Profectò eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxi-
15 ma re tanta dissensio. ‖ Quod cùm sæpe aliàs, tum

tum maximè animaduerti, cùm apud C. Cottam familiarem meum, accuratè sanè, & diligenter de diis immortalibus disputatum sit. Nam, cùm * feriis Latinis ad eum, ipsius rogatu, [a] accersitúque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem: ad quem tum [a] Epicuri primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, vt cùm excellentibus in eo genere Græcis compararetur. * Tum, vt me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, venis. oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse.

‖ * Atquî mihi quoque videor, inquam, venisse, 16
...dicis, opportunè. tres enim trium disciplinarum princip... venistis. M. enim Piso si adesset, nullius Philosophiæ, earum q... quæ in honore sunt, vacaret locus. * TVM Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad Balbum missus est, vera loquitur: nihil est, quòd Pisonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis [6] [a] re consentire videntur, verbis discrepare: quo de libro velim scire, Balbe, quid sentias. * EGÓNE? inquit ille. miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine, sed genere toto disiungerent: & Peripateticos, qui honesta [b] commiscerent commodis, vt ea inter se magnitudine, & quasi gradibus, non genere differrent. hæc enim est non verborum parua, sed rerum permagna dissensio. Verùm hæc aliàs: nunc quod cœpimus, si videtur.

‖ * MIHI verò, inquit Cotta, 17
videtur. Sed vt hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum. Quæ cùm mihi videretur perob

Vide Ale-
xandrum ab
Alexandro,
...5. cap. 7,
L. arcessi-
tú, venisse,
ita v. c.
COTTA
L. Epicu-
i
...ERO
COTTA
o. v. c. re
...ncinere
BALBVS.
...identur,
ita L.
o. v. c. com
...iscerent cũ
...mmodis,
ita L.
Vide pro-
COTTA
...erbium,
...ῶν ἀγρεῖ.

perobscura, vt semper videri solet: Epicuri ex Velleio sciscitabat sententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ cœperas. * REPETAM verò, quamquam non mihi, sed tibi hic venit adiutor. ambo enim, inquit, arridens, ab eodem Philone nihil scire
18 didicistis. || * TVM ego, quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo existimes me adiutorem huic venisse, sed auditorem, & quidem æquum, liberó iudicio, nulla eiusmodi adstrictum necessitate, vt mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia. * TVM Velleius, fidenter sanè, vt solent isti, nihil tam verens, quàm ne dubitare aliqua de re videretur: tanquam *modò ex deorum concilio*, & ex Epicuri intermundiis descendisset: Audite, inquit, [c] non commentitias, futileisque sententias, non opificem, ædificatoremque mundi Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum προνοιαν, quam Latinè licet prouidentiam dicere: neque verò mundum ipsum, animo & sensibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum, portenta & miracula non differentium Philosophorum, sed
19 somniantium. || Quibus enim oculis intueri * potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi à deo, atque ædificari mundum [d] facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere voluntati architecti aër, ignis, aqua, terra potuerunt? [7] Vnde verò ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formantur, aptè cadentes ad animum efficiendum, pariendosq; sensus? [e] longum est iter ad omnia, quæ talia sunt, vt optata magis quàm inuenta videantur. || Sed illa palmaris quidem, quòd qui non modò natum mundum introduxerit, sed etiam

* VELLEI
* CICERO V.C. *non futileis, co. mentitias sententias*
* VELLEI & ita L.
* Mundi diuina prouidentia factum, etiam a mo, & prouidentia præditum his vel faretur. Plato, τὴς ψυχῆς λόγον εἰκόνα λέγων κόσμον ἔμψυχον ἔντα τῇ ἀληθείᾳ ... νοητὰ νοεῖν.
d. πῶς
e. L. *longum est ad ex*
[f] manu & ita o

[f] manu pœnè factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes *primis*, vt dicitur, *labris gustasse* [g] physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, [h] nihil sit extremum? [i] Pronœa verò si vestra est, Lucili, eadem requiro, quæ paulò antè, ministros, machinas, [8] omnem [k] totius orbis designationem, atque apparatum: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non quemadmodum Platonicus deus, sempiternum. ‖ Ab vtroque autem 21
sciscitor, cur mundi ædificatores repentè exstiterint, innumerabilia antè [l] secula dormierint. Non enim si mundus nullus erat, [m] secula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum, noctiumque numero annuis cursibus conficiuntur. nam fateor ea sine mundi conuersione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur. spatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, vt fuerit tempus aliquod, nullum cùm tempus esset. ‖ Isto igitur 22
tam immenso spatio quæro, Balbe, cur Pronœa vestra cessauerit. Laboréne fugiebat? At iste nec attingit deum, nec erat vllus, cùm omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, [n] terræ, maria parerent. Quid autem erat, quod concupisceret deus mundum signis, & luminibus, tanquam ædilis, ornare? si vt deus ipse meliùs habitaret: anteà videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitauerat. Pòst autem varietaténe eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. ‖ An hæc, vt ferè 23
dicitis, hominum causa à deo constituta sunt?

Sapien

χεδὸν χει-
ποίητον,
i.v.c. *Phy*
logiam, id
, *natura*
ionem,
endosè.
m hoc
tum, *id*
, *natura*
ionem, ex
ossa pro-
ctum est.
ort. *nul-*
n sit ex-
mum?
.. *Pronœa*
rò vestra
eadem est,
cili, *ea-*
n requiro,
L. *totius*
ris desi-
ationem,
.c. *secla*
v.c. *secla*
r.c. *terra*,

Sapientúmne? Propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. An stultorum? At primùm causa non fuit, cur de improbis benè mereretur. deinde, quid est assequutus, cùm omnes stulti sint sine dubio miserrimi: maximè quòd stulti sunt. miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde, quòd ita multa sunt incommoda in vita, vt ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possint, nec ferre præsentia. Qui verò mundum ipsum animantem, sapientemque esse dixerunt, • [o] nullo modo viderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam paulò pòst.
24 ‖ Nunc autem hactenùs admirabor eorum tarditatem, qui animantem immortalem, & eundem beatum, & rotundum esse velint, quòd ea forma vllam * neget esse pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur esse formosior. Quæ verò vita [p] attribuitur isti rotundo deo? nempe vt ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. In qua non video vbínam mens constans, & vita beata possit insistere. quodque in nostro corpore, si minima ex parte significetur, molestum sit: cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profectò, quoniam pars mundi est, pars est etiam dei. Atqui terræ maximas regiones, inhabitabileis, atque incultas videmus, quòd pars earum appulsu solis exarserit, pars obriguerit niue, pruinaque, longinquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata [q] dicenda sunt.
25 ‖ Atque hæc quidem vestra, Lucili, qualia verò sint, ab vltimo repetam superiorum. THALES * enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsiuit, aquam dixit esse initium rerum. deum autem,

o L. *nullo modo animi naturam intelligentes, non viderũt, in quam figuram cadere posset:*

* Plato in Timæo.

p L. *tribuitur isti* &c. & ita v. c.

q v.c. *ducenda sunt.*

* Vide Lactant. lib. I. c. 5.

Homer. sic, ὠκεανὸς, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκ]. Pindarus, τὸ ὕδωρ ἄριστον.

autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij possunt esse sine sensu, & mente, r cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? ANAXIMANDRI autem opinio est, * natiuos esse deos, longis interuallis orienteis, occidenteisque, s eoque innumerabileis esse mundos. Sed nos deum, nisi sempiternum, intelligere quî possumus? ‖ POST 26
* Anaximenes, aëra deum statuit, eumq; gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aër sine vlla forma deus esse possit, cùm præsertim deum non modò aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat: aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur. INDE Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & modum, mentis infinitæ vi, ac ratione designari, & confici voluit: in quo non vidit, neque motum sensui coniunctum & continentem, in infinito vllum esse posse: neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquid esse voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur: Quid autem interius mente? Cingitur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet, aperta, simplexque mens, nulla re adiuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim, & notionem videtur.
‖ Crotoniates autem Alcmæo, qui soli, & lunæ, 27
reliquisque sideribus, animóque præterea diuinitatem dedit: non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare. NAM Pythagoras, qui censuit, animum esse per naturam rerum omnem intentum, & commeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi, & dilacerari deum: & cùm miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram:

r L. *cur mentem aquæ adiũxit? cur aquam menti, si ipsa mens*

* Sic Plutarchus, Ἀναξίμανδρος τοὺς ἀστέρας οὐρανίους θεούς.

* Sic Plutarchus, Ἀναξιμένης δὲ ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀπεφήνατο, ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἀναλύεσθαι.

s fort. *ideóq; innumerabileis esse*

quod

quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porrò deus iste, si nihil esset animus, aut
28 infixus, aut infusus esset in mundo? ‖ * Tum XENOPHANES, qui mente adiuncta, omne præterea, quod esset infinitum, deum voluit esse, de ipsa mente ita reprehenditur, vt ceteri: de infinitate autem vehementiùs, in qua nihil neque sentiens, t neque coniunctum esse potest. * Nam PARMENIDES commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: Stephanen appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum: quem appellat deum. In quo neque figuram diuinam, neque sensum quisquam suspicari potest. Multa eiusdem monstra, quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, ceteráque generis eiusdem ad deum reuocat: quæ vel morbo, vel somno, vel obliuione, vel vetustate delentur. Eademq; de sideribus: quæ reprehensa iam in alio, in hoc omittantur.
29 ‖ EMPEDOCLES * autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissimè labitur. Quatuor enim naturas, ex quibus omnia constare vult, diuinas esse censet: quas & nasci, & exstingui perspicuum est, & sensu omni carere. Nec verò PROTAGORAS, qui sese negat omnino de diis habere quod liqueat, sint, non sint, qualésve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari, u Quid Democritus, qui tum imagines, earúmque circuitus x in deorum numero refert: tum illam na-

* Sic etiam Plutarch. Ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν, νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε. Laertius sic, πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε παρ' ὃ καὶ νοῦς ἐπεκλήθη.

t v. c. *neque coniunctum potest esse.*

* De Parmenide vide Gyraldum, dial. 3. in historia poëtarum. Plutarch. lib. 2. de placit. cap. 7. Παρμενίδης στεφάνας εἶναι περιπεπλεγμένας ἐπαλλήλους, τὴν μὲν ἐκ τοῦ ἀραιοῦ, τὴν δὲ ἐκ τοῦ πυκνοῦ· μικτὰς δὲ ἀλλήλας ἐκ φωτὸς καὶ σκότους μεταξὺ τούτων, καὶ τὸ περιέχον δὲ πάσας τείχους δίκην στερεὸν ὑπάρχειν. Vide Arist. de placit. Zenonis. Lactant. l. 2. c. 13. eius versus citantur à Laërtio, & Plutarcho. Τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε, Ζεὺς αἰθὴρ, Ἥρη τε φερέσβιος, ἠδ' Ἀϊδωνεὺς Νῆστίς τ' ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον. u L. *Quid?* x L. *in deorum numerum refert:*

turam, quæ imagines fundat, ac mittat: tum scientiam, intelligentiamque nostram, nónne in maximo errore versatur? cùm idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: nónne deum ita tollit omnino, vt nullam opinionem eius reliquam faciat? Quid aër, quo DIOGENES APOLLONIATES vtitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei? ‖ IAM DE 30
PLATONIS inconstantia longum est dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat posse: in legum autem libris, quid sit omnino deus, y inquiri oportere non censet. Quod verò sine corpore vllo deum vult esse, Græci dicunt, * ἀσώματον. id quale esse possit, intelligi non potest. careat enim sensu, necesse est, careat prudentia, careat voluptate: quæ omnia vnà cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timæo dicit, & in legibus * & mundum deum esse, & cœlum, & astra, & terram, & animos, [12] & eos, quos maiórum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicuè, & inter sese vehementer repugnantia. ‖ Atque etiam * XENOPHON paucioribus verbis 31
eadem ferè peccat. z facit enim in iis, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam dei quæri non oportere: eundemque & solem, & animum deum dicere: & modò vnum, tum autem plureis deos. Quæ sunt iisdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone a dicimus. ‖ Atque etiam ANTISTHENES in eo libro, 32
b qui Physicus inscribitur, populareis deos multos, naturalem vnum esse dicens, tollit vim, & naturam deorum. Nec multò secùs

Speu

y L. anquiri oportere & ita v. c.

* Libro nimirum 7. Atheniensis hospes sic loquitur, Τὸν μέγιστον θεὸν καὶ ὅλον τὸν κόσμον φαμὲν οὔτε ζητεῖν δεῖν, οὔτε πολυπραγμονεῖν τὰς αἰτίας ἐρευνῶντας· οὐ γὰρ οὐδ᾽ ὅσιον εἶναι, τὸ δ᾽ ἔοικε πᾶν τοὐναντίον γιγνόμενον ὀρθῶς ἂν γίγνεσθαι.

* Ex Trismegisti dogmatib' hoc hausit Plato.

z ποιεῖ

* in 10. de legib. his verbis, Καὶ πᾶσιν οἷς ψυχὴ χρωμένη νοῦν μὲν προσλαμβάνουσα ἀεὶ θεὸν, θεὸς οὖσα, ὀρθὰ καὶ εὐδαίμονα παιδαγωγεῖ πάντα. a al. *diximus.* b fort. *qui physiognomonicus inscribitur,* * lib. 4. τῶν ἀπομνημονευμάτων disputat cũ Euthydemo Socrates. l. 8. τῆς παιδείας, & l. 4. exped.

Speusippus, Platonem auunculum subsequens, & vim quandam dicens, qua omnia regantur, eamque animalem, euellere ex animis conatur

33 cognitionem deorum. ‖ ARISTOTELES quoque in tertio de Philosophia libro multa turbat, [12] à magistro Platone [c] vno dissentiens. modò enim menti tribuit omnem diuinitatem: modò mundum ipsum deum dicit esse: modò quendam alium præficit mundo, eique eas parteis tribuit, vt replicatione mundi quadam motum regat, atque tueatur: tum cœli ardorem deum dicit esse, non intelligens, cœlum mundi esse partem: quem alio loco ipse designarit deum. Quomodo autem cœli diuinus ille sensus in celeritate tanta conseruari potest? vbi deinde illi tot dij, si numeramus etiam cœlum deum? Cùm autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu priuat, & prudentia. Quo porrò modo mundus moueri potest, carens corpore? aut quomodo semper

34 se mouens, esse quietus, & beatus potest? ‖ Nec verò eius condiscipulus XENOCRATES in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui sunt de natura deorum, nulla species diuina describitur. deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis [d] nominantur: vnum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum, Solem adiungit: octauamque, Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Ex eadem Platonis schola PONTICVS Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: [e] & tamen modò mundum, tum mentem diuinam esse putat: errantibus etiam stellis diuinitatem tribuit, sensuque deum priuat, & eius formam, mutabilem esse vult: eodemque libro rursus terram, & cœlum refert in deos.

35 ‖ Nec * verò THEOPHRASTI inconstantia leius.

c L. non dissentiens.

d fort. numerantur:

e fort. & tum mundum, tum mentem, deū esse putat:

* Fuit Speusippi auditor: inter opera ipsi9 sunt: Allegoriæ Homericæ, ex quibus plurima hîc notat Velleius.

ferenda est. modò enim menti diuinum tribuit principatum : modò cœlo : tum autem signis, sideribusque cœlestibus. Nec audiendus eius auditor STRATO, is, qui Physicus appellatur: qui omnem vim diuinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendíve habeat : sed careat omni sensu, & figura.
|| ZENO autem (vt iam ad vestros, Balbe, veniam) naturalem legem, diuinam esse censet, 36
eamque, vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. Quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certè volumus esse. Atque hic idem alio loco * æthera, deum dicit esse, si intelligi potest nihil sentiens deus, qui numquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris [f] rationem quandam, [g] per omnem pertinentem naturam, [h] vt diuinam, esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorúmque mutationibus. Cúm verò * Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino [i] vsitatas, perceptásque cognitiones deorum. neque enim Iouem, neque Iunonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero: sed rebus [k] inanimatis, atque mutis per quandam significationem hæc docet tributa nomina. || Cuius * discipuli ARISTONIS non minùs magno in 37
errore sententia est: qui neque formam dei intelligi posse censeat, neque in diis sensum esse dicat: dubitétque omnino, deus animans, nécne sit. CLEANTHES autem, qui Zenonem audiuit vnà cum eo, quem proximè nominaui, tum * ipsum mundum, deum dicit esse, tum totius naturæ menti, atque animo, hoc nomen tribuit:

* Sic Plutarc. de hoc do mate, Θεὸν δὲ καὶ τὸν κόσμον, καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν γῆν, τὸν δὲ ἀνωτάτω πάντων νοῦν, ἐν αἰθέρι.

f fort. *spiritũ quẽdam*, πνεῦμα,

g v. c. *per omnem naturam rerũ pertinentem*, & ita L.

h fort. *deũ esse putat*.

* huius commentarij apud Laërtium nulla fit mentio.

i L. *insitas, preceptasq;*

k L. *inanimus*, & ita o.v.c.

* Aristonem Zenonis fuisse discipulum notat Laërtius.

* Plutarc. sic hoc dogma explicat, Θεὸν δὲ καὶ τὸν κόσμον, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν, τὸν τε ἀνωτάτω πάντων νοῦν ἐν αἰθέρι.

buit: tum vltimum, & altissimum, atque vndique circumfusum & extremum omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther [l] nominetur, certissimum deum iudicat. Idem * hoc quasi delirans in iis libris, quos scripsit * cõtra voluptatem, tum fingit formam quandam, & speciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse diuinius. Ita fit, vt deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione, tanquam in vestigio, volumus reponere, nusquam prorsus appareat.
38 || At PERSEVS, eiusdem Zenonis auditor, * eos dicit esse habitos deos, à quibus magna vtilitas ad vitæ cultum esset inuenta: ipsasque res vtileis, & salutareis, deorum esse vocabulis nũcupatas: vt ne hoc quidem diceret: illa inuenta esse deorum, sed ipsa diuina. [13] [m] Quo quid absurdius, quàm aut res sordidas, atque deformeis deorum honore afficere, aut homines
39 iam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? || Iam verò CHRYSIPPVS, * qui Stoicorum somniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, vt eos ne coniectura quidem informare possimus, cùm mẽs nostra quiduis videatur cogitatione posse depingere. ait enim, vim diuinã in ratione esse positam, & vniuersæ naturæ animo, atque mente: ipsumque mundum, deum dicit esse, & * eius animi fusionem vniuersam: tum eius ipsius principatũ, qui in mente & ratione versetur, communemq; rerum naturam, vniuersa, atque omnia continentem: tũ fatalem vmbram, & necessitatem rerum futurarũ: ignẽ præterea, & eum, quẽ antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerent, atq; manarent, vt aquam, & terram, & aëra, * solem, lunam, sidera, vni-

[l] v.c. *nominatur*, & ita L.

* hoc titulo nullus est apud Laërtium liber.

[m] fort. *Quæ quid absurdius*,

* Apud Lucianũ, etiã mercator ἀγχίνοιαν ipsius miratur, ipseque profitetur τῶν λόγων πλεκτάνας αἷς συμποδίζει τοὺς προσομιλοῦντας καὶ ἀποφράττει, καὶ σιωπᾶν ποιεῖ.

* τὸ πνεῦμα in Stoicorũ placitis vocat Plutarch.

* Defendit hoc Lucilius, impugnat Epiphanius.

uersitatemque rerum, qua omnia continerentur: atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. ‖ Idemque disputat, 40
æthera esse eum, quem homines Iouem appellarent: quique aër per maria manaret, eum esse Neptunum: terram eam, quæ Ceres diceretur. Similique ratione persequitur vocabula reliquorum deorum, idemque etiam legis * perpetuæ, & æternæ vim, quæ quasi dux vitæ, & magistra officiorum sit, Iouem dicit esse: eandemque ⁿ fatalem necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum veritatem: quorum nihil tale est, vt in eo vis diuina inesse videatur. Et hæc quidem in primo libro de natura deorum.
‖ in secundo autem vult Orphei, Musæi, Hesiodi, Homeriq; fabellas accommodare ad ea, quę ipse primo libro de diis immortalibus dixerit: vt etiam veterrimi poëtæ, qui hæc ne suspicati quidē sint, Stoici fuisse videantur. Quem * Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Mineruа, partum Iouis, ortumque virginis ad physiologiam traducēs, disiungit à fabula. ‖ Exposui ferè non Philosophorum iudicia, sed delirantium somnia. nec enim 41 42
multò absurdiora sunt ea, quæ poëtarum vocibus fusa, ipsa suauitate nocuerunt: qui & ira inflammatos, & libidine furenteis induxerunt deos: feceruntque vt eorum bella, pugnas, * prælia, vulnera videremus: odia præterea, ᵒ dissidia, discordia, * ortus, interitus, * querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, * adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, ᵖ mortaleisque ex immortali procreatos. ‖ Cum poëtarum autem errore cōiungere licet portenta * magorum, AEgyptiorumque in eodem genere dementiam: tum etiā vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, 43
veritatis

* Lege æternam etiam κοινὸν vocari, κὴ διὰ πάντων ἐρχόμενον apud Laërtium in Zenone legimus.
ⁿ εἱμαρμένην ἀνάγκην
* hunc Cicero in Officiis magnū & grauem Stoicū vocat, vixit annis 88.
* Iliad. 8.
ᵒ q. v. c. *discidia,*
* vt Hesiodi Theogonia.
* vt Thetidis Iliad. 1.
* Iliad. 14.
ᵖ v. c. *mortalisque*
* Horū autem auctorē fuisse Zoroastrē credit Epiphanius.
* Lege Eusebium de præparat. Euang. lib. 2. c. 1.

veritatis ignoratione versantur. Ea qui considerret, quàm inconsultè ac temerè dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat. solus enim vidit, primum esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quæ est enim gẽs, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorũ? quam appellat * πρόληψιν Epicurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquã, nec quæri, nec disputari possit. Cuius rationis vim, atque vtilitatem ex illo cælesti Epicuri de regula, & iudicio volumine accepimus. Quod igitur fundamentum huius quæ-
44 stionis est, id præclarè iactum videtis. ‖ Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad vnum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniam insitas eorũ, vel potiùs innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur deos confitẽdum est. Quod quoniam ferè constat inter omneis non Philosophos solùm, sed etiam indoctos. fateamur constare illud etiam, hanc nos habere siue anticipationem, vt antè dixi, siue prænotionem deorum. sunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, vt Epicurus ipse πρόληψιν appellauit, quã antea nemo
45 eo verbo nominarat. ‖ Hanc igitur habemus, vt deos beatos, & immortaleis putemus. Quę enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mẽtibus, vt eos æternos, & beatos haberemus. Quod si ita est, verè exposita illa sententia est ab Epicuro, *Quod æternum, beatúmque sit, id nec habere * ipsum negotij quidquam, nec exhibere alteri. itaque* ¶ *neque ira, neque gratia teneri, quòd, quæ talia essent, imbecilla*

* Hanc anticipationẽ his verbis definit Laërtius, τὴν πρόληψιν λέγουσιν οἱονεὶ κατάληψιν, ἢ δόξαν ὀρθὴν, ἢ ἔννοιαν ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τῦτ' ἔστι μνήμην τῦ πολλάκις. οἷον τὸ τοιῦτον ἐστιν ἄνθρωπος. ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἄνθρωπος, εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτῦ νοεῖται, προηγμένων τῶν εὐθήσεων.

* vide Lactant. de opificio Dei.

¶ for. *neque ira tangi, neque gr.*

essent omnia. Si nihil aliud quæreremus, nisi vt
deos piè coleremus, & vt superstitione libera-
remur, satis erat dictum, nam & præstans deo-
rum natura, hominum pietate coleretur, cùm
& æterna esset, & beatissima. habet enim ve-
nerationem iustam quidquid excellit: & me-
tus omnis à vi atque ira deorum pulsus esset.
intelligitur enim, à beata, immortalíque natu-
ra & iram, & * gratiam segregari: quibus remo-
tis, nullos à superis impendere metus. * Sed ad
hanc confirmandam opinionem inquirit ani-
mus & formam, & vitam, & actionem mentis,
atque agitationem in deo. ‖ Ac de forma qui- 46
dem partim natura nos admonet, partim ratio
docet. nam à natura habemus [r] omneis omniũ
gentium speciem nullam aliam, nisi humanã,
deorum. quæ enim alia forma occurrit vn-
quam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti?
Sed, ne omnia reuocentur ad primas notiones,
ratio hoc idem ipsa declarat. ‖ Nam cum præ- 47
stantissimam naturam, vel quia beata est, vel
quia sempiterno conuenire videatur, eandem
esse pulcherrimam, quæ compositio membro-
rum, quæ conformatio lineamentorum, quæ
figura, quæ species humana potest esse pul-
chrior? vos quidem, Lucilij, soletis (nam Cotta
meus modò hoc, modò illud) cum artificium
effingitis, fabricamque diuinam, quàm sint om-
nia in hominis figura non modò ad vsum, ve-
rùm etiam ad venustatem apta, describere. ‖ 48
Quòd si omnium animantium formam vincit
hominum figura, deus autem animans est: ea
figura profectò est, quæ pulcherrima sit omniũ:
quoniamque deos beatissimos esse constat, bea-
tus autem esse sine virtute nemo potest, nec
virtus sine ratione constare, nec ratio vsquam
inesse, nisi in hominis figura: hominis esse spe-
cie deos confitendum est. Nec tamẽ ea species,

corp us

* vide Lactant de ira Dei.

* Deorum forma quã statuit Epicurus.

r fort. *omnes omniũ gentium homines speciem* &c.

corpus est:sed quasi corpus:nec habet sangui-
49 nem, sed quasi sanguinem. ‖ Hæc quamquā & inuenta sunt acutiùs, & dicta subtilius ab Epicuro, quàm vt quiuis ea possit agnoscere:tamē fretus intelligētia vestra, dissero breuiùs, quàm causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modò viderat animo, [14] [s] sed etiam sic tractat, vt manu, docet eam esse vim & naturam deorum, vt primùm non sensu, sed mente cernatur: nec soliditate quadam, nec ad numerum, vt ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus, similitudine, & transitione perceptis: [t] cùm infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus indiuiduis exsistat, [15] [u] & ad eos affluat, cùm maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam, capere quæ sit & bea-
50 ta natura, & æterna. ‖ Summa verò vis infinitatis, [x] & magna, ac diligenti contemplatione dignissima est:in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, vt omnia omnibus paribus paria respondeant. hanc * ἰσονομίαν appellat Epicurus, id est, æquabilem tributionem. Ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: &, si, quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere. ‖ Et * quærere à nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis degatur ætas. Ea videlicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari potest. nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & virtute gaudet: habet exploratum fore se semper cùm
51 in maximis, tum in æternis voluptatibus. ‖ Hunc deum ritè beatum dixerimus, vestrum verò laboriosissimum. siue enim ipse mundus,

s L. *sed etiā sic tractat, vt manu ducat: docet eā esse vim*, &c

t L. *deinde, cùm infinita simill.*

u L. *& ad nos affluat*,

x fort. *& magna, & dilig.* fort. *magna, ac diligenti*, &c. deleta copulatione, *&*

* Laërtius, φησὶ δὲ παρεγχομένου ἐνδοτέρω καὶ ἰσοταχῶς αὐτὰς κινεῖν τὰ κενᾶ.

* Altera diuisionis pars de vita deorum.

deus est, quid potest esse minus quietũ, quàm
nullo puncto temporis intermisso, versari cir-
cum axem cæli admirabili celeritate? nisi quie-
tum autem nihil beatum est, siue in ipso mun-
do deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet,
qui cursus astrorum, mutationes temporum,
rerum vicissitudines, ordinésque conseruet, ter-
ras & maria contemplans, hominum commo-
da, vitásque tueatur: næ ille est implicatus mo-
lestis negotiis, & operosis.‖ Nos autem beatam 53
vitam in animi securitate, & in omnium vaca-
tione munerum ponimus. docuit enim nos
idem, qui cetera, natura effectum esse mundum:
nihil opus fuisse fabrica, y eámque rem ei esse
tam facilem, quam vos negatis effici sine diui-
na posse solertia, * vt innumerabileis natura
mundos effectura sit, efficiat, effecerit. * Quod
quia quemadmodum natura efficere sine ali-
qua mente possit, non videtis: vt tragici Poëtæ,
cùm explicare argumenti exitum non potestis,
z confugitis ad deum.‖ Cuius operam profectò 54
non desideraretis, si immensam, & intermina-
tam a in omneis parteis magnitudinem regio-
num videretis: in quam se iniiciens animus, &
intendens, ita latè, longéque peregrinatur, vt
nullam tamen oram vltimi videat, in qua pos-
sit insistere. In hac igitur immensitate latitudi-
num, longitudinum, altitudinum, infinita vis
innumerabilium volitat atomorum: quæ, inter-
iecto inani, cohærescunt tamen inter se, & aliæ
alias apprehendentes continuantur: ex quo ef-
ficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas
vos effici posse sine follibus, & incudibus, non
putatis. b Itaque imposuistis in ceruicibus no-
stris sempiternum dominum, quem dies, & no-
cteis timeremus. Quis enim non timeat omnia
prouidentem, & cogitantem, & animaduerten-
tem, & omnia ad se pertinere putantem, curio-
sum,

y v.c. *tam que eam rem esse facilem, quam vos* &c.

* Plutarch. lib. 2. plac. c. 1. *Δημόκριτος κὴ ἐπίκουρος καὶ τούτου μαθητὴς μητρόδωρος, ἀπείρους κόσμους ἐν τῷ ἀπείρῳ κατὰ πᾶσαν περίστασιν.*

* Ex quo Platonis loco hæc deprompta sint, vide Apud Bituleium.

z *θεὸς ἀπὸ μηχανῆς.*

a v.c. *in his partis*

b L. *Itaque imposuistis ceruicibus nostris*

ſum, & plenum negotij deum. ‖ Hinc * vobis exſtitit primùm illa fatalis neceſſitas, quã εἱμαρμένην dicitis: vt quidquid accidat, id ex æterna veritate, cauſarúmque continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc Philoſophia ęſtimãda eſt, cui, tanquã aniculis, & iis quidé indoctis, fato fieri omnia videantur? Sequitur μαντικὴ veſtra, quæ Latinè diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi vos audire vellemus, vt haruſpices, augures, harioli, vates, &

* vide Gell. li. 6. c. 2.

56 coniectores nobis eſſent colendi. ‖ His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere vllam moleſtiã, nec alteri quærere: & piè, ſanctéque colimus naturam excellétem, atque præſtantem. Sed elatus ſtudio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantã, támque præclaram, inchoatam relinquere. quãquam non tam dicendi mihi ratio habéda fuit,

57 quam audiendi. ‖ * TVM Cotta, comiter, vt ſolebat, * Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes. mihi enim non tàm facilè in mentem venire ſolet, quare verum ſit aliquid, quàm quare falſum. Idque cùm ſæpe, tum, cùm te audirem paulò antè contigit. Roges me, qualem deorũ naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpóndeam. Quæras, putémne talem eſſe, qualis modò à te ſit expoſita: nihil dicam mihi videri minùs. Sed antequam aggrediar ad ea, quæ à te diſputata

* COTTA

* Altera pars huius libri.

58 ſunt, de teipſo dicam quid ſentiam. ‖ Sępe enim de L. Craſſo, c familiari tuo illo, videor audiſſe, cùm te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia compararet. Sed, quòd ab eo te mirificè diligi intelligebam, arbitrabar illum propter d beneuolentiam id vberius dicere. Ego auté, etſi vereor Laudare præſente; mi iudico tamé de re obſcura,

c v. c. *familiare illo* tuo, & ita L.

d v. c. *beniuolentiam*

atque

atque difficili à te dictũ esse dilucidè:neq; sententiis solùm copiosè,sed verbis etiã ornatiùs, quàm solent vestri. ‖ Zenonẽ, quem Philo noster [e] coryphæũ appellare Epicureorũ solebat, cùm Athenis essem , audiebam frequenter , & quidem ipso auctore Philone:credo,vt faciliùs iudicarem,quàm illa bene refellerentur, cùm à principe Epicureorum accepissem quemadmodũ dicerentur.Non igitur ille,vt plerique , sed isto modo,vt tu,distinctè , grauiter,ornatè. sed quod in illo mihi vsu sæpe venit, idem modò, cùm te audirẽ,acciderat,vt molestè ferrem,tantum ingeniũ (bona venia me audies)in tam leueis,ne dicam in tam ineptas sentẽtias incidisse. ‖ Nec ego nũc ipse aliquid afferam melius. 60
vt enim modò dixi, omnibus ferè in rebus , & maximè in physicis, quid non sit,citiùs , quàm quid sit,dixerim. Roges me,quid,aut qualis sit deus : auctore * vtar Simonide : de quo cùm quæsiuisset hoc idẽ tyrãnus Hiero,deliberandi causa sibi vnũ diem postulauit.cùm idem ex eo postridie quæreret : biduũ petiuit. cùm sæpius duplicaret numerũ dierum , admiransq; Hiero [f] quæreret,cur ita faceret:Quia,quãto, inquit, diutiùs considero , tanto mihi res videtur obscurior.Sed Simonidẽ arbitror(non enim Poëta solùm suauis, verùm etiã ceteroqui doctus, sapiensq; traditur)[g] quia multa venirent in mẽtem acuta, atq; subtilia,dubitantẽ,quid eorum esset verissimum,desperasse omnem veritatem.
‖ Epicurus verò tuus(nam cum illo malo differere,quàm tecũ) [16] quid dicit,quod non modò 61
Philosophia dignũ esset:sed etiã mediocri prudentia?Quæritur primùm in ea quæstione,quæ est de natura deorũ,sintne dij,nécne sint. Difficile est negare,credo, si in cõtione quæratur: sed in eiuscemodi sermone,& consessu, facillimum.Itaq; ego ipse Pontifex, qui cærimonias, religio

e κορυφαῖον τὸ πρῶτον, τῶν χορευτῶν

* Epiphanius Eudæmonẽ quẽdam comicum citat, qui simili ferè vsus est sententia. Tertullian. Thaletem simile quid Crœso respondisse scribit. de Simonide vide multa apud Giraldum in historia Poëtarum.

f v.c. *requireret,*

g fort. *quia multa venirent ei in mẽtem acuta,&c.*

religionésque publicas sanctissimè tuẽdas arbitror, is hoc, quod primum est, esse deos, persuaderi mihi, nõ opinione [h] solùm, sed etiã ad veritatẽ planè velim. multa enim occurrunt, quæ

62 conturbent, vt interdũ nulli esse videãtur. ‖ Sed vide, quàm tecũ agam liberaliter. quæ communia sunt vobis cum ceteris Philosophis, nõ attingam, vt hoc ipsum: placet enim omnibus ferè, mihiq; ipsi in primis, deos esse. itaq; non pugno. rationẽ tamen eã, quæ à te affertur, nõ satis firmam puto. Quòd enim omnium gentiũ, generumque hominibus ita videretur, id satis magnũ esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. Quod cùm leue per se, tum etiã falsum est. primum enim vnde notæ tibi sunt opiniones nationũ? equidem arbitror multas esse genteis sic immanitate efferatas, vt apud

63 eas nulla suspicio deorũ sit. ‖ Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque * Theodorus, nónne apertè deorum naturã sustulerunt? nam Abderites quidẽ * Protagoras, cuius à te modò mẽtio facta est, sophistes * temporibus illis vel maximus, cùm in principio libri sui sic posuisset, [i] DE DIIS NEQVE VT SINT, neque vt non sint, habeo [k] dicere, Atheniensiũ iussu vrbe, atque agro est exterminatus, libríq; eius in contione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitẽdam multos esse factos, quippe cùm pœnã ne dubitatio

64 quidem effugere potuisset. ‖ Quid de sacrilegis, quid de impiis, periurísque dicemus?

„ *---Tubulus si Lucius vmquam,*
„ *Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,*

Vt ait Lucilius, putasset esse deos, tam periurus, aut tam impius fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, cõfirmandum, quàm videtur. Sed quia cõmune est hoc argumentum aliorum etiam Philosophorum, omittam

h vos *solùm*, non comparet in aliquot v.c.

* Theodorus audiuit Zenonem Brysonem, Pyronem, vt ait Suidas. Laërtius Aristippi fuisse auditorem tradit.

* vide Philostratum, Suidam, & Laërtium.

* circa quartam & septuagesimã Olympiadem.

i Περὶ θεῶν ὐκ ἔχω εἰδέναι, ὔτε ὡς εἰσίν, ὔτε ὡς ὖκ εἰσί.

k fort. *scire*.

omittam hoc tempore: ad vestra propria venire malo. ‖ Condoce esse deos. doce me igi- 65
tur, vnde sint, vbi sint, quales sint corpore, animo, vita. Hæc enim scire desidero. Abuteris ad omnia atomorum regno, & licentia. [17] hinc, *quodcumque in solum venit*, vt dicitur, effingis, atque efficis. [18] l Quæ primùm nullæ sunt. * nihil enim, quod vacet corpore: corporibus autè omnis obsidetur locus: ita nullũ inane, nihil esse indiuiduum potest. Hęc ego nunc physicorum oracula fundo, vera, an falsa, nescio: sed veri tamen similiora, quàm vestra. ‖ ista enim 66
flagitia Democriti, siue etiam antè * Leucippi, esse corpuscula quædam læuia, alia aspera, rotunda, alia, partim angulata, curuata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cælum, atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, vsque ad hanc ætatem perduxisti, priúsque te quis de omni vitæ statu, quàm de ista auctoritate deiecerit. antè enim iudicasti, Epicureum te esse oportere, quàm ista cognouisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia animo concipere, aut susceptæ Philosophiæ nomen amittere. ‖ [19] 67
Quid enim mereas, vt Epicureus esse desinas? Nihil equidem, inquis, vt rationem vitæ beatæ, veritatémque deseram. Ista igitur est veritas? Nam de vita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem esse censes, nisi planè otio langueat. Sed vbi est veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus: m an in indiuiduis corpusculis, tam pręclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulò antè vti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex indiuiduis constare omnia. ‖ Quid ad rem? deorum enim natura 68
quæritur.

l L. *Quæ primùm nullæ sunt. nihil est enim minimum. deinde nullum est inane. nihil enim, quod v.*

* vide Lact. lib. de falsa sapientia, cap. 17.

m L. *aut in indiuid. corpusculis, tam pr. op. nullã mo. nat. nullà rat. fingentibus.*

quæritur. Sint sanè ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis sit, [20] n id natum aliquando sit. Si natum, nulli dij antè, quàm nati. Et si ortus est deorum, interitus sit, necesse est, vt tu paulò antè de Platonis mundo disputabas. Vbi igitur illud vestrum beatum, & æternum? quibus duobus verbis significatis deum. Quod cùm efficere vultis, in dumeta correpitis. ita enim dicebat, non corpus esse in deo, sed quasi corpus: nec sanguinem, sed quasi sanguinem.

n L. id natū aliquando sit necesse est. Si nat.

69 Hoc persæpe facitis, vt, cùm aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: vt satius fuerit, idipsum de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter resistere: velut Epicurus, cùm videret, si atomi ferrentur in locū inferiorem * suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset (vt eorum motus certus, & necessarius: inuenit, quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat, ait atomum, cùm pondere & grauitate directò deorsum feratur, declinare o paululum. Hoc dicere turpius est, quàm illud, quod vult, non posse defendere.

* Epicurus notat Plutarch. ex atomis triplicem motū assignauit vnum, κατὰ σταθ-μὸν, seu ad lineam: alterū, κατὰ περίγκλισιν, seu obliquum: tertiū, sursum, κατὰ πληγήν.

o ἐλάχιστον.

70 Idem facit contra dialecticos: à quibus cùm traditum sit, in omnibus disiunctionibus, in quibus, aut etiam, aut non poneretur, alterutrum verum esse: pertimuit, ne, si concessum esset huiusmodi aliquid. Aut viuet cras, aut non viuet Epicurus, alterutrum fieret necessarium. Totum hoc aut etiam, aut non, negauit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Vrgebat Arcesilas Zenonem, cùm ipse omnia falsa diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, si vnum visum esset falsum, nullum esset verum: omneis sensus veri nuntios dixit esse. nihil horum, nisi callidè. grauiorem

uiorem enim plagam accipiebat, vt leuiorem
repelleret. || Idem facit in natura deorum. dum 71
indiuiduorum corporum concretionem fugit,
ne interitus, & dissipatio consequatur, negat
esse corpus deorum, sed tanquam corpus: nec
sanguinem, sed tanquam sanguinem. Mirabile
videtur, quòd non rideat haruspex, cùm haru-
spicem viderit. hoc mirabilius, quòd vos inter
vos risum tenere possitis. non est corpus, sed
quasi corpus. Hoc intelligerem, quale esset, si
id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris. in
deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, in-
telligere non possum. ne tu quidem Vellei: sed
non vis fateri. || ista enim à vobis quasi dictata 72
redduntur: quæ Epicurus oscitans p halucina-
tus est, cùm quidem gloriaretur, vt videmus
q in scriptis, se magistrum habuisse nullum.
21 Quod & non prædicanti, r tam facilè qui-
dem credam: sicut mali ædificij domino glo-
rianti se architectum non habuisse. nihil enim
* olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è
puerilibus quidem disciplinis. * Xenocratem
audire potuit: quem virum! dij immortales!
& sunt s qui putant audiuisse: ipse non vult.
credo plus nemini. Pamphilum quendam, Pla-
tonis auditoré, ait à se Sami auditum. ibi enim
adolescens habitabat cum patre, & fratribus,
quòd in eam pater eius Neocles t agripeta ve-
nerat. || Sed, cùm agellus eum non satis ale- 73
ret, vt opinor, ludi magister fuit. Sed hunc Pla-
tonicum mirificè contemnit Epicurus: ita me-
tuit: ne quid vnquam didicisse videatur. In
Nausiphane Democriteo tenetur: quem cùm à
se non neget auditum, vexat tamen omnibus
contumeliis. Atqui si hæc Democritea non au-
disset, quid audierat? quid est in physicis Epi-
curi non à Democrito? nam etsi quædam com-
mutauit, vt, quod paulò antè u de inclinatione
atomorum

p L. *alucinatus est.*
q fort. *in eius scriptis,*
r L. *tamen facilè equidem credam:* & ita o.v.c.
* Vide prouerbium, Olet ex Academia.
* Athenis enim concesserat iterum quo tempore Socrates in Academia florebat, octodecim annis natus.
s q.v.c. *qui putent*
t *κληροῦχος*
u fort. *de declinatione atomorum*

atomorum dixi, tamen pleraque dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatémque mundorum, eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. ‖ Nunc istuc quasi corpus, & quasi sanguinē, quid intelligis? ego enim scire te ista meliùs, quàm me, non fateor solùm, sed etiam facilè patior. Cùm quidem semel dicta sunt, quid est, quod Velleius intelligere possit, Cotta non possit? Itaq; corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis, quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Nec tu me celas, vt Pythagoras solebat alienos: nec consultò dicis occultè, tanquam x Eraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. ‖ Illud video pugnare te, species vt quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitque pura, leuis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in * Venere Coa: corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus, & candore mixtus rubor, sanguis est: sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. Fac, id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum cedò mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. ‖ Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas esse formas deorum: primùm quòd ita sit informatum, y anticipatúmque mentibus nostris, vt homini, cùm de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, vt quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque esse pulcherrima debeat: nec esse humana vllam pulchriorem. Tertiā rationem adfertis, quod nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. ‖ z Primum igitur quidque consideremus quale sit, arripere enim

74 (margin, at "tio continetur")
75 (margin, at "quidem intelligis")
76 (margin, at "deorum lineamenta")
77 (margin, at "cilium mentis")

x L. *Heraclitus: cui cognomentum σκοτεινὸ* cuius librū Euripides cū Socrati propter affectatā obscuritatem obtulisset, rogarétque cuiusmodi videretur, respondisse fertur ea quæ intellexit præclara esse, & sic iudicare etiā ea quæ non intellexerit, opus tamē habere natatore Delio.

* De Venere Coa, vide Strab. Plin. Ouid. & Athænē. in dipnosophi. lib. 13.

y q. v. c. *& anticipatum mentibus*

z q. v. c. *Primum igitur quidqd cons.*

mihi videmini quasi vestro iure rē nullo modo probabilem. Quis tam cæcus in contemplandis rebus vmquam fuit, vt nō videret species istas hominum collatas in deos, aut consilio quodam sapientum, quo faciliùs animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ prauitate conuerterent: aut superstitione, vt essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices. Erat autem non facile agenteis aliquid, & molienteis deos, in aliarum formarum imitatione seruare. Accessit etiam ista opinio fortasse, quòd homini homine nihil pulchrius videatur. ‖ Sed tu hoc, physice, non 78
vides, quàm blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas vllam esse terra, maríque beluam, quæ non sui generis belua maximè delectetur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum vllam anteferre censes figuram suæ? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, vt nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam esse causam, cur deos hominum simileis putaremus? ‖ Quid censes, si ratio esset 79
in beluis? non suo quasque generi plurimum tributuras fuisse? At mehercle ego (dicam enim, vt sentio) quamuis amem ipse me, tamen non audeo dicere, pulchriorem esse me,[a] quàm ille fuit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie, figuráque quæritur. Quòd si fingere nobis, & iungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur [22] [b] natantibus inuehens beluis, adiunctis humano corpori, nolis esse? Difficili loco versor. Est enim vis tanta naturæ, vt homo nemo velit nisi hominis similis esse. Et quidem formica formicæ. ‖ Sed 80
tamen

a v.c. *quam ille fuerit taurus*, & ita L.

b sic o.v.c.

tamen cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cùm essem, è gregibus epheborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arriseris. sed tamen ita res se habet. Deinde nobis, qui, concedentibus Philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe iucũda sunt.* Næuus in articulo pueri delectat Alcæum. At est corporis macula, næuus, Illi tamen hoc lumen videbatur. * Q. Catulus, huius collegæ, & familiaris nostri pater dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est eius,

,, *Constiteram, exorientem auroram fortè salutans,*
,, *Cùm subito à laua Roscius exoritur.*
,, *Pace mihi liceat, calestes, dicere vestra,*
,, *Mortalis visus pulchrior esse deo.*

c Huic pulchrior deo? At erat, sicut hodie est, peruersissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsum falsum, & venustum illi videbatur?
81 ‖ Redeo ad deos, ecquos si non tam strabones, at d petulos esse arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id vobis. Num etiam est omnium facies? nam si plures: aliam esse alia pulchriorem necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si vna omnium facies est, florere in cælo Academiam necesse est. Si enim nihil inter deum, & deum differt: nulla est apud deos
82 cognitio, nulla perceptio. ‖ Quid si etiam, Vellei, falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi hominis, occurrere? taménne ista tam absurda defendes? nobis fortasse e si occurrit, vt dicis: Iouem, Iunonem, Mineruã, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie nouimus, qua pictores, fictorésque voluerunt: neque solũ facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu. at non

* Prouerb. Suũ cuique pulchrum.

* Vide Crinitum lib. 2. de poëtis Latinis, & Giraldum lib. 10. Historiæ poëticæ.

c L. *Hui pulchrior deo?*

d L. *patulos*

e fort. *sic occurrit,*

f fort. *Iouémq;, &c.*

AEgyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries. firmiores enim videos apud eos opiniones esse de bestiis quibusdã, quàm apud nos de sanctissimis templis, & simulacris deorũ. ‖ Etenim fana multa expoliata, & simulacra deorũ de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. at verò ne fando quidem auditũ est. * crocodilum, aut, ibim, aut felem violatũ ab AEgyptio. Quid igitur censes? Apim illum sanctum Egyptiorum bouem, nónne deum videri AEgyptiis? tam hercle, g quam tibi illam nostram * Sospitam, quam tu numquam h ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. At nõ est talis Argiua, nec Romana Iuno. Ergo alia species Iunonis i Argiuis, alia Latinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis. ‖ Non pudet igitur Physicum, id est, speculatorem, venatorémque naturæ, ab animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? isto enim modo dicere licebit Iouem semper barbatum, Apollinẽ semper imberbem, cæcios oculos Mineruæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit * Alcmenes: in quo stante atque vestito leuiter apparet claudicatio non deformis. Claudũ igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus. Age & hic vocabulis deos esse facimus, quibus à nobis nominantur. ‖ At primùm quot hominum linguæ, tot nomina deorũ. Non enim, vt tu Velleius, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nominum non magnus numerus ne in pontificiis quidem nostris, deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? istud quidem ita vobis dicere necesse est. Quid enim attinet, cùm vna facies sit, plura esse nomina? quàm bellum erat,

83 84 85

* De hisce Aegyptiorum monstris fusè infrà lib. 1.
g v.c. *quam tibi illã vestram Sos.*
* Vide hîc Bituleium
h ὄναρ κατ' ὕπαρ
i fort. *alia Argiuis, alia Romanis, alia Latinis.*
* Præclara huius monuméta vide apud Pausaniã & Plinium.

erat, Vellei, confiteri potiùs nescire quod nescires, quàm ista effutientem [k] nauseare, [l] atque ipsum sibi displicere? An tu mei similem putas esse, aut tui deum? profectò non putas. Quid ergo? solem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam beatum. Quibus fruentem voluptatibus? & sapientem. Quî potest esse in eiusmodi
86 trunco sapientia? Hæc vestra sunt. ‖ Si igitur nec humano visu, quod docui: nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare deos esse? Non audes. Sapienter id quidem. Etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos deos. Noui ego Epicureos [24] omnia sigilla [m] numerantеis: quamquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniẽsium caderet, verbis reliquisse deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis eius, breuibúsque sentẽtiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, vt opinor, prior sententia est. [n] *Quod beatum & immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.* In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, [25] quod ille [o] inscitia planè loquẽdi fecerit, fecisse consultò. De homine minimè vafro malè existimant. Dubiũ est enim, vtrùm aliquid dicat iste beatũ & immortale, an, si quod sit beatum, id
87 esse immortale. ‖ Non animaduertunt, hic eum ambiguè locutum esse: sed multis aliis locis & illum, & Metrodorum tam apertè, quàm paulò antè te. Ille verò deos esse putat: nec quẽquam vidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dico, & deos. Quibus mediocres homines non ita valde mouentur, his ille clamat omnium mortalium menteis esse perterritas. Tot millia latrocinantur, morte proposita. Alij omnia, quæ possunt, fana cõpilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos
88 religionis. ‖ Sed quoniã non audes (iam enim cũ ipso Epicuro loquar) negare esse deos: quid

k ναυτιᾶν fort. *atque ipsam tibi disp.*

l

m L. *venerantеis.*

n τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ ἔχει πράγματα, οὔτε ἄλλῳ παρέχει.

o L. *inscientia planè loquendi*

eſt, quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundũ, aut mentẽ aliquã ſempiternã in deorũ natũra ponere? Nunquam vidi, inquis, animam rationis, conſiliíque participem in vlla alia, niſi humana figura? Quid? ſolis numquínã, aut lunæ aut quinq; errantiũ ſiderũ ſimile vidiſti. ſol duabus vnius orbis vltimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. p Huius hanc illuſtrationem eiuſdẽ incenſa radiis menſtruo ſpatio luna complet. Quinque autẽ ſtellæ eundem orbem tenentes aliæ propiùs à terris, aliæ remotiùs, ab iiſdem principiis, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. ‖ Numquid 89
tale, Epicure, vidiſti? Ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtella: quoniã nihil eſſe poteſt niſi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deũ ipſum q numne vidiſti? cur igitur credis eſſe? tollamus ergo omnia, quæ aut hiſtoria nobis, aut noua ratio affert. Ita fit, vt mediterranei mare eſſe non credant. Quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ vt, * ſi Seriphi natus eſſes, nec vmquã egreſſus ex inſula in qua lepuſculos, vulpeculáſque ſæpe vidiſſes, non crederes leones & pantheras eſſe, cùm tibi, quales eſſent, diceretur? ſi verò de elephanto quis diceret, etiã r irrideri te putares?
‖ Et tu quidẽ, Vellei, non veſtro more, ſed dia- 90
lecticorũ s quæ funditus gẽs veſtra non nouit: 26 t argumẽti ſententiã concluſiſti: Beatos eſſe deos ſumſiſti. Concedimus. Beatũ autẽ ſine virtute neminem eſſe poſſe. Id quoq; damus, & libenter quidem. Virtutẽ autẽ ſine ratione conſtare nõ poſſe. Conueniat id quoq; neceſſe eſt. * Adiũgis, nec rationẽ eſſe, niſi in hominis figura. Quẽ tibi hoc daturũ putas? ſi enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc peruenire? quid autẽ eſt iſtuc gradatim? ſumſiſſes tuo iure. Nã à beatis ad virtutem, à virtute ad rationem video te veniſſe gradibus. A ratione ad humanam figu

p L. *Huius hanc luſtrationem*

q L. *numnam vid.*

* Seriphius hîc, pro homine ſimplice & imperito per Antonomaſiam, vide hîc Bituleium.

r q. v. c. *rideri*

s L. *quem funditus gens* &c.

t fort. *argumẽto ſententiam concluſ.*

*Rationem eſſe poſſe ſine humana figura.

nā figurā quo modo accedis?Præcipitare iſtuc
91 quidē eſt,non deſcendere. || Nec verò intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimileis dicere,quā homines deorum. Quæres,quid intersit. Si enim hoc illi ſimile ſit,eſſe illud huic video. Sed hoc dico,non ab hominibus formæ figurā peruēniſſe ad deos.dij enim ſemper fuerūt,& nati nunquā ſunt,ſi quidem æterni ſunt futuri,at homines nati.antè igitur humana forma,quàm homines,ea,qua erant forma dij immortales.Non ego illorum,humana forma,ſed noſtra,diuina dicenda eſt.Verùm hoc quidē,vt voletis. Illud quæro,quæ fuerit tanta fortuna. nihil enim in rerū natura ratione factū eſſe vul-
92 tis.||Sed tamen quis iſte tantus caſus?vnde tam felix cōcurſus atomorum, vt repentè homines deorū forma naſcerentur? ſemina deorū deci-diſſe de cælo in terras putamus,& ſic homines patrum ſimileis extitiſſe?vellem diceretis:deorum cognationē agnoſcerem nō inuitus.Nihil tale dicitis:ſed caſu eſſe factum, vt deorū ſimiles eſſemus.Et nunc argumenta quęrenda ſunt, quibus hoc refellatur? vtinam tam facilè vera inuenire [u] poſsé,quàm falſa cōuincere.Etenim enumeraſti memoriter,& copiosè,vt mihi quidem admirari liberet, in homine eſſe Romano tantam ſcientiā, vſque à Talete Mileſio de na-
93 tura deorum Philoſophorum ſententias.||Omnéſque tibi illi delirare viſi ſunt,qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreuerunt? [x] nec hoc quidem vos mouet,cōſiderantеis,quę ſit vtilitas,quæq; opportunitas in homine mēbrorū,vt iudicetis, membris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus,ſi nihil cōprehendatur?quid reliqua deſcriptione omnium corporis partiū,in qua nihil inane, nihil ſine cauſa,nihil ſuperuacaneū eſt? Itaq; nulla ars imi-

v v. c. *poſſim*,& ita L.

x v.c.*ne hoc quidem*

tari solertiam naturæ potest. Habebit igitur linguã deus, & nõ loquetur: dẽteis, palatũ, fauceis, nullum ad vsum: quæque procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, y quàm interiora, [27] cor, pulmones, iecur, ceteráque detracta vtilitate, quid habent venustatis: quandoquidem hęc esse in deo propter pulchritudinem vultis. ‖ Istis- 94
ne fidentes somniis non modò Epicurus, & Metrodorus, & Hermacus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclémque dixerunt, sed meretricula etiam Leontium, contra Theophrastum scribere [a] ausa sit? [28] scito quidem illa sermone, [b] & Attico. Sed cùm tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam soletis queri: Zeno quidem etiam litigabat, quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius. sed stomachabatur senex, siquid asperiùs dixeram: cùm Epicurus contumeliosissimè Aristotelem vexarit: Phædoni Socratico turpissimè maledixerit: Metrodori sodalis sui, fratrem, Timocratem, quia nescio quid in Philosophia dissentiret, [29] totis voluminibus conciderit: in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus: * Nausiphanem, magistrum suum, à quo nihil didicerat, tam malè acceperit. Zeno quidem non eos solùm, qui tum erant, Apollodorum, [c] Syllum, ceterósque figebat maledictis, sed Socratem ipsum, parentem Philosophiæ, Latino verbo vtens, scurram Atticum fuisse dicebat: Chrysippum numquam nisi [30] Chesippum vocabat. ‖ Tu 95
ipse paulò antè, cùm tanquam senatum Philosophorum citares summos viros desipere, delirare, dementeis esse dicebas. Quorum si nemo verum vidit de natura deorum, verendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commentitia, vix digna lucubratione

anicula

y L. *quàm in teriora, cor, pulmones, iecur, cetera, quæ detracta vtilitate, q. d. habent ven.*

a fort. *ausa est?*

b L. *& Attico: sed tamen tantum Epic. hortus habuit licentia. Etiã sole tis queri: Zeno quidẽ* &c.

* De hac discipuli ingratitudine Laë. ἤγαγεν αὐτὸν εἰς ἔκστασιν τοι- αύτην, ὥστε μὴ λοιδο- ρεῖσθαι καὶ ἀποκαλεῖν διδάσ κα- λον, πλεύ- μονά τε αὐ τὸν ἐκάλει, καὶ ἀγράμ- ματον, καὶ ἀπατεῶνα.

c L. *Sylleum ceteros, figebat ma.* & *ita v. c.*

anicularum. non enim sentitis, quàm multa vobis suscipiendà sint, [d] si impetraueritis, vt concedamus eandem esse hominum, & deorum figuram. Omnis cultus, & curatio corporis erit eadèm adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingressus cursus, [e] accubatio, inclinatio, sessio, comprehensio, ad extremum etiam

96 sermo, & oratio. || Nam quod & mares deos, & fæminas esse dicitis, quid sequatur videtis. Equidem mirari satis non possum, vnde ad istas opiniones vester ille princeps venerit. Sed clamare non desinitis, retinendum hoc esse, deus vt beatus immortalísque sit. Quid autem obstat, quo minùs sit beatus, si nō sit bipes? aut ista siue beatitas, siue beatitudo dicenda est (vtrumque omnino durum, sed vsu molienda nobis verba sunt) verùm ea, quæcumque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrísque corporis vacuam, cadere non po-

97 test? || Nihil aliud dicis, nisi nunquam vidi solem, aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, vmquámne vidisti? negabis. Cur igitur non sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus est dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum prestantissima natura [f] quæratur, eáque beata, & æterna, quæ sola in diuina natura sunt, [g] vt immortalitate vincamur ab ea natura, sic animi præstātiā vinci: atque vt animi, item corporis? cur igitur, cùm ceteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinē enim [h] deo propiùs accedebat humana virtus, quàm figura. An quidquā tam puerile dici potest (vt eundem locū diutius vrgeā) quàm si ea genera belluarum, quæ in rubro mari, Indiáve gignātur, nulla esse

98 dicamus? || Atqui ne curiosissimi quidē homines exquirendo audire tā multa possunt, quàm

d v.c. *si impetraritis* & ita L.

e v.c. *accubitio*, & ita L.

f L. *quaeritur*, & ita v.c.

g fort. *nos, vt immortalitate vincimur sic animi pr.*

h fort. *dei*

sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exsistunt. Quæ negemus esse, quia nũquam vidimus. Ipsa verò quàm nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maximè, similitudo? Quid? canis nónne similis lupo? atque, vt Ennius,

„ *Simia quàm similis, turpissima bestia, nobis?*

At mores in vtroque dispares Elephanto beluarũ nulla prudentior. At figura quæ vastior? de bestiis loquor. ‖ Quid? inter ipsos homines 99
nónne & simillimis formis dispares mores, [i] & moribus figura dissimilis? etenim si semel, Vellei, suscipimus genus hoc argumenti, attende quò serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura rationem inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri: nisi in eo, qui natus sit: nisi in eo, qui adoleuerit: nisi in eo, qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo: postremò nisi in homine, atque mortali. Quod si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te vna forma cõturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adiunctis, in homine rationem esse, & mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modò lineamenta maneant. Hoc est non considerare, sed quasi sortiri, quid loquare. ‖ Nisi fortè ne hoc 100
quidem attendis, non modò in homine, sed etiam in arbore, quidquid superuacaneum sit, aut vsum non habeat, obstare. Quàm molestum est vno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec vsum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito vno redũdat, sed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si vt immortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur. hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet. ‖ At eos vitu- 101
perabas,

[i] al. *& moribus consimilibus figura diss.*

perabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cùm ipsum mundum, cùm eius membra, cœlum, terras, maria, cúmque horum insignia, solem, lunam, stellásque vidissent, cúmque temporum mutationes, maturitates, vicissitudinésque cognouissent, suspicati essent aliquam excellentem esse, præstantémque naturam, quæ hæc fecisset, moueret, regeret, gubernaret. Qui, etiamsi aberrant à coniectura, video tamen quid sequantur. Tu quod opus tandem magnum, & egregium habes, quod effectum diuina mente videatur, [k] ex quo esse deos suspicere? Habeo, inquis, in animo insitam informationem quandam dei. Et barbati quidem Iouis, [31] [l] galeatæ Mineruæ. ‖ Num igi-
102 tur taleis putas? Quanto meliùs hæc vulgus imperitorum, qui non membra solùm hominis deo tribuunt, sed vsum etiam membrorum. dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen, &, si, actiones, quæ sint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipsi, qui irridentur, Aegyptij, nullam beluam, nisi ob aliquam vtilitatem, quam ex ea caperent, consecrauerunt. [32] Ibes * maximam vim serpentium conficiunt, cùm sint aues excelsæ, cruribus rigidis, corneo, proceróque rostro: auertunt pestem ab Aegypto, [m] cùm volucreis angueis ex vastitate Libyæ vento Africo inuectas interficiunt, atque consumunt. Ex quo fit, vt illæ, nec morsu viuæ noceant, nec odore mortuæ. * Possum de ichneumonum vtilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. [n] Ita concludam tamen, beluas à barbaris

[k] al. *ex quo deos esse suspicere?*

[l] fort. *& galeatæ Mineruæ.*

* Vide Plinium, lib. 10. cap. 28. Herodotus in Euterpe sic describit, Εἶδος δὲ τῆς ἴβιος τόδε, μέλαινα δεινῶς πᾶσα, σκέλεα δὲ φορέει γεράνου, πρόσωπον δὲ ἐς τὰ μάλιστα ἐπίγρυπον, μέγαθος, ὅσον κρέζει. τῶν μὲν δὴ μελαινέων τῶν μαχομενέων πρὸς τοὺς ὄφεις, ἥδε ἰδέη.

Vide Solinum.

[m] v. c. *cùm volucris anguis ex vastitate*

* Vide Aristotelem de historia animalium, lib. 9. cap. 6. Plinium, lib. 8. cap. 24. & 25. Nicandrum in Theriacis.

[n] L. *ita concludam: tamen beluas à barbaris propter* & ita 4. c.

sensu: nec esse in ea vllam soliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eamque esse eius visionem, vt similitudine, & transitione cernatur, neque deficiat vmquam ex infinitis corporibus similium accessio: ex eoque fieri, vt in hæc intenta mens nostra, beatam illam naturam, & sempiternam putet. Hoc, per ipsos deos, de quibus loquimur, quale tandem est? nam si tantùm modò ad cogitationem valent, nec vllam habent soliditatem, nec eminentiam: quid interest, vtrùm de hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem conformationem animi ceteri Philosophi motum inanem vocant: vos autem aduentum in
107 animos, & introitum imaginum dicitis. ‖ Vt igitur T. Gracchum cùm videor concionantem in Capitolio videre, [14] de M. Octauio deferentem sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem: tu autem & Gracchi, & Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cùm peruenerint, tum ad animum meum referantur. hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi: ex quo esse beati, atque æterni intelligantur. Fac imagines esse, quibus pul-[s]sentur animi. species duntaxat [s] obiicitur quæ-
108 dam. ‖ Num etiam cur beata sit? cur æterna? [t] quæ autem istæ imagines vestræ, aut vnde? à Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehensus à multis est, nec vos exitum reperitis: totaque res vacillat, & claudicat. Nam quid est, quod minùs probari possit, quàm omnium in me incidere imagines Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, [t] nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo ergo illi? & quorum imagines? * Orpheum poëtam docet Aristoteles numquam fuisse, & hoc Orphicum carmen [u] Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse [x] Cecropis. At Orpheus, id est,

s V. c. *obiicitur*

t E. *nec ea forma, qua illi fuerunt?*

* Hinc collige, librum de mundo, esse Aristotelis.

u L. *Pythagorei ferunt* & ita o.v.c.

x al. *Cercopis.*

id est, imago eius, vt vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. ‖ Quid, quòd eiusdem 109
hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quòd earum rerum, quæ numquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, vt Scyllæ, vt Chimeræ? quid, quòd hominum, locorum, vrbium earum, quas numquam vidimus? quid, quòd, simulac mihi collibitum est, præstò est imago? quid, quòd etiam ad dormientem veniunt inuocatæ? Tota res, Vellei, nugatoria est. vos autem non modò oculis imagines, sed etiam animis inculcatis. tanta est impunitas garriendi. ‖ At quàm licenter? Fluentium fre- 110
quenter transitio fit visionum, vt è multis vna videatur. Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. Quo modo enim probas continenter imagines ferri? aut, si continenter, quo modo [y] æternæ? Innumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum. Num eadem ergo ista facient, vt sint omnia sempiterna? confugis ad æquilibritatem: sic enim ἰσονομίαν, si placet, appellemus: & ais, quoniam sit [z] natura mortalis, immortalem etiam esse oportere. Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales: &, quoniam nascuntur in terra, nascantur & in aqua: & quia sunt quæ interimant, sint quæ conseruent. Sint sanè: sed ea conseruent, quæ sunt. Deos istos esse non sentio. ‖ Omnis 111
tamen ista rerum effigies, ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt: pellere seipsa, & agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possunt. Nullo igitur modo immortalem deum efficitis. Videamus nunc de beato. Sine virtute certè nullo modo. virtus autem actuosa: & deus vester nihil agens: expers virtutis igitur: ita ne

y al. *æterna sunt?*

z ἐσία

beatus

112 beatus quidem. || Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interuentu. Quorum tandem bonorum? voluptatum. Credo: nempe ad corpus pertinentium. nullam enim nouistis, nisi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum: [a] quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille testatur, se ne intelligere quidem vllum bonum, quod sit seiunctum à delicatis, & obscœnis voluptatibus: quas quidem non erubescens, persequitur
113 omneis nominatim. || Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum, & florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad eos, vt eos perfundas voluptatibus? At poëtæ quidem, nectar, * ambrosiam, epulas comparant, & aut [b] Iuuentatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim vnde habeat ista deus tuus, video: nec, quo modo vtatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè viuendum est, quàm deorum, quòd pluribus ge-
114 neribus fruitur voluptatum. || At has leuiores ducis voluptates, quibus quasi [c] titillatio (Epicuri enim hoc verbum) sensibus adhibetur. Quousque ludis? nam Philo etiam noster ferre non poterat, aspernari Epicureos, molleis, & delicatas voluptates. summa enim memoria pronunciabat plurimas Epicuri sententias, iis ipsis verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori verò, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat. accusat enim Timocratem, fratrem suum, Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id semel dicit: sed sæpiùs. Annuere te video. nota enim tibi sunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo,

a I. *quos non pudeat earum Epicuri*

* Suidas, ἀλλὰ τὸ γδ' ἀμβρόσιας καὶ νέκταρος ἐστιν ἀπόρρωξ. Νέκταρ, τουτ' ἐστι νεόκταρ, τὸ νέους ποιοῦν τοὺς πίνοντας. ἀμβρό- σιας ὕδατος δίαιτα βρω- τῆς ἔχει.

b ἥβην,

c γαργά- λισμος

hendo, quòd ad voluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo, deos vestros esse voluptatis experteis: ita vestro iudicio ne beatos quidem. ‖ At dolore vacant. Satin' est 115
id ad illam abundantem bonis, vitam beatissimam? Cogitant, inquis, assiduè beatos esse se. habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, *Mihi pulchre est*: &, *Ego beatus sum*, cogitantem. Nec tamen video,[d] quo modo videatur iste deus beatus, cùm sine vlla intermissione pulsetur, agiteturque incursione atomorum sempiterna, cumque ex ipso imagines [e] semper affluant. Ita nec beatus est vester deus, nec æternus. ‖ At etiam de sancti- 116
tate, de pietate aduersus deos, libros scripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? vt [f] Coruncanum, aut Scæuolam, pontifices maximos, te audire dicas: non eum, qui sustulerit omnem funditùs religionem: nec manibus, * vt Xerxes: sed rationibus, deorum immortalium templa, & aras euerterit. Quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, [g] cùm dij [35] non modò homines, non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstansque natura, vt ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. ‖ An quidquam eximium 117
potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans nihil nec factura sit vnquam, neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, iustitia aduersum deos: cum quibus quid potest nobis esse iuris, cùm homini nulla cum deo sit communitas? [h] sanctitas autem, est scientia colendorum deorum: qui quamobrem

d L. *quomodo sibi videatur iste deus*

e L. *semper ad nos affluant.*

f L. *Coruncanium, aut Scæuolam, pontifices*

* Vide Iustinū, lib. 2.

g L. *cùm dei non modò hominibus, non cōsulant, sed*

h ὁσιότης

uamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo ec accepto ab iis, nec sperato bono. ‖ Quid est utem, quòd eos veneremur propter admiationem eius naturæ, in qua egregium nihil idemus? Nam superstitione, quod gloriari soetis, facile est [i] liberare, cùm sustuleris omnem im deorum. Nisi fortè Diagoram, aut Theoorum, qui omnino deos esse negabant, censes uperstitiosos esse potuisse. Ego ne Protagoram uidem, cui neutrum [k] liquerit, nec esse deos, ec non esse. Horum enim sententiæ omnium on modò superstitionem tollunt, in qua inest mor inanis deorum: sed etiam religionem, uæ deorum cultu pio continetur. ‖ Quid ij, ui dixerunt, totam de diis immortalibus opiionem fictam esse ab hominibus sapientibus eip. causa, vt, quos ratio non posset, eos ad fficium religio duceret, nónne omnem religionem funditùs sustulerunt? [l] Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodessent hominum vitæ, eorum in numero habita esse dixit quam tanem religionem reliquit? ‖ Quid? qui aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt post nortem ad eos peruenisse, eosque esse ipsos, uos nos colere, precari, venerariq; soleamus, ónne expertes sunt religionum omnium? quæ atio maximè tractata ab Euhemero est: quem oster. & interpretatus, & sequutus est, præter eteros, Ennius. Ab * Euhemero autem & mortes, & sepulturæ demonstrantur deorum. Vtrùm gitur hic confirmasse religionem videtur, an enitùs totam sustulisse? omitto [m] Eleusinam anctam illam, & augustam,

Vbi initiantur gentes orarum vltimæ:

ræterea Samothraciam, eaque, quæ Lemni octurno aditu occulta coluntur siluestribus epibus densa. Quibus explicatis, ad rationemq; euocatis, rerum magis natura cognoscitur.

i fort. *liberari*.

k L. *liquerit*.

l al. *Quid Perseus Citieorum?* (*Quid Prodicus Cius, qui ea*.)

* Vide Lactantium, lib. 1. cap. 11. Athenæum, lib. 14. Plutarch. placit. lib. 1. cap. 7.

m v. c. *Eleus... finem*

quàm deorum. ‖ Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos suos irrigauit, [36] n nutare videtur in natura deorum. Tum enim censet imagines diuinitate præditas inesse vniuersitati rerum: tum principia, menteisque, quæ sunt in eodem vniuerso, deos esse dicit: tum animanteis imagines, quæ vel prodesse nobis solent, vel nocere: tum ingenteis quasdam imagines, tantasque, vt vniuersum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. Quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? ‖ Epicurus verò ex animis hominum extraxit radicitùs religionem, cùm diis immortalibus & opem, & gratiam sustulit. cùm enim optimam, & præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam: tollit id, quod maximè proprium est optimæ, præstantissimæque naturæ. quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate, & beneficentia? qua cùm carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum: neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, vt non modò homines à diis, sed ipsi dij inter se ab aliis alij negligantur. ‖ Quanto Stoici meliùs, qui à vobis reprehenduntur? Censent autem, sapienteis sapientibus etiam ignotis esse amicos. nihil est enim virtute amabilius. Quam qui adeptus erit, vbicumque erit gentium, à nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, o cùm imbecillitatem, gratificationem, & beneuolentiam ponitis? Vt enim omittam vim, & naturam deorum: ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos, & benignos fuisse. p Nulla est caritas naturalis inter

121
122
123

n fort. *natare videtur*

o L. *cùm in imbecillitate, gratificationem,*

p fort. *Nulla vobis est caritas. carũ*

nter bonos. carum ipsum verbum est amoris: :x quo amicitiæ nomen est ductum: quam si id fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus: non erit ista amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum suarum. Prata, & arua, & pecudum greges diliguntur isto modo, quòd fructus ex eis capiuntur. Hominum caritas, & amicitia, gratuita est. Quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes, & inter se diligunt, & hominibus consulunt. ‖ Quod ni ita sit, quid veneramur, quid precamur deos? cur sacris pontifices, cur auspiciis augures præsunt? q quid optamus à diis immortalibus? quid vouemus? At etiam Epicuri liber est r de sanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad scribendi licentiam libero. Quæ enim potest esse sanctitas, si dii humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? verius est igitur illud, nimirum, quod familiaris omnium nostrûm Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos Epicuro videri: quæque iis de diis immortalibus dixerit, inuidiæ detestandæ gratia dixisse. neque enim tam desipiens fuisset, vt homunculis similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido, membris hominis præditum omnibus, vsu membrorum ne minimo quidem, exilem quendam, atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omninò nihil curantem, nihil agentem? ‖ Quæ natura primum nulla esse potest: idque videns Epicurus, re tollit; oratione relinquit deos. Deinde, si maximè talis est deus, vt nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur, valeat. quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini; quoniam, vt dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & caritas.

q τί εὔχόμεθα

r περὶ ὁσιότητος

s L. vt homunculi similem

M. T. CICERONIS
DE NATVRA DEORVM, ad Marcum Brutum,
LIBER II.

Ex Stoicorum disciplina differit deos esse, mundumq; ab eis regi, & humanam gentem iuuari, ac diligi: de Planetarum, fixarumq; stellarum motibus, & affectibus: de animantium quamplurium natura: & de fabrica partium corporis humani luculentè tractat.

QVAE cùm Cotta dixisset, tum Velleius, 1
* VELLEIVS * NAE ego, inquit, incautus, qui cum Aca-
demico, & eodem rhetore congredi conatus
sum. Nam neque indisertum Academicum per-
timuissem, nec sine ista Philosophia rhetorem,
quamuis eloquentem. neque enim flumine
conturbor inanium verborum, nec subtilitate
sententiarum, si orationis est siccitas. Tu
autem, Cotta, vtraque re valuisti: corona tibi, &
iudices defuerunt. Sed ad ista aliàs. nunc Luci-
* BALBVS lium, si ipsi commodum est, audiamus. ‖ * TVM 2
Balbus, Eundem, inquit, mallem audire Cottam,
dum, qua eloquentia falsos deos sustulit,
eadem veros inducat. est enim & Philosophi,
& Pontificis, & Cottæ, de diis immortalibus
habere non errantem, & vagam, vt Academici,
sed, vt nostri, stabilem, certámque sententiam.
Nam contra Epicurum satis, supérque dictum
a v.c. *Sed ha* est. a Sed aueo audire, tu ipse, Cotta, quid sen-
* COTTA tias. ‖ * AN, inquit, oblitus es, quod initiò 3
beo audire, dixerim, faciliùs me, talibus præsertim de rebus,
mendosè. quid non sentirem, quàm quid sentirem, posse
dicere? Quòd si haberem aliquid, quod liqueret:
tamen te audire vicissim vellem, cùm ipse tam
multa

ulta dixissem. * TVM Balbus, Geram tibi morem, & agam quàm breuissimè potero. etenim conuictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino diuidunt nostri totam istam de diis immortalibus quæstionem in parteis quatuor. Primùm docent esse deos: deinde, quales sint: tum, mundum ab his administrari: postremò, consulere eos rebus humanis. Nos autem hoc sermone quæ priora duo sunt sumamus: tertium, & quartum, quia maiora sunt, puto in aliud esse tempus differenda. * MINIME' verò, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & iis de rebus agimus, quæ sunt etiam negotiis anteponendæ. * TVM Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars. quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cùm cælum suspeximus, cælestiáque contemplati sumus, quàm esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quid ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius?

* BALBVS
* COTTA
* BALBVS

[1] *Adspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.*

Illum verò & Iouem, & dominatorem rerum, & omnia [b] nutu regentem, &, vt idem Ennius,

--patrem diuúmque, hominúmque,

et præsentem, ac præpotentem deum. [c] Quod qui dubitat, haud sanè intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. [d] Quid enim est hoc illo euidentius? quod nisi cognitum, comprehensúmque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec vnà cum seculis, ætatibúsque hominū [e] inueterare potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas, atque vanas, diuturnitate extabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimæram putat? quæ've anus tam excors inueniri

b q.v.c. *metu reg.* non pl.
c L. *Quod qui dubitet, haud sane,* &c. & ita v. c.
d fort. *Qui enim est,* &c.
e fort. *inueterascere*

potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta, extimescat? opinionum enim commenta delet dies: naturæ iudicia confirmat. Itaque & in nostro populo, & in ceteris, deorum cultus, religionúmque sanctitates exsistunt in dies maiores, atque meliores.
‖ Idque euenit non temerè, nec casu, sed quòd 6
præsentiam sæpe diui suam declarãt: vt & apud Regillum bello Latinorum, cùm A. Postumius dictator cùm Octauio Mamilio Tusculano prælio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux ex equis pugnare visi sunt: & recentiore memoria iidem Tyndaridæ Persen victum nuntiauerunt: P. enim Vatienus, auus huius adolescentis, cùm è præfectura Reatina Romam venienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixissent, Regem Persen illo die captum, senatui nuntiauit, & primò, quasi temerè de rep. locutus esset, in carcerem coniectus est: pòst, à Paulo literis allatis, cùm idem dies constitisset: & agro à senatu, & vacatione donatus est. Atque etiam cùm ad fluuium Sagram Crotoniatas Locri maximo prælio deuicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiæ memoriæ proditum est. Sæpe Faunorum voces exauditæ, sæpe visæ formæ deorum, [2] quemuis aut non hebetem, aut impium deos præsenteis esse confiteri coëgerunt. ‖ Præ- 7
dictiones verò, & præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, [f] prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Quòd si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, * Amphiaraum, Calchantem, Helenum: quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ asciuissent, si res omnino repudiarent: ne domesticis quidem exemplis docti, numen deorum comprobabimus?

f al. *prodici?*

* Amphiaraus, teste Plin. vna hominis ætate ante bellũ Troianum fuit. Hic vates natales suos ad Neleum vsque refert. vide Homerum Odyss. 15. Pindar. in Nemeis, Ode 9.

ius? || nihil nos P. Claudij, bello Punico primo, temeritas mouebit? qui etiam per iocum eos irridens, cùm cauea liberati pulli non ascerentur, mergi eos in aquam iussit, vt biberent, quoniam esse nollent. Qui risus, classe euicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo .. cladem attulit. Quid? collega eius, Iunius odem bello nónne tempestate classem amit, cùm auspiciis non paruisset? itaque P. Claudius à populo [g] condemnatus est: Iunius necem sibi ipse [h] consciuit. [3] C. Flaminium Cœlius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi potest, eorum imperiis remp. amplificatam, qui religionibus paruissent. || Et, si conferre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multò superiores. An [i] Actij Nauij lituus ille, quoad inuestigandum suem regiones vineæ terminauit, contemnendus est? crederem, nisi eius augurio rex [*] Hostilius maxima bella gessisset. Sed negligentia nobilitatis, [k] augurij disciplina omissa, veritas auspiciorum spreta est, species tantùm retenta. Itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. salus continetur, nullis auspiciis administrantur, [4] nulla peremnia seruantur, [5] nulla ex acuminibus, [6] nulli viri vocantur: ex quo in procinctu testamenta perierunt. Tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cùm auspicia posuerunt. || At verò apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidam imperatores etiã ipsos diis immortalibus capite velato, [7] [l] verbis certis pro rep. [m] deuouerent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruspicum responsis commemorare possum, quibus ea cõfirmentur, quæ dubia nemini debent esse. Atqui

g V.C. *condemnatus est:* mendosè.
h L. *conciuit.*
i L. *Atij N.* de lituo vide Gell. lib. 5. c. 8. & Macrob. li. 5. c. 8. & Cic. 1. de Diuinat.
* Lapsus est hic memoriæ Ciceronis. Nam ipse Cicero Tarquinij Prisci augurẽ facit Actium.
k L. *augu-riorum disc.* al. *augurum disc.*
l L. *verbis conceptis*
m fort. *deuouerint.*

& nostrorum augurũ,& Etruscorũ, & haruspicum disciplinam * P.Scipione, C.Figulo cõsulibus res ipsa probauit. Quot cum T.Gracchus consul iterum crearet, primus rogatorum, vt eos retulit, ibidem est repentè mortuus. Gracchus cùm comitia nihilominus peregisset, remque illam in religionem populo venisse sentiret, ad senatum retulit. senatus, quos adsoleret, referendum censuit. haruspices introducti: responderunt, non fuisse iustum comitiorum rogatorem.

* Pub. Scipio Nasica, C. Martius Figulus Cons. anno DXCII.

11 Tum Gracchus, vt è patre audiebam, incensus ira, Itáne verò? ego non iustus, qui & consul rogaui, & augur, & auspicato? an vos Thusci, ac barbari auspiciorũ populi R. ius tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis? itaque tum illos exire iussit. Pòst autem ex prouincia literas ad collegium misit, se, cùm legeret libros, recordatum esse vitio sibi tabernaculum ⁿ captum fuisse in hortos Scipionis, quòd, cùm pomœrium postea intrasset, habendi senatus causa, in redeundo, cùm idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus: itaque vitio creatos esse consules. Augures rem ad senatum: senatus, vt abdicarent: consules abdicauerunt. Quæ quærimus exempla maiora? vir sapientissimus, atque haud scio an omniũ præstantissimus, peccatum suum, quod celari posset, confiteri maluit, quàm hærere in rep. religionem: consules summum imperium statim deponere, quàm id tenere punctum temporis cõtra religionem.

n v. c. *captũ fuisse, hortos Scipionis*, &c. L. *captũ fuisse in hortis Scipionis*, &c.

12 Magna augurum auctoritas. ᵒ Quid haruspicum ars, nónne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nónne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certè necesse est. Deorum autem interpretes sunt: deos igitur esse fateamur. At fortasse non omnia eueniunt, quæ prædicta sunt. ᵖ Ne ægri, quidem

o L. *Quid? harusp.*

p L. *Ne ag. quidẽ omnes conualescũt, idcirco ars nulla medicina est:*

quidem, quia non omnes conualeſcunt, idcirco ars nulla medicina eſt. Signa oſtenduntur à diis rerum futurarum. In his ſi qui errauerunt, non deorum natura, ſed hominum coniectura peccauit.[9] Itaque [q] inter omneis omnium gentium ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptũ, eſſe deos. Qua-
13 les ſint, varium eſt: eſſe nemo negat. ‖ * Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam, de qua modò dixi, quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fæcunditate terrarum, aliarumque
14 commoditatum complurium copia: ‖ tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideiſque imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis: tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum, pecudumque portentis: tum facibus viſis cæleſtibus: tum ſtellis iis, quas Græci cometas, noſtri [r] crinitas vocát: quę nuper bello * Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ: tum ſole geminato, quod, vt è patre audiui, Tuditano, & Aquillo conſulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt. quibus exterriti homines, vim quandam eſſe cæleſtem, & diuinam ſuſpicati
15 ſunt. ‖ quartam cauſam eſſe, eamque vel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cæli: ſolis, lunæ, ſiderúmque omnium diſtinctionem, [s] varietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe fortuita. Vt ſi quis in domũ aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum venerit:

q fort. *inter omneis omniũ gentium homines conſtat.*

* Altera diuiſionis pars.

r q. v. c. *cincinnatas*

* Bellũ hoc Marinum fuiſſe tradunt autores. vide Plin. li. 25.

s v. c. *vtilitatem*, mendoſè.

cùm videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multò magis in tantis motibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarũ rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil vnquam immensa, & infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. ‖ Chrysippus quidem, 16
quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, vt ab ipsa natura didicisse, non vt ipse reperisse videatur. *Si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit: est certè id quod illud efficit, homine melius. Atqui res cælestes, omnésque ea, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. est igitur id,*[t] *quo illa cõficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixerim, quàm deum? etenim si dij non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse, quàm se putet, desipientis arrogantia est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profectò deus.* ‖ An verò, si do- 17
mum magnam, pulchramque videris, non possis adduci, vt, etiã si dominum non videas, muribus illam, & [u] mustellis ædificatam putes: tantum verò ornatum mundi, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum cælestium, tantam vim, & magnitudinem maris, atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nónne planè desipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terram autem esse infimam, quam crassissimus circunfundat aër? vt ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus, atque vrbibus contingere videmus, [10] hebetiora vt sint hominum ingenia propter cæli plenio

t L. *à quo*

u al. *mustelis*.

ıleniorum naturam, hoc idem generi huma-
ıo euenerit, quod in terra, hoc est, in crassissi-
na regione mundi collocati sint. Et tamen ex
psa hominum solertia esse aliquam mentem,
ꝛ eam quidem acriorem, & diuinam, existi-
nare debemus. Vnde enim hanc homo arri-
uit: vt * ait apud Xenophontem Socrates.
Quin & humorem, & calorem, qui est fusus in
orpore, & terrenam ipsam viscerũ solidita-
em, animum denique illum spirabilem si quis
uærat vnde habemus, apparet: quòd aliud à
erra sumsimus, aliud ab humore, aliud ab
gne, aliud ab aëre eo,[x] quem spiritu ducimus.
llud autem, quod vincit hæc omnia, rationem
ico, &, si placet, pluribus verbis, mentem,
onsilium, cogitationem, prudentiam vbi in-
enimus? vnde sustulimus? an cetera mundus
ıbebit omnia, hoc vnum, quod plurimi est,
on habebit? atqui certè nihil omnium rerum
elius est mundo, nihil præstabilius, nihil pul-
ırius: nec solùm nihil est, sed nec cogitari
ıidem quidquam melius potest. Et, si ratione,
sapientia nihil est melius, necesse est hæc
esse in eo, quod optimum esse concedimus.
[y] Quid verò tanta rerum consentiens, con-
irans, continuata cognatio? quem non co-
t ea, quæ à me dicuntur, comprobare? pos-
tne vno tempore florere, deinde vicissim
ırtere terra? aut, tot rebus ipsis se immu-
ıtibus, solis accessus,[z] discessúsque solsti-
s, brumísque cognosci? aut æstus maritimi,
torumque angustiæ ortu, aut obitu lunæ
mmoueri? aut vna totius cæli conuersione
rsus astrorum dispares conseruari? hæc ita
ri omnibus inter se concinentibus mundi
rtibus profectò non possent, nisi ea vno di-
no, & continuato spiritu continerentur.
Atque hæc cùm vberiùs disputantur, & fu-
siùs, vt

* vide li. 3. vbi ad hæc Cotta respondet.

x al. *quem spiritum, dicimus*, non pl.

y L. *Quid verò? tanta rerum consentiẽs, cõsp. continu. cognatio, quem non coget, ea*, &c.

z al. *recessusq.*

fiùs, vt mihi est in animo facere, faciliùs effugiunt Academicorum [a] calumniam. cùm autem, vt Zeno solebat, breuiùs, angustiúsque concluduntur: tum apertiora sunt ad reprehendendum. Nam vt profluens amnis, aut vix, aut nullo modo: conclusa autem aqua, facilè corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur: angustia autem conclusæ orationis non facilè seipsa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat.

a v. c. *calũpniã.* mendosè.

‖ *Quod ratione vtitur, id melius est, quàm id, quod ratione non vtitur. Nihil autem mundo melius, ratione igitur mundus vtitur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum. similiter, beatum: similiter, æternum. Omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quidquam melius, ex quo efficitur, esse mundum deum. Idémque hoc modo: Nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentientes sunt. non igitur caret sensu mundus.* Pergit idem, & vrget angustiùs. *Nihil, inquit, quod animi, quódque rationis est expers, id generare ex se potest animantem, compotémque rationis. Mundus autem generat animantes, compotésque rationis. animans est igitur mundus, compósque rationis.* ‖ Idemque similitudine, vt sæpe solet, rationem conclusit hoc modo: *Si ex oliua modulatè canentes tibiæ nascerentur: non dubitares, quin esset in oliua tibicinis quædam scientia.* [b] *Quid si platani fidiculas ferrent numerosè sonantes? idem scilicet censeres, in platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans, sapiénsque indicetur, cùm ex se procreet animantes, atque sapientes?* Sed quoniam coepi secus agere, atque initiò dixeram: negatam enim hanc primam partem egere oratione, quòd esset omnibus perspicuum, deos esse: tamen id ipsum rationibus physicis confirmari volo. sic enim res se habet, vt omnia, quæ alantur,

22 (beside "Quod ratione vtitur, id melius est, quàm id,")

22 (beside "mans est igitur mundus, compósque rationis.‖ Idem-")

b al. *Quòd si platani fidic. ferr. numerosè sonãtes: idẽ*, &c.

23 (beside "creet animantes, atque sapientes? Sed quoniam")

lantur, & crescant, contineant in se vim caloris: sine qua neque ali possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum, & igneum, cietur, & agitur motu suo. quod autem alitur, & crescit, motu quodam vtitur certo, & æquabili: qui quamdiu remanet in nobis, tandiu sensus, & vita remanet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipsi, & exstinguimur. [c] Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore. negat enim vllum esse cibum tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur? cuius etiam in reliquiis inest calor iis, quas natura respuerit. Iam verò venæ, & arteriæ * micare non desinunt, quasi quodam igneo motu: animaduersúmque sæpe est, cùm cor animantis alicuius euulsum, ita mobiliter palpitaret, vt imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod viuit, siue animal, siue terra editum, id viuit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim in se habere vitalem per omnem mundum pertinentem. Atque id faciliùs cernemus, toto genere hoc igneo, [d] quod tranat omnia, subtiliùs explicato. [e] Omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fultæ sustinentur. quod primùm in terrena natura perspici potest. Nam & lapidum conflictu [f] atque tritu elici ignem videmus: & recenti fossione,

—terram fumare calentem,

atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quòd magna vis, terræ cauernis, contineatur caloris: eáque hieme sit densior: ob eamque causam, calorem insitum in terris contineat arctiùs. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri possit, omnia, quæ terra conciπat, semina, quæque ipsa ex se generata stirpibus

c al. *Et quidem Cl.*

* *σφύζειν*

d fort. *quod trameat omnia,*

e L. *Omnes igitur partes mundi, (tangam autem maximas) calore fulta sust.* & ita o.v.c.

f fort. *ac contritu*

bus infixa contineat, ea, temperatione caloris & oriri, & augescere. Atque aquæ etiam admistum esse calorem, primùm ipse liquor, tú aquæ declarat effusio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque niue, pruináque concresceret, nisi eadem se admisto calore liquefacta, & dilapsa diffunderet. Itaque & aquilonibus, reliquísque frigoribus adiectis durescit humor: & idem vicissim mollitur tepefactus, & g tabescit calore. Atque etiam maria agitata ventis ita tepescunt, vt intelligi facilè possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem. nec enim ille externus, & aduentitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cùm motu, atque exercitatione recalescunt. || [11] Ipse verò aër, qui natura est maximè frigidus, minimè est expers caloris. Ille verò & multò quidem calore h admistus est. ipse enim oritur ex respiratione aquarum. earum enim quasi vapor quidam aër habendus est. Is autem exsistit motu eius caloris, qui aquis continetur. Quam similitudinem cernere possumus in iis aquis, quæ efferuescunt i subditis ignibus. Iam verò reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura feruida est, & ceteris naturis omnibus salutarem impertit, & vitalem calorem. || Ex quo concluditur, cùm omnes mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili, paríque natura in tanta diuturnitate seruari: eóque magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneum, ita in omni fusum esse natura, vt in eo insit procreandi vis, & causa gignendi, à quo & animantia omnia & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, & augescere. || Natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eúmque tueatur, & ea quidem non sine sensu,

27 (beside "Ipse verò aër")
28 (beside "vitalem calorem")
29 (beside "Natura est igitur")

g τήκεται
h q.v.c. *admixtus est.*
i al. *subiectis*

ſenſu, atque ratione. omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, vt in homine mentem, in belua quiddam ſimile mentis. vnde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius. Itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniúmque rerum poteſtate, dominatúque digniſſimum. ‖ Videmus autem in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars vniuerſi ſit) ineſſe ſenſum, & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi eſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidem, atque maiora. Quocirca ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt; naturamque eam, quæ res omneis complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum eſſe mundum, omnemque vim mundi diuina natura contineri. [k] Atque mundi feruor ille, purior, perlucidior, mobiliórque multò, ob eáſque cauſas aptior ad ſenſus commouendos, quàm hic noſter calor, quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur, & vigent. ‖ Abſurdum eſt igitur dicere, cùm homines, beſtiæque hoc calore teneantur, & propterea moueantur, & ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu, qui integro, & puro, & libero, eodémque acerrimo & mobiliſſimo ardore teneatur: præſertim cùm is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte moueatur. Nam quid poteſt eſſe mundo valentius, quod pellat, atque moueat calorem eum, quo ille teneatur?

[k] V. C. *Atque etiam mundi ille feruor, purior, &c.*

Audiamus enim * Platonem, quasi 32
quedã deũ Philosophorũ: cui duos placet esse motus, vnũ suum, alterum [l] externum: esse autem diuinius, quod ipsum ex se sua sponte moueatur, quàm quod pulsu agitetur alieno. Hunc autem motũ in solis animis esse ponit, ab hís que principium motus esse ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte mouetur: animus sit necesse est. Ex quo efficitur, animantem esse mundum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quòd certè est mundus melior, quàm vlla natura. Vt enim nulla pars corporis nostri est, quæ non sit minor, quàm nosmetipsi sumus: sic mundum vniuersum pluris esse necesse est, quàm partem aliquam vniuersi. Quod si ita est, sapiens sit mundus necesse est. nam, ni ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse, quàm mundum omnem, oporteret. Atque 33
etiam si à primis, inchoatísque naturis ad vltimas, perfectásque volumus procedere, ad deorum naturam perueniamus necesse est. Primò enim animaduertimus, à natura sustineri ea, quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm vt ea alendo, atque augẽdo tueretur. Bestiis autem sensum, & motum de- 34
dit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutareis, à pestiferis recessũ homini hoc amplius, quòd addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, [12] qui tum [m] remitterentur, tum continerentur. Quartus autem gradus, & altissimus, eorum, qui natura boni, sapiẽtésque gignuntur: quibus à principio innascitur ratio recta, constánsque, quæ supra hominẽ putanda est, deóque tribuenda, id est, mundo: in quo necesse est perfectam illam, atq; absolútam inesse rationem.

* lib. 10. de leg. Atheniensis hospes ex motu sic probare nititur esse deos, ἔστω τοίνυν, ἡ μὲν ἕτερα δυναμένη κινεῖν κίνησις, ἑαυτὴν δὲ ἀδυνατοῦσα ἀεὶ μία τις. ἡ δὲ ἑαυτήν τ' ἀεὶ, καὶ ἕτερα δυναμένη κατὰ δὲ συγκρίσεις, ἔν τε διακρίσεσιν, αὔξαις δὲ καὶ τῷ ἐναντίῳ καὶ γενέσεσι καὶ φθοραῖς, ἀλλὰ μία τις αὐτῶν πασῶν κινήσεων.

l fort. *alienum:*

m for. *emitterentur.*

ationem. || Neque enim dici potest, in vlla rerum institutione non esse aliquid extremum, .tque perfectum. Vt enim in vite, vt in pecude nisi quæ vis obstitit) videmus naturam suo uodam itinere ad vltimum peruenire: atque t pictura, & fabrica, ceteræque artes habent uemdam absoluti operis effectum: sic in omni atura, ac multò etiam magis necesse est absolui aliquid, ac perfici. Etenim ceteris naturis nulta externa, quo minùs perficiantur, possunt bsistere: vniuersam autem naturam nulla res otest impedire: propterea quòd omneis naturas ipsa cohibet, & continet. Quocirca necesse st esse illum quartum, & altissimum gradum, uò nulla vis possit [n] accedere. || Is autem gra- us est, in quo rerum omniū natura ponitur: uæ quoniam talis est, vt præsit omnibus, & am nulla res possit impedire, necesse est, intelligentē esse mundum; & quidem etiam sapienem. Quid autem est inscitius, quàm aut eam aturā, quæ omneis res sit complexa, non optinam dici: aut, cùm sit optima, nō primùm aninantem esse, deinde rationis, & consilij comotem, postremò sapientem? quî enim aliter otest esse optima? neque enim, si stirpium sinilis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda t potiùs, quàm deterrima: nec verò, si rationis articeps sit, nec sit tamen à principio sapiens, on sit deterior mundi potiùs, quàm humana onditio. homo enim sapiens fieri potest: munus autem, si in æterno præteriti temporis spaio fuit insipiens, nūquam profectò sapientiam onsequetur. ita erit homine deterior. Quod uoniam absurdum est, & sapiens à principio nūdus, & deus habendus est. || Neque enim est uidquam aliud, præter mundum, cui nihil bsit: quódque vndique aptum, atque perfetum, expletúmque sit omnibus suis numeris,

n sic v. c. al. *accidere.*

* Idem 3. de finib.

o v.c. *quam in eculeo,*

p L. *quæ ex mobilissima. puriss.* & ita v. c.

& partibus. Scitè enim * Chrysippus, vt clypei
causa, inuolucrum: vaginam autem, gladij sic,
præter mundum, cetera omnia aliorum causa
esse generata, vt eas fruges, atque fructus, quos
terra gignit, animantium causa: animanteis
autem, hominum, vt equum, vehendi causa:
arandi, bouem: venandi, & custodiendi, canem.
Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum,
& imitandum, nullo modo perfectus,
sed quædam particula perfecti. || Sed 38
mundus, quoniam omnia complexus est, nec
est quidquam, quod non insit in eo, perfectus
vndique est. Quid igitur potest ei deesse, quod
est optimum: nihil autem est mente, & ratione
melius. ergo hæc mundo deesse non possunt.
Bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines
adiungens, omnia in perfectis, & maturis
docet esse meliora, vt in equo, o quàm
in equulo: in cane, quàm in catulo: in viro,
quam in puero: item quod in omni mundo
optimum sit, id in perfecto aliquo, atque absoluto
esse debere. || Est autem mundo nihil 39
perfectius: nihil virtute melius. Igitur mundi
est propria virtus. Nec verò hominis natura
perfecta est: & efficitur tamen in homine virtus.
Quanto igitur in mundo faciliùs? est ergo
in eo virtus. sapiens igitur est: & propterea
deus. Atque hac mundi diuinitate perfecta, tribuenda
est sideribus eadem diuinitas: p quæ ex
nobilissima purissimáque ętheris parte gignuntur,
neque vlla præterea sunt admista natura,
totáq; sunt calida, atque perlucida: vt ea quoque
rectissimè & animantia esse, & sentire, atque
intelligere dicantur. || Atque ea quidem tota 40
esse ignea duorum sensuum testimonio confirmari
Cleanthes putat, tactus, & oculorum.
Nam solis candor illustrior, quàm vllus ignis,
quippe qui immenso mũdo tam longè, latéque
collucceat:

colluceat:& is eius tactus est, q non vt tepefa- q fort. vt
ciat solùm, sed etiam sæpe comburat. Quorum non tepef.
neutrum faceret, nisi esset igneus. Ergo, inquit,
cùm sol igneus sit, Oceaníque alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est, aut ei similis sit igni, quẽ adhibemus ad vsum, atque ad victũ: aut ei, qui corporibus animantium continetur. Atque hic noster ignis, quem vsus vitæ requirit, confector est, & consumtor omnium, idémque quocumque inuasit, cuncta disturbat ac dissipat. Contrà ille corporeus, vitalis, & salutaris, omnia conseruat, alit, auget, sustinet, sensúq; afficit. Negat ergo esse dubium, horum igniũ sol veri similis sit, cum is quoque efficiat, vt omnia floreãt, & in suo quæque genere pubescãt. Quare cùm solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantiũ: solem quoque animantem esse oportet, & quidem reliqua astra, quæ oriãtur in ardore cælesti, qui æther, vel cælum

41 nominatur.‖Cum igitur r aliorũ animantium: r al. aliarum anim.
ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aëre aliorum: absurdũ esse Aristoteli videtur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullũ putare. Sidera autem ętherеum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur, & viget: necesse est quod animal in eo gignatur, idem quoq; sensu acerrimo, & mobilitate celerrima esse. Quare cum in ęthere astra gignantur, consentaneũ est, in iis sensum inesse, & intelligentiã. Ex quo efficitur, in deorum numero astra esse ducenda. Etenim licet videre acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër sit purus, ac tenuis, quàm illorum,

42 qui vtantur crasso cælo, atq; concreto. ‖ Quinetiã cibo, quo vtare, interesse aliquid ad mentis aciem putant. Probabile est igitur præstan-

tem intelligentiam in sideribus esse, quæ & æthercam mundi partem incolant, & marinis, terrenísque humoribus longo interuallo extenuatis, alantur. Sensum autem astrorum, atque intelligentiam maximè declarat ordo eorum, atque constantia. nihil est enim, quod ratione, & numero moueri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem siderum, & in omni æternitate constantia, neque naturã significat: [13] s est enim plena rationis: neque fortunã, quæ amica varietati constantiam respuit. Sequitur ergo, vt ipsa sua spõte, suo sensu, ac diuinitate moueantur. ‖ Nec verò * Aristoteles non laudandus in 44 eo, quòd omnia, quæ mouẽtur, aut natura moueri censuit, aut vi, aut voluntate: moueri autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem natura mouerẽtur, hæc aut pondere deorsum, ac leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris cõtingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur. Nec verò dici potest vi quadam maiore fieri, vt contra naturam astra moueantur. quæ enim potest maior esse? restat igitur, vt motus astrorum sit voluntarius. Quæ qui videat, non indoctè solùm, verùm etiam impiè faciat, si deos esse neget. Nec sanè multum interest, vtrùm id neget, an eos omni procuratione, atque actione priuet, mihi enim t qui nihil agit, esse omnino non videtur. Esse igitur deos ita perspicuum est, vt, id qui neget, vix eum sanæ mentis existimem. ‖ [14] * u Sanè restat, vt, qualis eorum natura sit, 45 cõsideremus: in quo nihil est difficilius, quàm à consuetudine oculorum aciem mentis adducere. ea difficultas induxit & vulgò imperitos, & simileis Philosophos imperitorum, vt nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de diis immortalibus cogitare. Cuius opinionis leuitas.

s fort. *est enim expers tat.*

* 2. Physic. 2. de anima & 1. de cælo.

t τὸ ἐνεργεῖν τῷ εἶναι ἀκολουθεῖ.

* QVALES SINT DII.

u L. delet hic aduerbium, *Sanè*

levitas confutata à Cotta non desiderat ˣ ora- x q.v.c. *ra-*
tionem meam. Sed cùm talem esse deum [15] cer- *tionē meam.*
ta notione animi præsentiamus, primum vt sit non placet
animans, deinde vt in omni natura nihil eo sit
præstantius: ad hanc præsensionem, notionémque nostram, nihil video, quòd potiùs accommodem, quàm vt primùm hunc ipsum mundum, quo nihil fieri excellentius potest, ani-
46 mantem esse, & deum iudicem. || Hic quàm volet Epicurus iocetur, homo non aptissimus ad iocandum, miniméque respiciens patriam: & dicat, se non posse intelligere, qualis sit volubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat, numquam me mouebit. Placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem aliquam esse naturam, qua nihil sit melius. Mundo autem certè nihil est melius. Nec dubium, quin, quod animans sit, habeátque sensum, & rationé, & mentem, id sit melius, quàm id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis mundum esse compo-
47 tem. Qua ratione, deum esse mundum, concluditur. || Sed hæc paulò pòst faciliùs cognoscentur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit. Interea, Vellei, noli, quæso, præ te ferre, nos planè experteis esse doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm sphæram, videri. Nouum etiam oculorum iudiciú habetis. Sed sint ista pulchriora, duntaxat adspectu: quòd mihi tamé ipsum non videtur: quid enim pulchrius ea figura, quæ sola omneis alias figuras complexa continet, quæque
nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, y sic o.v.c.
nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil vul. *quàm*
eminés, ʸ nihil lacunosum? * cúmque duæ for- *laciniosum?*
mæ præstantes sint, ex solidis, globus (sic enim * vide Ari-
σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem, stot. 2. de
circulus, aut orbis, qui κύκλος Græcè dicitur, cælo.

his duabus formis cõtingit solis, vt omnes earum partes sint inter se simillimæ, à medióque tantum absit extremũ, quàm tum idem à summo. Quo nihil fieri potest aptius. ‖ Sed si hęc nõ 48 videtis, quia numquam eruditum illum puluerem attigistis: [16] [z] anne hoc physici quidé intelligere potuistis hanc æqualitatem motus, constantiámque ordinũ in alia figura non potuisse seruari? Itaque nihil potest esse indoctius, quàm quod à vobis affirmari solet. Nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis, nam posse fieri, vt sit alia figura: innumerabileísque mundos, alios aliarum esse formarum. Quæ,[17] si bis bina quot essent, didicisset Epicurus, certè non diceret. Sed dum palato, quid sit optimum, iudicat, cæli [a] palatium (vt ait Ennius) non suspexit. ‖ Nam, cùm duo 49 sint genera siderum: quorum alterum spatiis immutabilibus ab ortu ad occasum cõmeans, nullum vmquã cursus sui vestigium inflectat: alterum autem continuas conuersiones duas iisdem spatiis, cursibúsque conficiat: ex vtraque re & mundi volubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotũdi ambitus cognoscuntur: primúsque sol, qui astrorum obtinet principatum, ita mouetur, vt cùm terras larga luce compleuerit, easdem modò his, modò illis partibus opacet. ‖ Ipsa enim 50 vmbra terræ soli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem est æquabilitas, quæ diurnorum: eiusdémque solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant: [18] circuitus enim [b] solis orbium v. defectibus & I. x. & ccc. quarta ferè diei parte addita, conuersionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septentriones, tum ad meridiem, æstates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum

z L. *an ne hoc quidem, physici intelligere pot.*

a L. *palatũ,*

b L. *solis orbium* v. & I. x. & ccc. *quarta ferè diei parte addita*, &c.

quorum alterum hiemi senescenti adiunctum
est, alterum æstati. Ita ex quatuor temporum
mutationibus omnium, quæ terra, marique gi-
51 gnuntur, initia, causæque ducuntur. ‖ Iam solis
annuos cursus spatiis menstruis luna cõsequi-
tur: cuius tenuissimum lumen facit proximus
accessus ad solem, c digressus autem longissi-
mus quisque plenissimum. Neque solùm eius
species, ac forma mutatur tum crescendo, tum
defectibus in initia recurrendo, sed etiam re-
gio, quæ tum est d aquilonalis, tum australis.
In lunæ quoque cursu est brumæ quædam, &
solstitij similitudo: multaque ab ea manant, &
fluunt, quibus & animãtes alantur, augescant-
que, & pubescant, maturitatemque assequan-
52 tur, quæ oriuntur è terra. ‖ Maximè verò admi-
rabiles sunt motus earum * quinque stellarum,
quæ falsò vocantur errantes. nihil errat quod
in omni æternitate conseruat progressus, & re-
gressus, reliquósque motus constanteis, & ra-
tos. Quod eo est admirabilius in his stellis,
quas dicimus, quia tum occultãtur, tum rursus
aperiuntur, tum abeunt, tum recedunt, tum an-
tecedunt, tum subsequuntur, tum celeriùs mo-
uentur, tum tardiùs, tum omnino ne mouen-
tur quidem, sed ad quoddam tempus insistunt.
Quarum ex disparibus motionibus magnum
annum Mathematici nominauerunt: qui tum
efficitur, cũ solis, & lunæ, & quinque errãtium
ad eandem inter se comparationem confectis
53 omnium spatiis est facta cõuersio. ‖ Quæ quàm
longa sit, * magna quæstio est: esse verò certam
& definitam, necesse est. Nam ea, quæ Saturni
stella dicitur, e φαίνων que à Græcis nominatur,
quæ à terra abest plurimùm, xxx. ferè annis
cursum suum conficit. In quo cursu multa mi-
rabiliter efficiens, tum antecedendo, tum re-
tardando, tum vespertinis temporibus delite-

c L. *degressus*

d L. *aquilonaris*.

* Hic locus ex Platonis l. 7. de leg. est traductus, περιέχον, inquit, καὶ γάρ ἐστι τοῦτο ἄριστοι, τὸ δόγμα ὀρθὸν περὶ σελήνης τε καὶ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων, ὥς ἄρα πλανᾶταί ποτε, πᾶν δὲ τοὐναντίον ἔχει τούτου· τὴν αὐτὴν γὰρ ταὐτῶν ὁδὸν ἕκαστον, καὶ οὐ πόλλας ἀλλὰ μίαν κύκλῳ διεξέρχεται.

* Vide Plutar. li. 2. de plac. c. 32.

e v. c. *Phænonque*

scendo, tum matutinis rursum se aperiendo, nihil inmutat sempiternis sæculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propiùs à terra Iouis stella fertur, quæ [f] φαίθων dicitur: eáque eundem XII. signorum orbem annis XII. conficit, easdémque quas Saturni stella efficit in cursu varietates. ‖ Huic autem proximum inferiorem 54
orbem tenet [g] πυρόεις, quæ stella Martis appellatur: eáque IIII. & XX. mensibus, VI. vt opinor, diebus minùs, eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. infra hanc autem stella Mercurij est. ea [h] στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè vertente signiferum lustrat orbem, neque à sole longius vmquā vnius signi interuallo discedit, tum anteuertens, tum subsequens. Infima est quinque errantium, terræque proxima, stella Veneris, quæ [i] φωσφόρος Græcè, Lucifer Latinè, dicitur, cùm antegreditur solem:[19] cum subsequitur autē, Hesperos. Ea cursum anno conficit, & * latitudinem lustrans signiferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt stellæ superiores: neque vmquam ab sole duorum signorum interuallo longiùs discedit tum antecedēs, tum subsequens. ‖ Hanc 55
igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam variis cursibus in omni æternitate conuenientiam temporum non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. Quæ cùm in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non in deorum numero reponere. Nec verò stellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non significant eandem mentem, atque prudentiam: quarum est quotidiana, conueniens, constánsque conuersio: nec habent æthereos cursus, neque cælo inhærentes, vt plerique dicunt physicæ rationis ignari. non est enim ætheris ea natura, vt vi sua stellas complexa contorqueat. nam tenuis, ac per

[f] v.c. *Phaethon*

[g] v. c. *Pyrois*,

[h] v. c. *stilbon*

[i] q.v.c. *phosphoros* q. al. *fosphoros*

* Latitudo stellæ est à linea ecliptica, id est, à medio signiferi: lōgitudo verò, ab initio Arietis distantia.

ec perlucens,& æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continendas videtur.
56 || Habent igitur suam sphæram stellæ inerrantes ab ætherea coniunctione secretam, & liberam. Earum autem perennes cursus, atque perpetui, cum admirabili, incredibilíque constantia, declarant in his vim, & mentem esse diuinam: vt hæc ipsa qui non sentiat deorum vim habere, is nihil omnino sensurus esse videatur. Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest: contráque omnis ordo, veritas, ratio, constantia. [k] Quæ-que his vacant, ea mentita, & falsa, plenáque erroris eunt circum terras, infra lunam: quæ omnium vltima est, in terrísque versatur. Cælestem ergo admirabilem ordinem, incredibilémque constantiam, ex qua conseruatio, & salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse mentis expers habédus est.
57 || Haud ergo, vt opinor, errauero, si à principe inuestigandæ veritatis, huius disputationis principium duxero. * Zeno igitur ita naturam definit, vt eam dicat, ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via. censet enim artis maximè proprium esse, creare, & gignere, quódque in operibus nostrarũ artium manus efficiat, id multò artificiosiùs naturam efficere, id est, vt dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa est, quòd habet quasi viam quãdam, & sectam, quam sequatur.
58 || Ipsius verò mundi, qui omnia complexu suo coërcet, & continet, natura non artificiosa solùm, sed planè artifex ab eodem Zenone dicitur, consultrix, & prouida vtilitatum, opportunitatúmque omnium. Atque vt ceteræ naturæ suis seminibus quæque gignuntur, augescunt, continentur: sic natura mundi om-

[k] L. *Quæque his vacant, ementita, & falsa,* &c. & ita v. c. & nonnulli impressi.

* Sic Plutarc. li. 1. de Plac. c. 7. οἱ ϛωικοὶ κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται, πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον, ἐπὶ γένεσιν κόσμου ἐμπεριειληφὸς πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους.

neis motus habet voluntarios, conatúsque, & appetitiones, quas [l] ὁρμὰς Græci vocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, vt nosmet ipsi, qui animis mouemur, & sensibus. Talis igitur mens mundi cùm sit, ob eámque causam prouidentia appellari rectè possit (Græcè enim [m] πρόνοια dicitur) hæc potissimùm prouidet, & in his maximè est occupata, primùm vt mundus quàm aptissimus sit ad permanendū, deinde vt nulla re egeat, maximè autem vt in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus.

l v.c. *hormas*

m v.c. *pronoea*

‖ Dictum est de vniuerso mundo, dictum est etiam de sideribus: vt iam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso, ac molesto. Non enim venis, & neruis, & ossibus continentur, nec iis escis, aut potionibus vescuntur, vt aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus sunt, vt aut casus, aut ictus extimescant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus [20] monogrammos deos, & nihil agenteis commentus est. 59

‖ Illi autem pulcherrima forma præditi, purissimáque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderantúrque cursus, vt ad omnia conseruanda, & tuenda consensisse videantur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa & à Græcis sapientibus, & à maioribus nostris constitutæ, nominatæque sunt. quidquid enim magnam vtilitatem generi afferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quòd erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant: vt cùm fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentij, 60

„ *Sine Cerere, & Libero friget Venus.*

‖ Tum

61 || Tum autem res ipsa, in qua vis inest maior
aliqua, sic appellatur, vt ea ipsa vis nominetur
deus, vt Fides, vt Mens: quas in Capitolio dedi-
catas videmus proximè à M. [n] Aemilio Scauro,
antè autem [o] ab Attilio Calatino erat [p] Fides
consecrata. Vides Virtutis templum, vides Ho-
noris à M. Marcello renouatum: quod multis
antè annis erat bello Ligustico à Q. Maximo
dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Con-
cordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium
rerum quia vis erat tanta, vt sine deo regi non
posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo
ex genere, * Cupidinis, & Voluptatis, & Luben-
tinæ Veneris vocabula consecrata sunt, vitio-
sarum rerum, neque naturalium: quamquam
Velleius aliter existimat: sed tamen ea ipsa vitia
62 naturam vehementiùs sæpe pulsant. || Vtilitatem
igitur magnitudine constituti sunt ij dij, qui
vtilitates quasque gignebant. Atque his quidem
nominibus, quæ paulò antè dicta sunt à me,
quæ vis sit in quoque declaratur deo. Suscepit
autem vita hominum, consuetudoque commu-
nis, vt beneficiis excellenteis viros in cœlum
fama, ac voluntate tollerent. Hinc Hercules,
hinc Castor, & Pollux, hinc Aesculapius, hinc
Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum,
non eum, quem nostri maiores augustè, sanctéq;
Liberum cum Cerere, & Libera consecraue-
runt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi po-
test. Sed quòd ex nobis natos, liberos appella-
mus, idcircò Cerere nati, nominati sunt, Liber,
& Libera: [q] quod in Libero seruant, in Libera
non item. Hinc etiam Romulus, quem quidem
eundem esse Quirinum putant: quorum cùm
remanerent animi, atque æternitate fruerentur,
dij ritè sunt habiti, cùm & optimi essent, &
63 æterni. || Alia quoque ex ratione, & quidem
physica, magna fluxit multitudo deorum: qui
induti

n v. c. *Aemilio*
o L. *ab Atilio Calatino* & ita v. c.
p fort. *Spes*
* Vide Lactant. lib. 1. instit. cap. 15. 1. Tuscul. quæst. & 2. de Leg.
q v. c. *quod in Libera seruant, in Libero nō item.*

induti specie humana fabulas, poëtis suppeditauerunt, hominum autem vitam superstitione omni referserunt. Atque hic locus à Zenone tractatus, pòst à Cleanthe, & Chrysippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam oppleuit, exsectum cœlum à filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipsum, à filio Ioue. Physica ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas. ‖ cœlestem enim, altissimam, æthereamque naturam, id est, igneam, 64
quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem, eum esse voluerunt, qui cursum, & conuersionem spatiorum, ac temporum contineret: qui deus Græcè idipsum nomen habet. Κρόνος enim
r L. *dicitur:* & ita v.c. [r] eiicitur: qui est idem χρόνος, temporis spatium. * Saturnus autem est appellatus, quòd
* Vide Lactant. I. Instit. cap. 12. saturetur annis. ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur. Vinctus est autem à Ioue, ne immoderatos cursus haberet, atque vt eum siderum
s q. v. c. *vinclis* [s] vinculis alligaret. Sed ipse Iupiter, id est, iuuans pater, quem conuersis casibus appellamus à iuuando Iouem, à poëtis pater diuumq; hominumq; dicitur: à maioribus autem nostris optimus, maximus, & quidem antè optimus, id est, beneficentissimus, quàm maximus, quia
t fort. *hominibus,* maius est, certeque gratius, prodesse [t] omnibus, quàm opes magnas habere. ‖ Hunc igitur Ennius, vt suprà dixi, nuncupat ita dicens, 65

„ [22] *Adspice hoc sublime candens quem inuocant omnes Iouem.*

Planiusque alio loco idem,

u L. *quod lucet,* „ *Cui, quod in me est, exsecrabor hoc,* [u] *quo lucet, quidquid est.*

hunc etiam augures nostri cùm dicunt, Ioue fulgente,

fulgente, tonante: dicunt enim, cœlo fulgente, tonante. Euripides autem, vt multa præclarè, sic hoc breuiter,

,, [x] *Vides sublime fusum, immoderatum æthera,*
,, *Qui tenero terram [y] circumuectu amplectitur:*
,, *Hunc summum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.*

66 ‖ Aër autem, vt Stoici disputant, interiectus inter mare, & cœlum, Iunonis nomine consecratur: quæ est soror, & coniux Iouis, [z] quod & similitudo est ætheris, & cum eo summa coniunctio. Effœminarunt autem eum, Iunonique tribuerunt, quòd nihil est eo mollius. Sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua restabat, & terra, vt essent ex fabulis tria regna diuisa. [24] Datum est igitur [a] Neptuno alterum Iouis, vt volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, vt Portunus à portu, sic Neptunus [b] à nando, paulùm primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura, Diti patri dedicata est: qui Dis, vt apud Græcos [c] πλȣ́των, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. Is rapuit Proserpinam, quæ Græcorum nomen est. ea enim est, quæ [d] περσεφόνη Græcè nominatur: quam frugum semen esse volunt, absconditamque quæri à matre fingunt. ‖ Mater autem est à ge-
67 rendis frugibus Ceres, tanquam Geres: casuque prima litera itidem immutata, vt à Græcis. nam ab illis quoque [e] δημήτηρ, quasi [f] γημήτηρ nominata est. Iam qui magna verteret, Mauors: Minerua autem, quæ vel minueret, vel minaretur. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in sacrificando Ianum esse voluerunt: quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitiones peruiæ, Iani: foresque in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominantur. Nam Vestæ nomen

x Ὁρᾷς τὸν ὑψȣ̃ τόνδ᾽ ἄπειρον αἰθέρα, Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ᾽ ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις. Τȣ̃τον νόμιζε, τὸν δ᾽ ἡγȣ̃ θεόν.

y L. *circumiectu amplectitur*: & ita v.c.

z L. *quòd ei & similitudo*

a L. *Neptuno alteri Iouis, vt volunt, fratri,*

b L. *immò à nubendo, vel nuptu.* Vide Lips. Satur. Ser. lib. I. cap. 2.

c v.c. *Pluto,*

d v.c. *Persefone*

e *Demeter,*

f *Gemeter,*

g L. *à Græcis est: ea est enim.*

h al. *sic apud nos Iunonem*

i L. *anniuaga*

k L. *afuisset domo.* & ita v.c.

nomen [g] à Græcis: ea est enim, quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. ‖ Nec longè absunt ab hac vi dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim omne, siue vescuntur homines, penus) siue ab eo, quòd penitùs insident: ex quo etiam penetrales à poëtis vocantur. Iam Apollinis nomen, est Græcum: quem Solem esse volunt: Dianam autem, & Lunam, eandem esse putant: cùm Sol dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus: vel quia, cùm est exortus, obscuritatis omnibus solus apparet: Luna à lucendo nominata sit. eadem est enim Lucina: itaque, vt apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, [h] sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadem [25] Diana [i] omniuaga dicitur, non à venando, sed quòd in septem numeratur tanquam vagantibus. 68

‖ Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quòd ij maturescunt aut septem nonnunquam, aut plerumq; nouem lunæ cursibus: qui quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur. Concinneque, vt multa, Timæus: qui cùm in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse: adiunxit, minimè id esse mirandum, quòd Diana, cùm in partu Olympiadis adesse voluisset, [k] abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omneis veniret, Venerem nostri nominauerunt: atque ex ea potiùs venustas, quàm Venus ex venustate. 69

‖ Videtísne igitur, vt à physicis rebus, benè, atque vtiliter inuentis, tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pœnè anileis. & formæ enim nobis deorum, 70

deorum,& ætates, & vestitus, ornatusque noti sunt : genera præterea, coniugia,cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. nam & perturbatis animis inducuntur : accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias : nec verò, vt fabulæ ferunt, dij bellis, præliisque caruerunt: nec solùm, vt apud Homerum, cùm duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent : sed etiam, vt, cùm Titanis, vt cùm Gigantibus, propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur, & creduntur stultissimè, & plena sunt

71 futilitatis, summæque leuitatis. ‖ Sed tamen, his fabulis spretis, ac repudiatis, deus [l] pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia,poterunt intelligi, qui, qualesque sint, quoque eos nomine consuetudo nuncupauerit, quos deos & venerari, & colere [m] debemus. Cultus autem deorum, est optimus,idemq; castissimus,atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, vt eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & voce veneremur. non enim Philosophi solùm, verumetiam maiores nostri superstitionem à

72 religione [n] separauerunt. ‖ Nam qui totos dies precabantur,& immolabant, [o] vt sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen posteà latiùs patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter [p] pertractarent, & tanquam relegerent,sunt dicti religiosi ex relegendo,vt elegantes ex eligendo, tanquam à diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem,quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum vitij nomen,alterum laudis. * Ac mihi videor satis, & esse deos, & quales

73 essent,ostendisse. ‖ * Proximum est,vt doceam, deorum

[l] *διήκων*

[m] fort. *debeamus*.

[n] L. *separarunt*.

[o] L. *vt sibi sui liberi superstites* & ita v. c.

[p] L. *retractarent*, & ita v.c.

* PROVIDENTIA deorum.

deorum

deorum prouidentia mundum adminiſtrari. Magnus ſanè locus,& à veſtris,Cotta, vexatus: ac nimirum vobiſcum omne certamen eſt.Nam vobis,Vellei,minùs notum eſt,quemadmodum quidque dicatur. Veſtra enim ſolùm legitis, veſtra amatis: ceteros cauſa incognita q condemnatis. Velut à teipſo, heſterno die, dictum eſt,anum fatidicam r πρόνοιαν à Stoicis induci, id eſt, prouidentiam. Quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his prouidentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat: ſed id præciſè dicitur. ‖ Vt,ſi quis dicat,Athenienſium rempub. 74
conſilio regi, deſit illud, Ariopagi: ſic, cùm dicimus, prouidentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitror,deorum.Plenè autem,& perfectè ſic dici exiſtimato, prouidentia deorum mundum adminiſtrari. Ita ſalem iſtum, quo caret veſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere:& mehercule,ſi me audiatis, s ne experiamini quidem. Non decet: non datum eſt: non poteſtis. Nec verò hoc in te vnum conuenit, moribus domeſticis, ac noſtrorum hominum vrbanitate limatum: ſed cùm in reliquos veſtros, tum in eum maximè, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine literis, inſultantem in omneis, ſine acumine vllo, ſine auctoritate, ſine lepôre. ‖ Dico igitur prouidentia deorum 75
mundum, & omneis mundi parteis & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari: * eamque diſputationem treis in parteis noſtri ferè diuidunt: quarum pars prima eſt,quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet eſſe deos: quo conceſſo, confitendum eſt, eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem,quæ docet, omneis res ſubiectas eſſe naturæ ſentienti, ab eaque omnia pulcherrimè geri. Quo conſtituto,ſequitur ab * animantibus principiis eam

q v. c. *condempnatis.* mendosè.

r v. c. *pronœam*

s fort. *ne experimini quidem.*

* Vide Lactant. lib. de ira Dei, c.9. & diuinar. inſtit.. lib.3. cap.7.

* Hæc duo principia ſic explicat Laërtius, δοκεῖ δ' αὐτοῖς ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον. τὸ μὲν οὖν εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν τὴν ὕλην. τὸ δὲ ποιοῦν τὸν ἐν αὐτῇ λόγον, τὸν θεόν. τοῦτον γὰρ ὄντα ἀΐδιον διὰ πάσης αὐτῆς δημιουργεῖν ἕκαστα.

eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cœlestium, atque

76 terrestrium. ‖ Primùm igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra. & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum. Nihil est autem præclarius mundi administratione: deorum igitur consilio administratur mundus. Quod si aliter est, aliquid profectò sit necesse est melius, & maiore vi præditum, [t] quàm deos, quale id cumque est, siue inanima natura, siue necessitas vi magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus.

t L. quàm deus,

77 ‖ Non est igitur natura deorum præpotens, neque excellens, siquidem ea subiecta est ei vel necessitati, vel naturæ, qua cælum, maria, 24 [u] terræque regantur. Nihil autem est præstantius deo. ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obediens, aut subiectus deus. Omnem ergo regit ipse naturam. Etenim si concedimus, intelligenteis esse deos, concedimus etiam prouidenteis, & rerum quidem maximarum. Ergo verùm ignorant, quæ res maximæ sint, quoque hæ modo tractandæ, & tuendæ, an vim non habent, qua tantas res sustineant, & gerant? at & ignoratio rerum, aliena naturæ deorum est, & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minimè cadit in maiestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum prouidentia mundum administrari.

u L. terræ regantur. & ita v.c.

78 ‖ Atqui necesse est, cùm sint dij, si modò sint, vt profectò sunt, animanteis esse, nec solùm animanteis, sed etiam rationis compotes, inter séq; quasi ciuili conciliatione, & societate coniunctos, vnum mundum, vt communem remp. atque vrbem aliquam [x] regenteis. Sequitur, vt eadem sit in his, quæ in

x v. c. regentus.

y v.c. vna-
que

genere humano, ratio, eadem veritas y vtrobique sit, eadémq; lex: quæ est recti præceptio, prauíq; depulsio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoq; & mentem à diis ad homines peruenisse: ob eámq; causam maiorum institutis mens, fides, virtus, concordia, consecratæ, & publicè dedicatæ sunt. § Quæ quî conuenit penes deos esse 79.
negare, cùm eorum augusta, & sancta simulacra veneremur? quòd si inest in hominum genere mens, fides, virtus, cõcordia: vnde hæc in terras, nisi à superis, defluere potuerunt: cúmque sit in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est, deos hæc ipsa habere maiora, nec habere solùm, sed etiam his vti in maximis, & optimis rebus. Nihil autem est nec maius, nec melius mundo. necesse est ergo eum deorum consilio, & prouidentia administrari. ‖ Postremò cùm 80.
satis docuerimus, hos esse deos, quorũ insignem vim, & illustrem faciem videremus, solem dico, & lunam, & vagas stellas, & inerranteis, & cœlum, & mundum ipsum, & earum rerum vim, quæ inessent in omni mundo cum magno vsu, & cõmoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente, atque prouidentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, vt doceam, omnia subiecta esse naturæ, eáq; ab ea pulcherrimè regi. ‖ Sed quid sit ipsa NATVRA, 81.
explicãdum est antè breuiter,[25] quo faciliùs id, quod docere volumus, intelligi possit. Namque alij naturam censent esse vim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios: alij autem, vim participem rationis, atque ordinis, tanquam via progredientem, declarantémque, quid cuiusq; rei causa efficiat, quid sequatur, cuius solertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando. seminis enim vim esse tantam, vt id, quamquam sit perexiguum, tamen si inciderit in concipientem,

compre

comprehendentémque naturam, nactúmque si materiam, qua ali, augeríque possit, ita fingat, & efficiat in suo quidque genere, partim vt tantummodò per stirpeis alantur suas, partim vt moueri etiam, & sentire, & appetere possint, &
82 ex sese similia sui gignere. ‖ Sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, * vt Epicurus, qui ita diuidit, omnium, quæ sint, naturam, esse corpora, & inane, quæque his accidant. Sed nos cùm dicimus natura constare, administraríque mundum, non ita dicimus, vt glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiusmodi, 26 nulla cohærendi natura, sed vt arborem, vt animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo
83 apparet, & artis quædam similitudo. ‖ Quód si ea, quæ à terra stirpibus continentur, arte naturæ viuunt, & vigent: profectò ipsa terra eadem vi continetur, & arte naturæ, quippe quæ grauidata seminibus, omnia pariat, & fundat ex sese, stirpeis amplexa alat, & augeat, ipsáq; alatur vicissim à superis, externísque naturis. Eiusdémque exspirationibus aër alitur, & æther, & omnia sidera. Ita, si terra natura tenetur, & viget, eadem ratio in reliquo mundo est. stirpes enim terræ inhærent. animantes autem [a] à spiratione aëris sustinentur: ipséque aër nobiscum videt, nobiscum audit, nobiscum sonat. nihil enim eorum sine eo fieri potest. Quin etiam & mouetur nobiscum. quacumque enim imus, quacumque mouemur, videtur quasi locum
84 dare, & cedere. ‖ Quæque in medium locum mundi, qui est infimus, & quæ à medio in superum, quæque conuersione rotunda circum medium ferũtur, ea continentem mundi efficiunt, vnámque naturam. Et cùm quatuor sint genera corporũ, vicissitudine eorum mundi cõtinuata natura est. Nam ex terra, aqua: ex aqua, oritur aër: ex aëre, æther: deinde retrorsum vicissim ex

* Vide hoc dogma apud Plutarch. lib. 1. de plac. c. 3.

a v. c. *adspiratione aëris sustinentur:* & ita L.

æthere, aër: ex aëre, aqua: ex aqua, terra infima. Sic [b] naturis his, ex quibus omnia constant, sursum, deorsum, vltrò, citróq; commeantibus, mundi partium coniunctio continetur. ‖ Quæ 85 aut sempiterna sit necesse est, hoc eodẽ ornatu, quem videmus: aut certè perdiuturna, permanens ad longinquũ, & immensum penè tempus. Quorum vtrũuis vt sit, sequitur, natura mũdum administrari. Quæ enim classium nauigatio, aut quæ instructio exercitus, aut rursus (vt ea, quæ natura efficit, cõferamus) quæ procreatio vitis, aut arboris, quæ porrò animantis figura, cõformatióque membrorũ, tantam naturæ solertiam significat, quantam ipse mũdus? aut igitur nihil est, [c] ꝙ sentiente natura regatur: aut mundum regi cõfitendum est. ‖ Etenim qui reliquas na- 86 turas omneis, earúmque semina contineat, quî pôtest ipse non natura administrari? [d] vt, si quis denteis, & pubertatem natura dicat exsistere: ipsum autem hominem, cui ea exsistant, non constare natura: non intelligat, ea, quæ efferant aliquid ex sese, perfectiorem habere naturam, quàm ea, quæ ex iis efferantur. Omnium autem rerum, quæ natura administrantur, seminator, & sator, & parens, vt ita dicam, atque educator, & altor est mundus: omniaque, sicut membra, & parteis suas, nutricatur, & continet. Quòd si mundi partes natura administrantur, necesse est mundum ipsum natura administrari: cuius quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est. ‖ Doceat ergo aliquis potuisse melius. Sed 87 nemo vnquam docebit: &, si quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit. Quòd si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, vt neque ad vsum meliores potuerint esse, neque ad speciem

b φύσεις ταύταις,

c L. *quod à sentiente natura*

d v. c. *vt siquidem eu,*

ciem pulchriores: videamus, vtrùm ea fortuita sint, an eo statu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, diuináque prouidentia. Si ergo meliora sunt ea, quę natura, quàm illa, quæ arte perfecta sunt: nec ars efficit quidquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habenda. Quî igitur conuenit, signum, aut tabulam pictam cùm adspexeris, scire adhibitam esse artem: cumque procul cursum nauigij videris, non dubitare, quin id ratione, atque arte moueatur: aut cùm solarium vel descriptum,[e] aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui & has ipsas arteis, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilij,

88 & rationis esse expertem putare? ‖ quòd si in Scythiam, aut Britanniam, sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cuius singulæ conuersiones idē efficiunt in sole, & in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, casúne ipse sit effectus, aut necessitate aliqua an ratione,[f] an mente diuina: & Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphæræ conuersionibus, quàm naturam in efficiendis, præsertim cùm multis partibus sint illa

89 perfecta, quàm hæc simulata, solertiùs. ‖ Atque ille apud [g] Actium pastor, qui nauē nūquā ante vidisset, vt procul diuinū, & nouū vehiculum Argonautarum è monte conspexit, primo admirans, & perterritus, hoc modo loquitur:

„ *-- tanta moles labitur.*
„ [27] *Fremebunda ex alto, ingēti sonitu, & spiritu:*
„ *Præ se vndas voluit: vertices vi suscitat,*
„ *Ruit prolapsa: pelagus respergit:*[h] *profluit.*

„ *Ita*

e fort. *vel ex aqua contemplare.*

f L. *ac mente diuina:* & Ita. v. c.

g L. *A.eium* al. *Attium*

h L. *restat.*

,, *Ida dum interruptum credas nimbum voluier,*
,, *Dum quod sublime ventu expulsum rapi*
,, *Saxum, aut procellis, vel globosos turbines*
,, *Exsistere ictos vndis concursantibus:*
,, *Nisi quas terrestreis Pontus strages conciet:*
,, *Aut fortè Triton fiscina* [28] *euertens specus*
,, *Subter radices penitus vndanti in freto*
,, *Molem ex profundo saxeam ad cælum vomit.*

Dubitat primò, quæ sit ea natura, quam cernit ignotam: idémque, iuuenibus visis, auditóque nautico cantu,

,, [i] *Sicut inciti, atque alacres rostris perfremunt*
,, *Delphini* -- item alia multa. --*Siluani melo*
,, *Consimilem ad aureis cantum, & auditũ refert.*

i fort. *Sicuti, citi atque alacres*

90 ‖ Ergo vt hic primo adspectu inanimum quiddam, sensúque vacuum se putat cernere: pòst autem signis certioribus, quale sit id, de quo dubitauerat, incipit suspicari: sic Philosophi debuerunt, si fortè eos primus adspectus mundi conturbauerat, postea, cùm vidissent motus eius finitos, & æquabileis, omniaque ratis ordinibus moderata, immutabilíque constantia, intelligere inesse aliquem non solùm habitatorem in hac cælesti, ac diuina domo, sed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantíque muneris. Nunc autem mihi videntur ne suspicari quidem, quanta sit admirabilitas cælestium rerum, atque terrestrium. ‖ Principio enim terra sita in 91 media parte mundi, circumfusa vndique est [29] hac animabili, spirabilíque natura, cui nomen est aër, Græcum illud quidem, sed receptum iam tamen vsu à nostris: tritum est enim pro Latino. Hunc rursus amplectitur immensus æther, qui constat ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicatúrque tam æther Latinè, quàm dicitur aër: etsi interpretatur Pacuuius,

,, *Hoc,*

„ *Hoc,quod memoro,nostri cælum,Graij perhibent æthera.*

Quasi verò non Graius hoc dicat. At Latinè loquitur. Siquidem nos non quasi Græcè loquentem audiamus.Docet idem alio loco,

„ *Gratugena de isto aperit ipsa* [k] *ratio.*

92 Sed ad maiora redeamus. ‖ Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum exsistunt:quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans, * multis partibus maior, atque amplior, quàm terra vniuersa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. Atque hi tāti ignes, tamque multi non modò nihil nocent terris, rebusque terrestribus, sed ita prosunt, vt si motæ loco sint, conflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione, & tempe-
93 ratione sublata. ‖ Hic ego non mirer esse quēquam,qui sibi persuadeat, corpora quędam solida, atque indiuidua,vi & grauitate ferri, mūdumque effici ornatissimum,& pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita?Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles vnius, & viginti formæ literarum vel aureæ, vel qualeslibet,aliquo [l] coniiciantur, posse ex his in terrā excussis annaleis Ennij, vt deinceps legi possint,effici:quod nescio anne in vno quidē versu
94 possit tātum valere fortuna. ‖ Isti autē quēadmodū asseuerant,ex corpusculis nō colore, nō qualitate aliqua,quam ποιότητα Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temerè,atque casu,mundum esse perfectum? vel innumerabileis potiùs in omni puncto temporis alios nasci,alios interire?Quòd si mūdum efficere potest concursus atomorum, cur porticum,cur templum,cur domum,cur vrbem non potest?quæ sunt minùs operosa,& multò quidem faciliora. Certè ita temerè de mundo ef-

[k] v.c. *oratio.*

* Plat. in Epinomide τὸν γοῦν ἥλιον, inquit, ὅλον τῆς γῆς ὅλης μείζω διανοηθῆναι δικαιωτέρον ὀρθῶς, καὶ πάντα τὰ φερόμενα ἄστρα θαυμαστόν τι μέγεθος ἔχειν.

[l] v. c. *coniiciantur*,

fuerant, vt mihi quidem numquam hunc ad-
mirabilem cæli ornatum, qui locus est proxi-
mus, suspexisse videantur. ‖ Præclarè ergo Ari- 95
stoteles,* *Si essent, inquit, qui sub terra semper ha-*
bitauissent, bonis, & illustribus domicilijs, quæ essent
ornata signis, atque picturis, instructáq; rebus iis om-
nibus, quibus abundant ij, qui beati putantur, nec ta-
men exissent vmquam supra terrã: accepissent autem
fama, & auditione, esse quoddam numen, & vim
deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ fau-
cibus, ex illis abditis sedibus euadere in hæc loca, quæ
nos incolimus, atque exire potuissent: cùm repetè ter-
ram, & maria, cælúmque vidissent: nubium magni-
tudinem, ventorúmque vim cognouissent, adspexissent-
que solem, eiúsque tum magnitudinẽ pulchritudinẽq;
tũ etiã efficientiã cognouissent, quòd is diẽ efficeret,
toto cælo luce diffusa: cũ autẽ terras nox opacasset, tũ
cælũ totũ cernerent astris distinctũ, & ornatũ, lunæ-
que luminum varietatẽm tũ crescentis, tum senescen-
tis, eorúmq; omnium ortus, & occasus, atque in omnĩ
æternitate ratos, immutabileísque cursus: hæc cùm vi-
derent, profectò & esse deos, & hæc tanta opera deo-
rum esse arbitrarentur. Atque hæc quidem ille.
‖ Nos autem tenebras cogitemus tantas, quan- 96
tæ quondam eruptione Aetnæorum ignium
finitimas regiones obscurauisse dicuntur, vt
per biduum nemo hominem homo agnosce-
ret: cùm autem tertio die sol illuxisset, tum vt
reuixisse sibi viderentur. [m] quòd si hoc idem
ex æternis tenebris contingeret, vt subitò lu-
cem adspiceremus: quænam species cæli vi-
deretur? Sed assiduitate quotidiana, & consue-
tudine oculorum, assuescunt animi: neque ad-
mirantur, neque * requirunt rationes earum
rerum, quas semper vident: [n] perinde, quasi
nouitas nos magis, quàm magnitudo rerum
debeat ad exquirendas causas excitare. [30] ‖ 97
Quis enim hunc hominem dixerit, qui cùm
tam

* Aristotelis libervnde hæc sũt desumpta, nõ exstat.

m sic v. c. al. *Hoc si idem*

* *exquirunt*

n v. c. *proinde*, & ita L.

tam certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & apta viderit, neget in his vllam inesse rationem, eáque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? an cùm o machinatione quadam moueri aliquid videmus, vt spheram, vt horas, vt alia permulta: non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cùm autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, vertique videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniuersarias, cum summa salute, & conseruatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam excellenti
98 quadam, diuinaque ratione? ‖ licet enim iam, remota subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus constitutas. Ac principiò terra vniuersa cernatur, locata in media mundi sede, solida, & globosa & vndique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. Quorum omnium incredibilis multitudo, insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatésque camporum: adde etiam reconditas auri, argentíque venas, infinitam-
99 que vim marmoris. ‖ Quæ verò, & quam varia genera bestiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudũ pastus? quæ vita siluestriũ? Quid iam de hominũ genere dicam? qui quasi cultores terræ cõstituti, non patiuntur eam nec immanitate p beluarum efferari, [31] nec stirpiũ asperitate q vastari: quorúmque operibus agri, insulæ, litoráque

o μηχανήματί τινι

p al. belluarum

q al. vastescere;

collucent, distincta tectis, & vrbibus. Quæ si, vt animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terrã, de diuina ratione dubitaret.
|| At verò quãta maris est pulchritudo? quæ species vniuersi? quæ multitudo, & varietas insularũ? quę amœnitates orarũ, & litorũ? quot genera, quamq; disparia partim submersarũ, partim fluitãtiũ, [r] & innatantium [s] beluarũ, partim ad saxa natiuis testis inhærentium? [32] Ipsum autẽ mare sic terrã appetẽs [t] litoribus cludit, vt vna ex duabus naturis conflata videatur. || Exinde mari finitimus aër, die, & nocte distinguitur: isque tũ fusus, & extenuatus in sublime fertur: tum autẽ cõcretus, in nubeis cogitur: humoréque colligẽs, terrã auget imbribus: tum effluens huc, & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum, & calorum facit varietates: idemque & volatus alitum sustinet & spiritu ductus alit, & sustentat animanteis. Restat vltimus, & à domiciliis nostris altissimus, omnia cingens, & coërcens cæli complexus: qui idem æther vocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiũt. || Ex quibus sol, cuius magnitudine multis partibus, terra superatur, circum eam ipsam voluitur, isque oriens, & occidens, diem, noctemque conficit: & modò accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reuersiones ab extremo contrarias facit: quarum interuallo tũ quasi tristitia quædam contrahit terram, tum vicissim lætificat, vt cum cælo hilarata videatur. || Luna autem quæ est, vt ostendunt mathematici, maior, quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congrediens cum sole, tum [u] digrediens, & eam lucem, quam à sole accipit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subiecta, atque opposita soli,

[r] v.c. *& innãtium beluarum*, & ita L.
[s] al. *belluarũ*
[t] v.c. *litorib. eludit*, &c. fort. *litoribus alludit:*
[u] L. *degrediens*, & ita v.c.

(Margin numbers: 100, 101, 102, 103)

ta soli, radios eius, & lumen obscurat: tum ipsa incidens in vmbram terræ, cum est è regione solis, interpositu, interiectúque terræ, repentè deficit. iisdemque spatiis hæ stellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur, & occidunt. Quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpè etiam insistunt. Quo spectaculo nihil potest admira-
204 bilius esse, nihil pulchrius. ‖ Sequitur stellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, vt ex notarum figurarum similitudine nomina inuenerint. Atque hoc loco me intuens, Vtar, inquit, carminibus Arati, eis quæ à te admodum adolescentulo conuersa, ita me delectant, quia Latina sunt, vt multa ex iis memoria teneam. [x] Ergo, vt oculis assiduè videmus sine vlla mutatione, aut varietate,

,, * *Cetera labuntur celeri cælestia motu,*
,, *Cùm cæloque simul noctésque, diésque ferũtur.*

205 ‖ Quorum contemplatione nullius expleri potest animus, naturæ constantiam videre cupientis.

,, *Extremúsque adeò duplici de cardine vertex*
,, *Dicitur esse polus.* --- Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, numquam occidentes.
,, *Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur,*
,, *Altera dicitur esse Helice.* --- Cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus,
,, * *Quas nostri septem soliti vocitare Triones.*

206 ‖ Paribúsque stellis similiter distinctis eundem cæli verticem lustrat parua Cynosura.

,, *Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto:*
,, *Sed prior illa magis stellis distincta refulget,*
,, *Et latè prima confestim à nocte videtur,*
,, *Hæc verò parua est: sed nautis vsus in hac est,*
,, *Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.*

Ex quo fit earũ stellarũ admirabilior adspectus,

x v. c. *Ergo, vt oculis assiduè videamus sine vlla*, &c. & ita L.

* Horũ versuum cum Græcis collatioñẽ vide ex Petronio, & Bituleio.

* Hæc Arati nõ sunt. Vide Gell. lib. 2. c. 21.

,, *Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,*
,, *Toruu' Draco serpit subter, y supraq; reuoluēs,*
,, *Sese conficiénsque sinus e corpore flexos.*

y L. *suprá-que r.* & ita v.c.

¶ Eius cùm totius est præclara species z in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum. 107

z L. *tum in primis.*

,, *Huic non vna modò caput ornans stella relucet,*
,, *Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,*
,, *Etrucibúsq; oculis duo feruida lumina flagrāt,*
,, *Atque vno mentum radianti sidere lucet:*
,, *Obstipum caput, & tereti ceruice reflexum.*
,, *Obrutum in cauda maioris figere dicas.*

¶ Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus. 108

,, *Hoc caput hîc paulùm sese, subitóque recondit,*
,, *Ortus vbi, atq; obitus a parte admiscētur in vna.*

a L. *partem admiscentur in vnam.*

Id autem caput,

,, *Attingens defessa velut mœrentis imago*
,, *Vertitur.* ----quam quidem Græci,
,, *Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur.*
,, *Hic illa eximio posita est fulgore corona.*

¶ Atque hæc quidem à tergo: propter caput autem Anguitenens: 109

,, *Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graij*
,, *Hic pressu duplici palmarum continet anguem,*
,, *Eius & ipse manet religatus corpore toto:*
,, *Namq; virū mediū serpens sub pectora cingit.*
,, *Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit,*
,, *Atque oculos vrget pedibus, pectúsque Nepai.*

Septentriones autem sequitur.

,, *Arctophylax, vulgò qui dicitur esse Bootes:*
,, *Quòd quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.*

¶ Dein quæ sequuntur. Huic Booti enim 110

,, *---subter præcordia fixa videtur*
,, *Stella micans radiis Arcturus nomine claro:*

cui subiecta fertur,

,, *Spicum illustre tenens splendenti corpore virgo.*

Atque

Atque ita demetata signa sunt, vt in tantis descriptionibus diuina solertia appareat.

,, *Et natos Geminos inuises sub caput Arcti,*
,, *Subiectus media est Cancer, pedibúsque tenetur*
,, *Magnu' Leo, tremulã quatiens è corpore flãmã.*

Auriga

,, *Sub laua Geminorum obductus parte feretur.*
,, *Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.*
,, *At Capra lauum humerum clara obtinet.*

Tum quæ sequuntur,

,, *Verùm hac est magno, atq; illustri prædita signo.*
,, *Contrà Hædi exiguum iaciunt mortalibus ignẽ.*

Cuius sub pedibus

,, *Corniger est valido* [b] *connéxus corpore Taurus.* d L. *connixus*

111 Eius caput stellis conspersum est frequẽtibus.

,, *Has Græci stellas, Hyadas vocitare fuerunt:*

A pluendo, ὕειν enim est pluere. Nostri imperitè suculas: quasi à suibus essent, non ab imbribus nominatæ. Minorem autem Septentrionem Cepheus passis palmis tergo subsequitur.

,, *Nãq; ipsum ad tergũ Cynosura vertitur Arcti.*

Hunc antecedit

,, *Obscura specie stellarum Cassiopea.*
,, *Hanc autem illustri versatur corpore propter*
,, *Andromeda,* [c] *aufugiẽs adspectũ mæsta parẽtis.* c al. *effugiẽs*
,, *Huic equus ille iubam quatiens fulgore micãti,* al. *fugiens*
,, *Summum contingit caput aluo stellàque iũgens*
,, *Vna, tenet duplices communi lumine formas,*
,, *Æternum ex astris cupiens connectere nodum.*
,, *Exin contortis Aries cum cornibus hæret.*

Quem propter

,, *Pisces, quorum alter paulùm prælabitur antè,*
,, *Et magis horriferis Aquilonis tangitur alis.*

112 Ad pedes Andromedæ Perseus describitur.

,, *Quẽ sũma ab regione Aquilonis flamina pulsãt.*

Cuius propter læuum genu

,, *----Vergilias tenui cum luce videbis.*
,, *Inde Fides leuiter posita, & connexa videtur.*

,, *Inde*

„ *Inde est ales auis lato sub tegmine cæli.*
Capiti autem equi proximat Aquarij dextra, totúsque deinceps Aquarius.
„ *Tum gelidum valido de pectore frigus anhelās,*
„ *Corpore semifero magno Capricornus in orbe.*
„ *Quem cum perpetuo vestiuit lumine Titan,*
„ *Brumali flectens contorquet tempore currum.*
‖ Hinc autem adspicitur, 113.
„ *Vt sese emergens ostēdat Scorpius altè*
„ *Posteriore trahens flexum vi corporis arcum,*
d v.c. *pinnis* „ *Quem propter nitens* [d] *pennis conuoluitur ales.*
„ *At propter se Aquila ardēti cū corpore portat.*
Deinde Delphinus.
„ *Exinde Orion obliquo corpore nitens.*
Quem subsequens,
„ *Feruidus ille Canis stellarum luce refulget.*
Post lepus subsequitur,
„ *Curriculum nunquam defesso corpore sedans.*
„ *At canis ad caudam serpens prolabitur Argo.*
„ *Hanc Aries tegit, & squāmoso corpore Pisces,*
„ *Fluminis illustri tangentem corpore ripas.*
e forte *Quid longè serpēs, & manans.* ‖ [e] Quam longè serpentem, & manantem 114.
„ *—adspicies, proceráque vincla videbis,*
„ *Quæ retinent Pisces caudarum à parte locata.*
„ *Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen,*
„ *Aram, quam flatu permulcet spiritus austri.*
propter quæ Centaurus
* *subiungere* „ *Cedit, equi parteis properās * submergere Chelis.*
„ *Hinc dextrā porgēs, quadrupes quà vasta tenetur.*
„ *Tendit, & illustrem truculentus cædit ad aram.*
„ *Hic sese infernis è partibus erigit Hydra:*
Cuius longè corpus est fusum:
„ *In medióque sinu fulgens cratera relucet.*
„ *Extremam nitens plumato corpore Coruus*
f al. *tondet:* „ *Rostro* [f] *tundit: & hic Geminis est ille sub ipsis*
g al. *Anti-canis.* „ [g] *Ante-Canem, Graio Procyō qui nomine fertur.*
‖ Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc, & illuc casu, &c

casu, & temerè concursantibus potuisse effici cuiquam sano videri potest? aut verò [h] alia, quæ natura, mentis & rationis expers, hæc effi-cere potuit, quæ non modò vt fierent, ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? Nec verò hæc solùm admirabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, vt nihil ne excogitari quidem possit aptius. omnes enim partes eius vndique medium locum capessentes, nituntur æqualiter. maximè autem corpora inter se iuncta permanent, cùm quodam quasi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum, omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema.

116 Quocircà si mundus globosus est, ob eamque causam omnes eius partes [i] vndique æquales, ipsæ per se, atque inter se continentur: contingere idem terræ necesse est, vt, omnibus eius partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in sphæra est) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio grauitatis, & ponderum. Eademque ratione mare, cùm supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur vndique æqualiter, neque redundat vmquam, neque effunditur.

117 Huic autem [k] continens aër, fertur, ille quidem leuitate [l] sublimi, sed tamen in omneis parteis se ipse fundit. itaque & mari continuatus, & iunctus est, & natura fertur ad cœlum: cuius tenuitate, & calore temperatus, vitalem, & salutarem spiritum præbet animantibus. Quem complexa summa pars cœli, quæ æther dicitur, & suum retinet ardorem tenuem, & nulla admistione concretum, & cum aëris extremitate coniungitur. In æthere autem astra voluuntur:

quæ

h al. *alia, qua natura,*

i q. v. c. *vndique æquabiles ipsæ.*

k *ουνεχής*

l al. *sublimis.*

quæ se & nixu suo conglobata continent, & forma ipsa, figuráque sua momenta sustentant. * sunt enim rotunda: quibus formis, vt antè dixisse videor, minimè noceri potest. 118 ‖ Sunt autem stellæ natura flammeæ. quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renouatæque stellæ, atque omnis æther,[m] refundunt eadem, & rursum [n] trahunt in idem, nihil vt ferè intereat, aut admodum [o] paululum, quod astrorum [p] ignis, & ætheris flamma consumat. Ex quo euenturum nostri putant id, de quo Panætium abdubitare dicebant, vt ad extremum omnis mundus ignesceret, cùm, humore consumto, neque terra ali posset [q] neque remearet aër: cuius ortus, aqua omni exhausta, esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rursum animante, [r] ac deo renouatio mundi fieret, atque idem ornatus [s] oriretur. 119 ‖ Nolo in stellarum ratione multus vobis videri, maximéque earum, quæ errare dicuntur. quarum tantus est concentus ex dissimillimis motibus, vt, cùm summa Saturni refrigeret: media Martis incendat, bis interiecta Iouis illustret, & temperet, infraque Martem duæ soli obediant, ipse sol mundum omnem sua luce compleat, ab eoque luna illuminata grauiditates, & partus afferat, maturitatesque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non commoueat: hunc horum nihil vmquam reputauisse certò scio. 120 ‖ Age vt à cælestibus rebus ad terrestreis veniamus: quid est in his in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principiò, eorum, quæ gignuntur è terra, stirpes & stabilitatem dant iis, quæ sustinent, & ex terra succum trahunt: quo alantur ea, quæ radicibus continentur:

* Vide Plu. li. 2. de Pla. c. 14. Arist. li. 1. de cælo, c. 7. & 11.

m L. *refundunt eodem*, al. *refundãt eod.*

n L. *trahunt indidem*, & ita v. c. al. *trahant ind.*

o al. *paulũ*,

p fort. *ignis, & ætheris flamma consumant.*

q v. c. *nec remearet aër* al. *nec remaneret aër*, mendosè.

r L. *ac de eo ten.* & ita v.c.

s v.c. *oreretur.*

rat: obducuntúrque libro aut cortice trunci, quo sint à frigoribus & caloribus tutiores. Iam verò vites sic clauiculis adminicula tanquam manibus, apprehendunt, atque ita se erigunt, vt animantes. Quin etiam à caulibus, brassicísque, si prope sati sint, vt à pestiferis, & nocentibus, refugere dicuntur, nec eos vlla ex
121 parte contingere. ‖ Animantium verò quanta varietas est? quanta ad eam rem vis, vt in suo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias [t] squamma videmus obductas: alias esse cornibus armatas, alias habere effugia [u] pennarum. Pastum autem animantibus largè, & copiosè natura eum, qui cuique aptus erat, comparauit. Enumerare possum ad eum pastum capessendum, conficiendúmque, quæ sit in figuris animantium, & quàm solers, subtilísque descriptio partium, quámque admirabilis fabrica membrorũ. omnia enim, quæ quidem intus inclusa sunt, ita nata, atque ita locata sunt, vt nihil eorum superuacaneum sit, nihil ad vitam retinendam
122 non necessarium. ‖ Dedit autem eadem natura beluis & sensum, & appetitum, vt altero conatum haberent ad naturaleis pastus capessendos, altero secernerent pestifera à salutaribus. Iam verò alia animalia gradiendo, alia serpendo ad pastum accedunt, alia volando, alia nando: cibúmque partim oris hiatu, & dentibus ipsis capessunt, partim vnguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate rostrorum: alia sugunt, alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea est humilitas, vt cibum terrestré rostris facilè contingant. ‖ Quæ
123 autem altiora sunt, vt anseres, vt cygni, vt grues, vt cameli, adiuuantur proceritate collorum. Manus etiam data elephãtis, quia propter

t v.c. *squamma*
u v.c. *pinnarum.*

magnitudinem corporis difficileis aditus habebant ad pastum. At, quibus bestiis erat is cibus, vt alius generis bestiis vescerentur, [x] aut vireis natura dedit, aut celeritatem. data est quibusdam etiam machinatio quædam, atque solertia: vt in araneolis, aliæ quasi rete texunt, vt, si quid inhæserit, conficiant: [y] aliæ autem vt ex inopinato obseruant, & , si quid incidit, arripiunt, idque consumunt. Pinna verò (sic enim Græcè dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parua squilla quasi societatem coit comparandi cibi. itaque cùm pisciculi parui in concham hiantem [z] innatauerint, tum admonita à squilla pinna morsu comprimit conchas. sic dissimillimis bestiolis communiter cibus quæritur. In quo admirandum est, [a] congressúne aliquo inter se, an iam inde ab ortu naturæ ipsæ congregatæ sint. || Est etiam admiratio nonnulla in bestiis aquatilibus iis, quæ 124
gignuntur in terra: veluti crocodili, fluuiatilésque testudines, quædámque serpentes ortæ extra aquam, simul ac primùm niti possunt, aquam persequuntur. Quin etiam anatum oua gallinis sæpe supponimus: ex quibus pulli orti primùm aluntur ab iis, vt à matribus: deinde eas relinquunt, à quibus exclusi, fortíque sunt: & effugiunt, cùm primùm aquam, quasi naturalem domum, videre potuerunt. Tantam ingenuit animantibus conseruandi sui natura custodiam. Legi etiam scriptum, esse auem quamdam, quæ Platalea [b] nominetur: eam sibi cibum quærere aduolantem ad eas aueis, quæ se [c] in mari mergerent: quæ cùm emersissent, piscémque cepissent, vsque eò premere earum capita mordicùs, dum illæ captum amitterent: id quòd ipsa inuaderet. Eadémque hæc auis scribitur conchis se solere complere, eásque cùm stomachi calore con-

coxerit

x fort. *iis aut vireis*
y v. c. *aliæ autem ex inopinato obs.*
z v. c. *innatauerunt,*
a al. *progressúne*
b al. *nominaretur:*
c fort. *in mare*

coxerit, euomere, atque ita eligere ex iis, quæ
125 sunt esculenta. || * Ranæ autem marinæ dicuntur obruere sese arena solere, & moueri prope aquam: ad quas, quasi ad escam, pisces cùm accesserint, confici à ranis, atque consumi. * Miluo est quoddam bellum naturale cùm coruo. Ergo alter alterius, vbicumque nactus est, oua frangit. Illud verò ab Aristotele animaduersum, à quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cùm loca calidiora petentes maria [d] transmittunt, trianguli formam efficere: eius autem summo angulo aër ab iis aduersus pellitur: deinde sensim ab vtroque latere, tanquam remis, [e] pennis cursus auium leuatur. Basis autem trianguli, quàm grues efficiunt, ea tanquam à puppi, ventis adiuuatur: hæque in tergo præuolantium colla, & capita reponunt. * Quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet vbi nitatur, reuolat, vt ipse quoque quiescat. In eius locum [f] succedit ex iis, quæ acquieuerunt: eáque vicissitudo in omni cursu conseruatur. Multa eiusmodi pro-
126 ferre possum, sed genus ipsum videtis. || Iam verò illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, vt in pastu circumspectent, vt in cubilibus delitescant. Atque illa mirabilia. Quid ea, quæ nuper, id est, paucis antè sæculis, medicorum ingeniis [g] reperta sunt? 34 vomitione canis purgare aluos * ibes Aegyptiæ curant. Auditum est, pantheras, quæ in barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere quo cùm essent vsæ, non morerentur: * capras autem in Creta feras, cùm essent confixæ venenatis sagittis, herbam quærere,

* vide Aristol. lib. 9. de hist.animal. ca. 37. Aelian. lib. 13.c.1. Plin. lib.9.ca.42. Oppian. li. 2. de venatione.

* vide Ari. ibi.c.1. Plin. li.10.c.74.

d v.c. *transmittunt,*

e v.c. *pinnis*

* vide Ari. ibi. cap. 10. Plin. ibid.c. 23. Aelia.li. 15.c.9.

f L. *succedit ex iis, quæ acquieuerũt: proxima: eáque*

g L. *reperta sunt, vomitione & deiectione purgare, ex eo, q̃ vomitione canes, aluo se ibes Aegyptiæ curant?*

* Vide Aelian. lib.15.c.20. Pli.l.8.c.27. Herodot. in Euterpe

* Vide variè de hac re scribentes, Arist.li.9. hist.cap.6. Plin. lib. 8. cap. 2. Val. lib. 1. cap. 8. Solinum, Poly. hist. libr. ca. 31. Theoph. lib. 9. ca. 18. Diosc.lib.3.ca.32. Apule.ca.62

quæ dictamus vocaretur, quam cùm gustauissent, sagittas excidere dicunt è corpore. || Ceruæque paulò ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ seselis dicitur. Iam illa cernimus, vt contra metum & vim, suis se armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones, aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atramenti effusione sepiæ, corpore torpedines. Multæ etiam insectanteis odoris intolerabili fœditate depellunt. Vt verò perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est à prouidentia deorum, vt semper essent & bestiarum genera, & arborum, omniúmque rerum, [h] quæ altæ aut radicibus à terra, aut stirpibus continerentur. Quæ quidem omnia eam vim seminis habent in se, vt ex vno plura generentur: idque semen inclusum est in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque stirpe funduntur: iisdémq; seminibus & homines affatim vescuntur, & terræ eiusdem generis stirpium renouatione complentur. || Quid loquar, quanta ratio in bestiis ad perpetuam conseruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ sunt: quod perpetuitatis causa [i] machinata natura est. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptissimæ: & in mari, & in fœmina commiscendorum corporum miræ libidines. Cùm autem in locis semen insedit, rapit omnem ferè cibum ad sese, eóque septum fingit animal. quod cùm ex vtero elapsum excidit: in is animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum lactescere incipit: eáque, quæ paulò antè nata sunt, sine magistro, duce natura, mammas appetunt, earúmque vbertate saturantur. Atque, vt intelligamus nihil horum esse fortuitum, & hæc omnia esse prouidæ, solertísque naturæ: quæ multiplices fœtus procreant,

127 (margin, at "Cer-")

128 (margin, at "perpetuam")

[h] q.v.c. *quæ à terra stirpibus continerentur.*

[i] ἐμηχανήσατο

procreant, vt sues, vt canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas ha-
129 beant eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. ‖ Quid dicam, quantus amor bestiarum sit in educandis, custodiendísque iis, quæ [k] procreauerint, vsque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere? etsi pisces, vt aiunt, oua cùm genuerunt, relinquunt. facilè enim illa, aqua & sustinentur, & fœtum fundunt. * Testudines autem, & crocodilos dicunt, * cùm in terra partum ediderint, obruere oua, deinde discedere. Ita & nascuntur, & educantur ipsa per sese. Iam gallinæ, auésque reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidósque construunt, eósque quam possunt mollissimè substernunt, vt quàm facillimè oua seruentur. Ex quibus pullos cùm excluserint, ita tuentur, vt & [l] pennis foueant, ne frigore lædantur, &, si est calor, à sole se opponant. Cùm autem pulli pinnulis vti possunt, tum volatus eorum matres prosequuntur, reliqua cura liberantur.
130 ‖ Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conseruationem, & salutem, hominum etiam solertia, & diligentia. 35 Nam multæ & pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum saluæ esse non possunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum, atque abundantiam aliæ aliis in locis reperiuntur. Aegyptum * Nilus irrigat, &, cùm tota æstate obrutam, oppletámque tenuerit, tum recedit, mollitósque, & oblimatos agros ad serendum, relinquit. * Mesopotomiam fertilem efficit Euphrates: in quam quotannis quasi nouos agros inuehit. Indus verò, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solùm agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit. magnam enim vim seminum secum frumenti, & simi-

k v. c. *procreauerunt*.
* Plin. l. 32. ca. 4. quatuor facit genera testudinum.
* vide Plin. lib. 8. c. 25. Aelia. l. 10.
l v. c. *pinnis*
* vide Plutarch. li. 4. de Placitis ca. 1.
* vide Solinum c. 50. Polyb. Str. lib. 13.

lium dicitur deportare. ‖ Multáque alia in aliis 131
locis [m] commemorabilia proferre possum: multos fertileis agros alios aliorũ fructuum. Sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad vescendum, tam varia, támque iucunda gignit: neque ea vno tempore anni: vt semper & nouitate delectemur, & copia? Quam tempestiuos autem dedit, quàm salutareis non modò hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur à terra, ventos etesias? quorum flatu nimij temperantur calores. Ab iisdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereunda sunt: & tamen multa dicuntur. ‖ Enume- 132
rari enim non possunt fluminum opportunitates, æstus maritimi [n] multum accedentes, & recedentes: montes vestiti, atque siluestres: salinæ ab ora maritima remotissimæ: medicamentorum salutarium plenissimæ terræ: artes denique innumerabiles, ad victum, & ad vitam necessariæ. Iam diei, noctísque vicissitudo conseruat animanteis, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. Sic vndique omni ratione concluditur, mente, consilióque diuino omnia in hoc mundo ad salutem omnium, cõseruationémque admirabiliter administrari.
‖ Sin quæret quispiam, cuiúsnam causa tanta- 133
rum rerum molitio facta sit: arborúmne & herbarum? quæ quamquam sine sensu sunt, tamen à natura sustinentur. at id quidem absurdum est. An bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium causa tantum laborasse. Quorum igitur causâ quis dixerit effectum esse mundũ? Eorum scilicet animantium, quæ ratione vtuntur. Hi sunt dij, & homines: quibus profectò nihil est meliùs. ratio est enim, quæ præstat omnibus. itaque fit credibile, deorum, & hominum causâ factum esse mundum,

quæque

m ἄξια λόγου *seu* ἀξιόλεγα

n al. *tum accedentes, tum recedentes: montes vest.*

quæque in eo sint, omnia. Faciliúsque intelligetur, à diis immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnísque humanæ naturæ figura, atque
134 perfectio.|| Nam cum tribus rebus animantium vita ° teneatur, cibo, potione, spiritu: ad hæc omnia percipienda os est aptissimum: quod adiunctis naribus spiritu augetur. Dentibus autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & molitur cibus. Eorũ aduersi acuti morsu diuidũt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam à
135 lingua adiuuari videtur. || Linguam autem ad radices eius hærens excipit stomacus: quò primùm illabuntur ea, quæ accepta sunt ore. Is vtraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. Atque is agitatione, & motibus linguæ cùm depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. Ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quòd deuoratur, dilatantur: quæ autem supra, contrahuntur. Sed cùm aspera arteria (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat adiunctum linguæ radicibus, paulò suprà, quàm ad linguam stomachus annectitur, eáque ad pulmones vsque pertineat, excipiátque animam eam, quæ ducta sit spiritu, eadémque à pulmonibus respiret, & reddat: tegitur quasi quodam operculo. Quod ob eam causam datum est, ne, si quid in eam ci-
136 bi fortè incidisset, spiritus impediretur. || Sed cum alui natura, subiecta stomacho, cibi, & potionis sit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum aduocant: in aluo multa sunt mirabiliter effecta, quæ constant ferè è neruis. Est autem multiplex, & tortuosa, arcétque, & continet, siue illud aridum est, siue humidum, quòd recipit, vt id mutari, & concoqui facilè possit; eáque tum adstringitur, tum

° al. *contineatur*.

relaxatur, atque omne quod accepit, cogit, & confundit: vt facilè & calore, quem multum habet, & terendo cibo,& præterea spiritu omnia cocta, atque confecta [36] in reliquum corpus p diuidantur. In pulmonibus autem inest raritas quædam, & assimilis spongiis mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt adspirantes, q tum spiritu dilatant, vt frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. ‖ Ex intestinis au- 137
tem, & aluo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad iecur per quasdá * à medio intestino vsque ad portas iecoris (sic enim appellant) ductas, & directas vias, quæ pertinent ad iecur, eíque adhærent. r Atque inde aliæ pertinentes sunt, per quas cadit cibus à iecore s dilapsus. Ab eo cibo cùm est secreta bilis, iique humores, qui ex renibus profunduntur: reliqua se in sanguiné vertunt, ad easdémque portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius viæ pertinent: per quas lapsus cibus, in hoc ipso loco in eam venam, quæ caua appellatur, confunditur, pérque eam ad cor confectus iam, coactúsq; perlabitur: à corde autem in totum corpus distribuitur per venas admodum multas, in omneis parteis corporis pertinenteis. ‖ Quemadmodum autem reliquiæ cibi 138
depellantur, tum adstringentibus se intestinis, tum relaxantibus, haud sanè difficile dictu est: sed tamen prætereundum est, ne quid habeat iucunditatis oratio. Illa potiùs explicetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quæ spiritu in pulmones anima ducitur, ea calescit primùm t ab ipso spiritu, deinde cogitatione pulmonũ: ex eáque pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant: cui similis alter adiunctus est, in quem sanguis à iecore per venam illá cauam influit.

p L. *didantur*,

q v. c. *tum in respiratu dilatant*, & ita L. al. *tum in respirando dilatant*, al. *tum respirantes dil.*

* Vide Bituleium in húc locum & Vesaliũ li. 5. de fabrica humani corporis, ca. 6.

r L. *Atque inde alia ad renes pertinentes sunt per*

s L. *delapsus.*

t v. c. *ipso à spiritu.*

influit. Eóque modo ex his partibus & sanguis
per venas in omne corpus diffunditur, & spiri-
tus per arterias. Vtræque autem crebræ, mutæ-
que toto corpore intextæ vim quandam incre-
dibilem artificiosi operis, diuiníque testantur.
139 || Quid dicam de ossibus quæ subiecta corpori
mirabiles commissuras habent, & ad stabilita-
tem aptas, & ad artus finiendos accommoda-
tas, & ad motum, & ad omnem corporis actio-
nem. Huc adde neruos, à quibus artus cõtinen-
tur: eorúmque implicationé toto corpore per-
tinentem: qui, sicut venę, & arteriæ à corde tra-
140 ctę, & profectę, in corpus omne ducuntur. || Ad
hanc prouidentiã naturæ tam diligenté, támq;
solertem adiũgi multa possunt, è quibus intel-
ligatur, quantæ res hominibus à deo, quámque
eximiæ tributæ sint: qui primùm eos humo ex-
citatos, celsos, [u] & erectos constituit, vt deo- v v.c. *& re-*
rum cognitionem, cælũ intuentes, capere pos- *ctos const.* &
sent. Sunt enim è terra homines non vt incolæ, ita *L.*
atque habitatores, sed quasi spectatores supera-
rum rerum, atque cælestium: quarum spectacu-
lum ad nullum aliud genus animantium per-
tinet. Sensus autẽ, interpretes, ac nuntij rerum,
in capite tanquam in arce, mirificè ad vsus ne-
cessarios & facti, & collocati sunt. Nam oculi,
tanquam speculatores, altissimum locum obti-
nent: ex quo plurima conspicientes, fungantur
141 suo munere. ||Et aures cùm [37] sonum recipere
debeant, qui natura in sublime fertur: rectè in
altis corporum partibus collocatæ sunt. Itém-
que nares, eò quòd omnis odor ad superiora
fertur, rectè sursum sunt: & quòd cibi & po-
tionis iudiciũ magnum earũ est, non sine causa
vicinitatem oris secutæ sunt. Iam gustatus, qui x v. c. *debe-*
sentire eorum, quib. vescimur, genera [x] debet, *ret*, & ita *L.*
habitat in ea parte oris, qua esculentis, [y] & po- y v.c. *& po-*
culentis iter natura patefecit. Tactus autem *tulentis*

toto corpore æquabiliter fusus est, vt omneis ictus, omneísque nimios & frigoris, & caloris appulsus sentire possimus. Atque, vt in ædificiis architecti auertunt ab oculis, & naribus dominorum, ea, quæ profluentia necessariò tetri essent aliquid habitura: sic natura res simileis procul amandauit à sensibus. ‖ Quis verò 142 opifex, præter naturam, qua nihil potest esse callidius, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primùm oculos membranis tenuissimis vestiuit, & sepsit: quas primùm perlucidas fecit, vt per eas cerni posset: firmas au-

z L. *vt continerent.* tem, [z] vt continerentur. Sed lubricos oculos fecit, & mobileis, vt & declinarent, siquid noceret: & adspectum, quò vellent, facilè conuerterent. aciésque ipsa, qua cernimus, quæ [a] pupilla vocatur, ita parua est, vt ea, quæ nocere

a v. c. *pupula*

b v. c. *tegmenta*

possint, facilè vitet. Palpebræque, quæ sunt [b] tegumenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissimè factæ & ad claudendas pupillas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idque prouidit, vt identidem fieri posset cum maxima celeritate. ‖ Munitæque sunt palpebræ 143 tanquam vallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur: & somno cõniuentibus, cùm oculis ad cernendũ non egeremus, vt qui, tanquam inuoluti, quiescerent. Latét præterea vtiliter, & excelsis vndique partibus sepiuntur. Primùm enim superiora superciliis obducta sudorem à capite, & fronte de-

c al. *ab inferiori p.*

fluentem repellunt. Genæ deinde [c] ab inferiore parte tutantur subiectæ leuitérque eminentes. Nasus ita locatus est, vt quasi murus oculis interiectus esse videatur. ‖ Auditus autem sem- 144 per patet. eius enim sensu etiam dormientes egemus. A quo cùm sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex, & directum pateret.

pateret. Prouisum etiam, vt, [39] si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tanquam in visco, inhæresceret. Extrà autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causa factæ, tutandique sensus, & ne adiectæ voces laberentur, atque errarent, priusquàm sensus ab his pulsus esset. Sed duros, & quasi corneolos habent introitus, multísque cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. Quocircà, & in fidibus testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis,
145 [d] & inclusis referuntur ampliores. ‖ Similiter nares, quæ semper propter necessarias vtilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit peruadere: humorémque semper habent ad puluerem, multáque alia [e] repellenda, non inutilem. Gustatus præclarè septus est. ore enim continetur, & ad vsum aptè, & ad [f] incolumitatis custodiam. Omnísque sensus hominum multò antecellit sensibus bestiarum. Primùm enim oculi in iis artibus, quarum iudicium est oculorum, in pictis, fictis, cęlatísq; formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtiliùs. colorum etiam, & figurarum [g] tum venustatem, atque ordinem, [40] &, vt ita dicam, decentiam, oculi iudicant: atque etiam alia maiora. nam & virtutes, & vitia cognoscunt: iratum, propitium: lætantem, dolentem: fortem, ignauum: audacem, timidúmque cognoscunt. ‖ Aurium
146 item est admirabile quoddam, artificiosúmque iudicium, quo iudicatur & in vocis, & in tibiarum, neruorúmque cantibus varietas sonorum, interualla, distinctio, & vocis genera permulta: canorum, fuscum: læue, asperum: graue, acutum: flexibile, durum: quæ hominum solùm auribus iudicantur. Nariúmque item, & gustandi, [h] & apertè tangendi magna iudicia sunt.

[d] L. *& inclusis, soni referuntur ampliores.*

[e] al. *depellenda,*

[f] v. c. *incolomitatis*

[g] videtur deléda particula *tum*

[h] v.c. *& pariter tangendi* & ita L.

ſunt. Ad quos ſenſus capiendos,& perfruendos, plures etiam,quàm vellem, artes repertæ ſunt. Perſpicuum eſt enim quò compoſitiones vnguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint. ‖ Iam verò 147
animum ipſum, mentémq; hominis,rationem, conſilium ,prudentiam, qui non diuina cura perfecta eſſe perſpicit,is his ipſis rebus mihi videtur carere. De quo dum diſputarem, tuam mihi dari ¹ velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primùm intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehenſio eſſet in nobis:ex quo videlicet,quid ex quibuſq; rebus efficiatur,idq; ratione,concludimus:ſingulâſq; res definimus, circumſcriptéq; complectimur, ex quo ſcientia intelligitur quam vim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res vlla præſtantior. ‖ Quanta verò illa ſunt, quæ vos 148
* Academici infirmatis,& tollitis, quod & ſenſibus,& animo ea,quæ extra ſunt, percipimus, atq; comprehendimus! Ex quibus collatis inter ſe,& comparatis,arteis quoq; efficimus,partim ad vſum vitæ,partim ad oblectationem neceſſarias. Iam verò domina rerum (vt vos ſoletis dicere) eloquendi vis,quàm eſt præclara,quámq; diuina? quæ primùm efficit, vt ea,quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. Deinde hac cohortamur,hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore,hac geſtienteis comprimimus,hac cupiditates, iracundiâſq; reſtinguimus. hæc nos iuris,legum,vrbium ſocietate deuinxit:hæc à vita immani,& fera ſegregauit.
‖ Ad vſum autem orationis, incredibile eſt,niſi 149
diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. Primùm enim à pulmonibus arteria vſque ad os intimum pertinet: per quam vox

¹ fort. *vellem*,

* ἀκαταληψίαν Academicorũ notat, de qua fusè in quæſtionibus Academicis.

principium

principium à mente ducens, percipitur, & funditur. [41] Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profusam fingit, & terminat: [k] quæ sonos vocis distinctos, & pressos efficit, cùm & ad denteis, & ad alias parteis pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere: chordarum, denteis: [42] nareis cornibus iis, [43] [l] qui ad neruos resonant in cantibus. ‖ Quàm verò aptas, quámque multarum * artium ministras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilísque porrectio, propter molleis commissuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad sculpendum, ad neruorum eliciendos sonos, ac tibiarum, apta manus est, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa necessitatis: cultus dico agrorum, exstructionésq; tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel suta, omnémque fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, adinuenta animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consequutos, vt tecti, vt vestiti, vt salui esse [m] possimus: vrbeis, muros, domicilia, delubra haberemus. ‖ Iam verò [n] operibus hominum, id est, manibus, cibi etiam varietas inuenitur, & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæsita, quæ vel statim consumantur, vel mandentur condita vetustati. Et prætereà vescimur bestiis & terrenis, & aquatilibus, & volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu nostro quadrupedum vectiones: quorum celeritas, atque vis, nobis ipsis affert vim, & celeritatem. Nos onera quibusdã bestiis, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad vtilitatem nostram abutimur: nos è terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri venas, penitùs abditas,

Margin: 150 (at "cantibus"); 151 (at "lia, delubra")

k L. sonosq. vocis distinctos,
l fort. qua
* Vide Lactant. lib. de Opificio, cap. 10.
m L. possimus:
n L. operis

sunt. Ad quos sensus capiendos, & perfruendos, plures etiam, quàm vellem, artes repertæ sunt. Perspicuum est enim quò compositiones vnguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia processerint. ‖ Iam verò 147
animum ipsum, mentémq; hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. De quo dum disputarem, tuam mihi dari [i] velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primùm intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehensio esset in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibusq; rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: singulásq; res definimus, circumscriptéq; complectimur, ex quo scientia intelligitur quam vim habeat, qualis sit: qua ne in deo quidem est res vlla præstantior. ‖ Quanta verò illa sunt, quæ vos 148
* Academici infirmatis, & tollitis, quod & sensibus, & animo ea, quæ extrà sunt, percipimus, atq; comprehendimus! Ex quibus collatis inter se, & comparatis, arteis quoq; efficimus, partim ad vsum vitæ, partim ad oblectationem necessarias. Iam verò domina rerum (vt vos soletis dicere) eloquendi vis, quàm est præclara, quámq; diuina? quæ primùm efficit, vt ea, quæ ignoramus, discere, & ea, quæ scimus, alios docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestienteis comprimimus, hac cupiditates, iracundiásq; restinguimus. hæc nos iuris, legum, vrbium societate deuinxit: hæc à vita immani, & fera segregauit.
‖ Ad vsum autem orationis, incredibile est, nisi 149
diligenter attenderis, quanta opera machinata natura sit. Primùm enim à pulmonibus arteria vsque ad os intimum pertinet: per quam vox principium

i fort. velim.

* ἀκαταληψίαν Academicorũ notat, de qua fusè in quæstionibus Academicis.

principium à mente ducens, percipitur, & funditur. [41] Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profusam fingit,& terminat: [k] quæ sonos vocis distinctos,& pressos efficit,cùm & ad denteis,& ad alias parteis pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere:chordarum,denteis: [42] nareis,cornibus iis, [43] [l] qui ad neruos resonant in cantibus.

150 Quàm verò aptas,quámque multarum * artium ministras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilísque porrectio,propter molleis commissuras, & artus,nullo in motu laborat.Itaque ad pingendum,ad fingendum,ad sculpendum,ad neruorum eliciendos sonos,ac tibiarum, apta manus est, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis : illa necessitatis : cultus dico agrorum,exstructionésq; tectorum, tegumenta corporum vel texta,vel suta,omnémque fabricam æris,& ferri:ex quo intelligitur,adinuenta animo,percepta sensibus,adhibitis opificum manibus omnia nos consequutos,vt tecti, vt vestiti, vt salui esse [m] possimus:vrbeis,muros,domicilia, delubra haberemus.

151 Iam verò [n] operibus hominum, id est, manibus, cibi etiam varietas inuenitur , & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæsita,quæ vel statim consumantur,vel mandentur condita vetustati. Et prætereà vescimur bestiis & terrenis,& aquatilibus,& volatilibus,partim capiendo,partim alendo. Efficimus etiam domitu nostro quadrupedum vectiones: quorum celeritas , atque vis, nobis ipsis affert vim,& celeritatem. Nos onera quibusdã bestiis, nos iuga imponimus : nos elephantorum acutissimis sensibus,nos sagacitate canum ad vtilitatem nostram abutimur : nos è terræ cauernis ferrum elicimus,rem ad colendos agros necessariam: nos æris , argenti , auri venas, penitùs abditas,

[k] L. *sonosq; vocis distinctos,*

[l] fort. *qua*

* Vide Lactant. lib. de Opificio, cap. 10.

[m] L. *possimus :*

[n] L. *operis.*

abditas, inuenimus, & ad vsum aptas, & ad ornatum decoras: ++ arborum autem confectione, omniq́ue materia, & culta, & siluestri, partim ad ° calefaciendum corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum vtimur, partim ad ædificandum, vt tectis septi, frigora, caloresq́; pellamus.

° v. c. *calfaciendum corpus*

‖ Magnos verò vsus affert ad nauigia facienda. 152
Quorum cursibus suppeditantur omnes vndiq; ad vitam copiæ: quasq́ue res violentissimas natura genuit, earum moderationem nos soli habemus: maris, atque ventorum, propter nauticarum rerum scientiam: plurimisq́ue maritimis rebus fruimur, atq; vtimur. * Terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges serimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: nostris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam efficere conamur. ‖ Quid verò? hominum ratio non in 153
cœlum vsque penetrauit? Soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, cursusq́ue cognouimus: ab hominum genere finitus est dies, mensis, annus: defectiones solis, & lunæ, cognitæ, prædictæq́ue in omne posterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. Quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum: ex qua oritur pietas: cui coniuncta iustitia est, reliquæq́; virtutes: ex quibus vita beata exsistit par, & similis deorum nulla re, nisi immortalitate, quæ nihil ad benè viuendum pertinet, cedens cœlestibus. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, hominis natura quanto omnes anteiret animanteis. Ex quo debet intelligi: nec figuram, situmq́ue membrorum: nec ingenij, mentisq́ue vim, talem effici potuisse fortuna.

* Vide Aristotelem, de mundo.

‖ Restat, vt doceam, atque aliquando perorem, 154
omnia,

omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus vtantur homines, hominum causa facta esse, & parata. Principiò ipse mundus, deorum, hominumque causa factus est: quæque in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inuenta sunt. Est enim mundus quasi communis deorum, atque hominum domus, aut vrbs vtrorumque. Soli enim ratione vtentes, iure, ac lege viuunt. Vt igitur Athenas, & Lacedæmonem, Atheniensium, Lacedæmoniorúmque causa putandum est conditas esse: omniáque, quæ sint in his vrbibus, eorum populorum rectè esse dicuntur: sic quæcumque sunt in omni mundo, deorum,
155 atq; hominum putanda sunt. || Iam verò * circuitus solis, & lunæ, reliquorúmque siderum, quamquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & spectaculum hominibus præbent: nulla est enim insatiabilior species, nulla pulchrior, & ad rationem, solertiámq; præstantior: 45 eorum enim cursus p demetiti, maturitates temporum, & varietates, mutationésque cognouimus. quæ si hominibus solis nota sunt, hominum causa facta esse iudicanda sunt.
156 || Terra verò fœta frugibus, & vario leguminum genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarúmne, an hominum causa gignere videtur? quid de vitibus, oliuetísque dicam? quarum vberrimi, lætissimíque fructus nihil omnino ad bestias pertinent. neque enim serendi, neque colendi, nec tempestiuè demetendi, percipiendíque fructus, neque condendi, ac reponendi vlla pecudum scientia est: earúmque omnium
157 rerum, hominum est & vsus, & cura. || Vt fides igitur, & tibias eorum causa factas dicendum est, qui illis vti possunt: sic ea, quæ diximus, solis iis confitendum est esse parata, qui vtuntur. nec si quæ bestiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque causa ea nata esse dicemus.

* Hoc etiã sẽsisse videtur Homer⁹ his verbis, ἠὼς ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυῦ τιθωνοῖο ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέρῃ ἠδὲ βροτοῖσιν.

p L. *dimetati*, & ita v.c. al: *demetati*.

cemus. [46] Neque enim homines [q] murium, aut formicarum causa frumentum condunt, sed coniugum, & liberorum, & familiarum suarum. itaque bestiæ furtim, vt dixi, fruuntur: domini palàm, & liberè. Hominum igitur causa eas rerum copias comparatas, fatendum est.

‖. Nisi fortè tanta vbertas, & varietas pomorum, earúmque iucundus non gustatus solùm, sed odoratus etiam, & adspectus dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura donauerit. tantúmque abest, vt hæc bestiarum etiam causa parata sint, vt ipsas bestias hominum gratia generatas esse videamus. Quid enim oues aliud afferunt, nisi vt earum villis [r] confectis, atque contextis homines vestiantur? quæ quidem neque ali, neque sustentari, neque vllum fructum edere ex se sine cultu hominum, & curatione potuissent. Canum verò tam fida custodia, támque amans dominorum adulatio, tantúmque odium in externos, & tam incredibilis ad inuestigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? 158

‖ Quid de bobus loquar? quorum ipsa terga declarant non esse se ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum vires humerorum, & latitudines, ad aratra extrahenda. quibus cùm terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, * vt Poëtæ loquuntur, vis nunquam vlla afferebatur. 159

„ [s] *Ferrea tum verò proles exorta repentè est;*
„ *Ausáq; funestum prima est fabricarier ensem,*
„ *Et gustare manu victum, domitumq; iuuencum.*

Tanta putabatur vtilitas percipi ex bobus, vt eorum visceribus vesci scelus haberetur. Longum est mulorum persequi vtilitates, & asinorum: quæ certè ad hominum vsum paratæ sunt. ‖ * Sus verò quid habet, præter escam? 160

4: cui

[q] al. *murum*,

[r] l. *confectis*, *atque* & ita v. c.

* Hesiodus atque huius fictionis primus autor perhibetur.

[s] Χαλκείη γενεὴ προτέρων ὀλοώτεροι ἄνδρες, Οἱ πρῶτοι, κακοεργὸν ἐχαλκεύσαντο μάχαιραν, Εἰνοδίην, πρῶτοι δὲ βοῶν ἐπάσαντ' ἀροτήρων.

*Vide Plin. lib. 8. cap. 51 Varr. de re rustica, lib. 2. cap. 4.

47 cui quidem, [t] ne putresceret, animam ipsam t L. *ne pu-*
pro sale datam dicit esse Chrysippus. Qua pe- *tisceret.*
cude, quòd erat ad vescendum hominibus apta,
nihil genuit natura fœcundius. Quid multitu-
dinem, suauitatémque piscium dicam? quid
auium? ex quibus tanta percipitur voluptas, vt
interdum Pronœa nostra, Epicurea fuisse vi-
deatur. Atque hæ ne caperentur quidem nisi
hominum ratione, atque solertia. quamquam
aueis quasdam, & alites, & oscines, vt nostri
augures appellant, rerum augurandarum causa
161 esse natas [u] putemus. || Iam verò immaneis, & u L. *puta-*
feras beluas nanciscimur venando, vt & vesca- *mus.* & ita
mur iis, & exerceamur in venando ad similitu- v. c.
dinem bellicæ disciplinæ, & vtamur domitis,
& condocefactis, vt elephantis: multaque ex
earum corporibus remedia, morbis, & vulne-
ribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus,
& herbis, quarum vtilitates longinqui tem-
poris vsu, & periclitatione percipimus. Totam
licet animis tanquam oculis lustrare terram,
mariaque omnia cernere, & spatia frugifera,
atque immensa camporum, vestitusque den-
sissimos montium, pecudum pastus, tum incre-
162 dibili cursus maritimos celeritate. || nec verò
tantùm supra terram, sed etiam in intimis eius
tenebris plurimarum rerum latet vtilitas, quæ
ad vsum hominum orta, ab hominibus solis
inuenitur. Illud verò, quod vterque vestrûm
fortasse arripiet ad reprehendendum: Cotta,
quia Carneades libenter in Stoicos inuehe-
batur: Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus,
quàm prædictionem rerum futurarum. mihi
videtur vel maximè confirmare, deorum pro-
uidentia consuli rebus humanis. est enim pro-
fectò diuinatio, quæ multis locis, rebus, tem-
poribus apparet, tum in priuatis, tum maximè
163 in publicis. || Multa cernunt haruspices: multa

augures prouident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa somniis, multa portentis: quibus cognitis, [x] multæ sæpe res hominum sententia, atque vtilitate partæ, multa etiam pericula depulsa sunt. Hæc igitur siue vis, siue ars, siue natura, ad scientiam rerum futurarum homini profectò est, nec ab alio alicui, quàm à diis immortalibus data. quæ si singula vos fortè non mouent, vniuersa certè inter se connexa, atque coniuncta mouere debebunt. ‖ Nec verò vniuerso generi ho- 164
minum solùm, sed etiam singulis à diis immortalibus consuli, & prouideri solet. Licet enim contrahere vniuersitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, postremò deducere ad singulos. Nam si omnibus hominibus, qui vbique sunt, quacumque in ora, ac parte terrarum, ab huiusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas antè diximus: his quoque hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem colunt. ‖ sin autem his consulunt, qui quasi 165
magnam quandam insulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis consulunt, qui parteis eius insulæ tenent, Europam, Asiam, Africam. Ergo & earum parteis diligunt, vt Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum vrbium separatim ab vniuersis singulos diligunt, vt Pyrrhi bello Curium, Fabricium, [y] Coruncanum: primo Punico Calatinum, [z] Duillium, Metellum, Lutatium: secundo Maximum, Marcellum, Africanum: post hos, Paulum, Gracchum, Catonem, [a] patrúmve memoria Scipionem, Lælium: multosque præterea, & nostra ciuitas, & Græcia tulit singulareis viros: quorum neminem, nisi iuuante deo, talem fuisse credendum est. ‖ Quæ ratio 166
poëtas,

x L. *multæ sæpe res ex animi sententia, atque vtilitates partæ,*

y L. *Coruncanium:*

z L. *Duellium,*

a al. *patrúmq;*

poëtas, maximeque Homerum impulit, vt principibus heroum, Vlyssi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos, discriminum, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipsorum deorum sæpe præsentiæ, quales suprà commemoraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & singulis hominibus consuli. quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur, multa præterea ostentis, multa extis admonemur, multisque rebus aliis: quas diuturnus vsus ita notauit, vt artem diuinationis efficeret. Nemo igitur vir magnus sine
167 aliquo afflatu diuino vnquam fuit. ‖ Nec verò ita refellendum est, vt si segetibus, aut vinetis cuiuspiam tempestas nocuerit, aut si quid è vitæ commodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inuisum deo, aut neglectum à deo iudicemus. Magna dij curant, parua negligunt. magnis autem viris prosperè eueniunt semper omnes res: si quidem satis à nostris, & à principe Philosophorum * Socrate dictum est de vbertatibus virtutis, & co-
168 piis. ‖ Hæc mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. Tu autem, Cotta, si me audias, eandem causam agas, teque & principem ciuem putes, & pontificem esse cogites, &, quoniam in vtramque partem vobis licet disputare, hanc potiùs sumas: eámque facultatem disserendi, quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificauit Academia, huc potiùs conferas. mala enim, & impia consuetudo est contra deos disputandi, siue ex animo id fit, siue simulatè.

* In Apologia in Epilogo.

M. T. CICERONIS
DE NATVRA DEORVM, ad Marcum Brutum,
LIBER III.

Quæ Balbus Stoicus superiori libro de Diis disseruit, eadem Cotta Academicus per singula capita repetens, contrariis rationibus infirmat, & de omnibus probabiliter disserens, liberum lectori iudicandi arbitrium relinquit, credendiq; nihil tam firmum esse, quod rationibus contrariis probabiliter infirmari possit.

* COTTA
* VELLEIVS
* COTTA
a L. *Sic est.*
* VELLEIVS
* COTTA *mehercule.*
b L. *par certatio cum Lucilio*

QVAE cùm Balbus dixisset, tum arridens Cotta, * SERÒ, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. ego enim, te disputante, quid contrà dicerem, mecum ipse meditabar, neque tam refellendi tui causa, quàm ea, quæ minùs intelligebam, requirendi. Cùm autem suo cuique iudicio sit vtendum, difficile factu est, me id sentire, quod tu velis. Hîc Velleius, * NESCIS, inquit, quanta cum exspectatione, Cotta, sim te auditurus. iucundus enim Balbo nostro sermo tuus contra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi vicissim attentum contra Stoicos auditorem. spero enim, te, vt soles, benè paratum venire. ‖ Tum Cotta, * a SI mehercule, inquit, Vellei. [1] neque enim mihi b par ratio cum Lucilio est, ac tecum fuit.* QVI tandem, inquit ille? * QVIA mihi videtur Epicurus vester de diis immortalibus non magnopere pugnare. tantummodò negare deos esse non audet, ne quid inuidiæ subeat, aut criminis. Cùm verò deos nihil agere, nihil curare confirmat, membrisque humanis esse præditos, sed eorum membrorum vsum nullum habere: ludere

ludere videtur, satísq; putare, si dixerit esse
3 quandam beatam naturam, & æternam. ‖ A Balbo autem animaduertisti, credo, quàm multa dicta sint, quamque, etiam si minùs vera, tamen apta inter se, & cohærentia. itaque cogitó, vt dixi, non tam refellere eius orationem, quàm ea, quæ minùs intellexi, requirere. Quare Balbe, tibi permitto, responderéne mihi malis, de singulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an vniuersam audire orationem meam. Tum Balbus: * EGO verò, si quid explanari tibi voles, respondere malo: sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quàm refellendi: vtrum voles, faciam: vel ad singula, quæ requires, statim respondebo: vel, cum peroraris, *BALBVS
4 ad omnia. ‖ Tum Cotta, * OPTIME, inquit. quãobrem sic agamus, vt nos ipsa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me, nõ enim mediocriter moueor auctoritate tua, Balbe, orationeque ea, [c] quæ me in perorando cohortabatur vt meminissem, me & Cottam esse, & pontificem, quod eò, credo, valebat, vt opiniones, quas à maioribus accepimus de diis immortalibus, sacra, cærimonias, religionésque defenderem. Ego verò eas defendam, sempérque defendi: nec me ex ea opinione, quam à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, vllius vmquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. sed cùm de religione agitur, [d] T. Coruncanum, P. Scipionem, P. [e] Scæuolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor: habeóque C. Lælium augurẽ eundem sapiẽtem: quem potiùs audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quã quemquam principem Stoicorum. ‖ cúmque omnis
5 populi R. Religio, in sacra, & in auspicia diuisa sit: tertiũ adiunctũ sit, si quid prędictionis causa ex portentis & monstris, Sibyllæ interpretes,

*COTTA

c sic. v. c. fort. *qua me in perorando cohortabaris, vt mem.*

d L. *T. Coruncanium,*

e al. *S. Scæuolam,*

haruſpicéſve monuerunt: harum ego religionum nullam vmquam contemnendam putaui: mihíque ita perſuaſi, Romulum auſpiciis, Numam ſacris conſtitutis fundamenta iecisſe noſtræ ciuitatis: quæ nũquam profectò ſine ſumma placatione deorum immortaliũ tanta eſſe potuiſſet. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pon- 6
tifex ſentiat. fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias. à te enim Philoſopho rationem accipere debeo religionis: maioribus auté noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus,* Quam igitur à me rationem, inquit, Cot-
* BALBVS ta, deſideras? Et ille,* [f] Quadripartita, inquit,
* COTTA fuit diuiſio tua: primùm vt velles docere deos
f v.c. *Quadripertita.* eſſe: deinde quales eſſent: tum, ab his mundum regi: poſtremò, conſulere eos rebus humanis. Hæc, ſi rectè memini, partitio fuit. * Rectissi-
* BALBVS me, inquit Balbus: ſed exſpecto, quid requi-
* COTTA ras. ‖ * Tum Cotta, Primvm quidque videa- 7
mus, inquit? Et ſi id eſt primum quod inter omneis, niſi admodum impios, conuenit. [a] mihi quidem ex animo exuri non poteſt eſſe deos.
g L. *Quod in iſta parte ne egere quidem or.* Id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt, eſſe deos, auctoritate maiorum, cur ita ſit, nihil tu
* BALBVS me doces. * Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur à me velis diſcere? Tum Cotta,
* COTTA * Qvia ſi aggredior, inquit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil vmquam audierim de diis
h L. delet hic vocem *perſpicuum* immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me diſcipulum, & integrũ accipe, & ea, quæ requi-
* BALBVS ro, doce. ‖ * Dic igitur, quid requiras. * Egóne? 8
* COTTA primùm illud, cur, [g] quod [h] perſpicuũ in parté, ne egere quidem oratione dixiſſes, quòd eſſet perſpicuum, & inter omneis conſtaret, de eo
* BALBVS ipſo tam multa dixeris. * Quia te quoque, inquit, animaduerti, Cotta, ſæpe, cùm in foro diceres, quàm plurimis poſſes argumentis onerare iudicem, ſi modò eam facultatem tibi daret cau

ret causa. Atque hoc idem & Philosophi faciunt, & ego, vt potui, feci. Tu autem, qui id quæris, similiter facis ac si me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantùm,
9 cùm idem vno assequi possim. || * Tum Cotta, * COTTA
QVAM simile istud sit, inquit, tu videris. Nam ego neque in causis, si quid est euidens, de quo inter omneis conueniat, argumentari soleo: perspicuitas enim argumentatione eleuatur: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. Cur conniueres autem altero oculo, causa non esset, cùm idem obtutus esset amborum, & cùm rerum natura, quam tu sapientem esse vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisset. Sed quia non confidebas, tam esse id perspicuum, quàm tu velis, propterea multis argumentis deos esse docere voluisti. Mihi enim vnum satis erat, ita nobis maiores
10 nostros tradidisse. || Sed tu auctoritates omneis contemnis, ratione pugnas. Patere igitur rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dij sint: remque mea sententia minimè dubiam argumentando dubiam facis. mandaui enim memoriæ non numerum solùm, sed etiam ordinem argumentorum tuorum. Primum fuit, cùm cælum suspexissemus, statim nos intelligere esse aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illud etiam,

„ [3] *Adspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.*"

Quasi verò quisquam nostrum, istum potiùs, quam Capitolinum, Iouem appellet: aut hoc perspicuum sit, constétque inter omneis, eos esse deos, quos tibi Velleius, multique præterea,
11 ne animanteis quidē esse cōcedant. || Graue etiam argumentū tibi videbatur: quòd opinio

de diis immortalibus & omnium esset,& quotidie cresceret. Placet igitur,tantas res opinione stultorum iudicari,vobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis? At enim præsenteis videmus deos, vt apud Regillum Postumius, in Salaria [i] Vacienus, nescio quid etiã de Locrorum apud Sagram prælio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas,id est,homines homine natos,&quos Homerus,qui recens ab illorũ ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone,eos tu canteriis albis, nullis calonibus obuiam [k] Vacieno venisse existimas,& victoriam populi R. [l] Vacieno potiùs homini rustico,quàm M.Catoni,qui tum erat princeps,nuntiauisse? Ergo, & illud in silice,quod hodie apparet apud Regillum, tanquam vestigium vngulæ. Castoris equi credis esse? ‖ nónne mauis illud credere, 12
quod probari potest,animos præclarorum hominum,quales isti Tyndaridæ fuerunt,diuinos esse, & æternos, quàm eos, qui semel cremati essent,equitare,& in acie pugnare potuisset? aut si hoc fieri potuisse dicis doceas oportet, quomodo nec fabellas anileis proferas. ‖ TVM Lu- 13
cillius, An tibi,inquit fabellæ videntur? nónne ab A.Postumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam, nónne s.c. [m] de Vacieno vides? nam de Sagra Græcorum etiam est vulgare prouerbium : qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, *quàm illa,quæ apud Sagram.* His igitur auctoribus nónne debes moueri? Tum Cotta, * RVMORIBVS,inquit,mecum pugnas, Balbe: ego autem à te rationes requiro.

* *Desunt hic nonnulla.* * ‖ Sequuntur, 14
quæ futura sunt. Effugere enim nemo id potest,quod futurum est. Sæpe autem ne vtile est quidem scire, quid futurum sit. miserum est enim, nihil proficientem angi, nec habere ne spei quidem extremum, & tamen commune solatium;

[i] L. Vattienus

[k] L.Vattieno

[l] L. Vattieno

* BALBVS

[m] Lamb. de Vattieno

* COTTA

solatium: præsertim cum vos iidem fato fieri
dicatis omnia: quod autem semper ex omni
æternitate verum fuerit, id esse fatum. Quid igi-
tur iuuat, aut quid affert ad cauendum, scire
aliquid futurum, cum id certè futurum sit? vn-
de porrò ista diuinatio? quis inuenit fissum ie-
coris? quis cornicis cantum notauit? quis [n] sor-
teis? quibus ego credo: nec possum [o] Attij Na- n v. c. *fortis*
uij, quem commemorabas, lituum cõtemnere. o L. *Atij*
Sed quî ista intellecta [p] sunt, à Philosophis de- p L. *sint.*
beo discere, præsertim cum isti plurimis de re-
15 bus diuinis mentiantur. ‖ At medici quoque (ita
enim dicebas) sæpe falluntur. Quid simile, me-
dicina, cuius ego rationem video: & diuinatio?
quæ vnde oriatur, non intelligo. Tu autem etiã
Deciorũ deuotionibus placatos deos esse cen-
ses. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, vt placari
populo R. non possent, nisi viri tales occidissét?
consilium illud Imperatorum fuit, quod Græci
στρατήγημα appellant, sed eorũ imperatorũ, qui
patriæ consulerent, vitæ non parcerent. reban-
tur enim fore, vt exercitus imperatorem, equo
incitato se in hosteis immittentem, persequere-
tur: id quod euenit. Nam Fauni vocé equidem
nunquã audiui. Tibi, si audiuisse te dicis, credã.
Etsi, Faunus omnino quid sit, nescio. Nõ igitur
adhuc, quantum quidé in te, Balbe, est, intelligo
deos esse: quos equidé credo esse, sed nihil do-
16 cent Stoici. ‖ Nã Cleanthes, vt dicebas, quatuor
modis [q] formatas in animis hominũ putat deo- q fore. *in-formatas*
rum esse notiones. Vnus is modus est, de quo
satis dixi, qui est susceptus ex præsentione rerũ
futurarũ. Alter ex perturbationibus tépestatũ,
& reliquis motibus. Tertius ex commoditate
rerũ, quas percipimus, & copia. Quartus ex a-
strorũ ordine, cælique cõstantia. De præsensio-
ne diximus. De perturbationibus cælestibus,
& maritimis, & terrenis, non possumus dicere,

cùm ea fiant, non esse multos, qui ea metuant,
& à diis immortalibus fieri existiment. ‖ Sed 17
non id quæritur, síntne aliqui, qui deos esse
putent: dij vtrùm sint, nécne, quæritur. Nam reliquæ
causæ, quas Cleanthes affert, quarũ vna
est de commodorum, quæ capimus, copia: altera
de temporum ordine, cælíque constantia:
tum tractabuntur à nobis, cùm de prouidentia
deorum disputabimus: de qua plurima à te,
Balbe, dicta sunt: eodemque illa etiam differemus,
quòd Chrysippum dicere aiebas, quoniam
esset aliquid in rerum natura, quod ab
homine effici non posset, esse homine aliquid
melius. ‖ quæque in domo pulchra cum pul- 18
chritudine mundi comparabas, & cùm totiùs
mundi conuenientiam, consensúmque afferebas,
Zenonísque breueis, & acutulas conclusiones
in eam partem sermonis, quam modò
dixi, differemus: eodemque tempore illa
omnia, quæ à te physicè dicta sunt de vi ignea,
déque eo calore, ex quo omnia generari dicebas,
loco suo quærentur: omniáque, quæ à te
nudiustertius dicta sunt, cum docere velles,
deos esse, quare & mundus vniuersus, & sol,
& luna, & stellæ sensum ac mentem haberent,
in idem tempus reseruabo. ‖ A te autem illud 19
etiam, atque etiam quæram, quibus rationibus
tibi persuadeas, deos esse. Tum Balbus.

* BALBVS * EQVIDEM attulisse rationes mihi videor:
sed eas tu ita refellis, vt cùm me interrogaturus
esse videare, & ego me ad respondendum
comparârim, repente auertas orationem,
nec des respondendi locum. Itaque maximæ
res, tacitæ præterierunt, de diuinatione, de
fato: quibus de quæstionibus tu quidem strictim,
nostri autem multa solent dicere. Sed
ab hac quæstione, quæ nunc in manibus, est
separandæ. Quare, si videtur, noli agere con-

fuse:

fusè: vt hoc explicemus hac disputatione,
20 quod quæritur. ‖ * OPTIME, inquit, Cotta. * COTTA.
Itaque quoniam quatuor in parteis totam quę-
stionem diuisisti, de prima quidem diximus:
consideremus secundam. Quæ mihi talis vi-
detur fuisse, vt, cùm ostendere velles, quales
dij essent, ostenderes nullos esse. à consuetu-
dine enim oculorum animum abducere diffi-
cillimũ dicebas: sed cum deo nihil præstantius
esset, non dubitabas, quin mundus esset deus,
quòd nihil in rerum natura melius esset, modò
possemus eum animantem cogitare, vel potiùs,
21 vt cetera oculis, sic animo hoc cernere. ‖ Sed
cùm mundo negas quidquam esse melius, quid
dicis melius? si pulchrius, assentior. si aptius ad
vtilitates nostras, id quoque assentior. Sin au-
tem id dicis, nihil esse mundo sapientius: nullo
modo prorsus assentior: non quòd difficile sit
mentem ab oculis seuocare: sed quo magis
seuoco, eò minùs id, quod tu vis, possum men-
te comprehendere. Nihil est mundo melius in
rerum natura. Ne in terris quidem vrbe nostra.
Num igitur idcirco in vrbe esse rationem, co-
gitationem, mentem putas? aut, quoniam non
sic, num idcirco existimas formicam antepo-
nendam esse huic pulcherrimæ vrbi, quòd in
vrbe sensus sit nullus in formica non modò
sensus, sed etiam mens, ratio, memoria? Vide-
re oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non
22 te ipsum, quod velis, sumere. ‖ Istum enim lo-
cum totum illa vetus Zenonis, breuis, & , vt
tibi videbatur, acuta conclusio dilatauit. Zeno
enim ita concludit, *Quod ratione vtitur, melius
est, quàm id, quod ratione non vtitur. Nihil autem
mundo melius, ratione igitur mundus vtitur.* Hoc si
placet, iam efficies, vt mundus optimè librum
legere videatur. Zenonis enim vestigiis hoc
modo rationem poteris concludere. Quod li-

teratum

literarum est,id est melius,quàm quod non est literarum. Nihil autem mundo melius, literatus igitur est mundus. Isto modo etiam disertus,& quidem mathematicus,musicus, omni denique doctrina eruditus, postremò Philosophus erit mundus. Sæpe dixit nihil fieri sine deo, nec vllam vim esse naturæ, vt sui dissimilia posset effingere. Concedam non modò animantem, & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. ‖ 23

[4] Nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione vti putemus, [r] nec cur animantem quidem esse.Non est igitur mundus deus:& tamen nihil est eo melius, [s] nihil est eo pulchrius, nihil salutarius, nihil ornatius adspectu,motúque constantius. Quòd si mundus vniuersus non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabileis in deorum numero reponebas.Quarum te cursus æquabiles, æterníque delectabant:nec mehercule iniuria. sunt enim admirabili, incredibilique constantia. ‖ 24 Sed non omnia, Balbe, quæ cursus certos, & constanteis habent,ea deo potiùs, quàm naturæ tribuenda sunt. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius:quid freto Siciliensi?quid Oceani feruore illis in locis,

„ *Europam,Libyámque rapax vbi diuidit vnda?*

[t] Quid æstus,maritimi,vel Hispanienses, vel Britannici,eorumque certis temporibus vel accessus, vel recessus, sine deo fieri nónne possunt?Vide, quæso, si omnis motus, omniáque, quæ certis temporibus ordinem suum conseruant,diuina ducimus, [5] [u] ne tertianas quidem febreis,& quartanas,diuinas esse dicendum sit, quarum reuersione, & motu quid potest esse constantius. Sed omnium talium rerum ratio

r L. *ne cur animantem q.* s v. c. *nihil est enim eo pulchrius,*

t L. *Quid æstus maris,* &c.

u L. *ne tertianas quoque f.* &c.

redden

reddenda est. Quod vos cùm facere non pote-
25 stis,tanquam in aram,confugitis ad deum.‖ Et
Chrysippus tibi acutè dicere videbatur, homo
sine dubio versutus, & callidus. Versutos eos
appello,quorum celeriter mens versatur:calli-
dos autem, quorum, tanquam manus opere,
sic animus vsu concaluit. Is igitur, si aliquid
est,inquit,quod homo efficere non possit, qui
id efficit,melior est homine.Homo autem hæc
quæ in mundo sunt, efficere non potest. qui
potuit igitur,is præstat homini.Homini autem
præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus.
Hæc omnia in eodem quo illa Zenonis, erro-
26 re versantur.‖ Quid enim sit melius,quid præ-
stabilius, quid inter naturam, & rationem in-
tersit,non distinguitur.Idemque, si dei nō sint,
negat esse in omni natura quidquam homine
melius.id autem putare quemquam hominem,
nil homine esse melius, summæ arrogantiæ
censet esse. Sit sanè arrogantis, pluris se puta-
re,quàm mundum.At illud non modò,non ar-
rogantis,sed potiùs prudentis, [6] intelligere se
habere sensum, [x] & rationem, & orationem,
hæc eadem & caniculam non habere. Et si do-
mus pulchra sit,intelligamus eam dominis,in-
quit, ædificatam esse, non muribus. Sic igitur
mundum deorum domum existimare debe-
mus. Ita prorsus existimarem, si illum ædifi-
catum,non, quemadmodum docebo, à natura
27 conformatum putarem.‖ At enim quærit apud
Xenophontem Socrates, vnde animam arri-
puerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego
quæro, vnde orationem, vnde numeros, vnde
cantus. Nisi verò loqui solem cum luna puta-
mus,cùm propiùs accesserit, aut ad harmoniā
canere mundum, vt Pythagoras existimat. Na-
turæ ista sunt,Balbe,naturę non artificiosè am-
bulantis, vt ait Zeno, quod quidem quale sit,
iam

x L. *& rationem : hæc eadem Orationem, & Caniculam non h.*

iam videbimus, sed omnia scientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. || Itaque illa mihi placebat oratio de conuenientia, consensúque naturæ, quam quasi cognatione continuatam conspirare dicebas. Illud non probabam, quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea vno diuino spiritu contineretur. Illa verò cohæret, & permanet naturæ viribus, non deorum: estque in ea iste quasi consensus, quam συμπάθειαν Græci vocant: sed ea, quo sua sponte maior est, eo minùs diuina ratione fieri existimanda est. 28

y L. cognationem cont.

|| Illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissoluitis? Si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum. corpus autem immortale nullum esse, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, distrahíque non possit. Cúmque omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorũ, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est, quasi ferendi, & patiendi necessitatem. Et, si omne animal mortale est, nullum est immortale. Et, si omne animal secari ac diuidi potest, nullum est eorum indiuiduum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam, & ferendam paratum est. mortale igitur omne animal, & dissolubile, & diuiduũ sit necesse est. 29

|| Vt enim, si omnis cera commutabilis esset, nihil esset cereum, quod commutari non posset: item nihil argenteum, nihil æneum, si commutabilis esset natura argenti & æris. similiter igitur, si omnia, quæ sunt, ex quibus cuncta constant, mutablia sunt: nullum corpus esse potest non mutabile. mutabilia autem sunt illa, ex quibus omnia constant, vt vobis videtur. omne igitur corpus mutabile est. At si esset corpus, aliquod immortale, non esset omne mutabile. ita efficitur, vt omne corpus mortale sit. etenim omne corpus, 30

aut

aut aqua,aut aër,aut ignis,aut terra est, aut id,
quod est concretum ex his, aut ex aliqua parte
eorum: horum autem nihil est, quod non in-
31 tereat. ‖ nam & terrenum omne diuiditur, &
humor ita mollis est,vt facilè [z] comprimi,col- z v.c. *premi,*
lidíque possit. ignis verò, & aër omni impulsu
facillimè pellitur, naturáque cedens est maxi-
mè, [a] & dissipabilis. præterea omnia hæc tum a v.c. *& dis-*
intereunt, [b] tum in naturam aliam conuer- *supabilis.*
tuntur: quod fit,cùm terra in aquam se vertit, b L. *cùm in*
& cùm ex aqua oritur aër,& cùm ex aëre æther, *naturam a-*
cúmque eadem vicissim retrò commeant.Quòd *liam.*
si ea intereūt, ex quibus constat omne animal,
32 nullum est animal sempiternum. ‖ Et, vt hæc
omittamus,tamen animal nullum inueniri po-
test,quod neque natum vmquam sit,& semper
sit futurum. omne enim animal sensus habet.
sentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, &
amara,nec potest vllo sensu iucunda accipere,
& non accipere contraria. si igitur voluptatis
sensum capit, doloris etiam capit. quod autem
dolorem accipit, id accipiat etiam interitum
necesse est.omne igitur animal confitendum est
esse mortale. Præterea, si quid est, quod nec
voluptatem sentiat, nec dolorem, id animal
esse non potest. sin autem quod animal est, id
illa necesse est,sentiat: & quod ea sentiat,non
potest esse æternum, & omne animal sentit:
nullum igitur animal est æternum. ‖ Præterea
nullum potest esse animal, in quo non & ap-
petitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur c fort. *& re-*
autem quæ secundum naturam sunt,declinan- *fugit à qui-*
tur contraria: & omne animal appetit quæ- *busdam, à*
dam, [c] & fugit à quibusdam. Quod autem re- *quo autem*
fugit,id contra naturam est:& quod est contra *refugit,&c.*
naturam,id habet vim interimendi. omne ergo d *συνάγε-*
animal intereat necesse est.Innumerabilia sunt, *σθαι* al. *colli-*
ex quibus effici, [d] cogíque possit, nihil esse, *gique*
quid

quid sensum habeat, quin id intereat. etenim ea
ipsa, quæ sentiuntur, vt frigus, vt calor, vt vo-
luptas, vt dolor, vt cetera, cùm amplificata sunt,
interimunt. nec vllum animal est sine sensu.
nullum igitur animal est æternum. ‡ Etenim 34
aut simplex est natura animantis, vt vel terre-
na sit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod
quale sit, ne intelligi quidem potest: aut con-
creta ex pluribus naturis, quarum suum quæ-
e fort. *feratur:* que locum habeat, quo naturæ vi e efferatur:
alia infimum, alia summum, alia medium. Hæc
ad quoddam tempus cohærere possunt: semper
autem nullo modo possunt. necesse est enim,
suum quæque in locum natura rapiatur. nullũ
igitur animal est sempiternum. ‖ sed omnia 35
vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, He-
raclitum, vt opinor, sequentes: quem ipsum
non omnes interpretãtur vno modo, qui quo-
niam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus.
vos autem ita dicitis, omnem vim, esse ignem.
itaque & animanteis, cùm calor defecerit, tum
interire: & in omni natura rerum id viuere, id
vigere, quod caleat. ego autem non intelligo,
quo modo calore exstincto corpora intereant,
non intereant humore, aut spiritu amisso, præ-
sertim cùm intereant etiam nimio calore.
Quamobrem id quidem commune est de cali-
do: verumtamen videamus exitum, ‖ ita vul- 36
f L. *nihil esse animale extr.* tis, opinor, f nihil esse animal extrinsecus in
natura, atque mundo, præter ignem. qui ma-
gis, quàm præter animam, vnde animantium
quoque constet animus, ex quo anima dicitur?
Quo modo autem hoc, quasi concedatur, su-
g fort. *animatum.* mitis, nihil esse g animum, nisi ignẽ? probabilius
enim videtur, tale quiddam esse animum, vt sit
ex igne, atque anima temperatum. quod si ignis
ex sese ipse animal est, nulla se alia admiscen-
te natura, quoniam is, cum inest in corporibus
nostris,

nostris, efficit vt sentiamus: non potest ipse esse sine sensu. rursus eadem dici possunt: quidquid est enim, quod sensum habeat, id necesse est sentiat & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. ita fit, vt ne ignem quidem efficere
37 possitis æternum. ‖ Quid enim? non eisdem vobis placet, omnem ignem [h] pastu indigere? nec permanere vllo modo posse, nisi alatur? ali autem solem, lunam reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eámque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longiùs progrediatur solstitiali orbe, itémque brumali, ne longiùs discedat à cibo, hoc totum quale sit, mox: nunc autem concludatur illud, quòd interire possit, id æternũ non esse naturâ: ignem autem interiturũ esse, nisi alatur: non esse igi-
38 tur natura ignem sempiternum. ‖ Qualem autem deum intelligere nos possumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiámne deo tribuemus quæ constat ex scientia rerum bonarum, & malarum, &, nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est [i] delectu bonorum, & malorum? quid autem ratione? quid intelligentia, quibus vtimur ad eam rem, vt apertis obscura assequamur. at obscurum deo nihil potest esse: nam iustitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim societas, & communitas, vt vos dicitis, iustitiam procreauit. temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cœlo est, est etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi quî potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur vtentẽ, nec virtute vlla præ-
39 ditũ deum intelligere quî possumus? ‖ Nec verò vulgi, atque imperitorũ inscitiam despicere

h v. c. *pastus indigere?* & ita L.

i v. c. *dilectu* & ita L.

poſſum,cum ea cõſidero, quæ dicuntur à Stoi-
cis.ſunt enim illa imperitorum.piſcem Syri ve-
nerantur. omne ferè genus beſtiarum Aegyptij
cõſectrauerunt. Iam verò in Græcia multos ha-
bent ex hominibus deos,Alabandum, Alaban-
di:Tenedi,Tenem : Leucotheam,quæ fuit Ino,
& eius Palęmonẽ filium,cuncta Gręcia:Hercu-
lem,Aeſculapium,Tyndaridas : Romulum no-
ſtri,alióſque complureis : quos quaſi nouos &
adſcriptitios ciueis in cælum receptos putant.
Hæc igitur indocti. ‖ Quid vos Philoſophi?qui 40
meliora ? omitto illa : ſunt enim præclara. Sit
ſanè deus ipſe mundus.Hoc credo illud eſſe
„ *Sublime candens , quem inuocant omnes Iouem.*
quare igitur plureis adiungimus deos ? quanta
autem eſt eorum multitudo?mihi quidem ſanè
multi videntur. ſingulas enim ſtellas numeras
deos,eáſque aut beluarum nomine appellas,vt
Capram, vt * Lupam, vt Taurum, vt Leonem,
aut rerum k inanimatarũ,vt Argon,vt Aram,vt
Coronam. ‖ ſed , vt hæc concedantur, reliqua 41
quî tandem non modò concedi , ſed omnino
intelligi poſſunt?cùm fruges, Cererem:vinum,
Liberum dicimus,genere nos quidem ſermonis
vtimur vſitato : ſed ecquem tam amentem eſſe
putas,qui illud,quo veſcatur,deum credat eſſe?
Nam quos ab hominibus perueniſſe dicis ad
deos,tu reddes rationem quemadmodum idem
fieri potuerit , aut cur fieri deſierit , & ego di-
ſcam libenter.quo modo nunc quidem eſt,non
video,quo pacto ille,cui in monte Oetæo illa-
tæ lampades fuerunt, vt ait Accius,in domum
æternam patris ex illo ardore peruenerit.quem
tamen Homerus conueniri apud inferos facit
ab Vlyſſe , ſicut ceteros , qui exceſſerant vita.
‖ quamquam,quem potiſſimùm Herculem co- 42
lamus , ſcire ſanè velim. plureis enim tradunt
nobis ij, qui interiores ſcrutantur, & recondi-
tas lite

* Surgenſ. *Nepam* legit.

k L. *inanimarum,*

tas literas: antiquissimum Ioue natum, sed an-
tiquissimo item Ioue. nam Ioues quoque plu-
reis in priscis Græcorum literis inuenimus. ex
eo igitur & Lisyto est is Hercules, quem con-
certauisse cum Apolline de tripode accepimus.
alter traditur Nilo natus, Aegyptius: quem
aiunt Phrygias literas conscripsisse. Tertius est
[l] ex Ideis indigenis: cui inferias afferũt. Quar-
tus, Iouis est, [m] Asteriæ, Latonæ sororis, quem
Tyrij maximè colunt, cuius Karthaginem fi-
liam ferunt. Quinctus in India, qui Belus dici-
tur. Sextus hic ex Alcumena, quem Iupiter ge-
nuit, sed tertius Iupiter: quoniam, vt iam doce-
43 bo, plureis Ioues etiam accepimus. ‖ Quando
enim me in hunc locum deduxit oratio, doce-
bo, meliora me didicisse de colendis diis im-
mortalibus iure pontificio, & maiorum more,
capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de
quibus in illa aureola oratiũcula dicit Lælius,
quã rationibus Stoicorum. Si enim vos sequar,
dic, quid ei respondeam, qui me sic roget. Si dij
sunt, súntne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ,
Panisci etiam, & Satyri? Hi autem non sunt: ne
Nymphæ quidem, deæ igitur. At earum templa
sunt publicè vota, & dedicata. Quid igitur? ne
ceteri quidem. ergo dij, quorum templa sunt
dedicata. Age porrò, Iouem, & Neptunũ, deum
numeras. ergo etiam Orcus, frater eorum, deus,
& illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Ache-
ron, Cocytus, Styx, Phlegethon: tum Charon,
tum Cerberus dij putandi. At id quidem repu-
44 diandũ: ne Orcus quidem igitur. ‖ Quid dicitis
ergo de fratribus? hæc Carneades agebat, non
vt deos tolleret: quid enim Philosopho minùs
conueniens? sed vt Stoicos nihil de diis expli-
care conuinceret. Itaque insequebatur. Quid
enim? aiebat, si ij fratres sunt in numero deo-
rum, num de patre eorũ Saturno negari potest?

l L. *ex Ideis dalis*

m L. *& Asteriæ,*

quem vulgò maximè ad occidentem colunt. qui si est deus, patrem quoque eius, Cælum esse deum confitendũ est. Quod si ita est Cæli quoque parentes dij habendi sunt, Aether, & Dies, eorúmque fratres, & sorores: qui à genealogiis antiquis sic nominantur, Amor, Dolus, Motus, Labor, Inuidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miseria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Hesperides, Somnia: quos omnes Erebo, & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monstra probanda sunt, aut prima illa tollenda.
¶ Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, 45
ceteros deos esse dices: de Hercule, Aesculapio, Libero, Castore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æquè, atque illi: apud quosdam etiam multò magis. Ergo hi, dij sunt habendi, mortalibus nati matribus. Quid? Aristæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius: Theseus, qui Neptuni: reliqui, quorũ patres dij, non erunt in deorũ numero. Quid, quorum matres? opinor etiam magis. Vt enim in iure ciuili, *qui est de matre libera, liber est*: item iure naturæ, qui de dea matre est, deus sit necesse est. Itaque

n L. *sanctissimè*

Achillem Astypalea insula [n] sanctissimum colit. Qui si deus est: & Orpheus, & Rhesus, dij sunt, matre Musa nati. Nisi fortè maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi, dij non sunt, quia nusquam coluntur: quo modo illi sunt?
¶ Vide igitur, ne virtutibus hominũ isti hono- 46
res habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque, Balbe, visus es dicere. Quo modo autem potes, si Latonam deam [o] putes, Hecatem non putare, [p] quæ matre Asteria est, sorore Latonæ? an hæc quoque dea est? vidimus enim eius aras, delubráque in Græcia. sin hæc dea est, cur non Eumenides? quæ si deæ sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud nos, vt ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ sunt, speculatrices,

o L. *putas,*
p L. *cuius matertera Asteria est, mater Latonæ? an h.*

testatrices,credo,& vindices facinorum,& sce-
47 lerum.|| Quòd si tales dij sunt.vt rebus huma-
nis intersint , Natio quoque , dea putanda est:
cui, cùm fana circuimus in agro Ardeati , rem
diuinam facere solemus.Quæ quia partus ma-
tronarum tueatur,à nascentibus, Natio nomi-
nata est. Ea si dea est , dij omnes illi, qui com-
memorabantur à te,Honos, Fides,Mens, Con-
cordia,ergo etiam Spes, Moneta, q omniáque q q.v.c.om-
quæ cogitatione r nobismetipsis possumus fin- nia,qua cog.
gere.quod si verisimile nõ est: ne illud quidem r al. nobis-
est,hęc vnde fluxerunt.Quid autem dicis?si dij metipsi
sunt illi,quos colimus,& accepimus : cur non
eodem in genere Serapim,Isimq; numeremus?
quod si facimus , cur barbarorum deos repu-
diemus?boues igitur, & equos,ibes,accipitres,
aspidas,crocodilos, pisceis, canes, lupos, s fe- s v. c. felis,
leis,multas præterea beluas, in deorum nume-
ro reponemus. quæ si reiiciamus, illa quoque
48 vnde hæc nata sunt,reiiciemus.|| Quid deinde?
Ino, dea dicetur, quæ Leuchothea à Græcis, à
nobis Matuta dicitur,cùm sit Cadmi filia?Cir-
ce autem,& Pasiphaë,è Perseide,Oceani filia,
natæ , patre sole , in deorum numero non ha-
bebuntur ? quamquam Circen quoque coloni
nostri Circeienses religiosè colunt. Ergo hanc
deam dicis. Quid Medeæ respondebis ? quæ
duobus auis , Sole ,& Oceano , AEeta patre,
matre Idyia procreata est. Quid huius Absyr-
to fratri , qui est apud Pacuuium Aegialeus?
sed illud nomen veterum literis vsitatius. Qui
si dij non sunt,vereor quid agat Ino.hæc enim
49 omnia ex eodem fonte fluxerunt. || An Am-
phiaraus,deus erit,& Triphonius ? nostri qui-
dem publicani, cùm essent agri in Bœotia deo-
rum immortalium excepti lege censoria , ne-
gabant immortaleis esse vllos , qui aliquando
homines fuissent. Sed si sunt hi dij , est certè

Erichtheus, cuius Athenis & delubrũ vidimus, & sacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de ceteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, vnde hęc manant, probãda sunt. ‖ Atque 50
in plerisque ciuitatibus intelligi potest, * augendæ virtutis gratia, quo libentiùs reip. causa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. ob eam enim ipsam causam Erichtheus Athenis, filiæque eius in numero deorum sunt. [t] Itémque [8] Leonaticum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctiùs Alabandum colunt, à quo est vrbs illa condita, quàm quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbanè Stratonicus, vt multa, cùm quidam ei molestus Alabãdum, deum esse confirmaret, Herculem negaret: Ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. ‖ Illa autem, Balbe, 51
quæ tu à cælo, astrísque ducebas, quàm longè serpant, non vides. Solem, deũ esse, Lunámque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianã putant. Quòd si Luna, dea est: ergo etiam Lucifer: ceteræque errantes, numerum deorum obtinebunt. igitur etiã inerrantes. [9] Cur autem [u] arcus species non in deorum numero reponatur? est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse nata. cuius si diuina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. Quarum vna etiam Centauros peperisse dicitur. Quòd si nubeis retuleris in deos, referendæ certè erunt tempestates, quæ populi R. ritibus consecratæ sunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines, sunt dij putandi. nostri quidem duces, mare ingredientes,

acuenda

t L. *Itémque Leonatarum est delubr.*

v v. c. *atqui*

gredientes,

gredientes, immolare hostiam fluctibus con-
52 sueuerunt. ‖ Tum si est Ceres à gerendo; ita
enim dicebas: terra ipsa dea est, & ita habetur.
quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiam:
quem Neptunum esse dicebas: ergo & flumina
& fontes. Itaque & fontis delubrum [x] Marso x L. *Maso*
ex Corsica dedicauit: & in augurum precatio-
ne Tiberinum, Spinonem, [y] Anemonem, No- y fort.
dinum, alia propinquorum fluminum nomina *Anienem,*
videmus. Ergo hoc aut in immensum serpet,
aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita
ratio superstitionis probabitur. Nihil ergo ho-
53 rum probandum est. ‖ Dicamus igitur Balbe,
oportet cõtra illos etiam, qui hos deos ex ho-
minum genere in cælum translatos, non re, sed
opinione esse dicunt, quos auguste omnes, san-
ctéq; veneramur. Principio Ioues treis nume-
rant ij, qui Theologi nominantur: ex quibus
primum, & secundũ natos in Arcadia: alterum
patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam na-
tam ferunt, & Liberum: alterum patre Cælo,
qui genuisse Mineruam dicitur, quam princi-
pem, & inuentricem belli ferunt: tertium Cre-
tensem, Saturni filium: cuius in illa insula se-
pulchrum ostenditur. *διόσκουροι* etiam apud
Graios multis modis nominantur. Primi tres,
qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue, rege
antiquissimo, & Proserpina nati, Tricopatreus,
[z] Eubuleus, Dionysius. Secũdi, Ioue tertio nati z al. *Eubu-*
ex Leda, Castor & Pollux. Tertij dicuntur à *leus,*
nõnullis [a] Aleo, & Melampus, [b] Emolus, Atrei a L. *Alco,*
54 filij, qui Pelope natus fuit. ‖ Iam Musæ primæ b al. *Eume-*
quatuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, *lus,*
Aœde, Melete: secundæ, Ioue tertio, & Mnemo-
syne, procreatæ nouem: tertiæ, Ioue tertio Pie-
riæ natæ, & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias
solent Poëtæ appellare, iisdem nominibus, eo-
dem numero, quo proximæ superiores. Cúm-

que tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quàm multi à Theologis proferuntur? Vnus eorum Ioue natus, nepos Aetheris: alter, Hiperione: tertius, Vulcano, Nili filio: cuius vrbem Aegyptij volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur: quartus is, quem heroicis temporibus [c] Achanto Rhodi peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi: quintus, qui Colchis fertur, AEetam, & Circen procreauisse. ‖ Vulcani item complures, 55
primus Cælo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt: secundus Nilo natus, Opis, vt Aegyptij appellant, quem custodem esse Aegypti volunt: tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse: quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ [d] nominabantur. ‖ Mercurius vnus Cælo patre, Die matre na- 56
tus: cuius obscænius excitata natura traditur, quòd adspectu Proserpinæ commotus sit: alter Valentis, & Phoronidis filius, is, [11] qui sub terris [e] habetur, idem Trophonius: tertius Ioue tertio natus, & Maia, ex quo, & Penelopa Pana natum ferunt: quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare: quintus, quem colunt Phæneatæ, qui Argum dicitur interemisse, ob eámque causam Aegypto præfuisse, atque Aegyptiis leges, & literas tradidisse. Hunc Aegyptij [f] Thoyth appellant: eodémque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. ‖ Aesculapiorum primus, Apollinis, 57
quem Arcades colunt: qui specillum inuenisse, primúsque vulnus obligauisse dicitur: secundus, secundi Mercurij frater. Is fulmine percussus, dicitur humatus esse Cynosuris: tertius, Arsippi, & Arsinoæ: qui primus purgationem alui, dentísque euulsionem, vt ferunt, inuenit:

c L. *Atantho*

d v.c. *nominatur.* & ita v.c.

e L. *habetur* & ita v.c.

f al. *Thouth*

tenit: cuius in Arcadia non longè à Lusio flumine sepulchrum, & lucus ostenditur. Apollinum antiquissimus is, quem paulò antè ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum: alter Corybantis filius, natus in Creta: cuius de illa insula cum Ioue ipso certamen fuisse traditur: tertius Ioue tertio natus, & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferunt aduenisse: quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo se
58 leges ferunt accepisse: ‖ Dianæ item plures: prima Iouis, & Proserpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur: secunda notior, quam Ioue tertio, & Latona natam accepimus: tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. Eam Græci sæpe Vpim paterno nomine appellant. g Dionysios multos habemus: primum è Ioue, & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nysam dicitur interemisse: tertium, Caprio patre, eúmque regem Asiæ præfuisse dicunt: [12] h cuius Abazea sunt instituta: quartum Ioue, & Luna, cui sacra Orphica putâtur confici: quintum Niso natum & Thione, à quo Trieterides
59 constitutæ putantur. ‖ Venus prima Cælo, & Die nata: cuius Elide delubrum videmus: altera, spuma procreata: ex qua, & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus: tertia, Ioue nata, & Dione: quæ nupsit Vulcano. Sed ex ea, & Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyróque concepta: quæ Astarte vocatur: quam Adonidi nupsisse traditum est. Minerua prima, quam Apollinis matrem suprà diximus: secũda orta Nilo, quam Aegyptij Saitæ colunt: tertia illa, quam Ioue generatam suprà diximus: quarta Ioue nata, & Coryphe, Oceani filia: [13] i quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt: quincta Pallantis: quæ patrem dicitur interemisse, virgini-

g *L. Dionysos*

h *L. cui Sabazia sunt instituta:*

i *L. quam Arcades Coryphasiam nom.*

tatem suam violare conantem: cui pinnarum talaria [k] affigunt. ‖ Cupido primus, Mercurio, 60
& Diana prima natus dicitur: secundus, Mercurio, & Venere secunda: [14] tertius [l] quidem est Anteros, Marte, & Venere tertia. Atque hæc quidem, atque eiusmodi ex vetere Græciæ fama collecta sunt. Quibus intelligis resistẽdum esse, ne perturbentur religiones. Vestri autem non modò hæc non refellunt, verùm etiã confirmant, interpretando, quorsum quidque pertineat. Sed eò iam, [m] vnde huc digressi sumus,
reuertamur. ‖ Num censes igitur subtiliore ratione opus esse ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, spem, virtuté, honorem, victoriam, salutem, concordiam, [n] ceteráque eiusmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobismet insunt ipsis, vt mens, vt fides, vt spes, vt virtus, vt cõcordia: aut [o] optandæ nobis sunt, vt [p] honos, vt salus, vt victoria. Quarũ rerum vtilitate video etiam consecrata simulachra. Quare autem in his vis deorum insit, tum intelligam, cùm cognouero. Quo in genere vel maximè est Fortuna numeranda: quam nemo ab inconstantia, & temeritate seiunget: quæ digna certè non sunt deo. ‖ Iam 62
verò quid vos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominũ? exsectum à filio Cælum, vinctum itidem à filio Saturnum. Hæc, & alia generis eiusdem ita defenditis, vt ij, qui ĩsta finxerunt, non modò non insani, sed etiã fuisse sapientes videantur. In enodandis autem nominibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se saturat annis: Mauors, quia magna vertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ceres à gerendo. Quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. Quid Veioui facies? quid Vulcano? quamquam, quoniam.

Neptunum

k al. *affingunt.*
l L. delet particulam *quidem*
m L. *vnde huc degressi s.*
n al. *ceterásque*
o al. *optandæ*
p v. c. *honor.*

Neptunum q à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis vna litera explicare, vnde ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus es, quàm ipse Neptunus. q al. *à nabendo*

63 Magnam molestiam suscepit, & minimè necessariam primus Zeno, pòst Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare. Quod cùm facitis, illud profectò confitemini, longè aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, vt perniciosis etiam rebus non modò nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim fanum in Palatio, r & ædem Laurum, & aram malæ Fortunæ Esquiliis consecratam videmus. r L. *& Orbonæ ad ædem Larum*, *&* *aram* &c.

64 Omnis igitur talis à Philosophia pellatur error, vt, cùm de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus habeo ipse, quid sentiam: non habeo autem, quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis, animum cum intelligentia per mare s pergentem. Idem de Cerere. Istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modò comprehendere animo, sed ne suspicione quidem possum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, vt & esse deos, & quales sint, discere possim, quàm qualeis tu eos esse velis. s v. c. *pertinentem*,

65 Videamus ea, quæ sequuntur: primùm, deorúmne prouidentia mundus regatur: deinde, consulántne rebus humanis. hæc enim mihi ex tua partitione restant duo. De quibus, si vobis videtur, accuratiùs disserendum puto. Mihi verò, inquit Velleius, valdè videtur. nam & maiora exspecto: & his, quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus. Interpellare te, inquit, Cotta, nolo. sed sumemus tempus aliud.

efficiam

efficiam profectò, vt fateare. Sed

Multa desunt.

„ ‖ *Nequaquã istuc istac ibit: magna inest certatio.* 66

t al. *Num* „ t *Nam vt ego illis supplicarẽ tanta blãdiloquẽtia?*

Niobe parúmne ratiocinari videtur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? Illud verò quàm callida ratione?

„ *Qui volt, quod volt, ita dat se res: vt operã dabit.*

Qui est versus omnium seminator malorum:

u v. c. *transuersa* „ *Ille* u *trãsuersa mẽte mihi hodie tradidit repagula:*

„ *Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo:*

„ *Mihi mœrores, illi luctũ: exitium illi, exsiliũ mihi.*

Hanc videlicet rationem, quam vos diuino beneficio homini solùm tributam dicitis, bestiæ non habent. ‖ Vidésne igitur, quanto munere 67 deorum simus affecti? atque eadem Medea patrem, patriamque fugiens:

„ *Postquam pater appropinquat, iamq; penè vt comprehendatur, parat,*

„ *Puerum intereà obtruncat, membraq; articulatim diuidit,*

„ *Perq; agros passim dispergit corpus: id ea gratia,*

„ *Vt, dum nati dissipatos artus captaret parens,*

„ *Ipsa intereà effugeret: illum vt mœror tardaret sequi,*

„ *Sibi salutem vt familiari pareret paricidio.*

x L. *sic ne ratio quidẽ* Huic vt scelus, x sic nec ratio quidem defuit. ‖ Quid? ille funestas epulas fratri comparans, 68 nónne versat huc & illuc cogitatione rationem?

„ *Maior mihi moles, maius miscendum est malum,*

„ *Qui illius acerbũ cor contundam, & comprimam.*

Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum: de quo rectè, & verissimè loquitur Atreus,

„ *Quod re in summa summum esse arbitror*

„ *Periclum, matres coinquinari, regiam*

y L. *misceri* „ *Contaminari stirpem,* y *admisceri genus.*

At

At id ipsum quàm calidè, qui regnum adulterio quæreret? (pater

„ *Addo* (inquit) *huc, quòd mihi portento cælestum*

„ *Prodigium misit regni stabilimen mei,*

„ *Agnum inter pecudes aurea clarum coma*

„ *Quondam Thyestem clepere ausum esse, è regia:*

„ *Qua in re adiutricem coniugem cepit sibi.*

69 ‖ Videtúrne summa improbitate vsus non sine summa esse ratione? nec verò scena solùm referta est his sceleribus, sed multò vita communis pœnè maioribus. Sentit domus vniuscuiusque, sentit forum, sentit curia, campus, socij, prouinciæ, vt quemadmodum ratione rectè fiat, sic ratione peccetur. Alterum & à paucis, & raró: alterum & sæpe, & à pluribus: vt satius fuerit nullam omnino nobis à diis immortalibus datam esse rationem, quàm tanta cum pernicie datam. Vt vinum ægrotis, quia prodest raró, nocet sæpissimè, melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen, solertiam, quam rationem vocamus, quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino, quàm tam munificè, & tam largè dari.

70 ‖ Quamobrem si mens, voluntasque diuina idcircò consuluit hominibus, quòd iis largita est rationem: iis solis consuluit, quos bona ratione donauit: quos videmus, si modò vlli sunt, esse paucos. Non placet autem paucis à diis immortalibus esse consultum. sequitur ergo, vt nemini consultum sit. Huic loco sic soletis occurrere, non idcircò non optimè nobis à diis esse prouisum, quòd multi eorum beneficio peruersè vterentur. etiam patrimoniis multos malè vti: nec ob eam causam eos beneficium à patribus nullum habere. Quis

istuc

z L. delet, *in collatione*

istuc negat? [16] aut quæ est [z] in collatione ista
similitudo? nec enim Herculi Deianira no-
cere voluit, cùm ei tunicam sanguine Centauri
tinctam, dedit: nec prodesse Phæreo Iasoni is,
qui gladio vomicam eius aperuit, quam sanare
medici non poterant. multi enim etiam cùm
obesse vellent, profuerunt, & cùm prodesse,
obfuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, vt
voluntas eius, qui dederit, appareat: nec, si is,
qui accepit, benè vtitur, idcircò is, qui dedit,
amicè dedit. ‖ Quæ enim libido, quæ auaritia, 71
quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto,
aut sine animi motu, & cogitatione, id est,
ratione, perficitur? nam omnis opinio, ratio
est, & quidem bona ratio, si vera: mala autem,
si falsa est opinio. Sed à deo tantùm rationem
habemus, si modò habemus: bonam autem
rationem, aut non bonam, à nobis. non enim,
vt patrimonium relinquitur, sic ratio homini
est beneficio deorum data. Quid enim potiùs
hominibus dedissent, si iis nocere voluissent?
iniustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis
quæ semina essent, si his vitiis ratio non sub-
esset? Medea modò, & Atreus commemora-
bantur à nobis, heroicæ personæ, inita, sub-
ductaque ratione, nefaria scelera meditantes.

a L. *Quid? leuitates comicæ,*

‖ [a] Quid leuitates comicæ, parúmne semper in 72
ratione versantur? parúmne subtiliter disputat
ille in Eunucho?

,, *---quid igitur faciam?*
,, *Exclusit, reuocat: redeam? non, si me obsecret.*

Ille verò in Synephebis Academicorum more
contra communem opinionem non dubitat
pugnare ratione, qui in amore summo, sum-
maque inopia suaue esse dicit,

,, *Parentem habere auarum, illepidum, in liberos*
,, *Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.*

‖ Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas 73
suggerit:

suggerit:

,, *Aut tu illum fructu fallas: aut per literas*
,, *Auertas aliquod nomen: aut per seruolum*
,, *Percutias pauidum. postremò, à parco patre*
,, *Quod sumas [17] quanto dissipas libentius?*

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

,, *Neque quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,*
,, *Nec quem dolũ ad eum, aut machinam cõmoliar,*
,, *Scio quidquam. ita omneis meos dolos, fallacias,*
,, *Prastigias [b] prastrinxit commoditas patris.*

[c] Quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! vt Phormio possit dicere,

,, *Cedò senem. iam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.*

74 ‖ Sed exeamus è theatro: veniamus in forum, [18] [d] sessum ite precor. quid vt iudicetur? Qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? At se Qu. Sosius, splendidus eques Rom. ex agro Piceno, fecisse confessus est. Qui transcripserit tabulas publicas. Id quoque L. Alenius fecit, cùm chyrographum Sexprimorum imitatus est. Quid hoc homine solertius? Cognosce alias quæstiones auri Tolosani, coniurationis Iugurthinæ. Repete superiora, Tubuli: de pecunia capta ob rem iudicandam: posteriora, de incestu rogatione Peducæa: tum hæc quotidiana, sicæ, venena, peculatus, testamentorum etiam lege noua quæstiones. Inde illa actio, OPE CONSILIÓQVE TVO FVRTVM aio factum esse: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ: reliqua, quæ ex emto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatæ [e] lege Lectoria: inde euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo; quod

b L. *præstinxit*

c L. *Quid ergo? isti doli quid? machinæ: quid? fallaciæ, præstigiæq; nõ sine ratione esse potuerunt?*

e L. *lege Lætoria:*

quod C. Aquillius, familiaris noster protulit.
Quem dolum idem Aquillius tum teneri pu-
tat, cùm aliud sit simulatum, aliud actum.
‖ Hanc igitur à diis immortalibus tantam ar- 75
bitramur malorum sementem esse factam? Si
enim rationem hominibus dij dederunt: &
malitiam dederunt. est enim malitia versuta, &
fallax nocendi ratio. Iidem autem dij fraudem
dederunt facinus, ceteraque, quorum nihil nec
suscipi sine ratione, nec effici potest. Vtinam
igitur, vt illa anus optat,

„ *--- ne in nemore Pelio securibus*
„ *Caesa cecidisset abiegna ad terram trabes:*

sic istam calliditatem hominibus dij ne de-
dissent: qua perpauci benè vtuntur: qui tamen
ipsi saepe à malè vtentibus opprimuntur. innu-
merabiles autem improbè vtuntur: vt donum
hoc diuinum rationis, & consilij, ad fraudem
hominibus, non ad bonitatem impertitum
esse videatur. ‖ Sed vrgeris identidem, homi- 76
num esse istam culpam, non deorum. Vt si
medicus grauitatem morbi, gubernator vim
tempestatis accuset. Etsi hi quidem homunculi,
sed tamen ridiculi. Quis enim te adhibuisset,
dixerit quispiam, si ista non essent? contra
deum licet disputare liberiùs. In hominum
vitiis ais esse culpam. Eam dedisses hominibus
rationem, quae vitia, culpamque excluderet. Vbi
igitur locus fuit errori deorum? nam patrimo-
nia spe benè tradendi relinquimus: qua possu-
mus falli: deus falli qui potuit? an vt Sol in
currum cùm Phaëtontem filium sustulit: aut
Neptunus, cùm Theseus Hippolytum perdidit,
cùm ter optandi à Neptuno patre habuisset
potestatem. ‖ Poëtarum ista sunt: nos autem 77
Philosophi esse volumus, rerum auctores, non
fabularum. Atque ij tamen ipsi dij poëtici si
sciissent, perniciosa fore illa filiis, peccasse in
beneficio.

beneficio putarentur. Et, si verum est, quod
Aristo Chius dicere solebat, nocere audien-
tibus Philosophos iis, qui benè dicta malè in-
terpretarentur. posse enim asotos ex Aristippi,
acerbos è Zenonis schola exire. prorsus, si,
qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quòd
peruersè Philosophorum disputationem inter-
pretarentur, tacere præstare [f] Philosophis, f fort. *Phi-*
78 quàm iis, qui se audissent, nocere. ‖ Sic si *losophos,*
homines rationem bono consilio à diis im-
mortalibus datam in fraudem, malitiamque
conuertunt: non dari illam, quam dari hu-
mano generi melius fuit. Vt si medicus sciat,
eum ægrotum, qui iussus sit vinum sumere,
meracius sumturum, statimque periturum,
magna sit in culpa: sic vestra ista prouidentia
reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos
scierit ea peruersè, & improbè vsuros. Nisi
fortè dicitis eam nesciuisse. Vtinam quidem.
Sed non audebitis. non enim ignoro, quanti
79 eius nomen putetis. ‖ Sed hic quidem locus
concludi iam potest. Nam si stultitia, consensu
omnium Philosophorum, maius est malum,
quàm si omnia mala & fortunæ, & corporis ex
alia parte ponantur, sapientiam autem nemo
assequitur: in summis malis omnes sumus.
quibus vos optimè consultum à diis immorta-
libus dicitis. Nam, vt interest, vtrùm nemo
valeat, an nemo possit valere: sic non intel-
ligo, quid intersit, vtrùm nemo sit sapiens, an
nemo esse possit. Ac nos quidem nimis multa
de re apertissima. [19] [g] Telamon autem vno g L. *Telamo*
versu locum totum conficit, vtrùm dij homi- *autem* &c.
nes negligant:

„ *Nam si curent, benè bonis sit, malè malis: quod*
nunc abest.

80 ‖ Debebat illi quidem omneis bonos effice-
re, si quidem hominum generi consulebant.

Sin id minùs, bonis quidem certè consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones, fortissimos, & optimos viros, in Hispania Pœnus oppressit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Hannibal interemit? cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta. Propiora videamus. Cur auunculus meus, vir innocentissimus, idemque doctissimus, P. Rutilius in exsilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ, Drusus? cur temperantiæ, prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ, pontifex maximus est [h] Qu. Scæuola trucidatus? cur etiam antè tot ciuitatis principes à Cinna interemti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Qu. Catulum præstantissima dignitate virum, mori potuit iubere? || [i] Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis malè euenerit: nec minùs, si commemorem, quibus improbis optimè. Cur enim Marius tam feliciter septimùm consul, domi suæ senex est mortuus? cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnauit? At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot summos viros interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu, supplicioque Qu. Varius, homo importunissimus, periit: sed, quia Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat, illos conseruari melius fuit, quàm pœnas sceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentissimæ, & beatissimæ ciuitatis. 20 || [k] Quàm multas ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas sustulit multis quidem antè cruciatis, & necatis! Et prædones multi sæpe pœnas dant: nec tamen possumus dicere,

81 / 82 (margin section numbers)

h L. *Qu. Scæuola*

i fort. *Dies me deficiat*

k L. *Quàm multos ante hunc in ipso Græcia flore Pisistratus. At Phalaris, at Apollodorus pœnas sustulit. Multis quidem antè cruciatis, & necatis.*

dicere, non plureis captiuos acerbè, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democritum à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate, cuius morti illacrymari soleo, Platonem legens? Vidésne igitur, deorum iudicio, si vident res humanas, discrimen esse
83 sublatum? ‖ Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quòd in illa fortuna tam diu viueret Dionysius, de quo antè dixi, cùm fanum Proserpinæ Locris expilauisset, nauigabat Syracusas: isque, cùm secundissimè cursum teneret, Vidérisne, inquit, amici, quàm bona à diis immortalibus nauigatio sacrilegis detur? [l] Atque homo acutus, cùm benè, planeque percepisset, in eadem sententia perseuerabat. Qui, cùm ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere; quo Iouem ornarat ex manubiis Karthaginensium tyrannus Gelo. atque in eo etiam cauillatus est, æstate graue esse aureum amiculum, hyeme frigidum: eique laneum pallium iniecit, cùm id esse aptum ad omne anni tempus diceret, idemque Aesculapij [m] Epidauri barbam auream demi iussit. neque enim conuenire, barbatum esse filium, cùm in omnibus fanis pater
84 imberbis esset. ‖ Iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus quòd more veteris Græciæ inscriptum esset, BONORVM DEORVM, vti se eorum bonitate velle dicebat. Idem Victoriolas aureas, & pateras, coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: eaque se accipere, non auferre, dicebat. esse enim stultitiam, à quibus bona pre-

l fort. *Idq; homo acutus,*

m L. *Epidaurij*

caremur, ab iis porrigentibus, & dantibus nolle sumere. Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem vendidisse: exactaque pecunia edixisse, vt, quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in suum quidque fanum referret. ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. Hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percussit, nec Aesculapius misero, diuturnoque morbo intabescentem interemit: [21] atque in suo lectulo mortuus, [n] in Tympanidis rogum illatus est: eamque potestatem, quam ipse per scelus erat nactus, quasi iustam, & legitimam, hæreditatis loco filio tradidit. ‖ Inuita in hoc loco versatur 85 oratio. videtur enim auctoritatem afferre peccandi: & rectè videretur, nisi in virtutis, & vitiorum, sine vlla diuina ratione, graue ipsius conscientiæ pondus esset. Qua sublata, iacent omnia. Vt enim nec domus, nec respub. ratione quadam, & disciplina designata videatur, si in ea nec rectè factis præmia exstant vlla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio, profectò nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum, & malorum. 86 ‖ At enim minora dij negligunt, neque agellos singulorum, nec viticulas persequuntur: nec, si vredo, aut grando cuipiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. Ne in regnis quidem Reges omnia minima curant. Sic enim dicitis, quasi ego paulò antè de fundo Formiano, P. Rutilij sim questus, non de amissa salute. Atq; hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliueta, vbertatem frugum, & fructuum: omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitæ à diis se habere, virtutem autem nemo vmquam acceptam deo retulit. ‖ Nimirum rectè, 87

propter

n L. in Tympanidiis, in rogum illatus est.

propter virtutem enim iure laudamur, ° & in virtute rectè gloriamur. Quod non contingeret, si id dono à deo, non à nobis haberemus. At verò aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cùm diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumtum arbitramur. Num quis, quòd bonus vir esset, gratias diis egit vmquam? At quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis, Iouemque optimum, maximum, ob eas res appellant, non quòd nos iustos, temperatos, sapienteis efficiat, sed quòd
88 saluos, incolumeis, opulentos, copiosos. ‖ Neque Herculi quisquam decumam vouit vmquam, si sapiens factus esset. Quamquam Pythagoras, [22] cùm in geometria quiddam noui inuenisset, Musis, bouem immolasse dicitur. Sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne aram sanguine adspergeret. Ad rem autem vt redeam, iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam à deo petendam, à se ipso sumendam esse sapientiam. Quamuis menti delubra, & virtuti, & fidei consecremus, tamẽ hæc in nobis ipsis sita videmus: spei, salutis, opis, victoriæ facultas à diis expetenda est. Improborum igitur prosperitates, secundęque res redarguunt (vt Diogenes dicebat) vim omnem deo-
89 rum, ac potestatem. ‖ At nonnumquam bonos exitus habent boni. Eos quidem P adscribimus, attribuimúsque sine vlla ratione diis immortalibus. At * Diagoras, cùm Samothraciam venisset, atheos ille qui dicitur, atque ei quidã amicus, Tu, qui deos putas humana negligere, nónne animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm multi votis vim tempestatis effugerint, in portúque salui peruenerint? Ita fit, inquit. illi enim nusquam picti sunt, qui naufragiũ fecerunt, in

° v. c. *& virtute rectè gloriamur.* al. *& de virtute rectè glor.*

P q. v. c. *arripimus,*

* Sic Laërtius θαυμάζοντος τινὸς τὰ ἐν σαμοθρᾴκῃ ἀναθήματα, ἔφη πολλῷ ἀνεὶ καὶ οἱ μὴ σωθέντες ἀνετίθεσαν.

mariq́ue perierunt. Idémque, cùm ei nauiganti * victores aduersa tempestate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria sibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laboranteis: quæsiuitq́ue num etiam in iis nauibus Diagoram vehi crederent. Sic enim sese res habet, vt ad prosperam, aduersámve fortunam, qualis sis, aut quemadmodum vixeris, nihil interest: ‖ Nō 90
animaduertunt, inquit, omnia dij: ne reges quidem. Quid est simile? Reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientiæ. Quem vos præclarè defenditis, cùm dicitis, eam vim deorum esse, vt, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. O miram æquitatem deorum! Ferrétne vlla ciuitas latorem istiusmodi legis, vt condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut auus deliquisset?

„ *Quinam Tantalidarum internecioni modus*
„ *Paretur? aut quenā vnquā ob mortē * Myrtili*
„ *Pœnis luendis dabitur satias supplicij?*

‖ Vtrùm poëtæ Stoicos deprauauerint, an 91
Stoici poëtis dederint auctoritatem, non facilè dixerim, portenta enim, & flagitia ab vtriusque dicuntur. neque enim, quem * Hipponactis iambus læserat, aut qui erat * Archilochi versu vulneratus, à deo immissum dolorem, non cōceptum à se ipso, continebat: nec, cùm AEgisti libidinem, aut cùm Paridis videmus, à deo causam requirimus, cùm culpæ pænè vocem audiamus, nec ego a multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potiùs, quàm ab AEsculapio datam iudico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam vnquam ab Appolline potiùs Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Critolaus, inquam, euertit * Corinthum: Karthaginem Hasdrubal.

* *victores.*

* Mercurij hic filius fuit ex Phaetusa siue ex Myrto Amazone, vid. Communi Iliad. *β.*

* vide prouerbium, Hypponacteum Præconium. & Plin. lib. 36. c. 5.

* vide prouerbium. Ἀρχιλόχου πάτρις a fort. *multa agris*

* *Corinthum Thucydides* ἀφυδρον χωρίον *Pindarus* ἰσθμίου προθυρον ποτειδᾶνος vide Pausa. & Ciceronem 1. Offic.

drubal. Hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, [b] quem omnino
92 irasci posse negatis deum. ‖ At subuenire certè potuit, & conseruare vrbeis tantas, atque taleis. Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore vllo. vt enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa, ac voluntate moueantur: sic numine deorum omnia fingi, moueri, mutarique posse. Neque id dicitis superstitiosè, atque aniliter, sed Physicâ, constantique ratione. materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, vt nihil sit, quod non ex ea, quamuis subitò fingi, conuertique possit. eius autem vniuersæ fictricem, & moderatricem diuinam esse prouidentiam. hanc igitur quocumque se moueat, efficere posse, quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas, aut, quid
93 sit optimum, non potest iudicare. ‖ Non curat singulos homines. Non mirum: ne ciuitates quidem. Non has: ne nationes quidem, & genteis. Quòd si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemtum? [23] Sed quomodo iidem dicitis, non omnia deos persequi qui idem vultis, [c] à diis immortalibus hominibus [d] dispartiri, ac diuidi somnia? Idcirco somnia hæc tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nēpe singuli vouent: audit igitur mens diuina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse
94 tam occupatam, quàm putabatis? ‖ Fac esse distentam, cœlum versantem, terram tuentem, maria moderantem. Cur tam multos deos nihil agere, & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos otiosos deos præficit? qui à te, Balbe, innumerabiles explicati sunt. Hæc ferè

b L. *quem omnino irasci posse negatis, deus.*

c L. delet relatiuum *qui*

d L. *dispertiri*, & ita v. c.

dicere habui de natura deorum, non vt eam
tollerem, sed vt intelligeretis, quàm esset ob-
scura, & quàm difficileis explicatus haberet.
Quæ cùm dixisset Cotta, finem fecit. ‖ Lucilius 95
* LVCILIVS. autem,* Vehementiùs inquit, tu quidem, Cot-
ta, inuectus es in eam Stoicorum rationem, quę
de prouidentia deorum ab illis sanctissimè, &
prouidentissimè constituta est. Sed quoniam
aduesperascit, dabis diem nobis aliquem, vt
contra ista dicamus. est enim mihi tecum *pro
aris, & focis* certamen, & pro deorum templis,
atque delubris, próque vrbis muris, quos vos,
pontifices, sanctos esse dicitis, diligentiúsque
vrbem religione quàm ipsis mœnibus cingitis.
Quæ deseri à me, dum quidem spirare potero,
* COTTA nefas iudico. ‖ Tum Cotta,* Ego verò & opto 96
redargui me, Balbe: & ea, quæ disputaui, differe-
* fort. *quàm diiudicare:* re malui,* quàm iudicare: & facilè me à te vin-
ci posse, certò scio. * Quippe, inquit Velleius,
* VELLEIVS. qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Ioue,
Quæ ipsa tamen tam leuia non sunt, quàm est
* CICERO Stoicorum de natura deorum oratio. * Hæc
* Vide Augustinum 5. de ciuitate Dei cap. 9. cùm essent dicta, ita discessimus, vt Vel-
leio Cottæ disputatio verior, mihi
Balbi ad veritatis similitu-
dinem videretur esse
propensior.

DIO

DIONYSII LAMBINI ANNOTATIVNCVLAE IN LIBRVM PRIMVM ACAdemicarum quæstionum ad Varronem.

1 parteis Antiochinas.] *sic habent nostri libri veteres: atque ita iam pridē emēdauit Petr. Victorius, Florentinus. Hac epistola autem exstat etiam in libris epistolarum ad familiareis: & locata est lib. IX.*

2 feliciter euenire volo] *legendum*, tibi feliciter euenire volo.

IN LIB. I. ACAD. QVAEST. editionis secundæ.

1 In Cumano, &c.] *Post primam editionem nostram, præter codices eos, quibus tum vsi sumus Mēmianos, cùm alios præterea nacti sumus, tum vnum sanè quàm fidum atque integrum: quem nobis vtendum dedit Claud. Puteanus.*

2 vt mos amicorum est.] *hac olent glossam, seu annotationem, quare fortasse sunt delenda, vt aliena. Veruntamen delere ausi non sumus, partim quia in nostris codicibus reperimus, partim quia posse ferri videntur.*

3 Atticus, omitte, &c.] *puto legendum, libris omnibus inuitis*, Atticus autem, omitte ista, &c.

4 quòd iam pridem ad hunc eum ipſ.] *libri nostri vet. habent*, quæ iam pridem, &c. *ego vulgatam lectionem retineo.*

5 Itaque non hæsitans] *vulgati libri habent*, non multùm hæsitans: *nos vocem*, multùm, *non repertam in libris manuscript. delendam curauimus.*

6 non possunt.) *libri veteres habent*, non possent.

7 Vides autem eadem ipse. didicisti enim,

&c.] *sic habent libri & manuscr. & vulg. Sed quid si dicamus legendum,* Didicisti autem eadem ipse. Vides enim non posse nos, *&c. Iudicet lector. ego nihil affirmo.*

8 Amafanij] *quidam libri man. habent.* Amafinij.

9 & oratorum, quoniam, *&c.*] *duo ex nostris libris vet. habent,* & oratorum etiam, quoniam, *&c.*

10 verbis, quamquam nouis, cog.] *Si deleatur vox,* quamquam, *longè planior sit, vt mihi quidem videtur. sententia. malim tamen in locum,* quamquam, *substitui,* aliquando.

11 cùm causas rerum efficientium, *&c*] *sic omnes quidem habent libri & vulg. & manusc. sed videtur legendum,* cùm causas rerum efficienteis, *&c. sic enim sæpius loquitur: vt libro de fato, in Topicis, in Timaeo, seu de vniuerso & alibi. Quin malim legi,* cum causas efficienteis, *&c. deleta voce,* rerum.

12 adhibenda enim ea materia est, *&c.*] *locus est admodum corruptus, ad quem tamen emendandum aliquantum nos libri veteres adiuuerunt: in quorum nonnullis scriptum est,* materia, *pro* geometria. *Omnino vox,* geometria, *nihil hic loci habet: cetera, quæ peruerso ordine erant collocata, eadem opera, & in suum locum restituta & perpugata sunt.*

13 & ad vitæ constantiā, *&c.*] *libri vulgati habent,* & ad vitæ consuetudinem & constantiam, *nos libros veteres secuti, vocē* consuetudinē, *deleuimus.*

14 id est, ad Græcos ire iubeo.] *possit aliquis suspicari, hæc verba esse ex declaratione superiorum verborum nata, & in contextum Ciceronis translata. ego quidem ita esse arbitror.*

15 plurimumque poëtis nostris, *&c.*] *Adr. Turnebus legendum censet,* Plurimùm quidem & poëtis nostris, *&c.*

16 ad docendum parum.] *quidam libri manuscr. habent,* ad edocendum parum.

17 sed eam mihi nunc, *&c.*] *sic hunc locum emendauit Turnebus, in libris vulgatis, & manuscr. corruptum,*

ruptum, in quibus legitur, sed da mihi, *&c.*

18 Qui non verba, sed, *&c.*] *qui sententiam poëtarum Græcorum interpretantur, vt Ennius in Medea: Accius in Phanissis.*

19 Relictam à te veterem iam, *&c.*] *Academiam, scilicet, quam sequebaris, cùm Antiochum audiebas.*

20 à qua absum tam diu] *libri veteres habent*, aqua absumtam iam diu, *& probant docti quidã, vt sit tralatio ab ædificiis, eluuione, & vi aquarum ablatis. Sed vulgata lectio non est reiicienda*, à qua absum tam diu.

21 in conspectu consedimus omnes] *locus planus, & apertus. ad cetera igitur propero.*

22 conferre.] *conducere, id est. Socrates censebat astrologiã inutilẽ esse ad bene & ex virtute viuẽdũ.*

23 sapientissimum esse dictum.] *fortasse legendum*, esse iudicatum.

24 ad comprehendendam ingenij virtutem idonea:] *in quibusdam libris manuscr. legitur*, ad comprehendendum ingeniis, *&c. Nam qui docilitate & memoria præstant, ingeniosi dicuntur, faciléque comprehendunt ea, quæ sunt ad bene viuendum idonea.*

25 aut augendum, aut tuendum :] *sic reposui ex codice Memmiano. sententia autem plana est. cetera, inquit, pertinent ad id bonum aut amplificandum, atque augendum, aut tuendum, ac retinendum.* agendum, *quod est in vulgatis, ferri non potest.*

26 nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur.] *hoc totum mihi videtur alienum, non Ciceronis.*

27 & qualitatem nominabant.] *libri quidam veteres habent*, & quasi qualitatem quandam nominabant.

28 dialecticorum quoq; verba nulla sunt publica:] *in quibusdã libris nanusc. legitur*, Dialecticorum verò verba nulla sunt publica, vtũtur suis.

29 ex qua omnia expressa atque efficta sint.] *sic censet legendum Adr. Turnebus, & rectè: cum vulgati*

gati libri habeant, effecta.

30 eoque etiam interire.] *nempe ea, quæ genita sunt. Itaque velim sic legi*, eoque etiam omnia interire, *&c.*

31 cum sit nihil omnino in rerũ natura minimũ, *&c.*] *nã physici nõ est, credere aliquid esse minimũ.*

32 nonnumquam quidem eandem fortunam, quòd efficiat multa improuisa hæc nec opinata nobis.] *quidam libri veteres habent*, Interdum quidem eandem fortunam, quòd efficiat multa improuisa, & nec-opinata nobis, *&c.*

33 nisi in animi notionib.] *sic habet codex vnus vetus. alij*, motionibus: *quod non reiicit Adr. Turnebus, & interpretatur, agitationibus. Nam in cogitando (inquit) Platoni animus mouetur, ego tamen magis probo*, notionibus, *quemadmodum edendum curaui, neque ille improbat.*

34 qua de causa quæque essent, *&c.*] *libri veteres habent*, id est, qua de causa quæque essent, *&c. quam scripturam non puto reiiciendam.*

35 & quasi rerum notis vteb.] *nonnulli libri veteres habent*, & quasi rerum notis ducib. vteb. *&c. ego nihil muto.*

36 & ita moderatus, vt præ se, *&c. libri duo manuscr. habent*, & ita moratus: *vnde quidam legendum putant*, & vita ita moratus, *&c. Ego scripturam antiquam sine vlla additione probo, neque tamen vulgatam damno.*

36 diligenter ea, quæ à superiorib. accep. tuebantur.] *duo libri veteres habẽt*, diligenter eis, quæ à superiorib. acceperant, vtebãtur. *ego nihil muto.*

37 media putabat, vt dixi.] *malim legi*, media ponebat, *&c. Quod autem suprà proximè libri veteres habent*, officia autem & seruata, prætermissaque, *puto copulationem*, &, *esse delendam. quod si retineatur, legendum*, & prætermissa, *non*, prætermissaque.

38 in angustumque deducens.] *lego*, adducerent,

rent,*&c.Sic enim potiùs Cicero loqui solet in Partitionibus.*Rationum & firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem. *Idem pro Quinctio.*qui hunc in summas angustias adductum putaret,*&c.*

39 vt in quatuor initiis rerum,*&c.*] *Zeno quatuor tantum elemẽta ponebat:quinctã autem naturã non agnoscebat:cælum enim igneum esse putabat.*

40 nomen hoc duxerat, cùm eo verbo antea nemo tali in re vsus esset:plur.*&c.*] *sic restitui, à libris manuscr.adiutus:& sic censeo esse legẽdũ,nõ, vt in libris vulg.legitur,* nomẽ hoc duxerat.at cũ eo verbo antè nemo tali in re vsus esset,*&c.*

41 sed latiores quædam ad rationem inueniendam viæ reperiuntur] *legendum fortasse est,* viæ aperiuntur: *verumtamen nihil mutare ausim sine librorum veterum auctoritate, cùm præsertim hæc lectio nihil habeat vitij.*

42 remouebat]*Zeno scilicet.*

43 Quæ cùm dixisset:& breuiter sanè,*&c.*] *quidam libri manuscr.habent,*Quæ cùm dixisset.Breuiter sanè,*&c.*

44 & qua de causa discidium factum sit.] *sic est legendum,& ita scriptum est in tribus antiquis codicibus.*discidium *autem,à discindo natum : significátque diuulsionem,& distractionem,* χωρισμὸν, *de quo nos alibi.*

45 neque assensione approbare]*sic legendum,non vt est in libris vulg.* assertione.*Item infrà non longè,*assensionem,*non* assertionem. *Nam* assertio, *sic accepta,vox barbara est.*

46 cohibereque semper, *&c.*] *approbationem, & assensionem tollebat Arcesilas.quam ponebat Zeno, contrariámque inducebat retentionem, quam* ἐποχὴν *appellabat.*

EIVS

EIVSDEM IN LVCVLLVM, SEV. LIB. IIII. ACADEMICArum quæstionum.

1 non desiderauit indocilem vſ. diſcipl.] *ſi recta ſcriptura eſt*, diſciplinam vſus indocilem, *interpretor, diſciplina vſus, quæ doceri non poteſt, quæq. nullis præceptionibus tradi poteſt : μάθησιν ἐμπειρίας ἀδίδακτον. Et videtur dixiſſe*, diſciplinam vſus, *pro vſu, vel potiùs, pro longa exercitatione, & conſuetudine artis alicuius : ex qua quis ſit vſu peritus. In quibuſdam libris vulgatis impreſſum eſt*, indocilem militiæ diſciplinam.

2 afuit ab oculis & fori, *&c.*] *ſic habent libri veteres duo, longè omnium optimi, & ſic eſſe legendum & nos millies tam lectorem admonuimus, & alij ex auctoritate ſimiliter veterũ codicum demonſtrarunt.*

3 nec quidquam aliud eſt videndum nob.] *duo libri veteres habent*, nec quidquam aliud eſt enim intendendum nobis, *&c. planè vitioſè. ſed ex hac vitioſa ſcriptura ſuſpicabar legendum*, nec quidquam aliud eſt enitendum nobis, *&c.*] *Verumtamen nihil mutandum cenſeo.*

4 niſi vt in vtramque partem dicendo, eliciant. *&c.*] *ſic habent libri veteres, neque eſt in eis*, & audiendo, *quod eſt in vulgatis.*

5 Sed vt potuerint, potuerunt omnibus rebus aud.] *hunc locum multos abhinc annos ſic emendandum eſſe iudicaui, maneóque in ſententia. Nihil enim neque ad Ciceronis ſenſum accommodatius, neque ſcripturæ receptæ affinius, ac ſimilius excogitari poteſt. Licet tamen legere pro*, Iudicauerunt autem re ſemel aud. *vbi libri omnes habent*, iudicauerunt : aut re ſemel audita, *&c. licet, inquam legere.* At iudicauerunt, re ſemel audita, *&c. vt ex* aut, *faciamus*, at : *& mutato loco, transferamus in eum : in quo locari debet. Licet etiam ſic*, vt olim, nunc

nunc autem iudicauerunt, re semel, *&c. Sed hæc emendatio minus placet. propter particulam,* nunc, *cuius in antiqua scriptura nullum vestigium comparet.*

6 si ventus esset,] *id est, vt Plautus in Milite glo. loquitur,* si ventus operam daret.

7 si non fuerint vera,] *sic restitui, codices manuscriptos sequutus: in quibus partim ita scriptum est, partim,* si non fuerit veritas.

8 quin contra suum doctorem, librum etiam edidit] *sic habent libri veteres, atque ita legendum. Nam,* quin, *non pertinet ad verbum,* tenuit, *quod proximè antecedit, sed per se stat, & ad ea, quæ sequuntur, refertur: hoc modo,* Quin etiam contra suum doctorem, *&c.*

9 Repetunt iam à P. Valerio] *cùm in libris veteribus scriptum reperissem,* Repetunt iam P. Valerio, *ego,* à P. Valerio, *reposui: quæ scriptura perspicuè recta est.*

10 ingenij nön minùs in hoc q.] *locus per se ipse suspectus, augent suspicionem veteres codices: in quibus mirè corruptus, & deprauatus est. Sic enim ferè legitur,* ingenij non minùs in hoc nomine inthermada, eloquentiæ in Melachio, id est, odio suauitatis. *Quis Lynceus in his tenebris aliquid videat? Ego quidem fateor, me hîc nihil videre. Verumtamen, vt hominum ingenia excitemus, aliquid potiùs, quantumuis leue, & nugatorium, quàm nihil dicamus. Quid igitur, si quis coniiciat legendum?* ingenij non minùs in Bione, in Carneade eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suauitatis. *De Bione legendus Diogenes Laërtius.*

11 nec enim verum esse disputare, *&c.*] *sic est legendum, non, vt quidam, emendare se putantes, corruperunt,* nec verò esse vllam rationem, *&c.* Verum, *autem, id est, iustum, æquum: vt apud Horat. epist. ad Mæcenatem, lib. 1.* Metiri se quemque suo modulo, ac pede verum est. *& item apud M. Tullium.*

M. Tullium pro Quinctio: continuóne verum fuit, à prætore postulare, vt tibi ex edicto possidere liceret? *Nequis autem me putet pro meo iure atque imperio sic edendum curasse: ita planè nuper scriptum reperi in duobus codicibus veteribus, in quibus tamen hæc duo inania verba,* vllam rationem, *nihilominus scripta sunt, quæ sine dubio delenda sunt, vt aliena, & ab eo, qui veram scripturam non intellexerat, adscriptum reperisse in duobus aliis libris manuscriptis, nisi quòd in eis est, ordine verborum mutato,* nec verum enim: *duarum autem illarum vocum,* vllam rationem, *nulla exstant in iis libris vestigia, neque verò cuiquam dubium esse debet, quin ab iis fuerint adiecta, qui verò, pro* verum, *legerint.*

12 ἀκατάληπτον] καταληπτὸν *legi vult Turnebus. nam vulgò legitur,* (id enim volumus esse ἀκατάληπτον.) *in libris veteribus autem, literis Latinis scriptum est,* (id enim volumus esse acatalepton,) *&c. Quamuis autem Turnebi coniectura sit probabilis, vt* catalepton, *referatur ad illud tantum, quod postremo loco à Cicerone ponitur, quod comprehendi posset, tamen antiqua & recepta lectio ferri potest, vt referatur ad illud totum, cum negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, &c. nam qui negat quidquam esse, quod comprehendi possit, ponit acatalepton. Omnino Turnebi emendatio, facilior ac planior est, quàm lectio recepta.*

13 effictúmque ex eo, quod esset, quale, *&c.*] *Hic locus restitutus est ex ipso Cicerone infrà pag. ab hoc loco vicesima quincta ibi,* Quale igitur visum? Tum illum ita definiuisse: ex eo, quod esset, sicut esset, impressum & signatũ & effictum. *sequitur paulò pòst,* Hîc Zenonem vidisse acutè, nullũ esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, vt eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. *Vt igitur hunc locũ aliquãto obscuriorem declaremus, hoc dicebat Philo. Si Zeno rectè definiuit visum, quod percipi possit (sic autem definiuit:*

finiuit: Visum, quod percipi poßit, est quod impressum ac signatũ est ex eo, quod est, quale esse non potest ex eo, quod non est) verũ est, nihil comprehendi, nihilque percipi posse. At Zeno visum definiuit non rectè: aliquid igitur comprehẽdi potest: effictũ *autẽ edendum curauimus, Manutianam editionem secuti, quamuis in omnibus libris* effectum *scriptum inuenerimus.*

14 qui non in sensibus sui cuiusque generis, &c.] *aliquot libri veteres non habent negationem post relatiuum*, qui. *In eis enim sic legitur*, qui in sensibus, *&c. ego tamen nihil muto.*

15 sapientique satis non sit, non esse falsum, &c.] *negationis particulam, quæ inter* satis, *&* sit, *aberat ab omnibus libris vulgatis, restitui ex codice Memm. sic enim legitur in omnibus vulgatis*, satis sit: *vbi quis non videt negationem deesse?*

16 qui lucem eripere conetur?] *sic omnes quidem habent libri, sed Passeratius legendum putat*, qui lucem in rebus clarissimis eripere conetur?

17 quemadmodum prima visa, &c.] *legendum fortasse est*, primò visa. *&c. vt* primò, *&* deinde, *inter se respondeant. Omnino neque prima visa, neque secunda dicuntur. Præterea vbi libri vulgati habent*, nos pellerent, *legendum*, eos pellerent. *eos autem, videlicet sensus.*

18 aliqua sic recondit *] *Manutius putat legendum*, aliqua sibi recondit: *alij delent particulam*, sic. *ego cum videam eam reperiri in omnibus libris, suspicor aliquid potiùs desiderari: verbi gratia, tale quiddam:* vt horũ vsum in alia tẽpora reseruet, *vel potiùs tale*, vt ea, cùm opus sit, depromat.

19 & istam catalepsim, quam, &c.] *Sic habent nostri codices veteres: & ita sine dubio legendum. nam vulgati non habent pronomen*, istam, *quæ hic non est inanis.*

20 vt stellarum numerus, par, an impar sit, nesciturs, quasi d.] *sic nunc edidi olim autem*, nesciatur, *quomodo habent libri vulg. Sed videtur neque*

nesciatur, *neque* nescitur, *hic locum habere debere. nam subintelligitur, vel potiùs repetitur* ἀπὸ κοινοῦ, *incertum est, hoc modo*, vt stellarum numerus, par, an impar sit, quasi desperatos aliquos relinquamus. *hac sententia, Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicant, vt stellarum numerus, par, an impar sit, incertum est, quasi desperatos aliquos relinquamus.*

21 Quæ est ista regula, si notionem veri & falsi, *&c.*] *in libris vulgatis ita legitur,* Quæ ista regula est veri & falsi, *&c. ego hoc totum,* veri & falsi, *tanquam à librario errante temerè bis positum, semel hic non suo loco, iterúmque suo loco, funditus deleui. Námque hac regula, quam dicit, non intelligitur regula veri & falsi: sed regula, qua certum ab incerto, cognitum ab incognito distinguitur, id est, regula cognitionis. Suprà, paulò antè operarij isti, mastigiæ planè & flagriones, mendosè ediderunt, olim,* nos moueri, *pro* vos moueri, *& mox,* differendo, *pro* disserendo.

22 Quamobrem, siue tu probabilem visionem, & quæ non impediatur, *&c.*] *hunc locum anteà mutilum ac lacerum beneficio codicum manuscript. sanè quàm feliciter restitui. nam probabilis visio, & ea, quæ non impeditur, eiusdem sunt ordinis ac ponderis. rursus, improbabilis visio, & ea, quæ impeditur, idem valent. At, vt vulgò legitur, hæc sunt confusa, & præterea mutila. Sic enim habent omnes libri vulgati.* Quamobrem siue tu probabilem visionem, siue improbabilem, & quæ non impediatur, vt Carneades vol. *&c. quæ lectio planè inepta & inexplicabilis est.*

23 cùm conuicti, ac iudicio veritatis coacti, *&c.*] *libri veteres non habent,* conuicti, ac: *sed his duabus vocibus sublatis, simpliciter,* cùm iudicio veritatis coacti, &c.

24 reddenda assensio.] *plerique libri veteres habent,* credenda assensio. *vnde suspicor legendum,* prodenda

prodenda assensio. prodenda *autem, id est, deferenda & relinquenda.*

25 quoniam vel illa vera definitio transf. non poss. in fals. vel quod ea def. exp.] *hunc quoque locum anteà corruptum atque inexplicabilem, nos opere veterum codicum, sanè quàm feliciter restituimus, atque emendauimus. sic enim habent omnes libri vulgati, quoniam vel illa vera def. transf. non poss. in fals. quod ea def. &c. quorum verborum quî sententiam explicare poterat? Nunc autem restituta particula disiunctiua* vel, *antè* quod ea def. *&c. sententia Cic. planissima est. Hoc enim sentit si negauerint Academici definitionem illam posse in aliam rem transferri, quàm quæ definita sit: fatendum eis sit, quoniam neque illa definitio transferri possit in falsum, neque id quod ea definitione explicetur, id quod definitum est, percipi posse: quod ille negauit.*

26 cúmq; ipsa natura accuratæ orationis, *&c.*] *docti quidam legi volunt*, accuratæ rationis. *& paulò post:* qualis est istorum ratio, *&c. ego nihil muto, tametsi non damnem eorum coniecturam.*

27 sed vt in his nihil intersit omnino, *&c.*] *quidam legi malunt*, sed vt inter hæc nihil, *&c.* nihil vt esset, qui disting. tr. ille & pallor, neque vt, *&c. quidam libri vulgati sic habent*, nihil interesset, quî distingueretur, *&c. quæ lectio videtur planè mendosa: alij sic, vt olim à me editum est*, nihil vt esset, quî distingueretur tremor ille, *&c. minùs corruptè. nam ne hæc quidem lectio fortasse mendo vacat. Videtur enim sic potiùs legendum*, nihil esset, quî, *seu* quo disting. tr. ille & pal. neque quidquam interesset, *&c. verumtamen nihil muto. licet enim ex his verbis consentaneam & accommodatam sententiam elicere.*

28 cur non vt planè nihil intersit?] *legendum fortasse est*, cur non inter quæ planè, *&c. vel sic*, cur non & eiusmodi, vt planè nihil intersit?

29 simul ac se ipse commouit, atque, *&c.*] *le-*

gendum fortaſſis eſt, ſimul ac ſe ipſe commonuit, atque ad ſeſe reuocauit, *&c. commonere enim eſt memoriam refricare ; & quaſi aurem vellere : quod videtur hic quadrare.*

30 nam videbar ſomniare medego , *&c.*] *ſic legendum* , nam videbar ſomniare medego eſſe, *&c. vel* ſomniare egomet eſſe mortuum. *non, vt vulgò*, nam videbar ſomniare me & ego, *&c. & paulò poſt ſic eſt legendum* , eadem eſt in ſomnis ſpecies horum , & eorum. *omiſſum fuerat à ſcriptore* horum, *cum copula* & , *vt ex ipſa ſententia intelligere licet. Legendum autem* , in ſomnis, *non, vt vulgò*, in ſomniis. in ſomnis *enim, &* vigilantes, *inter ſe opponuntur, vt apud Græcos , ὄναρ, ſeu κατ' ὄναρ*, & *ὕπαρ.*

31 nec ſit in duobus, aut pluribus nulla re diff. nulla comm.] *ſic eſſe legendum ſententia ipſa clamat, & verò ſic habent noſtri libri veteres. Vult enim Cicero, hoc Academicos falſum contendere ac poſtulare. Nam hæc duo falſa ſunt: hoc primum , non eſſe ſuo quidque in genere tale, quale eſt: contrarium enim verum, ſuo quidque in genere, tale eſſe, quale eſt. Alterum deinde falſum: in duobus aut pluribus nulla re differentem eſſe aliquam communitatem. Paulò poſt legendum , vt edidimus,* At tibi ſint & oua ouorum, *&c. eſt enim conceſſio.*

32 neque id eſt contra nos, *&c.*] *neque id prouerbium , tam ſimile aliquid alicui eſſe , quàm ouum ouo, contra nos eſt. nam nobis ſatis eſt, licere res quantumuis inter ſe ſimiles, & geminas, internoſci poſſe, vſu adhibito.*

33 At enim nihilo minùs aſſentiri potes , hoc illud eſſe, *&c.*] *hic locus erat ante noſtram editionem impeditiſſ. & planè inexplicabilis, nunc autem expeditiſſ. & ad explicandum facillimus. Sunt enim verba aduerſarij , ſic obiicientis ,* At enim nihilo minùs, *&c. id eſt, at enim dices, me æquè poſſe aſſentiri, & concedere, hoc ouum, eſſe illud & rurſus, illud, hoc.*

lud, hoc esse, vt si inter oua illa nihil omnino interesset. Resp. Non est ita. habeo enim regulam, *&c. Sæpenumero autem scriptores librarios errantes scripsisse* magis, *pro* minùs : *& contrà* minùs, *pro* magis, *sciunt qui tractant codices manuscriptos, & hoc indicarunt quidam viri doctiss. & philosophi, & iurisconsulti.*

34 id est, assensionis retentio :] *suspicor hæc non esse verba Ciceronis, sed aliena, & ex annotatione nata. Quid enim minùs credibile quàm Hortensio & Ciceroni obscuram fuisse futuram huius Græcæ vocis significationem, nisi eam interpretarentur?*

35 iuratúsque dixeris, eas te comper.] *Sic legendum,* eas te comperisse. *non, vt vulgò,* ea te comp.

36 idem te comperisse dix.] *te comperisse coniurationem Catilinariam.*

37 Carneades nonnumquam & secundum illud dabat] *nempe hoc, At aliquando assentietur.*

38 assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum] *vel legendum,* assentiri cuiquam aut falso, aut incognito, *vel* assentiri, *accipiendum est ἐνεργητικῶς, quòd non est inusitatum.*

39 eáque quæ percipi non possunt, iis quæ possunt] *fuerat hoc loco omissa à scriptore quatuor voces propter verbum* possunt, *bis positum. à verbo enim,* percipi, *contulerat se ad secundum,* possunt.

40 vt in tam præcipitem locum, *&c.*] *sic legendum est, non, vt vulgò,* vt tamen in præcipitem locum, *&c. Atque hanc emendationem & comprobat ratio, & adiuuant codices manuscr. quamuis hoc loco corrupti. nam ex ea ipsa corrupta scriptura licet intelligere, vulgatam esse adulterinam, & elicere veram. Partim enim in eis scriptum,* cã : *partim* causa. *Quis non videt, ex* tam, *quod erat rectum & verum, factum esse,* cã : *deinde ex,* cã, causa ? *Mihi autem eo magis hæc emendatio placet, quod Guidoni Fabio, Pibracio, patrono regio, viro doctiss. & integerrimo, antè quàm ad codicum antiquorum scri-*

pturam animum aduertissem, venerat in mentem:

41 sin autem, omnino nihil esse, quod percipi, *&c.*] *Nam si nihil percipi potest, non potest sapiens assentiri rei incognitæ, quin vno tempore opinetur. At sapiens non opinatur: ergo sapiens assensus omneis cohibere debet.*

42 quis enim iste dies illux. q.] *Sic nunc edidi,* quis enim iste dies, *&c. Nam vulgati habent,* quis inquam, enim iste dies ill. *vnde olim sic legendum conieceram,* quid enim vmquam iste dies ill. *quam lectionem nunc repudio, posteaquam vidi in libris veteribus neque* inquam, *neque* vmquam, *scriptum esse.*

43 qui illum gloriæ causa facere dicerent: spe-rare etiam] *scriptor librarius pro* facere dice-rent, *scripserat* facerent, *duobus verbis in vnum contractis.*

44 cùm quæreret, Dionysius ille Heracl.) cùm quæreret, *nempe Antiochus. itaque post verbum* quæreret, *debet nota distinctionis poni: quam olim omiserant operæ.*

45 esse sensus quidem dicit, *&c.*] *sic iusseram olim excudi, si quidem operæ mihi obtemperare voluissent,* esse sensus quidem dicit, sed obscuros & tenebricosos, *&c.*

46 sed etiam imitari quemquam, *&c.*] *malim sic legi,* sed etiam imitari non nisi clarum, nisi nobilem quemquam. *Admonendus autem est lector, in libris manusc. non esse particulam* etiam.

47 videntur minimè contemti Philosophi] *quidam sic legi volunt,* videntur mihi quidem non contemti Philosophi: *alij sic,* videntúrne tibi contemti Philosophi? *quod magis placet.*

48 Visum, credo] *sic quidam putant legendum,* Visum verum, credo. Quale igitur visum verum? Tum; &c. in quibus esse me profiteor. *& verò hanc scripturam comprobant ea, quæ non longè sequuntur.*

licebat

49 licebat enim nihil percipere] *nempe si nullum visum verum esset.*

50 & tamen opinari] *i. assentiri incognito & falso.*

51 maneant illa omnia. Lacerat iste causam, *&c.*] *Sic olim edidi. sic & nunc : quia nihil reperi melius,* iste *autem .i. Epicurus, per contemtum. Nam veteres codices non multum me adiuuerunt : qui sic habent ,* maneant : illa omnia. lacerat ista tam veracis vos este sensus dicit. *qua scriptura quid corruptius? Vulgata lectio porrò coniecturam, & manum emendatoris non nimis sagacis olet. Sed quid si ex antiqua scriptura deprauata hanc faciamus?* Lacerat Themista causam. veraceis suos esse sensus dicit. *vt per Themistam , mulierem Epicuream, & Philosophiæ Epicureæ peritiss. Epicurus significetur. Themistam autem commemorat M. Tullius in oratione in Pison. & lib. 2. de finibus. vbi tamen vulgò legitur,* de Themistocle loqui ? *pro* de Themista loqui?

52 Dicit me acriùs videre, *&c.*] *legendum fortasse est ,* Dicet me, *&c. præterea docti quidam legi volunt,* acutiùs videre, *quódque magis placet.*

53 vbi igitur illud est semel ?] *pertinet hic locus ad illum , qui est superiore pagina.* eò enim rem dimittit Epicurus , si vnus sensus semel in vita mentitus sit, *&c.*

54 qui ne nunc quidem] *vel repetendum* ἀπὸ κοινοῦ putat : *vel adscribendum. doctus quidam neutrum probat , sed vult deleri relatiuum* qui. ego *nihil muto.*

55 quam dicis esse oportere, vt non possit, *&c.*] *sic legendum est , non, vt est in libris vulgatis ,* qua dicis oportere.

56 eodem cælo, aqua, ceteris, *&c.*] *quid hîc valeat* aquæ *nomen, quæro.*

57 vt agitur Callidus, priùs quàm , *&c.*] *sic lib. 13. epist. ad Attic.* nec est melius quidquam, quàm vt Lucilius , Sustineat rursum. vt bonu

sæpe agitator, equósque.

58 quæ nec augenti, nec minuenti, quid, &c.] *sic necessariò legendum, libris omnibus reclamantibus. sententia autem hæc est. quæ ars, inquit, quid primum, aut postremum sit aut ei, qui auget, aut ei, qui minuit, non docet.*

59 vide, quàm sit cautus is, qui, &c.] *Sic omnes quidem habent libri & manusc. & typis impreßi. Sed ijs inuitis legendum arbitror,* vide, quàm sit catus is, &c. *cauto enim non opponitur tardus: sed improuidus potiùs, aut inconsultus, aut inconsideratus. Itaque cùm sequantur hæc verba,* quem isti tardum putant, *cúmque M. Tul. perspicuè tardum voluerit opponi nomini superiori, siue cauto, siue cato: si tardus & cautus non opponuntur inter se, sed catus, & tardus potius* (catus *enim, est acutus*) *dico hîc legendum* catus, *non* cautus. *nulla enim vox est affinior voci* cautus, *quàm* catus.

60 eiusmodi dissimilitudines] *Passeratius legendum putat,* eiusmodi dissimilitudines, &c.

61 quia nobismetipsis modò cæruleum videbatur, manè rauum] *sic Nonius legit,* manè rauum, *vbi vulgati omnes & manuscr. habent partim,* manè flauum, *partim,* manè atrum.

62 Herculi quendam laborem exantlatũ] Herculi, *positum pro* Herculis, *qua de re alibi. Profert autem hunc locum Nonius in verbo,* exantlare: *vbi legit* exanclatum, *per* c, *quasi à verbo* anculare: *quod quidam dicunt apud veteres valuisse haurire. Atqui existimo* anculare, *significasse apud veteres ministrare, non haurire: & ita Festus in voce* ancillæ. *idem perspicuè,* antlare *docet ortum esse à Græco verbo* ἀντλεῖν. *nec me mouet, quòd apud eum scriptum est* anclare, *in libris vulgatis. nonnulli enim veteres habent,* antlare. *Omnino exhaurire laborem Latini dicunt, præsertim poëtæ. Ergo &* exantlare *probandum est.* Exanclare *autem etiam probo, ab anculando: quod est ministrare, vt exanclare laborem, idem*

rem, idem valeat, quod perferre, & tolerare.

63 sed nihilo minor: Esse tale verũ, quale, &c.] *Sic restitui, & ita legendum: non, vt vulgò,* sed nihil miror: quod est tale, &c. *Nequis autem arguat me meo arbitratu, & quasi pro imperio, ita edidisse, proponam antiquam scripturam: eique meam emendationem affinem esse ostendam: deinde ratione confirmabo. Partim igitur sic habent codices manuscr.* sed mihi minor esset tale, &c. *partim sic,* sed nihil minor est, sed tale, &c. *ex his vitiosis scripturis quid facilius, quàm facere,* sed nihilo minor, esse tale verũ, &c. *Sententia autem plana est.* Respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, nec Xenocrates quidem, aut Polemo, sed nihilo minor: *nempe Zeno, Stoicorum princeps: quid mihi respondet quærenti, quid sit id, quod comprehendi possit?* esse tale verum, &c. *Hæc huius loci sententia est. Nam quòd Adrianus Turnebus voluit hic* περιεργεῖν, & φιλονεικεῖν, *cùm iam meam editionem vidisset: vellem quiesset. Sic autem legendum censet ille,* sed mihi minores: tale verum, &c: *planè inconsideratè. Nam primùm cùm antecedat verbum numeri singularis* respondet, *debet subsequi nomen quoque singularis numeri. At* minores, *numeri multitudinis est. Deinde, Zeno, vel solus, vel primus dixit,* καταληπτὸν, *hoc est, id, quod comprehendi possit esse, tale verum, quale falsum esse non possit. Itaque cùm Zeno significetur, & Zeno sit princeps Stoicorum, & idem sæpe à M. Tullio laudatus sit, & discipulorum multitudine floruerit: non dubium est quin* minores, *hîc ferri non possit. adde quòd hæc & locutio, & sententia,* mihi minores, *parum concinna est. Sed iudicet lector.*

64 Itaque incognito nimirum assentiar.] *hunc locum in omnibus libris deprauatum, sententiam Ciceronis odoratus, parua immutatione, correxi. sic enim vulgò legitur,* incognitione assentiar. *sic paulò pòst ead. pagina,* Tu cũ me incognito assen-

tiri veres, idque turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis, &c. *& infrà aliquot post paginis*, Contineo igitur me, ne incognito assentiar.

65 velut illud antè : éstne, &c.] *libri veteres habent*, velut illud à te éstne, *&c.*] *Locus suspectus.*

66 si adigam iusiurandum, &c.] *Sic coniecit esse legendum Paul. Manutius : & rectè. Itaque reiecta vulgata lectione, à qua nõ discrepat antiqua*, si adiiciam iusiurandum, *hanc secutus sum. Paulò antè autem, vbi libri vulgati, & manuscripti habent*, Extremitatem & quasi libramentum, &c. *ego, deleta copulatione* &, *edendum curaui*, Extremitatem, quasi libram, &c. *& vbi vulgò legitur*, Lineamentum sine vlla latitudine carentem, *reposui*, Lineam autem, longitudinem latitudine carentem. *Non improbo tamen Manutij coniecturam, qui sic reponendum putat*, Lineam autem, sine vlla latitudine currentem. *Vt tamen liberè quod sentio, dicam, minùs probatur.*

67 quàm potissimum sententiam meliùs eliget, aut disc.] *sic habent libri nonnulli veteres, omnino meliùs, quàm vulgati, sed mihi tamen ij quoque hic suspecti sunt. nam alij habent*, quam potissimùm sapientem sententiam meliùs eliget. *quam scripturam quis non videt esse laceram & mutilam? nemo, opinor Sed licet fortassis ex hac aliquid elicere, quod sit probabile. Quid igitur si sic legamus?* quam potissimùm sapientum sententiam meliùs eliget? etsi, quamcumque eliget, insipiens eliget.

68 cui sex reliquos concessisse primas) *sic emendauit Paul. Manutius, cui assentior. nam vulgò legebatur*, consensisse primos *f. mendosè nostri quidem libri veteres habent*, consensisse primas : *quæ scriptura, quamuis deprauata, Manutij emendationem comprobat.*

69 per omnia permeat. & tr.) *nostri libri veteres habent planè*, per omnia permanet, & tr. *quæ scriptura*

ſcriptura non eſt reijcienda: ſed nec hæc, quam ſequuti ſumus, damnanda.

70 quod nulla fuerit, nouo conſilio inito, &c.] *ſic legendum, non, vt eſt in libris vulgatis,* initio.

71 Myrmecides aliquis, minut.] *De Myrmecide ſic Varro lib. 6. de lingua Lat.* Etenim faciliùs obſcura opera Myrmecidis ex ebore oculi videant, ſi extrinſecùs nigras ſetas admoueant. *Plinius lib. 7. cap. 21.* Callicrates ex ebore formicas, & alia tam parua fecit animalia, vt partes earum à ceteris cerni non poſſent. Myrmecides quidam in eodem genere inclaruit: à quo quadrigam ex eadem materia, quam muſca integeret alis, fabricatam, & nauem, quam apicula pinnis abſconderet. *Idem l. 36. c. 5. in extr.* Sunt & in paruis marmoreis famam conſequuti, Myrmecides: cuius quadrigam cum agitatore cooperuit alis muſca: & Callicrates, cuius formicarum pedes, atque alia membra peruidere non eſt. *Galenus* προτρεπτικῷ εἰς τὰς τέχνας. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ὑμεῖς καὶ πάνυ πέποιθα γινώσκειν, ὅτι μηδὲν τούτων ἐστὶ τέχνη, οἷον τὸ πεταυρίζειν, καὶ βαδίζειν ἐπὶ σχοινίων λεπτῶν ἐν κύκλῳ τε περιδινεῖσθαι, μὴ σκοτούμενον, καὶ τοιαῦτα ποιεῖν. οἷα τὰ Μυρμηκίδου τοῦ Ἀθηναίου, καὶ Καλλικράτους τοῦ Λακεδαιμονίου, *id eſt, Ac de aliis quidem valdè confido vos ſic exiſtimare, nihil horum artem eſſe, exempli cauſa petauriſtarum more pernici ſaltu mouere, & quaſi in aëre volare, & in funibus tenuibus ambulare, & in orbem circumagi, ſine vertigine capitis, & talia opera facere, qualia Myrmecidis Athenienſis, & Callicratis Lacedæmonij fuerunt.*

72 nec eo tamen aiunt empirici notiora, &c.] *ſic legendum, non, vt habent omnes libri vulgati,* empiricis. *Nam & ſententia, vt ita legatur, poſtulat: & libri veteres ita planè ſcriptum habent. Empirici (inquit) quamuis medici corpora aperuerint, vt viderent ſingularum partium ſitus, &c. negant tamen*

ea idcircò esse notiora: quia, &c. Empirici autem sunt ij, qui artem negligunt, vsum tantùm consequuti sunt, & vsu tantum valent.

73 è contraria parte terræ.] *videntur hæc aliena, non Ciceronis.*

74 Egóne?ne bis quidem tantùm] *verba sunt Epicuri: quorum hæc sententia est. ego solem maiorem quidem esse posse, quàm videatur, puto, sed non multò: ne bis maiorem quidem, id est, ne altero quidem tantò maiorem esse arbitror: tantum abest, vt amplius duodeuiginti partibus maiorem, quàm terram esse putem, vt Mathematici confirmant. sic ferè suprà.* Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed non multò: ne maiorem quidem multò putat esse, vel tantum esse, quantus videatur. *Mendosi autem sunt hoc loco libri omnes, qui habent,* Egóne vobis quidem, *&c.*

75 an vt Xenocrati, *&c.*] *repete,* ἀπὸ κοινοῦ, *placet. mendosè hic opera olim,* Xenocratis, *ediderant, pro,* Xenocrati. *mendosè item habent libri vulgati,* Xenocratis.

76 vt & quodcumque moueatur corpus, eà aliud cedat.] *legendum fortasse est,* vt & quacumque quodque moueatur corpus, eà aliud cedat. & quà quodque cesserit, eà aliud illicò subsequatur? *vel,* & quà quidquam moueatur corporum, *&c. Mendosè autem hic opera olim ediderant,* moueatur corpus, & aliud cedat, *&c. delenda enim est copulatio,* &, *vel ex,* &, *faciendum,* eà: *& pro,* quodcumque, *suprà non longè, legendum,* quacumque. *quod malo, vt dixi.*

77 quasi decempeda permensi refertis, *&c.*] *Manutij coniecturam, quæ mihi ita certa videtur, vt pro vera scriptura corruptis exemplaribus, habenda sit, sequi non dubitaui, paucis quibusdam exceptis, in quibus ab ea non ita longè discessi, præsertim cùm hic nihil ferè præter ordinem immutetur. ego tamen putarim,*

tarim, hac verba, quasi malis architectis, *quæ sunt in omnibus libris, non esse Ciceronis, sed aliunde in contextum orationis illata: aut sic legendum,* quasi mali sitis architecti. *quamquam, quomodo ego edidi,* quasi malis architectis, *aptè cohæret cum pronocabulo,* vobis, *sine quo stare non potest. Præterea, ex voce,* ergo, *facio,* ego: *vt à voce,* dubium, *proficiscatur principium nouæ orationis.*

78 erigimur, elatiores fieri videmur.] *meliùs fortasse,* altiores fieri videmur: *vt habet codex vnus vetus.*

79 quæ ἀπάθεια nominatur.] *sic scriptum est in vno codice Memmiano: & ita legendum: nisi quis putet legi debere potiùs,* quæ πάθη nominantur. *Omnino alterutro modo legendum est, æquè bona sententia. nam si,* quæ πάθη nominantur, *legamus: ita verba erunt explicanda, sapientem ea, quæ πάθη nominantur, ne sentire quidem. si quæ ἀπάθεια nominatur, sic sapientem ea, quæ sunt media, ne sentire quidem: quæ ἀπάθεια nominatur.*

80 si numquam, vter sit sapiens, apparebit: nónne vtroque est prud.] *multa hîc erant à scriptore librario properante, atque aliud agente, prætermissa: quæ ego ex sensu Ciceronis, & sententia huius loci restitui, non sine ope codicum manuscriptorum.*

81 non esse illa probanda sapienti?] *vel sic legendum, quomodo iam olim edidimus: vel sic,* non posse illa probata esse sapienti? *vel sic,* non posse illa probabilia esse sapienti? *Omnino primam lectionem, quam iam olim sequutus sum, reliquis duabus antepono. Vulgata autem lectio,* non posse illa probanda esse sapienti? *ferri non potest.*

82 Vos autem mihi veremini,] *legendum videtur,* Vos autem mihi vereri videmini, *&c. Verumtamen nihil mutare ausim. nam,* mihi veremini, *sic potest explicari, mihi timetis, hoc est, mea causa, & pro me, & in rem meam timetis, ne scilicet labar, &c. quomodo boni scriptores loquuntur interdum.*

83 vt Calliphonem sequar.] *videtur delenda particula,* vt, *hoc loco, vt inanis, & otiosa. nam suprà posita semel est suo loco, ibi,* vt quoniam Aristippus, *&c. Verumtamen non sum eam delere ausus. nam saepe Latini scriptores taleis particulas bis ponunt, cum ea, quae semel posita est, longiùs distat. Idq; saepenumerò apud Plautum animaduerti, & notaui.*

84 epochen enim illam, *&c.*] *Sic nunc edendum curaui. Nam olim verborum ordinem perturbatum esse putans, mutâram : nunc, eodem ordine seruato, paucissima muto. & primùm deleo* per *, quod inane est , & natum ex verbo , quod antecedit ,* percipi, *deinde restituo particulam,*enim,*quae omissa fuit ab imprudente librario , propter similitudinem syllabae postremae vocis,*epochen,*Latinè scriptae. Infra,*Tollendam,*repono pro,*Tollendum. *Manutius ex* per, *facit,* quare, *quod non damno : sed sic, vt dixi, legi malo.*

EIVSDEM LAMBINI IN LIB. I. DE FINIBVS, ANNOT.

1 quod semel admissum , *&c.*] *libri veteres habent ,* quod semel iam missum : *quod improbare non possum. Videtur enim translatio esse à telo misso, quod semel missum, retrahi non potest. Talia sunt & verba ,* Nam semel emissum , *vt ait ille ,* manet irreuocabile verbum.

2 aut aliquid ferre denique] *quidam libri non habent,* denique.

3 An, Vtinam ne in nemore, *&c.*] *Sic scriptum reperi in duobus codicibus manuscriptis , pro quo alij habent,* At, Vtinam, *&c. Atque hoc modo legendum esse viderat iam Muretus annotationibus in Philipp.* 14.

4 ornateque dictas,] *libris omnibus inuitis, qui habent,* dictatas, dictas, *legendum censeo.*

5 χαῖρε, Tite. hinc Muci iam, *&c.*] *hic versus in omnibus*

omnibus libris vulgatis corruptus est. ego eum, antiquæ scripturæ vestigia sequutus, emendaui: quemadmodum & secundum: in quo, Ponti, *&* Tritanni, *sunt generandi casus, pro, Pontij, Tritannij, à rectis, Pontius, Tritannius. Verba autem hac,* hinc Muci iam Albucius, *&c. hanc sententiam continent: ex hoc Mucij Albucius, ex hoc: inquam, iam factus est inimicus.*

6 primùm totus est alienus.] *nihil dicit à se: sed ab aliis, vt à Democrito, petitum, non est suus, sed alienus. nihil dicit suum, sed omnia aliena.*

7 & adhæsiones atomorum, *&c.*] *nonnulli libri habent,* adhæsitationes. *ego nihil muto.*

8 quo nihil turpius physico, *&c.*] *hæc verba, quæ reperiuntur deinceps in omnibus libris vulgatis, & quibusdam etiam manuscriptis,* quàm fieri sine causa quidquam dicere, *ego funditùs delenda censeo, vt aliena, & superuacanea, & in libris melioribus non comparentia, quod & Manutio videtur.*

9 quæ sequitur, sunt tota Democriti] *quidam legi volunt.* quæ sequuntur: *ego,* quæ sequitur, *malo: & ita reperi scriptum in libris manuscriptis, & ita habent omnes vulgati. opponitur autem illi membro,* quæ mutat. *nam,* quæ sequitur, *interpretor, quæ probat.*

10 In tertia verò parte, *&c.*] *Hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis, ab hoc loco,* In tertia verò parte, *&c. vsque ad,* Confirmat autem, *&c. non reperi in libris nostris manuscriptis, quæ credibile est à docto aliquo esse assuta. Nam cùm certum sit, hîc aliquid deesse in libris manuscriptis, neque difficile admodùm sit, quid desit, conijcere, hoc totum ille, quisquis fuit, non ineptè suppleuit. nisi fortè in alio meliore exemplari reperitur. Ego in nostris libris manuscriptis non reperi, neque vllam reperi lacunam.*

11 eum non talem videri fuisse, *&c.*] *vtebantur hoc verbo iudices, vt suprà dixit in Lucullo, in extr. ibi,* quæque iurati iudices cognouissent, vt ea non

non esse facta videri pronunciarent. *& orat. in Pison.* tum tu ipse de te, fecisse videri pronunciasti. *& li. v. accusat.* fecisse videri pronunciauit. *Sed admonendus est lector, me in omnibus libris manuscriptis, quibus quidem vsus sim, scriptum reperisse pro,* videri, *partim,* fidei, *partim,* fideri. *Ac,* fidei, *quidem reyciendum prorsus est: sed,* fideri, *fortasse non item. nam Æolicum digamma, quod pronunciatur ferè vt,* u, *consonans, speciem gerebat literæ* f, *ita vt,* videri, *&,* fideri, *vnum sint.*

12 neque verò tu, aut quisquam eorum, *&c.*] *libri veteres habent,* neque verò Troij, aut quisquam, *&c. quod quid sibi velit, quæro. Putabam legendum, coniectura facta ex hac vitiosa scriptura,* Thorij, neque verò Thorius, aut quisquam, *&c. Commemorat enim L. Thorium Balbum voluptarium, lib. 2. his verbis:* Is ita viuebat, vt nulla tam exquisita posset inueniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, vt illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, vt in acie sit ob rempub. interfectus, *&c. Sed quærat potiùs lector ingeniosus, quid pro hac voce sit hic reponendum. ego, repræsentata antiqua scriptura, officio meo functus sum.*

13 nisi te, quoquo id modo loq.] *sic legendum, non vt vulgò,* quoque vt id modo.

14 addidisti ad extremum, *&c.*] *ante hac verba, libri vulgati habent hæc,* etenim, quasi detractis de homine sensibus, *quæ ex suo loco, qui est pagina proximè sequens, huc in alienum immigrarunt, ea funditùs sustuli, cùm præsertim in manuscr. sola vox,* detractis, *eaq; in nonnullis cum litura compareat.*

15 intelligi posse, & voluptatem ipsam per se esse expetendam, *&c.*] *Ego hic à Camerario dissentio, qui putat, hoc totum,* & voluptatem per se esse expetendam, & dolorem per se esse fugiendum,

subdi

subditiria esse.

16 & aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus,] *hoc totum alienum, & ab aliquo indocto inculcatum esse puto.*

17 vt ita ruant, itaque turbent, vt, &c.] *sic reperi scriptum in omnibus veteribus codicibus, & ita sine dubio legendum, non, vt vulgò,* atque turbentur, *seu,* itaque turbentur. *nam,* turbare, *hoc loco, vt & sæpe alibi, valet, turbas facere, seu excitare. Plautus Menæc.* Adibo ad hominem. nam turbare gestio. *Idem Most.* Facio idem, quod plurimi alij, quibus res timida, aut turbida est. Pergunt turbare vsque vt ne quid possit conquiescere.

18 quod melius sit, accedere.] *sic emendaui ex antiquis codicibus, Memmiano, Cuiatiano, Huraltino, & Puteanino: in quibus omnibus planè scriptum est,* accedere, *non, vt in vulgatis,* accidere.

19 quæ sua sede naturam aut sollicitare possit, aut frangere] *libri manuscripti habent,* possit, aut tangere: *quos in hoc non sequor, in eo sequor, quòd habent,* quæ sua sede naturam aut sollicitare, *id est, suo loco commouere, ac depellere.*

20 & prauissimis animi doloribus] *omnes, quos vidi, codices manuscripti habent,* & purissimis animi doloribus. *mendosè, quis negat? aut quis dubitat? sed hoc tamen celatum lectorem nolui, vt ex hac vitiata scriptura integram, si possit, eliciat, atque exprimat. quid si legamus,* & durissimis animi doloribus? *quid si,* & grauissimis animi doloribus? *Sed quid si dicamus, antiquam scripturam esse rectam, & sinceram? & purissimos animi dolores, hic à Cicerone esse dictos, vt purissimas, & liquidissimas, & sincerissimas animi voluptates? Consideret lector. ego enim nihil affirmo.*

21 & omnium falsarum opinionum temeritate derepta] derepta (*sic enim habent omnes codices manuscripti*) *id est, demta, detracta.*

22 odia, discidia, disc.] *Sic habent omnes nostri*

libri veteres, quos quare non sequerer, causa nulla visa est. discidium *autem, valet,* χωρισμὸν, *distractionem, separationem, à verbo, discindo, vt & alias sæpe, & alibi diximus.*

23 sed contrà semper alit aliquid tum vis.] *veteres codices mihi hic suspicionem mendi commouent: quorum alij habent,* sed contrà semper alit quid tum, &c. alij, sed contrà semper aliquid tum, &c. *sine vllo verbo.*

24 cadere causa, si qui, &c.] *hoc loco libri manuscripti corrupti sunt, qui habent, partim,* cedere causæ, *partim,* cedere causa. *Nam vulgati, in quibus est,* cadere causa, *quamuis eos sequutus sim, non sunt tamen omni ex parte incorrupti. Quorsum enim dicat, eos Epicureos cadere causa, qui aliter existiment? nisi fortè idcircò, quòd Epicureorum rationes, & decreta, in controuersiam, & quasi in iudicium vocata sint. Verumtamen cùm hunc locum cum illo, cui hic respondet, & ad quem referendus est, considero, in eam sententiam adducor, vt legendum putem,* cadere causam. *nam locum illum respicit Torquatus, qui est suprà duodecim abhinc paginis, ibi,* Homines optimi non intelligunt totam rationem euerti, si ita se res habeat. *Ex illo igitur loco, arbitror hic legendum,* causam cadere, *nam,* causam cadere, & rationes euerti, *idem ferè valent. Quamuis autem vsitatè dicatur causa cadere is, qui litem perdit (hoc autem loquendi genus è re forensi, & iudiciali natum est) tamen videtur mihi hoc loco M. Tullius hoc sentire, atque hoc velle, fore vt causa, & rationes Epicureorum euertantur, & corruant, si verum sit, & si fateantur Epicurei, recta, & honesta, per se esse iucunda. Quòd si quis contendat, ex vulgata, & vsu recepta consuetudine eandem sententiam exprimi posse, hoc modo* concedo: *si qui è nostris aliter existimant, hoc est, si existimant, animi voluptatem, non autem corporis, aut è corpore ortam, esse summum bonum; eos cadere causa, id est,*

eos

tos eſſe victos, ac damnatos, & nihil habere, quo Epicurei decreta tueri poſſint: denique Epicuri parteis deſerere, & ad alias transfugere.

25 maledici moroſi] *ſic edendum iam olim curaui, reiecta vulgatâ ſcriptura, à qua non diſcrepat antiqua*, monſtroſi. *nam profectò*, monſtroſi, *hic locum habere non poteſt:* moroſi, *verò, maximè.*

26 alij audaces, proterui, iidem intemp.] *locus ſuſpectus. nam,* audaces, *cum proteruis, petulantibus, intemperantibus, & ſimilibus, nihil habent inter ſe commune.* audaces *enim ſunt, ſicarij, percuſſores, parricidæ:* proterui, petulantes, *&c. ſunt libidinoſi, & voluptarij homines. Quare ſic legi velim, deletis duabus vocibus,* alij audaces, alij petulantes, proterui, intemperantes, iidem ignaui, nunquam in ſententia permanentes.

27 nec ad commodiùs diſſerendum. Ea ſcientia, & verborum vis, *&c.*] *nihil hic præter ordinem verborum, qui confuſus, & perturbatus erat, reſtitui. in ceteris, in quibus à libris vulgatis diſceſſi, manuſcriptos ſequutus ſum.*

28 & moderatio, natura cupiditatum, *&c.*] *ſic omnes quidem libri habent. Sed tamen quidam legi volunt,* & moderatiò cupiditatum, natura, generibuſque earum, *&c.*] *ego nihil muto.*

29 Eadem, inquit, ſcientia, *&c.*] *libri veteres aliquot habent,* Eadem (inquit) ſententia, *&c.*] *ego nihil muto.*

30 copulationeſque conſuetudinem, inſtituendarum amicitiarum fieri, *&c.*] *libri veteres partim ſic habent*, copulationeſque conſuetudinem inſtituendarum voluptatum, fieri propter voluptatem: *partim ſic*, copulationeſque conſuetudinum voluptates fieri propter voluptatem: *quarum ſcripturarum quis non videt vtramque eſſe mendoſam, eademque opera quis non intelligit, vulgatam eſſe interpolatam? nam ex* voluptatum, *ſeu* voluptates, *quæ reperiuntur in libris veteribus.*

factum est, amicitiarum, *satis audacter. Ego malim nomen*, amicitiarum, *quod est substitutum,&c.* voluptatum, *seu* voluptates, *quæ videntur scripta ab errante scriptore, deleri, & ita legi,* copulationesq; consuetudinum instituendarum fieri propter voluptatem, *&c.*

31 si ludicra, exercendi, aut venandi consuetudine] *libri tres veteres habent*, aut venandi consuetudines, *&c. quos hic non sequor.*

EIVSDEM IN LIB. II.

1 vt quibusdam in formulis, qua de re agatur.] *sic est legendum, & ita statim loquitur:* conueniat, quid sit id, de quo agatur: *nisi quis ita malit*, ea de re agitur. *Quòd si quis neget, fretus antiqua scriptura, fortè corrupta: eum ego sexcentis è pandectis iuris ciuilis locis, & ex ipso Cicerone, non paucis obruam: vt omittam, quod doctissimi nostra ætatis Iurisconsulti mihi assentiuntur.*

2 & in eo nutare] *quidam legi volunt*, & in eo natare: *à quibus dissentio.* nutare *enim positum est hic pro labare, vacillare.*

3 omnes enim iucundum modum, quo f. hil.] *hunc locum profert Nonius, in verbo,* hilaretur, *& legit,* quo sensus hilaretur, *in numero singulari.*

4 dissimiliter efficientibus volupt.] *libri aliquot veteres habent*, dissimileis efficientibus voluptates. *alij cum vulgatis consentiunt. ego nihil muto.*

5 Sed inuidiosum nomen est, & infamiæ, *&c.*] *libri omnes veteres, quos quidem viderim, habent*, Sed fortè dicitis, inuidiosum nomen est, *&c. Ego hoc totum,* fortè dicitis, *vt ineptum, atque ex annotatione natum, quod & quidam iam viri docti viderant, & è libris deleuerant, reieci. præterea,* fortè, *sic positum, solæcum est:* fortasse, *potius dicerent Latini. Quòd autem quidam se deinceps in nonnullis libris antiquis scriptum reperisse dicunt, pro,* infamiæ subiectum, infame, & suspectum, *ego nus-*

quam reperi.&,si reperissem,non probare. Quòd autem infrà non longè Ad. Turnebus pro, de Pelasgis, *vult legi,* de plagis, *seu* de pagis, *&c.non placet.*

6 Quamquam hæc inter nos nupera notitia) *Cùm in libris man.partim reperissem scriptum,* nuper notitia, *vt vulgo legitur:partim,* nupera notitia, *vt & in nonnullis exemplaribus Terentianis: partim,* inter nos notitia, *sine voce* nuper, *aut* nupera: *ego* nupera notitia, *edendum curaui, quemadmodum & nonnullis viris doctis legi placere cognoui.* Nuperum *autem pro recenti, à veteribus vsurpatum esse testatur Festus, idq; confirmat auctoritate Plauti,Capt.* Recens captum hominem nuperum,nouitium. *Si quis tamen malit legi,* nuper, *non admodum laborabo.*

7 qui vtroque careat) *legendum fortasse est,* qui vtriusque careat.

8 cognomento qui σκοτεινὸς perhib.&c.) *hæc videntur ex aliquo poëta sumta.*

9 Sin autem voluptatem putat adiungendam, *&c.) hunc locum partim veterum codicum auctoritatem secutus, partim coniectura ductus, perpurgaui. Sic autem habent omnes ferè libri & manuscr.& typis impressi.* Sin autem voluptatem putat,dicat adiungendam illam,quæ sit,*&c.*

10 quid tendit? cùm,*&c.*) *si locus emendatus est,* quid tendit, *interpretor* quid contendit? *sed vellem scriptum esset,* quid frustra contendit?

11 sicut facit re,neque tamen diuidit verb.) *sic restitui, absit verbo inuidia,valde εὐςόχως, & sine vlla vi. nam ex* remque, *feci* re, neque, *molli brachio. Hanc emendationem tamen,nequid dissimulem,video cuidam vero docto in mentem venisse.*

12 quibus vinum defusum) defusum, *ex veteribus libris reposui, pro* diffusum. *cetera quæ sequuntur, Manutio debentur. non celabo lectorem tamen, in nostris libris omnibus,pro* œnophoro, *esse* hyrsiphon, *qua vox, quid valeat, quærat lector ingenio-*

sus. Omnino longè abest ab œnophoro.

23 argentum,æs Corinthium,aut Deliacum,locus ipse,ædificium,&c.) *sic emendat Muretus ex antiquis codicibus lib. Var. lect. & cap. 20. sed Ad. Turnebus pro voce illa corrupta, quæ etiam in libris quibusdam manuscriptis reperitur :* odrilicium, *legendum censet,* odor,in licium:*vt* inlicium , *cohæreat cum voce,*ædificium,*seu potius,*locus ipse, *hoc modo:*vestis argentum;æs,odor,inlicium locus ipse.*Vult enim esse versum ex Lucilio.*

24 gumias ex ordine) *sic legendum* ; Gumiæ *autem,id est,comedones , lurcones. Apuleius Apologia* I Testimonium ex libello legi audisti gumiæ cuiusdam , & desperati lurconis. Iam Crasso, me in eius domo nocturna sacra cum Appio Quinctiano factitasse. *paulò post lego,*ô Publi, gurges,Galloni:es homo miser,*&c.*

25 Primùm diuisit ineleganter.)*sic quidem habet libri nostri:sed quidam legi volunt pro* ineleganter, vitiosè:*nonnulli,*negligenter,*ego nihil muto.*

26 maximo est argumento , nullam esse voluptatem illam,qua,*&c.*) *sic restitui,coniectura ductus , & tamen antiquæ scripturæ vestigia persecutus,*nullam, *interpretor,inanem. quòd si quis malit legi* inanem,*non pugnabo.*

27 At illa pellit,quæ permulc.sensum voluptas.) *sic restitui non dubia coniectura ductus. Illa, inquit, voluptas,quæ est in statu,non pellit animum : at illa pellit,quæ est in motu.*

28 summæ mihi videtur inscitiæ.)*hoc est, summæ mihi videtur esse stultitiæ. Quod idcirco annotaui, quòd audiam nonnullos hic legi velle*, inscientiæ. *in quo falluntur,cùm præsertim omnes veteres codices habeant* inscitiæ.

29 Ergo nata est sententia, *&c.*)*velim legi*, Huic ergo nata, est,*&c. Quidam malunt sic :* Ex quo nata est sententia,*&c.*

29 vna simplex,*&c.*)*vel subintelligendum,* sententia;*vel*

tia:*vel legendum*, vnus simplex,cuius Zeno auctor, positus in decore totus. *subintelligitur finis.*

20 Quid iudicat sensus?dulce amarum,&c.) *sic restituit hunc locum Petr. Faber Tholosanus, consiliarius regius in ambulatorio consilio,quod magnum appellant: quam emendationem postea veterum codicum auctoritas confirmauit. Quod autem ad illa superiora verba attinet*,in quo frustra iudices solent,&c. *eorum hæc sententia est.Nam video à nonnullis obscura & impedita, ab alijs corrupta haberi, vt existiment legendum*, nihilominùs *pro* nihilo magis. *Hoc igitur significat Cicero. Cùm iudices sententiam pronuntiant,frustra solent addere,si quid mei iudicij est.nam, etiam si hæc verba non addiderint,si res non fuit eorum iudicij,hoc est,si ad eorum cognitionem,seu notionem non pertinuit,non propterea magis fuit iudicatum,hoc est,res non est indicata,si non fuit eorum cognitionis & iudicij, etiam si verba illa, si quid mei iudicij est,non fuerint ab eis addita. ergo frustra addere solent.*

21 nec eam cessando,siue gaudendo,&c.] *Nihil vitij hæc scriptura habere videtur. Sed libri mandi suspicionem mihi commouent. Sic enim habent:*nec eam cessando, siue gaudentem,vt Aristippus,siue non dol.&c.*vnde suspicor sic esse à Cicerone scriptum, & sic legendum*, nec eam siue gaudendo,vt Aristipp.siue non dol.&c. *Quærat aliquid probabilius lector ingeniosus.*

22 quæ prima,natura approbauisset] *hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis,& nonnullis manuscriptis*, ea cum voluptate coniungerent: *non comparet autem in vno longè optimo, funditus deleui,vt superuacaneum & alienum.*

23 his initiis inducti] *fortasse*, imbuti, *legendum: quamquam nihil muto.*

24 Non igitur deimprobo,&c.] *si hanc lectionem vulgatam retinemus, à qua non discrepat an-*

tiqua, legendum est infrà, nec verò omnia, timentе, sed primùm qui, *&c. Contrà si*, timentem, *quod infrà sequitur, incorruptum & sincerum est, legendum hic*, Non igitur improbum, sed callidum improbum quærimus: qualis, *&c.*

25 sed impunè tamen fecisse enim quis coarg. possit?) *vel ex hoc loco quàm valde deprauati sint libri vulgati, intelligere licet. deprauatos enim dico, qui tam longè discedant à manuscriptis. Sic igitur habent vulgati*, sed impunè tamen id te constat fecisse. quis enim coarguere possit? *At manu. sic*, sed impunè tamen. fecisse enim quis coarguere possit? *quam lectionem quis non videt vulgata multis partibus esse concinniorem? Sententia autem plana est. hoc enim significat M. Tullius.* improbè feceris, nisi monueris, ne assidear; sed impunè tamen. *repete* ἀπὸ κοινοῦ, feceris, *quis enim coarguere possit te sciuisse aspidem occultè latere, & non monuisse? vel, quis te, etiam si fatearis te sciuisse, neque illum monuisse, reum facere, & sceleris conuincere queat?*

26 testata ciueis) *alij legunt*, testata crimen: *& ita scriptum est in quibusdam lib. manuscr.*

27 de Themista loqui?) *semper hic locus mihi fuerat antea suspectus, non solùm propterea quòd quæ hic dicuntur, iuxta vulgatam lectionem, pugnabant cum superioribus, vt lector attentus facilè & continuò perspexerit: verùm etiam quia veteres codices habent pro*, Themistocle, Themisto. *Itaque non dubitabam, quin aliud nomen, quàm Themistoclis, hic esset reponendum. Sed cùm, quo tempore prima Ci. editio à me tractabatur, nondum Themistam illam, mulierem Epicuream, quam commemorat Cicero in oratione in Pisonem, antea incognitam, aperuissem: factum est vt hic locus manserit incuratus miniméque purgatus. Nuper autem cùm in eo essem, vt hanc secundam editionem molirer, ac pararem, commodùm Claudius Puteanus, me admonuit, se cùm Romæ esset.*

ma esset, à Mureto accepisse, ita à quodam, cuius nomen tacetur, esse emendatum ex v.c. Themista: *quomodo certò scio, me, cùm ad hunc locum peruenissem, fuisse mea sponte repositurum. Facilè cum vidissem, hîc significari mulierem illam, de qua tam multa collegissem in commentationibus in Æmiliũ Probum, & in his ipsis notis Ciceronianis, ad locum illum, qui est in orat. in Pisonem.* Nec verò contempsisti, licet sis Themista sapientior. *quem locum alij corruptum esse existimarunt, in his Turnebus: alij ineptè & ridiculè explicarunt.*

28 siue celare poterit, siue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeque malet existimari] *sic hunc locum ex antiquo codice emendauit Io. Scala, vt refert Manutius: quam scripturam testificor me quoque in nostris antiquis codi: reperisse. In verbo* obtinere, *repetendum ἀπὸ κοινοῦ*, poterit. *Vulgata lectio porrò*, siue celare poterit, siue opibus maius quidquam fecerit: certéque malet obtinere existimari, *&c. planè mendosa est: olétque manum emendatoris audacis, & imperiti, hoc est, corruptoris.*

29 & hercule modò vir optimus, *&c.*] *quidam legi volunt,* Et hercule mihi vir optimus, *&c. quibus assentior.*

30 omnia pericula pro rep.] *legendum puto,* omnia pericula adire pro rep.

31 nos varones stupemus.] *Riuius legendum putabat,* nos bardi *cum se in veteribus libris,* nos barones, *scriptum reperisse testaretur. Ad extremum tamen* varrones, *probabat. ego Turnebi sententiam secutus.* varones, *edendum curaui.* varones, *autem, id est, tardi, pingues, hebetes. Licet tamen legere etiam* varrones.

32 quid enim de amicitia statueris vides.] *hac verba,* vtilitatis causa expetenda, quæ deinceps pòst, statueris, *leguntur in libris vulgatis, & in nonnullis manu. deleri iussi, vt aliena, & ex an-*

notatione nata.

33 num quid est, nisi quod turpe est? *sic legendum est, libris omnibus inuitis, sententia ipsa flagitante, qua talis est, num quid est odio dignum, inquit, nisi quod turpe est?*

34 primò vtilitatis causa, &c.] *aut legendum est hic,* voluptatis, *aut paulò pòst,* spe vtilitatis.

35 quàm sint tua Puteolis granaria?] *Muretus lib. 7. cap. 20. var. lect. ex codicis veteris auctoritate corrigit,* granaria: *vbi vulgati habent,* gramina. *& verò etiam in aliquot codicibus antiq. sic scriptum reperi.*

36 verùm, esto.] *cùm ab omnibus libris manuscr. absit vox* modò, *non dubito quin aliunde huc inuecta sit, & ita factum,* isto modo, *ab aliquo semidocto. At quanto rectius & facilius erat ex* isto, *quod erat corruptum, facere,* esto? *sic igitur emendamus.* Verùm, esto: consequatur, *&c. deleta voce,* modo, *quæ, vt dixi, in libris veteribus non reperitur. Est autem concessio. sic sæpe Horat. vt in epist. 1. lib. 1.* Multis occulto crescit res fænore: verùm, Esto alios aliis rebus, studiisque teneri. *Sic & ipse M. Tullius. exempla sunt in promptu.*

37 deinde dolorem quem maximum?] *sic hunc locum corrigo in lib. vulg. corruptum: in quibus legiturt,* am maximum?

38 vt primùm despexit.] *libri veteres habent*, vt primum dispexit.

39 veneuntque scripta eius:] *Quidam legi volunt,* vincunturque.

40 non inuitatam volupt.] *sic legendum censeo libris omnibus inuitis, nam man. habent,* mutatam: *quod nonnulli probant, & interpretantur, emtam: ego non probo: impressi,* mutuatam. *quod perspicuè deprauatum est.* inuitatam, *omnino rectum est, & simile ei quod sequitur* euocatam.

41 vide ne Manliana sint ista vestra.] *Sic habent omnes, quos quidem viderim, libri veteres: sed quidam*

quidam legi volunt, vide ne Manliana ſint iuſſa veſtra. *alij*, ne Manliana ſint iſta caſtra. *al.* ne Manliana ſint imperia veſtra,*&c.*

42 in quodam volucrium genere,*&c.*] *ſic edendum curaui, libris omnibus inuitis, Cariſij auctoritatem ſecutus, qui lib. 1. admonet, Ciceronem lib. 2. de finibus vſurpaſſe*, volucrium, *in patrio caſu. nullus autem alius locus eſt in hoc libro, in quo hac vox ſcripta ſit, præter hunc.*

43 Athone perfoſſo.] *ſecutus hic ſum Pauli Manutij coniecturam, vt item ſæpe alibi, quod velim lectorem, ſi interdum tacitus præteribo, non exiſtimare, me rei alienæ inuolandæ aut inuncandæ gratia, id facere.*

44 perpetuiſne malis voluptatibus perfruens] *ſic legendum, non, vt habent libri vulgati*, perfluens.

IN LIB. III. DE FINIBVS.

1 dulcedinem corporis titillantem, ex eáve natam læt.] *Sic emendaui ex auctoritate librorum manuſcriptorum. quod & olim Riuio in mentem video veniſſe.*

2 cauſam difficilem repellunt] *fortaſſe legendum*, refellunt: *quamquam hæc lectio ferri poteſt.*

3 plurima nouarunt] *ſic legendum, vt edendum curaui, quod quidem primum non longè abeſt à lectione vulgata*, nominauerunt. *deinde reperitur integra in codice Memmiano, & Cuiatiano.*

4 de rebus non peruulgatis] *codex Cuiatianus habet*, non peruagatis.

5 qui tum in philoſophia,*&c.*] *lego*, qui cùm in omni philoſophia,*&c.*

6 quaſi heluo librorum.] *codex Cuiatianus habet*, heluaris libri: *planè mendosè. quis neget? ſed quid ſi dicamus hinc videri legendum*, heluari libros videbatur?

Quòd

7 Quòd cùm accidisset, vt alter alterum, *&c.*] *videtur hoc quibusdam mendosum, aut certè insitatè dictum. mihi verò non videtur. Nam* Quòd, *hic positum pro, sed, seu autem, vt in* quòd si. *Sic apud Lucret. lib. I.* Quòd nunc æterno quia constant semine quæque: *vbi libri vulgati habent*, At nunc, *&c.*

8 sed residcamus, *&c.*] *libri manuscript. habent.* sed residamus: *& paulò pòst*, Aristotelios, *pro quo vulgati habent*, Aristotelicos.

9 ceteras Philosophorum disciplinas, omnino aliam magis, aliam minùs, *&c.*] *sic edendum curaui, libris omnibus inuitis: qui sic habent*, ceteræ Philosophorum disciplinæ, omnino alia magis, alia minùs, sed tamen omnes, *&c. plane mendosè, quis non videt? Dici enim Latinè non potest*, arbitror ceteras Philosoph. disciplinas, *& nihil adiuuare, &c. Itaque vel committendum, vt Cicero, solœcè locutus sit, quod est incredibile: aut, sic, vt edidi, legendum. Paucis pòst verbis, quis non videt hanc lectionem esse mancam & laceram*, quæ rem vllam virtutis expertem, aut in bonis, aut in malis numerent, *&c. quamuis omnes libri sic habeant? Itaque sic edidi, & omnino sic legendum*, quæ rem vllam aut virtutis expertem in bonis aut turpitudinis, *seu* aut vitij, in malis numerent, *&c.*

10 id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo, *&c.*] *hic quoque videtur aliquid deesse. Itaque sic fortasse legendum, & quod deest, ita supplendum:* id solum bonum esse, quod honestum sit: id solum malum, quod turpe: nullo modo prob. *&c.*

11 rerum nomina nouarum noua videbantur] *secutus sum in hoc loco restituendo P. Manutij coniecturam: quæ ita certa est, vt scripti codices omnes eam refellerent, nihilominùs probanda videretur. Nunc, cum eam nonnulli codices adiuuent, nemini dubium esse debet, quin sit hæc vera scriptura.*

atque

12 atque cogitatione & ratione collegit] *sic legendum, vt edidimus*, & cogitatione, & ratione coll. *&, vt habent libri veteres, non vt vulgati*, cognitione & ratione coll.

13 ne quis sequi existimet, vt sint duo vlt. bon. *&c.] sic planè habent omnes nostri libri veteres: quos quamobrem non sequerer, causa nulla visa est. vulgata autem lectio*, ne quis sic existimet, vt sint duo vltima bonorum, *ferri non potest. Quòd autem sic olim edidimus*, ne quis sic existimet, poni duo vltima bonorum, *&c. coniectura ducti, id feceramus, cùm & vulgatam lectionem ineptam esse videremus, & antiquam parũ attẽtè cõsiderassemus.*

14 Vt enim si cui sit propositum, collimare hastam aliquo, &c.] *locus est valde corruptus & perturbatus: quẽ conatus sum, verbis in suum ordinem restitutis emendare. Omnino hoc assecutus sum, vt cùm vsu recepta lectio, sit inexplicabilis, neque ex ea probabilis vlla sententia exprimi possit: ex hac nostra emendatione sententia superioribus maximè consentanea elici queat: neque quidquam de meo sit additum, sed tantum ordo verborum, qui perturbatus erat, restitutus. De verbo* collimandi *autem, quia video quosdam doctos existimare*, collineare *potiùs esse scribendum, quàm* collimare*: vereor ne aliud sit* collimare, *aliud* collineare: *&* collimare *quidem sit limis oculis aliquid intueri*: collineare *verò, rectà linea telum aliquod aliquò dirigere. Itaque in libro secundo de diuinatione putem sic legendum*, quis est, qui totum diem iaculans, non aliquãdo collineet? *non vt vulgò*, non aliquando collimet? *& contrà hic rectè legi arbitror*, collimet, *&* collimare hastam. *Verumtamen iudicent eruditiores. nam* collineare, *mihi suspectum est.*

15 tota conuersa est] *Sic habent omnes lib. & man. & vulgati: à quibus discedendum esse non puto, quidam tamen legi volunt*, tota versa est.

16 qui mancam fore put.] *Aristoteles, & Peripatetici,*

patetici qui summum bonum esse dixerunt, virtute adhibita, frui primis à natura datis: Callipho, qui voluptatem ad virtutem adiunxit: Diodorus, qui ad virtutem addidit vacuitatem doloris. Profert autem hunc locum Nonius, & mancam, *interpretatur, debilem.*

17 ob eamque rem trium earum rerũ, quas suprà dixi, singulis singulas add.] *Sic habent omnes libri veteres, hoc vno à vulgatis discrepantes, quòd hi habent,* singulas singulis: *illi ordine conuerso,* singulis singulas. *Sententia autem plana est. hoc enim significat Cicero. & quia tres illi virtutem sine aliqua accessione mancam ac debilem fore putauerunt, idcirco singulas trium illarum rerũ, nempe vel prima natura, vel voluptatem, vel vacuitatem doloris, addiderũt singulis suis finibus nempe virtuti. Sed, ne mentiar, videtur insolens locutio,* addiderunt singulas res singulis, *cùm singulæ res, quæ adduntur, tres sint: ea res autem, ad quam fit accessio, vna est, & simplex, videlicet virtus. Quare facilius adducor vt assentiar P. Fabro Aruerno, qui censet legendum,* singulas singuli add. *quam eius coniecturam, eo libentius probo, quòd libri veteres habent,* singulis singulas, *vt dixi, non, vt recentiores,* singula singulis. *Credibile est enim scriptorem librarium,* singulis singulas, *pro* singuli singulas, *non inusitatè. nam sæpe literam, à qua vox sequens initium capiebat, addebant vltimæ syllabæ vocis antecedentis, vt hic s, additum est voci,* singulis, *propterea quòd vox* singulas, *habet eandem in principio literam: & contra interdum omittebant, vt aliàs ostendimus. Præterea si legamus,* singuli, *& sententia erit planior, & explicatio facilior.* singuli *enim intelligentur Aristoteles, seu Peripatetici, Callipho, Diodorus, qui virtuti res singulas ex illis tribus addiderunt. sic igitur legendum arbitror,* singuli singulas addiderunt, *&c.*

18 Id autem sequens illud, quod prodesset J. *posse*

post vocem, sequens, *tolle distinctionis notam*, sequens illud autem, *id est, quod sequitur bonum. Omnino locus est obscurus, atque impeditus. hoc autem dissimilitudinis in libris manuscriptis reperi, quod habent*, Id autem sequens illud etiam, quod prod. *Ego velim sic legi*, Sequens autem illud, etiam id, quod prodesset, *&c.*

19 maximè tamen his Stoicis, *&c.*] *omnes libri veteres, & recentiores habent*, maximè tamen his Stoicis, *&c. Sed puto à Cicerone scriptum esse*, maximè tamen his, qui nihil aliud, *&c. vocem*, Stoicis, *natam esse ex interpretatione, cùm aliquis è regione ita scripsisset*, Stoicis.

20 & istam maximè propter limatam, *&c.*] *sic habent omnes nostri libri manuscripti: quos sequor potiùs, quàm vulgatos, qui habent*, & ista maximè propter, *&c. planior autem esset lectio, si ita legeretur*, & maximè propter illam limatam, *&c. atque hoc modo fortasse est legendum.*

21 nullis definitionibus vtuntur: qui dicunt, *&c.*] *pro vocabulum*, ipsi, *quod erat post verbum*, vtuntur, *deleui, vt inane, & superuacaneum.*

22 quàm illorum ratione, qui, *&c.*] *sic legendum est, vel libris omnibus inuitis. Sic autem loquitur infrà, non longè*, Itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, *&c.* crescere putant posse, *&c. Atque hanc meam emendationem libri veteres adiuuant. Qui autem vulgatam lectionem, quam illa eorum ratio, tuentur, nihil vident.*

23 Eorum autem, qui dolorem, *&c.*] *nihil equidem hic mutare ausim: sed tamen non dissimularim lectori, me suspicari sic à Cicerone scriptum esse*, Eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratione certè cogi, vti in omnibus tormentis conseruetur beata vita sapienti? *vt scilicet hæc verba pendeant ab illo capite*, An verò certius quidquam

30 qui iubent tempori parêre] *Sic omnes habent libri veteres, neque video quamobrem quidquam sit mutandum. Expressit enim quod Graci dicunt,* καιρῷ πείθεσθαι, *seu* πειθαρχεῖν, *id est, tempori parêre. P. Victorius tamen putat legendum* parcere, *quod ijdem Graci dicunt* χρόνῳ πείθεσθαι.

31 Nec verò pietas aduersus deos, *&c.*] *sic habent omnes libri & veteres, & recentiores. sed Nonius in voce* aduorsum, *legit* aduorsum deos, *& hunc totum locum profert.*

EIVSDEM IN LIB. IIII.

1 non facilè perdiscere] *sic omnes quidem habent libri, & man. & typis impressi: sed quid sibi vult hoc* perdiscere? *aut quomodo hic locum habere potest? Videtur enim potius scribi debere,* dissoluere, *aut* subuertere, *aut* euertere. *aut aliquid aliud tale: nisi fortè dicamus, hoc esse referendum ad oratorum, & patronorum consuetudinem, quos non solùm eius, pro quo dictum erat, sed etiam aduersarij iura, & argumenta perdiscere oportebat, vt eis respondere possent. quod ea qua sequuntur, comprobant.*

2 non melior, quàm illa sunt] *videtur legendum* non paulò melior, *&c.*

3 etsi illud erat æquius, suum cuique concedere] *sic restitui, libri vnius veteris vestigia secutus: in quo ita scriptum est.* etsi illud erat æquius, æquum cuique, *&c. nam hoc* æquum, *natum est ex voce* æquius.

4 materia tantum ad meliorem partem d. *&c.*] *quid sibi hac verba velint* ad meliorem partem, *non discipio: omnino mihi suspecta sunt.*

5 quod erat hominum non spinas, *&c.*] *sic restitui ex obscuris antiqua scriptura vestigijs. quamuis autem olim ediderim,* quod erat hominum non de spinis vellentium, *tamen adscripseram; malle me legi* quod erat hominum non spinas.

vellentium, *&c. Nec mihi displicet aliorum coniectura qui sic restituunt*, de fortitudine more hominum non spinas vellentium, *&c.*

6 non meliùs, quàm veteres] *ego hoc totum* quàm veteres, *delendum puto, vt superuacaneum, & aliunde inuectum. Sic igitur legi velim*, ab hoc autem quædam non melius: quædam omnino relicta. *nam in ijs verbis* ab hoc autem quædam non meliùs, *subintelligendum, vel repetendum* ἀπὸ κοινοῦ, quàm ab antiquis.

7 vt se saluum, &c.] *Sic legendum* vt se saluum, *&c. non vt vulgò* vt se salutum, *&c.*

8 quia momentum aliquod habeat ad iucundum accessio] *sic legendus est hic locus, quamuis libri vulgati reclament, & nonnulli manusc. ex quibus alij sic habent planè, vt edidimus: alij hoc modo*, habeat ad iucundum accessio, *quæ scripturas eos adiuuaret, qui sic legi vellent, vt olim edidi*, quia mom. aliq. habeat ad vitam iucundam acces.

9 non risu potiùs, quàm oratione eiciendum? *quidam legi volunt* eijciendum.

10 vt expleat summam] *sic planè scriptum est in libris nostris manuscriptis. nam vulg. habent*, vt expleant summum, *quod ferri non potest. antiqua verò scriptura, perspicuè recta & sincera est.*

11 appetentis] *sic & olim, & nunc edidi, libris omnibus inuitis, ratione flagitante. Hæc enim sententia est, & hic orationis cursus, & tenor:* si est quædam naturalis appetitio hominis, ea quæ secundum natura sunt, appetentis, *&c. Nam si quis dicat, nihil esse subintelligendum, sed sic hæc verba connectenda, & explicanda:* si est quædam appetitio naturalis, ea quæ secundũ naturam sunt, appetens: *id est, quæ appetitio appetit ea, quæ sunt secundum naturam, &c. Siquis, inquam hoc mihi dicat: respondeam nõ fieri mihi verisimile, Cicer. esse ita locutum. præterea appetitio nõ appetit, sed facit, vt quis appetat. & appetitio est animantis appetentis, non ipsa appetit. quod*

petit. quòd si appeteret, animal esset, quod est absurdũ dictu. Sed piget me hæc refellere, aliò properantem.

12 Quid, de quo nulla dissensio est?] *sic erat emendatus hic locus in li. Cl. Putean. & ita reperi scriptum in aliquot libris manuscriptis. nam libri vulg. mendosè habent,* de quo multa diss.

13 vt simile sit omnium naturarum illud vltimum] *sic restitui à simili loco, qui est supra non longè, admonitus.* Nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur, *&c.*

14 aciem animorum nostr. virt. splend. præstinguitis] *sic legendum, non, vt vulgò,* perstringitis, *quod est nuper introductum. nam omnes lib. ma. habent, vel* præstringitis, *vel* prestringentis, *vel paulò aliter. omnino in prima syllaba semper habent* pre, *vel* præ. *Iam verò, quia* præstinguo, *sit verbum compositum ex præ & stinguo, is, vt restinguo, exstinguo, distinguo, ex re, ex, di, & eodem simplici stinguo, nemo, nisi linguæ Latinæ ignarus, dubitat. Sed de hoc verbo plura in commentarijs Lucretianis, & suprà in his notis Ciceronianis, non semel.*

15 & ratione effecta, sens. non rel. quid. quod sic intell. *&c.*] *In hoc loco verborum ordo erat perturbatus & permixtus. ego sensum & mentem Ciceronis odoratus, quod erat inordinatum, in suum ordinem restitui ac redegi, nihil præterea.*

16 At enim dicitis virtutem, *&c.*] *nostri omnes libri veteres, vno excepto, habent partim,* At enim nam dicitis virtutem, *&c. partim,* At enim nam dicitis, *&c. Manutius testatur, in Maffæi lib. scriptum esse,* At enim veram dicitis virtutem, *quam scripturam non improbo, & eam confirmant nostri libri, quamuis deprauati. Credibile enim est,* uam *factum ex* veram *cùm esset ita scriptum* u'am. *deinde ex* u'am, *factum* nam: *postremò ex* nam, *nonnulli facere conati sunt* non: *contrà videtur vox* veram *esse inanis, nam virtutis nomen, satis per se ple-*

num atque integrum est. quamquam Horat. dixit in epistola 1. lib. 1. Virtutis veræ custos, rigidúsque satelles. *& in Oda 5. lib. 3.* Nec vera virtus cum semel excidit, *&c. & Mar. Tullius infrà libro 5.* veram virtutem *appellat, virtutem moralem, & voluntariam, differentem à non voluntaria, quam διανοητικὴν appellat Aristoteles. præterea* etiam, *potuit esse natum ex particula* enim, *quæ antecedit. Sed hac de re iudicet lector eruditus. Sed codex Memmianus tollit omnem dubitationem, in quo scriptum est,* At enim natura dicitis virtutem, *&c. Natum erratum ex eo quod* natura *scripserunt librarij illi hoc modo: nam hinc ceteræ scripturæ fluxére.*

17 vt à princip. permaneret ad f.] *Sic legendum, non vt habent plerique libri vulgati, & nonnulli manuscr.* permaneret ad fineis.

18 Illud verò minimè consect. sed in primis hebes illorum, Glor.] *sic restituit hunc locum Muretus duabus his vocibus,* scilicet nominum, *quæ ex aliqua annotatione natæ erant deleta: & distinctione mutata. Profert autem hunc locum Nonius in voce* consectarium, *quod ille interpretatur efficax, perfectum. vbi tamen impressum est* coniectarium, *non* consectarium.

19 sensus enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa ver, *&c.*] *Sic Horatius Sat.* 3. *libro primo,* Queis paria esse ferè placuit peccata, laborant, Cùm ventum ad verum est, sensus moresque repugnant, Atque ipsa vtilitas, iusti propè mater, & æqui.

20 verbis illis commodiùs vtantur] *legendum videtur,* commodioribus. commodioribus *autem, id est, aptioribus, & accommodatioribus.*

21 posse, valetudinem autem, *&c.*] *post* obteri posse: *& ante* facileis illas quidem, *erat lacuna in vno libro manuscr. longè omnium antiquissimo: quæ sic in ora libri aliena manu, vt videtur*

expleta

expleta est : vt iam olim edidimus.

22 quibuscum re concinebat] *Sic hunc locum restitui ex Nonio.*

23 admirati sumus] *malim legi* demirati sumus.

24 prius quàm despexerunt] *legendum censeo* dispexerunt. *& suprà non longè* qui iam dispecturi sunt.

25 earum etiam contrariorum] *vel sic legendum, vel si vulgatam lectionem retineamus* contrariarum, *desideratur aliquid, post vocem* contrariarum, *fortasse* inertiarum. *ego* contrariorum *probo. sic enim statim loquitur, ibi*, virtutem contraria.

26 illæ falaciloquæ, vt ait Statius] *sic olim restitui ex codice Memmiano.* illæ, fallaciloquæ, vt ait Statius, malitiæ, *&c. cùm libri vulg. habeant* illæ fallaciloquentiæ, vt ait Accius, *&c. Ego nunc* fallaciloquæ, *retineo.* Statius, *non item* Accius, *vel* Attius, *malo. Nonius autem non me mouet, qui legit* fallaci loquentiæ, *vt vulgò.*

27 cum Aristotele, & illis re consentire] *cod. Mem. habet* consistere, *vnde suspicor legendum* concinere, *vt suprà :* quibuscum re concinebat, verbis discrepabat,

28 Non ego tecum iam ita loquar, *&c.*] *quidam legi volunt* non ego tecum iam ita iocabor : *& paulò pòst, vbi est* contenta numeris, *liber vnus manuscriptus habet* contenta neruis, *ego malim deleri* numeris. *Nam videtur &* neruis, *&* numeris, *esse superuacaneum.*

29 cuius generis onus nauis vehat] *lectionem hanc receptam probo : tametsi* cuiuscuius, *habeat vnus liber manu.* Cuiuscuius *autem, i. cuiuscumque, à recto* quisquis, *vsus est eodem casu Lucretius, vt est in nostris editionibus. hac autem verba*, Hæc non videre, *si mendo carent, sic sunt explicanda & intelligenda. Est ne hoc ferendum, vel an non est hoc turpe & pudendum, hæc non videre, ad gubernatoris artem nihil pertinere, cuius generis onus nauis*

[illegible] Nã [illegible] naturam [illegible] dolor [illegible] Nemo [illegible] hic [illegible] generis [illegible]

[illegible]] [illegible]

[illegible] Propert. verba [illegible] verbo [illegible] verb [illegible]

[illegible]

[illegible] IN LIB. V.

[illegible] Oedipo [illegible]

[illegible] libri [illegible]

præterea legi qui id etiam, *pro* vt id etiam.

4 sed, ne dum huic obsequor] *vel subintelligendum* vide, *seu* verendum, *seu aliquid tale, vel adscribendum, vt à librario prætermissum. sic autem Græci sæpe loqui solent. vt apud Platonem lib. primo, de rep.* Εἰπέ τι φὴς εἶναι τὸ δίκαιον, καὶ ὅπως μοι μὴ ἐρεῖς ὅτι τὸ δέον ἐστίν. *id est, dic quid asseneres esse ius. & vt ne mihi dicas esse id quod oportet. est enim* ἔλλειψις *Attica, & subintell.* σκόπει, *vel* ὅρα, *vel aliquid aliud tale.*

5 Huius Lyco, oratione locuples, &c.] *sic legendum, non, vt vulgò,* Huius Lysias oratione locuples, &c. *Huius autem emendationis dux mihi fuit, & quasi signifer Franciscus Fabricius Marcoduranus, qui cum ad me scripsisset, cognoscere licere ex Laertio, Lyconem, non, Lysiam, Stratonis discipulum & auditorem fuisse: ego continuò iterum consului hoc loco veteres codices. in eis reperi partim* Huius Lyoratione, *partim* Huius Lycoratione, *ex quibus scripturis, quamuis deprauatis, apparet, vulgatam scripturam* Lysias, *esse reijciendam:* Lyconis *nomen autem esse reponendum. Diogenis autem verba, si quis fortè requiret, hæc sunt, in Stratone,* Διεδέξατο αὐτοῦ τὴν σχολὴν Στράτων, *&c. id est, Excepit autem eius (Theophrasti) scholam Strato, &c. Deinde in Lycone,* Τοῦτον διεδέξατο Λύκων, Ἀστυάνακτος, Τρωαδεύς, φραστικὸς ἀνήρ, *&c. i. Hunc autem (Stratonem) suscepit, seu excepit Lyco Astyanactis filius, Troadensis, vir eloquens, &c. sequitur duabus paginis post,* Τὸν δὲ περίπατον καταλείπω τῶν γνωρίμων τοῖς βουλομένοις: Βούλωνι, Καλλίνῳ, Ἀρίστωνι, Ἀμφίωνι, Λύκωνι, Πύθωνι, *&c. i. Peripatum autem relinquo ex ijs, qui nobiles & clari sunt, si qui valent: Buloni, Callino, Aristoni, Amphioni, Lyconi, Pythoni, &c.*

6 in quibus nihil aut honestum] *si codices man. hanc lectionem non confirmarent, tanta tamen vis veritatis est, vt ea probari deberet. nunc cùm eam*

codices duo adiment, atque adeò præ se ferant, nihil est, quòd de huius lectionis veritate dubitemus, & lectionem vulgatam, in quibus nihil, quod non aut honestum, *&c. non reijciamus.*

7 & quatenus quidquid se attingat] *vel* quidquid, *positum pro* quidque, *quod non est inusitatum bonis scriptoribus: vel legendum* quidque.

8 quod idem reapse pr. *&c.*] *ex manifestis antiquæ scripturæ vestigijs, sic vulgatum emendaui*, quod idem reipsa. *Sic autem habent libri manu.* quod idem reapse. reapse *autem, valet* reipsa, *quod sciunt & Pueri, eóque sæpe vtitur Plautus, Lucretius, ipse M. Tullius, ceteri.*

9 Configebat tardus celereis, stans volatileis, *&c.*] *Sic apud Attium Philocteta:* Configo tardus celereis, stans volatileis. Pro veste pinnis membra textis contegens. *Hæc ex Iosepho Scaligero, iuuene doctissimo, & planè patris simillimo.*

10 vt prudentiam, temp.] *atqui prudentia, quam Græci* φρόνησιν *appellant, numeratur in virtutibus non voluntarijs, quas illi* διανοητικὰς *nominant, & ad prius genus pertinet.*

11 datam pro sale ne putisceret] *sic legendum censeo* ne putisceret, *vt legit Nonius Marcellus in voce* putidum. *Nam libri omnes & vulgati, & ma. habent* putresceret, *mendosè. sic & lib. 2. de natu. Deorum*, Sus verò quid habet præter escam? cui quidem ne putisceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. *Præterea* animam, *edendum curaui, reiecta vulgata lectione* animum. *Sic enim est in secundo libro de nat. Deorum. Adde quòd Varro lib. 2. de re rust.* animam, *dixit non* animum, *de eadem re loquens. Sic enim ille.* Itaque eis animam datam esse proinde ac salem, quæ seruaret carnem.

12 sic illis & apta quædam ad naturam putare, & aliena] *sic restitui libros manu. duces atque auctores*

ctores secutus : in quibus verbum amputare, *quod est in vulg. post vocem* aliena, *non comparet :* aptare, *quod in vulg. deinceps legitur post* ad naturam, *partim variè scriptum est, vt* optare patare, *partim planè pro eo est* putare *quod rectum est. Hunc autem locum apparet à sciolis esse corruptum, aut à doctis quidē illis, sed partim plus nimio sibi tribuentibus, partim non attendentibus, nondum hoc loco agi de putando, aut amputando : sed infrà non longè, ibi* quæ circumcidat amputet, *&c. Quin ea ipsa verba, quæ debuerant eos admonere, nihil hîc esse mutandum, illos homines minimè malos induxerunt, vt hunc locum deprauarent, vt & innumerabileis alios deprauarunt.*

13 Sic & extr.omn. app. ductum à prima commendatione naturæ] *sic legendum censeo, vel omnibus libris reclamantibus, in quibus est* à prima communione nat. *sic enim loquitur infrà, non longè admodum.* Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, vt ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ.

14 nepas aculeis] *sic nunc edidi, & Nonij auctoritatem, & duorum codicum manuscriptorum fidem secutus. consulendus autem Nonius in voce* nepam, *vbi docet* nepam *esse scorpium, potiùs quàm cancrum.* Cicero in Arato, Atque oculos vrget pedibus, pectúsque nepaï.

15 fabellarúmque auditione duc.] *profert hunc locum Nonius in voce* fabellæ. *& in* auditus, *&* auditio.

16 quæ rebus ipsis perfruatur] *docti quidam legi volunt,* perficiatur.

17 etiam si incommodatura sit] *sic legendum censeo, reiecta vulgata lectione,* etiam si incommoda datura sit, *&c. nam primùm hoc loquendi genus, incommodum dare, est insolens, neque est quod quisquam mihi dicat, incommodum dare, æquè esse tolerabile, vt malum dare. nam respondeo, hoc esse*

vsitatum: illud non esse. deinde veteres codices omnes quos vidi, hoc loco vel lituram habent, vel ita planè, vt edidi. alij enim habent incommoda datura, *cum fœda litura in participio* datura, *vt facilè appareat, initiò scriptum fuisse* incommodatura, *deinde postea ex duabus vltimis syllabis* tura, *factũ esse hoc modo* data, *pro* datura, *& ita ex* incommodatura, *factum esse* incommoda datura. *codices Cuiatij verò, & N. Clerici, & Memmij luculentè, & eadem manu* incommodatura. *quam scripturam planè rectam & germanam esse arbitror. Vtitur eodem verbo & in Quinctiana, ibi,* vt cùm ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipse iure incommodi capere possit. *& Terent. Andr.* magis id adeò mihi vt incommodet, Quàm vt obsequatur gnato.

18 facilè nos ea carere pateremur] *sic legendum esse coniecimus, partim ex antiqua scriptura, partim ex ipsa sententia. nam vulgata lectio,* facilè pateremur, *perspicuè mutila est.*

19 cùm verò paulum processerint] *quidam addunt,* ætate, *vt sit* paulum ætate processerint, *&c. quibus assentior.*

20 Endymionis somnum nobis velimus dari] *libri vulgati ferè omnes habent* nolimus dari, *sed codices veteres Memmiani, & Huraltinus, & Clericanus, &c.* velimus dari. *vtrocumque modo tamen legamus, eadem sententia manet. hoc tantùm interest, quòd si* nolimus, *legemus, tum geminata negatio magis negabit, hoc modo* nolimus nobis Endymionis somnum dari, ne si iucundissimis quidem, *&c.*

21 possit paratissimis vesci voluptatibus] *hunc locum profert Nonius in verbo* vescit, *idque hic interpretatur* vti.

22 excitantur spe gloriæ, *&c.*] *nostri libri veteres habent,* spe gloria: *vnde conijcio, legendum esse* excitantur sæpe gloria, *&c. idque magis probo,*

quamquam

quamquam enim vulgatam lectionem, spe gloriæ, *non damno: tamen alteram, veram puto. Sic enim loqui solet M. Tullius*, gloria *duci, prouocari, incendi, excitari: non*, gloriæ spe *duci, prouocari, &c.*

23 quem Tiberina decursio] *sic Manutius emendauit ex antiquo codice, quomodo nos quoque scriptum in quatuor reperimus.*

24 Hæc est nec omnia spern. *&c.*] *Sic edidimus, nostros libros veteres sequuti. nam Manutiana editio hic à nostra in hoc discrepat, quòd habet*, Hæc est non omnia, *&c. sic autem sæpe Cicero solet has duas copulationes*, nec, *seu*, neque, &, *hoc ordine collocare, vt antecedat*, nec, *seu*, neque, *deinde sequatur*, &c.

25 in vestris auribus commentatus?] *quidam legi volunt*, commoratus*? ego nihil muto, neque vllam causam video, cur quid mutetur.*

26 qua de re agatur] *sic legendum, vel libris omnibus inuitis: idq́; possum sexcentis aliis locis ostendere.*

27 Iam illa externa parcè tu quidem. sed cùm corporis, bona sint] *hunc locum duabus vocibus in ordinem restitutis emendaui: quo facto, iam sententia planissima est. Iam illa externa (inquit) parcè tu quidem dicis bona: sed tamen cùm hæc corporis, id est, quæ ad corpus pertinent, bona appelles, eorum profectò conficientia, nempe externa, quæ sunt fortunæ, in bonis numerabis. Licet etiam hæc posteriora sic legere*, sed hæc corporis, cùm bona sint, eorum prof. *Nam scriptura vulgata, à qua non discrepat antiqua*, sed hæc cùm corporis bona sint, *vix tolerabilis est.*

28 Contra hæc attende me nihil dicere] *nihil hic discrepant libri veteres à vulgatis. locus tamen mihi suspectus est. non enim exprimitur ea, quæ postulatur, sententia. Nam hoc videtur dici debere: contra hæc attende, an nihil videar dicere: si ista, &c. id est, contra hæc Peripatetica, attende vtrùm hoc argumentum, quod sequitur, & quod iam afferam, infirmum sit, atque imbecillum, nécne: si ista mala sint, &c. Quare sic legendum censeo*, Contra hæc attende,

attende, videárne nihil dicere.

29 In crucem qui agitur] *codex Huraltinus habet*, in cruce qui agitur : *vnde legendum censeo*, in crucem qui agitur, *reiecta lectione vulgata*, in cruce qui angitur, *&c.*

30 Tecum enim, vt ait Theophrastus, mihi instituenda, *&c.*] *Quis non videt, verborum ordinem hic esse perturbatum? Quomodo enim potuit Theophrastus, qui multis annis, atque adeò seculis, ante Lucium Ciceronem natus est, de eo cogitare, aut loqui? Sic igitur videtur legendum*, tecum enim, Luci, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ, vt ait Theophrastus, consistit in beata vita comparanda, *&c.*

31 qui verè, falsóve, quæreremus] *verbum*, quæreremus, *quod in omnibus libris reperitur, alienum, & superuacaneum puto: hoc primum, deinde*, falsóve, *legendum arbitror, vt sit hac sententia, qui siue verè, siue falsò dicitur oculis se priuasse, &c. Quidam autem sic legunt*, qui verè, falsóve, quereremur: *paulò post legendum*, quàm minimum, *vbi libri omnes vulgati habent*, quàm minimè.

32 vt in actionibus præscribi solet, *&c.*] *videtur sic potius esse legendum*, vt in actionibus fieri solet, de re eadem scripsit alio modo. *Iam vulgata lectio*, vt in actionibus præscribi solet, de re eadem fecit alio modo: *non videtur mihi ferri posse.*

33 sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi : in schola desinis] *sic edendum curaui, & libros veteres, & rationem sequutus. Hæc enim sententia est, non ego solus bonum appello, quod secundùm naturam est : quod contra, malum : sed etiam tu, Chrysippe, in foro cum ciuibus aliquid rei contrahens, domi loquens cum domesticis, & familiaribus : in schola verò de Zenonis decretis, & de summo bono disputans, desinis ita loqui. Vulgata lectio*, in foro, domi, in schola desinis, *ferri non potest, & clamat se esse corruptam.*

Quanti

34 Quanti quidque sit, aliter docti, & indocti] *sic emendaui, codices manuscriptos in his, Cuiacianum, & Huraltinum sequutus: cuius scriptura facilis, & aperta sententia est.* Quanti, *inquit*, quidque sit, aliter docti, & indocti *definiunt, seu æstimant.* sed, *&c.*

35 Tantàm refert, quàm magna dicam: cùm experenda, quàm valdè] *hic quoque locus, sine vlla coniectura, ex plana, & liquida antiquorum librorum scriptura præclarè à me restitutus est. Sententia autem & concinna, & plana est. Cum ego ista omnia, quæ tu producta, & proposita nominas, bona dixero, hac tantum refert, quàm magna bona dicam, cùm expetenda appellaro, quæ tu eligenda: hoc tantum interest inter te & me, quàm valdè expetenda dicam, quàm valdè tu eligenda.*

36 An hoc vsquequaque, aliter in vita? & non, *&c.] sic habent omnes libri & manuscripti, & typis impressi. nisi quòd interpunctio vitiosa est, & interrogationis nota desideratur post*, aliter in vita? *neque nunc video, quare hic quidquam mutatum sit, quamuis olim aliter senserim. Hæc enim sententia est,* An hoc vsquequaque, *id est, in omni re, iudicabis, nempe vnumquidque esse appellandum ex maiore parte, verbi gratia, bonum id dicimus, quod plus habet boni, quàm mali: & id dulce dicimus, quod plus in se continet dulcedinis, quàm amaroris, & ita de ceteris: aliter autem in vita se habere existimabis, & non de tota vita ex maiore parte vitæ iudicabis? id est, non iudicabis eam vitam beatam esse, in qua plus sit boni, quàm mali?*

37 Stoici scilicet] *Sic olim restitui, coniectura ductus, mendum videlicet à librariis scriptoribus commissum: qui pro,* Stoici scilicet, *fecerunt,* Stoicis scilicet: *deinde ex hac vitiosa scriptura natum est,* Stoicis licet, *non minus vitiosum. Verumtamen, nisi nimis longè abesset ab antiqua scriptura, mallem legi,* Stoici soli: Minimè, *&c. Quin hæc fortasse recta scriptura.*

patetici qui summum bonum esse dixerunt, virtute adhibita, frui primis à natura datis: Callipho, qui voluptatem ad virtutem adiunxit: Diodorus, qui ad virtutem addidit vacuitatem doloris. Profert autem hunc locum Nonius, & mancam, *interpretatur, debilem.*

27 ob eamque rem trium earum rerũ, quas suprà dixi, singulis singulas add.] *Sic habent omnes libri veteres, hoc vno à vulgatis discrepantes, quòd hi habent,* singulas singulis: *illi ordine conuerso,* singulis singulas. *Sententia autem plana est. hoc enim significat Cicero, & quia tres illi virtutem sine aliqua accessione mancam ac debilem fore putauerunt, idcirco singulas trium illarum rerũ, nempe vel prima natura, vel voluptatem, vel vacuitatem doloris, addiderũt singulis suis finibus nempe virtuti. Sed, ne mentiar, videtur insolens locutio,* addiderunt singulas res singulis, *cùm singulæ res, quæ adduntur, tres sint: ea res autem, ad quam fit accessio, vna est, & simplex, videlicet virtus. Quare facilius adducor vt assentiar P. Fabro Aruerno, qui censet legendum,* singulas singuli add. *quam eius coniecturam, eo libentius probo, quòd libri veteres habent,* singulis singulas, *vt dixi, non, vt recentiores,* singula singulis. *Credibile est enim scriptorem librarium,* singulis singulas, *pro* singuli singulas, *non inusitatè. nam sæpe literam, à qua vox sequens initium capiebat, addebant vltimæ syllabæ vocis antecedentis, vt hic* s, *additum est voci,* singulis, *propterea quòd vox* singulas, *habet eandem in principio literam: & contrà interdum omittebant, vt aliàs ostendimus. Præterea si legamus,* singuli, *& sententia erit planior, & explicatio facilior.* singuli *enim intelligentur Aristoteles, se, Peripatetici, Callipho, Diodorus, qui virtuti res singulas ex illis tribus addiderunt. sic igitur legendum arbitror,* singuli singulas addiderunt, *&c.*

28 Id autem sequens illud, quod prodesset]

posse

post vocem, sequens, *tolle distinctionis notam*, sequens illud autem,*id est,quod sequitur bonum. Omnino locus est obscurus, atque impeditus. hoc autem dissimilitudinis in libris manuscriptis reperi, quod habent*, Id autem sequens illud etiam,quod prod. *Ego velim sic legi*, Sequens autem illud, etiam id,quod prodesset,*&c.*

19 maximè tamen his Stoicis, *&c.*] *omnes libri veteres, & recentiores habent*, maximè tamen his Stoicis, *&c. Sed puto à Cicerone scriptum esse*, maximè tamen his, qui nihil aliud, *&c. vocem*, Stoicis, *natam esse ex interpretatione,cùm aliquis è regione ita scripsisset*,Stoicis.

20 & istam maximè propter limatam, *&c.*] *sic habent omnes nostri libri manuscripti: quos sequor potiùs, quàm vulgatos,qui habent*, & ista maximè propter, *&c. planior autem esset lectio, si ita legeretur*, & maximè propter istam limatam, *&c. atque hoc modo fortasse est legendum.*

21 nullis definitionibus vtuntur: qui dicunt, *&c.*] *pro vocabulum*, ipsi, *quod erat post verbum*, vtuntur,*deleui,vt inane,& superuacaneum.*

22 quàm illorum ratione,qui,*&c.*] *sic legendum est, vel libris omnibus inuitis. Sic autem loquitur infrà, non longè*, Itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, *&c.* crescere putant posse,*&c. Atque hanc meam emendationem libri veteres adiuuant. Qui autem vulgatam lectionem,quæ in illa eorum ratio,tuentur, nihil vident.*

23 Eorum autem,qui dolorem,*&c.*]*nihil equidem hic mutare ausim:sed tamen non dissimularim lectori,me suspicari sic à Cicerone scriptum esse*, Eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratione certè cogi, vti in omnibus tormentis conseruetur beata vita sapienti? *vt scilicet hæc verba pendeant ab illo capite*, An verò certius

quidquam

30 qui iubent tempori parêre] *Sic omnes habent libri veteres, neque video quamobrem quidquam sit mutandum. Expressit enim quod Græci dicunt, καιρῷ πείθεσθαι, seu πειθαρχεῖν, id est, tempori parêre. P. Victorius tamen putat legendum* parcere, *quod iidem Græci dicunt χρόνῳ πείθεσθαι.*

31 Nec verò pietas aduersus deos, *&c.] sic habent omnes libri & veteres, & recentiores. sed Nonius in voce* aduorsum, *legit* aduorsum deos, *& hunc totum locum profert.*

EIVSDEM IN LIB. IIII.

1 non facilè perdiscere] *sic omnes quidem habent libri, & man. & typis impressi: sed quid sibi vult hoc* perdiscere? *aut quomodo hic locum habere potest? Videtur enim potiùs scribi debere,* dissoluere, *aut* subuertere, *aut* euertere. *aut aliquid aliud tale: nisi fortè dicamus, hoc esse referendum ad oratorum, & patronorum consuetudinem, quos non solùm eius, pro quo dictum erat, sed etiam aduersarij iura, & argumenta perdiscere oportebat, vt eis respondere possent. quod ea quæ sequuntur, comprobant.*

2 non melior, quàm illa sunt] *videtur legendum* non paulò melior, *&c.*

3 etsi illud erat æquius, suum cuique concedere] *sic restitui, libri vnius veteris vestigia secutus: in quo ita scriptum est.* etsi illud erat æquius, æquum cuique, *&c. nam hoc* æquum, *natum est ex voce* æquius.

4 materia tantum ad meliorem partem d. *&c.*] *quid sibi hæc verba velint* ad meliorem partem, *non discipio: omnino mihi suspecta sunt.*

5 quod erat hominum non spinas, *&c.] sic restitui ex obscuris antiquæ scripturæ vestigijs. quamuis autem olim ediderim,* quod erat hominum non de spinis vellentium, *tamen adscripseram; malle me legi* quod erat hominum non spinas.

vellentium, *&c. Nec mihi displicet aliorum coniectura qui sic restituunt,* de fortitudine more hominum non spinas vellentium, *&c.*

6 non meliùs, quàm veteres] *ego hoc totum* quàm veteres, *delendum puto, vt superuacaneum, & aliunde inuectum. Sic igitur legi velim,* ab hoc autem quædam non melius: quædam omnino relicta. *nam in ijs verbis* ab hoc autem quædam non meliùs, *subintelligendum, vel repetendum* ὑπὸ κοινοῦ, quàm ab antiquis.

7 vt se saluum, &c.] *Sic legendum* vt se saluum, *&c. non vt vulgò* vt se saluum, *&c.*

8 quia momentum aliquod habeat ad iucundum accesio] *sic legendus est hic locus, quamuis libri vulgati reclament, & nonnulli manusc. ex quibus alij sic habent planè, vt edidimus: alij hoc modo,* habeat ad iucundum accessio, *quæ scripturas eos adiuuaret, qui sic legi vellent, vt olim edidi,* quia mom. aliq. habeat ad vitam iucundam acces.

9 non risu potiùs, quàm oratione ciciendum? *quidam legi volunt* eijciendum.

10 vt expleat summam] *sic planè scriptum est in libris nostris manuscriptis. nam vulg. habent,* vt expleant summum, *quod ferri non potest. antiqua verò scriptura, perspicuè recta & sincera est.*

11 appetentis] *sic & olim, & nunc edidi, libris omnibus inuitis, ratione flagitante. Hæc enim sententia est, & hic orationis cursus, & tenor:* si est quædam naturalis appetitio hominis, ea quæ secundum natura sunt, appetentis, *&c. Nam si quis dicat, nihil esse subintelligendum, sed sic hæc verba connectenda, & explicanda:* si est quædam appetitio naturalis, ea quæ secundũ naturam sunt, appetens: *id est, qua appetitio appetit ea, quæ sunt secundum naturam, &c. Siquis, inquam hoc mihi dicat: respondeam nõ fieri mihi verisimile, Cicer. esse ita locutum. præterea appetitio nõ appetit, sed facit, vt quis appetat. & appetitio est animantis appetentis, non ipsa appetit. quod*

petit.quòd si appeteret,animal esset,quod est absurdū dictu.Sed piget me hæc refellere,alio properantem.

12 Quid , de quo nulla dissensio est ?] *sic erat emendatus hic locus in li. Cl. Putean. & ita reperi scriptum in aliquot libris manuscriptis. nam libri vulg.mendosè habent,* de quo multa diss.

13 vt simile sit omnium naturarum illud vltimum] *sic restitui à simili loco , qui est supra non longè,admonitus.*Nemo enim est,qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id,ad quod omnia referuntur, *&c.*

14 aciem animorum nostr.virt. splend.præstinguitis] *sic legendum, non,vt vulgò,* perstringitis, *quod est nuper introductum.nam omnes lib. ma. habent,vel* præstringitis,*vel* prestringentis,*vel paulò aliter.omnino in prima syllaba semper habent* pre, *vel* præ. *Iam verò , quia* præstinguo , *sit verbum compositum ex præ & stinguo,is,vt restinguo, exstinguo,distinguo,ex re,ex,di,& eodem simplici stinguo, nemo,nisi linguæ Latinæ ignarus,dubitat. Sed de hoc verbo plura in commentarijs Lucretianis,& suprà in his notis Ciceronianis, non semel.*

15 & ratione effecta,sens.non rel.quid.quod sic intell.*&c.*] *In hoc loco verborum ordo erat perturbatus & permixtus. ego sensum & mentem Ciceronis odoratus , quod erat inordinatum, in suum ordinem restitui ac redegi , nihil præterea.*

16 At enim dicitis virtutem , *&c.*] *nostri omnes libri veteres, vno excepto, habent partim ,* At enim nam dicitis virtutem,*&c. partim,* At enim nam dicitis,*&c. Manutius testatur, in Maffei lib. scriptum esse,*At enim veram dicitis virtutem,*quam scripturam non improbo , & eam confirmant nostri libri,quamuis deprauati. Credibile enim est,*nam *factum ex* veram *cùm esset ita scriptum* u'am. *deinde ex* u'am , *factum* nam : *postremò ex* nam, *nonnulli facere conati sunt* non:*contrà videtur vox* veram *esse inanis, nam virtutis nomen, satis per se ple-*

num atque integrum est. quamquam Horat. dixit in epistola 1. lib. 1. Virtutis veræ custos, rigidúsque satelles. *& in Oda 5. lib. 3.* Nec vera virtus cum semel excidit, *&c. & Mar. Tullius infrà libro 5.* veram virtutem *appellat, virtutem moralem, & voluntariam, differentem à non voluntaria, quam διανοητικὴν appellat Aristoteles. præterea* nam, *potuit esse natum ex particula* enim, *quæ antecedit. Sed hac de re iudicet lector eruditus. Sed codex Memmianus tollit omnem dubitationem, in quo scriptum est,* At enim natura dicitis virtutem, *&c. Natum erratum ex eo quod* natura *scripserunt librarij illi hoc modo: nam hinc ceteræ scripturæ fluxére.*

17 vt à princip. permaneret ad f.] *Sic legendum, non vt habent plerique libri vulgati, & nonnulli manuscr.* permaneret ad fineis.

18 Illud verò minimè consect. sed in primis hebes illorum, Glor.] *sic restituit hunc locum Muretus duabus his vocibus,* scilicet nominum, *quæ ex aliqua annotatione natæ erant deletæ: & distinctione mutata. Profert autem hunc locum Nonius in voce* consectarium, *quod ille interpretatur efficax, perfectum. vbi tamen impressum est* coniectarium, *non* consectarium.

19 sensus enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa ver. *&c.*] *Sic Horatius Sat.* 1. *libro primo,* Queis paria esse ferè placuit peccata, laborant, Cùm ventum ad verum est, sensus moresque repugnant, Atque ipsa vtilitas, iusti propè mater, & æqui.

20 verbis illis commodiùs vtantur] *legendum videtur,* commodioribus. commodioribus *autem, id est, aptioribus, & accommodatioribus.*

21 posse, valetudinem autem, *&c.*] *post* obteri posse: *& ante* facileis illas quidem, *erat lacuna in vno libro manuscr. longè omnium antiquissimo: quæ sic in ora libri aliena manu, vt videtur* expleta

expleta est: vt iam olim edidimus.

22 quibuscum re concinebat] Sic hunc locum restitui ex Nonio.

23 admirati sumus] malim legi demirati sumus.

24 prius quàm despexerunt] legendum censeo dispexerunt. & suprà non longè qui iam dispecturi sunt.

25 earum etiam contrariorum] vel sic legendum, vel si vulgatam lectionem retineamus contrariarum, desideratur aliquid, post vocem contrariarum, fortasse inertiarum. ego contrariorum probo, sic enim statim loquitur, ibi, virtutem contraria.

26 illæ fallaciloquæ, vt ait Statius] sic olim restitui ex codice Memmiano. illæ, fallaciloquæ, vt ait Statius, malitiæ, &c. cùm libri vulg. habeant illæ fallaciloquentiæ, vt ait Accius, &c. Ego nunc fallaciloquæ, retineo. Statius, non item Accius, vel Attius, malo. Nonius autem non me mouet, qui legit fallaci loquentiæ, vt vulgò.

27 cum Aristotele, & illis re consentire] cod. Mem. habet consistere, vnde suspicor legendum concinere, vt suprà: quibuscum re concinebat, verbis discrepabat,

28 Non ego tecum iam ita loquar, &c.] quidam legi volunt non ego tecum iam ita iocabor: & paulò pòst, vbi est contenta numeris, liber vnus manuscriptus habet contenta neruis, ego malim deleri numeris. Nam videtur & neruis, & numeris, esse superuacaneum.

29 cuius generis onus nauis vehat] lectionem hanc receptam probo: tametsi cuiuscuius, habeat vnus liber manu. Cuiuscuius autem, i. cuiuscumque, à recto quisquis, vsus est eodem casu Lucretius, vt est in nostris editionibus. hæc autem verba, Hæc non videre, si mendo carent, sic sunt explicanda & intelligenda. Est ne hoc ferendum, vel an non est hoc turpe & pudendum, hæc non videre, ad gubernatoris artem nihil pertinere, cuius generis onus nauis

vehat? sic ferè Lucretius loquitur, libro secundo, principio, nónne videre: Nil aliud sibi naturam latrare, nisi, vt cùm corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur iucundo sensu, cura semota, metúque? *Omnino tamen malim legi*, Nemo non videt cuius generis, *&c.* pertinere. *vel*, Hîc nemo non videt, cuius generis onus n. vehat ad gubernatoris artem nihil pertinere.

30 hoc vno vitio maximè mihi premi] *vocem* vitio, *quæ huc irrepsit vt alienam, delendam puto.*

31 re eadem defend. quæ Peripat. verba tenent mord.] *quomodo possunt Stoici Peripateticorum verba mordicus tenere, si noua verba finxerũt, & quæ illi bona appellant, hi proegmena, seu producta: quæ illi mala, hi apoproegmena, siue reiecta nominarunt? Omnino hic locus mendo non vacat. quod sic fortasse purgari possit*, re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo non item. quæ rursùs, *&c. vel* re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo deserunt, quæ, *&c. coniecturam probabiliorem faciat lector ingeniosus. mihi satis est, mendum quasi digito indicasse.*

32 euelli ex ore nolunt] *libri veteres omnes, quos vidi, habent* euelli ex ordine volunt, *&c. ego eos deprauatos esse arbitror, & vulgatos sequor.*

EIVSDEM IN LIB. V.

1 cum M. Pisone disputantem in eo gymn.] *in libris veteribus non comparet vox* disputantem.

2 species quædã commouit, *&c.*] *vel legendum* cõmonuit, *sic suprà rectè legitur*, me quidem ad altiorem memoriam, *&c. vel suprà legendum* mihi quidem altiorem memoriam Oedipodis, *&c. si* commouit, *retinere volumus.*

3 vt id etiam cognomen.] *sic habent libri veteres: vulgati autem mendosè*, co gnomine. *velim*

præterea

præterea legi qui id etiam,*pro* vt id etiam.

4 sed, ne dum huic obsequor] *vel subintelligendum* vide, *seu* verendum, *seu aliquid tale, vel adscribendum, vt à librario prætermissum. sic autem Græci sæpe loqui solent. vt apud Platonem lib. primo, de rep.* Εἰπέ τι φὴς εἶναι τὸ δίκαιον, καὶ ὅπως μοι μὴ ἐρεῖς ὅτι τὸ δέον ἐστίν. *id est, dic quid assenseres esse ius. & vt ne mihi dicas esse id quod oportet. est enim* ἔλλειψις *Attica, & subintell.* σκόπει, *vel* ὅρα, *vel aliquid aliud tale.*

5 Huius Lyco, oratione locuples, &c.] *sic legendum, non, vt vulgò,* Huius Lysias oratione locuples, &c. *Huius autem emendationis dux mihi fuit, & quasi signifer Franciscus Fabricius Marcoduranus, qui cùm ad me scripsisset, cognoscere licere ex Laertio, Lyconem, non, Lysiam, Stratonis discipulum & auditorem fuisse: ego continuò iterum consului hoc loco veteres codices. in eis reperi partim* Huius Lyoratione, *partim* Huius Lycoratione, *ex quibus scripturis, quamuis deprauatis, apparet, vulgatam scripturam* Lysias, *esse reiiciendam:* Lyconis *nomen autem esse reponendum. Diogenis autem verba, si quis fortè requiret, hæc sunt, in Stratone.* Διεδέξατο αὐτοῦ τὴν σχολὴν Στράτων, *&c. id est, Excepit autem eius (Theophrasti) scholam Strato, &c. Deinde in Lycone,* Τοῦτον διεδέξατο Λύκων, Ἀστυάνακτος, Τρωαδεύς, φραστικὸς ἀνήρ, *&c. i. Hunc autem (Stratonem) suscepit, seu excepit Lyco Astyanactis filius, Troadensis, vir eloquens, &c. sequitur duabus paginis post,* Τὸν δὲ περίπατον καταλείπω τῶν γνωρίμων τοῖς βουλομένοις: Βούλωνι, Καλλίνῳ, Ἀρίστωνι, Ἀμφίωνι, Λύκωνι, Πύθωνι, *&c. i. Peripatum autem relinquo ex iis, qui nobiles & clari sunt, si qui valent: Buloni, Callino, Aristoni, Amphioni, Lyconi, Pythoni, &c.*

6 in quibus nihil aut honestum] *si codices man. hanc lectionem non confirmarent, tanta tamen vis veritatis est, vt ea probari deberet. nunc cùm eam*

codices duo adimunt, atque adeò præ se ferant, nihil est, quòd de huius lectionis veritate dubitemus, & lectionem vulgatam, in quibus nihil, quod non aut honestum, *&c. non reijciamus.*

7 & quatenus quidquid se attingat] *vel* quidquid, *positum pro* quidque, *quod non est inusitatum bonis scriptoribus: vel legendum* quidque.

8 quod idem reapse pr. *&c.*] *ex manifestis antiquæ scripturæ vestigijs, sic vulgatam emendaui,* quod idem reipsa. *Sic autem habent libri manu.* quod idem reapse. reapse *autem, valet* reipsa, *quod sciunt & Pueri, eóque sæpe vtitur Plautus, Lucretius, ipse M. Tullius, ceteri.*

9 Configebat tardus celereis, stans volatileis, *&c.*] *Sic apud Attium Philocteta:* Configo tardus celereis, stans volatileis. Pro veste pinnis membra textis contegens. *Hæc ex Iosepho Scaligero, iuuene doctissimo, & plànè patris simillimo.*

10 vt prudentiam, temp.] *atqui prudentia, quam Græci φρόνησιν appellant, numeratur in virtutibus non voluntarijs, quas illi διανοητικὰς nominant, & ad prius genus pertinet.*

11 datam pro sale ne putisceret] *sic legendum censeo* ne putisceret, *vt legit Nonius Marcellus in voce* putidum. *Nam libri omnes & vulgati, & ma. habent* putresceret, *mendosè. sic & lib. 2. de natu. Deorum*, Sus verò quid habet præter escam? cui quidem ne putisceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. *Præterea* animam, *edendum curaui, reiecta vulgata lectione* animum. *Sic enim est in secundo libro de nat. Deorum. Adde quòd Varro lib. 2. de re rust.* animam, *dixit non* animum, *de eadem re loquens. Sic enim ille.* Itaque eis animam datam esse proinde ac salem, quæ seruaret carnem.

12 sic illis & apta quædam ad naturam putare, & aliena] *sic restitui libros manu. duces atque au-*

ctores

ctores secutus : in quibus verbum amputare, *quod est in vulg. post vocem* aliena, *non comparet :* aptare, *quod in vulg. deinceps legitur post* ad naturam, *partim variè scriptum est, vt* optare patare, *partim planè pro eo est* putare *quod rectum est. Hunc autem locum apparet à sciolis esse corruptum, aut à doctis quidē illis, sed partim plus nimio sibi tribuentibus, partim non attendentibus, nondum hoc loco agi de putando, aut amputando : sed infra non longè, ibi* quæ circumcidat amputet, *&c. Quin ea ipsa verba, quæ debuerant eos admonere, nihil hîc esse mutandum, illos homines minimè malos induxerunt, vt hunc locum deprauarent, vt & innumerabileis alios deprauarunt.*

13 Sic & extr. omn. app. ductum à prima commendatione naturæ] *sic legendum censeo, vel omnibus libris reclamantibus, in quibus est* à prima communione nat. *sic enim loquitur infra, non longè admodum.* Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, vt ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ.

14 nepas aculeis] *sic nunc edidi, & Nonij auctoritatem, & duorum codicum manuscriptorum fidem secutus. consulendus autem Nonius in voce* nepam, *vbi docet* nepam *esse scorpium, potius quàm cancrum.* Cicero in Arato, Atque oculos vrget pedibus, pectúsque nepaï.

15 fabellarúmque auditione duc.] *profert hunc locum Nonius in voce* fabellæ. *& in* auditus, *&* auditio.

16 quæ rebus ipsis perfruatur] *docti quidam legi volunt,* perficiatur.

17 etiam si incommodatura sit] *sic legendum censeo, reiecta vulgata lectione,* etiam si incommoda datura sit, *&c. nam primùm hoc loquendi genus, incommodum dare, est insolens, neque est quod quisquam mihi dicat, incommodum dare, æquè esse tolerabile, vt malum dare. nam respondeo, hoc esse*

usitatum: illud non esse. deinde veteres codices omnes quos vidi, hoc loco vel lituram habent, vel ita planè, ut edidi. alij enim habent incommoda datura, *cum fœda litura in participio* datura, *ut facilè appareat, initiò scriptum fuisse* incommodatura, *deinde postea ex duabus vltimis syllabis* tura, *factũ esse hoc modo* data, *pro* datura, *& ita ex* incommodatura, *factum esse* incommoda datura. *codices Cuiatij verò, & N. Clerici, & Memmij luculentè, & eadem manu* incommodatura. *quam scripturam planè rectam & germanam ci. arbitror. Vtitur eodem verbo & in Quinctiana, ibi,* vt cùm ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipse iure incommodi capere possit. *& Terent. Andr.* magis id adeò mihi vt incommodet, Quàm vt obsequatur gnato.

18 facilè nos ea carere pateremur] *sic legendum esse coniecimus, partim ex antiqua scriptura, partim ex ipsa sententia. nam vulgata lectio,* facilè pateremur, *perspicuè mutila est.*

19 cùm verò paulum processerint] *quidam addunt*, ætate, *ut sit* paulum ætate processerint, *&c. quibus assentior.*

20 Endymionis somnum nobis velimus dari] *libri vulgati ferè omnes habent* nolimus dari, *sed codices veteres Memmiani, & Huraltinus, & Clericanus, &c.* velimus dari. *vtrocumque modo tamen legamus, eadem sententia manet. hoc tantùm interest, quòd si* nolimus, *legemus, tum geminata negatio magis negabit, hoc modo* nolimus nobis Endymionis somnum dari, ne si iucundissimis quidem, *&c.*

21 possit paratissimis vesci voluptatibus] *hunc locum profert Nonius in verbo* vescit, *idque hic interpretatur* vti.

22 excitantur spe gloriæ, *&c.*] *nostri libri veteres habent*, spe gloria: *unde conijcio, legendum esse* excitantur sæpe gloria, *&c. idque magis probo, quamquam*

quamquam enim vulgatam lectionem, ſpe gloriæ, *non damno: tamen alteram, veram puto. Sic enim loqui ſolet M. Tullius*, gloria *duci, prouocari, incendi, excitari: non*, gloriæ ſpe *duci, prouocari, &c.*

23 quem Tiberina decurſio] *ſic Manutius emendauit ex antiquo codice, quomodo nos quoque ſcriptum in quatuor reperimus.*

24 Hæc eſt nec omnia ſpern. *&c.*] *Sic edidimus, noſtros libros veteres ſequuti. nam Manutiana editio hic à noſtra in hoc diſcrepat, quòd habet*, Hæc eſt non omnia, *&c. ſic autem ſæpe Cicero ſolet has duas copulationes*, nec, *ſeu*, neque, &, *hoc ordine collocare, vt antecedat*, nec, *ſeu*, neque, *deinde ſequatur*, &c.

25 in veſtris auribus commentatus?] *quidam legi volunt*, commoratus? *ego nihil muto, neque vllam cauſam video, cur quid mutetur.*

26 qua de re agatur] *ſic legendum, vel libris omnibus inuitis: idq; poſſum ſexcentis aliis locis oſtendere.*

27 Iam illa externa parcè tu quidem. ſed cùm corporis, bona ſint] *hunc locum duabus vocibus in ordinem reſtitutis emendaui: quo facto, iam ſententia planiſſima eſt. Iam illa externa (inquit) parcè tu quidem dicis bona: ſed tamen cùm hæc corporis, id eſt, quæ ad corpus pertinent, bona appelles, eorum profectò conſicientia, nempe externa, quæ ſunt fortunæ, in bonis numerabis. Licet etiam hæc poſteriora ſic legere*, ſed hæc corporis, cùm bona ſint, eorum prof. *Nam ſcriptura vulgata, à qua non diſcrepat antiqua*, ſed hæc cùm corporis bona ſint, *vix tolerabilis eſt.*

28 Contra hæc attende me nihil dicere] *nihil hic diſcrepant libri veteres à vulgatis. locus tamen mihi ſuſpectus eſt. non enim exprimitur ea, quæ poſtulatur, ſententia. Nam hoc videtur dici debere: contra hæc attende, an nihil videar dicere: ſi iſta, &c. id eſt, contra hæc Peripatetica, attende vtrùm hoc argumentum, quod ſequitur, & quod iam aſſeram, infirmum ſit, atque imbecillum, néne: ſi iſta mala ſint, &c. Quare ſic legendum cenſeo*, Contra hæc attende,

attende, videárne nihil dicere.

29 In crucem qui agitur] *codex Huraltinus habet*, in cruce qui agitur : *vnde legendum censeo*, in crucem qui agitur, *reiecta lectione vulgata*, in cruce qui angitur, *&c.*

30 Tecum enim, vt ait Theophrastus, mihi instituenda, *&c.*] *Quis non videt, verborum ordinem hic esse perturbatum? Quomodo enim potuit Theophrastus, qui multis annis, atque adeò seculis, ante Lucium Ciceronem natus est, de eo cogitare, aut loqui? Sic igitur videtur legendum*, tecum enim, Luci, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ, vt ait Theophrastus, consistit in beata vita comparanda, *&c.*

31 qui verè, falsóve, quæreremus] *verbum*, quæreremus, *quod in omnibus libris reperitur, alienum, & superuacaneum puto: hoc primum, deinde*, falsóve, *legendum arbitror, vt sit hæc sententia, qui siue verè, siue falsò dicitur oculis se priuasse, &c. Quidam autem sic legunt*, qui verè, falsóve, quereremur: *paulò post legendum*, quàm minimum, *vbi libri omnes vulgati habent*, quàm minimè.

32 vt in actionibus præscribi solet, *&c.*] *videtur sic potius esse legendum*, vt in actionibus fieri solet, de re eadem scripsit alio modo. *Iam vulgata lectio*, vt in actionibus præscribi solet, de re eadem fecit alio modo: *non videtur mihi ferri posse.*

33 sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi : in schola desinis] *sic edendum curaui, & libros veteres, & rationem sequutus. Hæc enim sententia est, non ego solus bonum appello, quod secundùm naturam est: quod contra, malum: sed etiam tu, Chrysippe, in foro cum ciuibus aliquid rei contrahens, domi loquens cum domesticis, & familiaribus: in schola verò de Zenonis decretis, & de summo bono disputans, desinis ita loqui. Vulgata lectio*, in foro, domi, in schola desinis, *ferri non potest, & clamat se esse corruptam.*

Quanti

34 Quanti quidque sit, aliter docti, & indocti] *sic emendaui, codices manuscriptos in his, Cuiacianum, & Huraltinum sequutus: cuius scriptura facilis, & aperta sententia est.* Quanti, *inquit*, quidque sit, aliter docti, & indocti *definiunt, seu æstimant.* sed, *&c.*

35 Tantùm refert, quàm magna dicam: cùm experenda, quàm valdè] *hic quoque locus, sine vlla coniectura, ex plana, & liquida antiquorum librorum scriptura præclarè à me restitutus est. Sententia autem & concinna, & plana est. Cum ego ista omnia, quæ tu producta, & proposita nominas, bona dixero, hoc tantum refert, quàm magna bona dicam, cùm expetenda appellaro, quæ tu eligenda: hoc tantum interest inter te & me, quàm valdè expetenda dicam, quàm valdè tu eligenda.*

36 An hoc vsquequaque, aliter in vita? & non, *&c.*] *sic habent omnes libri & manuscripti, & typis impressi. nisi quòd interpunctio vitiosa est, & interrogationis nota desideratur post*, aliter in vita? *neque nunc video, quare hic quidquam mutatum sit, quamuis olim aliter senserim. Hæc enim sententia est,* An hoc vsquequaque, *id est, in omni re, iudicabis, nempe vnumquidque esse appellandum ex maiore parte, verbi gratia, bonum id dicimus, quod plus habet boni, quàm mali: & id dulce dicimus, quod plus in se continet dulcedinis, quàm amaroris, & ita de ceteris: aliter autem in vita se habere existimabis, & non de tota vita ex maiore parte vitæ iudicabis? id est, non iudicabis eam vitam beatam esse, in qua plus sit boni, quàm mali?*

37 Stoici scilicet] *Sic olim restitui, coniectura ductus, mendum videlicet à librariis scriptoribus commissum: qui pro*, Stoici scilicet, *fecerunt*, Stoicis scilicet: *deinde ex hac vitiosa scriptura natum est*, Stoicis licet, *non minùs vitiosum. Verumtamen, nisi nimis longè abesset ab antiqua scriptura, mallem legi*, Stoici soli: Minimè, *&c. Quin hæc fortasse recta scriptura.*

scriptura est, & non ita longè abest ab antiqua scriptura. nam ex, Stoici soli, *factum*, Stoicisili: *hinc,*Stoici scilicet, *aut,*Stoicis licet.

38 quasi verò hoc didicisset] *Sic habent libri duo manuscripti, vbi vulgati habent,* quis verò hoc didicisset, *&c.*

EIVSDEM IN LIB. I. Tusculanarum quæstionum.

1 non multos etiam apud nos futuros Polygnotos, *&c.*] *sic legendum, libris iis inuitis, qui habent,* futuros Polycletos, *&c. Nam Polycletus, fuit statuarum fictor: Polygnotus, pictor, vt & Parrhasius.*

2 ita nos studiosè dedimus] *sic legendum. nam vocem,* operam, *quæ est in libris vulgatis, ab aliquo indocto fuisse adiectam vincunt omnes ferè, quos vidi, libri veteres: in quibus eius nulla comparent vestigia.*

3 Malum mihi videtur esse mors] *Quis hic ponat quæstionem, quæritur. Alij incertam esse personam existimant, &,* Auditorem *per* A. *quod in libris vulgatis scriptum est, significari volunt: alij,* Atticum: *in quibus est Lactantius lib. 1. Institut. vt refert Adrianus Turnebus Aduersar. lib. 9. cap. 18. sed Lactantium falli puto, vt mox ostendam. Quod autem ad has literas,* A. *&* M. *attinet, quæ reperiuntur in libris vulgatis, earum nullum exstat in manuscriptis vestigium. Quòd si adscribendæ, aut retinendæ sunt: quod feci, vt ineptis gratum facerem, qui ab vsitatis, quantumuis absurdis, discedi non putant oportere: per* A. *malim* Adolescentem *intelligi, quàm* Atticum, *aut* Auditorem. *meam sententiam comprobat id, quod est lib. 2. non nimis longè à principio,* At tu adolescens, cùm id tibi pauló antè dixisses videri, rogatus à me, Etiámne maius, quàm

quàm dedecus, *&c. & verba extrema eiusdem libri*, Sic faciemus: tuisque optimis studiis obsequemur. *Non significari* Atticum *autem declarant illa verba, ex libro 3. ferè in principio,* Vt enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in pomeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi, *&c. Si Atticus hac litera significaretur, non dixisset*, poposci eorum aliquem, *sed*, poposci Atticum. *Iam per* M. *licet per me significetur* Marcus. *Omnino malim esse, vbi personarum loquentium mutationes fiunt, inania spatia relinqui: quemadmodum feceram in prima editione. Sed, vt dixi, nolui in me irritare maleuolos, & ineptos, satis alioqui sua sponte irritabileis, & maximè in re parui momenti, & propemodum ἀδιαφόρῳ.*

4 mento summam aquam atting.] *hunc locum profert Nonius in voce,* summum.

5 num illud, quod Sisyphu' versat saxum, *&c.*] *etiam hunc profert Nonius in voce*, hilum, *& praetereà alibi.*

6 hæc poëtarum, & pict. port.] *hunc quoque locum profert idem ille Nonius in voce,* portentum.

7 aliis cor ipsum animus vid. ex quo excordes, *&c.*] *Etiam hunc profert in vocibus*, excordes, *&.* concordes, *idem ille, quem aliquoties iam commemoraui, Grammaticus.*

8 cordi suffusum sanguinem] *Immò dicebat Empedocles, cordi suffusum sanguinem, esse animi sedem.*

9 quasi quandam continuatam motionem, *&c.*] *lapsus est hic Cicero.* ἐντελέχεια *enim non est motio, sed vis per se continenter, & perpetuò mouens: qualis est animus.*

10 in ceteris humi retineret, & permanerent tamen] *sic est legendum: itaq; scriptum reperi in tribus codicibus manuscriptis.*

11 qui non modò adiutores in præliis victoriæ, *&c.*]

&c.] videtur ita legendum potiùs, qui non modò adiutores in prælijs populi Romani, sed etiam victoriæ nuncij fuisse perhibentur.

12 rempub. non feret?] *sic legendum, non, vt in libris vulgatis*, conferet. non feret *enim habent omnes libri veteres, quos vidi, cum interrogationis nota. præterea, aliquot libri eiusdem nota*, instituta, rempub. *vbi vulgati habent*, instituta reipub. *quod probo.*

13 Alti Acheruntis falso sanguine.] *Adrianus Turnebus legendum putat*, falso sanguine, *quemadmodum apud Ennium*, neque miseræ lauere lacrymæ salsum sanguinem.

14 etiam alios tot seculis de animis] *hoc totum*, disputasse de animis, *quod erat in vulgatis, non reperitur in libris veteribus: & profectò si quis altiùs perspiciat, attentiusq; consideret, videbit redundare. reperitur enim,* ἀπὸ κοινοῦ, dixisse animos, *&c.*

15 siue ipsa natura superiora appetentes, *&c.*] *sic habent aliquot veteres codices, meliùs opinor, quàm vulgati*, superiora appetente, *vel lege*, ipsæ.

16 sublimè ferri] *licet etiam legere*, in sublime ferri, *vt habent nonnulli alij libri.*

17 patritam illam, & auitam, *&c.*] *sic legit Nonius, docens*, patritam, *ita dictum esse à veteribus, vt* auitam, *quod iam olim indicauit Manutius.*

18 neque enim est vllus sensus, *&c.*] *hoc refellit Lucretius lib. 3.* Dicere porrò oculos nullam rem cernere posse. Sed per eos animum vt foribus spectare reclusis: Desipere est, contrà cùm sensus dicat eorum. Sensus enim trahit, atque acies detrudit ad ipsas. Fulgida præsertim cùm cernere sæpe nequimus, Lumina luminibus quia nobis præpediuntur: Quod foribus non fit, neque enim quà cernimus ipsi, Ostia suscipiunt vllum reclusa laborem, *&c.*

19 vt tributum deo sit, hoc est, seipsum posse cognoscere] *hoc totum*, hoc est, seipsum posse cognoscere,

cognoscere, *puto non esse Ciceronis.*

20 Cùm pareat igitur æternum id esse] *sic legendum, libris omnibus repugnantibus. Nam primùm sic legitur apud Platonem in codicibus manuscriptis,* Ἀθανάτου δὴ πεφασμένου τοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ κινουμένου. *id est, cùm appareat, seu apparuerit id esse immortale, quod à seipso mouetur : Deinde,* pareat, *pro,* appareat, *nemo, qui bene Latinè loquatur, vmquam dixit: & qui ita loquuntur, barbarè loquuntur. Itaque reponendum est hoc loco,* pareat, *quo verbo vtebantur veteres, cum multis aliis in rebus, tum in actionibus, & iudiciis, vt,* si pareat Titum mihi debere centum, *&c. mendosè autem hic operarij hæc olim separauerant à verbis Platonis, cùm pertineant, & continuentur vsque ad illa,* Licet concurrant, &c.

21 Nam sanguinem, bilem, *&c.*] *videtur legendum,* Nam sanguis, bilis, pituita, ossa, nerui, venæ, omnis denique, *&c. nisi quis dicat, eum Græcorum more loquutum esse.*

22 per animum ipsum.] *In libris veteribus non est,* per. *sic enim habent,* animum ipsum, *&c. Vnde conijcere possit aliquis, esse legendum,* animo ipso, *&c.*

23 terrane tibi, aut hoc nebul.] *quidam legi volunt,* Terrenane tibi, *&c. ego nihil muto.*

24 ac diremtus earum partium.] *Sic edendum curaui ex autoritate librorum manuscriptorum, paulò pòst eodem versu, pro,* iunctione, *legendum fortasse est,* vinctione.

25 qui acribus oculis deficientem solem intuerentur] *sic edendum curaui, libris omnibus inuitis, duces sequutus, Lucretium, Virgilium, ipsum Ciceronem. Lucretius lib. 3.* Cùm feruiscit, & ex oculis micat acribus ardor. *Virgilius lib.* 12. Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ardor. *M. Tullius pro Plancio,* Populum Romanum aureis hebetiores, oculos acriores & acutiores habere. *Sic autem esse apud Lucretium legendum, non,* micat acriùs ardor, *vidit & Passeratius.*

26 multa aduersa reuertens, tanquam in rate, in mari immenso nostra vehitur ratio] *legendum*, tanquam in rate in mari, *&c. hoc primum, quemadmodum habent libri veteres, & docet Adrianus Turnebus lib.10. Aduersar. & ita iusseram olim excudi.* reuertens, *autem reieci, vt suppositum.* reuertens, *vt rectum, & autoritate librorum manuscriptorum comprobatum, probaui. quam lectionem idem Turnebus tuetur, & explicat erudite. Praterea,* ratio, *legendum, vt & edendum curaui, non,* oratio. *significat enim, nostra mentis aciem, & rationem in hoc mundo vehi, tanquam qui in rate vehitur, in mari immenso: de oratione non loquitur.*

27 nec quidquam aliud est] *sic habent plerique manuscripti. Manutius asseuerat in codicibus Massei scriptum reperiri,* nihil quidquam. *Omnes vulgati habent,* nequicquam, aliud est, *&c. quod Turnebus retinet, & interpretatur,* non quidquam. *Ego,* nec quidquam, *reponendum censeo: & ita reperi scriptum in codice Memmiano, & Huraltino, & Danielis.* nec quidquam, *autem valet,* non quidquam *nam,* nec, *pro,* non, *vsurpabant veteres: vt,* furtum nec manifestum, nec-opinatò, nec-erit, nec rectè, *pro,* non manifestum, non opinatò, non erit, non rectè. *vide Festum. Quòd si quis dicat, etiam,* ne, *posuisse veteres pro,* non, *respondebo, illud esse obscurum, & controuersum, aut certè minus vsitatum, & antiquum: hoc perspicuum esse, & inter omneis constare, & vsitatißimum esse. Quare,* necquicquam, *probo,* ne quicquam, *non item: quamquam neque improbo, neque damno.*

28 & siue retractabis,] *codex Memmianus, & Huraltinus, & Danielis habent,* retractabis. *quod probo, & ita reponendum censeo, reiecta vulgata lectione,* siue retardabis, *&c. nam,* retardare, *verbum est actiuum.*

29 Nam similitudo.] *codex Huraltinus habet,* Iam similitudo, *&c.*

nihil

30 nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo.] *locus hic fœdè corruptus erat, vitiosa interpunctione, & vnius literæ detractione: quem sanè feliciter, præfiscinè, interpunctione mutata, & litera,* n, *reddita, restitui. Sic autem habent libri omnes vulgati*, nihil necessitatis affers, cur nascatur animi similitudo, *&c. nulla sententia. nunc autem, vt à me editus est, optima sententia est, nihil necessitatis, inquit, affert similitudo procreatorum; quare nascantur animi, quia similitudo ex corpore proficiscitur.*

31 Quasi verò ista vi quidquam, *&c.*] *Ita sine dubio legendum, vt rectè coniecit is, quem Manutius commemorat, Petrus Crassus Episcopus Viterbiensis. nam vulgata lectio*, Quasi verò ista, vel quidquam, *&c. corrupta est.*

32 publicè ei gratulabantur] *lege*, publicè ei gratulabantur. *nam libri vulgati non habent*, ei, *ante*, gratulabantur.

33 sit qui dixerit] *sic habent omnes nostri libri veteres: quod olim fugerat me, lector, indicare. nam libri vulgati habent*, sit qui id dixerit: *quæ tamen lectio ferri potest.*

34 nisi cùm sic, tanquam in febre, dicitur, *&c.*] *Iam olim in quibusdam libris antiquis post*, in febre, *repereram hæc verba*, qua carere iucundum est: *sed quia indicâram ea esse aliena, quod æquè & nunc indico, non solùm reieceram, sed ne digna quidem, quæ lectori indicarentur, existimâram.*

35 qui nec careat, nec sent.] *libros veteres secutus sum, qui omnes ad vnum sic habent, vt iam olim edidi*, qui nec careat, nec sent. *nam vulgati non habent*, nec, *ante verbum*, careat.

36 ne sucs quidem id velint. Endym.] *in libris vulgatis post*, id velint, *sequuntur deinceps hæc*, non modò ipse: *ea ego funditùs delenda censeo. non sunt enim Ciceronis, sed aliena, & ex annotatione aliqua nata.*

37 æquo animo ferendum putant.] *quidam addita negatione legunt*, æquo animo ferendum non putant: *vel*, iniquo animo ferendum putant. *Ego nihil muto.*

38 Nam reor, nullis, *&c.*] *vel sic legendum, vt habet codex Huraltinus, & Danielis, & Clericanus, vel,* Nam reor, non vllis, *&c. hoc autem significat Cicero.* Cur eorum, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur? quia nullis posset esse vita iucundior, si longior vita daretur, quàm illis, quippe cùm essent prudentissimi. prudentia autem nihil dulcius.

39 quàm illud iter iucundum esse deb.] *quid est hac scriptura, qua in omnibus libris manuscriptis reperitur, planius? quid eadem elegantius, maximè si cum vulgata conferetur? quæ talis est,* quàm optabiliter iter illud iucundum esse debet, quo conf. *Nam profectò olet manum audaculi emendatoris, seu verius, corruptoris, qui de suo addidit,* optabiliter, *cùm fortè pro,* iucundum, ineundum, *legisset, aut etiam ex voce,* iucundum, *fecit,* ineundum: *& ita totum hunc locum contaminauit.*

40 venenum, vt sitiens, obduxisset] *Sic esse legendum, iampridem admonuit Petrus Victorius, idq; ex autoritate librorum veterum, quibuscum omnes nostri consentiunt, & conspirant.* obduxisset, *autem, id est, exorbuisset, ebibisset. Horatius Ode 3. lib. 3.* illum ego lucidas Inire sedes, ducere nectaris Succos, & adscribi quietis Ordinibus patiar deorum.

41 Et hæc quidem hoc modo] *sic iam olim edendum curaui, siue Manutij coniecturam sequutus, siue antiquam scripturam in Maffei libro manuscripto repertam, & deinceps, eodem auctore,* extremo, *pro eo, quod est in libris vulgatis,* æstimo.

42 mortis, si est misera, finis, *&c.*] *sic habet vnus codex antiquus, & ita sine dubio legendum.*

43 humine, an sublime putr.] *sic habent omnes libri & manuscripti, & impressi. neque video, cur*

quidquam

quidquam mutandum sit. nam sublime, *aduerbium est, significans hic quietem in loco: interdum motum ad locum. de quo in commentationibus Lucretianis.*

44 Ecce alius exor. è terra] *Memnon, Aurora filius.*

45 cùm multi inimicos etiam mortuos, pœniuntur] *sic habent libri veteres, & ita legendum.* pœniuntur *autem, id est, puniunt, seu puniuntur,* ἐνεργητικῶς.

46 ipse summis saxis] *scribe* ipse, *minore prima litera. In oratione in Pisonem, vbi hi ijdem versus proferuntur, pro* ipse saxis summis, *&c. legitur* vspiam saxis, *&c. quorum vtrum rectius sit, iudicent eruditi.*

47 Neque sepulchrum quò recip.] *vel legendum* quò recipiatur, *videlicet corpus: vel* quod recipiat, *&c. id est, quod sepulchrum recipiat corpus Atrei, &c. eadem sententia.*

48 omni autem oratione, *&c.*] *sic legendum, & ita habent omnes libri veteres. nam* ratione, *quod est in libris vulgatis, quamuis in speciem probabile videatur, tamen ineptum. non enim dicit Marcum adolescens omni ratione, & omni genere argumentorum ac probationum docuisse mortem non esse ducendam in malis: quamquam hoc quoque factum est: sed eum in tota oratione hoc spectasse, atque adeò perficisse, vt mors non sit ducenda in malis.*

49 cùm enim illam ad sollemne, & statum sacrif.] *sic legendum est,* ad sollemne, & statum, *inquam, non, vt volunt quidam,* ad sollemne, & staturum, *&c. quamuis nonnulli libri manuscri. eu suffragentur. Nam primùm veteres Grammatici docent, in his Festus, dicta esse stata sacrificia à veteribus scriptoribus, quæ certis diebus fiebant.*

50 Euthynous ponitur, fatorum munere, læto,] *sic legendum, non vt vulgò* Euthynous potitur fatorum munere læto. *Sententia autem hæc*

est, Euthynous potitur leto, *id est, mortem obijt* fatorum munere, *id est, fatorum beneficio*.

51 quod cùm exantlauisset omneis, &c.] *profert hunc locum Nonius. sed legit* exanclauisset. *ego* exantlauisset, *probo hoc loco, quo modo habent aliquot libri man.* exanclauisset *tamen, non damno. Est enim verbum ab anculãdo, quod valet ministrare, & ministeria laboriosa subire: ex quo ancilla dicta est. Quocirca exanclare labores, pro subire labores, videtur etiam pulchre & eleganter dictum.*

EIVSDEM IN LIB. II.

1 & effectrix eloquentiæ est] *sic necessariò legendum est. approbationem autem auditorum cur dicat effectricem esse eloquentia, sciunt qui vel primoribus digitis Ciceronem attigerunt. oratorem scilicet excitat assensus auditorum, & magna frequentia. contra si Demosth. aut Cicero vel à corona descrantur, sed auditores habeant infestos & alienos, muti sint. Hæc adscripsi, quia compilator quidam alienorum scriptorum scriptis in notis non suis, sed alienis, se non videre, quomodo ad hunc locum quadrare possit vox* effectrix. *Mirum verò, hominem in literis cæcum, hoc non videre.*

1 & refellere sine pertinacia, &c] *hanc lectionem tuetur Adr. Turneb. Aduers. lib. 1. cap. 8. Manutius sic mutat*, & refelli sine pertinacia, & refellere sine iracundia, &c. *Ego nihil muto: præsertim cùm & sententia sit probabilis, & sumta sit ex Gorgia Platonis, vt obseruatum est ab alijs viris doctissimis, locum adscribere piguit, ad alia properantem.*

2 non ferè præter suos quisquam in manus sumit] *nullum vidi librum neque manuscri. neque typis impressum: multos autem vidi: qui ita non habeat*, in manus sumit. *& tamen Adr. Turnebus admonet, mendosè legi in libris vulg.* in manu sumi. *Tale illud est, quod etiam à se principe restitutum*

tum & emendatum putat. nec si ipsi minus consequi poss. *cum dicat vulgo legi,* nec si ipsi minus cons. *quam scripturam nullo prorsus in libro quatumuis mendoso reperi.*

3 vt cum eorum vita mirab.] *videtur sic potius legendum ,* vt eorum cum vita mirabil. pugn. oratio. *Verumtamen nihil ausim mutare sine librorum veterum testimonio , præsertim cùm hac vsu recepta, ferri posſit.*

4 Et si in segetem, *&c.*] *videtur legendum ,* Et si segetem sunt in deteriorum datæ Fruges. *alioqui versus claudicabit.*

5 sic sine doctrina, *&c.*] *legendum arbitror, libris omnibus inuitis,* si nec sine doctr. animi, *&c.*

6 ita est vtraque res vna, *&c.*] *Sic Horat. epi. ad Pison. de natura, & arte,* alterius sic Altera poscit opem res, & coniurat amicè. *Non est autem celandus lector vocem* vna , *nullo in libro man. à nostris multis comparere. quo fit , vt putem esse delendam. Et verò superuacanea est.*

7 ego tantam vim non tribuo sapienti, *&c.*] *sic habent nostri libri aliquot manuſ. non, vt vulgati,* sapientiæ, *&c. Ac multis iam annis antè admonuerat Paulus Manutius , se in quodam antiquo libro ita scriptum reperiſſe.*

8 Esse fortem in perferendo, off. s. est.] *Sic nunc edendum curaui, olim autem sic,* si fortis in perferendo, *quòd ita scriptum esset in codice Huraltino. longè meliùs, quam* Si fortis , *adscripſeram tamen me legi malle,* Esse fortem in perferendo, officio satis est, *si quis vetus codex adiuuaret. Nunc igitur cùm omnes ferè codices antiq. habeant partim vt vulgati,* Si fortè, *&c. partim.* Sit fortis, *&c. vt olim edidimus, partim* se fortè in perferendo , *ex hac postrema, quamuis mendosa scriptura hanc pudenter, & sine vi elicio ,* Esse fortem in perf. existimo.

9 Quæ corpore exantlaui] *sic habent aliquot*

nostri libri vet. alij partim exāclata, partim exantlata: quæ aquè probo vulg. partim exantlato, partim exanclato, planè opinor, mendosè. Videtur enim legendum, vel exantlaui, vt à nobis editum est, quod valet exhausi, vel exanclaui, i. subij, toleraui: vel exantlata; id est, exhausta. Quòd autem quidem vulgatam lectionem exanclato, tuentur, vt exanclatum corpus intelligatur fatigatum, exaustum, non admodum placet.

10 Iam decolorem sang. omn.] profert hunc locum Carisius lib. 2. in voce decolorem.

11 tam intoleranter, &c.] profert etiam hunc locum idem Caris. eod. lib. in voce toleranter, ex quo licet intelligere, tolerabiliter, & intolerabiliter dolere, seu ferre dolorem, morbos, &c. quod alibi in vulg. lib. reperitur, mendosum esse, vt aliàs admonui.

12 Vnde ignem mortalibus diuisse cluet doctu, Prometheus. Clepsisse dolo, &c.] sic videtur legendum. sunt enim versus Anapæstici cum coronide, vt rectè animaduersum est à Ios. Scaligero, Iulij Cæsaris Scaligeri filio, iuuene doctissimo. malè autem hic opera olim interpunctum posuerunt post mortalibus, & distinctionis notā post Prometheus. Quòd autem Ad. Turnebus lib. 2. Aduers. cap. 8. aliter hos versus legit, ego ab eo dissentio.

13 suboles,] sic legendum & scribendum est suboles, inquam, non soboles: quamuis reclamet indoctorum, & ineptorum turba.

14 Verò, ac libenter.] sic olim edideram. Fui verò, ac libenter, librum vnum manuscr. secutus, in quo hoc verbum erat adscriptum. Sed postea comperi, hoc verbum esse alienum, neque Cice. abest enim ab alijs omnibus, & verò facilè subintelligi potest.

15 nullo dilectu] sic habent aliquot libri manuscr. pro eo quod est in vulgatis, nullo delectu: quod magis probo, à verbo dilego.

16 Numquam quidquam, inquit, ab h.] Sic omnes quidem.

quidem habent, quos vidi, libri, & man. & typis impressi. Sed malim legi; Nihil quidquã, inquit, &c.

17 dum nihil bonum, nisi quod hon.] *vel particula* dum, *delenda est, vt inanis, & aliena: vel aliquid subintelligendum, verbi gratia tale quiddam* dicis, *seu* doces. *vel legendum*, verbis gloriantem, docentem, nihil bonum, *&c. Iudicet lector eruditus.*

18 Optare hoc quidem est, non docere, &c.] *P. Fab. Tholos. quem suprà commemoraui, vir doctissimus, super supplicum libellorum in regia magister factus putat hoc loco legendum.* Captare hoc quidem est, &c. *qua coniectura mihi valde probatur, neque obstant eius coniecturæ similia loquendi genera: vnum in Lucullo:* Somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. *alterum in libro de Fato,* Optare hoc quidem est, non disputare. *Illa enim dicuntur in Democritum & Epicurum: qui quasi prouincias atomis dabt: hac in Zenonem, qui conclusiunculis spinosis & argutiis captabat. Itaque dixit suprà non longè,* quid me decipis, Zeno?

19 tum honestas, tum dignitas, tum decus, &c.] *omnino legendum est, vt nunc edidi, & ita olim à Petro Victorio editum est. Nam sic omnes libri manusc. hoc primum:* deinde, *ita sæpe alibi, vel hac quia solet coniunctim ponere, honestatem, dignitatem, decus: vel hac honestatem, dignitatem, laudem.*

20 nihil proficientem, & laborantem?] *legendum fortasse est*, & frustrà laborantem. *quin planè vocem* frustra, *aut alium aliquam parem, & idem valentem, deesse existimo.*

21 aut Prometheum, aut Philoctetam? Illos enim, &c.] *ex Maffai libro iam olim, has duas voces*, aut Prometheum, *qua desiderantur in libris vulg. restituit P. Manutius, quas nos quoque in vno ex nostris reperimus. cetera, qua hic ibi erãt fœdè corrupta, à Manutio prætermissa, nos nõ infeliciter, mea*

mea quidem sentētia, emendauimus, paucis post versis, omnes libri veteres habent, in lecto humido: *vbi vulgati* in lectulo hum. *nos manuscr. sequimur.*

22 Quid exornamus Philosophiam?] *Apud Nonium, si modo Nonij exempla emendata sunt, legitur* quid philosophiam exornamus? *Ego nihil muto, præsertim cum libri veteres lectionem vulgatam confirment.*

23 Cretum quidem leges, &c.) *hunc locum profert Carisius li. 1. in voce* Cretam, *vbi scribendum* Cretum, *&* Cretam legis, *pro* Cretum leges. *nam hoc* Cretam legis, *perspicuè mendosum est. Meam autem sententiam id quoque quod sequitur, confirmat. Docet enim illo loco Carisius, Cretes Cretum: & Cretenses Cretensum, vsitatum esse veteribus.*

24 Hæc duo Græci illi, quorum, &c. vno nomine app.) *si prudens & sciens ista scripsisti, M. Tulli, rem philosophia indignam fecisti, qui cùm scires, Græcos aliud nomen habere, quo dolorem significant,* λύπην: *aliud, quo laborem,* πόνον, *hoc tamen scripsisti, hæc duo vno nomine ab illis appellari. Sin imprudens & insciens: non debuisti, cùm Academicus esses, tam temerè, id quod nescires, affirmare. Sed nimirum patriam amasti, tuis fauisti, tuos Græcis anteponere voluisti. Veruntamen ita te amor patriæ mouere debuit, vt tamen sciens, neque tuis tam multa tribueres.*

25 Militia verò, nostram dico, non Spart. &c.) *hic locus ita restitutus erat in vno ex codicibus nostris manusc. alicuiúsne viri docti ingenio, & coniectura, an ex alio cod. manusc. emendatiore, affirmare non ausim. hoc vnum videor liquidò confirmare, vix quidquam posse ad huius loci emendationem aptiùs excogitari posse: si Marcus Tullius non ita scripsit.*

26 vt si vsus foret) *legendum fortasse est,* si vsus ferat. *nihil tamen mutandum arbitror.*

27 quid? ille cursus, clamor, &c.) *li. vet. habent.* cursus,

cursus,concursus,clamor,*&c.quos sequor.*

28 Quiesce igitur & vulnus oblig,*&c.*) *Adr. Turneb. Aduersariorum lib.4.cap.18. legit deinceps hoc modo*, Etiamsi Eurypylus non posset, posset AEsopus:*idque ex vno codice man.atque huius scripturæ sententiam explicat,nos in aliquot cod. Memmianis, & Huraltino hanc vulgatam reperimus,* Etiamsi Eurypylus posset,non posset AEsopus. *cuius hac sententia est,etiam si Eurypylus posset tot verba facere, & percunctanti Patroclo singillatim respondere,vt vir fortis, & homo militaris: tamen AEsopus,qui eius partes agit,non posset.priorem tamen illam non improbamus.*

29 si satisfactum iis non sit,se velle decumb.)*sic restituit Adrian. Turnebus ex auctoritate cod. manusc.Ego autem olim, antequam vet. cod.ad manus meas peruenissent, conieceram legendum* nisi satis factum iis sit,*&c. quod idem valet. Et verò quoniam libris vet.de integro aditis & consultis,in vno tantùm reperi negationis particulam, in duobus* ni satisfactum iis sit,*&c. in alijs* si satisfactum iis sit,*&c. vt in vulg.ego meam emendationem Turnebi coniectura veriorem esse puto.*

30 homo minimè malus) *profert hac Carisius, in* minimè,*quod interpretatur* non,*sed mendosè,apud illum* primo,*impressum est pro* secundo.

31 Itera dum eadem ista mihi) *verba sunt M. Tullij,ex quodam poëta tamen mutuata,quasi Epicurum interrogantis,quæ sæpe item alibi à M.Tullio vsurpantur. Itaque non debet interesse spatium,neque scribi litera* A.*quasi verba sint eius qui quæstionem posuit. Et paulò post*, Summum, quo nihil, *&c.Epicuri responsio est.*

32 sed homo catus,&c.] *Nonius Marcellus in voce* catus *legit hic* catus,*his verbis*,Catus,pro sapiente. *Cic.Tuscul.lib.2.* Sed homo catus numquam terminat,*&c.*

33 quod quidem citiùs dixerim solum, quàm

summum

summum bonum.] *secutus sum, & olim, & nunc libr. vulg. fateor autem scripturam antiquam esse veriorem. manusc. autem omnes habent,* quod quidem citiùs dixerim solum, quàm non summum bonum. *Quid autem intersit inter has duas scripturas, paucis verbis expediam. vulgata hac sententia est, sanè quàm facilis & acuta. Ita virtutem, & quidquid ab ea profectum sit, bonis omnibus antepono. vt eam ausim dicere solum bonum esse potiùs, quàm summum bonum. antiqua, hac tãtum virtuti, & ei bono, quod ab ea profectum sit, tribuo, vt si quis esse summum bonum, aut dicat aliquod esse maius, aut superius, ausim dicere solum esse bonũ: hoc est, si quis mihi non concedat quod à virtute proficiscitur, id esse summum bonum: tantum abest, vt hoc æquo animo feram, vt potiùs contenderim esse solum bonũ.*

34 si se lamentis muliebriter, &c.] *profert hunc locum Carisius lib. 1. in* muliebriter.

35 maximè est prouidendum, ne quid abiectè. &c.] *profert & hunc in* ignauè, *idem ille.*

36 è quibus eiici vocem & fundi videmus] *sic habent duo libri manusc. quos sequor. Ita enim loquuntur Latini, eijcere & mittere & fundere vocem: quod Græci dicunt ἀφιέναι φωνὴν. itaque legendum esse apud Lucretium, & M. Tullium in oratione pro M. Cælio ostendimus. In vulgatis mendosè legitur,* elici, *quod minùs probo.*

37 omnibus vngulis] *Quidam legi volunt* omnibus vnguiculis: *atque idem mihi semper visum est. nam* vngulæ *dicuntur de quadrupedibus.*

38 à dolore deductus est] *sic habent omnes lib. manusc. quos quidem viderim,* deductus est autem, *subintell. de sententia, seu de eo, quod didicerat.* deuictus est, *quod est in plerisque vulgatis suppositum est: ideóque reijciendum.*

39 non possunt eidem morb.] *sic habent omnes nostri libri vet.* eidem *autem, antiquè, pro* iidem, *positum est.*

si tanti

si tanti sint, vt ferendi non sint] *Sic legendum, non, vt in lib. vulg.* si tanti non sint, vt ferendi sint. *negatio scilicet loco suo mota fuerat, & in alienum translata.*

IN LIB. III. TVSC. QVAEST.

1 haud erat sanè quòd quisquam rationem ac doctr. &c.] *Sic habent omnes ferè lib. vulg. quibus consentiunt tres manuscr. Neque video, quare hae lect. non sit multis modis potior illa, qua reperitur etiam in quibusdam manuscr.* haud erat sanè quòd quisquam ratione & doctrina. *Hoc enim significat M. Tullius, si tales à natura facti essemus, vt eam ducem sequi possemus, futurum fuisse, vt doctrina aut institutione non egeremus. Solet autem hic scriptor saepe hac coniunctim ponere,* rationem ad doctrinam, viam & rationem, *pro ea, quam Graeci μέθοδον appellant.*

2 deprauati,] *sic legendum, non, vt vulgò* deprauatis, *quamuis ita scriptum in quibusdam libris man. reperiatur, nam s, postremum adcreuit huic participio* deprauati, *ex particula sequentis initio.*

3 cùm verò parentibus redditi, demum magistris traditi sumus: tum, &c.] *hac est vera & sincera scriptura, nunc tandem à nobis hac secunda editione restituta. nam vulgata lectio,* cùm verò parentibus redd. i. mag. *&c. vitiosa & praua est, cùm scriptor librarius* ex dum, *quod erat scriptum pro* demum, *fecisset,* id est. *Paucis pòst versibus libri quidam veteres habent, vbi nos edidimus,* vt nobis optimam naturam inuidisse vid. *&c.* optimè naturam, *&c. & vbi nos edidimus* quam vnam natura maximè inq. *illi ydem,* quam vna natura, *&c. vtrumque mendosè. hoc quoque mendosè quod sequitur aliquanto longiùs, vbi nos edidimus,* & ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam: *illi habent,* & ægrotum animum, quam appella. *quamuis Pet. Victorius harum trium lectionum duas*

duas secutus sit in editione sua.

4 ea virtuti resonat, tanquam imago voci] sic legendum, libris omnibus inuitis : neque me mouet Ad. Turnebi auctoritas aliter sentientis . quid enim absurdius dici potest, quàm gloria virtuti resonat, tanquam imago gloriæ? Quid si neque gloriæ, neque voci debeat adscribi ? sed ita legi simpliciter? tanquam imago. suprà lib. I. Virtutē, inquit, gloria, tanquam vmbra sequitur. qui locus me admonet hic quoque legendum esse, sine vlla additione tanquam imago, nam quemadmodum in li. I. poterat & videbatur dicere, debere virtutem gloria sequitur, tanquam vmbra corpus : quod tamen non fecit: sic hoc loco dixit simpliciter, gloria virtuti resonat, tanquam imago. cùm videatur dicere debuisse, tanquam imago. id est, ἠχοῖ voci. Vnde igitur nata est vox gloriæ, post nomen imago, quærat aliquis. ex ora libri, seu ex nota ad oram libri adscripta ab homine parum acuto: ab alio autem longè minùs acuto in contextum translata.

5 appellarunt insaniam, &c.] sic habent omnes nostri libri veteres: neque video, quamobrem quisquam hac scriptura offendi posset. Et tamen Adr. Turnebus vult legi appellarunt insanam, &c. à quo dissensio. Multis autem aliis argumentis refellere cùm illius opinionem possim, his duobus contentus ero. primum est, quòd sanitatis nomen opponit insaniæ. Sequitur enim deinceps, propterea quòd in pert. an sunt in corp. sanitas esse non possit. Alterum est, simillima locutio infrà proximè. Nec minùs illud acutè quòd animi affectum mētis car. nominauerunt amentiam. en tibi, vt hic mens vacua tranquillitate & constantia, dicta est insania : ita in illo loco, mentis affectio lumine mentis carens, amentia est nominata.

6 eos enim sanos intelligi necesse est, &c.] non placet mihi nonnullorum librorum veterum scriptura, quam quidam amplectuntur, quamuis eam in vno ex nostris

ex nostris repererim. est autem hac, eos enim sanos quoniam intelligi necesse est, *&c. Est enim implicata & inconcinna. praeterea particula* quoniam, *hic non satis apta, aut accommodato loco posita est, & lectoru cogitationem moratur ac turbat.*

6 stultitiam enim censuerunt, id est, inconst. sanitate vac. *&c.*] *ordo & sententia verborum est*, censuerunt stultitiam: id est, inconstantiam sanitate vacantem: posse tamen tueri mediocria officia, *&c. Quod autem quidam codices manusc. sic habent*, stultitiam enim censuerunt inconstantiam, id est, sanitate vacantem, *&c. ea verò scriptura ferri non potest: & se ipsa refellit, atque adeo iugulat.*

7 vt victum aliquando esse se fateatur.] *sic edidi, nostros libros veteres manuscr. secutus: quorum quidam sic planè habent*, vt victum siquando esse se fateatur. *Quis non videt, hoc* siquando, *esse depravatum, & ab errante librario scriptore pro*, aliquando *esse scriptum*? quandoque *porrò, nullo in manuscripto reperi, quod cuius certo argumento esse potest, non esse Ciceronis.*

8 nexae & coniugatae sunt] *Nonius legit*, & iugatae sunt: *& ita reponendum censeo, libris omnibus inuitis, quamquam non omnibus libris inuitis sic reponatur. nam sic in tribus scriptum reperi.*

9 sed te itemus, & lusisse putemur, *&c.*] *omnes ferè nostri libri veteres habent pro*, sed tentemus, *&c.* sed temerius iusisse putemur. *Ac* iusisse *quidem pro* lusisse, *scriptum, non me monet. est enim vsitatum mendum*, i. *pro* l. *& contrà* l. *pro* i. *ab illis scriptum esse. sed, quid sibi velit hoc*, temerius, *quaero: à quo vulgatum* tentemus, *quod videtur incorruptum, tam longè absit. Quid si dicamus sic esse à Cicerone scriptum?* sed teneriùs lusisse putemur. teneriùs *autem, id est, delicatiùs, mollius, iocosiùs, puerilius*, τρυφερώτερον.

10 quod nec quidquam est in tali homine] *sic legendum*

legendum censeo. nec quidquam,*autem id est,* non quicquam,*seu,*non quidquam : nec,*pro* non, *vt suprà diximus : vel lege,* nequicquam : *vt* ne, *pro* non,*item intelligatur.*

11 nam cùm omnis perturbatio , miseria est, *&c.*]miseria est,*habent omnes libri vulgati:& bona pars manuscriptorum : & ita malim legi , quàm,* misera est.*& sic olim edi iusseram.*

12 Præterea ad Troiam cùm misi,*&c.*] *non est legendum,*Præterea tum,ad Troiam cùm misi,*&c. vt olim putaui,sunt enim trochaici. In proximo versu autem pro* Scibam, *libri veteres habent* , Sciebam: *quod non placet. ne hoc quidem dissimulabo, in libris veteribus scriptum esse*; ob defendendam Græciam : *vbi vulgati habent,* ad defendendam Græciam.

13 sed quæ dicant ,videamus : quomodo neglig.] *vitiosam interpunctionem correxi : hoc tantum. quo facto hic locus planus factus est. dicebat paulò antè , se Epicuri sententiam suo more persequutum esse:quam Epicurei suo exprimunt:*sed quæ dicant , *inquit,* videamus : *quomodo dicant negligendum dolorem.*

14 extenuat, & diluit,*&c.*] *omnes ferè veteres codices habent* , extenuat , & deluit : *vnde quidam facere conantur,*extenuat,& delenit.

15 Nam reuocatio illa , *&c.*] *legendum videtur,* auocatio:*vt pagina superiore,*auocatione à cogitanda molestia,*&c.*

16 & hoc ille acrocholus,me audiente,]*locus hic variè scriptus est in libris manuscriptis , in aliis sic,* egriculus, *in aliis,*acroculus, *in aliis,* agricolus, *in aliis ,* ecroculus. *quid multa ? nihil sinceri. vulgata autem lectio* , Græculus , *planè mendosa est. Natum autem mendum est ex scriptorum librariorum insitientia , qui Græca nomina , quamuis interdum scripta essent literis Latinis,tamen ea deprauabant. Ego olim,* acrocholus , *edendum curaui. aut certè*

certè ne mentiar, ἀκρόχολος, *Græcis literis P. Victorij coniecturam secutus. neque me mei facti ne nunc quidem pœnitet. Nam quod Adrianus Turnebus, mauult legi* acriculus,*nomine Latino, deminuto ab* acor, *vix audeo probare, quamuis multò minùs ausim improbare. Nam hoc,*acrocholus, *maximè conuenit & seni Zenoni & Epicureorum ingenio: quos M. Tul. sæpe ait esse iracundos. Ex quo illud infrà, non longè admodùm.*Hi nimis iracundè agunt.*Verumtamen nihil affirmo, & hanc totam controuersiam, integram relinquo. Rursum* acriculus, *mihi placet, quia vox Latina est:non est autem verisimile Ciceronem in hac re Græco nomine fuisse vsurum.*

17 Habes formam,*&c.*]*legendum fortasse est,*habes formulam.

18 Nec verò ita dici potest,*&c.*] *hæc non fuerunt separanda à superioribus. Sunt enim etiam verba Epicuri: vsque ad illa,*atque hæc,*&c.*

19 nisi eam vim,qua afficiantur,*&c.*] *sic restitui ex Nonio,qui ita legit in verbo* ebullire.*nam vulgò legitur* viam,*&c.*

20 aliquid videamus & cibi] *sic olim restitui ex Prisc. lib.2.quam restitutionem postea nostri omnes veteres codices comprobarunt.*

21 nisi sensus quasi titillarentur volupt.] *sic est legendum, & hæc est vera & sincera scriptura. nam quod quidam libri veteres ex nostris habent,*nisi sensus qua sitit hilarentur voluptate, *&c. quis non videt,eam scripturam esse corruptam, & hæc verba,* qua sitit hilarentur,*si suo ordine,& suo situ syllabæ legantur,& si literæ ita vt debent iungantur,& disiungantur, efficere hanc nostram lectionem* nisi sensus quasi titillarentur,*&c. nam adspirationis nota addita,&* l. *detracta, non me mouent.omnino,vt semel dicam,sic legendum,vt semper edidi:& qui aliter iudicant,nihil sapiunt,nihil vident.*

22 ratum habiturum, quod egerit] *sic emendandum censeo, etiam libris omnibus inuitis: ita enim*

loquuntur Latini, ratum habere, *non* actum habere.

23 id ferire vehementiùs] *sic emendauit olim Riuius, cui assentior. confirmat hanc lectionem similis locus aliquot pòst versibus*, ibi feriunt enim fortasse grauiùs.

24 non id efficiunt, vt ea, quæ accidant, maiora sint. videntur quia recentia sunt, non quia repent.] *Sic hunc locum emendaui partim coniectura ductus, partim librorum man. auctoritatem secutus: in quibus non sunt hæc, quæ reperiuntur in quibusdam vulgatis*, maiora videntur, *post illa* recentia sunt. *sententia hæc est, ista nec-opinata non efficiunt, vt maiora sint. videntur maiora, quia sunt recentia, non quia repentina. Turnebus post nostram priorem Ciceronis editionem, secutus aliquos libros antiquos, in quibus hæc verba iterata sunt*, maiora videntur, *ita coniicit legendum, eadem sententia, sed non ita concinnè.* non id efficiunt, vt ea, quæ accidant, maiora sint, quia recentia sunt, maiora videntur, non quia repentina. *nos breuiùs.* videntur, quia recentia sunt, non quia repent. *vox* maiora, *concinnius subintelligitur, quàm adscribitur.*

25 Cælo, atque terræ Medeaï miserias] *legendum*, Medeaï, *vt emendat Turnebus lib. Aduersariorum 19. non, vt vulgò*, Medeæ,

26 vt ferè nos omnia in Consol. vnam con.] *legendum fortasse est* in Consolationem nostram, *quamquam in his verbis* omnia, vnam, *videtur non inconcinna antithesis. Itaque nihil mutare ausim.*

27 in eo tenebatur curatio] *legendum puto* vertebatur curatio. *Quod si minùs probabitur*: tentabatur, *quod reperitur in aliis libris manuscriptis tolerabilius mihi videtur, quàm* tenebatur.

28 Mederi posse orationem, *&c.*] *sic hunc versum nunc restituimus, in* orationem, *fit* συνίζησις.

Nam

Nam olim sic edidimus. Orationem mederi iracundiæ. *fortasse non malè: sed nimis longè ab antiq. script. Is autem, qui proximè sequitur, sic legendus:* Si quidem qui tempest. *&c. Nam olim opera malè hoc*, Siquidem, *diuulsum à reliquo versu, separatim posuerant. videtur tamen legendum* admouet, *aut* qui *positum erit pro* quis.

29 Quamquam plenę disputationes delectationis sunt, *&c.*] *Cùm vulgata lectio*, planè disputationis sunt, delectationis, *me sæpe offendisset, à qua non admodum discrepat antiqua: & quidam non indoctus, in libro suo impresso, quem commodatò mihi dederat, adscripsisset*, non delectationis: *putaueram hunc locum sic esse emendandum. sed fefellit me opinio. Nam emendandus vt & coniecit Turnebus*, quamquam plenæ disputationes delectationis sunt.

EIVSDEM IN LIB. IIII.

1 pręsentis autem mali, *&c.*] *atqui nónne patientia, seu tolerantia est? paulò antè libri vet. habent*, à ratione auersa cautio. *quomodo nunc edidi. nam olim vulg. secutus, edideram*, ratione aduersa cautio. *quam lectionem nunc minus probo.*

2 voluptati maleuolentia lætans, *&c.*] *Nonius legit*, maleuolentia lactans: *sed errat Nonius. describitur enim ea, quam Græci* ἐπιχαιρεκακίαν *appellant. suprà autem non longè pro*, sub metum autem subiecta sunt, *videtur legendum*, metui autem subiecta sunt, *&c. vt quæ sequuntur, eis respondeant*, voluptati maleuolentia, *&c.* libidini ira, *&c. alioqui videtur subiungere debuisse*, sub voluptatem maleuol. sub libidinem ira, *&c. nisi dicamus Ci. consuluisse aurium voluptati, & perspicuitati. nam hoc*, metui, *præterquàm quod ambiguum est (potest enim infinitiui modi esse passiui, à verbo*, metuor) *præterea facit orationem* κακόφωνον, *pro-*

pter i literam in vltima syllaba. Ita suprà dixit, subiectum subiecta, *&c. inf.* voluptati subiecta, *&c.* *quamuis*, subiecta, *subintelligatur, non exprimatur.*

2 Distinguunt etiam illud,] *nonnulli libri veteres habent*, Distinguitur etiam illud, *&c. ego nihil muto.*

3 vt in hominum vniuersum genus] *videtur legendum*, vt hominum vniuersi generis. *quo modo codex vetus vnus habet, & vt ita legatur postulat ratio. subintelligitur enim, & repetitur* ἀποκείτεῦ, odium. *quemadmodum autem supra dixit*, odium mulierum, *sic debet hic dici*, odium vniuersi generis hominum.

4 qui procliues ad eas perturbationes, *&c.*] *verbum* sunt, *quod est in libris vulgatis, nullis in veteribus reperitur.*

5 & vt corporis est temperatio] *etiam hîc conspirat & congruit ratio cum auctoritate veterum librorum, in quibus ita legitur, vt edendum curaui: nisi quòd deest aduerbium similitudinis* vt, *quod à librario omissum puto, propter copula*, &, *similitudinem.*

6 Est autem quædam animi sanitas.] *non celabo lectorem, me in plerisque libris veteribus scriptum reperisse.* Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cum curatione & perturbatione medicorum conturbatio mentis auf. *&c. quam scripturam quis non videt esse mendosam? & hoc*, perturbatione, *à scriptore librario errante scriptum esse, propter vocem* conturbatio, *quæ proximè sequitur. Quid siquis dicat, ex hac vitiata scriptura, sic esse reponendum?* Est autem quædam animi sanitas, quæ in insip. etiam cadat, cùm curatione medicorum, & purgatione, conturbatio mentis aufertur. *Sed Adrianus Turnebus nouam hîc lectionem, & valde à vulgata, & ab antiqua discrepantem excogitat, quæ talis est.* Est autem quædam animi insanitas, quæ in sapien-

in sapientem etiam cadat, cùm curatione, *&c. vt vulgò.*

7 morbis enim manentibus vitia sublata esse possunt.] *sic legendum, non, vt est in libris vulgatis,* vitia sublata esse non possunt. *Quòd si codices veteres hanc emendationem non confirmarent, & sola ratio tamen satis confirmare debet. vel sic reponendum, vt adscriptum est ad oram contextus verborum Ciceronis, è regione huius loci.*

8 è scrupulosis cotibus] *legendum fortasse est,* è scruposis. *Lucret. libro quarto,* haud quadam ratio scruposa relicta est.

9 nata esset ægritudo noua: sed ea modica, *&c.] locus hic non videtur emendatus. quid si sic legamus?* nata esset ægritudo noua: nec ea modica: aut si ét modica, magna tamẽ, *&c. quid si sic?* nata esset ægritudo noua: q. si esset illa modica, magna tamẽ, *&c. quid si sic?* nata esset ægritudo noua: quę vt esset modica, magna tamẽ, *&c.*

10 in procliue labuntur] *malim legi,* procliue labuntur, *detracta præpositione* in, *quemadmodum apud Lucretium libro secundo,* Et procursus item procliue volubilis exstat. *sic enim scriptum est in codicibus manuscr. nota melioris, vt admonui in commentar. Lucretiani, nonnulli libri habent,* in procliui, *mendosè.*

11 vitioso lentitudinis nomine appell.] *sic legendum, & ita habent omnes nostri libri veteres, & plerique vulgati. Nonium igitur non sequemur, qui legit* lenitudinis.

12 Quam gladium in stomacho, lura, *&c.] Turnebo assentior, qui* lura, *legendum putat: vt* lura, *hic os ventriculi, aut ventris pellem significet. nam libri omnes habent,* sura *mendosè.*

13 in perpetiendis rebus, *&c.] legendũ fortasse,* in perpetiendis laboribus: *& ita infrà, perferendorum laborum, vbi est* perferendarum rerum.

14 Quãuis licet insectemur istos] *sic habent om-*

mus libri man. sic plerique vulgati, & optima sententia est. & tamen nonnulli ausi sunt huc manus admouere, & ita mutare. Licet enim insectemur, *&c. Offendit eos scilicet hoc.* Quamuis licet. *& putarunt mendosum, cùm mendo careat. nam,* Quamuis licet, *vales,* quantumuis licet.

15 quæ vel optimarum rerum] *quidam addi volunt verbum* sunt, *hoc modo,* quæ vel optimarum rerum sunt, vt ea sunt, *&c.*

16 Itaque bene adhibita ratio] *Turnebus legendum censet,* bene habita.

17 an omnium rerum tollenda omnino ægrit.] *sic prorsus est legendum, quamuis reclament plerique codices manuscripti, qui habent,* toleranda, *nam hoc,* toleranda, *ferri non potest, quamuis docti quidam in sua editione secuti sint. Omnino piget me hanc lectionem refellere: & alteram, quam secutus sum, habéntque multa alia editiones, confirmare. locis enim innumerabilib. clamat Cicero, Stoicorum sententia, tollendam esse ægritudinem, non amputandas, aut circumcidendas esse animorum perturbationes: sed radicitus euellẽdas, & extrahendas. Postremò nemo Latinorum vnquam ita locutus est,* tolerare ægritudinem: *& qui hoc genus loquendi Latinum esse putant, se lingua Latina esse imperitos satis declarant, vt Florentinus ille, qui perpetuò dicit,* ipsum, *pro* eum : *quodam loco ,* disputare longiùs, *pro* disputare diutiùs: *alibi,* vi extrinseca, *pro* vi externa: *alibi,* causam fuisse, vt *pro* causam fuisse, cur: *alio loco,* virtutes cunctas esse scientias, *pro* virtutes omneis esse scientias: *& alia innumerabilia, planè aut barbara, aut solœca: quæ colligere magnum opus esset. quæ pauca protuli, vt supercilium ponat, & se norit, neque alios ita, vt solet, præ se despiciat, sed se quoque hominem esse meminerit.*

18 vt etiam si nec mala sint illa, *&c.*] *legendum,* vt etiam & mala sint illa, quæ, *&c.* & bona, quæ, *&c. hoc enim M. Tullij sententia est, non solùm, si non sint mala*

sint mala ea, quæ metum, ægritudinémque afferant? nec, si non sint bona, quæ cupiditatem, lætitiámque excitent, sed etiam si & illa verè mala sint, quæ aut metuamus futura, aut ægrè feramus præsentia, & quamuis illa verè bona sint, quæ aut concupiscamus absentia, aut insolenter ostentemus præsentia, vitiosam vtrobique esse animi commotionem.

19 humana omnia prementem] *quidā legendum putant,* omnia spernentem. *ego nihil mutandū censeo. significat. n. virum fortem & magnanimum, omnia seipso inferiora atque humiliora ducere oportere.*

20 Neque sors, &c.] *quidam libri veteres habent,* Neque fors, *quos non sequor. Nam* Fors, *Fortuna ipsa est, casuum & euentorum causa efficiens, nobis ignota.* sors *verò, & vel casus, & euentus ipse, vel quod à fortuna ipsa profectum est. Iam quod Euripides* πότμος *dixit,* sortem *aptè Cic. interpretatus est.* Fors *autem, hîc ferri non poterat: & qui hoc amplectuntur, ostendunt, se in lingua Latina esse hospites. versu sequenti, nostri libri manuscripti habent,* patiendo hæc ferat, *vnde facio,* patiendo hæc ferat.

21 hæc detrahendo opinio: atq; vt in] *in omnibus ferè libris veteribus ita scriptum reperi,* hæc detrahenda opinione conferrent: atque vt in malis, &c. *quod lectorem celatum hac editione nolui, siquid fortè ex hac scriptura boni elici posse existimarit.*

22 excludit vt iniquam] *Adr. Turnebus ex cod. aliquo antiquo legit,* vt nequam.

23 vt meos malis miser Mandem natos.] *Ita iam pridem emendauimus: sic dixit autem hic poeta,* malis mandare, *pro malis, seu maxillis committere, & permittere: quod valet, deuoratum ire, seu maxillis cōminutum ire: vt Lucretius libro secundo.* Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus.

24 quid est enim, quò non progr. ira? eodem quo furor.] *hunc locum sic emendaui, duabus vocibus in suum locum restitutis, & interpunctione mutata. ita enim legitur in libris vulgatis:* quid est

enim, quò non prog. eodem ira, quo furor.

25 prius quàm esset, vltra, vlciscendi libido] *sic habent multæ editiones, in his Veneta Manutiana. & sic omnino legendum, reclamantibus libris manusc. in quibus scriptum est*, vlla, *pro* vlta, *planè mendosè. Nam huius antiquæ scriptura inepta & absurda sententia est. hoc enim significat, quomodo vlciscendi libido prius finem haberet, quàm vlla esset libido nata? vult interdum vlciscendi libidinem prius finem habere, quàm vlla omnino extiterit. quod est ἀδύνατον. nã quod non est, aut non fuit, esse desinere dici non potest. Hac qui nõ videt, se nihil videre fateatur necesse est.*

26 cùm illa sibi vitia inesse, sed r.] *omnes ferè nostri lib. veteres habent*, cùm illa sibi signa, sed r. *sine verbo*, inesse, *& item multæ editiones, nisi quòd non nullæ ex ijs habent verbum* inesse, *de qua scriptura iudicet lector eruditus. Omnino, ne diutius dissimulẽ, puto esse suppositam, & ex glossa natam. quamquam etiã hac vulgata suspecta est. quomodo enim possunt vitia inesse in Socrate, si iam ratione deiecta sunt?*

27 potest videri alius alio natura, &c.] *hic pro*, vt, *quod erat deprauatum, feci* alio.

28 qui se ægritudini dediderunt] *nonnulli libri veteres habent*, dederunt. *alij*, dediderunt, *vt edidimus, & item alij ante nos.*

EIVSDEM IN LIB. V.

1 Quinctus hic dies, Brute,] *nostri libri veteres non habent vocem*, Quinctus.

2 & corporum doloribus congruenteis] *in verbo*, congruenteis, *mendum subesse suspicor. significat enim Cicero, naturam nobis dedisse animos & ex corporum doloribus dolorem contrahenteis, ac perferenteis, & ex suis, &c. quasi dixisset*, συναλγοῦντας, & συμπάσχοντας, *& vnà cum corporibus dolenteis, sensumq́; corporis participanteis, &c. At vox*, congruenteis, *non videtur hanc sententiam, notionémque*

némque exprimere. fortaſſe meliùs expreſſiſſet, ſi ſcriptum eſſet, corporum doloribus coegrenteis *ſeu* coægreſcenteis : *vel* congraueſcenteis, *vel* confungenteis *omnino aliud verbum hic deſidero. Cum his autem Ciceronianis congruunt illa Lucretiana li.* 3. Præter enim quàm quòd morbis cum corporis ægrit. Aduenit id, quod eam de rebus ſæpe futuris Macerat, inque metu mali habet, curiſque fatigat.

3 Sed in hoc me ipſe caſtigo] *nonnulli libri veteres habent,* Sed hoc me ipſe caſtigo, *&c. Nonius in verbo* caſtigo, *legit,* Sed hoc in me ipſe caſtigo: *in quo non ſum eum ſecutus. Quod autem idem paulò pòſt,* mollitia, *legit, non, vt habent omnes libri,* mollitie, *in eo ſum eum ſecutus.*

4 ſtudiúmque nos compuliſſet] *ſic habent libri manuſcripti, & ſic legendum, non, vt eſt in vulgatis,* contuliſſet.

5 eſt autem vnus dies bene, *&c.*] *concinna & venuſta antitheſis. Vnus dies, inquit, actus ex philoſophiæ præceptis, pluris eſt, quàm immortalitas peccans: immortalitatem vni diei: ex præceptis philoſophiæ actum, peccanti oppoſuit. Quod autem olim editum eſt,* pænè toti immortalitati, *pro* peccanti immortalitati, *nobis imprudentibus & inuitis factum eſt: cùm is, qui editioni illi præerat, coniecturam illam cuiuſdam amici mei, tanquam mihi probatam (quam delere oblitus eram) pro vera lectione, me inconſulto, ſecutus eſſet.*

6 quæ cùm diuinarum, humanarumq; rerum, *&c.*] *ſic iam olim edi iuſſeram: in quo mihi obtemperatum eſt, niſi quòd particula* tum, *ante,* cuiuſque rei, *&c. non fuit deleta. nam ex antiqua ſcriptura, quæ non habet illud* tum, *ante verba illa, quæ dixi,* cuiuſq; rei. *facilè animaduerteram, vel imprudentem: atque errantem ſcriptorem, vel prudentem, & plus nimio ſibi fidentem, harum particularum* cùm, tum, *ordinem perturbaſſe, eáſque non ſuis locis collo-*

casse: sed cùm deberet ita scribere, quę cùm diuinarum, humanarumque rerum, *&c. scripsisse*, quæ diuinarum, *&c. deinde, cùm scribere deberet*, tum initiorum, causarumq; cuiusque rei cognitione, *&c. scripsisse*, tum initiorum, causarúmque, tum cuiusque rei cognitione, *&c.*

8 item nos quasi in mercatus quandam celebritatem] *sic legit Nonius: cuius auctoritatem secutus, sic edendum curaui. Nam libri manuscript. & vulgati habent*, in mercatus quadam celebritate, *mendosè.*

9 quóve recederent.] *quidam legendum putant*, reciderant.

10 nisi maginibus potiùs vti] *sic legendum, non, vt in libru vulgatis*, imaginibus.

11 alterum dici non potest, quin ij, qui, *&c.*] *videtur hic mendum subesse. Námque hoc sentit Cicero. Alterum negari non potest, quin ij, qui nihil metuant, &c. beati sint, &c. Quare vel sic legendum videtur*, alterum negari non potest, quin, *&c. vel sic.* alterum non dici non potest, quin ij, *&c. quomodo olim edidimus.*

12 & cum Aristo nuper, *&c.*] *sic legendum censet Leon. Malaspina in emendationibus in lib. 6. epist. ad Att. cui assentior. fuit enim Aristus Antiochi frater. Itaque paulò antè eadem ratione legendum arbitror*, Sed Brutus tuus auctore Aristo & Antiocho, *&c.*

13 exploratáque spe contineri] *legendum fortasse*, exploratáque eius spes, *&c.*

14 ad quæ etiã plura possunt accedere] *sic emendaui, certissima coniectura ductus. Nam vulgata lectio, à qua non discrepat antiqua*, atque etiam quæ plura possunt accedere, *vitiosa est.*

15 aduena quidam, & ignobilis, *&c.*] *profert hunc locum Nonius in voce*, opifex.

16 Quid igitur eiusmodi istorum est?] *i. quid igitur bonorum istorum, nempe corporis, & fortunæ stabile*

stabile est? Hac adscripsi, propterea quod quidam nuper hunc locum non intelligens, putabat esse mendosum, & emendationis indigere. In manuscriptis autem codicibus hoc tantum dissimilitudinis reperi, quod illi ferè omnes habent pro, Quid igitur, *&c.* Quid ergo, *&c.*

17 quo vita beata complectitur,] *nostri omnes libri manuscripti habent,* quo beata vita complectitur, *&c. quod reijcere non potui, quamuis vulgata,* quod vita beata complectatur, *sit probabilis. Nam omnino hæc antiqua est tutior. adde quòd non solùm hoc verbum deponens, sed alia multa eiusdem generis vsurpabant veteres παθητικῶς, quod alibi ostendimus non semel. Sic autem participium huius verbi, παθητικῶς, vsurpauit in oratione pro Roscio Amerino, ibi,* quo vno maleficio scelera omnia complexa esse videantur.

18 An dubitas, quin, *&c.*] *hic est ἀνακόλουθον. Nam hæc particula,* quin, *non habet cum quo cohæreat, aut cui adiungatur. Postequàm enim multa interposuit, mutat loquendi formam, & subiungit,* dubitabísne eum miserum dicere? *eum, nisi voluisset memoriæ lectoris subuenire, liceret ei, seruato eodem orationis tenore, subiungere,* is miser dicendus sit? *hic erat enim orationis cursus, & tenor,* An dubitas, quin is, qui bonis corporis ornatus sit, si is vitiosus sit, miser dicendus sit? *sed, vt dixi, propter longam interpositionem, vt lectoris memoriæ consuleret: quem credibile erat oblitum esse verbi illius, atque adeò totius orationis superioris,* An dubitas, quin præstans valetudine, *&c. subiunxit,* dubitabísne eum miserum dicere? *quasi totum illud non fuerit in oratione positum. Quod genus & Ciceroni, & aliis scriptoribus est vsitatum.*

19 Similémne putas C. Lælij *&c.*] *hic iterum est ἀνακόλουθον. cùm enim instituisset ita loqui,* Similémne putas C. Lælij vnum consulatum fuisse, atque

atque Cinnæ quatuor? *cùm ita, inquam, loquuturus videtur, multis de sapientis repulsa interpositis, mutauit locutionis formam, & de integro, quasi nihil de vno C. Lælij consulatu loquutus est, ita orsus est,* Sed tamen vtrùm malles te, si potestas esset, *&c.*

20 Quamquam his quidem tyrannus ipse indicauit, *&c.*] *sic legendum, vt & anteà edidi, & vt habent pleraque editiones,* ipse indicauit, *non,* ipse iudicauit, *quamuis nonnulli codices manuscripti ita habeant. Nam sententia, & ratio hanc scripturam refellunt. Hoc enim significat Cicero, Dionysium, Damocle collocato in aureo lecto, & iussis illis formosis pueris ad mensam conquisitissimis epulis extructam stare, eiq; ministrare, &c. hoc pacto indicasse, quàm miser esset. plus est autem* indicare, *quàm* iudicare. *nam omnes ferè tyranni iudicant, & intelligunt se esse miseros, suorumq; malorum, ac suarum miseriarum ipsi sibi testes, & conscij sunt. sed hæc non indicant vulgò, quin, quantum possunt, sua mala aliis celant, vultuq; & fronte, & specie fortunatos se, ac beatos esse præ se ferunt. hic igitur tyrannus non solùm se miserum esse iudicauit, sed id facto illo ceteris declarauit, atque indicauit. Præterea,* iudicauit quàm esset beatus, *non conuenit ita loqui. dixisset enim potiùs,* iudicauit se non esse beatum. indicauit quàm esset beatus, *autem & Latinis vsitatum est loquendi genus, & bellam habet ironiam. Postremò, verba illa, quæ infrà posita sunt, ibi:* Satísne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? *satis magno argumento sunt, hic legendum esse,* indicauit.

21 morti destinatam] *sic habent nonnulli libri veteres, alij,* mortis, *vt vulgati.*

22 cùm prudentia vtilitatem ciuium cernat] *verbum,* contineti, *quod foris huc irruerat, delendum curaui. nam primùm non reperitur in vno* codice

codice manuscripto, deinde sententia ipsa respuit. Hoc enim sentit Cicero, sapientem etiam in reipublica administratione, vtilitatem virtutis declaraturum: prudentia enim fretus, cernet vtilitatem ciuium: iustitia instructus, nihil in suam domum ex publica vtilitate deriuabit, &c. Sic igitur hic locus emendandus, verbi, contineri, *adiectione corruptus. quod vnde manarit, excogitare non possum: nisi forte ex eo, quòd cùm semidoctus aliquis, putans quippiam deesse, hoc verbum è regione huius loci adscripsisset, aut etiam in contextum inuexisset: hoc sequuti sunt posteà scriptores omnes. Sed nihil deest. hac enim sententia est, vt dixi. Quid viro tali, qualem paulò antè descripsimus, si ad rempublicam administrandam se contulerit, praestantius esse queat? qui prudentia fretus, cernat ciuium vtilitatem: iustitia, nihil alienum in suam vtilitatem conuertat, nihilq; in se transferat: temperantia, nullius pudicitiam violet. & item de ceteris. Quis non videt, hunc infinitiuum,* contineri, *hic esse superuacaneum, atque inane, neque esse Ciceronis?*

23 ea qui adeptus sit, cur eum, *&c.*] *particulam,* vt, *positam ante,* ea qui adeptus sit, *deleui; vt inanem, & sententia obstantem, natam scilicet ex vltima syllaba verbi proximè antecedentis,* contingant, *cùm scriptor librarius ita scripsisset,* contingant vt, *vnde factum posteà,* vt.

24 quàm ibim, aut aspidem] *legendum fortasse est,* quàm ibim, aut apim. *Erat autem apis, bos, Aegyptiorum Deus: quamquam nihil mutandum censeo: nam etiam aspidem colebant Aegyptij.*

25 quod quidem Carneadem] *videtur legendum,* hoc quidem Carneadem, *&c. paulò post,* nos autem illud cum pace agemus.

26 nostrates Philosophi facere non potuerunt?] *sic legendum est:* facere non poterunt? *inquam, & ita habent omnes ferè libri veteres, quos vidi: itaq; edi iusseram, non nego tamen, deleto verbo,*

facere,

facere, *lectionem eam, quam mauult Manutius ferri non posse. Hoc dico, alteram esse & antiquiorem, & meliorem.*

27 munera autem ista, quibus deliciaris] *vel sic legendum,* quibus delicatus es : *vel,* quibus deliciatus es. *sic enim Græcè scriptum est,* δῶρα δ', οἷς ἐντρυφᾶτε, *munera autem, quibus deliciamini, seu deliciati estis. & paulò antè legendum,* pulmentum fames, *non* pulpamentum. *Horatius Satyr.* 2. *lib.* 2. tu pulmentaria quære Sudando. *& epist.* 2. *ad Loll. lib.* 1. Cenes vt pariter pulmenta laboribus emta.

28 ne que necessitatem modò] *videtur legendum,* neque non necessitatem modò, *&c. seu,* neque modò non necessitatem, *&c.*

29 cùm exspectationi speratarum, perceptarum memoria, *&c.*] *nihil vitij videtur in hac scriptura inesse, sed antiqua suspicionem vitij mihi commonet: quæ talis est,* cùm expectatio speratarum, perceptarum memoria iung. *&c. ex hac enim suspicatus sum aliquando, scriptum esse à Cicerone,* cùm exspectatio speratarum, perceptarum memoriæ iungeretur, *&c. seu,* cum perceptarum memoria iungitur.

30 vt quidquid obiectum est] vt quidquid, *id est,* vt quidque, *quemadmodum alibi docuimus.*

31 tum suauitate præstantia?] *videtur legendum,* suauitate præstanti?

32 tabulis, ludis] *quidam legi volunt,* tabulis pictis, *deleta voce,* ludis, *à quibus dissentio.*

33 At enim non erit sine ignominia. Ignom.] *nihil, meo quidem iudicio, melius hic excogitari potest, quàm quod Manutio venit in mentem: qui, cùm in omnibus libris & vulgatis, & manuscriptis ita legatur,* At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem? *sic coniecit esse reponendum,* At enim non erit sine ignominia, Ignominia afficere poterit sapientem?

Ignominia

34 Ignominia afficere poterit sapientem?] *docti quidam legi volunt*, attingere poterit sapientem?

35 si liceat quod quibusdam Græcis quotidie] *si liceat mendicare, quod Græci dicunt, προσαιτεῖν.*

36 toto se animo dedidissent:] *libri quinque veteres, in his Huraltinus, & Danielis, habent*, dedissent: *quod magis probo.*

37 & quæ vellet attingere] *quidam legi volunt*, & quæ vellet adspicere. *ego nihil muto.*

DIONYSII LAMBINI ANNOTATIONES

IN LIBRVM I. DE Natura Deorum.

1 vt magno argumento esse debeat, causam, *&c.*] *Hunc locum docti aliquot viri putant partim mutilum, ac lacerum, partim corruptum. Ego suum cuique iudicium liberum, vt par est, relinquam. sed non dubitabo profiteri, mihi videri integrum esse, & explicari posse. Hoc idem enim dicit, opinor, Cicero, quod Aristoteles lib. 1. τῶν μετὰ τὰ φυσικά, cap. 2. Ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν. φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον, καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἕνεκα. id est. Itaque si propterea quòd fugerent inscientiam, philosophati sunt: perspicuum est, eos eò vt scirent, scientiam persequutos esse, non vtilitatis alicuius gratia. Illa Aristoteles. Hæc Cicero, Causa, id est, principium philosophiæ, est scientia, id est, homines ingenio excellentes, scientiæ causa philosophati sunt, hoc est, scientia, vt finis, cuius gratia quærere cœperunt naturam rerum, impulit eos, vt philosopharentur. Ita scientia & principium, & finis est philosophiæ. finis, quia eius causa philosophati sunt homines: principium, quia impulit, & commouit eos ad philosophandum.*

2 Quid est enim temeritate turpius?] *vel hoc*

modo

modo legendum, quomodo coniecit & Manutius: Quin enim temeritate fœdius? *vel,* Quid enim temeritate turpius? *quantumuis licet reclament codices, quos vidi, omnes, neque hæc scriptura ferri vllo modo potest, quidquid comminiscantur, & proferant studiosi antiquitatis homines, ipseq; adeo Turnebus. Nam (vt idem alibi fatetur) omni antiquitatis situ, carie, & putrore potentior est ratio, & veritas. Fuit porrò facilius deprauare,* turpius, *in* fortius, *quàm,* fœdius, *in* fortius. *Nam exempli gratia, ex* turpius, *factum est primum,* torpius, o, *pro* u, *deinde ex* turpius, tortius, t, *pro* p, *hinc* fortius. *Meam autem emendationem confirmat similimus locus in primo libro de Diuinat. ferè in principio, ibi,* Nam cùm omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorque turpis est, tum in eo loco maximè, *&c. Quod autem ἀλαζὼν quidam, quem nominare nec volo, nec possum,* fortis *nomen sic hoc loco accipi dicit, vt apud M. Tullium pro Quinctio, ibi,* Dolabella, vt homines nobiles solent, *&c.* iniuriam facere fortissimè perseuerat, *&c. na ille valdè fallitur. nam apud M. Tullium,* fortissimè perseuerat, *positum est pro constantissimè, & acerrimè perseuerat. Noluit enim M. Tullius vti vocabulo duriore, aut grauiore, propter personæ dignitatem. Iam,* fortem, *sæpe vsurpari pro eo, qui in sententia manet, & à suscepta causa non desistit, sed eam ad extremum tuetur, ac defendit, constat. sic Horatius epist. 15. lib. 1. dixit, Res paternas, & maternas fortiter absumtas, versus adscribam,* Menius vt rebus maternis, atque paternis Fortiter absumtis, vrbanus cœpit haberi, Scurra vagus, *&c. vbi docuimus in commentariis,* fortiter, *ab Horatio esse positum translatè pro strenuè, impigrè, animosè, &c.*

3 tanta sunt in varietate, ac dissensione constituti, vt *&c.*] *Cui erudito, & in Ciceronianis scriptis diligenter versato non videtur hoc loquendi genus insolens?*

insolens? tanta sunt in varietate, ac dissensione constituti. *nónne hoc participium*, constituti, *manus alienas olet? nónne credibilius est, ita à Cicerone scriptum esse?* tanta sunt in varietate, ac dissensione, vt *&c. Omnino sic mihi persuasi, quare, me auctore, deleatur vox*, constituti, *vt aduentitia.*

4 Quód veró maximè rem, causámque continet] *vulgatam lectionem, quia ferri non potest, reieci, Manutijq; coniecturam, præsertim a codicibus antiquis adiutam, & confirmatam, aliqua ex parte approbaui: nempe quatenùs tulit veterum librorum autoritas: in quibus primùm post* continet, *partim non reperitur verbum substantiuum*, est, *partim reperitur: deinde ante*, omni curatione, *&c. ab omnibus abest particula*, an, *quæ corrumpit sententiam. nam*, nihil agere, nihil moliri, omni curatione, & administratione rerum vacare, *re vnum sunt: at particula*, an, *disiungit diuersa. postremò à nonnullis ita legitur:* in primísque magna est dissensio: *& multa alia vel comparent, vel non in libris illis, quæ fidem faciant, sic esse legendum.* Quod veró maximè rem, causámque continet, est, vtrùm nihil agant, nihil moliantur, omni curatione, & administratione rerum vacent, an contrà ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur: in primísque de eo magna dissensio est, *seu, vt mauult Manutius*, magna de eo quæstio est: quæ nisi dijudicatur, *&c. Omnino*, dissensio, *mihi magis probatur, quàm*, quæstio, *propter verbum*, dijudicatur. *Dicunt enim Latini, dijudicare litem, controuersiam, dissensionem, & similia, non, quæstionem.*

5 qui minimè insectantur, repellendi] *legendum est fortasse*, refellendi. *Verumtamen nihil mutandum censeo sine librorum veterum auctoritate. nam*, repellendi, *aptè respondet illi*, insectantur.

6 te concinere vid.] *sic nunc edidi, libros veteres, qui omnes ad vnum sic habent, duces sequutus. Sic autem sæpe & alibi loquitur. exempli causa, lib. 4. de finibus*, quid attinuit cum iis, quibuscum re concinebat, verbis discrepare?

7 vnde verò ortæ illæ quinque.] *hic locus quibusdam non videtur à mendo esse vacuus. Nam Plato in Timæo ex materia indiuidua, & diuidua, & ex tertio materiæ genere, quod esset eiusdem naturæ, & quod alterius, & ex proportionibus duplis, sesquialteris, triplis, octuplis, &c. animum vult esse procreatum. Iam nihil attinet Democriti, aut Epicuri hac de re sententiam hic inculcare. Perspicuè enim Velleius Platonem hic oppugnat. Quòd si cum Epicuro luctaretur, quod non facit: &, si qualitates illas significaret, ex quibus sensus, & animus gignitur: quatuor duntaxat numerantur à Lucretio, neque plures ab Epicuro ponuntur. Sic autem Lucretius lib.3.* Tenuis enim quædam moribundos deserit aura, Mista vapore: vapor porrò trahit aëra secum: Nec calor est quisquam, qui non sit mistus & aër. Rara quod eius enim, *&c. sequitur*, Iam triplex animi est igitur natura reperta. Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum. Nil horum quoniam recipit mens posse creare Sensiferos motus, quædam quæ mente volutent. Quarta quoque hic igitur quædam natura necesse est Attribuatur, ea est omnino nominis expers. Qua neque mobilius quidquam, neque tenuius exstat, *&c. Præterea, cùm qualitates illas significet, ex quibus efficitur animus, non aliud quidquam, vt apparet ex his verbis, aptè cadentes ad animum efficiendum, pariendosq; sensus: videtur vel delendum hoc totum*, ex quibus reliquæ formantur, *vel quid hic M. Tullius sentiat, ampliùs considerandum.*

8 Omnem totius operis designationem] *sic legendum, & ita habent libri veteres, non*, omnem

totius orbis designationem.

9 nullo modo viderunt animi, &c.] *mendose hic opera inculcarunt olim negationis particulam,* non, *ante verbum,* viderunt, *errantes ex coniectura mea ad oram libri adscripta, quæ talis fuit:* nullo modo viderunt animi naturam, non intelligentes, in quam figuram, &c. *Nam participium,* intelligentes, *sine negationis particula,* non, *ferri non potest. Malim tamen sic legi,* nullo modo animi naturam intelligentes, non viderunt, in quam figuram cadere posset. *vel sic,* nullo modo viderunt animi naturam, non intelligentes, in quam figuram cadere posset. *vel sic,* non viderunt animi naturam nullo modo in eam figuram cadere posse, *ut deleatur verbum,* intelligentes, *quod est tamen in omnibus libris.*

10 cur mentem aquæ, cur aquam menti, &c.] *hunc locum partim coniectura ductus, partim antiquæ scripturæ vestigia sequutus, emendaui. Nam libri vulgati sic habent,* cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? *quam scripturam quis non videt esse mutilam?*

11 & eos, quos maiorum institutis accepimus.] *leue est, quod dicturus sum: sed tamen, quidquid est, lectorem non celabo. tres libri veteres, uno consensu, habent hoc loco,* & eos, quos malorum institutis accepimus. *quod eò adscripsi, ut meminerit lector, scriptores illos librarios indoctos, sæpe scripsisse,* i, *pro* l, *& contrà;* i, *pro* i.

12 à magistro Platone non dissentiens] *sequutus sum Manutij coniecturam, meo iudicio, rectam, & certam.*

13 Quæso, quid absurdius, quàm] *sic videtur legendum, non, vt est in libris vulgatis,* Quo quid absurdius, &c.

14 sed etiam sic tractat, vt manu ducat, docet, &c.] *sic restituit hunc locum Adrianus Turnebus, vir omni doctrinæ genere præstantissimus: quamquam*

hac editio nonnihil ab eius coniectura discrepat. ille enim verbum, docet, *omittit: nos ex,* doceat, *fecimus,* docet. *quod item Ioanni Passeratio venit in mentem. Sic autem legendum esse, vt & olim, & nunc edidimus, ratio ipsa clamat. hac enim sententia est, Epicurus, qui res ita tractat, quasi manu ducat, docet, &c. Cùm autem sic iam olim ediderim, tamen nebulo ille ausus est omentiri me retinuisse,* doceat, *& addidisse,* docet: *hoc est, sic edidisse,* vt manu doceat, docet, *&c. cùm ita ediderim,* vt manu ducat, docet, *&c. quomodo & nunc sine vlla dissimilitudine edidi.*

15 & ad nos affluat] *sic emendaui ex simili loco, qui est infrà, paucis pòst paginis, ibi,* cumque ex ipso imagines semper ad nos affluant. *Sic autem omnino legendum est, neque cuiquam dubitandi locus relictus est. nam Epicurus dicebat, nos & videre, & cogitare per imagines, & accursu imaginum ad nos, hoc est, ad oculos, & ad mentem.*

16 quid dicit, quod non modò] *vel legendum,* quid dixit: *vel paulò pòst,* dignum sit.

17 hinc, quodcumq; in solum venit, *&c.*] *quidam legendum putant,* quicquid in solem venit, *&c.*

18 quæ primùm nullæ sunt. nihil enim est minimum, *&c.*] *hic locus non erat integer, prætermissa enim fuerant nonnulla à scriptore librario, quæ sic restitui,* Quæ primùm nullæ sunt. nihil enim minimum deinde non est inane. nihil enim est, quod vacet corpore, *&c. ita hoc totum,* nihil est enim minimum, *deinde,* non est inane, *desiderabatur, quo detracto, sententia huius loci est inexplicabilis, atque obscura.*

19 Quid enim mereas, vt Epic. *&c.*] *id est, quam mercedem, aut quod pretium tibi persolui velis, vt Epicurus esse desinas? qua merces, aut quod præmium te adducere posit, vt ab Epicurea secta descisca? Sic sæpe alibi loquitur M. Tullius. Sed de hoc genere loquendi nos plura in commentariis Plautinis.*

id natum

20 id natum aliquando sic necesse est.] *sic omnino legendum est. nam nisi hæ duæ voces* necesse est, *addantur, mutila & lacera oratio est, quod quibus aliter videtur, non solum hospites in lingua Latina sint, verùm etiam iudicio careant, necesse est. hoc dico, si tueamur hanc scripturam vsu receptam,* & *quæ in omnibus codicibus reperitur*, id aliquando natum sit. *Nam si eam immutare vellemus, & ita legere,* id aliquando natum est, *fateor his duabus vocibus adiectis opus non fore.*

21 Quod & non prædicanti, tamen facilè equidem, *&c.*] *sic est legendum, & ita olim edidi, sequutus non tam Manutij auctoritatem, quam tamen plurimi facio, præsertim testimonio scripturæ veteris adiutam, quàm treis libros manuscriptos, quibus olim vsus sum, quósque, tanquam mihi diffidens, denuò hodie consului. Accedit ratio, quæ mihi libris omnibus pluris est.*

22 natantibus inuehens beluis] *putaui aliquando aliquid hoc loco subesse mendi in participio* inuehens, *& legendum vel* natantibus inuectus beluis, *&c. vel,* natantibus insidens beluis *&c. Sed librorum omnium veterum consensus extorsit mihi, vt nihil mutandum existimem. Sic Cornelius Nepos in Timotheo,* Idem classi præfectus circumuehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eorum fugauit.

23 Huic! pulchrior deo?] *assensus Manutio, qui ex* huic, *coniecit legendum,* hui! *non celabo lectorem in nostris libris manuscr. scriptum esse, ordine conuerso,* deo pulchrior?

24 omnia sigilla veneranteis] *sic restituit Manutius, cùm antea legeretur,* omnia sigilla numeranteis, *ineptè.*

25 quod ille inscientia planè loquendi] *sic legendum, vel libris omnibus inuitis. nam* inscitia, *idem valet, quod stultitia, vt testatur Festus. Hic autem Cicero significat Epicurum ignoratione, seu*

inscientia planè loquendi, ambiguè locutum esse.

26 argumento sententiam conclusisti.] *in libris manu scriptis hoc dissimilitudinis à vulgatis reperi, quod habent partim* arguméta, *partim* argument. *cum litura, aut lacuna post literam* t. *hinc conieci legendum* argumento. *Manutius legit*, argumentis. *suprà autem non longè eiusdem coniecturam secutus sum, vbi pro* quæ funditus, *&c. ille reponit*, quem funditus, *&c.*

27 Cor, pulmones, iecur, cetera, quæ, *&c.*] *sic antea vulgò legebatur*, Cor, pulmones, iecur, ceteraque, detracta vtilitate, quid habent venustatis? *qua in lectione nihil erat vitij, præter vitiosam interpunctionem, & copulationem* que, *pro qua debebat scribi relatiuum* quæ.

28 scito quidem illa, *&c.*] *sequutus sum P. Victorij sententiam: qua nihil discrepat ab antiqua scriptura. sic enim habent nostri libri veteres. docet autem ille lib. Variarum lectionum 24. capit. 18. esse hic* ὑποσιώπησιν *bonis scriptoribus vsitatam. Quòd si nulla hic esset reticentia, sed integra, & libera locutio: hic esset quasi orationis error, & cursus.* scito illa quidem sermone Attico: sed tamen meretricula quod indignum est. *sequitur acclamatio, seu epiphonema*, tantum Epicuri hortus habuit licentiæ.

29 totis voluminibus conciderit] *quidam legi malunt* consciderit, *à verbo conscindo.*

30 Chesippum voc.] *à verbo* χέζειν, *quod est (sit honos auribus) cacare.*

31 galeatæ Mineruæ] *etiam in nummis argenteis, & aureis, galeatam Mineruam exprimebant veteres. quaeis nummos duos vidi apud Erricum Memmium, V. C. Cl. Teueninum, hominem antiquitatis R. peritiss. quos quia commemoraui, & descripsi in commentarijs in Cornel. Nepotem, in Alcibiade, ego hic de ijs plura non scribam.*

32 Ibes maximam p.] *libri veteres habent*, velut ibes maximam p. *qua scriptura cur reijcienda sit,* non

non video.

33 superior aëri, ignibus altissima ora redd.] *sic omnino legendum est, & ita olim edideram. ita denique multis antè annis in meo codice emendaram. quod idem & Manutio venit in mentem. Nam vulgata lectio* superior aër, *ferri non potest. nihilo magis illa, quam tamen Manutius non improbat* superior aërem, *vt subintelligatur, inquit ille, seu potius vt repetatur* ἀπὸ κοινοῦ locum teneat. *non potest enim illud* locum teneat, *subintelligi, quia interpositum est*, hanc inundet aqua.

34 de M. Octauio deferentem sitellam] *quidam hic* cistellam, *legi volunt, vt lib. 1. ad Herennium: aut illic quoque legendum* sitellam, *quod malo,*

35 non modò hominibus non consulant] *sic emendauit hunc locum Manutius, qui antea ita legebatur*, homines non colant.

36 nutare videtur.] *olim hic opera* natare, *impressерant, cùm* nutare, *vt est in libris vulgatis omnibus, excudi iussissem: tantummodò quorumdam coniecturam adscripsissem* natare. Natare *autem* videtur, *si cui fortè placeat, id est, non satis sibi constare, neque certus & firmus esse videtur, translatione ducta à natantibus, qui cùm in elemento molli & cedente moueantur, stabiles esse non possunt. sic Horat. sat. 7. lib. 2.* pars multa natat, modò recta capessens, Interdum vitiis obnoxia. *vbi errant, qui* natat, *interpretantur* ἐπιπολάζει, *i. frequens est, apparet, quo fit vt probabilis sit illorum coniectura. Omnino* nutare *malim, quàm* natare.

37 cùm in imbecillitate gratis.] *sic restitui, parua mutatione facta. Nam ex* imbecillitatem, *quod erat corruptum, feci* in imbecillitate, *quod perspicuè verum & rectum est. quod si cui dubium est, argumento erit huius libri versiculus vltimus, qui ita habet*, quoniam, vt dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & caritas.

EIVSDEM IN LIB. II.

adſpice hoc Sublime candens] *ſi ſcripti fue-*
1 *runt hoc loco verſus iambei ab Ennio. ſic debuerunt hac edi,* adſpice hoc Sublime candens, quem inuocant omneis,*&c. vt* adſpice hoc, *pertinet ad verſum ſuperiorem,ſitq; eius pars poſtrema.* Sublimè candens:*&c.verſus erit integer ſenarius.Sed credibilius eſt ſcriptos fuiſſe trochaicos. Quare nihil mutandum cenſeo.*

quemuis aut non hebetem,aut impium] *ſic*
2 *habent omnes libri, quos quidem viderim, quorum verborum hac mihi ſententia eſſe videtur. Nemo eſt, modò non ſit hebes, qui cùm deorum præſentiam in tot rebus cognouerit,non cogatur fateri deos eſſe, aut ſi neget,cùm ſit non hebes,non ſit impius.hac videtur eſſe horum verborum ſententia. Sed quidam malunt ſic legi:* quemuis aut non hebetem, aut non impium,*&c. eadem ſententia. ego nihil muto,cùm ſic, vt edidi,habeant libri veteres.*

C. Flaminium Cœlius,*&c.*] *ſic legendum, non*
3 C.Flamininum:*quamuis ita olim editum ſit in prima editione:id enim factum eſſe me imprudente, atque adeò inuito, declarat quod hoc operarum peccatum relatum eſt inter errata. Quis enim neſcit Flamininos eſſe Patritios, & Quinctia gentis: hunc C. Flaminium autem, cuius cognomen non reperio, eſſe plebeium, & Flaminia gentis? ſed hac de re alias plura.*

4 nulla peremnia ſeruantur,] *Auſpicia peremnia,vt ex Feſto intelligere licet,erant,cùm magiſtratus in campum euntes Petroniam amnem auſpicatò tranſibant. Feſtus in Peremne.* Perêmne dicitur auſpicari: qui amnem,aut aquam, quæ ex ſacro oritur,auſpicatò tranſit. *Idem in Petronia* Petronia amnis eſt in Tiberim profluens:quam magiſtratus auſpicatò tranſeunt, cùm in campo quid agere volunt.quod genus auſpicij peremne

remne vocatur. *amnem autem antiqui fœmininè enuntiabant.*

5 nulla ex acuminibus] *Arnobius lib. 2. aduersus genteis,* Numquid seruatis de cœlo, aut otiosas facitis obnuntiationibus actiones? cùm pacatis bella, signum monstratis ex arce? aut fetialia iura tractatis? per clarigationem repetitis res captas? aut Martium discrimen obeuntes, spem prœlij præsumitis, & ex acuminibus auspicatis? *M. Tullius lib. 2. de Diuina.* Itaque nec amneis transeunt auspicatò, nec tripudio auspicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est.

6 nulli viri vocantur] *de hoc loco consule Aduersaria Adr. Turnebi.*

7 verbis conceptis] *sic legendum, non, vt est in libris vulgatis,* verbis certis.

8 Ne ægri quidem omnes conualescunt. idcirco ars nulla medicina est?] *sic legendum nam vulgata, à qua non discrepat antiqua, ferri non potest.* Ne ægri quidem quia non omnes conualescunt, idcirco ars nulla medicina est. *credibile est ab aliquo semidocto adiectas esse has duas voculas,* quia non *propter vocem* idcirco, *quæ sequitur. Liceret tamen, si pluribus coniecturis locus esset, ita legere.* Ergo quia non omnes ægri conualescunt, idcirco ars nulla medicina est?

9 Itaque inter omneis omnium gent. *&c.*] *locus suspectus sua sponte, augent suspicionem libri veteres: qui sic habent,* Itaque inter omneis omnium gentium summa constat. *qua scriptura nihilò est planior, aut certior, quàm vulgata. Putabam has voces,* sententia, *&* summa *esse alienas: pro* summa, *reponendum,* homines, *vt ita legatur,* Itaque inter omneis omnium gentium homines constat, *videlicet esse Deos.*

10 hebetiora vt sint homin.] *putabat quidam non indoctus hic delendam particulam* vt, *quòd satia*

esset, semel esse positam suprà, vbi, vt ob eam causam, *&c. sed fallebatur, vt ei demonstraui. nam & vtrobique necessaria sunt; & ad duo diuersa referuntur: prior, ad illa* quam crassiss. circumfundat aër, *&c. hac posterior ad verbum* cõtingere. *Adde quòd verbum* euenerit, *quod est infrà, cohærere debet cum illa priore particula* vt.

31 Ipse verò aër, qui natura est maximè frigidus] *sic legendum est, non solùm quòd sic omnes libri & manuscripti & typis impressi, verùm etiam quia vt ita legatur, ratio postulat. Nam hic Zenonis Citiei, & Stoicorum rationes, ac sententiæ explicantur. Hæc autem erat Zenonis sententia, vt testatur Diogenes Laërtius in Zenone Citieo*, εἶναι δὲ τὸ μὲν πῦρ τὸ θερμὸν. τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ ὑγρὸν, τὸν δὲ ἀέρα τὸ ψυχρόν. τὴν δὲ γῆν, τὸ ξηρόν. *id est, Esse autem ignem quidem, calorem: aquam verò humorem: aëra verò, frigus: terram autem, siccitatem. Quod autem olim aliter editum est, nempe hoc modo:* Ipse verò aër, qui natura est maximè humidus, *&c. ideò euenit, quod suspensus, ac districtus multis cogitationibus, non satis attendi hic explicari Stoicorum rationes, non Peripateticorum: qui aërem dicunt esse humidissimum, & calidissimum: aquam humidam, & frigidissimam, &c. Atque hoc iam olim lectorem admonui in commentarijs in Cornelium Nepotem, pagina 447. quo loco narrat de Regibus & nominatim de Ptolemæo.*

32 qui tum remitterentur, tum continerentur] *sic legendum, quamuis olim existimarim legendum*, tum remitterentur, tum contenderentur: *quia* remittere, & contendere, *inter se opponuntur: vt funis remissus, funis contentus: animi remissio, animi contentio. Nam hic alia ratione, remittere, & continere appetitus etiam inter se opponuntur. remittuntur enim appetitus appetentes res honestas, appetitionibus nostris indulgemus: continentur, cùm appetentes res inhonestas, & non concessas, eos comprimimus*

& coërce

& coërcemus. vt si diceremus equum remittere, & contrà, equum continere. quamquam vsitatiùs dicunt Latini, equo habenam remittere, quàm equum remittere: contrà, equum continere, vsitatè dicitur: non item, opinor, equo habenam continere. Itaque vt esset verior oppositio, sic legendum fortasiis esset, qui tum emitterentur, *seu,* admitterentur, tum continerentur, *quod considerent Latinè docti. nam barbaros, qui nihil vident in lingua Latina, non moror.*

13 est enim plena rationis] *videtur legendum,* est enim expers rationis, *non, vt est in libris omnibus,* est enim plena rationis. *Hoc enim significat M. Tullius ex ordine siderum, & constantia aquabili, & perpetua, facilè intelligi posse, sidera Deos esse. Nam siquis dicat eum ordinem, eámque constantiam natura constare: natura est* ἄλογος, *id est rationis expers:* & *opponuntur inter se natura, & ratio, vt cùm dicimus, alia fieri ratione, alia natura, alia fortuna, alia, &c. siquis altera ex parte, fortuna fieri contendat, fortuna est inconstans, & varia. Cùm igitur sidera tam ordinatè, & constanter ab æternitate moueantur, idque neque natura, aut fortuna fieri possit: dij sint necesse est. Manet scrupulus. nam Aristoteles vbique naturam dicit esse ordinatam, & definitam, hoc est,* τεταγμένην, *&* ὡρισμένην, *vt fortunam* ἄτακτον *&* ἀόριστον. *Respondebimus ita Aristoteli videri: secus Zenoni: cuius hîc rationes explicantur. quamquam ex ijs, quæ infrà dicuntur, intelligere licet, ex Stoicorum sententia, naturam esse vim quandam ordinatam, & ratione progredientem, & inferiùs, planè & disertè dicit Cotta naturam non esse rationis expertem.*

14 Sanè restat, vt, qualis, *&c.*] *deleto aduerbio* Sanè *lego,* Restat, vt qualis eorum, *&c. Nam primum* sanè, *hoc loco inane, atque ineptum est. deinde quis non videt hoc* sanè, *esse natum è negligentia & oscitatione scriptoris librarij, qui propter illud* sanæ mentis, *quod est suprà proximè, huc iterum* sanè, *inculca*

inculcarit? Omnino vndecumque natum sit, delendum, vt alienum & superuacaneum. In vno quidem codice manu. linea transuersa confossum est. Eodem planè scriptoris errore, in ep. VIII. *libro decimotertio ad Att. in codice Turnesiano manuscripto, alioqui emendatiss. scriptum est hoc modo, initio epistolæ:* Planè facturum nihil erat, quod scriberem, *&c. vbi vox* facturum, *inanis & superuacanea est, nata ex fine superioris epistolæ; qui talis est,* continuò te certiorem esse facturum.

15 certa notione animi, *&c.*] *nonnulli ex nostris lib. manu. habent* certa ratione animi, *&c. quam scripturam quamuis in locum vulgatæ substituere non ausim, tamen nihilo magis ausim damnare. Nam sæpe* ratio animi, *vsurpatur à bonis scriptoribus vt à Lucretio locis pluribus: exempli gratia, libro primo,* Nec, ratione animi quam quisquam possit apisci. *Omnino, vt dixi, nihil hic muto, quamuis antiqua scriptura sit probabilis. verumtamen iudicet lector eruditus.*

16 an ne hoc quidem phys.] *nostri libri veteres non habent* an, *& ita in eis scriptum est;* ne hoc quidem physici intellig. pot. *in qua scriptura, hoc præterea animaduertendum est, particulam* quidem, *locatam esse ante nomen* physici, *quomodo edidimus. nam vulgò sic legitur,* anne hoc physici quidem intell. *mendosè.*

17 si bis bina quot essent, *&c.*] *sic iampridem emendauit Manutius, cùm legeretur partim* si bis bina quid essent, *&c. partim* si bis bina quod essent, *&c.*

18 circuitus enim solis orbium V. & L. & ccc.] *Sic legendum esse & ratio, & libri omnes manu. in quibus vocis* defectibus, *quæ reperitur in vul. post* V, *nullum exstat vestigium, peruincunt. Sententia autem hæc est, Quinque & sexaginta, & trecenti circuitus solis circulorum, sex circiter horis additis, conficiunt annuum spatium. Cùm ex auctoritate librorum*

brorum manu. ita hunc locum hac ſecunda editione emendaſſem: admonitus ſum à Cl. Puteano iuriſconſ. ſic pridem eſſe à Iac. Cujatio emendatum, libro de diuerſis temp. præſcriptionibus, ſiue coniectura ductor, ſiue auctoritate librorum veterum freto.

19 cùm ſubſequitur autem, heſperus, &c.] *videtur ſic legendum*, cùm ſubſequitur autem, Græcè heſperos, Latinè veſper.

20 monogrammos deos, &c.] *Sic eos deſcribit Lucretius lib.* V. Tenuis enim natura Deûm, longéque remota Senſibus ab noſtris, animi vix mente videtur. *Eadem ratione* λογοθεωρητους *appellat, id eſt, qui ratione tantùm cernuntur. Sed hac de re plura in commentarijs Lucretianis.* Monogrammum *autem appellant pictores id, quod ſolis lineis informatum, ac deſcriptum eſt, nullis dum coloribus adhibitis. hinc homines* monogrammi *per tranſlationem, vt docet Nonius, homines macie prætenues, & quaſi decolores.*

21 Adſpice hoc ſublime candens] *ſcribe, vt ſuprà admonuimus eſſe ſcribendum,* adſpice hoc Sublime candens quem inuocant omnes Iouem. *ſi Ennius ſcripſit hic verſus iambeos. Sed ſi trochaicos, quod mihi veriſimilius eſt, nihil muto.*

22 Datum eſt igitur Neptuno, alteri, &c.] *ſic legendum* alteri, *inquam, non, vt vulgo,* alterum. *quod ferri non poteſt.*

23 Diana anniuaga dicitur] *ſic reſtituit Adr. Iunius ex Probo. Idem legit paulò antè* apud nos, *vbi vulgò* apud noſtros, *paulò poſt vbi vulgò legitur,* ſed quòd in ſeptem numeratur tanquam vagantib. *vult legi*, in ſeptem vagantur tanquam venantibus. *ego nihil muto.*

24 terræ regantur.] *ſic neceſſariò legendum, etiamſi codices manuſcripti reclamarent. nunc cùm omnes ad vnum hanc lectionem comprobent, non eſt dubium quin lectio vulgata* terræque regantur, *ſit eijcienda, quia ſententia deſinat in clauſulam verſus*

sus heroici, quod in oratione soluta esse vitiosum, docet ipse Cicero in perfecto Orat.

25 quo facilius id, quod docere volumus] *quidam libri veteres habent* volimus : *vnde suspicari quis posit scriptum esse à Cicerone* velimus: *quamquam* volimus, *non est reijciendum, cùm veteres dixisse* volim, *pro* velim, *constet. hac re tantùm me suboffendit, quòd scenam olet.*

26 nulla cohærendi natura, *&c.*] *quid sibi velit hoc,* nulla cohærendi natura, *fateor ingenuè me non videre. Quid enim? nónne lapidis, aut glebæ, aut ligni partes; quæ constituunt totum lapidem, totam glebam, totùm lignum, inter se cohærent.? an hoc dicit, fragmenta lapidis iam non cohærere cum toto lapide? neque fragmenta glebæ cum tota gleba? & ita ordine carere, & arte? quorsùm hac? videtur enim constituere velle discrimen inter res inanimas, & res animatas, vt in his sit aliquis ordo, & artis quædam similitudo. i. rationis, in illis nullus ordo, nulla ratio. quare videtur pro* coherendi*, legendum vel* crescendi, *vel* coalescendi, *vel aliquid aliud tale. Contrà nihil videtur mutandum. nam perspicuè discrimen constituit inter totam terram, & particulam terræ: quòd terra tota, ordinem quendam, & artem præ se ferat: non item terra fragmenta.*

27 Fremebunda ex alto, *&c.*] *Priscianus libro de metris comicis, alio, quàm hic leguntur, ordine legit. Sic enim ille,* aut fortè Triton fuscina euertens specus, Subter radices penitus vndanti in freto Molem ex prof. saxa ad cælum vomit. Fremebunda ex alto, ingenti son. *&c.*

28 euertens specus,] *Quidam legi volunt,* euerrens specus, *ego in omnibus libris manuscr. reperi scriptum,* euertens.

29 hac animabili, spirabilique] *Idem, quem suprà commemoraui, Iunius, ex Probo legit* anumali : *contra Seruius apud Virgil. ad illum locum lib. 3. Æn.* per hoc cæli spirabile lumen: *legit,* spirabile, *sic enim*

enim ille, spirabile, id est, vitale, quo spiramus: & est sermo Ciceronis: quamquam ibi dixit spirabile in libris de nat. deorum.

30 Quis enim hunc hominem dixerit, *&c.*] *profert hunc locum Nonius in voce* aptus. *vbi animaduersione dignum est, legi pro* tam ratos astrorū ordines, *quo modo habent omnes libri & manuscripti, & impressi* tam statos astrorum ordines,

31 nec stirpium asperitate vastari] *Nonius legit* vastescere: *& ita censeo reponendum.*

32 Ipsum autem mare, *&c.*] *putaueram olim* præcludit *seu* claudit, *legendum* clauditur. *sed cum libri veteres habeant* litoribus eludit, *quid est opus coniectura? Nam sic ferè loquitur in Topicis, ibi,* Aquillius quærentibus iis, ad quos id pertineret, quid esset litus: ita definire, quà fluctus alluderet, *aliàs* eluderet. *Omnino,* litoribus cludit, *aut* claudit *, ferri non potest.* litoribus clauditur, *probarem, nisi tam longè abesset ab antiqua scriptura.*

33 & rursum trahunt indidem] *sic legendum.* indidem *autem, id est, ex eodem loco, seu ex iisdem locis.*

34 vomitione, & deiectione purgare, ex eo, quòd vomitione canes, aluo se ibes, *&c.*] *sic restitui, scriptura veteris vestigia secutus. nam vulgata lectio,* vomitione canis purgare, aluos ibes AEgyptiæ curant, *mendosa est. sed in re perspicua quid opus est exemplis præsertim in promptu positis? ita, quæ desunt, supplenda sunt. Nam perspicuè dicit Cicero medicos reperisse, non vomitione canes purgare, neque aluo ibes AEgyptias se curare. nam etiam qui non erant medici hac viderunt: sed rationem purgandi per vomitionem, & alui deiectionem, ex eo, quòd canes & ibes his duobus diuersis modis se curant.*

35 Nam multæ & pecudes, *&c.*] *sic Lucretius lib. V.* At leuisomna canum fido cum pectore corda:

Et genus omne, quod est veterino semine partum, Lanigeræque simul pecudes, & bucera sæcla, Omnia sunt hominum tutelæ tradita.

36 in reliquum corpus didantur] *sic legendum:* didantur, *id est, diffundantur, distribuantur. Lucre. lib.* Inde quod exprimimus, per caulas omne palati Diditur, *&c.*

37 sonum recipere, *&c.*] *alij libri habent* percipere. *docti quidam legi volunt* excipere: *ego* accipere. *vt infrà eodem libro, non longè admodum.*

38 qui natura in sublime fertur] *quidam libri non habent in fortasse rectè.*

39 siqua minima bestiola conaretur irrumpere] *quidam legendum putant* irripere, *idque annotatum est ad oram codicis Memmiani, non tamen, vt ex antiquo aliquo exemplari profectum: sed quasi à coniectura natum.*

40 &, vt ita dicam, decentiam, *&c.*] *profert hunc locum Nonius in voce* decorem. *Quamuis autem apud eum legatur, vt in libris M. Tullij*, tum venustatem. *ego tamen puto delendam particulam* tum, *vt natam ex postrema syllaba vocis antecedentis* figurarum: *cùm scriptor syllabam* tum, *bis scripsisset: ex eáque alius* tum, *fecisset.*

41 deinde in ore sita lingua est, *&c.*] *Profert & hunc locum Nonius in verbo* fingit.

42 nares cordib. iis, *&c.*] *cur non dixit*, nares cornuum eorum, *&c. nam debebant etiam ἀσυνδέτως. deinceps consequi similes casus:* linguam plectri similem: chordarum, denteis: nareis cornuum eorum, *&c. Notandus igitur locus: cuius similem me apud Lucr. reperire, & notare memini, lib. 4. sub extr.*

43 quid ad neruos, *&c.*] *Sic habent omnes libri & manuscr. & impressi. quare nihil mutandum. cùm præsertim Priscianus testetur, hic cornus, nus, in genere mascu. & hoc cornum, ni, in neutro, & hoc cornu, nu, indeclinabiliter, vsurpatum esse à veteribus.*

Arborum

44 Arborum autem confectione] *quidam legi volunt* confectione.

45 eorum enim cursus dimetati, *&c.*] *sic legendum, & ita habēt veteres codices, non* dimetiti. *nam à verbo dimetior, fit dimensus : dimetatus autem, à dimetando.*

46 Neque enim homines murium, aut formic.] *Secutus sum libros & vulgatos, & manuscript. qui sic habent. lectorem tamen celatum nolui, Carisium lib. 1. testari à M. Tullio hic scriptum esse* murum, *pro* murium.

47 cui quidem ne putisceret, *&c.*] *legendum, libris omnibus inuitis, vt est apud Nonium, in voce* putidum, ne putisceret, *& ita etiam olim edi iusseram. Nam vulgò legitur,* ne putresceret. *huic loco similis est ille sup. lib. 5. de finibus,* animam illi pecudi datam pro sale ne putisceret. *sic enim illic quoque legendum est, non* putresceret, *vt habent libri vulgati.*

EIVSDEM IN LIB. III.

1 neque enim mihi par ratio] *quidam legendum putant,* in quib. ego me esse profiteor, par certatio est : *quod ego valde probarem, siqua essent huius scripturæ in libris veteribus vestigia: quamquam non est incredibile vel à scriptore librario, vel ab alio aliquo deprauatam esse scripturam rectam ac germanam, factúmque ex* par certatio, par ratio.

2 mihi quidem ex animo exuti non potest.] *sic habent omnes ferè libri & vulgati, & manuscripti, quæ lectio si nobis probabitur, tralatio erit ab ijs notis, quæ ferro inuruntur. quædam exempla tamen vulgata habent* exiri, *vnde nuper quidam fecerunt* exire. *alij legi volunt* excuti : *ego, siquid mutandum sit, malim legi* exseri, *à verbo,* exsero. *cuius contrarium est,* insero. *vt autem Latini dicunt, inserere opiniones, ita & exserere.*

3 Adſpice hoc ſublime candens] *ſcribe* adſpice, *litera* a, *minore* : Sublime, S, *maiore, propter eam cauſam, quam ſuprà dixi. Sed malo eſſe trochaicos, quare nihil mutabis.*

4 Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum] *ſic Lucr. Epicurum patrem appellat, lib. 3. princ.* Tu pater, & rerum inuentor : tu patria nobis Suppeditas præcepta, *&c.*

5 ne tertianas quoque febreis , *&c.*] *ſic legendum vel libris omnibus reclamantibus. hac enim ſententia eſt, Vide, ne tertianas quoque febreis dicendum ſit eſſe diuinas, ſi, quacumque certis temporibus ordinem ſuum conſeruant , diuina ducimus. ſciolus aliquis ſcilicet ex* quoque , *fecit* quidem , *Ciceronis ſenſum non aſſecutus.*

6 intelligere ſe habere ſenſum , & rationem: hæc eadem Orionem, & Canic. *&c.*] *Praclarè hic locus à Manutio reſtitutus eſt, atque hanc emendationem noſtri quoque codices comprobant.*

7 cuius matertera Aſteria eſt , mater Latona] *ſic reſtitui , genealogia hiſtoriam ſecutus. Latona enim & Aſteria , ſorores fuiſſe traduntur : Hecate autem Latona filia.*

8 Leonatarũ eſt delubrum Athenis , quo Leocorion. *&c.*] *hunc locum ſtellula , ſeu* ἀστερίσκῳ *olim notari iuſſi : neque id temerè. quid enim ſibi vult hoc Leonaticum, quod eſt in libris omnibus. Nam* Leocorion, *quid ſit, ſciunt omnes mediocriter eruditi ; nempe delubrum, ſeu templum Lei filiabus, qua ſua morte peſtem ciuitatis Athenienſis ſedarunt, dedicatum.* Leonaticũ *autem ferè omnes corruptum eſſe putant, ex quibus alij cenſebant legendum* Leontricum, *aut* Leontium *potius, à Leo, puellarum illarum patre : quemadmodum à Timoleonte Timoleontium dictum eſt. ſed errant atque hoc vllo modo ferri poteſt. Nam à Timoleonte rectè Timoleontium fingi poteſt à Leo (* λέως *enim dicebatur ille , non* λέων *)* Leontium *nullo modo. alij* Leo natis eſt

delubrum,

delubrum, *&c. alij putabant* Leonaticum *esse retinendum, &* Leonaticum *dictum à Leinatu, seu natabus, id est, filiabus, vt Graeci* λειωκορεῖον *nominarunt* παρὰ τὰς τῦ Λέω κόρας. *sed hoc ne ij quidem, quibus hoc venit in mentem, magnopere probant. ego putabam sic legendum,* Leo Attico est delubrum Athenis, *&c. sed non placet. delubrum enim erat filiarum Lei, non ipsius Lei. Putabam etiam sic* Leo dicatum est delubrum, *&c. sed eadem ratione hoc quoque reijcio. Venit tandem mihi in mentem, sic omnino esse legendum,* Itémque Leo natarum est delubrum Athenis, *&c. quae coniectura ita mihi placet, vt nihil putem excogitari posse neque melius, neque verius.*

9 Cur autem argui species non in deorum] *omnes ferè libri vulgati, & manuscript. habent,* cur autem arcus species non in deorum, *&c. nisi quod in vno scriptum erat* arqui, *quod probo. Nam veteres Grammatici docent,* arquum, *in generandi casu* arqui, *seu* arcum arci, *dici irim:* arcum, *in patrio casu* arcus, *suspensum fornicem, sic Lucret. lib. 6.* Tum color in nigris exsistit nubibus arqui. *Priscianus verò lib. 6. disertè* arcus, arci, *pro iride, declinari docet. Sed Carisius sic legit hunc locum lib. 1. cap. de analogia,* Cur autem arcus septies non in deorum, *&c. quod puto esse erratum librarij: &* septies *impressum esse pro* species.

10 Itaque & fontis delubrum, *&c.*] *huius loci restitutio Riccardo Riccardio Florentino debetur, vt testatur P. Victorius lib. Variarum lect. xxxviij. cap. xix. Nam significatur C. Papyrius Maso, quem narrat Plinius lib. 15. cap. 29. primum in monte Albano triumphasse de Corsis, quémque à Pisone traditum esse scribit myrte coronatum ludos Circenses spectare solitum. Eundem commemorat & Festus in Myrtea corona. Papirij Masones deniquè referuntur in epistola quadam ad Papyrium Patum lib. 9. epist.*

11 qui sub terris habet] *sic habent libri manuscr.* haber, *id est, habitat.*

12 cui Sabazia sunt instituta :] *sic legendum est,* *ut rectè à Paulo Manutio emendatum est, cum vulgò legatur,* cuius Abazea sunt instituta, *&c.*

13 quam Arcades Coryb. nom.] *sic restituit hunc locum P. Victorius Variarum lectionum lib. 11. cap. 15. ex Clementis Protreptico.*

14 tertius quidem, *&c.*] *deleo vocem* quidem, *quòd inanis & superuacanea est.*

15 & Orbonæ ad ædem Larum,] *sic edendum curaui, codices manuscr. secutus, quemodo iam antè à Manutio fuerat hic locus restitutus. mendosè autem hic operæ omiserant olim præpositionem* ad.

16 aut quæ est ista similitudo ?] *duas voces in* collatione, *deleui, vt superuacaneas, & aliunde inuectas.*

17 quanto dissipas libentiùs] *leue fortasse alicui videbitur, quod hîc mihi lectorem admonere visum est, libri veteres habent pro* dissipas, dissipis, *unde mihi suspicio orta est, scriptum esse à Cæcilio* dissicis. dissicere *autem valet dissipare, dispergere, &c. de quo verbo plura in notis ad orationem pro M. Cælio.*

18 sessum it prætor] *sic erat emendatus hic locus in codice Memmiano: & rectè.*

19 Telamo autem, *&c.*] *sic habent omnes nostri libri veteres, & sic olim edi iusseram, si mihi operæ librariæ obtemperare voluissent. Præterea, nomina Græca in ων desinentia habentia generandi casum in ωνος, Latini solent vsitatiùs vertere in* o, *simplex, sive* n.

20 Quàm multos ante hunc in ipso Gr. H. Pisistratus ?] *Ita nunc edendum curaui, manuscr. librorum auctoritatem secutus, qui sic planè habent : sententia autem huius scripturæ, in promptu est. hoc enim significat Cicero, etiam Pisistratum multos annos tyrannum fuisse in ciuitate libera, & omnium*

totius

tetius Graeciae urbium principe, Athenis. sequitur deinceps, At Phalaris, & Apollodorus poenas sustulit, *id est, poenas dedit. dicunt enim Latini sufferre poenas, pro eo, quod est, dare poenas.*

21 atque in suo lectulo mortuus, in tympanidiis in rogum illatus est] *sic nunc edidimus. nam olim vulgatam lectionem*, in tympanidis rogum ill, *à qua nihil ferè discrepat antiqua, retinuimus. Quod autem P. Victorius ex* tympanidis, *fecit* tyrannidis, *non placet: nec ferri potest. Quid enim aut quid valet* rogus tyrannidis? *nihil planè: aut, siquid, nihil ad rem. nam per rogum tyrannidis, significaretur interitus tyrannidis, ut Cicero per Bustum reip. pestem & exitium reip. significat. Nunc quid sibi velit* in tympanidiis, *nobis explicandum.* tympana, *ligna erant, quibus verberabantur à tyranno damnati.* tympanidia, *parua tympana. significatur igitur aliqua ex parte illa* ποικιλία, *&* κατασκευὴ, ἡ περὶ τὴν ἐκφορὰν Διονυσίου, *id est, varius ille, & multiplex apparatus circa funus & exsequias Dionysij tyranni: quem Graeci scriptores tantopere praedicant, sed non describunt, neque exprimunt.*

22 Cùm in geometria quiddam noui inuenisset, &c.] εὑρὼν, *inquit Plutarchus*, συμποσ. *cap. 2.* ὅτι τῆς ὀρθογωνίου τριγώνου ἡ ὑποτείνουσα ἴσον δύναται ταῖς περιεχούσαις, *id est, cùm reperisset latus subiectum triangulo rectangulo tantumdem valere, quantum ambientia, seu continentia.*

23 Sed quomodo iidem dicitis, &c.] *mendosè hic opera fecerant olim* qui idem vultis, &c. *pro,* qui iidem vultis, &c. *hoc primùm deinde legẽdum ita videtur, ut in nonnullis vulgatis*, persequi iidem vultis, *deleto* qui. *Ne hoc quidem modo malè legeretur.* Sed quomodo iidem dicitis, n.o.d. persequi qui vultis à diis immortalib. &c. *deleto* iidem: *sed priorem lectionem magis probo, cùm praesertim eam in duobus codicibus manuscript. repererim.*

FVLVII VRSINI ANNOTATIONES IN LVCVLLVM.

***

7 Nos autem qui contra omnes dicere qui sibi scire videntur solemus] *Ita legitur hic locus in libro manuscripto, cuius scripturam libentius sequor quàm eam, quæ circumfertur in vulgatis.*

11 Et Tetrilius Rogus] *Manuscripti aliquot libri habent* Tetrinius, *quod est nomen familiæ Romanæ apud Suetonium in Caio. Sed siue* Tetrinius, *scribas, siue, vt est in vulgatis,* Tetrilius, *parum refert, dummodò* Rocus *pro* Rogus *retineatur, quod est in antiquis denarijs (reperiis gentis cognomen.*

14 Repetunt iam à P. Valerio] *In antiquo codice est,* Repetunt à P. Valerio, *& sic alibi locutus est:* Repetunt ab Erechtheo.

15 Quod si illi tum in nouis rebus quasi modò nascentes hæsitauerunt] *Petrus Ciacconius putat voces* quasi modò nascentes *adiectas Cice. fuisse.*

16 Quod inuestigata sunt] quot *habet vetus liber, & ita mihi videtur legendum, quòd facilè t. litera in d. mutari solita sit: inde* set *pro* sed, *& alia huiusmodi multa reperiuntur.*

ibi. Audiuit enim Egesinum] *Ita Manutius:* Egesimum, *Lambinus: vterque malè. est enim recta scriptura,* Hegesinus. ἡγησῖνος *habent Græci scriptores, Laërtius, & alij.*

ibi. Bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur] *Laërtius lib.x.* Μητρόδωρον δὲ τὸν Στρατονικέα πρὸς Καρνεάδην ἀποχωρῆσαι τάχα βαρυνθέντα ταῖς ἀνυπερβλήτοις αὐτοῦ χρηστότησιν.

19 Vt nemo sit nostrum qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius]

Particula

Particula non *abest à vetere, eóque optimo libro, & omnino tollenda videtur, vt sensus constet huius loci commodior.*

32 Si eæ quæ disputent vera non sint tum omnia fore incerta] *Hic quoque delendam opinor particulam,* non, *qua abest à libro viri doctissimi, qui cùm manuscripto diligenter fuit collatus.*

47 Quæ omnino nulla sunt] sint *rectius habent veteres libri.*

53 Vtimur exemplis somniantium, furiosorúm, ebriorum, illud attendamus] *Longè melius hic locus legitur in libro, qui emendatus est à viro doctissimo ex collatione manuscripti exemplaris:* Vtimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriorum: nec illud attendimus, *&c.*

68 Sustinenda est potius omnis assensio] *Expressit Græca illa, δεῖν μᾶλλον πᾶσαν συγκατάθεσιν ἐπέχειν.*

69 Quid eum Mnesarchi pœnitebat] Quid enim? Mnesarchi pœnitebat. *ita est in codice manuscripto.*

74 An de vllis certius possum dicere] possumus, *est in veteribus libris, meliùs, vt videtur, quàm in vulgatis.*

80 Audiat quàm nobiscum malè agatur: vt enim vera videamus, quàm longè videbimus! Ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompeianum non cerno] *Huius loci scriptura, multò, vt mihi videtur, emendatior reperitur in libro, qui est collatus à viro doctissimo cum manuscriptis, quàm qua in vulgatis circumfertur:* Audiet quàm nobiscum malè egerit: vt enim vera videamus, quàm longè videmus? ego Catuli Cumanum ex hoc loco video, Pompeianum non cerno.

84 Quam haberet M. Cotta] *Opinor scribendum, vt est in manuscripto,* quam haberet in C. Cotta. *Fuit enim C. Aurelius Cotta bis consul cum P. Serui-*

EIVSDEM IN LIB. II.

adſpice hoc Sublime candens] *ſi ſcripti fue-*
1 *runt hoc loco verſus iambei ab Ennio. ſic debuerunt hac edi*, adſpice hoc Sublime candens, quem inuocant omneis, *&c. vt* adſpice hoc, *pertinet ad verſum ſuperiorem, ſitq; eius pars poſtrema.* Sublimè candens: *&c. verſus erit integer ſenarius. Sed credibilius eſt ſcriptos fuiſſe trochaicos. Quare nihil mutandum cenſeo.*

quemuis aut non hebetem, aut impium] *ſic*
2 *habent omnes libri, quos quidem viderim, quorum verborum hac mihi ſententia eſſe videtur. Nemo eſt, modò non ſit hebes, qui cùm deorum præſentiam in tot rebus cognouerit, non cogatur fateri deos eſſe, aut ſi neget, cùm ſit non hebes, non ſit impius. hac videtur eſſe horum verborum ſententia. Sed quidam malunt ſic legi:* quemuis aut non hebetem, aut non impium, *&c. eadem ſententia. ego nihil muto, cùm ſic, vt edidi, habeant libri veteres.*

C. Flaminium Cœlius, *&c.*] *ſic legendum, non*
3 C. Flamininum: *quamuis ita olim editum ſit in prima editione: id enim factum eſſe me imprudente, atque adeò inuito, declarat quod hoc operarum peccatum relatum eſt inter errata. Quis enim neſcit Flamininos eſſe Patritios, & Quinctiæ gentis: hunc C. Flaminium autem, cuius cognomen non reperio, eſſe plebeium, & Flaminiæ gentis? ſed hac de re alias plura.*

4 nulla peremnia ſeruantur,] *Auſpicia peremnia, vt ex Feſto intelligere licet, erant, cùm magiſtratus in campum euntes Petroniam amnem auſpicatò tranſibant. Feſtus in Peremne.* Peremne dicitur auſpicari: qui amnem, aut aquam, quæ ex ſacro oritur, auſpicatò tranſit. *Idem in Petronia* Petronia amnis eſt in Tiberim profluens: quam magiſtratus auſpicatò tranſeunt, cùm in campo quid agere volunt. quod genus auſpicij peremne

remne vocatur. *amnem autem antiqui fœminine enuntiabant.*

5 nulla ex acuminibus] *Arnobius lib. 2. aduersus gentes,* Numquid seruatis de cœlo, aut otiosas tacitis obnuntiationibus actiones? cùm pacatis bella, signum monstratis ex arce? aut fetialia iura tractatis? per clarigationem repetitis res captas? aut Martium discrimen obeuntes, spem prœlij præsumitis, & ex acuminibus auspicatis? *M. Tullius lib. 2. de Diuina.* Itaque nec amneis transeunt auspicatò, nec tripudio auspicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est.

6 nulli viri vocantur] *de hoc loco consule Aduersaria Adr. Turnebi.*

7 verbis conceptis] *sic legendum, non, vt est in libris vulgatis,* verbis certis.

8 Ne ægri quidem omnes conualescunt. idcirco ars nulla medicina est?] *sic legendum. nam vulgata, à qua non discrepat antiqua, ferri non potest.* Ne ægri quidem quia non omnes conualescunt, idcirco ars nulla medicina est. *credibile est ab aliquo semidocto adiectas esse has duas voculas*, quia non *propter vocem* idcirco, *quæ sequitur. Liceret tamen, si pluribus coniecturis locus esset, ita legere.* Ergo quia non omnes ægri conualescunt, idcirco ars nulla medicina est?

9 Itaque inter omneis omnium gent. &c.] *locus suspectus sua sponte, augent suspicionem libri veteres: qui sic habent,* Itaque inter omneis omnium gentium summa constat. *qua scriptura nihilo est planior, aut certior, quàm vulgata. Putabam has voces,* sententia, & summa *esse alienas: pro* summa, *reponendum,* homines, *vt ita legatur,* Itaque inter omneis omnium gentium homines constat, *videlicet esse Deos.*

10 hebetiora vt sint homin.] *putabat quidam non indoctus hic delendam particulam* vt, *quòd satis*

esset, semel esse positam suprà, vbi, vt ob eam causam, *&c. sed fallebatur, vt ei demonstraui. nam & vtrobique necessaria sunt, & ad duo diuersa referuntur: prior, ad illa* quam crassiss. circumfundat aër, *&c. hæc posterior ad verbum* cõtingere. *Adde quòd verbum* euenerit, *quod est infrà, cohærere debet cum illa priore particula* vt.

11 Ipse verò aër, qui natura est maximè frigidus] *sic legendum est, non solùm quòd sic omnes libri & manuscripti & typis impressi, verùm etiam quia vt ita legatur, ratio postulat. Nam hic Zenonis Citiei, & Stoicorum rationes, ac sententiæ explicantur. Hæc autem erat Zenonis sententia, vt testatur Diogenes Laërtius in Zenone Citico,* εἶναι δὲ τὸ μὲν πῦρ τὸ θερμόν. τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ ὑγρόν, τὸν δὲ ἀέρα τὸ ψυχρόν. τὴν δὲ γῆν, τὸ ξηρόν. *id est, Esse autem ignem quidem, calorem: aquam verò humorem: aera verò, frigus: terram autem, siccitatem. Quod autem olim aliter editum est, nempe hoc modo:* Ipse verò aër, qui natura est maximè humidus, *&c. ideò euenit, quod suspensus, ac districtus multis cogitationibus, non satis attendi hic explicari Stoicorum rationes, non Peripateticorum: qui aërem dicunt esse humidissimum, & calidissimum: aquam humidam, & frigidissimam, &c. Atque hoc iam olim lectorem admonui in commentarijs in Cornelium Nepotem, pagina 447. quo loco narrat de Regibus & nominatim de Ptolemæo.*

12 qui tum remitterentur, tum continerentur] *sic legendum, quamuis olim existimarim legendum,* tum remitterentur, tum contenderentur: *quia* remittere, *&* contendere, *inter se opponuntur: vt funis remissus, funis contentus: animi remissio, animi contentio. Nam hic alia ratione, remittere, & continere appetitus etiam inter se opponuntur. remittuntur enim appetitus appetentes res honestas, appetitionibus nostris indulgemus: continentur, cùm appetentes res inhonestas, & non concessas, eos comprimimus & coërce*

& coërcemus. vt si diceremus equum remittere, & contrà, equum continere. quamquam vsitatiùs dicunt Latini, equo habenam remittere, quàm equum remittere: contrà, equum continere, vsitatè dicitur: non item, opinor, equo habenam continere. Itaque vt esset verior oppositio, sic legendum fortasiis esset, qui tum emitterentur, *seu,* admitterentur, tum continerentur, *quod considerent Latinè docti. nam barbaros, qui nihil vident in lingua Latina, non moror.*

13 est enim plena rationis] *videtur legendum,* est enim expers rationis, *non, vt est in libris omnibus,* est enim plena rationis. *Hoc enim significat M. Tullius ex ordine siderum, & constantia æquabili, & perpetua, facilè intelligi posse, sidera Deos esse. Nam siquis dicat eum ordinem, eámque constantiam natura constare: natura est ἄλογος, id est rationis expers:* & *opponuntur inter se natura, & ratio, vt cùm dicimus, alia fieri ratione, alia natura, alia fortuna, alia, &c. siquis altera ex parte, fortuna fieri contendat, fortuna est inconstans, & varia. Cùm igitur sidera tam ordinatè, & constanter ab æternitate moueantur, idque neque natura, aut fortuna fieri posit: dij sint necesse est. Manet scrupulus. nam Aristoteles vbique naturam dicit esse ordinatam, & definitam, hoc est, τεταγμένην, & ὡρισμένην, vt fortunam ἄτακτον & ἀόριστον. Respondebimus ita Aristoteli videri: secus Zenoni: cuius hic rationes explicantur. quamquam ex ijs, quæ infrà dicuntur, intelligere licet, ex Stoicorum sententia, naturam esse vim quandam ordinatam, & ratione progredientem, & inferiùs, planè & disertè dicit Cotta naturam non esse rationis expertem.*

14 Sanè restat, vt, qualis, &c.] *deleto aduerbio* Sanè *lego,* Restat, vt qualis eorum, &c. *Nam primum* sanè *hoc loco inane, atque ineptum est. deinde quis non videt hoc* sanè, *esse natum è negligentia & oscitatione scriptoris librarij, qui propter illud* sanæ mentis, *quod est suprà proximè, huc iterum* sanè,

inculca

inculcarit? Omnino vndecumque natum sit, delendum, vt alienum & superuacaneum. In vno quidem codice manu. linea transuersa confossum est. Eodem planè scriptoris errore, in ep. VIII. libro decimotertio ad Att. in codice Turnesiano manuscripto; alioqui emendatiss. scriptum est hoc modo, initio epistolæ: Planè facturum nihil erat, quod scriberem, &c. vbi vox facturum, inanis & superuacanea est, nata ex fine superioris epistolæ; qui talis est, continuò te certiorem esse facturum.

15 certa notione animi, &c.] nonnulli ex nostris lib. manu. habent certa ratione animi, &c. quam scripturam quamuis in locum vulgatæ substituere non ausim, tamen nihilo magis ausim damnare. Nam sæpe ratio animi, vsurpatur à bonis scriptoribus vt à Lucretio locis pluribus: exempli gratia; libro primo, Nec, ratione animi quam quisquam possit apisci. Omnino, vt dixi, nihil hic muto, quamuis antiqua scriptura sit probabilis. verumtamen iudicet lector eruditus.

16 an ne hoc quidem phys.] nostri libri veteres non habent an, & ita in eis scriptum est; ne hoc quidem physici intellig. pot. in qua scriptura, hoc præterea animaduertendum est, particulam quidem, locatam esse ante nomen physici, quomodo edidimus. nam vulgò sic legitur, anne hoc physici quidem intell. mendosè.

17 si bis bina quot essent, &c.] sic iampridem emendauit Manutius, cùm legeretur partim si bis bina quid essent, &c. partim si bis bina quod essent, &c.

18 circuitus enim solis orbium V. & L. & CCC.] Sic legendum esse & ratio, & libri omnes manu. in quibus vocis defectibus, quæ reperitur in vul. post V, nullum exstat vestigium, peruincunt. Sententia autem hæc est, Quinque & sexaginta, & trecenti circuitus solis circulorum, sex circiter horis additis, conficiunt annuum spatium. Cùm ex auctoritate librorum

brorum manu. ita hunc locum hac secunda editione emendassem: admonitus sum à Cl. Puteano iurisconſ. sic pridem esse à Iac. Cujatio emendatum, libro de diuersis temp. præscriptionibus, siue coniectura ducto, siue auctoritate librorum veterum freto.

19 cùm subsequitur autem, hesperus, &c.] *videtur sic legendum*, cùm subsequitur autem, Græcè hesperos, Latinè vesper.

20 monogrammos deos, &c.] *Sic eos describit Lucretius lib. V.* Tenuis enim natura Deûm, longéque remota Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur. *Eadem ratione* λογοθεωρητὰς *appellat, id est, qui ratione tantùm cernuntur. Sed hac de re plura in commentariis Lucretianis.* Monogrammum *autem appellant pictores id, quod solis lineis informatum, ac descriptum est, nullis dum coloribus adhibitis. hinc homines* monogrammi *per translationem, vt docet Nonius, homines macie pratenues, & quasi decolores.*

21 Adspice hoc sublime candens] *scribe, vt suprà admonuimus esse scribendum,* adspice hoc Sublime candens quem inuocant omnes Iouem. *si Ennius scripsit hic versus iambeos. Sed si trochaicos, quod mihi verisimilius est, nihil muto.*

22 Datum est igitur Neptuno, alteri, &c.] *sic legendum* alteri, *inquam, non, vt vulgo,* alterum. *quod ferri non potest.*

23 Diana anniuaga dicitur] *sic restituit Adr. Iunius ex Probo. Idem legit paulò antè* apud nos, *vbi vulgò* apud nostros, *paulò pòst vbi vulgò legitur.* sed quòd in septem numeratur tanquam vagantib. *vult legi*, in septem vagantur tanquam venantibus. *ego nihil muto.*

24 terræ regantur.] *sic necessariò legendum, etiamsi codices manuscripti reclamarent. nunc cùm omnes ad vnum hanc lectionem comprobent, non est dubium quin lectio vulgata* terræque regantur, *sit eiicienda, quia sententia desinat in clausulam versus*

sus heroici, quod in oratione soluta esse vitiosum, docet ipse Cicero in perfecto Orat.

25 quo facilius id, quod docere volumus] *quidam libri veteres habent* volimus : *vnde suspicari quis posit scriptum esse à Cicerone* velimus: *quamquam* volimus, *non est reijciendum, cùm veteres dixisse* volim, *pro* velim, *constet. hac re tantùm me suboffendit, quòd scenam olet.*

26 nulla cohærendi natura, *&c.*] *quid sibi velit hoc,* nulla cohærendi natura, *fateor ingenuè me non videre. Quid enim? nónne lapidis, aut gleba, aut ligni partes; quæ constituunt totum lapidem, totam glebam, totum lignum, inter se coharent? an hoc dicit, fragmenta lapidis iam non cohærere cum toto lapide? neque fragmenta gleba cum tota gleba? & ita ordine carere, & arte? quorsùm hac? videtur enim constituere velle discrimen inter res inanimas, & res animatas, vt in his sit aliquis ordo, & artis quadam similitudo. i. rationis, in illis nullus ordo, nulla ratio. quare videtur pro* coherendi, *legendum vel* crescendi, *vel* coalescendi, *vel aliquid aliud tale. Contrà nihil videtur mutandum. nam perspicuè discrimen constituit inter totam terram, & particulam terra: quòd terra tota, ordinem quendam, & artem præ se ferat: non item terra fragmenta.*

27. Fremebunda ex alto, *&c.*] *Priscianus libro de metris comicis, alio, quàm hic leguntur, ordine legit. Sic enim ille,* aut fortè Triton fuscina euertens specus, Subter radices penitus vndanti in freto Molem ex prof. saxa ad cælum vomit. Fremebunda ex alto, ingenti son. *&c.*

28 euertens specus,] *Quidam legi volunt,* euerrens specus, *ego in omnibus libris manuscr. reperi scriptum,* euertens.

29 hac animabili, spirabilique] *Idem, quem suprà commemoraui, Iunius, ex Probo legit* animali: *contrà Seruius apud Virgil. ad illum locum lib. 3. Æn.* per hoc cæli spirabile lumen: *legit,* spirabile, *sic enim*

enim ille, spirabile, id est, vitale, quo spiramus: & est sermo Ciceronis: quamquam ibi dixit spirabile in libris de nat. deorum.

30 Quis enim hunc hominem dixerit, *&c.*] *profert hunc locum Nonius in voce* aptus. *vbi animaduersione dignum est, legi pro* tam ratos astrorũ ordines, *quo modo habent omnes libri & manuscripti, & impressi* tam statos astrorum ordines,

31 nec stirpium asperitate vastari] *Nonius legit* vastescere: *& ita censeo reponendum.*

32 Ipsum autem mare, *&c.*] *putaueram olim praecludit seu* claudit, *legendum* clauditur. *sed cùm libri veteres habeant* litoribus eludit, *quid est opus coniectura? Nam sic ferè loquitur in Topicis, ibi,* Aquillius quaerentibus iis, ad quos id pertineret, quid esset litus: ita definire, quà fluctus alluderet, *aliàs* eluderet. *Omnino*, litoribus cludit, *aut* claudit, *ferri non potest.* litoribus clauditur, *probarem, nisi tam longè abesset ab antiqua scriptura.*

33 & rursum trahunt indidem] *sic legendum.* indidem *autem, id est, ex eodem loco, seu ex iisdem locis.*

34 vomitione, & deiectione purgare, ex eo, quòd vomitione canes, aluo se ibes, *&c.*] *sic restitui, scripturae veteris vestigia secutus. nam vulgata lectio,* vomitione canis purgare, aluos ibes AEgyptiae curant, *mendosa est. sed in re perspicua quid opus est exemplis praesertim in promptu positis? ita, qua desunt, supplenda sunt. Nam perspicuè dicit Cicero medicos reperisse, non vomitione canes purgare, neque aluo ibes AEgyptias se curare. nam etiam qui non erant medici hac viderunt: sed rationem purgandi per vomitionem, & alui deiectionem, ex eo, quòd canes & ibes his duobus diuersis modis se curant.*

35 Nam multae & pecudes, *&c.*] *sic Lucretius lib. V.* At leuisomna canum fido cum pectore corda:

44 Arborum autem confectione] *quidam legi volunt* confectione.

45 eorum enim cursus dimetati, *&c.*] *sic legendum, & ita habēt veteres codices, non* dimetiti. *nam à verbo dimetior, fit dimensus: dimetatus autem, à dimetando.*

46 Neque enim homines murium, aut formic.] *Secutus sum libros & vulgatos, & manuscript. qui sic habent. lectorem tamen celatum nolui, Carisium lib. 1. testari à M. Tullio hic scriptum esse* murum, *pro* murium.

47 cui quidem ne putisceret, *&c.*] *legendum, libris omnibus inuitis, vt est apud Nonium, in voce* putidum, ne putisceret, *& ita etiam olim edi iusseram. Nam vulgò legitur,* ne putresceret. *huic loco similis est ille sup. lib. 5. de finibus.* animam illi pecudi datam pro sale ne putisceret. *sic enim illic quoque legendum est, non* putresceret, *vt habent libri vulgati.*

EIVSDEM IN LIB. III.

1 neque enim mihi par ratio] *quidam legendum putant,* in quib. ego me esse profiteor, par certatio est: *quod ego valde probarem, si qua essent huius scriptura in libris veteribus vestigia: quamquam non est incredibile vel à scriptore librario, vel ab alio aliquo deprauatam esse scripturam rectam ac germanam, factúmque ex* par certatio, par ratio.

2 mihi quidem ex animo exuri non potest.] *sic habent omnes ferè libri & vulgati, & manuscripti, quæ lectio si nobis probabitur, tralatio erit ab ijs notis, quæ ferro inuruntur. quædam exempla tamen vulgata habent* exiri, *vnde nuper quidam fecerunt* exire. *alij legi volunt* excuti: *ego, si quid mutandum sit, malim legi* exseri, *à verbo,* exsero. *cuius contrarium est,* insero. *vt autem Latini dicunt, inserere opiniones, ita & exserere.*

3 Adſpice hoc ſublime candens] *ſcribe* adſpice, *litera* a, *minore* : Sublime, S, *maiore, propter eam cauſam, quam ſuprà dixi. Sed malo eſſe trochaicos, quare nihil mutabis.*

4 Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum] *ſic Lucr. Epicurum patrem appellat, lib. 3. princ.* Tu pater, & rerum inuentor : tu patria nobis Suppeditas præcepta, *&c.*

5 ne tertianas quoque febreis, *&c.*] *ſic legendum vel libris omnibus reclamantibus. hæc enim ſententia eſt, Vide, ne tertianas quoque febreis dicendum ſit eſſe diuinas, ſi, quæcumque certis temporibus ordinem ſuum conſeruant, diuina ducimus. ſciolus aliquis ſcilicet ex* quoque, *fecit* quidem, *Ciceronis ſenſum non aſſecutus.*

6 intelligere ſe habere ſenſum, & rationem: hæc eadem Orionem, & Canic. *&c.*] *Præclarè hic locus à Manutio reſtitutus eſt, atque hanc emendationem noſtri quoque codices comprobant.*

7 cuius matertera Aſteria eſt, mater Latona] *ſic reſtitui, genealogiam hiſtoriam ſecutus. Latona enim & Aſteria, ſorores fuiſſe traduntur : Hecate autem Latonæ filia.*

8 Leonatarũ eſt delubrum Athenis, quo Leocorion. *&c.*] *hunc locum ſtellula, ſeu* ἀστερίσκῳ *olim notari iuſſi : neque id temerè. quid enim ſibi vult hoc Leonaticum, quod eſt in libris omnibus. Nam* Leocorion, *quid ſit, ſciunt omnes mediocriter eruditi : nempe delubrum, ſeu templum Lei filiabus, quæ ſua morte peſtem ciuitatis Athenienſis ſedarunt, dedicatum.* Leonaticũ *autem ferè omnes corruptum eſſe putant, ex quibus alij cenſebant legendum* Leonticum, *aut* Leontium *potius, à Leo, puellarum illarum patre : quemadmodum à Timoleonte Timoleontium dictum eſt. ſed errant atque hoc vllo modo ferri poteſt. Nam à Timoleonte rectè Timoleontium fingi poteſt à Leo (* λέως *enim dicebatur ille, non* λέων *)* Leontium *nullo modo. alij* Leo natis eſt delubrum,

delubrum, *&c. alij putabant* Leonaticum *esse retinendum, &* Leonaticum *dictum à Leinatu, seu natabus, id est, filiabus, vt Græci* λεωκορεῖον *nominarunt* παρὰ τὰς τοῦ Λέω κόρας.*sed hocne ij quidem, quibus hoc venit in mentem, magnopere probant. ego putabam sic legendum*, Leo Attico est delubrum Athenis, *&c. sed non placet. delubrum enim erat filiarum Lei, non ipsius Lei. Putabam etiam sic* Leo dicatum est delubrum, *&c. sed eadem ratione hoc quoque reijcio. Venit tandem mihi in mentem, sic omnino esse legendum*, Itémque Leo natarum est delubrum Athenis, *&c. quæ coniectura ita mihi placet, vt nihil putem excogitari posse neque melius, neque verius.*

9 Cur autem argui species non in deorum] *omnes ferè libri vulgati, & manuscript. habent*, cur autem arcus species non in deorum, *&c. nisi quod in vno scriptum erat* arqui, *quod probo. Nam veteres Grammatici docent*, arquum, *in generandi casu* arqui, *seu* arcum arci, *dici irim:* arcum, *in patrio casu* arcus, *suspensum fornicem, sic Lucret. lib. 6.* Tum color in nigris exsistit nubibus arqui. *Priscianus verò lib. 6. disertè* arcus, arci, *pro iride, declinari docet. Sed Carisius sic legit hunc locum lib. 1. cap. de analogia*, Cur autem arcus septies non in deorum, *&c. quod puto esse erratum librarij: & septies impressum esse pro* species.

10 Itaque & fontis delubrum, *&c.*] *huius loci restitutio Riccardo Riccardio Florentino debetur, vt testatur P. Victorius lib. Variarum lect. xxxviij. cap. xix. Nam significatur C. Papyrius Maso, quem narrat Plinius lib. 15. cap. 29. primum in monte Albano triumphasse de Corsis, quémque à Pisone traditum esse scribit myrte coronatum ludos Circenses spectare solitum. Eundem commemorat & Festus in Myrtea corona. Papirij Masones denique referuntur in epistola quadam ad Papyrium Pætum lib. 9. epist.*

11 qui sub terris habet] *sic habent libri manuscr.* habet, *id est, habitat.*

12 cui Sabazia sunt instituta :] *sic legendum est, ut rectè à Paulo Manutio emendatum est, cum vulgò legatur,* cuius Abazea sunt instituta, *&c.*

13 quam Arcades Coryb. nom.] *sic restituit hunc locum P. Victorius Variarum lectionum lib. 11. cap. 15. ex Clementis Protreptico.*

14 tertius quidem, *&c.*] *deleo vocem* quidem, *quòd inanis & superuacanea est.*

15 & Orbonæ ad ædem Larum,] *sic edendum curaui, codices manuscr. secutus, quomodo iam antè à Manutio fuerat hic locus restitutus. mendosè autem hic opera omiserant olim præpositionem* ad.

16 aut quæ est ista similitudo ?] *duas voces in* collatione, *deleui, vt superuacaneas, & aliunde inuectas.*

17 quanto dissipas libentiùs] *leue fortasse alicui videbitur, quod hic mihi lectorem admonere visum est, libri veteres habent pro* dissipas, dissipis, *vnde mihi suspicio orta est, scriptum esse à Cæcilio* dissicis. dissicere *autem valet dissipare, dispergere, &c. de quo verbo plura in notis ad orationem pro M. Cælio.*

18 sessum it prætor] *sic erat emendatus hic locus in codice Memmiano: & rectè.*

19 Telamo autem, *&c.*] *sic habent omnes nostri libri veteres, & sic olim edi iusseram, si mihi operæ librariæ obtemperare voluissent. Præterea, nomina Græca in ων desinentia habentia generandi casum in ωνος, Latini solent vsitatiùs vertere in* o, *simplex, siue* n.

20 Quàm multos ante hunc in ipso Gr. ft. Pisistratus ?] *Ita nunc edendum curaui, manuscr. librorum auctoritatem secutus, qui sic planè habent : sententia autem huius scripturæ, in promptu est. hoc enim significat Cicero, etiam Pisistratum multos annos tyrannum fuisse in ciuitate libera, & omnium*

totius

rectius Græcia urbium principe, Athenis. sequitur deinceps, At Phalaris, & Apollodorus pœnas sustulit, *id est, pœnas dedit. dicunt enim Latini sufferre pœnas, pro eo, quod est, dare pœnas.*

21 atque in suo lectulo mortuus, in tympanidiis in rogum illatus est] *sic nunc edidimus. nam olim vulgatam lectionem*, in tympanidis rogum ill. *à qua nihil ferè discrepat antiqua, retinuimus. Quod autem P. Victorius ex* tympanidis, *fecit* tyrannidis, *non placet: nec ferri potest. Quid enim* aut quid valet rogus tyrannidis? *nihil planè: aut, siquid, nihil ad rem. nam per rogum tyrannidis, significaretur interitus tyrannidis, ut Cicero per Bustum reip. pestem & exitium reip. significat. Nunc quid sibi velit* in tympanidiis, *nobis explicandum.* tympana, *ligna erant, quibus verberabantur à tyranno damnati.* tympanidia, *parua tympana. significatur igitur aliqua ex parte illa* ποικιλία, *&* κατασκευὴ, ἡ περὶ τὴν ἐκφορὰν Διονυσίου, *id est, varius ille, & multiplex apparatus circa funus & exsequias Dionysij tyranni: quem Græci scriptores tantopere prædicant, sed non describunt, neque exprimunt.*

22 Cùm in geometria quiddam noui inuenisset, &c.] *εὑρὼν, inquit Plutarchus, συμποσ. cap. 2.* ὅτι τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου ἡ ὑποτείνουσα ἴσον δύναται ταῖς περιεχούσαις, *id est, cùm reperisset latus subiectum triangulo rectangulo tantumdem valere, quantum ambientia, seu continentia.*

23 Sed quomodo iidem dicitis, &c.] *mendosè hîc operæ fecerant olim* qui idem vultis, *&c. pro,* qui iidem vultis, *&c. hoc primùm deinde legendum ita videtur, ut in nonnullis vulgatis,* persequi iidem vultis, *deleto* qui. *Ne hoc quidem modo malè legeretur.* Sed quomodo iidem dicitis, n. o. d. persequi qui vultis à diis immortalib. *&c. deleto* iidem: *sed priorem lectionem magis probo, cùm præsertim eam in duobus codicibus manuscript. repererim.*

FVLVII VRSINI ANNOTATIONES IN LVCVLLVM.

***

7 Nos autem qui contra omnes dicere qui sibi scire videntur solemus] *Ita legitur hic locus in libro manuscripto, cuius scripturam libentius sequor quàm eam, quæ circumfertur in vulgatis.*

11 Et Tetrilius Rogus] *Manuscripti aliquot libri habent* Tetrinius, *quod est nomen familiæ Romanæ apud Suetonium in Caio. Sed siue* Tetrinius, *scribas, siue, vt est in vulgatis,* Tetrilius, *parum refert, dummodò* Rocus *pro* Rogus *retineatur, quod est in antiquis denarijs (reperia gentis cognomen.*

14 Reperunt iam à P. Valerio] *In antiquo codice est,* Repetunt à P. Valerio, *& sic alibi locutus est:* Repetunt ab Erechtheo.

15 Quod si illi tum in nouis rebus quasi modò nascentes hæsitauerunt] *Petrus Ciacconius putat voces* quasi modò nascentes *adiectas Cice. fuisse.*

16 Quod inuestigata sunt] quot *habet vetus liber, & ita mihi videtur legendum, quòd facilè t. litera in d. mutari solita sit: inde* set *pro* sed, *& alia huiusmodi multa reperiuntur.*

ibi. Audiuit enim Egesinum] *Ita Manutius:* Egesimum, *Lambinus: vterque malè. est enim recta scriptura,* Hegesinus. ἡγησῖνος *habent Græci scriptores, Laërtius, & alij.*

ibi. Bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur] *Laërtius lib. X.* Μητρόδωρον δὲ τὸν Στρατονικέα πρὸς Καρνεάδην ἀποχωρῆσαι τάχα βαρυνθέντα ταῖς ἀνυπερβλήτοις αὐτοῦ χρηστότησιν.

19 Vt nemo sit nostrum qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius]

Particula

Particula non *abeſt à vetere, eóque optimo libro, & omnino tollenda videtur, vt ſenſus conſtet huius loci commodior.*

32 Si eæ quæ diſputent vera non ſint tum omnia fore incerta] *Hic quoque delendam opinor particulam,* non, *qua abeſt à libro viri doctiſſimi, qui cùm manuſcripto diligenter fuit collatus.*

47 Quæ omnino nulla ſunt] ſint *rectius habent veteres libri.*

53 Vtimur exemplis ſomniantium, furioſorúm, ebriorum, illud attendamus] *Longè melius hic locus legitur in libro, qui emendatus eſt à viro doctiſſimo ex collatione manuſcripti exemplaris :* Vtimur exemplis ſomniantium, furioſorum, ebriorum: nec illud attendimus, &c.

68 Suſtinenda eſt potius omnis aſſenſio] *Expreſſit Græca illa,* δεῖν μᾶλλον πᾶσαν συγκατάθεσιν ἐπέχειν.

69 Quid eum Mneſarchi pœnitebat] Quid enim? Mneſarchi pœnitebat. *ita eſt in codice manuſcripto.*

74 An de vllis certius poſſum dicere] poſſumus, *eſt in veteribus libris, meliùs, vt videtur, quàm in vulgatis.*

80 Audiat quàm nobiſcum malè agatur: vt enim vera videamus, quàm longè videbimus? Ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompeianum non cerno] *Huius loci ſcriptura, multò, vt mihi videtur, emendatior reperitur in libro, qui eſt collatus à viro doctiſſimo cum manuſcriptis, quàm qua in vulgatis circumfertur :* Audiet quàm nobiſcum malè egerit: vt enim vera videamus, quàm longè videmus? ego Catuli Cumanum ex hoc loco video, Pompeianum non cerno.

84 Quam haberet M. Cotta] *Opinor ſcribendum, vt eſt in manuſcripto,* quam haberet in C. Cotta. *Fuit enim C. Aurelius Cotta bis conſul cum P. Serui-*

lio Gemino; anno post vrbem conditam D I. *&* D V.

85 Centum Alexandros eiusdem modi facere non possit] *Melius, vt in manuscripto,* facere num possit?

88 Dormienti verò æquè ac vigilanti probantur] probabantur *est in veteribus libris, & ita huius loci sententia requirit, vt legatur.*

94 Si habes quod liqueat, neque respondes: superbe] *In veteribus libris est*, superbus.

99 Etenim is quoque qui à vobis sapiens inducitur] à nobis *habet liber manuscriptus, quod magis placet.*

100 Non enim est è saxo sculptus aut è robore dolatus] aut ebore dolatus *est in manuscripto, sed non placet: dissentit enim à Græco versu, vnde hæc Latina translata sunt*, οὐκ ἀπὸ δρυὸς, οὐδ᾽ ἀπὸ πέτρης.

105 Academicis placere esse rerum eiusmodi dissimilitudines] *Scribe,* similitudines, *auctoribus libris veteribus.*

106 Et facile esse ei locum] & facias *videtur legendum: & ita est in manuscripto.*

116 Liniamentum sine vlla latitudine carentem] *Locus sine dubio mendosus, nec displicet Scalæ emendatio, quam vulgauit Manutius. posset etiam ita corrigi:* Lineam autem, longitudinem latitudine carentem, *vt proximè accedat ad Euclidis definitionem,* γραμμὴ μῆκος ἀπλατές.

118 Princeps Thales vnus è septem, cui sex reliquos concessisse primas ferunt] *Huius loci emendatio debetur Ioanni Scalæ, qui primus pro* consensisse primos, *correxit* concessisse primas: *eámque correctionem Callimachi auctoritate confirmauit ex Diogene Laërtio.*

ibi. Anaxagoras materiam infinitam, sed eas particulas similes inter se] *Lambinus* id est, particulas, *&c. melius fortasse in veteribus*, sed ex ea particulas, *&c.*

Quanti

120 Quanti libertas ista æstimanda est] *videtur rectius esse in manuscripto* ipsa,*pro*,ista.

121 Nec eo tamen aiunt Empiricis notiora esse illa , quia , *&c.*] *Videtur legendum esse* empirici , *sine litera* s , *& ita interpungendum.* Nec eo tamen aiunt Empirici notiora esse illa , quia, *&c. Hoc autem Empiricorum argumentum , quo corporum dissectionem supervacaneam & variam esse conabantur ostendere , ponitur à Galeno multis in locis,& à Cornelio Celso in proœmio, cuius verba sunt hæc : Nam colorem, lauorem , mollitiem, duritiem , similiáque omnia non esse talia inciso corpore, qualia integro fuerint , quia cum corporibus inuiolatis , hæc tamen metu, dolore , inedia , crudelitate, lassitudine , mille alijs mediocribus affectibus sæpe mutentur , multò magis verisimile esse , interiora, quibus maior mollities, lux ipsa noua sit , sub grauissimis vulneribus , & ipsa trucidatione mutari: neque quicquam esse stultius , quàm quale quidque viuo homine est , tale existimare esse moriente , imò iam mortuo.*

123 Quid aduersis vestigiis stent contra nostra vestigia] *Diogenes in Pythagora.* εἶναι δὲ καὶ Ἀντίποδας, καὶ τὰ ἡμῖν κάτω, κείνοις ἄνω.

126 Vos verò huius magnitudinem] *Magis placet , vt est in libris manuscriptis ,* vos ergo eius magnitudinem.

131 Et Aristoteles eiúsque amici nunc proximè videntur accedere] *Scribe* huc , *pro* , nunc : *ita enim ex codicibus manuscriptis correxit in suo libro vir doctissimus Ioannes Scala.*

148 Per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans] *Locus in vulgatis stella notatus corrigi potest , si pro* , per , *legatur* semper , *vt est in libro manuscripto.*

IN LIB. I. ACADEMICORVM.

1 Nos autem præceptis Dialecticorum & Oratorum etiam] *Ita legendum ex libro manuſcripto, cùm in vulgatis deſit vox* etiam, *quæ alioqui neceſſaria videtur.*

2 . Ita enim appellat Atomos] *Deeſt verbum* Atomos *in manuſcripto, & rectè, vt videtur.*

3 Et tamen in illis veteribus noſtris quæ Menippum imitati non interpretati quadam hilaritate conſperſimus] *Videtur legendum,* quas *pro* quæ, *vt ad Varronis Satyras referatur, quas inſcripſit Menippeas.*

4 Philoſophicè ſcribere voluimus] philoſophiam *habet vetus liber pro* philoſophicè.

5 Sed date mihi nunc ſatis ne probas] *Libentius, ſi veteres libri adiuuarent, legerem,* ſed ea mihi nunc non ſatis probas.

6 Quæ contra Philonem Antiochus ſcripſerit] *de Antiocho Aſcalonita, qui veteris Academiæ iam penè deſerta patrocinium ſuſcepit. Plutarchus in vita Luculli ſic ſcribit :* ἴδιον φύσι τῆς ἀκαδημίας ἐξ ἀρχῆς ἔρωτα, καὶ ζῆλον ἔσχεν οὐ τῆς νέας λεγομένης καίπερ ἀνθούσης τότε τοῖς Καρνεάδου λόγοις διὰ φίλωνος, ἀλλὰ τῆς παλαιᾶς πιθανὸν ἄνδρα, καὶ δεινὸν εἰπεῖν τότε προεστῶτα. ἐχούσης τὸν Ἀσκαλωνίτην Ἀντίοχον, *&c. pro* iſtam, *eſt* iſta *in veteribus libris : quam ſcripturam agnoſcit vir doctiſſimus in ſuo etiam libro.*

7 E ab ipſa natura inuolutus] & ipſa natura, *ſine* ab *videtur legendum : & ita eſt in manuſcripto.*

8 Nam cùm Speuſippum ſororis filium Plato philoſophiæ quaſi heredem reliquiſſet : duos autem præſtantiſſimos ſtudio atque doctrina Xenocratem & Ariſtotelem] *Si diligentius attendamus, manca & imperfecta videtur oratio: nam illud* duos autem, *non habet quò referatur. itaque*

Petrus

A

Petrus Ciacconus coniectura ductus, vt mihi videtur, optima, existimat legendum, philosophiæ ex asse heredem reliquisset: secundos autem præstantissimos; *&c. notum est cùm ex Cicerone ipso, tum ex Iureconsultis omnibus, qui sint secundi heredes. & cùm ita esset scriptum, II os autem, imperitus librarius pro,* secundos, *fecit,* duos. *posset etiam defendi vox, quasi, vt dicat,* Speusippum primum quasi heredem relictum, secundos autem, Aristotelem, *&c.*

9 Illam A.S.D.de.O.R. &.N.A.A.C.D.R.] *Petrus Ciacconus putat duas voces abundare, sicq; legendum esse,* Illam. autem. Socraticam. de. omnibus. reb. nulla. affirmatione. adhibita. consuetudinem, D. reliquerunt.

10 Ita facta est disserendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædam] *Hic quoque verbum,* disserendi, *videtur abundare. ait enim Philosophiam factam esse artem, quæ ars de rebus certis, & notis tractare solet, cùm Socrates de singulis tanquam de incertis disputans, eam artem esse negaret.*

11 Fuit ergo iam accepta à Platone philosophandi ratio triplex] *Petrus Ciacconus expungit vocem,* accepta, *tanquam supervacaneam.*

12 Et quasi qualitatem quandam nominabant] *Delenda vox,* quasi, *autoribus antiquis codicibus.*

13 Itaque aër, vtimur enim pro Latino; & ignis, & aqua] *ita legendum ex manuscripto.*

14 Omnibusque modis mutare] mutari, *habet liber antiquus, fortasse meliùs.*

15 primum vt in quatuor initiis rerum] *Delenda,* in, *præpositio, quæ rectè abest à vetere libro.*

16 Qui ab antiquorum ratione nunc desciscis] *Pro,* qui, *liber manuscriptus habet,* quam, *vnde coniecturam facio, scribendum esse,* quoniam.

17 Et veluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem] *Ex librorum veterum autoritate, confirmante etiam historia, corrigendum*

gendum puto, & multò iam ante Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, *&c*,

IN LIBRVM I. DE FINIBVS BONORVM, ET MALORVM.

1 Sed tam multum studium, tamque multam operam] *Ita est in manuscriptis, quamuis ad orationis magis venustatem pertineat, si ita legatur, quàm ad sententiam.*

3 A quibus tam dissentio] tantum dissentio, *rectius est in manuscripto.*

7 Vtinam esset ille Persius] *Ita est in manuscripto, cùm in vulgatis desit verbum*, esset.

ibid. Facetè is quidem sicut alias] alia, *habet manuscriptus liber, quod magis placet.*

9 Quem quidem iocum cum multa venustate, & omni sale ridet Lucilius] *Ita corrigendus est hic locus ex fide veteris exemplaris: in vulgatis enim pro*, iocum, *&*, ridet, *ineptè scriptum est*, locum, *&*. idem.

ibid. χαῖρε hinc hostis Muci] *Scribendum*, χαῖρε τι: *est enim ad lictores oratio, quos salutat Prætor Scæuola*: lictores turma omni' cohorsque. *cùm autem in veteribus libris scriptum sit*, chorusque, *inde conijci potest, in antiquioribus fuisse*, chorsque, *quomodo in antiquis etiam denarijs incisum reperitur.*

12 Explicatam esse iis literis arbitramur] iis libris, *est in manuscripto, & ita videtur legendum.*

13 Defensa est Epicuri sententia de voluptate] διαφυλάττειν τὴν γνώμην *dicunt Græci.*

17 Democrito adiicit perpauca mutans] Democrito adhæresscit perpauca mutans: *ita est in manuscripto apud me libro: & paulò pòst*, citimum, *pro*, extremum.

19 Itaque attulit rem commentitiam] *Aduerbium.*

tium,itaque, *abundare videtur, delendumq; omnino, quia abest à vetere libro, reijciente etiam sententia.*

24 Quem in adoptionem D. Silano emancipauerat] *Ad hanc indicandam adoptionem, in denario argenteo D. Silani impressus est torques, Manliæ Torquatorum familiæ vsitatum insigne, de quo abundè scripsimus in libro De familiis Romanorum.*

26 Quoquo is modo loqueretur] *Ita legendum, cùm in vulgatis sit*, id, *pro*, is.

ibi. Aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur: sed si quæ in his corrigere voluit, deteriora fecit] *Scribe ex antiquo codice*, aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probentur, & si quæ, *&c.*

29 Vt ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam] *Aristoteles lib. 1. ad Nicom.* ἁπλῶς δὴ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο.

30 Etenim quid percipit, & quid iudicat] *Antiquus liber habet*, at quid percipit, aut quid iudicat.

43 Et omnium falsarum opinionum temeritate direpta.] *Placet*, dirempta, *vt est in libro manuscripto.*

47 Nec quid prouenturum sit prouident] nec quid porrò euenturum sit prouident, *legitur in manuscripto, & sine dubio meliùs.*

49 Si contra semper alit aliquid] quid, *pro*, aliquid, *est in manuscripto: & paulò pòst legendum*; quas natura non deprauata desiderat.

50 Sic iniustitia cuius in mente consedit, hoc ipso, quod adest, turbulenta non potest non esse] *Locus hic in Aldinis editionibus deprauatus, ita ex manuscriptis exemplaribus est corrigendus.*

60 Nemo igitur est non miser] eorum non miser, *habet manuscriptus liber.*

Ecce:

61 Ecce alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes] *Inducenda videtur particula*, aut, *quæ abest à manuscripto codice.*

67 Nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus] *Rectius est in manuscripto*, ac nosmetipsos.

69 Si ludicra exercendi, aut venandi consuetudine adamare solemus] *Mihi magis placet, vt est in vetere codice*, si ludicras exercendi, aut venandi consuetudines adamare solemus.

IN LIBRVM II. DE FINIBVS

7 Omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur] hiarent, *habet liber manuscriptus, pro*, hilarentur, *quod magis placet.*

13 Nullum inueniri potest, quod magis idem declaret Latinè, quo Græcè, quam declarat voluptas] *Supplendum ex manuscripto*, nullum inueniri potest, quod magis idem declaret Latinè, quid Græcè, ἡδονὴ, quam declarat voluptas.

16 Dicat adiungendam illam, quæ sit in motu] *Ita legitur hic locus in manuscriptis, & paulò post*, notiones verborum, *pro*, cogitationes, *vt est in Aldinis, siue, vt habet Victorius*, cognitiones.

19 Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris] *Verbum*, addidit, *abundat, additum ab eo, qui locum explicatione illustrare voluerit.*

21 Similiter & si dicat] *Scribendum*, ac si dicat: *& paulò post*, dum cetera cauerent, *pro*, duntaxat.

23 Resplendeat his vestis] respondeat, *est in manuscripto: & in Lucilianis versibus*, glumas, *legendum pro*, gumas: *&*, illaque verè, *pro*, illudque verè.

25 Non solùm vt recta sequamini] *Melius*, sequamur, *vt habet antiquus liber.*

35 Vt voluptatem illam Aristippi] *Videtur*, Aristippi

Aristippi, *nomen* χολιαςικῶς *fuisse ab aliquo positum:abest enim à vetere libro.*

39 Hoc diuinum animal] *Deest in antiquo particula*, sic, *quæ reperitur in manuscripto, in quo est*: sic hoc diuinum,*&c.*

45 Quòd rationem habeant à natura menti datam,& acrem,& vigentem] *Ita legitur in antiquo, cùm in vulgatis sit*,mentemque,*pro*,menti.

ibi. Et se implicet primùm ciuium, deinde omnium mortalium societate] *Lambinus habet*,societati, *vt est in manuscripto: sed malè*,implicet, *retinuit pro*,applicet.

47 In formarum specie, ac dignitate] *Ita legendum, pro*, à dignitate.

62 Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum est:Leonidas,Epaminondas,tres alij,aut quatuor] *Ita interpungendus hic locus ex libro manuscripto:malè enim habent vulgati*,Contineo me ab exemplis Græcis, *&c.*

63 L.Thorius Balbus fuit Lanuuinus] *Extat L. Thorij huius Balbi denarius argenteus, in quo Iunonis sospita simulacrum, quale Lanuuij colebatur, cum pelle caprina signatum est, adiecta inscriptione*, L.Thorius Balbus I.S. M.R. *hoc est, Iuno sospita Maxima Regina.*

66 Hic dolor populi, duce, & auctore Bruto, causa ciuitati libertatis fuit] *Abundat vox*,ciuitati,*quæ nec in manuscripto reperitur.*

67 Testes excitamus eos]citamus,*habet liber manuscriptus:& paulò pòst legendum*, at cum tuis si differas,*pro*, at cum tuis cùm differas.

69 Et eam tantùm ad aurem admouerent] *Corrigendum,autore libro manuscripto*,& ea tamen ad aurem, *&c.*

70 Cur Thorius, Postumius, Curtius, cur omnium magister Orata] *Huic loco stellula in Aldinis apposita est.putaui autem aliquando commodè corrigi posse, si pro*, Curchius, *legeretur*, Orchius,

quod

quod est familiæ Romanæ nomen satis notum : sed incidi postea in manuscriptum librum , qui haberet, cur Ghirus, *vnde coniecturam feci,* cur C.Hirrus, *emendari debere. C. enim Hirrus murenarum viuarium primus excogitauit,vt scribit Varro lib.3.de re. rust. & Plinius lib.9.cap.55.*

Ibid. His enim rebus detractis]*Vox,*rebus,*non est in manuscripto, neque videtur necessaria.*

71 Qui pietatem cauet] qui piè metu agit , *legebat amicus meus doctissimus.*

78 Esse enim,nisi eris, non potes] nisi sis , *habet manuscriptus liber.*

84 Satis & in mediocribus amicitiis præsidij: contemni iam non poteris] *Aliter est in manuscripto, sed non ita rectè ,* satis & in mediocribus amicitiis:præsidium iam contemnere poteris.

92 An id exploratum cuiquam esse potest] *Sententia sumpta ex Sophoclis versibus in Trachyniis, quam expressit etiam in Catone.*

ἢ κἀ πλείους τις ἡμέρας λογίζεται
μάταιός ἐστιν. οὐ γὰρ ἔσθ᾽ ἥ γ᾽ αὔριον,
πρὶν εὖ πάθῃ τις τὴν παροῦσαν ἡμέραν.

94 Quædam alia toleratio est verior] ratio, *pro,* toleratio,*habet manuscriptus liber.*

Ibid. Huic Epicurus comparet se si potest] comparet si quid potest,*est in manuscripto.*

96 Ab adolescente suscepta] ab adolescentulo, *est in vetere libro:quam lectionem confirmant Græca Epicuri verba apud Laërtium , vnde hæc Ciceronis translata sunt.* ἐκ μειρακίου.

112 Maria ambulauisset , terramque nauigasset]. *Isocrates in Panegyrico* ὥστε τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάσσης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δὲ Ἄθω διορύξας. *Huc respexit Lucretius lib.* 3. Ille quoque ipse viam, qui quondam per mare magnum Strauit. *Dubium autem non est , quin Xenophontis locum Cicero exprimere voluerit.*

IN LIB. III. DE FINIBVS.

1 Titillantem ex ea re natam lætitiam] *Ita cum Lambino legit Manutius, & commodè, vt videtur : debeo tamen admonere lectores, in vno apud me manuscripto reperiri,* titillationem, ex cáve natam lætitiam.

4 Quæ ipsi Græciæ nota non sunt] *In manuscripto est,* Quæ ipsi scientiæ nota sunt.

5 Quòd si in ea lingua, quam plerique vberiorem putant, concessum est, vt doctissimi homines, *&c.*] *Ita legitur hic locus in vetere libro, cùm in aliis sit,* concessum à Græcis est.

9 Sic equidem diligentiùs] hic equidem, *&c. scribendum ex antiquo codice.*

16 Principium ductum esse à se diligendo. in principiis autem naturalibus plerique, *&c.*] *Ita opinor legendum ex manuscripto: in vulgatis autem abundant verba,* diligendi sui : *& pro,* diligendo, *scriptum est,* diligendi, *quam lectionem notauit etiam Morelius.*

18 Quæ sunt contra naturam, arbitrantur] arbitramur, *habet manuscriptus.*

21 Simul autem cepit] *Scribendum,* simul ac cepit: *Ita enim est in vetere libro.*

22 Vt enim, si cui sit propositum collimare hastam aliquò, aut sagittam vt feriat, sicut nos vltimum in bonis diximus : sic huic in huiusmodi similitudine, omnia sunt facienda vt collimet, & tantum niti, vt omnia faciat, quo propositum assequatur] *Ita legitur hic locus in vetere libro, minus vt videtur, quàm in vulgatis, mendosè. In lib. 2. de Diuinat. dixit :* quis est, qui totum diem iaculans non aliquando collimet? *Vt de verbo Collimare, non sit dubitandum, etsi alij pro eo,* collineet, *reposuerint.*

49 Non sequi vt etiam diuitias bonum esse di-

camus] sequitur, *pro*, sequi, *est in codice manuscripto.*

60 Et sæpe officium est sapientis descifcere à vita] *Ita planè est in manuscripto, nisi quòd pro*, descifcere, *habet*, discedere.

63 Qui quòd eam custodiat, Pinnoteres vocatur] *Aristoteles lib. 5.* περὶ ζώων ἱστορίας. αἱ δὲ πίνναι ὀρθαὶ φύονται ἐκ τοῦ βύσσου ἐν τοῖς ἀμμώδεσι, βορβορώδεσιν καὶ ἔχουσι δὲ πιννοφύλακα, αἱ μὲν καρίδιον, αἱ δὲ καρκίνιον, οὗ στερισκόμεναι διαφθείρονται θᾶττον. *ad quæ verba respexit Plinius lib. 9. cap. 45. cùm scribit:* Concharum generis & pinna est, nascitur in limosis subiecta semper, nec vmquam sine comite, quem Pinnoterem vocant, alij Pinnophylacem: is est squilla parua, alibi cancer dapis assectator.

IN LIBRVM IIII.

1 Quæ tamen à te agetur non melior] modo. menor, *est in manuscripto.*

15 Completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur] finitur, *pro*, fruitur, *habet vetus liber.*

23 Immanitas ista verborum] inanitas, *est in antiquo.*

33 Quomodo igitur euenit] *Magis placet*, eueniat, *vt est in manuscripto.*

35 Si nihil in eo quidem perficiendum est] *Abest aduerbium*, quidem, *à vetere libro.*

46 Hoc igitur quæritis omnes, & ij, qui, *&c.*] *Legendum*, vt ij, qui, *&c.*

56 E Phœnicia profectos] E Pœnicia, *puto legendum, vt seruetur antiqua scribendi ratio, qua*, bellum Pœnicium, *in ænea tabella incisum est: in veteribus etiam libris, huius scripturæ vestigium apparet, qui habent*, Poëtica, *corruptè scilicet, pro*, Pœnicia.

Vt

ibi. Vt haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ] *Pro duobus verbis*, aptæ, habiles, *vnum*, optabiles, *habet manuscriptus.*

69 Quod erit cumque visum ages] *Melius*, agens, *vt est in antiquo: paulò pòst, pro*, istud quæso, *est*, ista inquam, *sed non ita placet.*

71 Non appello mala, sed si libet, reiectanea] reiecta, *habet liber vetus.*

73 Et quæ bona negarentur esse ab eo] vt quæ bona, *&c. habet vetus liber, & ita planè legendum videtur.*

76 Hæc non videre, cuius generis onus] *Particula*, non, *abest à manuscripto, nec sanè sententia requirit.*

IN LIBRVM V. DE FINIBVS.

4 Ita enim Athenis se collocauit, vt sit penè vnus ex Atticis, vt id etiam cognomine videatur habiturus] *Lego, confirmante libro manuscripto*, vt inde etiam cognomen videatur, *&c.*

12 Cuius accuratè scripti de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis, sed non video cur non potuerit patri similis esse filius] *Diogenes Laërtius in Eudoxi Cnidij vita, videtur eius opinionis, & iudicij fuisse, vt scripti de moribus libri Nicomacho tribuendi essent.* φησὶ δ' αὐτὸν, *inquit*, Νικόμαχος ὁ Ἀριστοτέλους τὴν ἡδονὴν λέγειν τὸ ἀγαθόν.

16 Quoniam vt medicina valetudinis] *Locus sumptus ex lib. 1. Ethic. ad Nicomachum:* ἰατρικῆς μὲν γὰρ ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον.

17 Alij censent primum ascitum doloris vacuitatem] non dolore, *pro*, doloris vacuitatem, *habet antiquus liber.*

20 Ne si etiam euitare posset] nisi etiam, *&c. est in manuscripto.*

33 Atqui perspicuum est hominem è corpore,

animoque constare] *Respexit ad locum Aristotelis ἐν 1. Polit.* τὸ δὲ ζῶον πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον.

38 Animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret] *Varro lib. 2. de re rust.* Suillum pecus donatum à natura dicunt ad epulandum. itaq; his animam datam pro sale, quæ seruaret carnem. *Plin. lib. 8. cap. 51.* Hoc maximè brutum, animamque ei pro sale datam non illepidè existimabatur.

40 Non necesse est & illa pristina manere vt tuenda] *Legendum ex manuscripto,* non ne necesse est, & illa pristina manere tuenda, *&c. & paulò pòst,* sic extremum omnium appetendum, *&c.*

49 Vt nostros possis agnoscere cantus] cognoscere, *habet manuscriptus: & ita magis placet, ut legatur.*

55 Vt conquiescere ne infantes quidem possint] *Aristoteles lib. 8. Politic.* οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν.

ibid. Eaque cupiditas agendi aliquid adolescit vnà cum ætatula] *Ita est in manuscripto, pro,* ætatibus: *& paulò infrà,* segnitie, *pro,* nequitia: *quam lectionem notauit etiam Morelius.*

62 Quis Paulum Numitorem] *Opinor legendum,* Pullum Numitorium, *de quo in lib. 2. de Inuent. sic scribit,* Nam in senatu, & in consilio de Syphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius consilium dictum est. *Liuius Epitome* 60. L. Opimius Pr. Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit. *Asconius in orat. in L. Pisonem:* Notum est, *inquit*, Opimium in prætura Fregellas cepisse, quo facto, visus est ceteros quoque nominis Latini socios malè animatos repressisse.

64 Nos tutores misimus Regibus] *Pertinent hæc ad argenteum denarium M. Lepidi, in cuius vna parte*

parte turrita imago Ægypti signata est cum literis ALEXANDREA, *in altera inscriptio*, M. LEPIDVS PONT. MAX. TVTOR REG. EX S.C.

70 Tiberina decursio] *Vide num huic loco conueniant Piscatorij ludi, de quibus Festus meminit in voce Piscatorij: aut ludi* Μαιούμα, *de quibus mentio est apud Suidam.*

87 Acrionem Locros] *Quidam* Eurytum *reponunt, sed malè: fuit enim Eurytus Tarentinus, vt ex Diogene intelligitur, apud quem scriptum est:* τελευταῖοι γὰρ ἐγένοντο τῶν πυθαγορείων, οὓς καὶ Ἀριστόξενος εἶδε, Ξενόφιλός τε ὁ χαλκιδεὺς ἀπὸ Θράκης, καὶ Φάντων ὁ φλιάσιος, καὶ Ἐχεκράτης καὶ Διοκλῆς, καὶ Πολύμναστος φλιάσιοι. καὶ αὐτοὶ ἦσαν δὲ ἀκροαταὶ Φιλολάου καὶ Εὐρύτου τῶν ταραντίνων.

IN LIB. I. TVSCVL. QVAEST.

3 Annis enim ferè DX. post R. C. Liuius fabulam dedit C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Cos.] *In manuscripto est* ICXIV. *pro*, DX. *facilè autem librarius ex* ICXIII. *tot enim anni numerantur ad consulatum Centhonis & Tuditani, fecit* ICXIV. Centhone *verò habet vetus liber, pro* Cæci filio, & docuit *pro* dedit.

7 Sed vt Aristoteles vir summo ingenio, scientiæ copia] *Hæc duo postrema verba non leguntur in manuscripto.*

18 Animumque eum corpore extingui] *Hæc verba in veteribus quibusdam codicibus non inueniuntur: itaque meritò amicus meus homo doctissimus è libro suo delebat, quasi essent* σχολιαστικῶς *ab aliquo adiecta, qui voluerit præcedentem sententiam* παραφραστικῶς *exponere.*

24 Si est Aristoxeni harmonia] *Vetus liber*, Si est vt Aristoxeni harmonia.

29 Vt viderentur ij qui vita excesserant viuere] *Scribendum*, vt viderentur eis qui, &c. *ita*

BBb 3

enim est in manuscripto, & ita omnino videtur legendum.

30 Quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis] nemo hominum *habet antiquus liber, pro,* omnium, *& ita paulò pòst,* & religione hominum consecrata, *pro omnium.*

31 Vir magnus leges, instituta, Remp. conseret] Reip. condet *est in manuscripto quodam libro, rectius aliquanto, quam in vulgatis, sed non plene satisfacit. par pari autem melius responderet.* Ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse numquam: vir magnus leges instituet, quæ deseret. *atque hæc mihi lectio optima videtur.*

35 Qui è vita cesserunt] excesserunt, *pro* cesserunt *habet manuscriptus liber.*

37 Quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat] ψυχομαντεῖα *scriptum est in vntiquo. Sed vtrumque verbum putat Petrus Ciacconus abundare.*

38 Pherecydes Syrus] *Videtur scribendum* Surius: *si quidem σύρος νῆσος ἐστὶ ἰωνικὴ, vt inquit Strabo lib.* XII. *à qua, τὸ ἐθνικὸν, σύριος.*

40 Siue ignei sublime ferri] *Vetus codex habet* in sublime ferri, *quod magis placet, quia suprà dixit* in cælestem locum.

41 Quam quisque norit artem] *Versus est ex Aristophanis Vespis translatus, nec ab ijs, qui prouerbia collegerunt, animaduersus.*

Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

46 Animum & videre & audire] *Videtur respexisse ad Menandri sententiam, quæ circumfertur,* νοῦς ὁρᾷ, καὶ νοῦς ἀκούει.

65 Laomedonti tanta fieret iniuria] Troi, *pro* Laomedonti *erat scribendum: sed fuit Ciceronis* μνημονικὸν ἁμάρτημα.

ibi. Diuina mallē ad nos] *Aristoteles lib. I. Eth. ad Nicomachum,* καὶ ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαινῶν.

γελοῖοι

γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι.

68 Quam vocant Graeci ἀντίζωνα.] *Nusquam, quòd meminerim, hac vox reperitur. itaque placet Petro Ciaccono, vt pro ea ἀντίχθονα reponatur. Plutarch. lib. 3. de placitis Philosophorum cap. 9.* θάλης καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ μίαν εἶναι τὴν γῆν. οἱκέτης ὁ πυθαγόρειος, δύο· ταύτην, καὶ τὴν ἀντίχθονα. *& Ptolemaeus, Plinius, Mela, & alij eius ora incolas antichthonas appellant.*

82 Vellem adesse posset Panaetius: vixit cum Africano. quaererem ex eo] *Aliter in manuscripto legitur hic locus:* vellem adesset Panaetius: quaererem.

85 Priamum autem tanta progenie orbatum, cùm in aram confugisset, hostis manus interemit] *Aristoteles lib. . Eth. ad Nic.* καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωικοῖς περὶ πριάμου μυθεύεται.

86 Non liberi defleti] *Antiquus liber manuscriptus habet* deleti, *quod minus placet: placeret magis* eiecti, *scilicet à fortunis.*

89 Ad non dubiam mortem concurrerunt] cucurrerunt *magis placet, vt est in antiquo.*

ibi. Perempto. at id ipsum odiosum est, sine sensu esse odiosum.] *Ita habet Manutius, quod potest quidem defendi: non semper contradicit Auditor Marco, sed aliquando ipse sibi Marcus obijcit. sed longè melius habet meus liber manuscriptus:* Perempto. A. at id ipsum odiosum est sine sensu esse M. odiosum. *Quid autem opus est dialogo, si quis velit sibi obijcere?*

92 Nescio quando in Latmo obdormiuit] *Aduerbium* quando, *Antonius Augustinus mutat in* quomodo: *& illa verba quae sequuntur,* Qui est mons Cariae, *putat esse scholium Grammatici alicuius.*

ibi. Cùm in eius simulacro videas esse nullum

sensum] *Abest vox* sensum *ab antiquo, & recte, ut opinor.*

94 Pro rata parte, aut longa, aut breuia dicuntur] *Post vocem* parte *in manusc. legitur* aitas: *quod verbum mendosum est, & pro eo reponendum fortasse,* in vita.

96 Pendemus animis] animi, *rectius in manuscripto.*

101 Hodie apud inferos fortasse cenabimus] *Cum apud Graecos scriptores, qui hoc Leonidae dictum celebrarunt, reperiatur scriptum* ἀριστήσομεν, *quod est prandebimus, non est cur quisquam Ciceronem reprehendat, qui verterit* cenabimus: *respexit enim (ut opinor) ad Romanorum morem, qui soliti erant cena uti, pro prandio. itaque cenationes alibi appellauit ea conuiuia, quae Graeci συμπόσια, sive, ut certius dicam, σύνδειπνα nominarunt.*

109 Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectae perfecto functus est munere] *Totum hoc reiicit Anton. Augustinus, quod arbitratur primum ab inepto aliquo Grammatico, in margine libri, ad signandam Ciceronis sententiam esse notatum, deinde in seriem ab imperito librario fuisse receptum.*

114 Simili precatione Trophonius, & Agamedes] *Plutarchi verba, quae leguntur apud Stobaeum, faciunt ad hunc locum.* Τροφώνιος καὶ Ἀγαμήδης ποιήσαντες ἐν Δελφοῖς ναὸν, ἤτουν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν μισθὸν, ὁ δὲ αὐτοῖς δώσειν ἔφη τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ. καὶ ταύτῃ ἀπέθανον. ἔτι δὲ Κλέοβις καὶ Βίτων κελευσάσης τῆς μητρὸς αὐτῶν εὐξαμένης τῇ Ἥρᾳ δοῦναι τοῖς παισὶν, ὅπερ ἂν εἴη κάλλιστον, ὅτι ἑαυτοὺς ὑποζεύξαντας τὴν μητέρα εἰς τὸ ἱερὸν ἀνήγαγον, τὸν βίον παραχρῆμα καταστρέψαι.

115 Euthymus potitur fatorum munere laeto] *Magis placet, ut est in manuscripto,* Euthynous potitur fatorum numine, letho.

ibid. Rebus a diis immortalibus iudicatam] *Scriberem libentius* iudicatis, *ut habet liber manuscr.*

Alci

216 Alcidamus quidam Rhetor antiquus in primis nobilis] Alcidamas *scribendum est auctoribus Græcis scriptoribus, & vetere quoque Alcidamantis imagine ex marmore, cui subscriptum est,* ΑΛΚΙΔΑΜΑC.

Ibid Repetunt ab Erichtheo] Erechtheo *scribendum ex Apollodoro, qui lib. IV. ita de hac re narrat:* Ἐρεχθεῖ δὲ ὑπὲρ Ἀθηναίων νίκης χρωμένῳ ἔχρησεν ὁ θεὸς κατορθώσειν τὸν πόλεμον, ἐὰν μίαν τῶν θυγατέρων σφάξῃ, καὶ σφάξαντος αὐτοῦ τὴν νεωτάτην, καὶ αἱ λοιπαὶ ἑαυτὰς κατέσφαξαν. ἐπεποίηντο γὰρ συνωμοσίαν ἀλλήλαις συναπολέσθαι. Menoeceus *etiam paulò pòst, pro* Menœcheus *ex eodem scriptore corrigendum. Ex eo autem, quod suprà dixit Cicero, tres versiculos Elysio in tabellis fuisse datos, colligere possumus, responsa in tabellis ab oraculo dari solita fuisse: quod confirmatur huiusmodi quadam apud me antiquissima tabellâ ex ære, in qua incisum est,* Nunc me rogitas: nunc consulis: tempus abit iam.

217 Melior Ennij, quàm Solonis oratio] melius Ennij quàm Solonis elogium, *est in manuscripto.*

IN LIB. II. TVSCVL. QVAEST.

14 Sed vltro appetendus, subeundus, excipiendus dolo] *legendum ex antiquo*, sed etiam non vltro appetendus, &c. *Petrus tamen Ciacconus,* quiuis est non modò, &c. *putat legendum sine interrogationis nota.*

23 Vnde ignis lucet] *Ita legit Manutius. Faërnus tamen pro* lucet, *habet* cluet: *& infrà* clepse *pro* clepsisse. *Pantagathus autem ita hos versus interpungebat:*

Dolorem quem percipit ob furtum Lénium:
Vnde ignis lucet mortalibus clam diditus:
Eum Prometheus clepsisse est dictus dolo,
Pœnasque Ioui fato expendisse pessimo.

32 Tuque in ea intueberis] *Ant. Augustinus*, tuq; in eam, *legit: at ea sunt honestas, dignitas, decus.*

33 Aut Philoctetam illum quam te enim malo dicere: sed ille certè non fortis qui iacet, *&c.*] *Anton. Augustinus delet aduerbium* aut, *Pantagathus autem retinet, qui totum hunc locum ita legebat:* Aut Philoctetam illum, aut me, malo dicere de illo, M. certè fortis qui iacet in lectulo humido.

38 Medicum requirens modo] requirit *legitur in antiquo, & melius.*

40 Inde pugiles cestibus contusi] nudi *pro* inde *videtur legendum, quomodo emendauit Anton. Augustinus, siue ex ingenio, siue ex auctoritate veterum librorum.*

42 Agesis] *Ita olim correxit Faërnus. Anton. autem Augustinus ex corrupto verbo* Agapetis, *quod est in libru manuscriptis, fecit* Atagesis.

ibi. Sit ne igitur malum dolor, *&c.* volunt non esse malum dolorem] *Petrus Ciacconus putat vocem* dolorem *otiosam esse. paulò pòst ita legendum,* Falsaque eius visione & specie moueri homines duco vehementius, vimque eius omnem esse tolerabilem.

43 Quoniam à viris virtus nomen est mutuata] *Nonnulli veteres libri hac verba non habent: Itaque facilè adducor vt credam fuisse ab aliquo σχολιαστικῶς addita.*

46 Si te fortè dolor aliquis peruellerit] perculerit *habet manuscriptus liber.*

47 Vt nobismetipsis imperemus] *Videtur respexisse ad Homericum illud de Vlysse,* τέτλαθι δὴ κραδίη.

56 Toto corpore, atque omnibus vnguiculis] *Ita legitur in antiquo pro* vngulis.

64 Non quo fugiendus sit] non quod fugiendus, *vetus liber: & paulò pòst,* nequeunt, *pro* non queunt.

Si

67 Si tanti non sint, vt ferendi sint] *Ego mallem si tanti sint, vt ferendi non sint.*

IN LIB. III. TVSCVL. QVAEST.

Ea virtuti resonat, tanquam imago gloriæ] *Abest vox* gloriæ, *ab antiquo: & rectè. Varro in li. 3. de re rustica, cap. 16. eodem modo de apibus dixit.* Primum secundum villam, potissimum vbi non resonent imagines. *has* ἤχους *appellari Columella scribit.*

9 Qui hæc rebus nomina posuerunt] imposuerunt, *puto rectius ut est in manuscripto.*

11 Infamiam enim censuerunt, id est, inconstantiam sanitate vacantem] *Vox* id est, *non legitur in antiquo.*

24 Atque in quem cadit ægritudo) atqui, *vetus codex.*

26 Quid illum filium Solis) *In antiquo est,* quid? AEeta filium Solis, &c.

ibid Lacrymæ peredere humore exangues genas(*variè legitur hic versus in manuscriptis: in vno enim est,* Lacrymis hument exangues genæ situ liuentes, *in altero*, Lacrymæ perdidere humorem, *&c.*

28 Opinione mali ægritudinem esse, non natura) *Manutius ex ingenio addidit,* non, *quod deest in antiquis. mihi magis placet, vt habet manuscriptus,* opinione mali ægritudinem esse natam. *ex voce enim* natam, *imperitus librarius fecit,* natura.

31 Ergo hoc Terentius à philosophia sumptum tam commodè dixerit) *Ita legendus hic locus ex manuscripto, à quo abest,* cum, *& rectè.*

43 Si verò aliquid etiam tum planè luctum omnem absterseris) *Amicus meus homo doctissimus mauult vt legatur,* si verò aliquam admoueris, luctum planè absterseris: *aut*, si verò amorem admoueris, luctum planè absterseris. *Sed*

vulgata

Sed vulgata lectio magis placet, qua Tullius verecundissimè, & κατ' ἀποσιώπησιν, quæ turpia erant, notauit τὰ ἀφροδίσια, quò inuisiorem redderet Epicurum, ob impudentiam.

44 Ex opibus summis opis egens Hector tuæ] Hecuba *pro* Hector, *scriptum est in antiquo, & ita magis placet.*

ibi. Quóve nunc auxilio, aut fuga] exilio *habet manuscriptus, & rectius, vt opinor. paulò post*, deformati auro atque abiete crispa, *in vulgatis deest vox*, auro. *infrà*, auro eboréque instructum regificè, *pro* auro ebore instructam regificè, *quod non ita placet.*

45 Exaggeratis igitur regis opibus] regiis *habet antiquus liber: &* adiungitur. *pro*, qui adiungit.

ibi. Cedrum incendamus] *Ita pro* Hedrychum *repositum est à doctissimis viris, quid si ex* Hedrychum *faciamus* cedrum ac thyum? *indicantibus libris veteribus correctionem, & confirmante Homeri versu, ex Odyssea* v.

53 Quàm ipsos Corinthios] *Ego malim*, quàm ipsi Corinthij, *cuius scripturæ vestigium apparet in vetustis etiam exemplaribus.*

61 Quasi solutionem totius hominis appellatam putat] *Aristoteles lib. 3. Eth.* καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησιν, καὶ φθείρει τοῦ ἔχοντος φύσιν.

ibi. Rectum esse & ad officium pertinere] *Ita legitur in libris veteribus.*

63 Quòd is septimo die post filiæ morté hostias immolasset] *AEschi. in oratione* κατὰ Κτησιφῶντος. Ἑβδόμην δ' ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβών, *&c.*

71 Vt nos quoque idem ab aliis requiramus] ab illis *magis placet, vt legitur in manuscripto.*

72 Nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant] *Ita Manutius, malè prorsus: nam qui non admittit consolationem, non statim dicendus est*

dus est inuitare alios ad miseriam. Victorius, ipsi ad miseriam inuitant, *malè: culpa librarij. Meus manuscriptus rectè*, ipsi ad se miseriam inuitant: *quòd non minus est stultum vltro accersere sibi malum, quàm aliorum vitia cernere, oblitisci suorum.*

84 Quid autem præclarum, quod non idem arduum] *Ita est in manuscripto: in vulgatis autem deest* quod, *sententia alioqui postulante.*

IN LIB. IV. TVSCVL. QVAEST.

1 Comitia, prouocationes, patrum consilium) *Verbum* prouocationes, *mihi quidem suspectum est, & iure, vt arbitror: nam non puto inuitis regibus potuisse prouocari ad populum. Fortè* prensationes *in comitijs creandi regis, aut cuius vis inferioris magistratus, si id ius erat à populo petere. Omnino* prẽsationes *sunt cognata comitijs, quibus tanquam rudimenta quædam legum de ambitu adhibitus debuit esse aliquis modus instituto regio, aut etiam lege.*

3 Et cantus cum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina] *Mallem* descriptos, *quia propriè, & parum remotè à litera, respondétque Græco verbo ἀναγεγραμμένους. Sed quomodo* vocũm sonis? *an soni in tabulas referebantur? itaque placebat Pantagatho, vt pro* sonis, *legeretur* notis.

8 Nisi fortè temporis causa assentiebare] *Post vocem* causa, *in antiquo est,* noui, *sine dubio corruptè, pro* nobis.

27 Non quia semper, sed quia sæpe sint] *Abest ab antiquo libro verbum* sint, *quod est secundo loco positum.*

29 Ergo inuidi & maleuoli, & liuidi] *Ita est in antiquo, cùm in alijs desit coniunctio,* &, *post vocem* maleuoli, *quæ necessaria videtur.*

30 Corporis temperatio cum ea congruunt] *Ita*

Ita est in vulgatis: liber manuscriptus habet, ficut enim corporis temperatio, &c. *quæ videtur melior lectio. sed cùm addantur duo verba, minúsque sit transponere verba, quàm addere, ita legerim:* Sunt enim in corpore valetudo, pulchritudo, vires, velocitas: sunt item in animo, præcipua corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur.

7 M.Alienum] Allienum *duplici* ll, *scribendum est auctoribus antiquis denarijs.*

8 Prœlium cùm restituit insaniens] *Petrus Ciacconus existimat hoc totum additamentum esse.*

9 Illum enim putas omni perturbatione esse liberum te vis] *Antonius Augustinus delet postrema verba* te vis. *in manuscriptis est* liberum, vis videamus.

10 Vt etiam si nec mala sint illa quæ metum, ægritudinémve, nec bona, quæ cupiditatem] *Hic locus aliter legitur in antiquo, in quo ita scriptum est.* vt etiam si mala sint illa quæ metum ægritudinémve: bona, quæ cupiditatem.

11 Tanquam clauum clauo] *Aristoteles lib. 4. Polit.* ἥλῳ γδ' ὁ ἧλος ὡς ἡ παροιμία.

IN LIB. V. TVSC. QVAEST.

1 Peccanti immortalitati] *Amicus meus putat legendum*, peccantis *pro* peccanti.

2 Ita nos, quasi in mercatum quandam celebritate ex vrbe aliqua] *Ita scriptum est in antiquo, cùm in alijs sit* item, *&* mercatus.

3 Partim soliuagas, partim congregatas: immanes alias, quasdam autem cicures] *Videtur transtulisse Aristotelis illa ex Politicis*, τῶν δὲ ζῴων τὰ μὲν ἀγελαῖα, τὰ δὲ σποραδικά. *& paulò post*, τὰ μὲν ἥμερα, τὰ δὲ ἄγρια.

4 Non qui parua non metuit, sed qui omnino

metu

metu vacat] *Ita legi debet hic locus, cùm in aliis desit*, non.

47 At enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti: illi quidem sine iis vitam beatam compleri, hi autem sine iis esse nullam putant] *Ita legitur hic locus in manuscripto.*

52 Præceptum illud Atrei] *pro*, Atrei, *in manuscripto scriptum est*, antiquum.

61 Seta equina appensum] actum, *pro*, appensum, *est in vetere libro manuscripto; vt dubium non sit, quin*, aptum, *legi debeat.*

63 Adhuc neminem cognoui Poëtam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur] *Eadem sententia vsus est in epistola quadam ad Atticum: lib. 13.* Nemo vnquam Poëta, neque Orator fuit, qui quenquam meliorem se arbitraretur. *Aristoteles lib. 4. Ethic.* πάντες γὰρ ἀγαπῶσι τὰ αὑτῶν, ὥσπερ οἱ γονεῖς, καὶ οἱ ποιηταί. *pro*, Aquinio, *autem, vidi notatum in quodam libro*, cum aliquibus.

65 Est enim ad portas Agragianas] Achradinas, *habet vetus liber.*

72 Tum maximè ingenua delectatio, & digna sapientia] sapiente, *scriptum est in antiquo, & ita videtur rectius.*

79 Honoris causa, laudis studiosi gloriæ causa] *Ita est in vulgatis. Ego secundo loco delerem*, causa: *quam lectionem confirmant ea, quæ sequuntur.*

83 Nos illud quidem] *vel*, illius, *vel*, illorum, *videtur legendum.*

86 Altera omnis tempestatis calamitate semper vacet] *Longè melius legitur in manuscripto*, omni, *pro*, omnis, *&*, vacat, *pro*, vacet.

88 Eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat] compensat, *habet manuscriptus pro*, confutat.

9[illegible] Quàm multa non desidero] *Respexit ad Socratis.*

quod est familiæ Romanæ nomen satis notum: sed incidi posteà in manuscriptum librum, qui haberet, cur Ghirus, *unde coniecturam feci,* cur C.Hirrus, *emendari debere. C. enim Hirrus murenarum viuariorum primus excogitauit, ut scribit Varro lib. 3. de re. rust. & Plinius lib. 9. cap. 55.*

Ibid. His enim rebus detractis] *Vox, rebus, non est in manuscripto, neque videtur necessaria.*

71 Qui pietatem cauet] qui piè metu agit, *legebat amicus meus doctissimus.*

78 Esse enim, nisi eris, non potes] nisi sis, *habet manuscriptus liber.*

84 Satis & in mediocribus amicitiis præsidij: contemni iam non poteris] *Aliter est in manuscripto, sed non ita rectè,* satis & in mediocribus amicitiis: præsidium iam contemnere poteris.

92 An id exploratum cuiquam esse potest] *Sententia sumpta ex Sophoclis versibus in Trachyniis, quam expressit etiam in Catone.*

ἢ καὶ πλείους τις ἡμέρας λογίζεται,
μάταιός ἐστιν. οὐ γὰρ ἔσθ' ἥ γ' αὔριον,
πρὶν εὖ πάθῃ τις τὴν παροῦσαν ἡμέραν.

94 Quædam alia toleratio est verior] ratio, *pro,* toleratio, *habet manuscriptus liber.*

Ibid. Huic Epicurus comparet se si potest] comparet si quid potest, *est in manuscripto.*

96 Ab adolescente suscepta] ab adolescentulo, *est in vetere libro: quam lectionem confirmant Græca Epicuri verba apud Laërtium, unde hæc Ciceronis translata sunt,* ἐκ μειρακίου.

112 Maria ambulauisset, terramque nauigasset]. *Isocrates in Panegyrico,* ὥστε τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάσσης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δὲ Ἄθω διορύξας. *Huc respexit Lucretius lib.* 3. Ille quoque ipse viam, qui quondam per mare magnum Strauit. *Dubium autem non est, quin Xenophontis locum Cicero exprimere voluerit.*

IN

IN LIB. III. DE FINIBVS.

1 Titillantem ex ea re natam lætitiam] *Ita cum Lambino legit Manutius, & commodè, vt videtur: debeo tamen admonere lectores, in vno apud me manuscripto reperiri*, titillationem, ex cáve natam lætitiam.

4 Quæ ipsi Græciæ nota non sunt] *In manuscripto est*, Quæ ipsi scientiæ nota sunt.

5 Quòd si in ea lingua, quam plerique vbetiorem putant, concessum est, vt doctissimi homines, *&c.*] *Ita legitur hic locus in vetere libro, cùm in aliis sit*, concessum à Græcis est.

9 Sic equidem diligentiùs] hic equidem, *&c. scribendum ex antiquo codice.*

16 Principium ductum esse à se diligendo. in principiis autem naturalibus plerique, *&c.*] *Ita opinor legendum ex manuscripto: in vulgatis autem abundant verba*, diligendi sui : *& pro*, diligendo, *scriptum est*, diligendi, *quam lectionem notauit etiam Morelius.*

18 Quæ sunt contra naturam, arbitrantur] arbitramur, *habet manuscriptus.*

21 Simul autem cepit] *Scribendum*, simul ac cepit: *Ita enim est in vetere libro.*

22 Vt enim, si cui sit propositum collimare hastam aliquò, aut sagittam vt feriat, sicut nos vltimum in bonis diximus : sic huic in huiusmodi similitudine, omnia sunt facienda vt collimet, & tantum niti, vt omnia faciat, quo propositum assequatur] *Ita legitur hic locus in vetere libro, minus vt videtur, quàm in vulgatis, mendosè. In lib. 2. de Diuinat. dixit :* quis est, qui totum diem iaculans non aliquando collimet? *Vt de verbo Collimare, non sit dubitandum, etsi alij pro eo*, collineet, *reposuerint.*

49 Non sequi vt etiam diuitias bonum esse di-

camus] ſequitur, *pro,* ſequi, *eſt in codice manuſcripto.*

60 Et ſæpe officium eſt ſapientis deſciſcere à vita] *Ita plane eſt in manuſcripto, niſi quòd pro,* deſciſcere, *habet,* diſcedere.

63 Qui quòd eam cuſtodiat, Pinnoteres vocatur] *Ariſtoteles lib. 5.* περὶ ζώων ἱστορίας. αἱ δὲ πίνναι ὀρθαὶ φύονται ἐκ τοῦ βύσσου ἐν τοῖς ἀμμώδεσι, βορβορώδεσιν καὶ ἔχουσι δὲ πιννοφύλακα, αἱ μὲν καρίδιον, αἱ δὲ καρκίνιον, οὗ στερισκόμεναι διαφθείρονται θᾶττον. *ad quæ verba reſpexit Plinius lib. 9. cap. 45. cùm ſcribit:* Concharum generis & pinna eſt, naſcitur in limoſis ſubiecta ſemper, nec vmquam ſine comite, quem Pinnoterem vocant, alij Pinnophylacem: is eſt ſquilla parua, alibi cancer dapis aſſectator.

IN LIBRVM IIII.

1 Quæ tamen à te agetur non melior] modo melior, *eſt in manuſcripto.*

15 Complectur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur] finitur, *pro,* fruitur, *habet vetus liber.*

23 Immanitas iſta verborum] inanitas, *eſt in antiquo.*

33 Quomodo igitur euenit] *Magis placet,* eueniat, *vt eſt in manuſcripto.*

35 Si nihil in eo quidem perficiendum eſt] *Abeſt aduerbium,* quidem, *à vetere libro.*

46 Hoc igitur quæritis omnes, & ij, qui, *&c.*] *Legendum,* vt ij, qui, *&c.*

56 E Phœnicia profectos] E Pœnicia, *puto legendum, vt ſeruetur antiqua ſcribendi ratio, qua,* bellum Pœnicium, *in ænea tabella inciſum eſt: in veteribus etiam libris, huius ſcripturæ veſtigium apparet, qui habent,* Poëtica, *corruptè ſcilicet, pro,* Pœnicia.

Vt

ibi. Vt haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ] *Pro duobus verbis*, aptæ, habiles, *vnum*, optabiles, *habet manuscriptus.*

69 Quod erit cumque visum ages] *Melius*, agens, *vt est in antiquo: paulò pòst, pro*, istud quæso, *est*, ista inquam, *sed non ita placet.*

71 Non appello mala, sed si liber, reiectanea] reiecta, *habet liber vetus.*

73 Et quæ bona negarentur esse ab eo] vt quæ bona, *&c. habet vetus liber, & ita planè legendum videtur.*

76 Hæc non videre, cuius generis onus] *Particula*, non, *abest à manuscripto, nec sanè sententia requirit.*

IN LIBRVM V. DE FINIBVS.

4 Ita enim Athenis se collocauit, vt sit penè vnus ex Atticis, vt id etiam cognomine videatur habiturus] *Lego, confirmante libro manuscripto*, vt inde etiam cognomen videatur, *&c.*

12 Cuius accuratè scripti de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis, sed non video cur non potuerit patri similis esse filius] *Diogenes Laërtius in Eudoxi Cnidij vita, videtur eius opinionis, & iudicij fuisse; vt scripti de moribus libri Nicomacho tribuendi essent.* φησὶ δ' αὐτὸν, *inquit*, Νικόμαχος ὁ Ἀριστοτέλους τὴν ἡδονὴν λέγειν τὸ ἀγαθόν.

16 Quoniam vt medicina valetudinis] *Locus sumptus ex lib. 1. Ethic. ad Nicomachum:* ἰατρικῆς μὲν γὰρ ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον.

17 Alij censent primum ascitum doloris vacuitatem] non dolore, *pro*, doloris vacuitatem, *habet antiquus liber.*

20 Ne si etiam euitare posset] nisi etiam, *&c. est in manuscripto.*

33 Atqui perspicuum est hominem è corpore,

animoque constare] *Respexit ad locum Aristotelis in 1. Polit.* τὸ δὲ ζῷον πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον.

38 Animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret] *Varro lib. 2. de re rust.* Suillum pecus donatum à natura dicunt ad epulandum, itaq; his animam datam pro sale, quæ seruaret carnem. *Plin. lib.* 8. *cap.* 51. Hoc maximè brutum, animamque ei pro sale datam non illepidè existimabatur.

40 Non necesse est & illa pristina manere vt tuenda] *Legendum ex manuscripto,* non ne necesse est, & illa pristina manere tuenda, *&c. & paulò post,* sic extremum omnium appetendum, *&c.*

49 Vt nostros possis agnoscere cantus] cognoscere, *habet manuscriptus : & ita magis placet, vt legatur.*

55 Vt conquiescere ne infantes quidem possint] *Aristoteles lib. 8. Politic.* οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν.

ibid. Eaque cupiditas agendi aliquid adolescit vnà cum ætatula] *Ita est in manuscripto, pro,* ætatibus: *& paulò infrà,* segnitie, *pro,* nequitia : *quam lectionem notauit etiam Morelius.*

63 Quis Paulum Numitorem] *Opinor legendum,* Pullum Numitorium, *de quo in lib. 2. de Inuent. sic scribit,* Nam in senatu, & in consilio de Syphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius consilium dictum est. *Liuius Epitome* 60. L. Opimius Pr. Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit. *Asconius in orat. in L. Pisonem:* Notum est, *inquit*, Opimium in prætura Fregellas cepisse, quo facto, visus est ceteros quoque nominis Latini socios malè animatos repressisse.

64 Nos tutores misimus Regibus] *Pertinent hæc ad argenteum denarium M. Lepidi, in cuius vna parte*

parte turrita imago Ægypti signata est cum literis ALEXANDREA, *in altera inscriptio*, M. LEPIDVS PONT. MAX. TVTOR REG. EX S.C.

70 Tiberina decursio] *Vide num huic loco conueniant Piscatorij ludi, de quibus Festus meminit in voce Piscatorij: aut ludi* Μαιουμᾶ, *de quibus mentio est apud Suidam.*

87 Acrionem Locros] *Quidam* Eurytum *reponunt, sed malè: fuit enim Eurytus Tarentinus, vt ex Diogene intelligitur, apud quem scriptum est:* τελευταῖοι γὰρ ἐγένοντο τῶν πυθαγορείων, οὓς καὶ Ἀριστόξενος εἶδε, Ξενόφιλός τε ὁ χαλκιδεὺς ἀπὸ θρᾴκης, καὶ Φάντων ὁ φλιάσιος, καὶ Ἐχεκράτης καὶ Διοκλῆς, καὶ Πολύμναστος φλιάσιοι. καὶ αὐτοὶ ἦσαν δὲ ἀκροαταὶ Φιλολάου καὶ Εὐρύτου τῶν ταραντίνων.

IN LIB. I. TVSCVL. QVAEST.

3 Annis enim ferè DX. post R. C. Liuius fabulam dedit C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Cos.] *In manuscripto est* ICXIV. *pro*, DX. *facilè autem librarius ex* ICXIII. *tot enim anni numerantur ad consulatum Centhonis & Tuditani, fecit* ICXIV. Centhone *verò habet vetus liber, pro* Cæci filio, *&* docuit *pro* dedit.

7 Sed vt Aristoteles vir summo ingenio, scientiæ copia] *Hæc duo postrema verba non leguntur in manuscripto.*

18 Animumque cum corpore extingui] *Hæc verba in veteribus quibusdam codicibus non inueniuntur: itaque meritò amicus meus homo doctissimus è libro suo delebat, quasi essent* σχολιαστικῶς *ab aliquo adiecta, qui voluerit præcedentem sententiam* παραφραστικῶς *exponere.*

24 Si est Aristoxeni harmonia] *Vetus liber*, Si est vt Aristoxeni harmonia.

29 Vt viderentur ij qui vita excesserant viuere] *Scribendum*, vt viderentur eis qui, *&c. ita*

enim est in manuscripto, & ita omnino videtur legendum.

30 Quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis] nemo hominum *habet antiquus liber, pro,* omnium, *& ita paulò pòst,* & religione hominum consecrata, *pro omnium.*

31 Vir magnus leges, instituta, Remp. conferet] Reip. condet *est in manuscripto quodam libro, rectius aliquanto, quàm in vulgatis, sed non plene satisfacit. par pari autem melius responderet.* Ergo arbores feret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse numquam: vir magnus leges instituet, quæ deseret. *atque hæc mihi lectio optima videtur.*

35 Qui è vita cesserunt] excesserunt, *pro* cesserunt *habet manuscriptus liber.*

37 Quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat] ψυχομαντεῖα *scriptum est in vntiquo. Sed vtrumque verbum putat Petrus Ciacconus abundare.*

38 Pherecydes Syrus] *Videtur scribendum* Surius: *si quidem σύρος νῆσος ἐστὶ ἰωνικὴ, vt inquit Strabo lib. XII. à qua, τὸ ἐθνικὸν, σύριος.*

40 Siue ignei sublime ferri] *Vetus codex habet* in sublime ferri, *quod magis placet; quia suprà dixit* in cælestem locum.

41 Quam quisque norit artem] *Versus est ex Aristophanis Vespis translatus, nec ab ijs, qui prouerbia collegerunt, animaduersus.*

Ἔρδοι τις ἣν ἂν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

46 Animum & videre & audire] *Videtur respexisse ad Menandri sententiam, quæ circumfertur,* νοῦς ὁρᾷ, καὶ νοῦς ἀκούει.

65 Laomedonti tanta fieret iniuria] Troi, *pro* Laomedonti *erat scribendum: sed fuit Ciceronis* μνημονικὸν ἁμάρτημα.

ibi. Diuina mallē ad nos] *Aristoteles lib. I. Eth. ad Nicomachum,* καὶ ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαίνων.

γελοῖοι

γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι.

68 Quam vocant Græci ἀντάξωνα.] *Nusquam, quòd meminerim, hæc vox reperitur. itaque placet Petro Ciaccono, ut pro ea ἀντίχθονα reponatur. Plutarch. lib. 3. de placitis Philosophorum cap. 9.* Θάλης καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ μίαν εἶναι τὴν γῆν. οἰκέτης ὁ πυθαγόρειος, δύο· ταύτην, καὶ τὴν ἀντίχθονα. *& Ptolemæus, Plinius, Mela, & alij eius oræ incolas antichthonas appellant.*

82 Vellem adesse posset Panætius: vixit cum Africano. quærerem ex eo] *Aliter in manuscripto legitur hic locus:* vellem adesset Panætius: quærerem.

85 Priamum autem tanta progenie orbatum, cùm in aram confugisset hostis manus interemit] *Aristoteles lib. . Eth. ad Nic.* καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωικοῖς περὶ πριάμου μυθεύεται.

86 Non liberi defleti] *Antiquus liber manuscriptus habet* deleti, *quod minus placet: placeret magis* eiecti, *scilicet à fortunis.*

89 Ad non dubiam mortem concurrerunt] cucurrerunt *magis placet, ut est in antiquo.*

ibi. Perempto. at id ipsum odiosum est, sine sensu esse odiosum.] *Ita habet Manutius, quod potest quidem defendi: non semper contradicit Auditor Marco, sed aliquando ipse sibi Marcus obijcit. sed longè melius habet meus liber manuscriptus:* Perempto. A. at id ipsum odiosum est sine sensu esse M. odiosum. *Quid autem opus est dialogo, si quis velit sibi obijcere?*

92 Nescio quando in Latmo obdormiuit] *Adverbium* quando, *Antonius Augustinus mutat in* quomodo: *& illa verba quæ sequuntur,* Qui est mons Cariæ, *putat esse scholium Grammatici alicuius.*

ibi. Cùm in eius simulacro videas esse nullum

326 Alcidamus quidam Rhetor antiquus in primis nobilis] Alcidamas *scribendum est auctoribus Græcis scriptoribus, & vetere quoque Alcidamantis imagine ex marmore, cui subscriptum est,* ΑΛΚΙΔΑΜΑΣ.

Ibid Repetunt ab Erichtheo] Erechtheo *scribendum ex Apollodoro, qui lib. IV. ita de hac re narrat:* Ἐρέχθει δὲ ὑπὲρ Ἀθηναίων νίκης χρωμένῳ ἔχρησεν ὁ θεὸς κατορθώσειν τὸν πόλεμον, ἐὰν μίαν τῶν θυγατέρων σφάξῃ, καὶ σφάξαντος αὐτοῦ τὴν νεωτάτην, καὶ αἱ λοιπαὶ ἑαυτὰς κατέσφαξαν. ἐπεποίηντο γὰρ συνωμοσίαν ἀλλήλαις συναπολέσθαι. Menoeceus *etiam paulò pòst, pro* Menœcheus *ex eodem scriptore corrigendum. Ex eo autem, quod suprà dixit Cicero, tres versiculos Elysio in tabellis fuisse datos, colligere possumus, responsa in tabellis ab oraculis dari solita fuisse: quod confirmatur huiusmodi quadam apud me antiquissima tabellâ ex ære, in qua incisum est,* Nunc me rogitas: nunc consulis: tempus abit iam.

327 Melior Ennij, quàm Solonis oratio] melius Ennij quàm Solonis elogium, *est in manuscripto.*

IN LIB. II. TVSCVL. QVAEST.

14 Sed vltro appetendus, subeundus, excipiendus dolo) *legendum ex antiquo*, sed etiam non vltro appetendus, &c. *Petrus tamen Ciacconus*, quiuis est non modò, &c. *putat legendum sine interrogationis nota.*

23 Vnde ignis lucet] *Ita legit Manutius. Faërnus tamen pro* lucet, *habet* cluet : *& infrà* clepse *pro* clepsisse. *Pantagathus autem ita hos versus interpungebat:*

Dolorem quem percipit ob furtum Lénium:
Vnde ignis lucet mortalibus clam diditus:
Eum Prometheus clepsisse est dictus dolo,
Pœnasque Ioui fato expendisse pessimo.

31 Tuque in ea intueberis] *Ant. Augustinus*, tuq; in eam, *legit: at* ea *sunt honestas, dignitas, decus.*

33 Aut Philoctetam illum quam te enim malo dicere: sed ille certè non fortis qui iacet, *&c.*] *Anton. Augustinus delet aduerbium* aut, *Pantagathus autem retinet, qui totum hunc locum ita legebat:* Aut Philoctetam illum, aut me, malo dicere de illo. M. certè fortis qui iacet in lectulo humido.

38 Medicum requirens modo] requirit *legitur in antiquo, & melius.*

40 Inde pugiles cestibus contusi] nudi *pro* inde *videtur legendum, quomodo emendauit Anton. Augustinus, siue ex ingenio, siue ex auctoritate veterum librorum.*

42 Agesis] *Ita olim correxit Faërnus. Anton. autem Augustinus ex corrupto verbo* Agapetis, *quod est in libris manuscriptis, fecit* Atagesis.

ibi. Sit ne igitur malum dolor, *&c.* volunt non esse malum dolorem] *Petrus Ciacconus putat vocem* dolorem *otiosam esse. paulò pòst ita legendum,* Falsaque eius visione & specie moueri homines duco vehementius, vimque eius omnem esse tolerabilem.

43 Quoniam à viris virtus nomen est mutuata] *Nonnulli veteres libri hac verba non habent: Itaque facilè adducor vt credam fuisse ab aliquo* σχολιαςικῶς *addita.*

46 Si te fortè dolor aliquis peruellerit] perculerit *habet manuscriptus liber.*

47 Vt nobismetipsis imperemus] *Videtur respexisse ad Homericum illud de Vlysse,* τέτλαθι δὴ κραδίη.

56 Toto corpore, atque omnibus vnguiculis] *Ita legitur in antiquo pro* vngulis.

64 Non quo fugiendus sit] non quod fugiendus, *vetus liber: & paulò pòst,* nequeunt, *pro* non queunt.

Si

67 Si tanti non sint, vt ferendi sint] *Ego mallem* si tanti sint, vt ferendi non sint.

IN LIB. III. TVSCVL. QVAEST.

Ea virtuti resonat, tanquam imago gloriæ] *Abest vox* gloriæ, *ab antiquo: & rectè. Varro in li. 3. de re rustica, cap. 16. eodem modo de apibus dixit.* Primum secundum villam, potissimùm vbi non resonent imagines. *has* ἤχους *appellari Columella scribit.*

9 Qui hæc rebus nomina posuerunt] imposuerunt, *puto rectius vt est in manuscripto.*

11 Infamiam enim censuerunt, id est, inconstantiam sanitate vacantem] *Vox* id est, *non legitur in antiquo.*

14 Atque in quem cadit ægritudo) atqui, *vetus codex.*

26 Quid illum filium Solis) *In antiquo est,* quid? AEeta filium Solis, &c.

ibid Lacrymæ peredere humore exangues genas(*variè legitur hic versus in manuscriptis: in vno enim est*, Lacrymis hument exangues genæ situ liuentes, *in altero*, Lacrymæ perdidere humorem, *&c.*

28 Opinione mali ægritudinem esse, non natura) *Manutius ex ingenio addidit,* non, *quod deest in antiquis. mihi magis placet, vt habet manuscriptus,* opinione mali ægritudinem esse natam. *ex voce enim* natam, *imperitus librarius fecit,* natura.

31 Ergo hoc Terentius à philosophia sumptum tam commodè dixerit) *Ita legendus hic locus ex manuscripto, à quo abest,* cum, *& rectè.*

43 Si verò aliquid etiam tum planè luctum omnem absterseris) *Amicus meus homo doctissimus mauult vt legatur,* si verò aliquam admoueris, luctum planè absterseris: *aut*, si verò amorem admoueris, luctum planè absterseris. *Sed*

vulgata

Sed vulgata lectio magis placet, qua Tullius verecundissimè, & κατ᾽ ἀποσιώπησιν, quæ turpia erant, notauit τὰ ἀφροδίσια, quò inuisiorem redderet Epicurum, ob impudentiam.

44 Ex opibus summis opis egens Hector tuæ] Hecuba *pro* Hector, *scriptum est in antiquo, & ita magis placet.*

ibi. Quóve nunc auxilio, aut fuga] exilio *habet manuscriptus, & rectius, vt opinor. paulò post*, deformati auro atque abiete crispa, *in vulgatis deest vox*, auro. *infrà*, auro eboréque instructum regificè, *pro* auro ebore instructam regificè, *quod non ita placet.*

45 Exaggeratis igitur regis opibus] regiis *habet antiquus liber: &* adiungitur. *pro*, qui adiungit.

ibi. Cedrum incendamus] *Ita pro* Hedrychum *repositum est à doctissimis viris, quid si ex* Hedrychum *faciamus* cedrum ac thyum? *indicantibus libris veteribus correctionem, & confirmante Homeri versu, ex Odyssea* v.

53 Quàm ipsos Corinthios] *Ego malim*, quàm ipsi Corinthij, *cuius scriptura vestigium apparet in vetustis etiam exemplaribus.*

61 Quasi solutionem totius hominis appellatam putat] *Aristoteles lib. 3. Eth.* καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησιν, καὶ φθείρει τοῦ ἔχοντος φύσιν.

ibi. Rectum esse & ad officium pertinere] *Ita legitur in libris veteribus.*

63 Quòd is septimo die post filiæ morté hostias immolasset] *Æschi. in oratione* κατὰ Κτησιφῶντος. Ἑβδόμην δ᾽ ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν, &c.

71 Vt nos quoque idem ab aliis requiramus] ab illis *magis placet, vt legitur in manuscripto.*

72 Nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant] *Ita Manutius, malè prorsus: nam qui non admittit consolationem, non statim dicendus est*

*dus est inuitare alios ad miseriam. Victorius,*ipsi ad miseriam inuitant,*male:culpa librarij.Meus manuscriptus rectè*, ipsi ad se miseriam inuitant: *quòd non minus est stultum vltro accersere sibi malum, quàm aliorum vitia cernere, oblinisci suorum.*

84 Quid autem præclarum,quod non idem arduum] *Ita est in manuscripto : in vulgatis autem deest* quod,*sententia alioqui postulante.*

IN LIB. IV. TVSCVL. QVAEST.

1 Comitia,prouocationes,patrum consilium) *Verbum* prouocationes, *mihi quidem suspectum est,& iure,vt arbitror:nam non puto inuitis regibus potuisse prouocari ad populum. Fortè* prensationes *in comitijs creandi regis,aut cuius vis inferioris magistratus,si id ius erat à populo petere.Omnino* prensationes *sunt cognata comitijs, quibus tanquam rudimenta quædam legum de ambitu adhibitus debuit esse aliquis modus instituto regio, aut etiam lege.*

3 Et cantus eum fuisse rescriptos vocum sonis,& carmina] *Mallem* descriptos, *quia propriè, & parum remotè à litera,respondétque Græco verbo* ἀναγεγραμμένους.*Sed quomodo* vocum sonis? *an soni in tabulas referebantur?itaque placebat Pantagatho,vt pro* sonis,*legeretur* notis.

8 Nisi fortè temporis causa assentiebare] *Post vocem* causa,*in antiquo est*,noui,*sine dubio corruptè,pro* nobis.

27 Non quia semper, sed quia sæpe sint] *Abest ab antiquo libro verbum* sint,*quod est secundo loco positum.*

29 Ergo inuidi & maleuoli, & liuidi] *Ita est in antiquo,cùm in alijs desit coniunctio,*&,*post vocem* maleuoli, *quæ necessaria videtur.*

30 Corporis temperatio cum ea congruunt] *Ita*

Ita est in vulgatis: liber manuscriptus habet, sicut enim corporis temperatio,&c. *qua videtur melior lectio. sed cùm addantur duo verba, minúsque sit transponere verba, quàm addere, ita legerim:* Sunt enim in corpore valetudo, pulchritudo, vires, velocitas: sunt item in animo, præcipua corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur.

7 M. Alienum] Allienum *duplici* ll, *scribendum est auctoribus antiquis denariys.*

8 Prœlium cùm restituit insaniens] *Petrus Ciacconus existimat hoc totum additamentum esse.*

9 Illum enim putas omni perturbatione esse liberum te vis] *Antonius Augustinus delet postrema verba* te vis: *in manuscriptis est* liberum, vis videamus.

10 Vt etiam si nec mala sint illa quæ metum, ægritudinémve, nec bona, quæ cupiditatem] *Hic locus aliter legitur in antiquo, in quo ita scriptum est.* vt etiam si mala sint illa quæ metum ægritudinémve: bona, quæ cupiditatem.

11 Tanquam clauum clauo] *Aristoteles lib. 4. Polit.* ἥλῳ γὰρ ὁ ἧλος ὥσπερ ἡ παροιμία.

IN LIB. V. TVSC. QVAEST.

1 Peccanti immortalitati] *Amicus meus putat legendum*, peccantis *pro* peccanti.

2 Ita nos, quasi in mercatum quadam celebritate ex vrbe aliqua] *Ita scriptum est in antiquo, cùm in alijs sit* item, *&*, mercatus.

38 Partim soliuagas, partim congregatas: immanes alias, quasdam autem cicures] *Videtur transtulisse Aristotelis illa ex Politicis,* τῶν δὲ θηρίων τὰ μὲν ἀγελαῖα, τὰ δὲ σποραδικά. *& paulò post,* τὰ μὲν ἥμερα, τὰ δὲ ἄγρια.

41 Non qui parua non metuit, sed qui omnino metu

metu vacat] *Ita legi debet hic locus, cùm in aliis desit*, non.

47 At enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti: illi quidem sine iis vitam beatam compleri, hi autem sine iis esse nullam putant] *Ita legitur hic locus in manuscripto.*

52 Præceptum illud Atrei] *pro*, Atrei, *in manuscripto scriptum est*, antiquum.

62 Seta equina appensum] aptum, *pro*, appensum, *est in vetere libro manuscripto; vt dubium non sit, quin*, aptum, *legi debeat.*

63 Adhuc neminem cognoui Poëtam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur] *Eadem sententia visus est in epistola quadam ad Atticum: lib.* 13. Nemo vnquam Poëta, neque Orator fuit, qui quenquam meliorem se arbitraretur. *Aristoteles lib.* 4. *Ethic.* *πάντες γὰρ ἀγαπῶσι τὰ αὑτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς, καὶ οἱ ποιηταί.* *pro*, Aquinio, *autem*, *vidi notatum in quodam libro*, cum aliquibus.

65 Est enim ad portas Agragianas] Achradinas, *habet vetus liber.*

72 Tum maximè ingenua delectatio, & digna sapientia] sapiente, *scriptum est in antiquo, & ita videtur rectius.*

79 Honoris causa, laudis studiosi gloriæ causa] *Ita est in vulgatis. Ego secundo loco delerem*, causa: *quam lectionem confirmant ea, quæ sequuntur.*

85 Nos illud quidem] *vel*, illius, *vel*, illorum, *videtur legendum.*

86 Altera omnis tempestatis calamitate semper vacet] *Longè melius legitur in manuscripto*, omni, *pro*, omnis, *&*, vacat, *pro*, vacet.

88 Eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat] compensat, *habet manuscriptus pro*, confutat.

[illegible] Quàm multa non desidero] *Respexit ad Socratis.*

cratis illud, quod refert Diogenes, πόσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω.

94 Genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse nonnunquam] *Ita legit amicus meus hunc locum, cùm in vulgatis desit particula* non. *Optabile autem dicunt Graeci ἀγαπητόν. Aristoteles li. 1. Eth. ἀγαπητὸν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ. Significat enim bonum illud, quod qui consecuti sunt, eo contenti viuere possunt.*

95 Cum expectationi speratarum] speratae, *Ant. Augustinus. quod si* expectatio *retineatur, vt habet Victorius, melior lectio erit, si* memoriae *legatur, pro* memoria.

98 Negauit se iure illo nigro) *Plutarchus in Lycurgo. τῶν δ' ὄψων εὐδοκιμεῖ μάλιστα παρ' αὐτοῖς ὁ μέλας ζωμός.*

101 Opulentissimi Syriae regis) *Scribendum* Assyriae, *atque hoc ipsum epigramma, quod refert Cicero, Ἀσσυρίοις γράμμασιν scriptum fuisse, Graeci scriptores tradunt.*

104 Neque me quisquam ibi agnouit) *Delenda particula* ibi, *quia non est in veteribus libris: atque hanc scripturam confirmant Graeca etiam verba apud Laërtium.* ἦλθον γὰρ φησὶ πρὸς Ἀθήνας, καὶ οὔ τίς με ἐγίνωσκε.

112 Et videbat in literis) *Liber vetus habet,* viuebat, *sed non placet: verbum enim* videbat, *ad Aufidij caecitatem refertur.*

113 Si liceat quod quibusdam Graecis quotidie) *Ita habent libri vulgati, nec malè alij,* si libeat, *non satis bene. Quid enim si libeat, non liceat autem? vt* liceat *hic significet concedatur, vt ipse docuit suprà. Quòd autem quidam putant locum adhuc restare mendosum, videndum num pro* quotidie *aptius sit* quiritare.

116 Epicurei nostri Graecè fari nesciant, nec Graeci Latinè) *Faërnus pro* Epicurei *legendum putabat* Opici: *quae mihi lectio optima videtur. Notum*

autem

autem est cum ex Strabone, tum ex alijs, Opicos Campaniæ populos fuisse.

118 Aut bibat, inquit, aut abeat] *Allusit ad Græcum illud*, ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι.

119 Quod si iis Philosophis, quorum ea sententia est] *Ita est in vulgatis, satis imperfectè. Ego mallem*, quod si ij philosophi. *& infrà*, dicant attamen semper.

121 Ad philosophicas scriptiones] philosophas *legitur in antiquo : & Plato*, φιλόσοφον φύσιν *dixit, hoc est, naturam philosophicam.*

IN LIBRVM I. DE NATVRA DEORVM.

1 Vt magno argumento esse debeat prudenter Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse] *Ita legitur hic locus in manuscripto, cùm in alijs sit*, Vt magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam, prudentérque Academicos, &c.

2 Et quò omnes duce natura vehimur] *Vide num. melius sit* venimus, *vt est in antiquo, pro* vehimur : *quamuis ad verbum* duce *aptius sit* vehimur.

ibi. Dubitare sc. Protagoras] *Diogenes in Protagora.* περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, εἴθ' ὡς οὐκ εἰσίν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης, καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματος ἐξεβλήθη πρὸς Ἀθηναίων, καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ.

9 Vt alia ex aliis nexa] *Vetus liber habet*, vt aliæ ex aliis nexæ.

ibi. Non enim tam auctoritatis in disputando, quàm rationis momenta quærenda sunt] auctores *scriptum est in antiquo, pro* auctoritatis.

11 Contra omnia differendi] *Illustrant hunc locum Diogenis verba, quæ leguntur in Arcesila:* Ἀρκισίλας, ἢ Ἀρκεσίλαος Πιταναῖος τῆς Αἰολίδος, ὁ τῆς μέσης Ἀκαδημίας καταρξας πρῶτος, ἐπισχὼν τὰς ἀποφάσεις διὰ τὰς ἐναντιότητας τῶν λόγων. πρῶτος δὲ καὶ εἰς ἑκάτερον ἐπεχείρησε, καὶ πρῶτος τὸν λόγον ἐκίνησε τὸν ὑπὸ Πλάτωνος παραδεδομένον, καὶ ἐποίησε δι' ἐρωτήσεως, καὶ ἀποκρίσεως ἐριστικώτερον.

13 Vt Statius in Synephebis] vt ille in Synephebis, *est in manuscripto.*

20 Omnem totius orbis designationem] operis, *pro* orbis *habent manuscripti aliquot libri: quæ mihi lectio magis placet, ob ea quæ praecedunt* ministros, machinas, &c.

23 Nullo modo viderunt animi naturam intelligentes] videntur *si legas, vt est in manuscripto, sensus patebit apertius.*

25 Eósque innumerabiles esse mundos] *Abest à manuscripto codice vox* mundos, *quam opinor glossema esse.*

28 De ipsa quidem mente] *Ita legitur in antiquis codicibus, & rectè: sequitur enim aduerbium,* autem.

ibi. Commenticium quiddam coronæ similitudine efficit] *In manuscripto est,* commenticium quiddam coronæ simile effecit.

33 Aristoteles quoque in tertio de Philosophia libro] *Aristotelem tres de Philosophia libros scripsisse tradit Diogenes, de quibus ἐν τῷ περὶ ψυχῆς, fit etiam ab ipso Aristotele mentio.*

ibi. A magistro Platone vno dissentiens] *Manutius ex* vno, *fecit* non: *in manuscripto est,* suo: *vt fortasse legendum sit,* à magistro suo Platone dissentiens.

53 vt Tragici Poëtæ] *Sumpsit hanc comparationem à Platone, cuius verba sunt ex Cratylo,* εἰ μὴ ἄρα δὴ ὥσπερ οἱ τραγῳδοποιοὶ ἐπειδάν τι ἀπορῶσιν, ἐπὶ τὰς μηχανὰς ἀποφεύγουσιν.

Coryphæum

59 Coryphæum appellare Epicureorũ ſolebat] *Κορυφαῖον eſt in vetuſtiſſimo, eodémque optimo libro: atque ita legendum puto.*

61 Quod non modò philoſophia dignum eſſet] ſit *pro* eſſet *legendum ex antiquo libro.*

66 Alia aſpera, alia rotunda, alia autem partim angulata & pyramidata, quædam curuata & quædam quaſi adunca] *Ita legitur his locus in manuſcriptis, cùm in vulgatis deſit vox.* pyramidata.

73 Sed hunc Platonicum mirificè contemnit: Epicurus] ſed hunc & Platonem, *habent libri manuſcripti.*

79 Quod ſi fingere nobis] ἀφομοιοῦν *Græci dicunt. Ariſtoteles lib.1. Polit,* ὥσπερ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν, &c.

80 Mortalis viſus] viſuſt *habet manuſcriptus liber, quod placet.*

83 Ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Lanuinis, alia nobis] *Ita legendum hic locus ex auctoritate vetuſtiſſimi libri; cùm in vulgatis deſint duo poſtrema verba,* alia nobis; *&* pro Laniuinis, *ſcriptum ſit* Latinis. *colebatur autem Lanuuij Iuno Soſpita cum pelle caprina, cum haſta, cùm ſcutulo, cum calceolis repandis, cuiuſmodi in denarijs L. Roſcij Fabati, & L. Thorij Balbi, qui Lanuini fuerunt, ſignata reperitur.*

94 Iſtis ne fidentes ſomniis] videntes *pro* fidentes, *habet antiquus liber, non malè: vt* FIDENTES *videatur ſcriptum fuiſſe in antiquioribus, antiqua ſcribendi ratione, qua* TERMINAEIT DIEI F. *& alia ſimilia in veterum monumentis reperiuntur.*

Ibi. Auſa ſit] *ſcribendum* auſit, *ex manuſcripto.*

107 De M. Octauio deferentem Sitellam] *De Sitella, in quam ſuffragia conijciebantur, mentio eſt in lege Seruilia, cuius extant apud me fragmenta quædam.* Eamq; ſortem ex hac lege apertam.

bracióque aperto literam, digiteis. operam. palam. . . . vndai causa. ad. sitellam. forti. venieris. in. eam sitellam. manum. demittito. tam. deuexam. populo, &c.

110 Sed ea conseruent quæ sunt] *Videtur legendum*, sed ea quæ consequent quæ sunt.

119 Qui ea quæ prodessent hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit] *Respexit ad Græca illa*; *ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ δαιμόνιον*, *&* *θεοὶ δωτῆρες ἐάων.*

IN LIBRVM II. DE NATVRA DEORVM.

6 P. enim Vatienus] Vatinius *est in veteribus libris, & ita legendum cum hic, tum apud Valerium Maximum lib. 8. cap. 8. & Lactantium lib. 2. cap. 8. itaque in Fastis ex hac emendatione, & ex verbis quæ sequuntur*, Auus huius adolescentis, *addendum erit* P. N. *vt integra inscriptio sit*, P. VATINIVS P. F. P. N.

10 Primus rogatorum vt eos retulit] rogator *habet liber manuscriptus.*

14 Tuditano & Aquillio Cos.] *Vetus liber* M. Tuditano, & Ap. Claudio Cos. *Sed huius lectionis veteribus ex historia petenda est.*

24 Euulsum], euolsum *est in vetustissimo libro, & ita legit Quinctilianus.*

27 Quæ æneis efferuescunt subditis ignibus] *Ita legitur in manuscripto, cum in vulgatis desit vox* æneis, *quæ tamen potest esse alicuius scholium.*

32 Quæ non sit minor] minoris *vetus liber, quod placet: sequitur enim:* sic mundum vniuersum pluris esse necesse est.

46 Miniméque resipiens patriam] *Ita legitur in manuscripto, pro* respiciens, *& ita omnino legendum: est enim* resipere, *redolere & præ se ferre.*

Contã

49 Continuas conuersiones duas] sui *pro* duas *amicus meus legendum putat.*

52 Tum abeunt, tum recedunt] *Emendandum ex antiquo libro,* tum adeunt, tum recedunt.

65 Qui tenero terram circumuectu amplecti-tur] circumiectu *habet liber manuscriptus, quod magis placet, confirmantibus Græcis Euripidis versibus, vnde translati sunt Latini, quos hic adducit Cicero.*

Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα,
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις,
Τοῦτον νόμιζε ζῆνα, τόνδ' ἡγοῦ θεόν.

70 Et plena sunt futilitatis, summæque leuitatis] vanitatis *habet liber manuscriptus, pro* futilitatis.

73 Qui qualésque sunt] *Lambinus* sint: *à vetere autem libro id verbum abest.*

ibi. Anum fatidicam Πρόνοιαν induci, id est, prouidentiam] *Hæc tria postrema verba*, id est, prouidentiam, *non sunt in vetere lib. olent autem sine dubio glossema ab imperitis librarijs in seriem receptum. Quod autem sequitur*, velut hesterno die, *vel Cicer.* μνημονικὸν ἁμάρτημα, *vel librarij lapsum esse, credendum est. non enim hesterno die* Velleij *disputatio cum Cotta instituta fingitur, sed eodem. atque in ipso secundi libri initio ita contexitur dialogus, vt nullus dies intercesserit inter Epicureorum & Stoicorum confutationem. Idem error est in illis lib. 3.* Quæ à te nudius tertius dicta sunt: cùm docere velles deos esse. *sunt autem verba Cottæ ad Balbum, quæ non nudius tertius, sed eodem die finguntur esse dicta. credi potest Ciceronem in animo habuisse tribus libris trium dierum disputationem referre voluisse: mox id mutasse, relictis prioris cogitationis vestigijs.*

76 Quod & Democritus simulacra & Epicurus imagines inducens] *nomen* Epicurus *non legitur in manuscripto, & certè videtur abundare.*

105 Hunc circum ἄρκτοι duæ] Arctoe *habet vetustissimus codex, & rectè: eodem enim modo* Adelphoe *apud Terentium, &* Canephoroe *alibi scriptum reperitur.*

110 At capra læuum humerum claro obtinet] humero *scriptum est in veteribus libris.*

111 Et magis horriferis] horrisonis *vetus liber.*

114 Extremam nitens] extremum *habet antiquus codex.*

117 Huic autem continens aër fertur] circumfertur *est in antiquo.*

118 Quæ æther] ætherea *est in manuscripto.*

124 Platalea nominetur] Platea *appellatur ab Aristotele lib.8.cap.12.& Plin.lib.10.cap.40: vt fortasse hic quoque ita scribendum sit.*

129 Dum possint se ipsa defendere] *Arist. lib. 1. Pol.* τὰ μὲν συνεκτίκτει τῶν ζώων τοσαύτην τροφὴν, ὡς ἱκανὴν εἶναι μέχρις οὗ δύνηται αὐτὸ αὐτῷ πορίζειν τὸ γεννηθέν.

135 Quæ sunt infra id quod deuoratur] *Aliter legitur hic locus in manuscriptis:* quæ sunt infra, in quas id quod deuoratur descendit. *paulò pòst antiquus idem liber habet*, eadémque à pulmonibus respiret, & redeat.

136 Quæ constant ferè è neruis] *Legendum* constat, *vt est in manusc. vt ad* aluum *referatur.*

ibid. Tum spiritu dilatant] *Deest*, se, *quod est in antiquo*, tum se spiritu, &c.

137 Ad easque portas iecoris] *Ita est in manuscripto pro*, ad easdémque.

144 Et quasi corneolos habent introitus] corneos *legitur in manuscriptis.*

151 Arborum autem consectione] ὑλοτομίαν *appellat Aristoteles lib.1.Pol.*

154 Deorum atque hominum putanda sunt] *Videtur respexisse ad locum Aristotelis, qui est in li.1. Polit.* ὥστε ὁμοίως δῆλον, ὥστε καὶ γινομένοις οἰητέον τά τε φυτὰ τῶν ζώων ἕνεκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἀνθρώπων

ἀνθρώπων χάριν, τὰ μὲν ἥμερα καὶ διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ διὰ τὴν τροφήν. τῶν δὲ ἀγρίων εἰ μὴ πάντα, ἀλλὰ τά γε πλεῖστα τῆς τροφῆς, καὶ τῆς ἄλλης βοηθείας ἕνεκεν, ἵνα καὶ ἐσθὴς, καὶ ἄλλα ὄργανα γίνηται ἐξ αὐτῶν. εἰ οὖν ἡ φύσις μηδὲν, μήτε ἀτελὲς ποιεῖ, μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν.

159 Victum domitúmque iuuencum] vinctum *habet antiquus liber, eamq́ lectionem confirmant ea qua περὶ βοὸς ἀροτῆρος cecinerunt Graci Poeta.*

IN LIBRVM III. DE NATVRA DEORVM.

5 Ex portentis & monstris Sibillæ interpretes] *Antiquus liber manuscriptus habet* monitis, *pro* monstris : *qua lectio potest retineri, quamuis magis satisfaciat vulgata, si ita interpungatur,* Ex portentis & monstris, Sibyllæ interpretes, &c.

22 Sæpe dixi] dixti *legendum, vt est in manuscripto.*

35 Qui quoniam quid diceret intelligi noluit] *in manuscripto est*, qui quoniam diceret quod intelligi noluit. *& paulò pòst*, omnia vnum esse ignem, *pro* omnem vim esse ignem.

38 Prudentiámne Deo tribuemus] *Vertit locum Aristotelis lib. 10. Ethic.* πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς, πότερα τὰς δικαίας, &c.

40 Vt capram, vt lupam] Nepam, *pro* lupam *habet antiquus liber, & rectè : nec enim lupa simulacrum inter sidera relatum fuisse apud scriptores reperitur.*

42 Ex eo igitur & Lisyto] Lisyea *habet antiquus liber, vnde coniecturam facio* Lysidea *legendum esse.*

ibi. Ex Idæis dactylis] *Antiqua lectio habet* digitis, *quasi* dactylos *illos appellare Latino nomine maluerit.*

43 Si dij sunt; suntne etiam Nymphæ deæ? & Nymphæ, Panisci ne & Satyri? *Ita legitur hic locus in manuscripto, &, vt videtur, melius quàm in impressis.*

44 Hæc Carneades agebat] aiebat *habet vetus liber.*

46 Lucus Furinæ] Forinæ *scribendum ex auctoritate vetusti lapidis, in quo ita incisum est,*

P. POETELLIVS P. L.
SYRVS
LANISTA AD. AR. FORIN
AR. ROM. DD. VIX
ANN. XLIIX.
H. S. E.

47 Serapim] Sarapim *est in antiquo, & vtroque modo reperitur in aneis numismatibus, in quibus est* Deo Sarapidi *&* Serapidi.

48 Absyrto fratri] Apsyrto *scribendum auctoribus Gracis scriptoribus, apud quos est* ἄψυρτος.

50 Atque in plerisque ciuitatibus] atqui *est in manuscripto, ad huius loci sententiam, & ornatum aptius.*

51 Thaumante dicitur Iris esse nata] *Ita legit Ant. Augustinus, cùm in impressis desit vox* Iris.

52 Itaque & Fontis delubrum] *Fonti Deo vernecibus, sacrum fiebat, vt ex inscriptione fratrum Arualium constat, in qua est,* FONTE. VERB. N. II.

ibid. Anemonem] *De Anemone fluuio meminit Plin. lib. 3. cap. 15. sed cùm in octaua Italia regione ponatur, non habet hic locum: itaque pro* Anemonem *parua mutatione* Almonem *legendum putarim, qui, vt inquit Vibius Sequester, fluuius est Roma vicinus, vbi Mater deum* VI. *Kal. Apr. lauatur. Statius lib. 1. Sil.*

Est locus ante vrbem qua primùm nascitur ingens
Appia, quaq; Italo gemitus Almone Cybelle
Ponit, &c.

& Luca

& Lucanus lib. 1.

Tunc qui fata Deûm secretáque carmina seruant,

Et lotã paruo reuocant Almone Cybellem.

55 Anaces] *Ἀνάκους appellant Graeci Castorem & Pollucem: & eorum templum ἀνάκειον dicitur à Luciano in Timone.*

56 Die matre natus] Dia *legitur in manuscripto eámque lectionem confirmat vetus inscriptio fratrum Arualium, in qua sunt hæc,*

IIII. ID. DEC. FRATRES ARVAL. IN
LVCO. DEAE. DIAE. VIA. CAMPANA.
APVD LAP. V. CONVENER.
PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET.
IBI IMMOLAV. QVOD. AB. ICTV.
FVLMINIS ARBORES LVCI.
SACRI.D.D.ACTTACTAE.ARDVERINT.
EARVMQVE ARBORVM ADOLEFACTARVM, &c.

ibi. Hunc AEgyptij THOTTH] THOTH *est in veteribus libris, cum quibus consentit Graci Ptolemæi scriptura in codice apud me maioribus literis exarato.*

58 Iam Græci sæpe Vpim] *Intelligit Callimachum, siue Alexandrum Ætolum Poëtam, cuius versus est ex libro, qui fuit inscriptus Musæ, ὑμνῆσαι ταχέων ὧπιν βλητῆρα ὀϊςῶν. Callimachi autem carmen in hymno in Dianam ita legitur, οὖπι ἄνασσα φαεσφόρε*,&c.

60 Traditum est] *Cùm in manuscripto sit* prædictum, *opinor* proditum *legi debere, eámque veram esse huius loci lectionem.*

64 Dicamus digna diis immortalibus] *Corruptè in manuscripto est* dicali vsu loquamur, *pro* diggna iis loquamur, *vt ego coniicio.*

68 Quondam Thyestem clepere ausum esse à regia] *Aliter hic versus reperitur scriptus in vetustissimo codice,* quem de ata Thyestem,&c.

78 Qui iussus sit vinum sumere] cui vsus sit, *est in manuscripto.*

79 Telamon] Telamo *habet vetustus liber, antiquorúmque est ea Latinorum terminatio, vt Agamemno. Videndus Quinctilianus.*

83 Grandi pondere] graui, *pro* grandi, *est in manuscripto: & paulò suprà* expoliauisset, *pro* expilauisset.

ibid. Pater imberbis esset] *Notum est Graecum carmen.*

. ---- οὔποτε φοῖβος,
θηλείαις οὐδ' ὅσσον ἐπὶ χνοὸς ἦλθε παρειαῖς.

86 Virtutem autem nemo vnquam] *Ita legendum est ex vetustissimo libro.*

93 Non mirum, ne ciuitates quidem] *Totus hic locus ita legitur in antiquo.* nimirum ne ciuitates quidem. non eas? ne nationes quidem, &c.

ibid. Iccirco somnia hæc tecum] *vox* somnia *abest ab antiquo codice, nec dubito, quin sit omnino inducenda.*

96 Qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Ioue] *Respexit ad Homeri versum,* καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν.

M. * TVL

M. * T. CICERONIS CONSOLATIO.

** Omnino hunc librum Ciceronis non esse existimo, præsertim cũ de clarissimis viris, quos se in consolatione recensuisse ipse testatur, ferè nulla fiat mentio.*

QVAMQVAM recentibus morbis medicinam adhibere vetant sapientes, nihilq; aduersi hominibus accidere solet in vita, quod aut improuisum, aut inexpectatum videatur; conemur tamen, si qua ratione possumus, mederi nobismetipsis, & domesticæ subuenire calamitati. Si enim quoties vsu venit, consuluimus ceteris; cur non aliquando nobisipsis? &, si mala, quæ nec vitari, nec auerti humanis viribus possunt, pertulimus toleranter; cur non ea, si possumus, ratione leuiora faciamus? præsertim cùm ad ægritudines, & molestias depellendas eò acriùs incumbere homines debeant, quò melius est sine cura viuere, quàm curis, & angoribus oppressum, ac circumuentum, humanam conditionem satis per se miseram, aliis etiam incommodis efficere miseriorem. Quid porrò præstantius, quid vtilius est, quàm, cùm corpore valeas, curare, vt etiam animo valere possis? siquidem corpus animi gubernaculo, animus autem ministerio corporis indiget. at neque animus æger benè gubernabit, nec affectum corpus animi rectè parebit imperio. Quamobrem prudenter à doctis, & sapientibus viris cogitatum, & factum est, qui de luctu minuendo ante nos scripserunt; quorum extant satis multa, sanè sapienter literis mandata, in primisque à Theophrasto, Xenocrate, & Crantore; quorum libros cùm sæpe animi causa sumpserimus in manus, admirati eorum saluberrimis præceptis refertam, & conditam eloquentiam, tum proximè legimus necessariò. casus enim ereptæ nobis filiæ, quam in oculis ferebamus, eximiis & virtutis, & prudentiæ

dentiæ laudibus præstantem, ita nos vel perculit, vel afflixit, vt ab iis opem ad leniendum, & mitigandum dolorem petere coacti simus, quorum maximè doctrina, atque autoritate anteà mouebamus. Itaque multa, quæ ab illis vel acutè cogitata, vel eleganter enunciata sunt, ad dolorem nostrum abstergendum colligemus, vt, si minùs ceteros in tanto mœrore delectare poterimus, quod aliàs & dicendo, & scribendo efficere conati sumus, & fortasse interdum præstitimus, saltem nobisipsis medeamur. Sed nos etiam in hoc fortiores erimus, quàm ceteri: quibus difficile non fuit, cùm doloris expertes ipsi essent, alios consolari, & à mœrore abducere: nos autem dolore afflicti, consolationem à nobis petentes, nosmetipsos in dolore vincemus, ac naturæ quandam quasi vim afferemus. quæ vtinam tanti sit, vt ceteros quoque in pari fortuna doceat aduersos casus patienter ferre: qui quò sæpiùs contingunt, eò propiores hominibus putandi sunt, qualique in ipsa humana natura innati, atque insiti, ideoque leuiùs ferendi. qui enim hominem se esse agnoscit, hominisque nomen sibi vendicat, cur ea, quæ hominis maximè propria sunt, recusare, ac reiicere audeat? quod simul vt fecisset, & imprudens, & iniustus meritò haberetur. Atque hic locus à Theophrasto egregiè tractatus, & perpolitus est: itemque à Xenocrate; quorum vterque eos, qui communes casus recusant, imprudentiæ, atque iniustitiæ condemnat: alter etiam diis ipsis aduersos non dubitat appellare. quod etiam grauius crimen est, ac vix in homine tolerabile; qui, cùm omnia diis immortalibus accepta referre debeat, quorum ope viuit, intelligit, agit; si eorum voluntati repugnet, cum diis, gigantum more, bellare videbitur. hæc autem peritè, vt dixi, à

multis

multis tractata sunt. Sed ego Crantorem sequor; cuius legi breuem illum quidem, sed verè aureum, &, vt Panætio placuit, ad verbum ediscendum de luctu librum, quo acutè vniuersam doloris medicinam complexus est; sed humanæ naturæ incommoda ita diligenter, & accuratè expressit, vt quasi luendorum scelerum causa nasci homines, & in hanc lucem ingredi, possis agnoscere. Fac enim nasci hominem, & in lucem edi: continuò senties, non rerum humanarum dominum, & gubernatorem exortum, sed veriùs miseriarum, seruum, atque incommodorum. Nam infantiam, & pueritiam vagitus, lacrymæ, imbecillitas, nullus nec rationis, nec corporis vsus, dolores, molestiæque quamplurimæ amplectuntur. Adolescentiam ardor quidam excipit ætatis, nec prudentiæ, nec iudicij compos; rerum vtilium, ac laudabilium contemptio, voluptatis, & sæpe turpitudinis appetitio; veri boni ignoratio; in pares ferocia, in superiores superbia, in infimos arrogantia. ex his contentiones, rixæ, contumeliæ, assiduus denique molestiarum concursus existit: ex rebus honestis contemptis infelicitas, & infamia; ex turpibus curiosè arreptis, & conquisitis luctus, morbi, perpetuum deniq; sui ipsius odium, ex cognita rerum turpium mercede conflatum. Adde insanas pecuniarum largitiones, nullam futuri temporis curam, non inopiæ, non liberorum, non vxoris, non posterorum, non familiæ. quæ si quis ætatis potiùs vitia, quàm naturæ miserias, velit appellare, quanquam nominis quæstionem inducat, non tamen ipsas ab homine miserias, atque incommoda remouebit. Nec verò audiendus erit, qui hæc ab humanæ naturæ miseriis separanda putet. quòd non in natura insita sint, sed vnius, vel aliquorum hominum errores videantur.

deantur: totius autem naturæ illa esse affirmet, quæ à nullo prorsus homine seiungi possunt. quasi verò humanum non sit irasci, quòd multi non irascantur, aut humanum loqui, & societatem coire, quòd multi reperiantur, qui nihil difficilius faciant, quàm cum hominibus congredi, aut sermonem cum aliquo conferre. verè autem humanæ miseriæ sunt, quòd, & si non omnes in vno, certè omnes in omnibus, & aliquæ in multis, & multæ sæpe in vno agnoscuntur. Iam, constantis ætatis quot, quantæque miseriæ sint, non difficile est intelligere, ac difficillimum enumerare. hæc enim ex omnibus hominis ætatibus in perturbationes animi, in pericula capitis, famæ, fortunarum vna maximè incurrit. sicut enim ceterarum omnium ætatum, ad res, negotiaque tum priuata, tum publica peragenda aptissima est, maximeque idonea; ita etiam vna, præ ceteris omnibus, difficultatum, miseriarumque omnium, quæ ex publica, priuataque administratione oriuntur, particeps, & socia est. hæc priuata amicorum negotia procurat, hæc publica sustinet munera: hæc gloriam, & commodum ex rebus feliciter euenientibus: hæc ærumnas, & molestias ex aduersis experitur: huic bonorum ciuium propugnatio, huic malorum accusatio proposita est: huic inuidia, & æmulatio à bonis imminent, à malis pericula, & insidiæ intenduntur: ætas nunquam pacata, semper laboriosa, semper anxia, & sollicita, quæ si non aliquos interdum vel vtilitatis, vel voluptatis fructus ex assiduo labore perciperet, seipsam profectò regere, ac tueri non posset. Sed miseriarum numerus multò maior est, magnitudo autem tanta, vt neminem à publicis procurationibus non auertere, ac deterrere possit. illustre præbuit exemplum vniuersæ

ciuitati

ciuitati calamitas nostra, quam ex parta ciuium salute, ex defensis aris, ac focis, ex proditoribus à Reipublicæ, ac populi Romani ceruicibus depulsis contraximus. Sed nostra fuerit ærumna: ciuibus contigerit salus, & quies, quam etiam, vita ipsa profundenda, si opus fuisset, libentissimè redemissemus. Nihil necesse est mihi de me ipso prædicare, sed tamen verissimè affirmare possum, eos demùm annos me verè vixisse, quos in præclaro aliquo patriæ vel commodo, vel ornamento consumpsi, ac, si longiùs mihi vitam producere liceret, non me alia causa ad diutiùs viuendum, quàm publicæ vtilitatis studium, curaque adduceret: quæ vna cogitatio in homine gloriosa, & laudabilis est maximè. Nunc, quæ extrema de ætatibus superest, quid ego de senectutis incommodis, ac miseriis loquar? quas plurimas esse, & grauissimas, & nomen ipsum, langoris, calamitatisque plenissimum, indicat, & aspectus ipse senum hominum patefacit. quid est enim aliud, senem videre trementem, incuruum, canum, imbecillum, infirmum, quàm cernere morientem viuum, aut viuentem mortuum? Ac, si nonnullis visum est, magnam esse senilis ætatis consolationem prudentiam, vsu rerum quæsitam, quæ illius ætatis propria est; eosdem illos fateri oportet, ex eo ipso fonte manare etiam ad senes non minimùm doloris, atque molestiæ. qui enim se prudentem, rerumque agendarum peritum agnoscit, cur non doleat, quæ optimè intelligit, præ ætatis vitio, optimè etiam perficere non posse? &, si patriam diligit, cur non angatur, quòd, quam consilio iuuat, opera etiam iuuare non possit? eoque maior prudentium dolor est, quòd optimorum consiliorum fructum nulla alia ratione percipi posse, quàm si optimè ad exitum perducantur, intelligant,

intelligant, quòd, nisi vir optimus, patriæque amantissimus ad agendum accedat, prorsus inania sint futura. De ætatibus satis mihi videor dixisse. quid iam de generibus hominum loquar, aut nunquid principes viros, & medios, & infimos æquè miseros esse negare possum? Reges ipsi quàm miseri sint, quantoque opere sollicitudini, timori, atque insidiis propositi, satis ostendit Dionysius, cùm imminente capiti gladio Damoclem fortunæ suæ felicitatem voluit experiri. nec mirum, cùm iis bellorum calamitates, agrorum vastationes, populorum cædes, vrbium exitia immineant. quæ cùm eueniunt, qui victoria potitur, aliquid & ad gloriam, & ad imperium semper acquirit; sed tanta prætereà rerum amissio, tantusque sumptus consequitur, vt magni constet victoria, ac plerumque præstiterit, nunquam arma sumpsisse: sin profligatio exercitus, aut clades aliqua contingit, nihil eo statu miserius ne cogitari quidem potest, siquidem captiuitati, inopiæ, luctui, contemptui coniunctus est. Sed fac Regem esse à bellorum impetu, & à castrorum puluere remotum, sua pacatè possidentem, nulla hostium incursione vexatum: num idcircò tutior, & miseriis securior? quinimò, vt otium humana natura non fert, ipse sibi molestiam, ac sollicitudinem exhibebit. nam aut de augendis vectigalibus, aut de producendis finibus, deque vrbibus ad imperium acquirendis, aut de iungendis cum potentioribus propinquitatibus, atque amicitiis cogitabit: quæ, qui animo agitat, nec à molestia liber est, nec alios securos, ac quietos esse sinit. De auaritia verò, maxima animorum peste, nolim hoc loco pluribus disputare: quæ in deside, atque otiosa mente quàm maximè exoritur, eaque erectiores animos, & altiores dignitatis gradus maximè sollicitat.

citat. Huic generi infimum hominum genus opponitur, quod, vt nomine abiectissimum, sic re quoque omnibus calamitatibus, atque angoribus est propositum. Huic inopia, fames, contumelia, iniuriæ, tributorum solutio, militiæ incommoda, misera denique omnia perferenda sunt: eoque miserius est, quòd ceteris omnibus, cùm aduersa fortuna premuntur, permulta tamen suppetunt, è quibus consolationem, dolorisque leuationem petunt: at infimam plebem natura ipsa fatali quadam necessitate tam abiecto, tamque imo loco collocauit, vt omnibus ærumnis subiecta, nulla propemodum ratione erigi, aut subleuari possit. Ne mediocris quidem hominum conditio miseriarum expers esse cognoscitur. nam inter summum, & infimum interiecta, alteri paret, alterum patitur, cui si imperare posset, certè longiùs à miseria distaret. Sed quia neque dignitate præstat, nec summos viribus adæquat, suo statu contenta esse cogitur. Itaque multis in ciuitate persungitur incommodis, non illis quidem parum Reipublicæ fructuosis, aut valdè ad ferendum grauibus, atque asperis, sed quæ tamen animum sollicitent, & humanas miserias augeant. Hæc longiori oratione persequi, non est præsentis instituti, ante oculos omnia sunt, & nobis præcipuè re ipsa perspecta, & cognita. Nec verò alia est fœminarum conditio: aut enim iisdem, aut parum certè diuersis, & molestiis, & angoribus vexantur. nam & iisdem morbis, quibus viri, & iisdem animi perturbationibus, mentisque erroribus obiiciuntur. eoque miserior illarum status est, quo mollior natura & ad propulsanda incommoda, calamitatesque perferendas infirmior. Easdem, quas viri, ex parentum, fratrum, sororum, affinium interitu molestias, & dolores hauriunt. maritos

ſæpe fatuos, parum de re domeſtica ſollicitos, pecuniam profundentes nanciſcuntur, ex quo paupertas, & luctus: quibus malis eò premuntur grauiùs, quòd non, vt homines, indagare poſſint, qua maximè ratione medeantur incommodis, rebuſque ſuis conſulant. Quantùm Tullia mea ex patris exſilio doloris, quantùm ex maritorum ærumnis, & difficultatibus luctus, moleſtiæq; percepit? & quamuis optanda etiam minimè pauca in vita viderit; malorum tamen paucorum ſenſus, vel doctiſſimis hominibus iudicantibus, ita acerbus eſt, vt bonis vel plurimis, & maximis æquetur, interdum etiam præferatur. Permulta præterea in hoc genere ſunt, quæ reticere præſtat, quàm edere. Sed magna certè, vel hoc vno nomine, fœminarum miſeria eſt, quòd quamdiu viuunt, parere ſemper coguntur: aut enim innuptæ parentibus, & affinibus, aut nuptæ maritis parent, & ſeruiunt. ſic, quò minùs liberæ, eò magis miſeræ, nec vnquam liberæ, niſi è vita profectæ. ergo mortuæ beatæ cenſendæ erunt. Nec ſanè video, quid aptius dici poſſit. ſed, vt ad nos ipſos redeamus, cui vxor contigit, is præter communes omnium calamitates præcipuo etiam miſeriæ genere premitur, quòd non ſolùm ſuis, ſed etiam domeſticis vxoris, & familiæ moleſtiis, curiſque vexatur: neque enim ab ea, qui cùm artiſſimo matrimonij vinculo conglutinatus eſt, aut mente, aut cogitatione ſeiunctus eſſe poteſt. Itaque tot vexatus calamitatibus, tantiſque miſeriis circumcluſus hominis animus quid egregium, aut eximium ſuſcipere, aut cogitare poteſt? mirum, ni ſeſe abjiciat, ac veluti deſperatione perculſus humi iaceat. Redeo igitur ad illud, quod initio dixi, neminem eſſe, qui ſpiritum ducat, non miſerum, neminem verè felicem: parumque ſapiunt ij, qui hominem

minem luendorum scelerum causa natum, felicem, aut beatum audent nominare. nostra enim, quæ dicitur vita, mors est, nec vnquam viuit animus, nisi compage solutus corporis, liber æternitate potiatur. Itaque mortem in beneficij loco tributam à diis immortalibus iis, quos maximè dilexerunt, traditum est: vt, cùm Herodoto auctore, Argia sacerdos, quòd optimum filiis esset, à dea precata, eos reperit mortuos. Mortem autem, tanquam optimam, illis esse concessam, credamus sanè Apollini Delphico, qui exoratus à Trophonio, & Agamede, à quibus templum magnificè Apollini exædificatum Delphis erat, vt, quod esset optimum homini, tribueret, post diem tertium exanimes sunt inuenti: quo munere indicauit deus, & deus is, cui diuinationis partes à reliquis diis sunt relictæ, mortem homini omnium rerum esse optimam. Itaque excutiatur iam, & euellatur funditùs falsa illa multorum opinio, malam esse mortem: quandoquidem, vel deorum iudicio, non modò mala non est, sed omnium rerum optima, & omnium munerum, quæ humano generi dari possunt, præstantissima. Præclarè. nam & miseriarum omnium, quas viuentes pertulimus, finis est in morte, & vitatio futurarum, in quas progredientes in vita incurrunt. docemur enim exemplis è propagatione vitæ permultos optimos, & fortissimos ciues incredibiles hausisse calamitates. Immerentes dixerit aliquis: ergo non sunt in miseriis ponendæ. nihil enim miserum, quod non culpa contractum. De hoc aliàs viderimus: sed calamitates certè fuerunt: quarum etiam vnica cogitatio, quæ præteruolat, & effugit, non modò sensus, qui corpori firmiùs inhæret, acerbitatis habet plurimùm. Ex quo verè colligi potest, sapienter fecisse

Thraces, qui, ſi Herodoto credimus, naſcentibus liberis, lugere; morientibus, lætari ſolebant: exitum videlicet vitæ, vt miſeriarum finem, & quietis portum, probabant; vitæ initium, vt ingreſſum ad moleſtias, & dolores, inuiti videbant. Si ergo naſcimur miſeri, morimur beati; quis in hanc lucem edi velit, vt miſeriis opprimatur? quis non potiùs mori, vt beatam vitam acquirat?&,ſi hoc nobiſmetipſis, vt optimum,vellemus; cur liberis,& affinibus, diuerſum? an meliùs nobis, quàm iis, quos ſummè diligimus,eſſe velimus,aut potiùs beatè nobis,miſerè ipſis & infeliciter?hoc certè nullo modo:quamobrem amanda mors ſemper omnibus, cariſſimis etiam optanda. Ac, ſi quibus mori præſtat,quàm viuere, iis præcipuè, quos & acta cum virtute vita claros effecit, & mors ſatis diuturna vita perfunctos,moleſtia afficere non poteſt. Naſci verò non intelligo, quibus expediat. nam in ærumnas, miſeriaſque ingredientes quid gratum, quid hilare adſpicimus? qua re potiùs non offendimur? quod primus ille naſcentium infantium vagitus, & eiulatus ſatis declarat. tributus enim eſt ab optima parente natura, quæ nihil inane ſolet efferre, ac potiùs iis rebus,quas efficit,admiranda ſemper edit vel pietatis, vel iuſtitiæ, vel prudentiæ documenta. Ex quo intelligi licet, non naſci longè optimum eſſe, nec in hos ſcopulos incidere vitæ:proximùm autem,ſi natus ſis, quamprimùm mori, & tanquam ex incendio effugere fortunæ. Sileni quæ fertur fabula, ſi grauioribus ludicra interdum admiſcere liceat, idem certè confirmat;qui captus à Mida,miſſionem doctrina redemit: docuit autem, Regem numquam naſci optimum eſſe,ſed celeritatem mortis proximè accedere: idemque Euripidis teſtimonio, poëtæ ſapientiſſimi, comprobatur.

Sed

Sed Crantor noster patri, filij mortem ægerrimè ferenti, responsum ait datum esse in Psychomantio, filio suo bene beatéque esse, vtiliusque futurum fuisse, si etiam pater pari ratione fatis concessisset. Quamobrem, si doloru finem mors affert, si securioris & melioris initium vitæ, si futura mala auertit, si medetur præsentibus, si nos ex plurimis vel morborum, vel molestiarum, vel acerbitatum periculis educit; cur eam tãtopere accusare, aut dolorem ex ea deriuare velimus, ex qua potiùs consolationem, ac lætitiam haurire fas esset? Nisi si, quod mortem subsequitur, nos fortasse sollicitos habet: de quo libet pauca dicere, ne hic vnus ad molestiam, doloremque elendũ angulus relinquatur: qui profectò insipiẽtibus obiiciendus non est, nec in tanto argumentorum aceruo, quibus mortem ipsam nobis ostringere conamur, committendum, vt hoc vno nomine minùs nobis debere videatur. Et quamquam hæc futuri post mortem temporis cura hominis propria non sit, sed Diis immortalibus potiùs relinquenda, quorum nos vel liberalitati, vel sapientiæ permittere fas, piumque esset: qui enim nascentium curam suscipiunt, qui viuentes protegunt, alunt, tuentur, fouent, cur morientes deserant? tamen aliquid etiam modestè de iis exquirere, non est inutile. Necesse est autem, sit alterum de duobus, vt aut sensus penitus omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex iis locis morte migretur. quòd si morte sensus extinguitur, obitusque noster ei somno similis est, qui nonnunquam etiam, sine visis somniorum placatissimam quietem affert, quid lucri est emori: aut quod omnino tempus reperiri potest, quod ei tempori anteponatur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis ætatis? Sin

migrationem malimus esse mortem in eas oras, quas è vita profecti incolunt; quid optabilius, quàm ad eos proficisci, quos mortuos viuens dilexeris, & cum iis perpetua vita perfrui, qui, vt nos in laude viueremus, & libenter moueremur, suis & præceptis, & exemplis tantopere laborarunt? Mihi certè nihil videtur euenire posse gratius, quàm, si mors aditum ad alia loca patefaciat, ad eos venire, & cum iis esse, quos & maximè dilexi, & numquam non diligere ac laudare possum. Ad meos autem & affines, & amicos vt peruenero, quantopere lætabor? quæ iucunditor collocutio, qui suauior vel congressus, vel complexus? O vitam verè vitalem, vt ait Ennius, omnibus bonis, ac gaudiis circumfluentem? sed beatam etiam mortem, quæ ad beatissimam vitam aditum aperiat. Me quidem, etsi dolore vehementer perculsum & afflictum, his tamen monitis, & præceptis non mediocriter allouari sentio. itaque neminem puto fore, quem non rationes, à nobis tam studiosè è sapientum libris collectæ, iuuent, ac delectent, eoque magis, quo leuiores erunt aliorum dolores, quàm hic, quo nos tantopere vexati sumus. Nam si amor, si pietas filiæ, si virtus, si grauitas, si constantia, si cetèra, quæ vix in fœminis spectari, nedum requiri solent, consideranda sint; tanta facta iactura grauissimè dolere debuimus: sed vincat dolorem consolatio; nec iam, quid amiserimus, sed, quatenus mortalem filiam lugere deceat, cogitemus. Hoc nos in mœrore nostro; quod certè fortis est ægroti, non solùm accipere, sed etiam exquirere medicinam. At, si quis erit, quem dolor à ratione auerterit, cui non satis firma videantur ea, quæ iam dicta sunt; is se hominem esse meminerit; nihil autem humanius esse morte, vt, si mors ab ipso diuelli,

simelli, atque auferri posset, diis propior habendus esset, quàm hominibus; nec omni ex parte hominis nomen ipsi congrueret, quia communi, & præcipua hominis conditione non vteretur; præterea lacrymis nihil profici, quæ si quid adiumenti afferre possent, non solùm effundendæ, sed studiosè conquirendæ viderentur. Denique, non solùm iniustè, sed etiam turpissimè agere qui immodicè doleat. turpitudo enim peior est dolore; siquidem dolor homini à natura insitus est, nihilque habet infamiæ; turpitudo autem iccirco vituperanda, quòd aliquid semper indecorum continet, culpa contractum. At omnis immodicus dolor turpis est, & à viro alienus: quandoquidem; vt immodicè, præterque rationem doleas, sponte efficis, ex quo culpa exoritur; quæ homini maximè fugienda, vitandaque est, ne cogitationibus mollissimis, quales interdum perditè amãtes suscipere solent, nimium perturbemur, & effeminemur? quin potiùs nos ad Homerica præcepta referamus,

Corde age sis firmo, nec te submitte dolori;
Namque aliquid grauius peiúsque aliquando tulisti.

Nemo videlicet suorum funera experitur, cui non aduersa multa antea contigerint; ita variis omni ex parte incommodis humana natura concluditur. Cur igitur grauiora, vel certè æquè grauia fortiter passus, cùm maximè occaluisse, & ad dolorem nouum obduruisse deberet, despondeat animum, seque mœrori tradat? Quod etiam iniustum esse, paulò antè dicebamus. natura enim vsuram nobis vitæ dedit, tanquam pecuniæ, nulla præfinita die; quod si, cùm libet, sua repetit ea conditione commodata, vt restituenda sint, cur accusatur? aut, cur non potiùs naturæ gratias agis, quòd, cùm ci-

tiùs potuisset, tardiùs repetierit, quàm, quòd aliquando repetierit, iniusta querela insequeris? Certum est enim, non habitandi locum, sed commorandi diuersorium, nobis esse concessum; è quo cùm migramus, alacres tanquam ex hospitio miseriarum atque incommodorum plenissimo, egredi debemus, ac lætissimo animo ad futuram vitam, tanquam ad patriam, euolare: quod sapientes re ipsa præstitisse memorantur. profectò enim, si quid est, quod morientes perturbet, aut morientium affines habeat solicitos, id totum aut ex falsa quadam opinione oritur, quòd vitæ huius vsum nimis vtilem, ac iucundum arbitremur: aut ex nimio in nosmetipsos amore caritatéque prouenit. Sed opinionem illam, quam rationes adeò firmæ conuellunt, libenter deponere debemus; ab hoc verò amore nimio tantò libentiùs abhorrere, quantò indecentius est, vitæ munere perfunctos, velle etiam in vita, Diis inuitis, commorari, communemque omnium, qui ante nos è vita discesserunt, conditionem recusare; demùm, tanta esse mollitia, tantaque impudentia, vt ne in morte quidem confirmemur, ac resipiscamus. Quòd si nostrorum mortem dolemus, cogitemus aliquando, moriendum ipsis fuisse; mortem autem incertam esse, nec in hominis arbitrio positam, sed è Deorum voluntate pendere: quos verò lugemus, eos quoque suorum mortem vidisse, patienterque tulisse; ideóque suo exemplo, quid nos facere velint, præcipere: denique id, quod ad consolandum maximum, ac firmissimum est, non eos nobis penitus ereptos esse, nec prorsus amissos, sed ad præfinitum tempus à nostris oculis, nostráque consuetudine remotos. Itaque cùm ad eum vitæ terminum, quem natura præscripsit, nos quoque peruenerimus, statim eorum

eorum consuetudinem regustabimus, & ad suauissimam vel consuetudinem, vel conuictũ redibimus. Mortem suis acerbam amaramque in moriendo esse, nonnulli existimant, atque ideò fortasse perturbantur: quod me quidem, sublatis grauioribus dolendi causis, quas iam superiori disputatione reiecimus, minimè angit: ipse enim discessus animi à corpore vel cum nullo, vel certè cum modico dolore fit, & interdum sine sensu, nonnumquam etiam, si rectè sapimus, cum voluptate. Sed, quicquid fit, totum hoc ita leue est, qualia sunt ea, quæ puncto temporis fiunt: nec, si mors paulò longior alicui contingat, desperandum est de deorum naturæque benignitate, quin eo quoque tempore properantem è vita discedere foueant, atque alleuent: cuius rei in morientibus sæpissimè signa minimè dubia cernuntur, cum velut è somno exciti, quo tempore extremum spiritum edituri sunt, ita gaudentes & alacres aspiciunt, vt libentissimè iudices è vita proficisci. Quamobrem ne hæc quidem vllam æquam doloris afferre causam possunt, qui certè comprimendus ac minuendus est, quod, etiam si nolis, tempore tamen ipso extenuatur, & euanescit: non, quòd minuendi doloris vis in ipsa die posita sit, sed quòd vsus ipse cogitatioque diuturni temporis doceat, nihil esse in morte mali, ideóque leuiter, & patienter ferendam. Sed turpe stultumque est homini, tãta tamque varia rerum cognitione instructo, non à seipso potiùs maturè, quam serò ab vsu, & cogitatione doloris remedia expectare: quæ tam firma sunt, vt neminem fore putem, quem non vehementer non iuuent solùm, sed etiam permoueant. Mihi verò eò magis necessaria fuerũt, quo turpius visum esset, me, qui ceteros constantissimè consolatus essem, in meo dolore iacere: vox-

que illa exaudiri, & fortasse non immeritò, potuisset,

Hiccine ille Cicero, cuius ob os Graij
Ora obuertebant sua?

Sed nos Philosophia aduersus omnes vel temporum, vel fortunæ, vel naturæ insidias muniuit: quæ ita fortis est, vt nullius iniuriæ impetum extimescat: ita lenis & suauis, vt omnes acerbitates facilè mitiget, ac molliat: ita demũ vtilis & fructuosa, vt totam se ad humanas vtilitates liberalissimè porrigat atq; explicet. Nec verò secus debet. quæ enim humanarum miseriarum cumulum optimè norit, & acutissimè perspiciat, si eas patiatur manare longiùs, neque homini mœrore confecto consilio præsidióque suo præstò sit, quid illo miserius? quid vita nostra laboriosius, aut tetrius? aut quid prodesset adspectum à natura ad supera erectũ accepisse? vt cœlum contemplari, vt deorum maiestatem cogitare, aut à diis immortalibus mentem & rationem, vt vtilia cognoscere, honesta à turpibus secernere, æqua amplecti, ab iniquis abstinere possemus, voce denique ipsa & oratione frui, quæ nullis animantibus concessa est, quaque ceteris omnibus, quæ sub cœlo sunt, viuentium naturis antecellimus? Inania hæc videri possent, si tam multis ex aduerso miseriis oppressa hominis natura, neque se ad cœlestia erigere, nec tantis bonis, quibus maiora esse nulla potuerunt, vti posset. Sed profectò, vt contra serpentium virus pharmachorum genera multa, contra inopiæ calamitatem solertia & industria; contra turpitudinis voluptatem pudor & verecundia, sic contra doloris morsum Philosophia nobis data est deorum immortalium concessu, atque munere, quam vt nemo satis pro dignitate laudare queat, sic quamplurimi mentis tran-

quillita

quillitatem, animi moderationem, in voluptates imperium, in acerba omnia summam quandam vim ac fortitudinem illi vni acceptam referant necesse est. Neque nos aut in exsilio patientes, aut in honorum cursu temperantes fuissemus, aut nunc in tanto mœrore sapienter & fortiter versaremur, nisi tuo, Philosophia, optima rerum humanarum moderatrix, beneficio. Tu verò felix & beata, Tullia mea, si quis tibi in morte sensus est; quæ tot tantisque miseriis, quibus proposita fuisses in vita, vna morte perfuncta es; à præsentibus malis expedita, ab impendentibus erepta, & in tuto ac tranquillo quietis portu collocata meritò tibi mortem iucundam fuisse putem, cùm vel ea bona, quibus viuenti frui licuit, animo reputas: vel mala, quæ moriens vitasti, mente, ac cogitatione complecteris. Ego autem, cùm te felicem iudicem, ac, si dicere liceat, penè oculis cernam, cur tua morte excrucier? potiùs lætabor, ac tibi, tanquam de re optatissima, gratulabor: cui nisi molestũ est, me ia ætate confectum in tam perturbata Republica, tamq; misero vitæ genere reliquisse, quid iam graue aut acerbũ esse possit? Sed hoc quoque ratione ipsa leuius aliquantò efficitur: neque tu nũc, quid me perferre necesse sit, sed, quàm non multò post tecum iisdem bonis vsurus sim, debes cogitare: nihil enim accidere valde graue potest iis, qui spe iam propinqua futuri boni recreantur, & aluntur. Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri? non enim tantopere bonis delectamur, quàm malis affligimur: ex quo fit, vt hæc etiam nolentes augeamus, bona autem, quæ fruendo, cogitando, gaudendo maiora efficere expediret, etiam deteramus: quod certè minimè oporteret. Nam, si seriò disputare volumus, cur dolores resque aduersas te

aduersas refugiamus, quæ fortitudinem in nobis gignunt, & efficiunt? quæ si nulla essent, nulla profectò fortitudo agnosceretur? cur mortem horreamus quæ assidua sui memoria, nos vt meliores simus, admonet: nec patitur, ad ea nos animum adiungere. quæ aliquam nomini nostro vel intemperantiæ, vel iniustitiæ notam possint inurere? Bona verò, & ea quæ probantur in vulgus, cur tantopere appetamus? quæ consecuti, molliores plerumque ac deteriores euadimus. Itaque his voluptatum lenociniis obruimur, vt discessum ex hac vita impendere, vix aliquando recordemur. Sapienter Philosophorum princeps, & magister Plato quæ sensus appetit, aut timet, nihil aliud esse, quàm somnia: itaque penitus contemnenda esse. mala verò vt vitentur, ad æterna properandum: quò nisi confugias, vitari numquam posse. at ad æterna ne properari quidem potest, nisi morte ianitore, ac duce. Quorsum hæc? vt intelligamus, non modò à dolore vacuam, quietam, opportunam, bonam deniq; esse mortem, sed etiam summorum atque immortalium bonorum liberalem, ac beneficam ministram. itaque Cato sic è vita discessit, vt lætaretur, caussam se nactum esse moriendi. Iam nemini dubium esse potest, quin vir prudentissimus, si sua morte lætabatur, mortem etiam optimã esse agnosceret. Certè enim in re sua, quæ præsertim sensu percipiantur, nemo fallitur. Quod comprobare possum Artabani, Xersis patrui, viri sapientissimi, testimonio: de quo est apud Herodotum, cùm Xerxes exercitus sui copias penè innumerabiles, ante se in aciem instructas, intuens collacrymatus esset, neminem ex tot fortè, milibus militibus ad centum annos superstitem futurum, illum Xerxi respondisse: at tam multa sunt, tamque misera, quæ viuentes perferunt, vt nemo sit,

mo sit, quin mori sæpissime cupiat, cùm incidentes calamitates, & morbi vitam adeò perturbent sollicitámque habeant, vt longissima videatur: itaque mortem perfugium esse ęrumnosæ vitæ, dubitare nemo potest. nec his contentus addidit etiam illud, Deos immortales, cùm nominum vitã, quæ adeò misera sit multis bonorum integumentis velarunt & operuerunt, fecisse quodammodo inuidentiùs, ne mortis suauitatem, quanta est, omni ex parte degustaremus. Amphiaraum fabulæ narrant Ioui atque Apollini fuisse carissimum, neque tamen illum senium attigisse: ex quo quid aliud coniici potest, quàm mortis celeritatem diuinum munus, & lucrum esse maximum? Itaque scitum est illud comicum:

Nam quem tuetur, atque diligit Deus,
Iuuenis supremum mortis intrat limitem:

Neminem enim, quem dilexerint Dij, patiuntur esse miserum: quare vitam eis, miseriarum plenam, adimant necesse est. Quid autem contingere homini tam gratum potest, quod eum magnopere in vita retineat? voluptas, credo, quam ex alicuius siue artis, siue doctrinæ tractatione percipit. At doctrina æmulationem, omnium rerum molestissimam, si quæris, etiam dolorem parit: non tam enim delectamur, aliquid discentes, quàm angimur, multò plura, ac maiora, quæ scire vellemus, penitus ignorantes. Artes verò, quas tenuiores tractant, quid habent voluptatis, aut quid non potiùs molestiarum, & mœroris? quanta inter eos, qui illas exercent, perfidia? quantum odium? quanta inuidia? aut quis est sua sorte contentus, & non alienæ siue industriæ, siue fortunæ, æmulator, osor, detractor? Sin ciuilem vitam quisquam appetit, & in Republicæ luce viuere pulchrum putat, is se exigua, ac penè

nulla

nulla honoris ſpecie magnas comparare calamitates certò ſciat : quotus enim quiſque eſt, cui non publica adminiſtratio vel mœroris, vel iacturæ tantùm attulit, quantùm verbis explicare vix queat ? Ac, ſi de toto vitæ curſu iudicare verè volumus, exitum rideamus. Vbi optimi Reipublicæ adminiſtratores, ſeu verius parentes, Miltiades, Elphialtes, Cimo, Themiſtocles, Ariſtides ? quantùm illis fides, charitas, integritas, conſtantia peperit miſeriæ ? vt non modò honoribus, dignitate, auctoritate ſpoliarit, ſed etiam in exſilium miſerit : quod contrà oportebat; viros optimos, patriæque amantiſſimos honore affici, in oculis ferri. Scipio Africanus apud noſtros optimam cauſam amplexus, paucorum immoderatæ libidini repugnans, manè mortuus in lecto eſt inuentus? nec abfuit ſuſpicio, quin ab vxore, quæ Gracchorum ſoror fuit, interfectores eſſent immiſſi. Metello autem Numidico, homine omnium clariſſimo, ac præſtantiſſimo, quid miſerius ? qui, ne in legem pernicioſam iuraret, in exſilium abire ſit coactus. fateor profectò, inter omnia exſilij genera, atque omnes miſeriarum cauſas maximè honeſtam Numidici fuiſſe conditionem; cui probitas, integritas, in patriam charitas calamitatis cauſam attulerit : ſed tamen fatendum eſt, grauiſſimam fuiſſe calamitatem, pelli patria, auelli à ſuis, bonorum direptionem, liberorum ſiue mœſtitiam, ſiue ærumnam videre, M. Regulum, C. Marium, L. Brutum, ob liberandam patriam interfectum, prætereo. nolim in iis commemorandis nimius videri : quorum exitus nemo eſt, quin ex libris, imaginibus, fama denique vulgari iam didicerit? quæ cùm multa maximéque grauia ſint, grauiſſimum tamen illud debet videri, quòd homine ambitionis vinculis in

lis irretito, quíque è popularibus suffragiis totus pendeat, nihil vsquam infelicius reperiri potest. quantus in eo timor, quanta dubitatio, quantus conatus, quanta sollicitudo? vt nullam illi à molestia vacuam esse horam, non immeritò suspicari possimus. nam, si seruientis ea est conditio, vt ex eius, cui seruit, moribus, voluntate, ingenio propriam sibi fortunam fingat, qui populo seruiet, auido, inuido, ignaro, ad mutationem procliui, &, quod caput est, ingrato, num aliquando beatus esse poterit? an potiùs, quoties de eius natura cogitabit, toties suam ipse calamitatem, ac fortunam conquereretur? præclarè vetus Poëta:

Aeterno mixtam luctu mortalibu' vitam
Olim constituit diuûm Pater, atque hominum Rex.

Itaque quamdiu hac luce vtimur, viuere quidem videmur, sed veriùs assiduè morimur, aut saltem vitam verbo retinemus, re ipsa amisimus. Equidem non video, quid in hominis vita valde optandum, aut felix esse possit: multos potiùs, ne in maiora, quàm quæ humana consuetudo quotidie fert, mala inciderent, mortem sibi dedita opera consciuisse scio. quod tamen non iccirco dictum velim, quia probandum putem; sed; vt ex eo appareat, humana vita, quàm multis vndique prematur difficultatibus. Cleomenes Lacedæmoniorum Rex, eiúsque filius, morte vltrò appetita, præterea Theogenes Numantinus, qui, ne in hostium manus veniret, primùm suis, deinde sibi ipsi mortem attulit, quantoperè vita fugienda sit, satis videntur apertè declarasse. Ac nisi turpe videatur, homines à mulierculis, multò certè imbecillioribus, fortitudinis exempla petere, repetamus ex historiis Asdrubalis vxorem illam, quæ, Carthagine in hostiũ potestatem redacta,

seipsam

seipsam cum tribus filiis in conflagrantis patriæ incendium immisit. Sed præter hæc, quæ iam testata sunt, & illustria, fateamur sanè ingenuè, tantam esse humanæ naturæ miseriam, vt neque genus ipsum hominum, nec è toto genere singuli miseriarum expertes esse possint. Quod eò magis mirandum est, quòd non iis solùm malis, quibus hominis natura assiduè affligitur, mala nostra præscripta sunt, sed ipsi nos, quantum in nobis est, miseriores quotidie reddere conamur: nullum enim aliud in toto terrarum orbe genus animantium reperias, præter vnum hominem, quòd in proprium genus, atque in seipsum sæuitiam exerceat suam. Meritoque Dicearchus in eo libro, quem de hominis interitu luculentum, & eruditum conscripsit, nihil habere dubitationis putauit; quin multò plures extincti sint homines ipsa hominum sæuitia, & acerbitate, quàm omni reliquo genere calamitatis: tanta est enim in permultis auaritia, tantum ambitionis, imperij, diuitiarum studium, vt explendæ cupiditatis gratia nihil sibi non licere putent. Atque hoc malum non iam angustis finibus compressum videmus, sed superioribus seculis erupisse vehementer, & manasse latiùs: non enim certum aliquem hominum numerum, sed regna ipsa, & totas persæpe funditùs sustulit ciuitates. At, si ad singulos homines, quæ proxima ratio est, mentem, cogitationemque conuerteris, ne in iis quidem quicquam reperies, quod valdè appetere, aut approbare possis: finge enim animo quicquid homini felix, aut beatum ex opinione vulgari possit in vita contingere: congerantur diuitiæ, bona, valetudo, honores, potentia, etiam voluptates accedant. Cùm hæc omnia in hominem contuleris, nihil tamen tribueris stabile,
aut

aut firmum, nihil, quod repentinam, & assiduam pati mutationem possit: caduca enim & incerta sunt omnia, non in humanis consiliis, aut viribus posita, sed in fortunæ temeritate, ac temporum vicissitudine constituta. Quid autem homini turpius, quàm è temporis ac fortunæ mutatione pendere, & secundo illius flatu subleuari, reflatu deprimi & affligi? aut lætis rerum euentis gloriari, aduersis lugere: nec lacrymis temperare posse? quid iam intersit inter hominem mutámque pecudem, si nos perinde atque illa, quibus rationem Natura denegauit, extrinsecus toti pendeamus, in nobis ipsis nihil fortitudinis, nihil firmitatis, nihil habeamus constantiæ? quamuis enim homini non mater, sed veriùs nouerca Natura corpus fragile, infirmúmque tradiderit, animum autem & in molestiis anxium, & in timore humilem, & ad labores mollem: plurimos tamen inseuit diuinos ingenij iudiciíque igniculos, quorum auxilio & cum dolore luctari, & timori obsistere, labores verò omnes nullo negotio vincere, ac perferre possemus: itaque tributum diuinitus mentis ignem, & prudentiæ non extinguere, sed sopitum fouere, atque augere debemus. Mors autem, progressus in vita longiùs si immineat, nihil est, cur magnopere commoueamur: quæ præsertim aut meliorem, quàm quo viuentes fruimur, aut certè non deteriorem vitæ statum sit allatura. Quis enim negabit, si animus omnino intereat, extincto sensu nihil esse mali: proptereáque nullam iustam doloris causam existere, at si vigeat, corpore solutus ac liber; quid iam illa vita beatius, quid diuinius? ex quo maxima & verissima lætitiæ ac voluptatis exoritur occasio. Itaque nihil iam restat, quo minùs, optimam esse mortem, verè affirmare possimus, tantúmq;

abesse, vt, cùm adest, dolenda sit, vt nunquam fugienda, sæpe etiam optanda videatur; atque eò magis, quò diutius in vita homo permanserit: nam cùm iis bonis, quæ afferre vita potest, satiari cœperit, tum ab humanis molestiis secedens, in beatissimam vitam commigrabit. Non enim is ego sum, qui animum simul cum homine interire putem, tantúmque mentis lumen è diuina natura delibatum, posse extingui, sed potiùs, certo tempore emenso, ad immortalitatem redire: quid autem hominem magis deceat, quàm tam multis támque firmis rationibus nixum virilem animum retinere, fœmineam mollitiem exsuere? Qui verò mortuos nimis lugent, nec humanam conditionem magno elatóque animo despicere possunt, in eos illud probri plenum verè dicetur;

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem:
Illáque virgo viri.

Multæ enim repertæ fœminæ sunt, quæ in domestico luctu singularem animi præsentiam, ac magnitudinem præstiterunt. Sed virilis fortitudo, vt libidini, sic dolori, non aliter, quàm seruo domina imperare debet; eámque coërcere, ac frangere, tamquam vitiosam & imbecillam animi partem: quam si emergere patiatur, seque paulò altiùs efferre, non modò rationi præcurret, sed etiam victrix in animo exsultabit: quo nihil homini turpius, aut perniciosius ne excogitari quidem possit. Gorgias orator, iam ætate confectus, ac morti proximus, rogatus, num libenter moreretur; Maximè verò, inquit, nam tanquam ex putri, miseráque domo lætus egredior. O virum egregium, dignúmque, cuius vigeat in omnium ore, ac mente sententia: quid enim potuit præclarius dicere? cùm mala, quæ viuentem pati necesse est, cogitaret: miseriarum finem, quas moriens relinque

relinquebat, adesse lætaretur? Sic par est loqui hominem, qui non libidine vexetur, non voluptatis illecebris irretiatur, nulli denique pareat cupiditati: quæ summa est ratio, & sapientia, humanæ necessitati imperare, non dolori cedere, non desiderio angi, nihil denique humanum extimescere. Angamur liberorum aut affinium interitu? quid ita? vt stultos imitemur, qui, quæ mutari non possunt, quæque vel nolentes opprimunt, perferre nequeunt: saniores, quorum tam multa extant ad æternitatem illustria siue exempla, siue testimonia negligamus? quid est aliud, cæcorum more ambulare, &, cùm in celebritate versari, ac Solis lumine vti possis, solitudinem tamen, ac tenebras quærere? iam enim ad eos, quos æmulari satius est, quósque nobis imitandos proposuit antiquitas, nostra delabatur oratio. Mortem igitur in malis nullo modo esse ponendam, sed in præcipuis bonis numerandam, dubitaturum, puto neminem: si enim à miseriis abstrahit, si in meliorem vitam inducit, si neque misera ipsa est, nec vllius particeps miseriæ, cur mala censeatur? sin hoc largitur, vt sempiternis bonis potiamur, vitámque mortalem habuimus, æternam adipiscamur, quid morte beatius esse possit? Itaque sapientissimos homines accepimus non modò suorum morte non perculsos, neque dolore vllo affectos, sed etiam sæpissime lætatos esse. Anaxagoræ inter familiares suos de natura rerũ disserenti, filij mortem nunciatam tradunt: nihílque aliud ab eo responsum, nisi se illum genuisse mortalem. Præclara verò vox, & verè digna, quæ à tanto viro emitteretur: non enim sanè video, quid sapientiùs, aut constantiùs dici posset. an adolescentem illum esse mortuum? fracti hoc animi, nec in rebus aduersis admodum firmi

signum fuisset, an angi sese non sua, sed filij causa? num igitur ignorare se fateretur, quantis è malis elapsus esset filius? an se quidem dolore, sed tamen humanum casum agnoscere? vbi ergo hominis grauitas, iudicium, sapientia? aut quid ab imperitorum turba distabit? è quibus tamen sæpe multi nec iis rebus anguntur, quæ necessariò eueniunt, nec quo minùs eueniant, cùm communes omnibus sint, laborandum vllo pacto censent. Hic verò sapiens, & verè Philosophus, quem neque improuisus nuncius perculit, nec à disputatione abduxit, sed potiùs vocem expressit, summæ indicem fortitudinis, ac sapientiæ. Vellem & hoc ipsum de pluribus ex nostris dicere liceret: quos si interdum fortunæ oppressit iniuria, nihil aliud iudices, quàm prostratos illos, ac penitus abiectos esse: quasi verò aliquid acciderit quod vel ante ipsos nemini, aut, quod ipsis, si minùs hoc tempore, saltem paucis pòst annis non euenturum fuerit: ac, cùm maximè animo vigere deberent, tum præcipuè non solùm præteritæ patriæque virtutis, sed etiam humanæ legis, ac penè obliuiscuntur sui: tantùm in eorum animis mollities potest, ac seruitus quædam doloris, atque tristitiæ. An ego illum iudicare liberum possim, cui dolor imperat? quem repentinus casus perturbat, impellit, euertit? qui nihil præ doloris magnitudine cogitare, nihil meditari queat? qui nihil in seipso, in temporibus, atque in fortuna, quæ stabilitatis nihil habet, sua ponat omnia? Ego verò istam non modò seruitutem, sed penè captiuitatem, & quidem miserrimam censuerim: quid enim interest inter eum, qui vinctus ab hostibus, & carceribus conclusus, obsideatur, & eum qui dolore captus, suo prorsus careat arbitrio? At ille quidem, & si corpore seruiat, ani

uiat, animo tamen liber est, nec dubitat aliquando fore, vt libertatem assequatur: qui verò dolori paret, nec valet corpore, & animo quàm maximè laborat; non enim amicis frui, non Reipublicæ prodesse, non priuatas res curare, non publicis consulere potest: ita in otio, & quidem molestissimo, nec cuiquam paret, & tamen sibi non imperat; qui cùm assiduis, & maximis prematur angustiis, alterum esse necesse est, vt quamdiu in dolore versatur semper miser sit, alterum fieri nullo modo potest, vt, nisi dolere desinat, à miseriis eximatur. Quantò sapientiùs Xenophon, qui, cùm sacra solemnia perageret, maioremque natu filium in prælio apud Mantineam cecidisse audiret, coronam tantùm è capite deposuit, sed in sacris peragendis constanter perstitit: vbi verò cognouit, fortiter pugnantem occidisse, coronam rursus capiti imposuit: Deósque ipsos, quibus litabatur, testatus est, maiorem se ex filij virtute voluptatem, quàm ex obitu molestiam cepisse. Huic ego non dubitarim, quin omnia, quæcunque accidere possent in vita, nullam essent perturbationem allatura: qui enim vsque eò in Deorum cultu constans, & firmus esset, vt neque filij morte nunciata, ab iis auocari posset, cur eum credam filij morte lugenda à Deorum voluntate dissensurum fuisse? aut qui virtutem, filiæ vitæ anteferret, non iure credi possit, illum & virtutis studio incensum, & patriæ charitate impulsum, omnes molestias, omnésque calamitates libentissimè fuisse subiturum? Sed quo rariores qui hoc modo animati sint, hoc præclariores viri: nihil enim ad laudem illustrius, quàm in æternam gloriam, aut in patriæ vtilitatem intuentem, aut saltem fortiter dolores perferentem, & cum fortuna

luctantem negligere humana: quæ qui nimium curant, ij laudis studium, ciuium commoda, denique omnia, quæ laudabilia putantur, prorsus è mente, ac cogitatione eiiciant, necesse est. Neque enim humanis curis implicitus, toto animo de patriæ salute, atque vtilitate cogitare, aut laudem sibi præclaris actionibus comparare, vel egregij quicquam suscipere, ac sustinere queat: suis autem commodis, ac rationibus prospiciens, & consulens cætera omittet, de seipsos dies noctésque cogitabit. Ita nec boni ciuis, nec boni viri fungetur officio: bonum enim virum decet, de cæterorum commodis æque laborare, ac de suis: bonum verò ciuem sua omnia posteriora habere, patriæ commoda, prima & maxima ducere: à quibus neque dolore, neque vlla omnino humana auelli perturbatione debemus. Periclem narrant historiæ intra quatriduum duobus filiis, eximiæ indolis adolescentibus, esse orbatum: qui vsque eò fortis, ac constās in luctu fuit, vt nihil prorsus de pristino habitu cultúque diminuerit. sed eundem, quem antea, in concionibus habendis morem ritúmque seruarit: nec vnquam coronam è capite deposuerit: de quo traditum est, nihil eum putauisse indignius futurum, quàm si aliquod fracti animi signum mœroris causa muliebri more edidisset. Fortem sanè hominem, & magna laude æternáque memoria dignissimum, quem neque naturæ vis ad nimium sæpe amorem trahens, potuerit de statu dimouere, & ad dolorem abducere: nec liberorum desiderium, quos tamen summè dilexisse dicitur, vlla ratione perturbarit. nec mirum: vera enim fortitudo inanes sollicitudines eiicit, ac depellit: opprimit cupiditates, imperat timori: nihil autem appetit, forti viro indignum: nec ab vlla re vel metu, vel inconstantia repellitur:

pellitur:& quamuis excelsam clarámque naturam ratio ipsa, doctrinę pręceptis imbuta, confirmet: quod Pericli doctissimo homini, maximóque ingenio prædito, sine vlla dubitatione contigisse, prorsus mihi persuadeo: ipsæ tamen fortitudinis radices in animo præcipuè insident: qui cum humana despicit, nec ad humilia, quasi humi depressus, vllo pacto adhærescit: facilè fit, vt vberiores, & maturiores fructus ferat, cùm ad eum, veluti ad agrum optimum cultura, ratio etiam accesserit conformatióque doctrinæ. Non enim sensu omni doloris caruisse summos viros, credendum est: qualis enim nihil sentientis animi, sensuque prorsus carentis esse fortitudo potuisset? Sed dolorem sentientes, ad eum opprimendum, ac vincendum summam animi contentionem adhibebant, tantúmque nitebantur, vt è pugna discederent superiores. Verum enim illud est, nullam animo maiorem pestem vna remissione, posse contingere: qui si intentus est, seque ad resistendum parat, omnia sustinet pondera, omnia vel firmissima tormenta facilè discutit ac depellit: at remissione eneruatus, & effœminatus, ita deprimitur, & vrgetur, vt se ad æquitatem nequeat extollere. Nec verò quisquam doloris impetum excipere ac fortiter perpeti posset, nisi se priùs ad obsistendum comparasset: aut fortitudinem acquirere, nisi priùs doloribus multis acerrimè, ac fortissimè restitisset: ex quo consuetudo fit, quæ callum obducit animo, nósque contra omnes vel naturæ, vel fortunæ impetus armat. An censemus Harpagum Medum tantum fortitudinis exemplum, quantum ab Herodoto memoriæ mandatum est, edere potuisse, nisi priùs in patientiæ ac fortitudinis exercitatione sæpissime versatus esset? nec sine maximo fructu, magnáque

potiùs cum nominis sui gloria. Tantum enim fortitudine,ac prudentia præstitit, vt acerbissimam iniuriam sine vllo planè doloris sensu pertulerit, & sese cumulatè contra Regis immanitatem vlcisci potuerit. Nam, cùm eius filium Rex Astyages interfectum ad epulandum apponi iussisset; capútque ei post cœnam allatum ostendisset, rogans, cuius feræ viscera in mensa comedisset, ille verò nihil perterritus, nec animo vllam in partem deiecto;agnosco,inquit,quid sit actum,ac quicquid regi placuit, mihi quoque placere pronuncio:hoc autem immanissimum genus iniuriæ tamdiu dissimulauit, quoad Cyrum ex Persiâ in Mediam euocare potuit: quo adueniente, cùm exercitus Imperator contra eum à Rege missus esset, & regnum,& Regem illi tradidit:itaque Astyages in Cyri potestatem, impietatis suæ pœnas daturus, redactus est. O factum,omnium gentium, ac sæculorum memoria dignissimum! ex quo non modò qui dolori cedunt, ad patientiam,ac fortitudinem excitentur,sed etiam Reges, quíque hominibus imperant, ne quid impium, aut indecens audeant, erudiantur. Nam aduersus iniustitiam, atque impietatem tantum est odium, tanta inuidia, vt ne ipsum quidem cœlum, aut sydera, etiam si homines velint, huiusmodi scelera pati, ac dissimulare possint: ac si sera Deorum vindicta sit, noluerunt tamen impios ipso in facinore adeò exsultare,vt non angore conscientiæ, fraudísque cruciatu, tanquam domesticis furiis, assiduè vexêtur. Tantúmque potest impietatis odium, vt Tyrannum extinctum, ac sæuissimè excruciatum nemo misereatur, nemo doleat: nam aduersus hoc hominum genus,nec in vllo prçterea, omnem prorsus vim, omnésque stimulos amittit dolor: qui si ratione comprimendus est,

dus est, quod suprà diximus, multò etiam magis consuetudine vincetur; cuius tantæ sunt vires, vt non modò perturbationes animi sedare, sed etiam naturæ vim afferre, eámque sæpissime immutare, ac penitus aliam possit efficere; cuius auxilio non modò doloris aculei, sed etiam fortunæ fulmina depelli, ac contemni facilè poterunt. Meditemur igitur, & omnino statuamus, nihil prorsus humanum esse dolendum, non mortem, quam iam optimam esse cognouimus, nõ egestatem, quæ sæpissime maximi boni causa à diis immortalibus tribuatur, non exsilium, cùm orbis terrarũ omnibus pateat, non cetera generis eiusdem, quæ vulgi opinione grauissimis in malis numerãtur: nullum enim tam graue malum apparebit, quin ex eo bonum aliquod multò maius, multóque optabilius magno Deorum beneficio aliquando colligatur. Pleni sunt libri Philosophorum, refertæ argumentis, ac rationibus paginæ ferè omnes: tanta autem exemplorum copia, vt nihil possit esse cumulatius. Quę cùm ita sint, qua iam re terreamur, aut cui dolori cedamus? Diõ certè, qui è Platonis schola defluxit, cùm eius filius in atrium è tecto delapsus interisset, non modò non doluit, sed etiam in eo, quod tum fortè agebat, constanter perstitit: quo facto indicauit, & vir sapiens, & Platonis discipulus, quid cæteros, qui sapientes haberi volunt, facere oporteat. At Præxaspes multò fortiùs: siquidem filij morientis, cùm ferro traiiceretur, sine vllo prorsus dolore spectator fuit. Cambyses enim iratus, & ebrius, cùm eius filium sagittis peteret, iámque pectus reclusum appareret, patrem iussit inspicere, num cor percussum esset: cui cùm pater respondisset: iam cordi sagittam esse infixam, tum Cambyses, num quid certam, inquit, habeo manum? at pater, nullo

doloris signo dato, nec vsquam conuersa, aut commota facie; ne Apollinem quidem, inquit, certiores, sagittas emissurum crediderim. Quid hunc patrem putemus facturum fuisse, si filius in pugna fortiter dimicans occubuisset, qui nullius culpæ conscium filium crudelissimè trucidari non doluerit? num credamus, filij mortem honestam, ac pro patria susceptam, tali patri futuram fuisse iucundissimam? Nec tamen dubito permultos fore, qui impium illum, ac penè viscerum suorum carnificem vocent: sed faciant sanè vt lubet: dum hoc mihi concedant, exemplum hoc fortitudinis, ac deuicti doloris esse præclarissimum. Quod si ita est, vt infirmos animos spectata cæterorum virtus erigat, & confirmet: quem censeamus iam dolori concessurum, cùm tam multos audiat, qui seipsos in dolore superarint: quocirca tam multa veterum exempla colligere vereor, ne superuacaneum, aut fortasse putidum videatur. Quòd si ceteris tantùm, & non nobismetipsis scriberemus, fortasse breuiores in scribendo, in exemplis autem recensendis etiam parciores essemus: sed fit nescio quomodo, vt ex aliorum casibus ad mala nostra sananda medicinam colligamus. Nobis quidem ita videtur, & cùm nostri vulneri medeamur, mirari non debebunt, qui hæc in manus sument, si quid fortasse paulò expressum vberiùs inuenerint: illud certè propositum habemus, vt omnibus nobiscum prodesse, omniúmque dolori, quàm acuratissimè fieri possit, consolationem afferre possimus. Quamobrem his enumerandis nostram valde imminui, atque alleuari molestiam experimur; ceteris idem optamus, ac, si dicere liceat, etiam speramus: nam in tanta vel argumentorum, vel exemplorum copia, quibus se legentes penè obrui sentient,

ecquis

ecquis se immobilem, aut in dolore inexorabilem præbeat?

Desunt nonnulla.

Nec verò ignoro, nonnulla interdum accidere, quibus ita perturbetur, & opprimatur animus, vt à medicina refugiat. idque si vllo in casu contingit, certè, cum dolore affligimur, maximè solet euenire. Quod ex eo fit, quòd erepti vel amici, vel affinis, vel filij cogitatio adeò nobis grata est, quòd illum penè ante oculos constituere videatur, vt; etiamsi dolorem refricet, & lacrymas eliciat, tamen eam deponere nolimus: ac, si ad consolandum remedia suppetant, tamen nihil minùs, quàm consolantium verba, audiamus. Falluntur sanè grauiter, qui ita agunt: sed hunc errorem, quo magnoperè delectantur, sibi extorqueri nolunt. Quare suum vnicuique studium, suaque omnibus delectatio relinquatur: non enim vereor, quin, si minùs in ipso doloris æstu remediis vtendum homines censeant, certè, cùm modicè dolor resederit, ac se paulùm quasi remittere cœperit, ad extinguendas doloris reliquias monita, præceptaque nostra adhibeantur. Nihil autem vtilius est, quàm hæc eadem in voluptate, ac lætitia pertractare, atque in manibus habere: sic enim & legi, atque ad verbum edisci, & penitùs memoriæ mandari possunt, vt cùm in animum penitùs influxerint, tum exhauriri, ac prorsus elabi non facilè queant. Ita fit, vt, cùm repentè dolor inuasit, tum iis vtamur, quæ, nisi antè percepta, & cognita sint, impetu ipso doloris incurrente, planè depelli, atque excludi solent. Sensimus hoc in nobisipsis; nec parum nobis obfuit, hanc vniuersam aduersus dolorem commentationem non multò antè animo, ac mente percurrisse: quamuis enim permultos Philosophorum libros, vel de luctu,

vel

vel de morte satis accuratè legissemus, vt Theophrasti, Xenocratis, aliorum, quos commemorare nihil attinet: tamen hoc non ideò feceramus, quòd euenturum putaremus, vt iis ipsis in nostro mœrore vteremur. Itaque, neque lectionem, quantùm oportuisset, accuratam, nec memoriam satis intentam adhibuimus: casu autem repentino oppressi, non priùs ad libros confugere potuimus, quin antè acerbitatis vi prosterneremur: quamquam posteà tempore ipso factum est, vt dolor nec, vt anteà, acrior, & mens ipsa paulò esset sedatior, & ad medicinam accipiendam magis idonea. Sed pergamus ad reliqua, quæ nec multa restant, & scitu, ac cognitione dignissima, fructu autem ipso, quem præcipuè quærimus, gratiora fortasse, & vberiora. Quid est ergo, quod aliquam nobis afferre dubitationem possit, cur nihil omnino nostrorum morte dolere debeamus? credo, si quando nobis in mentem venit, magnam nos ex eorum, quos amisimus, opera, ac studio vtilitatem percepturos fuisse. At hoc non ad amicos, aut affines, quorum dolere videmur interitu, sed ad nosmetipsos pertinebit. Mercenarius igitur dolor fuerit, quique non ex affinitate, aut beneuolentia, sed ex vna proueniat vtilitate. Quid autem flagitiosius, & indignius, quàm eũ, qui sic doleat, fateri oportere, cùm tantoperè alicuius morte crucietur, quòd aliqua vtilitate priuatus sit, si nihil ex eius vita beneficij, ac commodi se consequuturum sperauisset, nihil sibi omnino dolendum fuisse? At videamus, non Persas, aut Scythas, sed è media ciuitate nostra clarissimos, & præstantissimos viros, ac ciues, qui non modò amicorum, cum quibus coniunctissimè vixerant, sed etiam liberorum, & quidem carissimorum, interitum ita fortiter, & constanter

tulerunt,

tulerunt, vt causæ nihil sit, quin eos superioribus Græcis comparare, atque etiam anteferre debeamus. Atque hoc multò magis in illis mirandum fuerit, quòd in eorum obitu se fortissimos, & constantissimos præbuerunt, qui non modò ipsis vtilissimi, si vixissent, sed penè soli vtiles, ac iucundi esse potuissent. Quid enim vtilius filio? quid iucundius vnico? at filium, & vnicum Q. Fabius, præterea consularem, qui iam magnas res gesserat, & maiores cogitabat, amisit: neque solùm non doluit, quòd fortissimi animi fuit, sed etiam mortuo laudationem in foro dixit: quo nihil fortius, aut laudabilius ne ex omni quidem antiquitate recenseri potest. Cuius orationem quis non admiretur, insignem ingenij, iudicij, ordinis præstantia? Quo modo ille ve! ea, quæ dixit, sine luctu dicere, aut, quæ scripsit, sine dolore cogitare potuit? cùm præsertim hoc in illa laudatione & admirari, & obstupescere soleamus, quòd non, vt alij, de ceterorum fortitudine disputat, vt suum ipse dolorem aliorum exemplo minuat, sed in filio hærens, illius maximè virtutes, propriasque laudes, quæ vel acerbiorem efficere doloris sensum poterant, longissimo sermone prosequitur. Quod singularis virtutis exemplum fortasse Horatij Puluilli laudem magna ex parte diminuere videatur: quem tamen summum virum silentio præterire nefas ducimus: cùm in eo ipso, quòd filij mortem æquissimo animo tulit, etiam Ioui Opt. Max. cuius ædem dicabat, gratissimum fecisse videatur: nam Pontifex, inter solemnium verborum nuncupationem postem tenens, vt filium mortuum audiuit, neque manum à poste remouit, ne sacra dirimeret, nec vultum à populo auertit, ne suum potiùs dolorem, quàm populi vtilitatem, ac salutem, cogitare videretur.

tetur. Iam quid L. Paulo insignius, quid illustrius? qui filios paucissimis diebus duos ita perdidit, vt nullum penè doloris paulò acrius indicium ediderit: ac potiùs in ea concione, quam de rebus à se gestis ad populum habuit, lætatus est, quicquid populo Romano immineret aduersi, totum id in seipsum à diis immortalibus esse conuersum. Cum Sulpitio verò Gallo quis neget actum esse prçclarissimè? cuius innocentiam, sapientiam, militarem virtutem, etiam insignis in obitu filij fortitudo illustrauerit. Quem vt nunquam lubens tacitum dimiserim, sic ad Catonem properans exsultare videtur animus, & quasi in portum ex horrida tempestate delatus, in sapientissimi viri nomine, atque exemplo conquiescere: neque enim maiori mihi admirationi esse solent clarissimi hominis res gestæ, ac virtus, non solùm in luce patriæ, sed etiam in congressu hostium cognita, quàm fuit illa in filij morte Prætoris designati, in oculis omnium ciuium fortitudo declarata. Atque horum egregia in domesticis miseriis, atque ærumnis facinora, qui fortiter in ciuitate nostra imitati sint, casusque fortunæ grauissimos patientissimè tulerint, non difficile fuerit oratione complecti. Nam & Qu. Martius Rex, cùm vnicum summæ pietatis, summæque virtutis filium amisisset, dolorem prudentia peruicit, & eo ipso die, quo filij rogum spectaret, curiam ingressus est, senatumque iussit conuenire. Crassus verò in eo prælio, quod cum Parthis commisit, occiso filio, tantùm abfuit, vt doleret, vt etiam exercitum increpauerit, quòd vnius militis iactura tàntoperè commoueretur; hortatusque sit, vt patriæ virtutis memores, pro Republica fortiter dimicarent, filij mortui vltionem sibi vni relinquerent. Sed antiquior P. Crassus, vir clarus, & consularis, P. Crassi filij mortem

mortem & vidit,& moderatiſſimè tulit.Nec ab eius laude abfuit, ac fortaſſe Craſſo præſtitit Cn. Cæpio, qui Cæpionem filium naufragio abſumptum ita non doluit, vt eum ne leuiter quidem è vultu, aut vlla corporis parte commotum ò familiaribus quiſquam vllo pacto ſenſerit. Iam quid Piſones, Scæuolas, Brutos, Marcellos, Metellos, Lepidos, Aufidios enumerem? quorum ſinguli pluribus amiſſis filiis, vel vxoribus, vel parentibus, nec lugendum exiſtimarunt,& ſuam in illorum funeribus virtutem, atque conſtantiam non ſibi ſolùm, ſed etiam generi, nominique Romano glorioſam fore putauerunt. Pudet in virorum grauiſſimis caſibus repetendis longiori vti ratione, cùm virorum maximè peculiaris virtus ſit,& in viris efflorescat, ac vigeat maximè: quamobrem de fœminis potiùs dicendum eſt, vt, cùm eas fortiſſimas fuiſſe cognitum ſit, tum pudeat viros, à mulierculis virtutis exempla petere, & ab iis ea virtute, quæ ipſorum propria eſſe debeat, videri aliquando ſuperatos. Nam,ſi verum eſt, quod à Theophraſto alicubi proditum memoriæ mandauimus, orbem terrarum Theatrum quoddam eſſe magnum, diuina mente repletum, & cœleſtis indicandæ ſapientiæ gratia tam multis vndique collucentibus ornamentis illuſtratum, ac depictum: in eo autem medio collocatos eſſe homines à deo, vt cum fortuna, dolore,morbis, egeſtate, caſibuſque permultis aſſiduè luctentur: deum verò ipſum, quantum quiſque pugnando valeat, quamque viriliter fortitudine diuinitùs accepta vtatur, deſuper aſpectare: hoc, inquam, ſi verum eſt, dubitari profectò non poteſt,quin,quemadmodum populus Romanus in muneribus publicis inuiſos habet gladiatores, qui omni modo vitam impetrare cupiunt, fauet iis, qui con-

temptum

temptum eius præ se ferunt, itidem dij immortales, si quos ex hominibus nimis anxiè de vita sollicitos, eiusque exitum detrectantes aspiciant, iis dij aliquo modo succenseant, eos verò & caros habeant, & muneribus prosequantur, qui si è vita reuocentur ipsi, vel suos reuocari videant, alacres, lætique deo pareant, nihilque propterea mali sibi accidisse iudicent. quod si fœminas præstitisse intelligimus, cur iis imbecilliores, atque infirmiores videri velint viri? Neque solùm vnam aliquam è multis fœminam, sed totam gentem, ac nationem, vt marium virtute, sic fœminarum eximia quadam magnitudine animi præstitisse accepimus. Lacænas enim matronas traditum est, occisis filiis vulnera inspicere consueuisse, ac, si aduersos vulneratos esse comperissent, lætabundas funus ducere; eosque in auita sepulcra inferre solitas esse: contrà verò, quos auersis vulneribus concisos agnoscebant, ab iis refugientes, clàm sepeliendos curabant, nec vllo prorsus honore funeris prosequendos statuebant: tantum in fœmineis quoque animis decus poterat, & studium gloriæ. Qua ex gente etiam illud ad nos prçclarum dimanauit, matrem quandam filium, fenis confossum vulneribus, ingemere noluisse, nec coronam è capite deponere, sed ad comites conuersam, ita loquutam: Quantò pulcrius, & optabilius est, in acie victorem animam efflare, quàm in Olympico certamine parta victoria viuere? At alia filium interfectum audiens, idcircò, inquit, genueram, vt mortem pro patria fortiter occumbere non dubitaret. Quid his fœminis facias, aut quo non honore, ac gratulatione dignas putes, quæ de patriæ dignitate, deque gloria sollicitæ, honestam mortem cuiuis saluti, ac lucro anteponerent? Age verò, num Lacænis Romanarum virtus inferior? par

fortailie;

fortasse, nisi malis etiam superiorem appellare: quàm fortis enim, & quàm magnifica illa Corneliæ vox, quæ duodecimo iam fœtu amisso, cùm Tiberium, & Caium, filios interfectos spectauisset, nullo timore perculsa, nulloque dolore confecta: Nunquam, inquit, ego me non felicem dixerim, quæ Gracchos pepererim. Fortem verò fœminam, & cuiuis ex veteribus mentis præstantia, ac magnitudine animi conferendam: non enim dolori concessit, sed potiùs, cùm virtute vicisset, victrix de dolore triumphum egit. Nihil iam Rutiliam miremur; quæ C. Cottam filium in exsilium sequuta, cùm posteà reuersum in patriam amisisset, nemo eam lacrymantem post elatum funus vidit. Parique fato Clodia vsa est, quæ D. Brutum filium consularem mortuum superstes vidit; neque tamen eius obitum non fortiter, & patienti animo tulit. Quæ virtutis non vulgaria in fœminis exempla mirari aliquis possit, qui sexus imbecillitatem, ac molliriem cogitet: at verò, qui fortissimis genitas parentibus, & fortibus etiam auis, maioribusque prognatas recordatus fuerit, nihilò ab eis minorem vel prudentiam, vel animi magnitudinem requirat. Est ergo vlla res tanti, aut commodum vllum tam expetendum, vt, illo amisso, ne prudentiam quidem retineamus? quæ si vlla nobis residet, nos profectò vel auitæ, vel patriæ virtutis admonet, nec de Pisonibus, Fabiis, Brutis, Marcellis cogitantes, quos imitemur, & à quibus ortum ducamus, immemores esse patitur. Horum enim armis imperij fines producti sunt: horum sanguine parta, ac stabilita libertas: horum denique labore, ac studio Respublica ad tantam peruenit siue bellicæ laudis, siue domesticæ virtutis gloriam. Quorum in vestigia pedem ponere oportet, qui laudabi-

liter viuere, quique honestis in actionibus exerceri volunt, nec vllo mentis errore ad nimium dolorem, atque insaniam traduci. Nominauimus externos magnos, clarósque viros: collegimus de nostris plurimos, quibus mortis sensus non modò ingratus, sed etiam optatus, & iucundus accidit. Addatur, si placet, etiam Theramenes, qui veneno epoto, maxima æquitate animi, ludens in morte, quod erat in poculo reliquum, Critiæ propinauit. Ergo ille in sua morte vir clarus, & sapiens ludebat; nos in filiorum, aut affinium morte lugebimus? & veterum dicta quotidie legentes, atque addiscentes, præclara ducebimus, exempla repudiabimus? aut eam vitam, quæ mortem hanc consequutura est, immortalem, beatam, à miseriis omnibus vacuam, negligemus? Quamuis enim nudum corpus, & exanime discedens relinquat animus, nec ampliùs liceat homini, qui è vita discedat; suis opibus, bonis, diuitiis perfrui,

Astante, vt ille ait, ope barbarica,
Tectu cælatu laqueatu:

tamen multò maioribus & bonis, & opibus, quæ nulla vetustas absumet, nulla vis eripiet, piorum mentes assiduè potiuntur. Sed dimittamus & exempla clarorum hominum, & illorum virtutis impressam historiis memoriam: veniamus ad id, quod vnusquisque sensu percipit; quantúmque ex morte consequamur emolumenti, ac commodi, re ipsa, factísque probemus: ex qua docendi, ac disputandi ratione perspicuè veritas elucescit, quídque hoc modo se habeat, vel illo, facilè potest perspici. Si quisquam est, qui secundos in omni vita rerum exitus adipisci, & consequi possit, nihílque timeat aduersi; hunc nemo inficiari poterit, iure dictum, si vitam sibi morte multis

multis partibus meliorem affirmet. Atqui nemo est, qui non modò miserias, atque ærumnas ab humana vita segregare, sed ne semihoram quidem felicem sibi, ac beatam polliceri possit. Metelli sibi fortunam sperant omnes; Priami sobolem, ac regnum exoptant alij: quasi non & Metellus tam multos nactus filios, ac nepotes, cùm maximè beatus esse posset, inuitus obierit; & Priamum non omni orbatum progenie, summóque dolore confectum, hostilis manus interemerit. His vitam si mors aliquot antè annis ademisset, è multis eos miseriis, ac luctibus simul eripuisset: quos idcircò experti sunt, quia vitam diutiùs, quàm ipsorum requirebat felicitas, produxerunt. Hinc illa miserabiliter decantata,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam auferri,
Iouis aram sanguine turpari:

quæ non modò visu, sed etiam auditu acerbissima sunt; quid putamus misero Regi, qui omnia & videre, & audire, & experiri coactus est? Num ei multò meliùs euenisset, si vitam omninò multis antè annis, quàm hæc accidderent, amisisset? Forsitan quispiam dixerit; multa, quæ viuens nactus est, bona citò decedens penitùs reliquisset, sed à malis etiam multò grauioribus, qualia multa secula non viderunt, felicissimè liberatus esset. Ex quibus, omnibus, multísque aliis perspicuum est, peruertere homines ea, quæ sunt humanæ fundamenta felicitatis, cùm vtilitatem à morte seiungunt, aut cùm miseriam cum morte connectunt. L. Crassum, ex nostra ciuitate clarissimum, & eloquentissimum virum, matura mors, quantis è molestiis, quantísque incommodis eripuit? nam, qua in patriam pietate fuit, ex iis malis, quæ mortem eius consequuta

sunt, incredibilem, si vixisset, dolorem accepisset: flagrauit enim bello Italia, exarsit senatus inuidia, nihil denique in ciuitate fuit, quod non eius temporis calamitatem, luctúmque persenserit. Nam quid fugam Marij, quid cetera, quæ in illius discessu acciderunt, maximè luctuosa, summéque miseranda commemorem? quid reditum illum sanguinarium, cuius ex recordatione nemo est, qui non intimis sensibus exhorrescat. tenemus enim memoria, aut saltem ex patrum scriptis accepimus, crudelissimam omnium cædem illo tempore esse factam; trucidatos viros, & ciues, incisas eorum ceruices, in Rostrísque positas, qui multorum ciuium salutem, ac dignitatem eloquentia peperissent. Quàm multos ex illa Reipublicæ tempestate commemorare possumus, innocentissimos homines, atque optimos, vt acerbissimam calamitatem effugerent, libertatem morte quæsisse? O acerbum, ac nemini non pœnitendum Reipublicæ statum, conditionémque viuendi: cùm eos ipsos, qui Rempublicam suo labore, suóque sanguine auxerint, iuuarint, seruarint, nusquam tutos, nihílque magis, quàm propinquorum manus, ac gladios timentes, horrescentésq; videas: illorum autem, quorum ope, atque auxilio seruatus sis, cùm horribiles, miserósq; casus spectes, nulla tamen ratione opitulari, nihílque afferre adiumenti queas. Quis neget iis ipsis, qui hæc intueri cogantur, mortem esse non modò detrectandam, sed etiam optandam? qui autem, ne in horum temporum flammam incidant, mortis beneficio cōsequuti sint, eos verò beatissimos iure omnes existimabunt. qualem fuisse L. Crassum, nisi res ipsa probauisset, nihil esset, cur oratione persuadendum videretur. Sed hæc paulò antiquiora, quàm, vt omnibus in memoriam redigi,

ac cogitatione comprehendi possint. Pompeij autem nostri familiaris casu quid in ciuitate notius, quid illustrius? aut quid omniũ oculis, ac mentibus perspectius, & clarius? hunc, si maturè extinctus esset, nihil doloris, nihil inuasisset mali: quod tam diu in vita mansit, iccirco factum est, vt singularis calamitatis exemplum omnibus præbuerit. Cui eo luctuosior fortunæ acerbitas visa est, quo feliciore, ac secundiore fortuna in omni vita vsus erat, quis enim vniuersis ciuibus aliquando carior? quis in toga, vel rebus gestis, vel honoribus extra ordinem delatis clarior? quis opibus, propinquitatibus, amicitiis florentior? cui nihil prorsus ad summam, absolutamque felicitatem, præter honestum, ac iucundum vitæ exitum, deesset. Sed videamus, quantùm in rebus humanis fortunæ possit iniuria; nisi malimus ad propriam mortalis vitæ nimis asperam, miseramque conditionem omnia mala reuocare: qui enim amplissimis fortunis vsus erat; qui nihil, nisi sublime, ac beatum nec cogitare, nec optare consueuerat; cui omnia vel ad vsum, vel ad voluptatem supererant, bellum cum socero suscepit; deseruit domum; profugit ex Italia; & cùm antea nihil in ceteris bellis, nisi summo consilio, prudentiáque gessisset, cùm vel maximè ingenio, iudicióque excellere debuisset, sui penè oblitus est: itaque imbelles, & infirmas copias, tirones, collectitiosque milites cum robustissimis legionibus conferre non dubitauit: & amisso exercitu, ereptisque castris, turpissimè victus, in seruorum manus vir summus, & clarissimus incidit. Vitæ verò vt miserabiliter priuatus sit, commemorare nihil est necesse: cùm eo ipso, quòd in tam miseram fortunam delapsus, vitam citò amiserit, minùs fortasse miser censeri possit. Beatissimus autem obiis-

ſet, ſi, cum in Rep. florebat, cùm valebat auctoritate, & gratia, cũ copiis opibuſque affluebat, è vita deceſſiſſet: cuius propagatio quantũ illi mœroris, ac luctus attulerit, non modò ſcribẽdo, ſed vix etiam cogitando conſequi quiſquã poſſit. Itaque hoc ſtabilito, & fixo, mortem ſæpiſſimè beatam homini contingere, non ſolùm quod nos in beatam vitam inducat, ſed etiam, quòd multarum, magnarumque miſeriarũ ſenſu liberet, & à futuris vel calamitatibus, vel doloribus abſtrahat, quid iam relinquetur, cur non morte lætari, ac clarorum hominum virtutem, qui nullius interitu perturbati ſunt, imitari debeamus? An non optimam, beatamque mortem iudicabat L. Brutus, cùm Tyrannum arcens, quem expulerat, vitam pro nihilo ducebat? item Decij, quo tempore cum Latinis pro patria dimicantes, ſeſe hoſtium telis obiiciebant? præterea Scipio, Paulus, Marcellus, Albinus, quos vitam in acie iuuandæ patriæ cauſa fortiſſimè profudiſſe memoriæ proditum legimus. Et verò nihil fuit, quamobrem elato excelſoque animo homines vitam non deſpicerent, vt ſempiternam gloriam conſequi poſſent: nam cum nullo, vel certè minimo doloris ſenſu, quem morientes perferunt, infinitam laudem commutabant, hunc enim locum de exiguo, vel nullo potiùs dolore mortis, quem ſuprà perſtrinximus, paulò vberiùs percurramus. Neque enim abſurdè dixiſſe mihi videtur is, qui morientium mortuorumque hominum ſtatum, & conditionem duabus potiſſimum ex rebus percipi, atque intelligi poſſe affirmauit: quarum vnam ſomnum ſtatuit, alteram verò tempus illud, quod noſtrum cuiuſque ortum anteceſſit. Et ſanè ita eſt, vt ex omnibus opinionibus, quarum errore duci vulgus ſolet, cùm de morte loquitur, nulla planè ad

verita

veritatem videatur esse propensior: ita enim multi viuunt, vt præsentibus bonis fruantur: nec sanè cogitent, quid paucis pòst annis vel ipsis, vel ceteris boni, aut mali possit euenire. Itaque sæpe non opinatis morbis, perturbationibus, & angoribus vexantur: mortis verò, de qua potissimum cogitare debuerant, ita nòn reminiscuntur, vt ad se minimum illam pertinere, nec sua quicquam interesse existiment: qui, vt Panetius, Africanum dicere solitum tradit, ferociores equos domitoribus tradendos esse, vt paulatim parere, seque mitiores, ac molliores præbere incipiant; sic ipsi in gyrum fortitudinis, ac patientiæ reducendi sunt, ne, si mors imprudentes oppresserit, perterreantur, planeque concidant. Sed nescio quo modo voluptate, luxúque delinita hominum consuetudo de recta maiorum via deflexit, eóque sensim delata est, vt nihil minùs, quàm verum agnoscat, nec cùm aliquid agitur, rectum id nec ne sit, magnopere cogitet: qua nulla maior pestis, ac pernicies humanis rebus, valde iam labefactatis, potuit afferri. Atqui, si in vllo homine, certè in his ipsis vulgare dictum & verum, & acutè cogitatum esse deprehenditur; quid enim isti aliud agunt, nisi totos dies per inertiam perdunt, atque ita viuunt, vt stertere potiùs, quàm vllo pacto viuere videantur? Dormiens autem vt nihil sentit, nihil agit, nihil curat; sic mortuus quid agere, quid curare, aut sentire possit? haud sanè intelligas: itaque in fabulis, quos dij maximè adamarunt, eos, ne imminentem aliquam calamitatem sentire cogerentur, si vigilassent, à diis immortalibus consopitos esse accepimus. Mortem igitur, siquidem somno similis est, singulis noctibus induimus, & cùm in somno sensus sit planè nullus, nullũ etiam in morte futurũ esse sensum, verissimè statuere

debemus:quod vt sensu ipso planè percipitur, sic ne de altero quidem dubitari vllo pacto potest,quin, quales antè,quàm oriremur fuimus: tales etiam mortui futuri simus. Mors enim quemadmodum ad eum,qui nondum ortus est, nihil pertinuit,sic ne ad eum quidem,qui mortuus est,vlla ratione pertinebit ad morientem verò,vel nihil, vel parum certè pertinet, siquidem tam angusto spacio, tamque breui curriculo coërcetur, vt,nec si velit quidem, vires suas nimiùm porrigere, aut explicare possit. Quæ est igitur eorum oratio,qui tantū in morte dolorem se timere, atque expauescere dictitant? quamquam non sanè video, quo modo aliter facere possint: qui enim mortem nunquam experti sint, quàm semel homo subiturus est, quo modo,bona, malàne sit,verè sentire, ac diiudicare possunt? Morientes aiunt cruciari, angi, distorqueri: quod in nonnullis fortasse animaduerti, atque obseruari potuit. In quo tum isti aliquid dixisse videri possent, si hoc ex ipso mortis sensu penderet: nam, si mors ipsa dolore suo corpus vsque eò cruciaret, atque angeret, vt hæc doloris edere indicia cogeretur; negari profectò non posset, quin dolorem non leuissimum mors ipsa esset allatura. Cùm verò huiusmodi cruciatus paucissimos angat, & eos maximè, qui intemperanter, flagitiosè, nefariè vixerint; nunc dubitari non potest, quin tales homines non mors, sed admissorum scelerum cōscientia vexet, habeatque sollicitos: qui enim se morituros nunquam crediderint, ac ne cogitarint quidem, cùm ad ipsam mortem peruenerint, anguntur, non dolore moriendi, sed quòd è vita inuiti discedunt: in qua cùm omnia secunda feliciáque experiuntur: ne secus mortuis accidat, valde vereri, ac dubitare coguntur.

guntur. At bonis, qui mortem semper, tanquam præsentis tempestatis portum in ore, ac sermone habuerint, quíque ex huius vitæ procellis, mortis beneficio, aliquando egredi, sæpissime concupiuerint, nihil libentius, ac iucundius mentione, ac nomine ipso mortis accidit. Atque in iis etiam præstans, planéque admirandum Deorum munus agnoscitur. bonos enim, & quidem plurimos, non modò cum exiguo dolore, vt optare homines vulgò solent, sed omnis planè doloris expertes ex hac vita egressos, sine vlla dubitatione reperias: ex quibus, Q. Fabius Consulatum adeptus, cùm in Curia prætereuntes salutaret, nihil dolens, nihil molesti sentiens, immò planè gaudens, è vita discessit: atque idem contigit A. Pompeio, cùm in æde Iouis Capitolini sacra fecisset, itemque Thalnæ Consuli, diis immortalibus supplicanti. Quid hos in ipso mortis articulo doloris expertos existimes, qui paulò antè læti viuebant, & in eo, quo moriebantur, puncto temporis, nihil lugubre testati sint, nihil flebile dixerint? Morte inquies, oppressi sunt. at sapientissimi, & optimi viri, quibus mortem, tanquam beatæ vitæ initium, dij immortales largiri voluerunt, quàm eò fortasse iucundiorem ipsis fore videbant, quo minùs eò tempore tantum boni expectauerant, ac ne sperare quidem poterant. nam, cùm mors è diuina voluntate tota pendeat, haud sanè in hominis potestate esse possit, quo potissimùm die, quáque cõditione mori velit. Nec verum est quod dicitur à quibusdam, mortis eundem omnibus hominibus diem ac terminũ diuinitùs esse constitutum: vt autẽ vel citiùs, vel serius moriamur, singulorum hominum vel intemperantia, vel negligentia contingere. Nam, vt illud verissimum est, præfini-

tum esse vitæ terminum à Deo, quem præterire, aut ex quo egredi nemini liceat: sic illud affirmare nemo possit, eundem omnibus, eademq; hora vitæ finem impendere: quod si agnosceremus, nihil sanè esset, cur homini prudentiam, temperantiam, pietatem, tribueremus. quæ omnes planè virtutes, si hoc consequeretur, non modò inutiles, sed penitus inanes viderentur. cur enim prudentia vteretur homo, cur abstinentia, cur temperantia si eodem, quo reliqui omnes, temporis spacio vitam esset terminaturus? vt diutius, inquis, vitam producere liceret. at, si vitæ terminus fatalis est, nec immutari quidem posse necesse est: sin voluntarius, & in hominis arbitrio positus, nihil est, cur, eundem omnibus à Deo constitutum esse, quisquam affirmet. Sed de his statuat vnusquisque, vt libet; quid autē verius sit, Deus ipse viderit; hominem quidem scire arbitror neminē: stet modò nobis illud, doloris esse nihil in morte; boni autem tantum ex ea ad homines permanare, quantum sperare multi possint, cogitatione quidem assequatur nemo. Itaque hoc diuinitùs hominibus datum est, vt quoties molesti aliquid experiantur, tum mortem exoptēt, ac votis etiam conceptis sæpe implorent. Quid ita? quia bonam, vtilemque esse mortem, coguntur agnoscere; malam autem, aut acerbam esse numquam posse, homini à natura insitum est; itaq; dolore perculsi mortem imploramus, eamque vnam, vt miseriarum malorumq; terminū, exoptamus. Admonet me locus, vt, cùm neminem ipsa morte magnopere commoueri debere probatum sit, iis præcipuè dolendum nihil esse contendam, quos mors cum laude oppetita consolari potest: satis enim diu vixisse putandi sunt, qui vitam honestè clauserunt: eosdémque è vita abeuntes non modò laus, sed

etiam

etiam perpetua voluptas, delectatióque prosequitur: quæ sanè eo maior in animo exoriri, ac vigere solet, quo latior alicuius in colendo officio, vitáque honestè ducenda manauit industria: certè enim, cùm ad rectè agendum natus homo sit, ideóque mentis, & rationis munere, præ ceteris animantibus, ornatus, atque instructus, vnde potiùs laudem, ac voluptatem, quàm ab honestis actionibus petat? An, vnde ortum duxerit obliuiscatur? ille verò nec sui oblitus est, qui rectè vixit, nec iniquo animo mori potest, cùm multos relinquat suæ testes memoréfque virtutis. Quanto autem gaudio exsultare credendus est illorum animus, qui corporis admistione solutus, in cœlestes ignes, sempiternásque domos, vnde exierat, reuertit? profectò enim ex diuina mente delibatos habemus animos, qui hac mole inclusi, tanquam terræ grauitate, sic ipsi nimio pondere corporis opprimuntur: vbi autem soluti corporibus ad proprias sedes euolauerunt, tum verè viuũt, nec libidini, voluptati, dolori seruiunt, sed sui compotes, nulla re anguntur, nihil requirunt, omnibus imperãt. Rectè igitur dictum est, corpus terram esse, mentem autem ignem de cœlo sumptum: id quod clarorum virorum acta cum virtute vita, præclaræque actiones facilè testantur. quo modo enim aut omnia humanæ vitæ commoda contemneret, aut voluptates cunctas pro nihilo duceret, aut vitam ipsam laudis, honestatísque gratia profunderet, qui nihil quicquam ad se, præter hæc ipsa mortalia, quæ manibus contrectat, quæ terit pedibus, pertinere cogitaret? Verùm hæc non ita se habent. corpus enim è terra concretum, tamdiu terrestrium rerum amore ducitur quoad in terram ipsam, vnde ortum duxit, reuertatur: animus verò, qui è cœlo sumptus est, sempiternum

ternum quiddam,& cæleste appetit,nec iisdem, quibus corpus, finibus cogitationes coërcet suasitaque nunquam quiescere,nec verè viuere putandus est, quamdiu corpore conclusus, inuitus propemodùm mortali labe, terrenisque vinculis cohibetur. At illa quanti sunt, grauissimis vitæ laboribus liberari, in mediis doloribus, & ærumnis obdormiscere, & quasi emissos è molestissima vitæ custodia,in iucundissimam, suauissimamque domum remigrare? Huc enim pertinent quæ de piorum quiete,deque voluptate illa,qua egressi è vita perfrui dicuntur,disputari à sapientibus solent: qui cùm intelligerent,non fortuitò, aut temerè satos,& creatos homines esse,nec eadem mereri bonos, qui multis exantlatis laboribus vitam in medio dolore amisissent, & improbos,quorum in patrandis flagitiis semper est animus, cogitatióque defixa; iccirco non eundem probis, & improbis vitæ terminum, nec eadem mortuis præmia statuerunt. Qua nos recordatione potissimùm refici,ac recreari decet,qui carissimam filiam,optiméque de nobis meritam,ita vixisse scimus, vt ad optimos mores, summâque prudentiam nihil posset accedere,& ita mortuam, vt in dolore,quem ex partu contraxerat, summam animi magnitudinem, summamque constantiam præstiterit:cuius mentio nobis,dolore iam,si non penitus extincto,certè magnopere leuato, non solùm acerba,sed etiam iucunda accidit: qui enim aliter debet? cùm nec ipsi quicquam acciderit mali, nec ego vlla re, quæ tantopere cum natura congruat,& cum omnibus hominibus communicet, angi aut perturbari debeam. Quid ergo mihi restat?nihil sanè, nisi, cùm ea diuino potissimùm beneficio vitæ munere perfuncta sit,vt ad eam maximè viuendi conditionem cogitationem meam,mentemque

que referam,qua nunc ipsam perfrui credimus, ac si,quod æquum est,fateri velimus,etiam intelligimus, qua ex meditatione eo maiorem voluptatem percepturus sum,quo meliore illa nunc statu, quàm quem viuens experta est,sine vlla dubitatione perfruitur. Quid enim boni non merita est quæ nihil vmquam egit, ac ne cogitauit quidem mali,&iis angoribus,ac malis,quæ viuenti obiecta sunt, ita patienter perfuncta sit,vt non secus de aduersis,quàm de secundis rebus diis immortalibus gratulari, gratiásque agere soleret?&,cùm nihil,nisi rectum, honestumque cogitaret,tamen vna conscientia contenta, nec sua benefacta in luce collocari, nec sibi quicquam propterea laudis,aut gloriæ deberi arbitraretur.Quæ ergo ita animata fuerit,vt de se quidem minimùm, de recta mente, ac de æquitate plurimùm laboraret, an nō diis ipsis censemus maximè gratam & probatam fuisse?in qua non ficta,& adūbrata,vt in multis; sed maximè solida,& expressa virtutis elucebat effigies. Nam, cùm eam talē natura genuisset, vt quod pulchrum, rectumque agnoscebat,sua sponte sequeretur,tamen eo non cōtenta,summa vi rationis,prudētiæque perfecerat,vt nulla re minùs, quàm natura duce, egere videretur: itaque qui eius instituta, & mores paulò diligentiùs inspexisset, qui regundæ familiæ solertiam,qui summum in cunctis rebus ingenium, singularémque doctrinā aduertisset; haud fuisset sanè,quod aut virilem in intelligendis,iudicandísque rebus prudentiam, aut exquisitam patrisfamilias solertiam requireret:itaque quibus maximè rebus egere sæpe homines solemus,fortitudo,& prudentia, hæ ita in muliere abundabant, vt sui mœroris medicinam non peteret foris, sed in seipsam spectans, ex sua semper virtute penderet. Quantò autē grauiores,ac

res, ac difficiliores animi morbi sunt, quàm corporis, eo magis mirandum est, talem extitisse illam, cuius fortitudini corporis mala parerent, prudentiæ verò omnes animi morbi facilè cederent. Itaque quamquam ex calamitate, temporibúsque nostris molestiæ plurimùm traxerit, nunquam tamen animo perculsam, aut deiectam sensimus: angebatur patris exsilio, totiúsque familiæ luctum, bonorumque direptionem inuita videbat, sed matri tamen consilio, prudentiáque aderat, & rebus in magnum sæpe discrimen adductis, reditus spem nobis afferre nunquam dubitauit. Ita, quantum ex calamitate doloris, tantundem ex filiæ suauitate, ac pietate solatij capiebamus. quod vt esset diuturnius, si commodum nostrum, aut eam quæ omnibus antiquissima est, liberorum charitatem cogitaremus, magnopere optare debuimus. at, cùm illam corporis vinculis solutam, omnibus exsutam miseriis, & immortalitatis compotem factam, animo reputamus, non modò in dolore conquiescimus, sed etiam præcipuè lætamur. quid enim mihi accidere lætius potest, quàm de immortalitate animorum cogitanti, de filiæ simul æterna, beataque vita confidere? animos enim esse immortales, ne dubitandum mihi quidem videtur. Faciam autem non inuitus, vt sapientissimorum hominum percurram hac de re sententiam, quando me in hunc locũ deduxit oratio. Neque verò hæc ità disputanda censeo, vt animos iccirco non interire probari possit, quòd mortuorum corporibus vis quædam inesse veneratione digna putetur; quæ significare debeat, non deleri morte animos, sed immortalium animorũ, veluti sepulchra quædam, mortalia corpora fuisse: quasi non & maiora, & firmiora multa suppetant, quibus planum fieri possit, qui animos simul cũ corporibus in

bus interire contendat, eum contra rationem nulla nixum ratione, pugnare. Quòd si auctoritas quærenda sit, quem grauiorem nominaro auctorem possum, quàm eum, quẽ Apollo ipse sapientissimum omnium pronunciauit? cuius testimonium tale fuit, vt diuinos esse hominũ animos, & eos, corpore solutos, in cœlum remigrare, vnde priùs venissent, in omni sermone asseruaret. In quo cũ Philosophis illis consensit, quos quondam Italicos nominauit antiquitas, maximéque nobiles iudicauit: quorum semper constans fuit opinio, demitti animos è cœlo, diuinæq; mentis eos esse non solùm munus, sed etiam partem præcipuam, ac propriam. Quòd si secus esse quisquam putet, haud sanè facilè, quid multis, & firmissimis in hanc sententiã argumentis respondere possit, inueniet: sic enim planè cognosci, ac sensu ipso diiudicari potest, summam esse, peneq; incredibilẽ in animis celeritatem, ac festinationẽ, cuius ope, quæ corpus non modò certo mensium, sed vix etiam annorum spatio perficere, atqui exsequi posset, ea ipsi non modò semel puncto temporis percurrere, sed etiam sæpius excogitare, & repetere facillimè queant. Quod si mirum videtur, cur nõ admirabilius censeatur, meminisse animũ tam multa, innumerabilibus antè sæculis gesta, quæ futura sunt, cogitãdo prospicere, ac nõ modò præsentia, sed etiã præterita, & futura, veluti Deũ, omnia cõplecti, ac sub oculos subiicere conati? Quis dubitet, cùm hæc intelligat, eademque in seipso agnoscat, diuinũ esse animum, nec, si diuina æterna sunt, ipsum esse mortalem? cùm præsertim duabus ex rebus, quæ præcipuè in animo sunt, illius æterna natura facilè intelligi, ac deprehendi possit. Hæc autẽ sunt, motus, qui in eo præcipuus est, principium, ac perpetuitas: cùm enim ex seipso

moueat

moueatur, nec aliunde, vt cetera, principium motus mutuetur, summa auté in eo, quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat, quippe quæ etiam in dormientibus agnoscatur, & vigeat, iccirco dubitari nullo modo potest, quin diuinus sit, & sempiternus futurus. Et sanè ita esse ratio vincit, & rerum probat exitus: Dei enim imago quædam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. Quòd si Deus immortalitate fruitur, cur eam partem, quam ex seipso sumpsit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem, & eximiam diuinam esse vim iudicandum putauit, quòd non solùm ipse immortalis sit, sed etiam, quos velit, suæ naturæ compotes, & planè immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale: nec immeritò, cùm è terra, cuius mutationi subiecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsam, vitæ cursu confecto, abire debeat. Sed animus, profectus à Deo, cœlum ipsum appetit. nam in eum locum, vnde discessit, semper optat redire: terra autem, si cui appetenda, corpori soli est: at verò animis æterna cœli sedes quærenda, eáque propria illorum patria, siquidem animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura præuideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi seiuncta ab his vsitatis, notísque naturis, ita quicquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cœleste, & diuinum est, ob eámque rem

que rem æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaq; prædita motu sempiterno: itaque eandem æternitatem animis quoque nostris, ex seipsa exortis, impartiuit. Quorum ex cogitationibus, atque operibus nihil aliud, nisi diuinos esse illos, & sempiternos, colligere possumus: nam si ædificiorum magnitudinem, atque ornatum, si monumenta literarum, si pecuniæ vim infinitam in res maximè stabiles, & admirandas effusam, si plurimarum, maximarumque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profectò intelligemus, hæc nunquam facturum fuisse hominem, nisi diuturnitatem temporis, ipsamque æternitatem plurimùm ad se pertinere existimaret. Iam ipsa gloriæ cupiditas, honorum sitis, opum, ac diuitiarum assidua procuratio, quid aliud indicat, nisi cogitare hominem in posterum, nec eodem vescendi, viuendique studio, quo ceteras animantes duci videmus, humanum animum detineri? Sed hæc abiectiora, atque humiliora, nec vllis, nisi sanè angustis naturæ terminis, circumscripta. Quid illa in primis grauia, atque præstantia, nec vlli planè in terris degenti, nisi soli homini, tributa? contemplatorem esse ipsum cœli, rerumq; cœlestium; frui magnarum, obscurissimarumque rerum scientia, quæ vel ad excolendos ad integritatem, atque innocentiam mores, vel ad comparandam Solis, astrorumque cognitionem, vel ad exercendam in abditis, obscurisq; rebus memoriam, mentemque pertineant? nónne hæc ipsa tanta, ac talia, diuinum esse animum ostendunt, nec illius naturam aliunde, quàm è cœlo, delibatam, ac deductam? An censemus, si vnà cum corporibus animi interirent, aut sapientissimos homines tam æquo animo mori posse, aut tam iniquo, planeque inuito

ſtultos, & fatuos? Socratem ferunt, morti proximum, de piorum immortalitate, beataque vita, quæ mortem conſequitur, diſputauiſſe: itaquo læto, ac libenti animo letale illud poculum hauſiſſe, quaſi non ad mortem, ſed ad regnum, atque imperium vocaretur. At verò, quorum animus in terra defixus hæret, qui nihil, niſi mortale, terrenumque cogitant, eos planè repugnantes, atque inuitos è vita diſcedere videmus: nec immeritò, cùm animorum æternitatem propiùs iam intuentes, crucientur mirum in modum, quaſi flagitioſè actam vitam pœna etiam ſit immortalis conſequutura. Atque illud etiam (ô ſtultum hominem dixerit aliquis, & naturæ ſuæ penitùs ignarum) nemini obſcurum eſſe poteſt, ex ipſis etiam ſacris, cæremoniiſque maiorum æternam hominis vitam facilè cognoſci, atque intelligi poſſe: neque enim illi aut mortuos tanto honore coluiſſent, aut tam multas, tamque varias ſepulchrorum cæremonias poſteris tradidiſſent, niſi cognitum, perſpectumque habuiſſent, vigere animum in morte, nec, quamquam corpus occidat, hominem ipſum penitùs euaneſcere. Itaque ſtatuiſſe videntur, mortem ipſam non eſſe humanæ vitæ confectricem, nec ex ea ſequi interitum; ſed potiùs ad aliam multò feliciorem vitam iis, qui rectè vixiſſent, ducem optimam ſolere exiſtere. quicumque enim conuenienter naturæ vixerint, nec illam ſequuti ſint malæ conſuetudinis corruptelam, quæ diuinitùs datos igniculos extinguit, vitiaque gignit, & confirmat omnia, eos & viuentes gloria, & è vita excedentes præmiis proſequi oportet: id enim non ſolùm rationi conſentaneum, ſed etiam veriſſimum, atque æquiſſimum eſt. Cui autem æquitatis antiquior cura, quàm deo? itaque, cùm homo ſolus ex omni propemodum genere nactus ſit aliquam notitiam dei, niſi vitæ iniquitate deo iniquus, atque inuiſus euaſerit,

ferit, ad deum certè euolabit. Idque æternitatis humanæ vel maximum, ac firmissimum argumentum est, solum hominem diuinæ voluntatis participem, conscium que existere: vt quamquam agrestibus, siluestribusque in locis natus sit, tamen, ipsa docente natura, & esse Deum, & colendum, ac verendum esse, dubitare non possit. O rem dignam, in qua non modò homines, sed ipsas etiam pecudes obstupescere, ac, si fieri possit, etiam erubescere oporteat: cognatum esse hominem Deo; nullum aliud in terris animal, nisi hominem solum, Dei cognitione imbutum esse, nec quicquam esse aliud, quod animo, è diuina mente, hausto, præditum sit: tantamque inesse homini cæcitatem, atque socordiam, vt diuinæ cognationis immemor, auersetur migrationem ad Deum? Nec enim aliud esse mors, quàm migratio ad cœlestes, superasque sedes, existimanda est. nec id solùm ratione quadam æquitati, veritatique consentanea, sed etiam sapientissimorum hominum maximè firmo, stabilique consensu. Atqui eum, qui hoc pacto viuere, ac penè à seipso dissentire velit, meminisse certè oportuit, terram ipsam, omniaque, quæ sub cœlo sunt, diuina voluntate regi: proptereáque quiddam nobis quod obseruandum, & addiscendum videatur, præscribere. quis ergo terram ipsam, aut quotannis feracem, aut semper optimas fruges, & nunquam malas inutilésque herbas edentem efferentémque vidit? quis animalia semper vberes fœtus edidisse, numquam sterilitatem passa esse, recordatur? Quòd si hæc ipsa secus se habent, nihílque in rebus humanis perpetuò firmum, eiusdémque naturæ optare licet; cur quam in omnibus & rebus, & animantibus vicissitudinem cernimus, eam ab homine seiungamus? qui si multos annos feliciter vixerit, si sobolem, honores, opes assecutus, diu tantis bonis frui potuerit, præclarè secum esse

actum verè dixerit. Sed aduersi tamen aliquid subeundum, perferendúmque relinquetur: demum oppetenda mors erit, quæ eo leuior esse debet, quòd omnibus communis est, nec cuiquam singularis, aut præcipua: sic hoc quoque gratior, quòd nos à multis erroribus abstrahit, quibus, quoad viuimus, in tanta opinionum varietate, assiduáque veri inquisitione perturbari sæpe solemus; & ad ipsam cernendam, fruendámque veritatem iucundè traducit. Quo nihil beatius homini posse contingere, satis, vt arbitror, ex eo suspicari possumus quòd innata est homini cupiditas scientiæ: eius autem præstantia non sanè video, qua alia in re, nisi in perfecta veritatis cognitione posita sit: ex quo fit, vt veritatis cognitionem assecuti, perfecta, absolutáque scientia potiamur: veréque dici potest, qui veritatem intueatur, sensúque percipiat, eum voti sui compotem, veréque beatum esse. Quòd, si beata vita quærenda nobis est, nec quicquam fugiendum magis, quàm ne miseriarum grauitate premamur; quid illo homine stultius, aut stolidius reperiri potest, qui ceterorum morte ita angitur, vt beatæ vitæ oblitus, miseriam, atque infelicem consectetur? Profectò enim ita se res habet, vt, nisi mortis, dolorísque timore liberatus sit, etiamsi multas cognitas, perceptásque virtutes habeat, rectúmque, & æquum omni planè vtilitati anteponat, beatus tamen esse nemo possit: quid enim aliud dolor est, nisi cruciatus ânimi, isque perpetuus? quid aliud timor, nisi assiduus inuisarum, ac molestarum rerum metus? at quo modo felix, aut beatus esse poterit, qui assiduo cruciatu, metúque vrgebitur? Quin eo miserior atque infelicior existimari debet, quòd non solùm sibiipsi molestiam, miseriámque comparabit, sed in ceterorum etiam sermonem, ac vituperationem incurret: nihil enim nimio dolore deformius, nihil à viro alienius: & si corporis prauitatibus vituperatio

proposita

proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil inuretur infamiæ? illa verò & grauiora sunt, & maiori animaduersione vindicanda, quo nobiliorem, quàm corpus est, sedem, nempe animum ipsum, occupauerunt. Quòd si turpis dolor nimius, & vituperatione dignus, certè illud consequetur, vt, qui nimio dolori seipsum tradat, ne laude quidem vlla dignus censeatur: est enim series quædam maximè veritati consentanea, vt sententiarum, sic rerum, &, quemadmodum in sermone disputationéque nostra nectitur aliud ex alio, ita qui se vna aliqua vel deformitate, vel turpitudine implicari patitur, multis statim miseriis, ac deformitatibus opprimetur. Nec verò credi velim, me, quia dolori nimio repugnem, idcirco dolorem omni ex parte improbare, omnésque illius ex animo fibras euellendas existimare. est enim, quatenus homo doleat, & (quod prudenter à Crantore dictum est) siue secetur pars aliqua corporis, siue auellatur, sensus tamen adesse debet: istuc enim, nihil dolere, fieri non potest, quin quemadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum iudicet. Sed nimirum illud est, quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, vt in aliam fortasse grauiorem ex alia parte vituperationem incidamus: nam quemadmodum qui nihil prorsus doleat, desciscere videatur ab hominis natura, quæ morte perculsa dolorem, ac luctum aliquo modo indicare cogitur; ita, qui dolori nimis indulgeat, humanæ naturæ penitus obliuisci, communemque omnium conditionem recusare iudicabitur. Quibus rebus intelligitur, grauiter peccare homines, cùm vel ea, quæ omnibus perferenda, subeundáque sunt, detrectare audent, vel quid ipsos in vita deceat quæque sequi, aut refugere debeant, non cernunt satis: quod proprium prudentiæ munus est; quam humanarum actionum moderatricem à Diis immortalibus esse constitu-

tam,inficiari nemo poteſt. Atqui huic tam præclaro,diuinóque muneri planè obſiſtit,qui nimío dolore ducitur: non modò enim ſeipſum ſine vllo fructu lacrymis, ac triſtitiæ tradit, ſed etiam omni planè conſilio ac iudicio vacat: vbi enim ratio,ſi ſe dolore auferri ſinat? vbi conſtantia, ſi ſibi ipſe repugnet,& in mœrore iaceat? vbi denique humanitas, ſi ſe hominem eſſe oblitus, nihil ſibi cum morte commune eſſe contendat? Iam verò illud ſtultiſſimum,exiſtimare,quæ ceteri homines libenti animo ſubeant, iis ſe non eſſe obſtrictum. quid enim? an ignorare quiſquam poteſt, quanta inter homines cognatio ſit,quantáque ſimilitudo? etenim, niſi hoc verum fateremur, cauſæ nihil eſſet, cur homo hominem conſilio,re,gratia iuuaret; ab hoſtium impetu,ac læſione defenderet. quod contrà videmus accidere; vt qui ab his actionibus auertat animum, non modò in vulgus improbetur, ſed etiam inhumanitatis, ac feritatis accuſetur. Certè enim non è marmore ſculpti, aut è robore dolati ſumus: eſt in nobis quiddam, quod pietate, miſericordiáque moueatur, nec extingui ſinat illam, qua Diis proximi ſumus, iuuandi, ac benefaciendi voluntatem. Itaque inſitum homini, atque innatum videtur, vt, quoties alium hominem, quamuis alienum, premi calamitate, atque ærumna videat, crucietur animo, nec, ſi facultas ſuppetat, dimittendam putet illius ſubleuandi occaſionem: quam enim ipſe, ſi eo loco eſſet, benignitatem ſibi impartiri optaret, ea vt in alium vtatur, natura tacita quadam voce monere, ac præcipere videtur. Quæ igitur ſibi euenire poſſe dubitet, ea ſi contingant, cur angi, ac perturbari velit? aut, cur non potiùs humana illa eſſe, & omnibus hominibus procliuia, fateatur? quantò rectiùs ille, qui hominem ſe agnoſcit, nihílque humani à ſe alienum putat? Itaque cùm hanc ex animis noſtris opinionem, mala omnia

omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam, extraxerimus, profectò minùs miserè, minúsque sollicitè viuemus: relinquetur enim illa cogitatio, quæcumque accidant, fortiter ferenda esse, nihílque posse homini euenire, quo funditus prosternatur. Idque ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem, qua nihil præclarius, præstabilius, vberius esse potest, toto pectore amplectemur: hæc enim illa est, quam assecuti, meliores multò efficimur, & ad perferenda incommoda, præclaráque peragenda alacriores, cùm nihil, nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihílque aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, expetimus. Ac mihi videor nimis etiam nunc angustè, atque exiliter agere: qui enim latior obiici campus queat, in quo fidentiùs, atque alacriùs exsultare possit oratio? sed faciam impudenter, si medicinam deferens animorum, quam ex omnibus maximè vtilem esse intelligo, ad meam vnius delectationem, sermonem omnem, mentémque conuertam. Dolorem igitur nimis acrem, ac diuturnum fugiendum diximus, & quidem probabiliter, cùm ex eo mala multa, maximéque grauia soleant exoriri, contrà verò nihil boni: neque enim dolor ex illis rebus est, in quibus vel ab probandum, vel ad vituperandum, multa & magna contrariarum rationum paria momenta agnoscantur: hoc enim si accideret, agerem verecundiùs, neque me in eum locum demitterem, vnde nullum planè exitum viderem. Sed quoniam hæc ita se habent, contendo, vincendum esse animum, dolorique acriter obsistendum: siue enim nosmetipsos, siue amicos, siue vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine vlla dubitatione faciendum est: at, si ad mortuos ipsos animum traducamus, qui possumus existimare, gratum illis fore, quòd nimio dolore cruciemur? præsertim cùm ex eo nihil ad illos vtilitatis, sed

permultùm ad nos dedecoris, atque incommodi permanet. Quid igitur eos ipsos à nobis optare, atque expetere arbitremur? nihil sanè, nisi vt eos illustri memoria, ac recordatione decoremus. *Nemo me lacrymis decoret*, ait Ennius, *cur? quia volito viuus per ora virûm.* quid igitur est causæ, cur fletum lacrymásque recuset? nimirum ea gloria, quam se adhuc viuentem assecutum esse confidebat. Eandem igitur ob causam nostrum quoque luctum mortuis ingratum, molestúmque fore suspicemur, nec aliud eos à nobis quicquam flagitare credamus, quàm, vt id ipsum illis, quo maximè delectemur, tribuamus: hæc autem gloria est, & assidua illorum virtutis recordatio; quam si sermone, laudationéque nostra immortalem efficere liceat, hoc vno de mortuis nos vel optimè meritos existimare possemus. Quid quòd eum, qui sic doleat, vt recreari, confirmaríque non possit, ne diuinum quidem numen horrere, sapientissimi homines prodiderunt? impium autem est, quibus debemus omnia, iis pessimam referre gratiam, contrà verò, qui Deorum voluntati paruerunt, nihílque se, quod ab illis vltrò daretur, molestè ferre declarauerunt, eos non solùm viuentes præcipua laude ornauit antiquitas, sed etiam è vita egressos perpetuo coluit honore: ídque eo studiosiùs, ac libentiùs, si quos intellexit cum Deorum cultu exercitationem virtutis, & præcipuam in mortales beneficentiam coniunxisse. Scitè profectò, vt cetera fermè omnia: quid enim maiori laude dignum, ex omnibus rebus humanis commemorare possimus, quàm eum, qui vitam ducat cum virtute coniunctam, ad Deorum cultum, atque honorem; perpetuum in homines studium, ac pietatem aggregare? nec quidpiam tantulum modò in eius animo existere, quid non vel pietati, vel humanitati, vel denique virtuti sit consentaneum? Nec aliam sanè ob causam

ob causam perturbari omnem vitam errore inscitiáque videmus, nisi quòd, quæ in hominis vita præcipua esse deberent, pietas erga Deos, in homines beneficentia, virtus in ingeniis, ac moribus, ea ferè omnia negliguntur: eadémque ratione quæ maximè vitare deberemus, ea studiosè expetimus, cœcóque impetu ferimur ad illa; quibus vita nostra planè fera, atque immanis efficitur. Ex hoc fonte cupiditates insatiabiles exoriuntur, quibus non modò singulos homines, sed totas familias, & vniuersas funditus euersas ciuitates videmus: præterea seditiones, insidiæ, discordiæ, rerúmque & hominum clades, & interitus: ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam neque solùm insuauem, sed acerbissimam effici necesse est. Quod contrà probis, virtutémque amantibus accidit: nam diuinæ voluntati obtemperantes, nihil in seipsis, sed in ea seipsos, ac sua ponunt, & locant omnia: neminem lædunt: omnes liberalitate, benignitate, charitate amplectuntur: nulla re cruciantur, nihil appetunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatúmque radicibus ex animo penitus euulsis. Num igitur eos, qui ita vixerunt, vt sibi iucundi, Diis grati, hominibus fructuosissimi extiterint, diuinis honoribus iure dignos maiores nostri censuerunt; eósque cum Diis immortalibus æuum agere sapientissimus poëta non immeritò cecinit? Nec tamen iccirco, quòd eorum corpora in cœlum perlata, credere sapienter quisquam possit; quod quia natura non patitur, vt, quod è terra est, alibi, quàm in terra maneat, nec credi quidem debeat, necesse est; sed quòd eorum animi, tanquam hominum de Diis immortalibus, humanóque genere optimè meritorum, in cœlum putentur elati. Quod de Romulo, vrbis nostræ conditore, memoriæ proditum accepimus; quem singulare in genus hominum collatum

munus tam præclaræ vrbis condendæ, in Deorum numero collocauit: idque eo tempore, quo literis, & doctrinis homines exculti facilè fictum à germano, verum à falso secernebant: vt credi non possit, quicquam illis persuaderi potuisse, quod vllam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret. Sed, quod ille mortalis, eximia virtutis, ac beneficientiæ gloria, consecutus est, vt non solùm immortalis, sed Deus iudicaretur; id ipsum aliis etiam tributum esse, vt inter Deos recepti putarentur, cùm excessissent è vita, annales veterum loquuntur. Quod & apud Græcos priùs contigit, & inde fortasse ad nostros permanauit: nam & Hercules, & Liber, fratres Tyndaridæ, & fœminæ plurimæ, quibus nunc inter deos locus esse præcipuus creditur, & hominibus nati, & homines fuerunt: sed, quòd virtute præstiterunt, &, vt ceteris ad rectè viuendum, benéque merendum prælucerent, laborauerunt, ideò eos hominum fama, beneficiorum memor, in consessu, concilióque cœlestium collocauit: atque ipsos, quos vocamus, maiorum gentium Deos, aliósque quamplurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos, & in cælum profectos facillimum erit agnoscere. Maximum verò argumentum est, quod de illis credimus, id esse verissimum, quòd & tantus tot sæculorum, doctissimorúmque hominum consensus veritatis vox ipsa esse videtur: & quòd tantæ, támque præclaræ virtuti, quem alium verè congruentem locum tribuere oporteat, non sanè reperies. Quis est autem tam demens, vt quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam, ac præcipua virtute Diis proximos intelligat, iis seiunctum à Diis tribuendum locum censeat? &, cùm hominis animus terrena respuat, ad supera semper feratur; qui non solùm tacito naturæ impulsu, sed voluntate, réque ipsa, vt quam maximè

maximè cœlestibus similes essent, præstiterunt, eos licebítne, cœlo esse priuatos? Mihi verò eo iustiùs in cœlo collocati videntur, quo clarior eorum inter homines vel eluxit liberalitas, vel virtus enituit: quis enim Hercule fortior? quis prudentior? quis ab omni cupiditate remotior? quos ille labores, vt fortiter ageret, & hominibus prodesset, suscepit, & pertulit? aut quid non doloris, & calamitatis exhausit? quis ergo hunc cœlo excludi patiatur, cùm eius virtutis sempiterna gloria, & laudis patuerit immortalitas? Eademque ceterorum conditio est; quorum alius alio genere virtutis, omnes summis, & singularibus, vel in ipsos deos, vel in homines meritis præstiterunt: itaque tam egregiis, eximiisque factis non infixas plumbo statuas, non arescentes triumphorum coronas satis diuturna persoluere posse præmia iudicatum est; sed florentiora, stabilioraque munera quæsita sunt, quibus ornarentur ij, qui virtutem, honestatem, gloriam, otio, libidini, voluptati, vitæ denique prætulissent. Tamque id æquum est, quàm illud decorum, maximeque probandum, non easdem improbis, sedes, quas bonis, atque integris, post mortem esse propositas: intellexerunt enim ex maioribus nostris complures, qui sapientia præstiterunt, cùm in diis æquitas præcipuè vigeat, eaque in eorum gubernatione appareat maximè, fieri non posse, quin nequitiam, sceleraque auersentur, quique ea in vita exercuerunt, eos à seipsis longissimè seiungant. Quod in vulgus edi, verumque existimari, non modò rationi conueniens, sed vtile quoque in primis est futurum: nam, si quid in hominum animis pietatis, si quid religionis inerit, certè ob hanc potissimùm causam se à flagitiis, ac facinoribus abstinebunt, quòd impios, ac nefarios homines à deorum concilio, ac societate arceri iudicabunt. Nec enim omnibus iidem

iidem illi ſapientes arbitrati ſunt eundem curſum in cœlum patere: nam vitiis, & ſceleribus contaminatos; deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt: caſtos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam ſtudiis, atque artibus expolitos, leni quodam, ac facili lapſu ad deos, id eſt, ad naturam ſui ſimilem, peruolare. Quod ſi ita eſt, certè nobis, quantum conniti animo poſſumus, quantum diligentia conſequi contendendum, atque elaborandum eſt, vt ne ab iis ſegregemur, quorum eſt proprium, vita frui ſempiterna, ac beata, quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debebunt, qui ſeipſos diligere, conuenienterque naturæ volent viuere) numquam committet, vt, quæ ceteris exitioſa fore crediderit, ea ipſe perſequatur: neque enim in ſpem venire poterit, aut ignoraturos eſſe deos quæ ipſe agat, cùm diuinam naturam nihil præterire credibile ſit, aut illa probaturos, à quibus non modò dij, ſed etiam ſani homines abhorreant. Quid enim turpius libidine? quid terrius auaritia? quid deteſtabilius crudelitate? quæ quamuis in hominibus aliquando exiſtant, tamen ab hominis natura tam aliena ſunt, quàm humanum illud erit, ſi omnia nobis bona, omniaque commoda expetamus. Atque in hoc comprimendæ ſunt cupiditates, quibus trahimur perſæpè ad ea, quæ virtuti aduerſantur: quod facillimè perficiet, qui tam glorioſi facinoris exitum ſecum ipſe aſſiduè cogitabit: tantaque eſt huius cogitationis ſuauitas, vt, quod libenter, alacriterque agimus, etiam ſine labore peragamus: ídque in præſtantibus, laudíſque appetentibus hominibus facilè cernitur, quorum tanta eſſe ſolet, vel in obeundis præliis, vel in agendis cauſis, vel in contentionibus pro republica ſuſcipiendis alacritas, tantáque virtus, vt quod in iis rebus periculi, aut

aut laboris est, aut non sentiant, aut pro nihilo ducant. Magnum enim est contendentis, & ad gloriam anhelantis animi fomentum, magnum solatium, spes futuræ, ac propinquæ siue vtilitatis, siue gloriæ. Neque id solùm in magnis, sed etiam in leuioribus laboribus, ac studiis: quos enim cursus, quos venatio delectat, eos quamuis de via fessos, ac penè exanimes videas, numquam tamen minùs alacres, minúsque concitatos animaduertas. Iam, honorum cupiditas quid non in nostra ciuitate laboris, quid non sollicitudinis, negotiique facessit? quotus tamen quisque est, qui se vel labore defatigatum, vel prensationis molestia, curáque confectum audeat dicere? Sic, quorum oculos virtutis splendor occupauit, gloriæque studium animos deleniuit, ij nec laborem sentiunt, &, si tantus est, vt aliquando erumpat, eo tamen non magnoperè mouentur: toti enim in eo sunt, vt prosint patriæ, immortalémque sibi nominis memoriam comparent: quam si quis negligendam ducat, omnémque hominis felicitatem rectè factorum conscientia metiri velit, is certè diuinos honores, qui claris viris tribui consueuerunt, numquam negliget: etenim de diis ipsis, qui eosdem sibi honores asciuerunt, pessimè iudicasse videretur. Tanta autem eorum, qui huiusmodi consuetudine delectati sunt, & sapientia, & æquitas agnoscitur, vt dubitari non possit, quin, ipsi quod egerunt, à certa ratione proficiscatur: quales numerare Lacedæmonas possumus, clarissimos, & fortissimos viros, qui ciues suos, mortem pro patria obeuntes, diuinis honoribus afficere solebant. Quid verò illæ, omnis planè doctrinæ, omnísque sapientiæ parentes Athenæ? nónne Codrum Regem suum, ob pietatem in patriam, meritáque illa, quibus excelluit, magno consensu in deos retulerunt? Atque haud scio, an rectè senserint viri doctissimi,

doctiſſimi, quorum ea fuit opinio, viros claros, & fortes idcircò deorum immortalium honore conſecratos, vt incitaretur virtus acriùs, & acuerentur vehementiùs ad obeunda pericula, qui patriæ amore, ſtudioque tenebantur: vera enim virtutis merces gloria eſt, nec quicquam eſt aliud, quo magis ad rectè, honeſteque agendum præſtantis animi homines incendantur. Quod optimè agnouit, ac diutiſſimè retinuit, omnium literarum præclara cuſtos, & altrix Græcia; quæ multos habet virtutis gratia factos ex hominibus deos: quorum alios fatentur nouos; alios multis iam ſeculis receptos in cœlum, conſecratoſque contendunt: quàm multi autem ſint, qui reconditas eorum ſcrutantur literas, noſſe fortaſſe poſſunt. Neque verò hæc à me ideò copioſiùs diſputantur, quòd eos temerè, neque ſatis conſideratè tam multos conſecratos eſſe, credi velim; cùm eos ipſe quoque venerer, deorumque loco habendos putem: ſed potiùs, cùm tot apud omnes penè gentes immortalitate, diuiniſque honoribus affecti reperiantur, vt exacuam bonorum mentes ad ea promerenda, quæ ſapientium iudicio ducuntur ampliſſima: nihil enim præſtantius, aut beatius accidere homini poteſt, quàm eo loco donari, quem, vt aſcenderent vrbis noſtræ conditores, nullum periculum, nullum laborem, nullum denique certamen prætermiſerunt: ac, ſi priuatæ vtilitatis, & commodi habenda ratio eſt, nullam aliam expetere, aut optare vir ſapiens, & eruditus, præter hanc vnam, debet. Templa verò publicè vota, & dedicata, quantum in vulgus dignitatis, quantum habent gloriæ? cùm omnes, qui deos illos, quibus templa vouentur, publicè colunt, fateri cogantur, & fuiſſe homines, & ad deos, diuinoſque honores, vna virtute fretos, aſcendiſſe. Nec mirandum eſt, deos illos publicè coli, eorumque delubra, & templa auguſtè, ſan-

ctèque

atque exornari, qui vel patribus nati sunt diis, vel matribus: nam quemadmodum eorum cultus & sanctus, & religiosus est, maximeque pietati, atque æquitati consentaneus, sic admirationis, aut dubitationis nihil habet: totus enim ex natura oritur; vt iure ipso naturæ, qui deo satus, vel dea editus, procreatusque sit, deus esse debeat. At verò, qui homine patre, vel mortali matre natus est, hunc esse deum, & magnum quiddam videri potest, & dubitandi occasionem, nec fortasse ineptam, multis afferre solet: non enim, si eximius talium virorum virtuti tribuatur honos, quin id iure fiat, aut dubitare, aut negare quisquam potest: sed, quòd tantam virtutis esse vim velimus, vt vel natura ipsa eius vnius ope immutetur, hoc illud est, de quo quærere doctiores viri non immeritò soleant. Quibus ita responsum est, non immutari virtute naturam; nec enim id, sine prioris naturæ corruptione, posse euenire; sed, eadem in illis manente natura, euolare animum ad deos, & in eorum adscribi concilium, cùm immortalis sit, & immortalitatis diuinæ particeps: corpus autem, suapte natura mortale, manere in terra, quodque terrenum est, nullo pacto suam exsuere posse naturam, vt alienam induat. Quamuis enim hæc ipsa quæstio perobscura videri soleat, nec omninò procliues, aut faciles habeat explicatus; tamen, nisi auctoritatibus contra rationem pugnetur, non incommodè, opinor, à nobis exposita censeri potest. Et quoniam, quæ in hoc genere præcipua, cognituque digna sunt, persequimur omnia (volumus quidem certè) prætereundum non est, quales, quamque multæ virtutes, erudiendorum hominum gratia, sint honore deorum immortalium, consecratæ: cuius rei finis est, publica vtilitas, vt, quo honore virtutes ipsas decoratas videant, eundem se consequuturos esse homines sperent, si iisdem virtutibus

tibus

moueatur, nec aliunde, vt cetera, principium motus mutuetur, summa autẽ in eo, quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat, quippe quæ etiam in dormientibus agnoscatur, & vigeat, iccirco dubitari nullo modo potest, quin diuinus sit, & sempiternus futurus. Et sane ita esse ratio vincit, & rerum probat exitus: Dei enim imago quædam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. Quòd si Deus immortalitate fruitur, cur eam partem, quam ex seipso sumpsit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem, & eximiam diuinam esse vim iudicandum putauit, quòd non solùm ipse immortalis sit, sed etiam, quos velit, suæ naturæ compotes, & planè immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale: nec immeritò, cùm è terra, cuius mutationi subiecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsam, vitæ cursu confecto, abire debeat. Sed animus, profectus à Deo, cœlum ipsum appetit. nam in eum locum, vnde discessit, semper optat redire: terra autem, si cui appetenda, corpori soli est: at verò animis æterna cœli sedes quærenda, eáque propria illorum patria, siquidem animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura præuideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi seiuncta ab his vsitatis, notísque naturis, ita quicquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cœleste, & diuinum est, ob eámque rem

que rem æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaq; prędita motu sempiterno: itaque eandem æternitatem animis quoque nostris, ex seipsa exortis, impartiuit. Quorum ex cogitationibus, atque operibus nihil aliud, nisi diuinos esse illos, & sempiternos, colligere possumus: nam si ædificiorum magnitudinem, atque ornatum, si monumenta literarum, si pecuniæ vim infinitam in res maximè stabiles, & admirandas effusam, si plurimarum, maximarumque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profectò intelligemus, hæc nunquam facturum fuisse hominem, nisi diuturnitatem temporis, ipsamque æternitatem plurimùm ad se pertinere existimaret. Iam ipsa gloriæ cupiditas, honorum sitis, opum, ac diuitiarum assidua procuratio, quid aliud indicat, nisi cogitare hominem in posterum, nec eodem vescendi, viuendique studio, quo ceteras animantes duci videmus, humanum animum detineri? Sed hæc abiectiora, atque humiliora, nec vllis, nisi sanè angustis naturæ terminis, circumscripta. Quid illa in primis grauia, atque præstantia, nec vlli planè in terris degenti, nisi soli homini, tributa? contemplatorem esse ipsum cœli, rerumq; cœlestium; frui magnarum, obscurissimarumque rerum scientia, quæ vel ad excolendos ad integritatem, atque innocentiam mores, vel ad comparandam Solis, astrorumque cognitionem, vel ad exercendam in abditis, obscurisq; rebus memoriam, mentemque pertineant? nónne hæc ipsa tanta, ac talia, diuinum esse animum ostendunt, nec illius naturam aliunde, quàm è cœlo, delibatam, ac deductam? An censemus, si vnà cum corporibus animi interirent, aut sapientissimos homines tam æquo animo mori posse, aut tam iniquo, planeque inuito

ſtultos, & fatuos? Socratem ferunt, morti proximum, de piorum immortalitate, beataque vita, quæ mortem conſequitur, diſputauiſſe: itaque læto, ac libenti animo letale illud poculum hauſiſſe, quaſi non ad mortem, ſed ad regnum, atque imperium vocaretur. At verò, quorum animus in terra defixus hæret, qui nihil, niſi mortale, terrenumque cogitant, eos planè repugnantes, atque inuitos è vita diſcedere videmus: nec immeritò, cùm animorum æternitatem propiùs iam intuentes, crucientur mirum in modum, quaſi flagitiosè actam vitam pœna etiam ſit immortalis conſequutura. Atque illud etiam (ô ſtultum hominem dixerit aliquis, & naturæ ſuæ penitùs ignarum) nemini obſcurum eſſe poteſt, ex ipſis etiam ſacris, cæremoniiſque maiorum æternam hominis vitam facilè cognoſci, atque intelligi poſſe: neque enim illi aut mortuos tanto honore coluiſſent, aut tam multas, tamque varias ſepulchrorum cæremonias poſteris tradidiſſent, niſi cognitum, perſpectumque habuiſſent, vigere animum in morte, nec, quamquam corpus occidat, hominem ipſum penitùs euaneſcere. Itaque ſtatuiſſe videntur, mortem ipſam non eſſe humanæ vitæ confectricem, nec ex ea ſequi interitum; ſed potiùs ad aliam multò feliciorem vitam iis, qui rectè vixiſſent, ducem optimam ſolere exiſtere. quicumque enim conuenienter naturæ vixerint, nec illam ſequuti ſint malæ conſuetudinis corruptelam, quæ diuinitùs datos igniculos extinguit, vitiaque gignit, & confirmat omnia, eos & viuentes gloria, & è vita excedentes præmiis proſequi oportet: id enim non ſolùm rationi conſentaneum, ſed etiam veriſſimum, atque æquiſſimum eſt. Cui autem æquitatis antiquior cura, quàm deo? itaque, cùm homo ſolus ex omni propemodum genere nactus ſit aliquam notitiam dei, niſi vitæ iniquitate deo iniquus, atque inuiſus euaſerit,

ferit, ad deum certè euolabit. Idque æternitatis humanæ vel maximum, ac firmissimum argumentum est, solum hominem diuinæ voluntatis participem, consciumque existere: vt quamquam agrestibus, siluestribusque in locis natus sit, tamen, ipsa docente natura, & esse Deum, & colendum, ac verendum esse, dubitare non possit. O rem dignam, in qua non modò homines, sed ipsas etiam pecudes obstupescere, ac, si fieri possit, etiam erubescere oporteat: cognatum esse hominem Deo; nullum aliud in terris animal, nisi hominem solum, Dei cognitione imbutum esse. nec quicquam esse aliud, quod animo, è diuina mente, hausto, præditum sit: tantamque inesse homini cæcitatem, atque socordiam, vt diuinæ cognationis immemor, auersetur migrationem ad Deum? Nec enim aliud esse mors, quàm migratio ad cœlestes, superasque sedes, existimanda est. nec id solùm ratione quadam æquitati, veritatique consentanea, sed etiam sapientissimorum hominum maximè firmo, stabilique consensu. Atqui eum, qui hoc pacto viuere, ac penè à seipso dissentire velit, meminisse certè oportuit, terram ipsam, omniaque, quæ sub cœlo sunt, diuina voluntate regi: proptereáque quiddam nobis quod obseruandum, & addiscendum videatur, præscribere. quis ergo terram ipsam, aut quotannis feracem, aut semper optimas fruges, & nunquam malas inutiléſque herbas edentem efferentémque vidit? quis animalia semper vberes fœtus edidisse, numquam sterilitatem passa esse, recordatur? Quòd si hæc ipsa secus se habent, nihilque in rebus humanis perpetuò firmum, eiusdémque naturæ optare licet; cur quam in omnibus & rebus, & animantibus vicissitudinem cernimus, eam ab homine seiungamus? qui si multos annos feliciter vixerit, si sobolem, honores, opes assecutus, diu tantis bonis frui potuerit, præclarè secum esse

actum verè dixerit. Sed aduersi tamen aliquid subeundum, perferendúmque relinquetur: demum oppetenda mors erit, quæ eo leuior esse debet, quòd omnibus communis est, nec cuiquam singularis, aut præcipua: sic hoc quoque gratior, quòd nos à multis erroribus abstrahit, quibus, quoad viuimus, in tanta opinionum varietate, assiduáque veri inquisitione perturbari sæpe solemus; & ad ipsam cernendam, fruendámque veritatem iucundè traducit. Quo nihil beatius homini posse contingere, satis, vt arbitror, ex eo suspicari possumus quòd innata est homini cupiditas scientiæ: eius autem præstantia non sanè video, qua alia in re, nisi in perfecta veritatis cognitione posita sit: ex quo fit, vt veritatis cognitionem assecuti, perfecta, absolutáque scientia potiamur: veréque dici potest, qui veritatem intueatur, sensúque percipiat, eum voti sui compotem, veréque beatum esse. Quòd, si beata vita quærenda nobis est, nec quicquam fugiendum magis, quàm ne miseriarum grauitate premamur; quid illo homine stultius, aut stolidius reperiri potest, qui ceterorum morte ita angitur, vt beatæ vitæ oblitus, miseriam, atque infelicem consectetur? Profectò enim ita se res habet, vt, nisi mortis, dolorísque timore liberatus sit, etiamsi multas cognitas, perceptásque virtutes habeat, rectúmque, & æquum omni planè vtilitati anteponat, beatus tamen esse nemo possit: quid enim aliud dolor est, nisi cruciatus animi, isque perpetuus? quid aliud timor, nisi assiduus inuisarum, ac molestarum rerum metus? at quo modo felix, aut beatus esse poterit, qui assiduo cruciatu, metúque vrgebitur? Quin eo miserior atque infelicior existimari debet, quòd non solùm sibiipsi molestiam, miseriámque comparabit, sed in ceterorum etiam sermonem, ac vituperationem incurret: nihil enim nimio dolore deformius, nihil à viro alienius: & si corporis prauitatibus vituperatio proposita

proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil inuretur infamiæ? illa verò & grauiora sunt, & maiori animaduersione vindicanda, quo nobiliorem, quàm corpus est, sedem, nempe animum ipsum, occupauerunt. Quòd si turpis dolor nimius, & vituperatione dignus, certè illud consequetur, vt, qui nimio dolori seipsum tradat, ne laude quidem vlla dignus censeatur: est enim series quædam maximè veritati consentanea, vt sententiarum, sic rerum, &, quemadmodum in sermone disputationéque nostra nectitur aliud ex alio, ita qui se vna aliqua vel deformitate, vel turpitudine implicari patitur, multis statim miseriis, ac deformitatibus opprimetur. Nec verò credi velim, me, quia dolori nimio repugnem, idcirco dolorem omni ex parte improbare, omnésque illius ex animo fibras euellendas existimare. est enim, quatenus homo doleat, & (quod prudenter à Crantore dictum est) siue secetur pars aliqua corporis, siue auellatur, sensus tamen adesse debet: istuc enim, nihil dolere, fieri non potest, quin quémadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum indicet. Sed nimirum illud est, quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, vt in aliam fortasse grauiorem ex alia parte vituperationem incidamus: nam quemadmodum qui nihil prorsus doleat, desciscere videatur ab hominis natura, quæ morte perculsa dolorem, ac luctum aliquo modo indicare cogitur; ita, qui dolori nimis indulgeat, humanæ naturæ penitus obliuisci, communemque omnium conditionem recusare iudicabitur. Quibus rebus intelligitur, grauiter peccare homines, cùm vel ea, quæ omnibus perferenda, subeundáque sunt, detrectare audent, vel quid ipsos in vita deceat quæque sequi, aut refugere debeant, non cernunt satis: quod proprium prudentiæ munus est; quam humanarum actionum moderatricem à Diis immortalibus esse constitu-

tam, inficiari nemo potest. Atqui huic tam præclaro, diuinóque muneri planè obsistit, qui nimío dolore ducitur: non modò enim seipsum sine vllo fructu lacrymis, ac tristitiæ tradit, sed etiam omni planè consilio ac iudicio vacat: vbi enim ratio, si se dolore auferri sinat? vbi constantia, si sibi ipse repugnet, & in mœrore iaceat? vbi denique humanitas, si se hominem esse oblitus, nihil sibi cum morte commune esse contendat? Iam verò illud stultissimum, existimare, quæ ceteri homines libenti animo subeant, iis se non esse obstrictum. quid enim? an ignorare quisquam potest, quanta inter homines cognatio sit, quantáque similitudo? etenim, nisi hoc verum fateremur, causæ nihil esset, cur homo hominem consilio, re, gratia iuuaret; ab hostium impetu, ac læsione defenderet. quod contrà videmus accidere; vt qui ab his actionibus auertat animum, non modò in vulgus improbetur, sed etiam inhumanitatis, ac feritatis accusetur. Certè enim non è marmore sculpti, aut è robore dolati sumus: est in nobis quiddam, quod pietate, misericordiáque moueatur, nec extingui sinat illam, qua Diis proximi sumus, iuuandi, ac benefaciendi voluntatem. Itaque insitum homini, atque innatum videtur, vt, quoties alium hominem, quamuis alienum, premi calamitate, atque ærumna videat, crucietur animo, nec, si facultas suppetat, dimittendam putet illius subleuandi occasionem: quam enim ipse, si eo loco esset, benignitatem sibi impartiri optaret, ea vt in alium vtatur, natura tacita quadam voce monere, ac præcipere videtur. Quæ igitur sibi euenire posse dubitet, ea si contingant; cur angi, ac perturbari velit? aut, cur non potiùs humana illa esse, & omnibus hominibus procliuia, fateatur? quantò rectiùs ille, qui hominem se agnoscit, nihílque humani à se alienum putat? Itaque cùm hanc ex animis nostris opinionem, mala

omnia

omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam, extraxerimus, profectò minùs miserè, minúsque sollicitè viuemus: relinquetur enim illa cogitatio, quæcumque accidant, fortiter ferenda esse, nihílque posse homini euenire, quo funditus prosternatur. Idque ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem, qua nihil præclarius, præstabilius, vberius esse potest, toto pectore amplectemur: hæc enim illa est, quam assecuti, meliores multò efficimur, & ad perferenda incommoda, præclaráque peragenda alacriores, cùm nihil, nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihílque aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, expetimus. Ac mihi videor nimis etiam nunc angustè, atque exiliter agere: qui enim latior obiici campus queat, in quo fidentiùs, atque alacriùs exsultare possit oratio? sed faciam impudenter, si medicinam deferens animorum, quam ex omnibus maximè vtilem esse intelligo, ad meam vnius delectationem, sermonem omnem, mentémque conuertam. Dolorem igitur nimis acrem, ac diuturnum fugiendum diximus, & quidem probabiliter, cùm ex eo mala multa, maximéque grauia soleant exoriri, contrà verò nihil boni: neque enim dolor ex illis rebus est, in quibus vel ab probandum, vel advituperandum, multa & magna contrariarum rationum paria momenta agnoscantur: hoc enim si accideret, agerem verecundiùs, neque me in eum locum demitterem, vnde nullum planè exitum viderem. Sed quoniam hæc ita se habent, contendo, vincendum esse animum, doloríque acriter obsistendum: siue enim nosmetipsos, siue amicos, siue vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine vlla dubitatione faciendum est: at, si ad mortuos ipsos animum traducamus, quî possumus existimare, gratum illis fore, quòd nimio dolore cruciemur? præsertim cùm ex eo nihil ad illos vtilitatis, sed

ob causam perturbari omnem vitam errore inscitiáque videmus, nisi quòd, quæ in hominis vita præcipua esse deberent, pietas erga Deos, in homines beneficentia, virtus in ingeniis, ac moribus, ea ferè omnia negliguntur: eadémque ratione quæ maximè vitare deberemus, ea studiosè expetimus, cœcóque impetu ferimur ad illa; quibus vita nostra planè fera, atque immanis efficitur. Ex hoc fonte cupiditates insatiabiles exoriuntur, quibus non modò singulos homines, sed totas familias, & vniuersas funditus euersas ciuitates videmus: præterea seditiones, insidiæ, discordiæ, rerúmque & hominum clades, & interitus: ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam neque solùm insuauem, sed acerbissimam effici necesse est. Quod contrà probis, virtutémque amantibus accidit: nam diuinæ voluntati obtemperantes, nihil in seipsis, sed in ea seipsos, ac sua ponunt, & locant omnia: neminem lædunt: omnes liberalitate, benignitate, charitate amplectuntur: nulla re cruciantur, nihil appetunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatúmque radicibus ex animo penitus euulsis. Num igitur eos, qui ita vixerunt, vt sibi iucundi, Diis grati, hominibus fructuosissimi extiterint, diuinis honoribus iure dignos maiores nostri censuerunt; eósque cum Diis immortalibus æuum agere sapientissimus poëta non immeritò cecinit? Nec tamen iccirco, quòd eorum corpora in cœlum perlata, credere sapienter quisquam possit; quod quia natura non patitur, vt, quod è terra est, alibi, quàm in terra maneat, nec credi quidem debeat, necesse est; sed quòd eorum animi, tanquam hominum de Diis immortalibus, humanóque genere optimè meritorum, in cœlum putentur clari. Quod de Romulo, vrbis nostræ conditore, memoriæ proditum accepimus; quem singulare in genus hominum collatum

munus tam præclaræ vrbis condendæ, in Deorum numero collocauit: ldque eo tempore, quo literis, & doctrinis homines exculti facilè fictum à germano, verum à falso secernebant: vt credi non possit, quicquam illis persuaderi potuisse, quod vllam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret. Sed, quod ille mortalis, eximia virtutis, ac beneficientiæ gloria, consecutus est, vt non solùm immortalis, sed Deus iudicaretur; id ipsum aliis etiam tributum esse, vt inter Deos recepti putarentur, cùm excessissent è vita, annales veterum loquuntur. Quod & apud Græcos priùs contigit, & inde fortasse ad nostros permanauit: nam & Hercules, & Liber, fratres Tyndaridæ, & fœminæ plurimæ, quibus nunc inter deos locus esse præcipuus creditur, & hominibus nati, & homines fuerunt: sed, quòd virtute præstiterunt, &, vt ceteris ad rectè viuendum, benéque merendum præolucerent, laborauerunt, ideò eos hominum fama, beneficiorum memor, in consessu, concilióque cœlestium collocauit: atque ipsos, quos vocamus, maiorum gentium Deos, alióſque quamplurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos, & in cælum profectos facillimum erit agnoscere. Maximum verò argumentum est, quod de illis credimus, id esse verissimum, quòd & tantus tot sæculorum, doctissimorúmque hominum consensus veritatis vox ipsa esse videtur: & quòd tantæ, támque præclaræ virtuti, quem alium verè congruentem locum tribuere oporteat, non sanè reperies. Quis est autem tam demens, vt quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam, ac præcipua virtute Diis proximos intelligat, iis seiunctum à Diis tribuendum locum censeat? &, cùm hominis animus terrena respuat, ad supera semper feratur; qui non solùm tacito naturæ impulsu, sed voluntate, réque ipsa, vt quam maximè

maximè cœlestibus similes essent, præstiterunt, eos licebítne, cœlo esse priuatos? Mihi verò eo iustiùs in cœlo collocati videntur, quo clarior eorum inter homines vel eluxit liberalitas, vel virtus enituit: quis enim Hercule fortior? quis prudentior? quis ab omni cupiditate remotior? quos ille labores, vt fortiter ageret, & hominibus prodesset, suscepit, & pertulit? aut quid non doloris, & calamitatis exhausit? quis ergo hunc cœlo excludi patiatur, cùm eius virtutis sempiterna gloria, & laudis patuerit immortalitas? Eademque ceterorum conditio est; quorum alius alio genere virtutis, omnes summis, & singularibus, vel in ipsos deos, vel in homines meritis præstiterunt: itaque tam egregiis, eximiisque factis non infixas plumbo statuas, non arescentes triumphorum coronas satis diuturna persoluere posse præmia iudicatum est; sed florentiora, stabilioraque munera quæsita sunt, quibus ornarentur ij, qui virtutem, honestatem, gloriam, otio, libidini, voluptati, vitæ denique prætulissent. Tamque id æquum est, quàm illud decorum, maximeque probandum, non easdem improbis, sedes, quas bonis, atque integris, post mortem esse propositas: intellexerunt enim ex maioribus nostris complures, qui sapientia præstiterunt, cùm in diis æquitas præcipuè vigeat, eaque in eorum gubernatione appareat maximè, fieri non posse, quin nequitiam, sceleraque auersentur, quique ea in vita exercuerunt, eos à seipsis longissimè seiungant. Quod in vulgus edi, verumque existimari, non modò rationi conueniens, sed vtile quoque in primis est futurum: nam, si quid in hominum animis pietatis, si quid religionis inerit, certè ob hanc potissimùm causam se à flagitiis, ac facinoribus abstinebunt, quòd impios, ac nefarios homines à deorum concilio, ac societate arceri iudicabunt. Nec enim omnibus iidem

iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere: nam vitiis, & sceleribus contaminatos, deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt: castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis, atque artibus expolitos, leni quodam, ac facili lapsu ad deos, id est, ad naturam sui similem, peruolare. Quod si ita est, certè nobis, quantum conniti animo possumus, quantum diligentia consequi contendendum, atque elaborandum est, vt ne ab iis segregemur, quorum est proprium, vita frui sempiterna, ac beata, quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debebunt, qui seipsos diligere, conuenienterque naturæ volent viuere) numquam committet, vt, quæ ceteris exitiosa fore crediderit, ea ipse persequatur: neque enim in spem venire poterit, aut ignoraturos esse deos quæ ipse agat, cùm diuinam naturam nihil præterire credibile sit, aut illa probaturos, à quibus non modò dij, sed etiam sani homines abhorreant. Quid enim turpius libidine? quid tetrius auaritia? quid detestabilius crudelitate? quæ quamuis in hominibus aliquando existant, tamen ab hominis natura tam aliena sunt, quàm humanum illud erit, si omnia nobis bona, omniaque commoda expetamus. Atque in hoc comprimendæ sunt cupiditates, quibus trahimur persæpè ad ea, quæ virtuti aduersantur: quod facillimè perficiet, qui tam gloriosi facinoris exitum secum ipse assiduè cogitabit: tantaque est huius cogitationis suauitas, vt, quod libenter, alacriterque agimus, etiam sine labore peragamus: idque in præstantibus, laudísque appetentibus hominibus facilè cernitur, quorum tanta esse solet, vel in obeundis præliis, vel in agendis causis, vel in contentionibus pro republica suscipiendis alacritas, tantáque virtus, vt quod in iis rebus periculi, aut

aut laboris est, aut non sentiant, aut pro nihilo ducant. Magnum enim est contendentis, & ad gloriam anhelantis animi fomentum, magnum solatium, spes futuræ, ac propinquæ siue vtilitatis, siue gloriæ. Neque id solùm in magnis, sed etiam in leuioribus laboribus, ac studiis: quos enim cursus, quos venatio delectat, eos quamuis de via fessos, ac penè exanimes videas, numquam tamen minùs alacres, minúsque concitatos animaduertas. Iam, honorum cupiditas quid non in nostra ciuitate laboris, quid non sollicitudinis, negotiíque facessit? quotus tamen quisque est, qui se vel labore defatigatum, vel prensationis molestia, curáque confectum audeat dicere? Sic, quorum oculos virtutis splendor occupauit, gloriæque studium animos deleniuit, ij nec laborem sentiunt, &, si tantus est, vt aliquando erumpat, eo tamen non magnoperè mouentur: toti enim in eo sunt, vt prosint patriæ, immortalémque sibi nominis memoriam comparent. quam si quis negligendam ducat, omnémque hominis felicitatem rectè factorum conscientia metiri velit, is certè diuinos honores, qui claris viris tribui consueuerunt, numquam negliget: etenim de diis ipsis, qui eosdem sibi honores asciuerunt, pessimè iudicasse videretur. Tanta autem eorum, qui huiusmodi consuetudine delectati sunt, & sapientia, & æquitas agnoscitur, vt dubitari non possit, quin, ipsi quod egerunt, à certa ratione proficiscatur: quales numerare Lacedæmonas possumus, clarissimos, & fortissimos viros, qui ciues suos, mortem pro patria obeuntes, diuinis honoribus afficere solebant. Quid verò illæ, omnis planè doctrinæ, omnísque sapientiæ parentes Athenæ? nónne Codrum Regem suum, ob pietatem in patriam, meritáque illa, quibus excelluit, magno consensu in deos retulerunt? Atque haud scio, an rectè senserint viri doctissimi,

doctiſſimi, quorum ea fuit opinio, viros claros, & fortes idcircò deorum immortalium honore conſecratos, vt incitaretur virtus acriùs, & acuerentur vehementiùs ad obeunda pericula, qui patriæ amore, ſtudioque tenebantur: vera enim virtutis merces gloria eſt, nec quicquam eſt aliud, quo magis ad rectè, honeſteque agendum præſtantis animi homines incendantur. Quod optimè agnouit, ac diutiſſimè retinuit, omnium literarum præclara cuſtos, & altrix Græcia; quæ multos habet virtutis gratia factos ex hominibus deos: quorum alios fatentur nouos; alios multis iam ſeculis receptos in cœlum, conſecratoſque contendunt: quàm multi autem ſint, qui reconditas eorum ſcrutantur literas, noſſe fortaſſe poſſunt. Neque verò hæc à me ideò copioſiùs diſputantur, quòd eos temerè, neque ſatis conſideratè tam multos conſecratos eſſe, credi velim; cùm eos ipſe quoque venerer, deorumque loco habendos putem: ſed potiùs, cùm tot apud omnes penè gentes immortalitate, diuiniſque honoribus affecti reperiantur, vt exacuam bonorum mentes ad ea promerenda, quæ ſapientium iudicio ducuntur ampliſſima: nihil enim præſtantius, aut beatius accidere homini poteſt, quàm eo loco donari, quem, vt aſcenderent vrbis noſtræ conditores, nullum periculum, nullum laborem, nullum denique certamen prætermiſerunt: ac, ſi priuatæ vtilitatis, & commodi habenda ratio eſt, nullam aliam expetere, aut optare vir ſapiens, & eruditus, præter hanc vnam, debet. Templa verò publicè vota, & dedicata, quantum in vulgus dignitatis, quantum habent gloriæ? cùm omnes, qui deos illos, quibus templa vouentur, publicè colunt, fateri cogantur, & fuiſſe homines, & ad deos, diuinoſque honores, vna virtute fretos, aſcendiſſe. Nec mirandum eſt, deos illos publicè coli, eorumque delubra, & templa auguſtè, ſanctéque

ctéque exornari, qui vel patribus nati ſunt diis, vel matribus: nam quemadmodum eorum cultus & ſanctus, & religioſus eſt, maximeque pietati, atque æquitati conſentaneus, ſic admirationis, aut dubitationis nihil habet: totus enim ex natura oritur; vt iure ipſo naturæ, qui deo ſatus, vel dea editus, procreatuſque ſit, deus eſſe debeat. At verò, qui homine patre, vel mortali matre natus eſt, hunc eſſe deum, & magnum quiddam videri poteſt, & dubitandi occaſionem, nec fortaſſe ineptam, multis afferre ſolet: non enim, ſi eximius talium virorum virtuti tribuatur honos, quin id iure fiat, aut dubitare, aut negare quiſquam poteſt: ſed, quòd tantam virtutis eſſe vim velimus, vt vel natura ipſa eius vnius ope immutetur, hoc illud eſt, de quo quærere doctiores viri non immeritò ſoleant. Quibus ita reſponſum eſt, non immutari virtute naturam; nec enim id, ſine prioris naturæ corruptione, poſſe euenire; ſed, eadem in illis manente natura, euolare animum ad deos, & in eorum adſcribi concilium, cùm immortalis ſit, & immortalitatis diuinæ particeps: corpus autem, ſuapte natura mortale, manere in terra, quodque terrenum eſt, nullo pacto ſuam exſuere poſſe naturam, vt alienam induat. Quamuis enim hæc ipſa quæſtio perobſcura videri ſoleat, nec omninò procliues, aut faciles habeat explicatus; tamen, niſi auctoritatibus contra rationem pugnetur, non incommodè, opinor, à nobis expoſita cenſeri poteſt. Et quoniam, quæ in hoc genere præcipua, cognituque digna ſunt, perſequimur omnia (volumus quidem certè) prætereundum non eſt, quales, quamque multæ virtutes, erudiendorum hominum gratia, ſint honore deorum immortalium, conſecratæ: cuius rei finis eſt, publica vtilitas, vt, quo honore virtutes ipſas decoratas videant, eundem ſe conſequuturos eſſe homines ſperent, ſi iiſdem virtutibus

tibus excellant. Quo in genere multum boni est in imitatione : libenter enim ea imitantur, & persequuntur multi, ex quibus alios illa eadem, quæ ipsi appetunt, consequutos vident. atque ex eo plerumque accidit, vt multis in rebus, quas anteà ne cogitauerant quidem, cùm ad clarorum virorum imitationem se contulerint, multorum vigeat industria : quæ cùm paulò manauit latiùs, quantos progressus, quantáque acquirat incrementa, nihil necesse arbitror commemorare : constat enim inter omnes, quæ præclara ducuntur, ea ferè omnia à tenuibus initiis sumpsisse exordium, quod paulatim imitatione progrediente confirmatum, ita increbuit, vt ne augeri quidem, aut exaggerari magis posset. Quod, si vlla in re gratum nobis, atque optatum esse debet, certè in complectendis, prouehendísque virtutibus non video, quid esse possit optatius: siquidem ex his informatio pendet, educatióque vitæ; quæ cùm rectè instituitur, atque excolitur, incredibile dictu est, quantos, quámque vberes iustitiæ, integritatis, omnísque amplissimæ laudis fructus afferat. Sed, cùm virtutes multæ meritò colantur, quòd & ipsæ cultu dignæ sint, & multæ ab iis ad vniuersum genus hominum vtilitates proueniant, quid sit, cur bestiæ quoque ipsæ ab Aegyptiis fermè omnes consecratæ sint, scire sanè velim. Sit piscis in cultu, ac deorum opinione apud Syros, homines nec tanta ingenij acie præditos, nec tantis doctrinarum præsidiis instructos, vt, hæc inepta, ridiculáque esse, possint agnoscere: Aegyptij verò, omnibus affluentes eruditionis, & scientiæ laudibus, quo modo in tam inanem, támque absurdam delabi opinionem potuerint, equidem intelligere vix possum. Quid enim? an boues, canes, lupos, feles, pisces in deorum numero habebimus? & quos nobis natura præsidij, auxiliíque causa animantes genuit,

nuit, eos per inſcitiam deos iudicabimus? quibus nihil fœdius, obſcœnius, lutulentius ne natura quidem ipſa viderit. Etiámne animalium monſtra illa, à quibus hominum generi præcipua incommoda inferuntur, crocodilos, aſpidas, ſerpentes, ceteras feras, & immanes belluas, in deorum numerum referemus? quid erit aliud, naturam inuertere, & ima ſummis, ſumma infimis commutare? &, cùm tantam in his imperitiam, barbariámque agnoſcamus, taménne iſta penitùs, inania pertinaciter defendemus? Eadémque inſcitia cœpas, allia, fructus ceteros, qui oriuntur è terra, in deorum numero repoſuit Aegyptus: quæ haud ſcio, cur longiori oratione refellere ſit neceſſe: incredibilis eſt enim eorum abſurditas, vt nulla eſſe poſſit aut pertinacia, aut imperitia tanta, quæ non iſta aſpernetur, atque refugiat. Imbres autem, nimbi, procellæ, ſi à noſtris conſecratæ ſunt, id antiquiſſimis populi Romani ritibus, ac cæremoniis receptum, & confirmatum eſt: quæ tolli, aut perturbari, cùm & ſatis firma ratione nitantur, & vſu iam ipſo confirmata, & approbata ſint, ſine nefario ſcelere non poſſunt. Græciam verò, quam paulò antè laudibus ornauimus, hoc loco non ſanè laudare poſſumus, quæ Cupidines, & Amores ſatis audacter, & temerè in Gymnaſiis, ædibúſque publicis conſecrarit: quid enim Cupidini, aut Amoribus cum Gymnaſiis? aut, quid ea conſecratio, vel ad conſiderandum, vel ad imitandum afferre potuit honeſtatis, aut boni? nihil enim temerarium, nihil inſipiens in deorum conſecratione eſſe debet, nec, quod vllam vel leuiſſimam aut turpitudinis, vt vllius omninò impudentiæ ſuſpicionem afferat: quales videri poſſunt eorum conſecrationes, quorum in rebus probitati, pudoríque contrariis numen eſſe, potentiáque creditur. Qui ergo ad hominum vitam vel adiuuandam, vel exco-

lendam, atque exornandam aliquid attulerunt, quique virtutibus, rerumque gestarum gloria præstiterunt, eos nemo dubitet, iūre deos habitos, diuinoque cultu affectos esse. Neque ego vllo pacto auderem hoc primus prodere: non enim tam studiosè, quæ laudari possunt, appeto, quàm reformidare ea soleo, ex quibus possit aliquid, vel leuioris culpæ redundare. Cùm verò & mares, & fœminas complures in deorum numero esse videamus, & eorum in vrbibus, atque agris augustissima templa veneremur; assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inuentis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutamque habemus: tantis enim ducibus aberrare non possumus, nec à nobis, sed ab illis ipsis, quos sequimur, rei tam iustæ, ac debitæ ratio reposcetur: iure enim fecisse putandi sunt, qui ne quem virum, aut fœminam præclarè meritam debito honore spoliarent, eorum memoriam sanctam, venerandamque esse voluerunt: nos autem iniustè ageremus, si, quos pari cultu, venerationeque dignos cognouimus, eos pateremur silentio præteriri. Neque hoc de te vna, mea Tullia, dictum volumus, cuius exstabunt virtutis, prudentiæ, doctrinæ, continentiæ, ad omnem æternitatem impressa vestigia, sed de iis omnibus, quos tali honore dignos, aut ipsi vidimus, aut futuro tempore posteritas intuebitur. Nunc autem de te loquar, quam non ego amissam, aut mihi penitùs ademptam, velim dicere, cùm illucescat menti meæ quotidie magis præclarissima nominis tui, tuarumque virtutum gloria. Vigebis autem memoria, quandiu monumenta exstabunt illa, quibus eximia consignata sunt tam excelsæ laudis testimonia; quæ sempiterna fore, cùm præstantissima sint, planè confidere debemus. Tibi igitur nunquam me debitum persoluisse officium putabo, nisi de me optimè meritam, quem eximiè

coluisti,

coluisti, ac de patria, quam semper ornasti, supremo honore decorauero. Id autem facilè consequar, cùm is locus, quem tibi delegi, sempiternam habiturus sit religionem: nostra verò, si qua erit ex ea re consolatio, quæ magna certè erit, aut si qua laus ex paterna pietate, mihi certè iucundissima acciderit: nihil enim aliud vel audire, vel memoria repetere libentiùs possum, quàm me in eam, quam summè dilexerim, summeque diligendam merito suo censuerim, quàm maximè pium, gratumque esse, cùm præsertim in alienos, quia de se optimè erant meriti, tam prolixos, liberalesque sese, & maiores nostri, & exteri præbuerint. Quòd si vllum vnquam animal consecrandum fuit, qualia multa consecrauerunt Aegyptij, quod nullum profectò fuit; si Cadmi, aut Amphitryonis progenies, aut Tyndari in cœlum tollenda fama fuit, huic idem honos certè dicandus est: quod quidem faciam, téque omnium optimam, doctissimámque approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium, consecrabo. Tu ergo in eo ipso fano, quod ad nominis tui memoriam, ac cultum, votum, dedicatúmque est, & laudari te, & coli senties: maximè autem lætaberis in eo, quòd & eum tibi, quem maximè debui, honorem persoluerim, & me simul iniquissimo fortunæ imperio penitùs exsoluerim: nosti enim, quàm semper alacri, fortíque animo cunctis casibus restiterim, vt ne me quidem, pulsum patria, omníque planè dignitate spoliatum, tum acri impetu frangere, ac deiicere fortuna potuerit. Cum inimicis autem quanta contentione decertauerim, quæque mea fuerit in iis refutandis, frangendísque virtus, & constantia, norunt omnes, qui varios ciuitatis nostræ casus curiosè notauerunt. Cùm verò, Tullia, te mihi extremo loco fortuna ademisset, tum equidem intellexi, quantum

illa in rebus posset humanis, quantáque aduersus meipsum vi, ac potestate niteretur: itaque nihil habui, quod dicerem, nisi, cedo, & manum tollo, cum tam graui accepto vulnere, planè dolore perculsus, atque afflictus essem. Nunc autem & præceptis sapientiæ aduersus omnem fortunæ vim confirmatus, & re consecrata, in cœlúmque recepta, tanta affectus voluptate, ac lætitia, quantam animo capere maximam possum, exsultare planè videor, victorque de fortuna, ac de omni prorsus dolore triumpho. Tu ergo, quando me insigni, & excellenti tuarum laude, memoriáque virtutum, tam præclarè iuuisti, nunc ab hominibus seiunctus, non me deserens, sed aliquando respectans, perduc eò, vbi tua tandem colloquutione, conspectúque fruar: vt, & parenti tui amantissimo, quam potissimùm optare debes, gratiam referas, & ego multò mihi gratiorem, multóq; iucundiorem congressum nostrum futurum intelligam, quàm insuauis, & acerbus digressus fuit.

***

FINIS.

